

પ્રકાશક—

શ્રીઆગમોદય સમિતિ માટે

મા. જીવજીવ્ય સાંસ્કૃતિક જીવેરી

રોડ દેવનંદ લાલભાઈ ધર્મશાળા

બહેવાન ચક્રવાત-મુરત

સર્વ હક શ્રીઆગમોદય સમિતિના સેક્રેટરીઓ આધીન છે

All Rights reserved by the Secretaries
of Shree Agmodaya Samiti

મુદ્રક—

શ્રી દેવચંદ દામજી

ધી 'આનંદ' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ ભાવનગર.

Published by
Jivanchand Sakerchand Javeri
for
Shri Âgmodaya Samiti
at
Sheth Dechhand Lalbhai Dharmshala
Badeliha Chakla-Surat

Printed at
Sheth Dechhand Damji
The Anand Printing Press
Bhavnagar

ૐ હૌં શ્રી શાંતિમ્

આમુખ.

જૈનદર્શનનું માગોપાગ નિરૂપણ કરનારા એક અપૂર્વ ગ્રંથનો ખીજો ભાગ અનુવાદ સહિત પ્રમિદ કરવા અમે ભાગ્યશાળી થયા છીએ, એથી અમેને પરમ આહ્વાદ થાય છે આ દાર્શનિક ગ્રંથના કર્તા મહામહોપાધ્યાય શ્રીવિનયવિજયગણિ છે ચૌદપૂર્વધારી શ્રુતકેવળી શ્રીભદ્ર બાહુસ્નામીએ રચેલા કદપસૂત્રની ‘સુખોધિકા’ અર્થાત ‘સુખોધિકા’ વૃત્તિદ્વારા તેઓ જૈન અજૈન સમાજને વિશેષ પરિચિત છે કેમકે મોટે ભાગે-જ-કે સર્વ સ્થળે પર્યુપણ-પર્વમા એ વૃત્તિ વાચવામા આવે છે એમની ખીજી લોકપ્રીય વૃત્તિ શ્રીપાલરાજનો ગસ છે કે જે પ્રતિવર્ષ બેવાર આયળીલની યોળીમા વચાય છે એ રામ પૂર્ણ ઠર્યા પૂર્વે તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો હોવાથી તેને પૂર્ણ કરવાનું સોભાગ્ય તેમના વિશ્વામ-ભાજન સહાધ્યાયી ન્યાયવિશારદ ન્યાયાચાર્ય મહામહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયગણિને મળે છે ગ્રંથકાર વિચારરત્નાકરના કર્તા મહોપાધ્યાય શ્રીકીર્તિવિજયગણિના શિષ્ય છે

વીશ હજાર સ્લોક પ્રમાણુ પદ્યબદ્ધ લોકપ્રકાશના કર્તાના જીવન તેમજ તેની અન્ય વૃત્તિઓના સખધમા વિશેષ વક્તવ્યની આવશ્યકતા અમે સ્વીકારીએ છીએ વિશેષમા અનેક ગ્રંથોના સાક્ષીભૂત પાઠોનું અને પારિભાષિક શબ્દોનું સૂચિપત્ર પણ આપવાની અમને જરૂર જણાય છે આ ઉપરાંત સ્થાપનાચિત્ર તથા ખીજી જે કાંઈ હકીકત આ મહા નિબંધને યોગ્ય સ્વરૂપમા પ્રકટ કરતી વેળાએ ઉપયોગી ગણાય તેનો પણ આસ્વાદ પાઠક વર્ગને મળે તેવી અમારી ઇચ્છા છે આ ખીજો વિભાગ હોવાથી અત્યારે તો આને ન્યાય આપવા વિશિષ્ટ પ્રયાસ કર્યો નથી, પરંતુ અમે આશા રાખીએ છીએ કે અતિમ વિભા ગની પ્રસ્તાવનામા આ હકીકતોને અવશ્ય યોગ્ય સ્થાન આપી ગકાશે આ ગ્રંથમા એકદર ૭૦૦ ગ્રંથોનો આધાર લેવામા આવેલ છે તે હકીકત ઘનતા સુધી ગ્રંથાદિકના નામ સાથે પ્રમિદ કરવાની જરૂર છે તે ગ્રાણત પણ અતિમ ભાગ વખતે જોઈ લઇશુ એવી ઉમેદ છે

આ અમુદ્દર ગ્રંથનું સંશોધનાદિ કાર્ય અભાયકુમારચરિત્ર વિગેરેના અનુવાદક ભાવનગર નિવાસી શ્રીચુત્ત મોતીચંદ યોધવજી શાહ દ્વારા કરવામા આનું છે ભાષાતર શબ્દમર કે સમામાદિ અન્ય પ્રમાણુ કરવામા આનું નથી, પણ માત્ર વાચનારને સ્લોકોનો ભાવાર્થ સમજવામા આવે તે પદ્ધતિથી કર્યું છે કેટલાક મૂળ સ્લોકો વિના માત્ર અર્થની જિજ્ઞાસાવાળા વાચનારા યોને આ અનુકુળ થઈ પડશે તેમ ધારી આલુ ભાષાતર પ્રમિદ કરવાની જરૂર વિચારી છે

૧ શ્રીવિશ્વાનરનાકે- શેડ દેવચં-વાવભાઈ જૈન પુસ્તકાલાર કડમાથી અક ૭૨ તરીકે પ્રગટ થયો છે અને ઉપર જણાવેલ સુમેધિકાવૃત્તિ પણ એજ કડમાથી ૫૪ બે વાર અક ૭ અને ૬૧ તરીકે પ્રમિદ કરવામાં આવેલ છે

Published by
Jivanchand Sakerchand Javeri
for
Shri Âgmodaya Samiti
at
Sheth Devchand Lalbhai Dharmshala
Badekhan Chakla-Surat

Printed at
Sheth Devchand Damji
The Anand Printing Press
Bhavnagar

હૈં શ્રી શાંતિમ્

આમુખ.

જૈનદર્શનનું માગોપાગ નિરૂપણ કરનારા એક અપૂર્વ ગ્રંથનો ખીજો ભાગ અનુવાદ સહિત પ્રસિદ્ધ કરવા અમે ભાગ્યશાળી થયા છીએ, એથી અમેને પરમ આહ્વાદ થાય છે આ દાર્શનિક ગ્રંથના કર્તા મહામહોપાધ્યાય શ્રીવિનયવિજયગણિ છે ચૌદપૂર્વધારી શ્રુતકેવળી શ્રીભદ્ર બાહુસ્નામીએ રચેલા કદપસૂત્રની 'સુખોધિકા' અર્થાત 'સુખોધિકા' વૃત્તિદારા તેઓ જૈન અજૈન સમાજને વિશેષ પરિચિત છે કેમકે મોટે ભાગે-ગ્રંથે સર્વ સ્થળે પર્યુષણ-પર્વમા એ વૃત્તિ વાચવામા આવે છે એમની ખીજ લોકપ્રીય કૃતિ શ્રીપાલરાજાનો રાસ છે કે જે પ્રતિવર્ષ બેવાર આયળીલની જોળીમા વચાય છે એ રામ પૂર્ણ કર્યા પૂર્વે તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો હોવાથી તેને પૂર્ણ કરવાનું સૌભાગ્ય તેમના વિશ્વાસ-ભાજન સહાધ્યાયી ન્યાયવિચારદ ન્યાયાચાર્ય મહામહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયગણિને મળે છે ગ્રંથકાર વિચારરત્નાકરના કર્તા મહોપાધ્યાય શ્રીકૃતિવિજયગણિના શિષ્ય છે

વીશ હજાર શ્લોક પ્રમાણ પગળદ લોકપ્રકાશના કર્તાના જીવન તેમજ તેની અન્ય કૃતિઓના સળધમા વિશેષ વક્તવ્યની આવશ્યકતા અમે સ્વીકારીએ છીએ વિશેષમા અનેક ગ્રંથોના સાક્ષીભૂત પાઠોનું અને પારિભાષિક શબ્દોનું સૂચિપત્ર પણ આપવાની અમને જરૂર જણાય છે આ ઉપરાંત સ્થાપનાચિત્ર તથા ખીજ જે કાંઈ હકીકત આ મહા નિબંધને યોગ્ય સ્વરૂપમા પ્રકટ કરતી વેળાએ ઉપયોગી ગણાય તેના પણ આસ્વાદ પાઠક વર્ગને મળે તેવી અમારી ઇચ્છા છે આ ખીજે વિભાગ હોવાથી અત્યારે તો આને ન્યાય આપવા વિશિષ્ટ પ્રયાસ કર્યો નથી, પરંતુ અમે આશા રાખીએ છીએ કે અતિમ વિભા ગની પ્રસ્તાવનામા આ હકીકતોને અવશ્ય યોગ્ય સ્થાન આપી શકાશે આ ગ્રંથમા એકંદર ૭૦૦ ગ્રંથોનો આધાર લેવામા આવેલ છે તે હકીકત બનતા સુધી અથાદિકના નામ સાથે પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર છે તે ગાળત પણ અતિમ ભાગ વખતે જોઈ લઇશું એવી ઉમેદ છે

આ અમુદ્દર ગ્રંથનું સંશોધનાદિ ઠાંઈ અભાયકુમારચંદ્ર વિગેરેના અનુવાદક ભાવનગર નિવાસી શ્રોયુત મોતીચંદ ઓધવજી શાહ દ્વારા કરવામા આવ્યું છે ભાષાંતર શબ્દસર કે સમામાદિ અન્ય પ્રમાણે કર તમા આવ્યું ન હોય, પણ માત્ર વાચનારને શ્લોકોનો ભાવાર્થ સમજવામા આવે તો પદ્ધતિથી કર્યું છે કેટલાક મૂળ શ્લોકો વિના માત્ર અર્થની જિજ્ઞાસાવાળા વાચનારા જોને આ અનુક્રમ યથા પડશે તેમ ધારી આવુ ભાષાંતર પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર વિચારી છે

૧ સીવિચારરત્નાકર શેઠ દેવચંદ સાલભાઈ જૈન પ્રગટકોદાર દ્વારાથી એક ૭૨ તરીકે પ્રગટ થયો છે અને ઉપર જણાવેલ સુમેધિકા જ્ઞાન પણ એ જ દ્વારાથી પૂર્વે બે વાર એક ૭ અને ૬૧ તરીકે પ્રસિદ્ધ કરવામા આવેલ છે

Published by

Jivanchand Sakerchand Javeri

for

Shri Āgmodaya Samiti

at

Sheth Dechand Lalbhai Dharmshala

Badekhan Chakla-Surat

Printed at

Sheth Dechand Damji

The Anand Printing Press

Bhavnagar

શ્રી આગમોદય સમિતિ તરફથી અત્યાર સુધીમા મોટે ભાગે મૂળ ગ્રન્થો પડતા હતા, પરંતુ સવત ૧૬૭૮ ની રતલામની સભામા ભાષાન્તર આદિ છપાવવાને થયેલો હોવાથી તદનુસાર અમે પૂર્વધર શ્રીજિનભદ્રગણિ હમાશ્રમલુકૃત શ્રીવિંશત્યકે ભાષ્યનું ભાષાતર જે વિભાગમા પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું તેમજ સ્તુતિ આદિના કેટલાક પદ્ય જેવા કે શોભનસ્તુતિ, અપ્પભદ્રસ્તુતિ, જિનાનંદસ્તુતિ, ભકતામરસ્તોત્રની પાદ કાવ્યસમૂહો, ગૂજરાતી અનુવાદ સહિત તથા બની શક્યું ત્યા પ્રતિષ્ઠિતિઓ સહિત કરવામા આવ્યા છે આવા તાત્વિક ગ્રન્થોની અભિરૂચિવાળા અભ્યાસકોને આ ગ્રન્થ આસ્પદીય થઈ પડશે જેવી અમારી નમ્ર માન્યના છે આ ગ્રન્થનો વિષય ઘણો ગહન છે ઘણી ઓછી વ્યક્તિઓ આવા વિષયનો લાભ લે છે એમ અમારા જણવામા હોવા ગ્રન્થ ભાષાનર સહિત પ્રસિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન સેવવામા આવ્યો છે ૧

આ ગ્રન્થ સળધે કાઈ ન્યૂનતા આદિ માલમ પડે, તેમજ બીજી કાંઈ માહિતી હાખલ કરવી રહી ગયેલી જણાય તેમજ અન્ય કાંઈ સૂચના કરવી હાગે તે જો પાઠક વર્ગ તરફથી અમને લખી જણાવવામા આવશે તેા તેનો અમદા અવશ્ય બનતું કરીશું

ભાષાતરને સાગોપાગ અને સમ્પૂર્ણ શુદ્ધતાવાળું ઉતારવાને માટે વખતો વખત વાદક મહાશયને પ્રેરણા કરવામા આવતી, અને અન્ય વિદ્વાનો તરફ દ્વારમો વગેરે તપાસવા મોકલવામા પણ આવતા અનુવાદક મહાશયે બને એટલી કાળજીપૂર્વક હશે તથાપિ, વિષય અતિ ગહન હોય એના સમ્પૂર્ણ અર્થ ને જોવા હોવાથી, તેમાયે ઉત્તરી મંથનવડે કરાયેલો અનુવાદના તરફ પ્રતીતિ આપે છે એવા દાખલ કરવા જેવી સ્થિતિ ઉપસ્થિત થઈ છે

વિદ્વાનોદ્વારા દ્વારમોની ફેરવણી, શુદ્ધાશુદ્ધિની તારવણી તેમજ અનુવાદક મહાશય અને વિદ્વાનોની મતફેરીના કારણે આ તૈયાર થઈ ગયેલા ગ્રન્થને બહાર પાડવામા સમય વ્યતિત થઈ ગયો છે આખરે શુદ્ધિપત્ર આપવું એવો અમારો ઇરાદા જવાબી શુદ્ધિપત્ર તૈયાર કરાવીને આની અદર દાખલ કરવામા આવ્યું છે

સરકૃત અને પ્રાકૃત ભાષામા રચેલા આગમોદય ગ્રન્થોને સુપરરેયલ સામ્રાજમા ૧૨ પેજ પોથી આકારે બહાર પાડવામા આવે છે, જ્યારે વિચારસાર પ્રકરણને કેમી આઠ પેજ પુસ્તક આકારે અને વિશેષાવશ્યકે સાતતરને જે ભાગમા સુપરરેયલ સામ્રાજમા આઠ પોથી પુસ્તકોકારે બહાર પાડવામા આવ્યા છે તેમજ આને પણ સુપરરેયલ ૮ પેજ સામ્રાજ પુસ્તક આકારે બહાર પાડવામા આવે છે અને સ્તુતિ આદિના તથા ભકતામરપાદપતિ પુસ્તકોને કાઉન ૮ પેજ સામ્રાજમા પ્રસિદ્ધ કર્યા છે

૧ મૂળ ગ્રન્થ પોથી આકારે મેકે હે લા નૈન પુસ્તકોકાર કેકમ થી દ્રવ્ય અને સેવનોકનો જે ભાગમા અને ૭૪ તરીકે પ્રસિદ્ધ કરવામા આવેલ છે પછીના કાલ અને જાનોકને પ્રસિદ્ધ કરવાનું કાર્ય આતુ છે

આગમોદય સમિતિ દ્વારા અપૂર્વ ગ્રન્થો બહાર પડે છે તેનો સામાન્ય ઇતિહાસ
અસ્થાને લેખાશે નહિ

૧૧—

૧૧ સંસ્થાની સ્થાપના અમદાવાદ જિલ્લાના વીરમગામ તાલુકાના લોચણી ગામમાં
૧૬૭૧ ના મહા શુદ્ધિ ૧૦ (ઇ સ ૧૬૧૫ની જાન્યુઆરીની ૨૫ મી તારીખ)ને સોમ
વાસમાં આવી છે લોચણી ગામની જ્યાંતિ જોનાના ઇતિહાસમાં ઘણી મશહૂર છે,
કે આ ગામ ૧૬ માં તીર્થંકર શ્રીમહિનાથની યાત્રાનું ધામ છે પન્થાસ શ્રીઆનંદ-
મણિ (આગમોદ્ધારક શ્રીઆનંદસાગરસૂરીશ્વર) ના ઉપદેશથી સ્વર્ગસ્થ પન્થાસ
ભુવિજયજી, પન્થાસ શ્રી મેઘવિજયજી, (આચાર્ય શ્રી વિજયમેઘસૂરિ) અને
જૈન સાધુ મહારાજો તેમજ આ સંસ્થાના માનનીય સેક્રેટરી સ્વર્ગસ્થ શેઠ વેણીચંદ
જી વગેરે ગૃહસ્થોની હાજરીમાં સ્થાપના કરવામાં આવી હતી

૧) ગીતાર્થ મુનિરાજ પાસેથી અન્ય મુનિવર્યો આગમોની વાચના લઈ તેનો અભ્યાસ
જોઈ સફળો મેળવે તથા (૨) વિદ્વાન મુનિરાજોની દ્રષ્ટિ હેઠલ શોધાવીને જોઈતી
શુદ્ધ પ્રતો છપાવી તેનો પ્રચાર કરી શકાય એ ઉદ્દેશ લક્ષ્યમાં રાખીને આ સંસ્થા
જામમાં આવી છે

પાઠાનું અને

જરૂર જણાય છે આ ઉપ-
ર નીચેના સ્વચ્છ કરવા માટે પાઠજી (ઉત્તર ગૂજરાત), કપડવજ (ખેડાજિલ્લો), અમ
દા, સુરત, પાલીતાણા, અને રતલામ (માળવા)માં આગમોની વાચનાનો પ્રબલ યોજવામાં
આવેલો એનો લાભ ઘણા સાધુ-સાધ્વીઓએ લીધો હતો બીજા હેતુની પૂર્ણતા
આ સંસ્થાએ આગમ વગેરે જૈન ધર્મના પુસ્તકો છપાવી બહાર પાડ્યા છે જેની વિગત
શતોમાં રજૂ કરવામાં આવેલ છે

વિાહક મ ડળ—

આ સંસ્થાના સર્વ સાધારણ મડળમાં ઘણા સલાસદો છે, તેમાં કાર્યવાહક સેક્રેટરી મડળ
સદો નીચે મુજબ છે

૧ શેઠ સૂરચંદભાઈ પુર્યોત્તમદાસ બઢામી	સુરત
૨ " કુવરજી આણંદજી કાપડિયા	ભાવનગર
૩ " કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી	અમદાવાદ
૪ " કમળશીભાઈ શુલાબચંદ	રાધનપુર

श्रीमद्विनयविजयोपाध्यायविरचित

श्रीलोकप्रकाशः

गूर्जरभाषानुवादसमेतः ।

द्रव्यक्षेत्रकालभावलोकचतुष्टयस्यायं द्वितीयः

क्षेत्रलोकः ।

अथ द्वादशः सर्गः ।

जयत्यभिनव कोऽपि शंखेश्वरदिनेश्वरः ।

त्रिविष्टपोद्योतहेतुर्नरक्षेत्रस्थितोऽपि यः ॥ १ ॥

द्रव्य, क्षेत्र, काल, भाव-એમ ચાર 'લોક' માનો બીજો

ક્ષેત્રલોક.

સર્ગ બારમો

મનુષ્યક્ષેત્રનેવિષે રહેતા છતાં પણ ત્રણે જગતમાં ઉદ્યોત ઉદ્યોત કરી મૂકતા હોવાથી
કેાઈ અપૂર્વ સૂર્ય હોયની એવા જણાતા શ્રી શંખેશ્વરપાર્શ્વનાથ સર્વત્ર વિજયશાળી
૯ ૧

સ્ત્ર્યં જેત્રલોકસ્ય યથાશ્રુતમથોચ્યતે ।

ગુન્ધ્રીકીર્તિવિજયપ્રસાદાસધિયા મયા ॥ ૨ ॥

નર વૈશાલ્યસંસ્થાનસ્થિતપાદ કટીતટે ।

ન્યસ્તહસ્નદ્વય સર્વદિષ્ણુ લોકોઽનુગચ્છતિ ॥ ૩ ॥

ચિરમૂર્ધ્વદમતયા ચિરન્તનતયાપિ ચ ।

શસૌ લોકનરઃ શ્રાન્ત ઇવ કટ્યાં ન્યધાત્ કરૌ ॥ ૪ ॥

અથવાધોમુલ્લસ્થાયિમહાશરાવપૃષ્ઠગમ્ ।

એવ લોકોઽનુકુરુતે શરાવસપુટ લઘુ ॥ ૫ ॥

ધૃતઃ કૃતો ન કેનાપિ સ્વયંસિદ્ધો નિરાશ્રયઃ ।

નિરાલમ્બઃ શાશ્વતશ્ચ વિહાયસિ પર સ્થિતઃ ॥ ૬ ॥

ઉત્પત્તિવિલયધ્રૌવ્યગુણપદ્મવ્યપૂરિતઃ ।

મોલિસ્થસિદ્ધસુદિતો નૃત્યાયેવાતતક્રમ ॥ ૭ ॥

અસ્ય સર્વસ્ય લોકસ્ય કલ્પ્યા ભાગાશ્ચતુર્દશ ।

एकैकश्च विभागोऽयमेकैकरज्जुसन्मितः ॥ ૮ ॥

શીમાન શ્રીર્તિવિજયઉપાધ્યાયની કૃપાને લીધે જેનામાં બુદ્ધિ આવી છે એવો હું હવે
જેનગોઠનું શાસ્ત્રોક્ત સ્વરૂપ કહું છું ૨

જેઉ હાથ કટિતટપર રાખીને કોઈ પુરૂષ વૈશાખસન્ધ્યાનની જેમ (પગ પહોળા ઢરીને)
ઉભો રહ્યો હોય એના જેવો, સર્વથા, આ લોક છે ૩

ચિરકાળ ઊર્ધ્વ હમ હેવાને લીધે તથા વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે બહુ થાકી ગયેલો કોઈ પુરૂષ
૩૮૫૨ જે હાથ મૂકીને ઉભો હોય-એના જેવો આ લોક છે. ૪

સર્વાધસ્તનલોકાન્તાદારમ્બોપરિગ તલમ્ ।

યાવત્ સસમમેદિન્યા એકા રજ્જુરિયં ભવેત્ ॥ ૯ ॥

પ્રત્યેકમેવ સસાનાં મુવામુપરિવર્તિષુ ।

તલેષુ રજ્જુરેકૈકા સ્યુરેવં સસ રજ્જવઃ ॥ ૧૦ ॥

રત્નપ્રભોપરિતલાદારમ્બાદિમતાવિપે ।

પર્યાતિષુ વિમાનેષુ સ્યાદેષા રજ્જુરષ્ટમી ॥ ૧૧ ॥

તત આરમ્બ નવમી મહેન્દ્રાન્તે પ્રકીર્તિતા ।

અતઃ પરં તુ દશમી લાન્તકાન્તે સમાપ્યતે ॥ ૧૨ ॥

ભવેદેકાદશી પૂર્ણાં સહસ્રારાન્તસીમનિ ।

સ્યાત્ દ્વાદશ્યચ્યુતસ્યાન્તે ક્રમાદેવં ત્રયોદશી ॥ ૧૩ ॥

ભવેત્ ઐવેયકસ્યાન્તે લોકાન્તે ચ ચતુર્દશી ।

ધર્મોર્ધ્વભાગાદૂર્ધ્વાધઃ સસ સસેતિ રજ્જવઃ ॥ ૧૪ ॥યુગ્મમ્ ॥

એકદમ નીચેના લોકાતથી તે સાતમી નારકીના ઉપરના તળપર્યન્ત એક ' રજ્જુ ' થાય છે ૯

એવી રીતે માતે નારકીના ઉપર ઉપરના દરેક તળમુધી ગણતા સર્વ મળીને સાત ' રજ્જુ ' થાય છે ૧૦

રત્નપ્રભા નારકીના ઉપરના તળથી તે પહેલા બે દેવલોકના વિમાનો આવી રહે ત્યાં મુધીમા આઠમી ' રજ્જુ ' થાય ૧૧

ત્યાથી વળી (ચોથા) માહેન્દ્ર દેવલોકને અન્ત આવે ત્યાં મુધી નવમી ' રજ્જુ ', અને ત્યાથી વળી (છઠ્ઠા) લાન્તક દેવલોકના અન્તમુધીમા દશમી રજ્જુ પૂરી થાય છે ૧૨

ત્યાથી આરભીને તે (આઠમા) સહસ્રાર દેવલોકની સીમા પૂરી થાય ત્યાં અગ્યારમી રજ્જુ, અને ત્યાથી વળી (બારમા) અચ્યુત દેવલોકની સીમા પૂરી થાય ત્યાં બારમી રજ્જુ સ પૂર્ણ થાય છે ૧૩

એવી રીતે અતુકમે ઐવેયકને છેડે તેરમી અને લોકને અન્તે ચૌદમી રજ્જુ પૂર્ણ થાય છે

આ પ્રમાણે ધર્માનારકીના ઉપરના ભાગ પર માત અને હેઠળના ભાગે સાત-એમ સમગ્ર ચૌદ રજ્જુ થાય છે ૧૪

સ્વરૂપ દ્વેત્રલોકસ્ય યથાશ્રુતમથોચ્યતે ।

ગુરુશ્રીકીર્તિવિજયપ્રસાદાસધિયા મયા ॥ ૨ ॥

નર વેશાખસસ્થાનસ્થિતપાદ કટીતટે ।

ન્યસ્તહસ્તદ્વય સર્વદિત્તુ લોકોઽનુગચ્છતિ ॥ ૩ ॥

ચિરમૂર્ધ્ધ્વદમતયા ચિરન્તનતયાપિ ચ ।

અસૌ લોકનરઃ શ્રાન્ત ઇવ કટચાં ન્યધાત્ કરૌ ॥ ૪ ॥

અથવાધોમુલ્કસ્થાયિમહાશરાવપૃષ્ઠગમ્ ।

એવ લોકોઽનુકુરુતે શરાવસપુટ લઘુ ॥ ૫ ॥

ધૃતઃ કૃતો ન કેનાપિ સ્વયસિદ્ધો નિરાશ્રયઃ ।

નિરાલમ્બઃ શાશ્વતશ્ચ વિહાયસિ પર સ્થિતઃ ॥ ૬ ॥

ઉત્પત્તિવિલયધ્રૌઢ્યગુણપદ્મવ્યપૂરિતઃ ।

મોલિસ્થસિદ્ધમુદિતો નૃત્યાયેવાતતક્રમઃ ॥ ૭ ॥

અસ્ય સર્વસ્ય લોકસ્ય કલ્પ્યા ભાગાશ્ચતુર્દશ ।

એકૈકશ્ચ વિભાગોઽયમેકૈકરજ્જુસમ્મિતઃ ॥ ૮ ॥

શ્રીમાન્ કીર્તિવિજયપ્રાધ્યાયની કૃપાને લીધે જેનામા ભુદિ આવી છે એવો હું હવે
ક્ષેત્રલોકનું શાઓક્ત સ્વરૂપ કહું છું ૨

જેહ હાથ ઘટિતટપર રાખીને કોઈ પુરૂષ વેશાખસસ્થાનની જેમ (પગ પહોળા કરીને)
ઉભો રહ્યો હોય એના જેવો, સર્વથા, આ લોક છે ૩

ચિરકાળ બિર્ધ્વ દમ લેવાને લીધે તથા વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે બહુ થાકી ગયેલો કોઈ પુરૂષ
કેડપર જે હાથ મુકીને ઉભો હોય-એના જેવો આ લોક છે ૪

અથવા અધોમુખે રહેવા એક મોટા શરાવના પૃષ્ઠ ભાગપર એક ન્હોતું શરાવસ પૂં
મૂક્યું હોય-એ આકારે ૨ । લોક રહેલ છે ૫

આ લોક શાશ્વત છે નથી એને કોઈએ ધરી રાખ્યો કે નથી એને કોઈએ ખનાવ્યો એ
સ્વયસિદ્ધ છે અને વગર આશ્રયે અને વગર આધારે આકાશમા (અદ્વર) રહેલ છે ૬

આ લોક ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય-એ રૂપ, અર્થાત ત્રિગુણાત્મક, એવા જે છ દ્રવ્યો
કહ્યા છે એનાથી સંપૂર્ણ ભરેલો છે વળી એ, પોતાને માથે સિદ્ધપુરૂષો રહેલા હોવાથી
હર્ષમા આવી જઈ બંધે નૃત્ય કરવા માટે ચરણ પ્રમારીને ઉભો હોયની એવો (લાગે) છે ૭

એવા સ્વરૂપવાળા આ અખિવ લોકના ચૌદ વિભાગ (ઉપાધના) રહેવા છે, અને
એવો પ્રત્યેક વિભાગ એક ' રજ્જુ ' પ્રમાણ છે ૮

સર્વાધસ્તનલોકાન્તાદારમ્યોપરિગં તલમ્ ।

યાવત્ સત્તમમેદિન્યા ઇકા રજ્જુરિય ભવેત્ ॥ ૯ ॥

પ્રત્યેકમેવ સત્તાનાં ભુવામુપરિવર્તિષુ ।

તલેષુ રજ્જુરેકૈકા સ્યુરેવં સત્ત રજ્જવઃ ॥ ૧૦ ॥

રત્નપ્રભોપરિતલાદારમ્યાદિમતાવિપે ।

પર્યાતિષુ વિમાનેષુ સ્યાદેવા રજ્જુરઘ્મી ॥ ૧૧ ॥

તત્ત આરમ્ય નવમી મહેન્દ્રાન્તે પ્રકીર્તિતા ।

અતઃ પરં તુ દશમી લાન્તકાન્તે સમાપ્યતે ॥ ૧૨ ॥

ભવેદેકાદશી પૂર્ણા સહસ્રારાન્તસીમનિ ।

સ્યાત્ દ્વાદશ્યચ્યુતસ્યાન્તે ક્રમાદેવં ત્રયોદશી ॥ ૧૩ ॥

ભવેત્ ઐવેયકસ્યાન્તે લોકાન્તે ચ ચતુર્દશી ।

ધર્મોઽર્ધ્વભાગાદૂર્ધ્વાધઃ સત્ત સત્તેતિ રજ્જવઃ ॥ ૧૪ ॥યુગ્મમ્ ॥

એકદશ નીચેના લોકાતથી તે સાતમી નારકીના ઉપરના તળપર્યન્ત એક ' રજ્જુ ' થાય છે ૯

એવી રીતે સાતે નારકીના ઉપર ઉપરના દરેક તળસુધી ગણતા સર્વ મળીને સાત ' રજ્જુ ' થાય છે ૧૦

રત્નપ્રભા નારકીના ઉપરના તળથી તે પહેલા યે દેવલોકના વિમાને આવી રહે ત્યા સુધીમા આઠમી ' રજ્જુ ' થાય ૧૧

ત્યાથી વળી (ચોથા) માહેન્દ્ર દેવલોકને અન્ત આવે ત્યા સુધી નવમી ' રજ્જુ ' , અને ત્યાથી વળી (છઠ્ઠા) લાન્તક દેવલોકના અન્તસુધીમા દશમી રજ્જુ પૂરી થાય છે ૧૨

ત્યાથી આગલીને તે (આઠમા) સહસ્રાર દેવલોકની સીમા પૂરી થાય ત્યા અચ્ચારમી રજ્જુ, અને ત્યાથી વળી (બારમા) અચ્યુત દેવલોકની સીમા પૂરી થાય ત્યા બારમી રજ્જુ ન પૂર્ણ થાય છે ૧૩

એવી રીતે અનુક્રમે ઐવેયકને છેડે તેરમી અને લોકને અન્તે ચૌદમી રજ્જુ પૂર્ણ થાય છે

આ પ્રમાણે ધર્માનારકીના ઉપરના ભાગ પર સાત અને હેઠળના ભાગે સાત-એમ સમગ્ર ચૌદ રજ્જુ થાય છે ૧૪

અથ ચ આવશ્યકનિર્યુક્તિર્ચૂણસગ્રહણયાદ્યભિપ્રાયઃ ॥ ભગવત્યાદૌ
 વ ધર્માયા અધોઽસંખ્યયોજનૈઃ લોકમધ્યમુક્તમ્ । તદનુસારેણ
 ત્ર સત્ રજ્જવઃ સમાપ્યન્તે । પર તદિહ સ્વલ્પત્વાન્ન વિવક્ષિતમિતિ
 ભાવ્યતે ॥ યોગશાસ્ત્રવૃત્તૌ તુ તત્ર ધરણીતલાત્ સમભાગાત્ સૌધર્મે-
 નાનૌ યાવત્ સાર્ધરજ્જુ સનત્કુમારમાહેન્દ્રૌ યાવત્ સાર્ધરજ્જુદ્વય વદ્ધ-
 ળોકે અર્ધચતુર્થરજ્જવ અચ્યુત યાવત્ પચ રજ્જવ ઐવેયક યાવત્ પદ્
 રજ્જવ લોકાન્ત યાવત્ સપ્ત રજ્જવઃ । ઇતિ ઉક્તમ્ ॥ જીવાભિગમવૃત્તૌ અપિ
 હુસમરમણિજ્જઓ ભૂમિભાગાઓ ઉદ્ધ ચદિમસૂરિયગહગણગલ્લત્તતારા-
 વ્વાણ વહુરઓ જોયણકોડિઓ યાવત્ દૂરં ઉદ્ધ ઉપ્પદ્ધતા ઇત્યણ સોહ
 મીસાણેત્યાદિસૂત્રવ્યાખ્યાને । અન્ન વહ્ની યોજનકોટી ઊર્ધ્વં દૂરં
 ઉત્પ્લુત્ય ગત્વા । ઇતચ્ચ સાર્ધરજ્જૂપલક્ષણમ્ ઇતિ ઉક્તમ્ ॥

લોકનાલિસ્તવેઽપિ

સોહમ્મંમિ દિવદ્ધા અદ્ધાઙ્ગજ્ઞાયરજ્જુ માર્હિવે ।

ચત્તારિ સહસ્તારે પણચ્ચુણ સત્ત લોગન્તે ॥ ૧ ॥ ઇત્યુક્તમ્ ॥

રજ્જવાશ્ચતુર્થો ભાગો યસ્તત્ સ્વલુકમિતિ સ્મૃતમ્ ।

વિષ્કમ્ભાયામર્પિઢૈસ્તત્ સમાન ઘનહસ્તવત્ ॥ ૧૫ ॥

આ અભિપ્રાય આવશ્યકસૂત્રની નિર્યુક્તિ અને ચૂલિ તથા સ ગ્રહણી વગેરે શયોના છે
 ભગવતીસૂત્ર વગેરેને અભિપ્રાયે તે ધર્માનારક્ષીની નીચે અસખ્ય યોજન મૂક્યા પછી ‘લોહ’નો
 મધ્યભાગ આવે છે તેથી તે જગ્યાએ માત રજ્જુ પૂર્ણ થાય છે પરંતુ એ બહુ વિશેષ નહિ
 હોવાથી અહિ નહિ ઠહું હોય વળી યોગશાસ્ત્રની વૃત્તિને અભિપ્રાયે તે સમભાગ પૃથ્વી
 તણથી તે સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોક સુધીમા દોઢ રજ્જુ, મનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવલોક
 સુધીમા અઢી રજ્જુ, પ્રજ્ઞ દેવલોક સુધીમા સાડાત્રણ રજ્જુ, અચ્યુત દેવલોક સુધીમા પાચ
 રજ્જુ, ઐવેયક સુધીમા છ રજ્જુ અને લોકાન્ત સુધીમા સાત રજ્જુ થાય છે જીવાભિગમસૂત્રને વિષે
 પણ ‘સૌધર્મ-ઇશાન આદિ સૂત્રવ્યાખ્યાન’મા બહુસમભૂભાગથી ઉપર અદ્ર સૂર્ય ગ્રહ નક્ષત્ર અને
 તારાઓ મૂકીને ઘણા કોડ (અસખ્યાત) યોજન જઈએ ત્યારે દોઢ રજ્જુ થાય છે એમ કહું છે

‘લોહનાલિ સ્તવ’ મા પણ સૌધર્મદેવલોકસુધીમા દોઢ, માહેન્દ્રસુધીમા અઢી, સહસાર
 સુધીમા ચાર અચ્યુત સુધીમા પાચ અને લોકાન્તે સાત રજ્જુ થાય છે એમ કહું છે

હવે ‘રજ્જુ’ નો અર્થ અથ તે એક ‘ખડક’ કહેવાય છે અને એ સમયોરસ
 હાથની પેઠે લખાઈ, પહોળાઈ અને જડાઈમા એકસરણુ છે ૧૫.

પદ્મપંચાશત્ત્વંડુકોચ્ચા સા ચતુઃસ્તંડુકાયતા ।

ત્રસનાડી ભવેદત્ર ત્રસજીવાશ્રયાવધિઃ ॥ ૧૬ ॥

રેશ્વાઃ પચોધ્ધ્વગાઃ સપ્તપંચાશત્તિર્યગાયતા ।

આલિચ્ચ ક્ષાપિ પદ્માદૌ ભાવનીયા તદાકૃતિઃ ॥ ૧૭ ॥

સા ચતુર્દશરજ્જૂચ્ચા તથૈકરજ્જુવિસ્તૃતા ।

સર્વલોકસ્યાથ માનં વદ્યે સ્તંડુકસંખ્યયા ॥ ૧૮ ॥

રજ્જ્વા સર્વાધઃસ્થિતાયાઃ સ્તંડુકેષુ ચતુર્ધ્વપિ ।

સ્યુરદાવિશતિસ્તિર્યક્સ્તંડુકાનીતિ તદ્વિદ ॥ ૧૯ ॥

તત્રોહ્ય ત્રસનાડીસ્થં સ્તંડુકાનાં ચતુષ્ટયમ્ ।

દ્વાદશ દ્વાદશ તતઃ પરિતઃ પાર્શ્વયોર્ધ્વયોઃ ॥ ૨૦ ॥

એવં સર્વત્રાપિ ॥

પદ્મવિંશતિર્દ્વિતીયસ્યા રજ્જ્વા, સ્તંડુચતુષ્ટયે ।

તૃતીયસ્યાઃ સ્તંડુકેષુ ચતુર્ણુ જિનસંખ્યયા ॥ ૨૧ ॥

અહિ છપ્પન ખ હુક ઉચી અને ચાર ખ હુક પહોળી ત્રસજીવોના આશ્રયવાળી 'ત્રસનાડી' હોય છે ૧૬

પાચ ઉલી અને મતાવન આડી (પહોળી) લીટીઓ ડોઢ પાટલાપર આળેખીએ એના જેવી ત્રસનાડીની આકૃતિ મમજવી ૧૭

સોળમા શ્લોકમા છપ્પન ખ હુક કહ્યા એ પ્રમાણે ચૌદ રજ્જુ ઉચી અને પદરમા શ્લોકમા ચાર ખ હુક કહ્યા છે એ એક રજ્જુ પહોળી-એ પ્રમાણે 'ત્રસનાડી' નું માપ થયું હવે મકળ 'લોક' નું ક્યા ક્યા નેટલા કેટલા ખ હુક 'માન' છે તે કહું છું ૧૮

મૈથી હેઠળની રજ્જુના ચારે ખ હુકો નેટલામા એ તીર્થી અઘ્યાવીશ ખ હુક નેટલો (પહોળો) છે ૧૯

એ અઘ્યાવીશમાના ચાર ત્રસનાડીમા આવેલા છે, અને ત્રસનાડીને બેડ પકડે બાર બાર આવેલા છે (એમ અઘ્યાવીશ થયા) ૨૦

ખીને પણ સર્વત્ર એમજ મમજવું

ખીછ રજ્જુના ચારે ખ હુકોમા છબીશ ખ હુક નેટલી અને ત્રીછ રજ્જુના ચારેમા ચોવીશ ખ હુક નેટલી એની (લોકની) પહોળાઇ છે ૨૧

નલસહ્યાનિ તુર્યાયા રજ્જ્વા તેષુ ચતુર્ણપિ ।

પચમ્યા પોઢશ દશ પદ્મ્યાઃ સ્વચતુષ્ટયે ॥ ૨૨ ॥

સપ્તમ્યા અપિ સ્વંદેષુ ચતુર્ણુ તચ્ચતુષ્ટયમ્ ।

અષ્ટમ્યા. પ્રાક્ સ્વડુકે દ્વે ચતુઃસ્વડુકવિસ્તૃતે ॥ ૨૩ ॥

અપરે દ્વે સ્વડુકે ચ પદ્મસ્વડુકસમાતતે ।

અષ્ટસ્વડુકવિસ્તારં નવમ્યા આઘ્યસ્વડુકમ્ ॥ ૨૪ ॥

દશસ્વડુકવિસ્તાર દ્વિતીય દ્વે તત પરે ।

દ્વાદશસ્વડુકવ્યાસે સ્યુરિત્ય નવરજ્જવ ॥૨૫॥ ત્રિભિર્વિશેષકમ્ ॥

દશમ્યા પ્રાચ્યમર્ધં ચ પોઢશસ્વડુકાતતમ્ ।

પરમર્ધં તથૈતસ્યા નલસ્વડુકવિસ્તૃતમ્ ॥ ૨૬ ॥

एकादश्या. पूर्वमर्धमपि तावत्समाततम् ।

द्वितीयमर्धमस्याश्च पौडशस्वडुकाततम् ॥ २७ ॥

द्वादश्याः प्राक्तन त्वर्धं प्रोक्त द्वादशस्वडुकम् ।

दशस्वडुकविस्तारमन्यमर्धमुदीरितम् ॥ २८ ॥

ચોથી રજ્જુમાં ચારે ખડુકોમાં એની વીશ ખડુક પહોળાઈ છે, પાચમીમાં સોળ અને છઠ્ઠીમાં દશ ખડુક પહોળાઈ છે ૨૨

જળી સાતમી રજ્જુના ચાર ખડુકોમાં એની ચાર ખડુક પહોળાઈ છે આઠમી રજ્જુના પહેલા બે ખડુકોમાં ચાર ખડુક અને બીજા બેમાં છ ખડુક પહોળાઈ છે

નવમી રજ્જુના પહેલા ખડુકમાં આઠ, બીજામાં દશ અને ત્રીજા ચોથામાં બાર ખડુક જેટલી એની પહોળાઈ છે (આ પ્રમાણે નવ રજ્જુ સુધીની વાત થય) ૨૩-૨૫

દશમી રજ્જુના પહેલા બે ખડુકમાં સોળ અને બીજા બે ખડુકમાં એની વીશ ખડુક પહોળાઈ છે ૨૬

અગ્યારમી રજ્જુના પહેલા બે ખડુકમાં એની વીશ ખડુક પહોળાઈ છે અને બીજા બેમાં સોળ ખડુક પહોળાઈ છે ૨૭

બારમી રજ્જુના પ્રથમાર્ધમાં બાર અને દ્વિતીયાર્ધમાં દશ ખડુક જેટલી એની પહોળાઈ છે ૨૮

આથ ચ્વલં ત્રયોદશ્યા નિર્દિષ્ટં તાવદાતતમ્ ।

અષ્ટચ્વલુકવિસ્તીર્ણમગ્રિમ ચ્વલુકત્રયમ્ ॥ ૨૧ ॥

ચતુર્દશ્યાઃ પ્રાપ્તનેઽર્થે ચ્વલુકાનિ પઢાયતિ ।

ચત્વારિ ચ્વલુકાન્યસ્યા વિસ્તૃતિઃ પશ્ચિમેઽર્ધકે ॥ ૩૦ ॥

પ્રત્યેકમેપામંકાનાં સ્વસ્વવર્ગવિધાનત ।

ભવેદ્વર્ગિતલોકસ્ય મિતિઃ ચ્વલુકસંખ્યયા ॥ ૩૧ ॥

ભવેત્ત તદ્ગુણો વર્ગ ઇતિ વર્ગસ્ય લક્ષણમ્ ।

યથાષ્ટાવિંશતેઃ સપ્તશતી ચતુરશીતિયુક્ ॥ ૩૨ ॥

એવં સર્વત્ર સ્થાપના વિલોક્યા ॥

ચ્વલુકાનાં શતાન્યષ્ટાવધિકાનિ ચ પોઢશ ।

દૃષ્ટલોકે દૃષ્ટલોકૈરુક્તાનિ સર્વસંખ્યયા ॥ ૩૩ ॥

પ્રોક્તં વર્ગિતલોકે ચ સર્વાગ્ર ચ્વલુકોદ્ભવમ્ ।

સહસ્રાણિ પચદશ દ્વે શતે નવતિશ્ચ પદ્ ॥ ૩૪ ॥

લોકસ્ય વર્ગકરણે જ્ઞેયમેતત્ પ્રયોજનમ્ ।

પ્રમાણ સર્વતોઽનેન લોકસ્ય ભવતિ ધ્રુવમ્ ॥ ૩૫ ॥

તેરની રજતુના પહેલા ખ ટુકડા દશ ખ ટુકડે નેટલી ' લોક ' ની પહેળાઈ છે અને ચેપ ત્રણમા આઠ આઠ ખ ટુકડે પહેળાઈ છે ૨૬

ચૌદમી રજતુના પ્રથમાર્ધમા છ ખ ટુકડે નેટલી અને ઠિતીધાર્ધમા ચાર ખ ટુકડે નેટલી એની પહેળાઈ છે ૩૦

આ જે જે આકડા કહ્યા તેમનો તેમનો વર્ગ ઠરવાથી વર્ગિત લોકના ખ ટુકડોની સંખ્યા આવે છે ૩૧

હરકોઈ રતમને એ જ રકમે ગુણવાથી જે આવે તે એ રતમનો ' વર્ગ ' ઠરેવાય છે જેમડે અઘ્યાવીશને અઘ્યાવીશ ગુણતા તાતસો ચોરાશી આવે—એ અઘ્યાવીશનો ' વર્ગ ' કહેવાય ૩૨

આ બધું અથવા પ્રારભમા મૂકેલ ' લોકનાલિંગ ' જોવાથી સમજશે

કેવળજ્ઞાનીઓએ દૃષ્ટલોકમા ખ ટુકડોની સર્વ સંખ્યા આ પ્રમાણે આઠમોને સોળ છે એમ કહ્યું છે ૩૩

વળી ' વર્ગ ' ઠરેલા લોકના સર્વ ખ ટુકડોનો સરવાળો પદર હજાર બસોને છત્રુ થાય છે ૩૪

વર્ગ કરવાતુ પ્રયોજન એ છે કે એથી એનું એટલે કે ' લોક ' નું સર્વ જાણુથી ચોક્કસ પ્રમાણ અર્થાત્ ક્ષેત્રદ્વય નીકળે છે ૩૫

નલસલ્યાનિ તુર્યાયા રજ્જ્વાં તેષુ ચતુર્ણપિ ।

પચમ્યા પોઢશ દશ ષષ્ઠ્યાં ચલ્લચતુષ્ટયે ॥ ૨૨ ॥

સપ્તમ્યા અપિ ચંડેષુ ચતુર્ણ તચ્ચતુષ્ટયમ્ ।

અષ્ટમ્યાઃ પ્રાક્ ચલ્લકે દ્વે ચતુર્ચલ્લકવિસ્તૃતે ॥ ૨૩ ॥

અપરે દ્વે ચલ્લકે ચ પદ્મચલ્લકસમાતતે ।

અષ્ટચલ્લકવિસ્તારં નવમ્યા આચલ્લકમ્ ॥ ૨૪ ॥

દશચલ્લકવિસ્તાર દ્વિતીય દ્વે તત્ પરે ।

દ્વાદશચલ્લકઢ્યાસે સ્પુરિત્ય નવરજ્જ્વઃ ॥૨૫॥ ત્રિભિર્વિશેષકમ્ ॥

દશમ્યા પ્રાચ્યમર્ધં ચ પોઢશચંડુકાતતમ્ ।

પરમર્ધં તથૈતસ્યા નલચલ્લકવિસ્તૃતમ્ ॥ ૨૬ ॥

ઁકાદશ્યાઃ પૂર્વમર્ધમપિ તાવત્સમાતતમ્ ।

દ્વિતીયમર્ધમસ્યાશ્ચ પોઢશચંડુકાતતમ્ ॥ ૨૭ ॥

દ્વાદશ્યાઃ પ્રાક્તન ત્વર્ધં પ્રોક્તં દ્વાદશચલ્લકમ્ ।

દશચલ્લકવિસ્તારમન્યમર્ધમુદીરિતમ્ ॥ ૨૮ ॥

ચોથી રજ્જુના ચારે ખડકોના ઝોની વીશ ખડક પહોળાઈ છે, પાચમીના સોળ અને છઠીના દશ ખડક પહોળાઈ છે ૨૨

વળી સાતમી રજ્જુના ચાર ખડકોના ઝોની ચાર ખડક પહોળાઈ છે આઠમી રજ્જુના પહેલા બે ખડકોના ચાર ખડક અને બીજા બેના છ ખડક પહોળાઈ છે

નવમી રજ્જુના પહેલા ખડકના આઠ, બીજાના દશ અને ત્રીજા ચોથાના બાર ખડક નેટલી ઝોની પહોળાઈ છે (આ પ્રમાણે નવ રજ્જુ સુધીની વાત થઈ) ૨૩-૨૫

દશમી રજ્જુના પહેલા બે ખડકના સોળ અને બીજા બે ખડકના ઝોની વીશ ખડક પહોળાઈ છે ૨૬

અગ્યારમી રજ્જુના પહેલા બે ખડકના ઝોની વીશ ખડક પહોળાઈ છે અને બીજા બેના સોળ ખડક પહોળાઈ છે ૨૭

બારમી રજ્જુના પ્રથમાર્ધના બાર અને દ્વિતીયાર્ધના દશ ખડક નેટલી ઝોની પહોળાઈ છે ૨૮

આથ ચ્વં ત્રયોદશ્યા નિર્દિષ્ટ તાવદાતતમ્ ।

અષ્ટચ્વંદુકવિસ્તીર્ણમગ્નિમ ચ્વંદુકત્રયમ્ ॥ ૨૯ ॥

ચતુર્દશ્યાઃ પ્રાક્તનેઽર્ધે ચ્વંદુકાનિ પઢાયતિ ।

ચત્વારિ ચ્વંદુકાન્યસ્યા વિસ્તૃતિઃ પશ્ચિમેઽર્ધકે ॥ ૩૦ ॥

પ્રત્યેકમેપામંકાનાં સ્વસ્વવર્ગવિધાનત ।

ભવેદ્વર્ગિતલોકસ્ય મિતિ. ચ્વંદુકસંખ્યયા ॥ ૩૧ ॥

ભવેત્સ તદ્ગુણો વર્ગ इति વર્ગસ્ય લક્ષણમ્ ।

યથાષ્ટાવિંશતેઃ સપ્તશતી ચતુરશીતિયુક્ ॥ ૩૨ ॥

एव सर्वत्र स्थापना विलोक्या ॥

ચ્વંદુકાનાં શતાન્યષ્ટાવધિકાનિ ચ પોઢશ ।

દૃષ્ટલોકે દૃષ્ટલોકૈરુક્તતાનિ સર્વસંખ્યયા ॥ ૩૩ ॥

પ્રોક્ત વર્ગિતલોકે ચ સર્વાગ્ર ચ્વંદુકોદ્ભવમ્ ।

સહસ્રાણિ પચદશ દ્વે શતે નવતિશ્ચ ષટ્ ॥ ૩૪ ॥

લોકસ્ય વર્ગકરણે જ્ઞેયમેતત્ પ્રયોજનમ્ ।

પ્રમાણ સર્વતોઽનેન લોકસ્ય ભવતિ ધ્રુવમ્ ॥ ૩૫ ॥

તેરમી રજજીના પહેલા ખંડુકમા દશ ખંડુક નેટલી 'લોક' ની પહોળાઈ છે અને શેષ ત્રણમા આઠ આઠ ખંડુક પહોળાઈ છે ૨૯

ચૌદમી રજજીના પ્રથમાર્ધમા છ ખંડુક નેટલી અને દ્વિતીયાર્ધમા ચાર ખંડુક નેટલી એની પહોળાઈ છે ૩૦

આ જે જે આકાંઠા કહ્યા તેમનો તેમનો વર્ગ કરવાથી વર્ગિત લોકના ખંડુકોની સંખ્યા આવે છે ૩૧

હરકોઈ રકમને એ જ રકમે ગુણવાથી જે આવે તે એ રકમનો 'વર્ગ' કહેવાય છે જેમકે અઘ્યાવીશને અઘ્યાવીશે ગુણતા સાતમો ચોરાશી આવે—એ અઘ્યાવીશનો 'વર્ગ' કહેવાય ૩૨

આ બધું યથા પ્રારભમા મૂકેલ 'લોકનાલિકા' નેવાથી સમજશે

કેવળગણનીઓએ દૃષ્ટલોકમા ખંડુકોની સર્વ સંખ્યા આ પ્રમાણે આકાંસોને સોળ છે એમ કહ્યું ૩૩

પણી 'વર્ગ' કરેલા લોકના સર્વ ખંડુકોનો મરવાળો ૫ દરહજાર બસોને છત્ર થાય છે ૩૪

વર્ગ કરવાનું પ્રયોજન એ કે જે એથી એતુ એટલે કે 'લોક' નું સર્વ બાબુથી ચોક્કસ પ્રમાણ અર્થાત્ ચેત્રફળ નીકળે છે ૩૫

ધર્માધનોદધિધનતનુવાતાન્ વિહાયસં ।

અસંલ્પભાગ ચાતીત્ય મધ્ય લોકસ્ય કીર્તિતમ્ ॥ ૪૯ ॥

અસ્માદૂર્ધ્વમધ્યશ્ચૈવ સપુર્ણાં સપ્તરજ્જવ ।

અથ ત્રયાણાં લોકાનાં પ્રત્યેકં મધ્યમુચ્યતે ॥ ૫૦ ॥

ધર્માયાં સર્વતઃ સુહૃદમત્રાસ્તિ પ્રતરદ્વયમ્ ।

મહાકાકારમેકૈક સ્વપ્રદેશાત્મક ચ તત્ ॥ ૫૧ ॥

રુચકેઽત્ર પ્રદેશાના યજ્ઞતુલ્યકદય સ્થિતમ્ ।

તત્સમશ્રેણિકં તચ વિજ્ઞેય પ્રતરદ્વયમ્ ॥ ૫૨ ॥

લોકવૃદ્ધિરૂર્ધ્વમુખી તયોરુપરિ સસ્થિતાત્ ।

અધઃસ્થિતાત્પુનઃ તસ્માલ્લોકવૃદ્ધિરધોમુખી ॥ ૫૩ ॥

તર્સિમશ્ચ લોકપુરુષકટીતટપટીયસિ ।

મધ્યભાગે સમભૂમિજ્ઞાપકો રુચકોઽસ્તિ ય ॥ ૫૪ ॥

સ એવ મધ્યલોકસ્ય મધ્યમુક્ત મહાત્મભિઃ ।

દિગ્વિદિગૂર્નિર્ગમશ્ચાસ્માન્નાભેરિવ શરોદ્ગમઃ ॥ ૫૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥

તથાહુઃ ।

ધર્મા, ધનોદધિ, ધનવાત, તનુવાત અને આકાશનો અનગનાતો ભાગ મૂકના પછી લોકનો મધ્ય ભાગ કહ્યો છે એથી ઉપરનો ભાગ સપૂર્ણ સાત રજ્જુ છે અને હેઠળનો ભાગ પણ એટલોજ એટલે કે સપૂર્ણ સાત રજ્જુ પ્રમાણ છે ૪૯-૫૦

હવે ત્રણે લોકના પ્રત્યેકના મધ્યભાગ કહે છે

ધર્મા પૃથ્વીના સર્વતઃ ક્ષુલ્લક (ન્હાના)-એવા બે ‘પ્રતર’ છે તે દરેકનો ‘માડા’ જેવો આકાર ॥ અને એ પ્રત્યેક એક આકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે અહિં ઉચ્ચકના આકારા પ્રદેશોની જે બે ચોક્કડી અમત્રેણિએ રહેલી છે એને ૪ એ બે ક્ષુલ્લક પ્રતર સમજવા ૫૧-૫૨

એ બેઉ પ્રતરની ઉપર લોકવૃદ્ધિ જીર્વં મુખે છે વળી નીચે એની અધોમુખી વૃદ્ધિ પણ છે ૫૩

લોકાત્મક પુરુષના ડીગટડપ આ મધ્ય ભાગમાં જે સમભૂતગણોના ઉચ્ચ પ્રદેશ છે તે ૪ મહાત્માઓ મધ્ય (તિર્થા) લોકનું મધ્ય કહે છે, અને ત્યાંથીજ દિશાઓ અને દશાઓ નીકળે છે, નાશિપ્રદેશમાંથી નનો નીકળે છે તેમ ૫૪-૫૫

અટપણ્ણો રુચ્ચગો તિરિચ્છલોગસ્સ મજ્ઞયારંમિ ।

एस पभावो दिसाण एसेव भवे अणुदिसाणम् ॥ ૫૬ ॥

पूर्वा पूर्वदक्षिणा च दक्षिणा दक्षिणापरा ।

પશ્ચિમા પશ્ચિમોદીચી ચોત્તરોત્તરપૂર્વિકા ॥ ૫૭ ॥

ऊर्ध्वा तथाधस्तनी च दशैव गदिता दिशः ।

દિશઃ પદ્ તદ્ ગુદ્ધાચ્યા ચતસ્રો વિદિશોઽપરા. ॥ ૫૮ ॥ યુગ્મમ્ ॥

विजयद्वारद्विक् प्राची प्रादक्षिण्यात्ततः पराः ।

एतासां देवतायोगान्नान्मान्यूचुः परायपि ॥ ૫૯ ॥

ऐन्द्र्याग्नेयी तथा याम्या नैर्ऋती किंच वारुणी ।

વાયવ્યેતઃ પરા સૌમ્યેશાની ચ વિમલા તમા ॥ ૬૦ ॥

रुचकानन्तरं दिक्षु द्वौ द्वौ व्योमनः प्रदेशकौ ।

વિદિક્ષુ પુનરેકૈક ણપાઘ્યા પક્તિરાહિતા ॥ ૬૧ ॥

द्वितीयस्यां पुनः पंक्तौ चत्वारो दिक्प्रदेशकाः ।

एवं द्वौ द्वौ विवर्धेते प्रतिपंक्तिप्रदेशकौ ॥ ૬૨ ॥

આ સળધમા ગાથા છે કે ' તીર્થસિત્તની મધ્યમા આઠ પ્રદેશોવાળો કચ્છ છે, અને એ નિશાઓનું તેમજ નિદિગાઓનું ઉત્પત્તિસ્થાન છે '—

(૧) પૂર્વ, (૨) દક્ષિણપૂર્વ (અગ્નિ), (૩) દક્ષિણ, (૪) દક્ષિણપશ્ચિમ (નૈઋત્ય), (૫) પશ્ચિમ, (૬) ઉત્તરપશ્ચિમ (વાયવ્ય), (૭) ઉત્તર, (૮) ઉત્તરપૂર્વ (મૃગશીર), (૯) પૂર્વ અને (૧૦) અધ — એમ દશ દિશાઓ છે એમા છ ગુદ્ધ દિશાઓ ઢહેવાય છે અને શેષ ચાર (અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય અને મૃગશીર) વિદિશાઓ (ખુલ્લા) ઢહેવાય છે ૫૭-૫૮

વિનયગ્રામની દિગા તે પૂર્વ દિગા અને એની જમણી બાજુથી કેંગે કૃતા (પ્રદક્ષિણા દેના) અનુક્રમે બાકીની બીજી દિગાવિદિશા આવે છે ૫૯

આ દશે દિગાઓના વગી દેવોના મળધને લઈને બીજા પણુ નામ છે તે આ પ્રમાણે — (૧) ઐન્દ્રી, (૨) આગ્નેયી, (૩) યામી, (૪) નૈર્ઋતી, (૫) વાટલુ, (૬) વાયવ્યા, (૭) સૌમ્યા, (૮) મૃગાની, (૯) વિમલા અને (૧૦) તમા ૬૦

કચ્છ પ્રદેશની પછી, પ્રત્યેક દિગામા બળ્બે અને પ્રત્યેક વિદિગામા અકેદ આઠાશપ્રદેશ છે એને પહેલી ' પશ્ચિ' ઢહી છે ૬૧

ધર્માધનોદધિધનતત્તુવાતાન્ વિહાયસ* ।

અસંરપભાગ ચાતીત્ય મધ્ય લોકસ્ય કીર્તિતમ્ ॥ ૪૯ ॥

અસ્માદૂર્ધ્વમધશ્ચૈવ સપૂર્ણા સપ્તરજ્જવ ।

અર્થ ત્રયાણાં લોકાના પ્રત્યેકં મધ્યમુચ્યતે ॥ ૫૦ ॥

ધર્માયાં સર્વત ચુહમત્રાસ્તિ પ્રતરદ્વયમ્ ।

મહકાકારમેકૈક સ્વપ્રદેશાત્મક ચ તત્ ॥ ૫૧ ॥

રુચકેઽન્ન પ્રદેશાનાં યચ્ચતુષ્કદ્વય સ્થિતમ્ ।

તત્સમશ્રેણિકં તચ્ચ વિજ્ઞેયં પ્રતરદ્વયમ્ ॥ ૫૨ ॥

લોકવૃદ્ધિર્હૃદ્ધિર્મુખી તયોરુપરિ સસ્થિતાત્ ।

અધઃસ્થિતાત્પુનઃ તસ્માલ્લોકવૃદ્ધિરધોમુખી ॥ ૫૩ ॥

તર્સ્મિશ્ચ લોકપુરુષકટોતટપટીયસિ ।

મધ્યભાગે સમભૂમિજ્ઞાપકો રુચકોઽસ્તિ ય ॥ ૫૪ ॥

સ એવ મધ્યલોકસ્ય મધ્યમુક્ત મહાત્મભિ ।

દિગ્વિદિગ્નિર્ગમશ્ચાસ્માન્નાભેરિવ શરોદ્ગમઃ ॥ ૫૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥

તથાદુઃ ।

ધર્મા, ધનોદધિ, ધનવાત, તત્તુવાત અને આકાશનો અસંખ્યાતો ભાગ મૃત્યા પછી લોકનો મધ્ય ભાગ કહ્યો છે એથી ઉપરનો ભાગ સપૂર્ણ સાત રજ્જુ છે અને હેઠળનો ભાગ પણ એટલોજ એટલે કે સપૂર્ણ સાત રજ્જુ પ્રમાણ છે ૪૯-૫૦

હવે ત્રણે લોકના પ્રત્યેકના મધ્યભાગ કહે છે

ધર્મા પૃથ્વીના સર્વત દુર્લભ (ન્હાના)-એવા બે 'પ્રતર' છે તે દરેકનો 'માઠા' જેવો આઠાર ॥ અને એ પ્રત્યેક એક આકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે અહિ રૂચકના આઠાશ પ્રદેશોની જે બે ચોકડી સમશ્રેણિએ રહેલી છે એને જ એ બે મુક્ત પ્રતર સમજવા ૫૧-૫૨

એ બેઉ પ્રતરની ઉપર લોકવૃદ્ધિ હિર્વ મુખે છે વળી નીચે એની અધોમુખી વૃદ્ધિ પણ છે ૫૩

લોકાત્મક પુરૂષના ઝડીતટરૂપ આ મધ્ય ભાગમાં જે સમભૂતજવાળો રૂચક પ્રદેશ છે તેને જ મહાત્માઓ મધ્ય (તિર્ગ) લોકનું મધ્ય કહે છે અને ત્યાથીજ દિગ્ગાઓ અને વિદિગ્ગાઓ નીકળે છે, નાભિપ્રદેશમાંની નસો નીડળે છે તેમ ૫૪-૫૫

અટ્ટપણ્ણો રુઞ્ઞગો તિરિશ્ચલોગસ્સ મઙ્ગયારંમિ ।

એસ પમાવો દિસાણં એસેવ ભવે અણુદિસાણમ્ ॥ ૫૬ ॥

પૂર્વા પૂર્વદક્ષિણા ચ દક્ષિણા દક્ષિણાપરા ।

પશ્ચિમા પશ્ચિમોઢીચી ચોત્તરોત્તરપૂર્વિકા ॥ ૫૭ ॥

ઊર્ધ્વા તથાધસ્તની ચ દશૈવં ગદિતા દિશઃ ।

દિશઃ પદ્ તન્ન શુદ્ધાહ્યા ચત્તસો વિદિશોઽપરાઃ ॥ ૫૮ ॥ યુગ્મમ્ ॥

વિજયદ્વારદિક્ પ્રાચી પ્રાદક્ષિણ્યાત્તતઃ પરાઃ ।

એતાસાં દેવતાયોગાન્નામાન્યૂચુઃ પરાણ્યપિ ॥ ૫૯ ॥

એન્દ્ર્યાગ્નેયી તથા ચામ્યા નૈર્ઋતી કિચ વારુણી ।

વાયવ્યેત. પરા સૌમ્યેશાની ચ વિમલા તમા ॥ ૬૦ ॥

રુચકાનન્તરં ટિહ્તુ દ્વૌ દ્વૌ વ્યોમ્નઃ પ્રદેશકૌ ।

વિદિહ્તુ પુનરેકૈક ણપાદ્યા પક્તિરાહિતા ॥ ૬૧ ॥

દ્વિતીયસ્યાં પુન. પક્તૌ ચત્વારો દિક્પ્રદેશકાઃ ।

એવં દ્વૌ દ્વૌ વિવર્ધેતે પ્રતિપંક્તિપ્રદેશકૌ ॥ ૬૨ ॥

આ સ બ ધમા ગાથા છે કે ' તીર્થસિક્કની નંધ્યા આઠ પ્રદેશો' એક કે, અને એ જ દિશાઓનું તેમજ વિદિયાઓનું ઉત્પત્તિસ્થાન છે યઃ

(૧) પૂર્વ, (૨) દક્ષિણપૂર્વ (અગ્નિ) (૩) દક્ષિણ (૪) દક્ષિણપશ્ચિમ (નૈ. રાય), (૫) પશ્ચિમ, (૬) ઉત્તરપશ્ચિમ (વૃ. ર.), (૭) ઉત્તર, (૮) ઉત્તરપૂર્વ (ઇશાન), (૯) ઊર્ધ્વ અને (૧૦) અધ — એ દશ દિશાઓ છે એમા કે પૂર્વ દિશાઓ ઢહેનાય છે અને શેષ ચાર (અગ્નિ, નૈર્ઋત્ય, વૃ. ર. અને ઇશાન) વિદિયાઓ (ખુલ્લા) ઢહેનાય છે ૫૭-૫૮

વિજયનારની દિશા તે પૂર્વ દિશા અને એટલે જન્મકે આશ્રયી કેટલે દિશા (પ્રદક્ષિણા દેના) અનુક્રમે ણાડીની બીજી દિશાન્નિદિશા રૂ. કે છે ૫૯

આ દશે દિશાઓના વર્ગી દેવોના સંબંધને ક્રમને બીજા યજુ નામ છે તે આ પ્રમાણે — (૧) એન્દ્રી, (૨) આગ્નેયી, (૩) યમી, (૪) નૈર્ઋતી, (૫) વારુણી, (૬) વાયવ્યા, (૭) સૌમ્યા, (૮) ઇશાની, (૯) વિન્દ્યા અને (૧૦) તમા ૬૦

રૂચક પ્રદેશની પછી, પ્રત્યેક દિશામા બમ્બે અને પ્રત્યેક વિદિયામા અઠસ આઠગપ્રદેશ છે એને પહેલી ' પક્તિ ' કહી છે ૬૧

પ્રત્યેકમાસાં સર્વાસાં દિશા સર્વે પ્રદેશકા ।

કૃતયુગ્મમિતા, સન્તિ સિદ્ધાન્તપરિભાષયા ॥ ૭૬ ॥

તદુક્તમાચારાંગનિર્યુક્તૌ । સઘ્વા ય હવતિ કઢજુસ્મેત્તિ ॥

કૃતયુગ્માદિસ્વરૂપ ચૈવમ્ ।

ચતુષ્કેણ હિયમાણશ્ચતુઃશેષો હિ યો ભવેત્ ।

અભાવાત્ ભાગશેષસ્ય સ ઋયાત્ કૃતયુગ્મક ॥ ૧ ॥

તદુક્ત ભગવતી ૧૮ શતકસ્ય ચતુર્થોદ્દેશકટ્ટૌ ।

કૃત સિદ્ધં પૂર્ણં તત્ પરસ્ય રાશિસજ્ઞાન્તરસ્યાભાવેન ન તુ ઓજઃ-
પ્રભૃતિવત્ અપૂર્ણં ચત્ યુગ્મ સમરાશિવિશેષઃ તત્ કૃતયુગ્મમ્ इति ॥

ચતુષ્કેણ હિયમાણસ્ત્રિશેષછયોજ ઉચ્યતે ।

દ્વિશેષો દ્વાપરયુગ્મ, કલ્પોજશ્ચૈકશેષકઃ ॥ ૨ ॥

તથા ચ ભગવતીસૂત્રે ।

ગોચમ્ । જેણ રાસીચઠકગેણ અવહારેણ અવહીરમાણે અવહીરમાણે

લોકગ્રંથીભાની અપેક્ષાએ દશે દિશાઓ અસ ખ્યાત પ્રદેશના વિસ્તારમા છે, અને અવે-
ળની અપેક્ષાએ અનન્ય પ્રદેશોના વિસ્તારમા છે

આ સર્વ દિશાઓના પ્રયેજના મર નેગો વિદ્યાની પગિઆરામા 'કૃતયુ-
ગ્મે' છે ૭

શ્રીઆચારાગમૂત્રની નિર્ચુક્તિ પણ એ વાતની માગી પૂરે છે

'કૃતયુગ્મ' વગેરેનુ અવકાશ આ પ્રમાણે છે —

કોઈપણ વસ્તુને આરે લાગતા આ વસ્તુ તે રકમ લાગશેવના અભાવથી 'કૃતયુગ્મ' કહેવાય (દૃષ્ટાન્ત તર્કિક 'સોજ')

આના મ બધમા ભગવતીમૂત્રના અદારમા તતકના આથા ઉદ્દેશમા કહ્યું છે કે—

'કૃત' કોટિએ મિદ્ધ અથવા પૂણે, (કેમકે તે પછી અન્ય રાશિન જ્ઞાનો અભાવ છે) પરન્તુ 'ઓજ' આદિની પેઠે અપૂર્ણ નહિ—એવું જે 'યુગ્મ' (એવે તુલ્યરાશિવિશેષ) તે 'ત્રયયુગ્મ' કહેવાય

જે આરે લાગતા ત્રણ ગેય રહે તો તે 'ત્રયોજ' કહેવાય (જેમકે 'પદર') વગી

ચઉ પઞ્ચવસિં સેણ કઢજુમ્મે । એવ તિ પઞ્ચવસિં તેડણ । દુ
પઞ્ચવસિં દાવરજુમ્મે । એગ પઞ્ચવસિં કલિઓગે । ઇતિ ॥

યો મુલતોઽપિ રાશિઃ સ્યાચ્ચતુર્વિધચેકરૂપકઃ ।

સોઽપિ જ્ઞેયઃ કૃતયુગમત્રયોજાદિનામધેયમાક્ ॥ ૩ ॥

તદુક્તં ભગવતીવૃત્તો ।

ત્રિભિરાદિત એવ કૃતયુગમાદ્વોપરિવર્તિભિરોજો વિપમરાશિવિશેષ
સ્વયોજ ઇતિ । દ્વાભ્યામાદિત એવ કૃતયુગમાદ્વોપરિવર્તિભ્યાં ચદપર યુગમા-
દન્યન્નામનિપાતનવિધિદ્વાપરયુગમમ્ । કલ્પેન એકેન આદિત એવ કૃતયુ-
ગમાદ્વોપરિવર્તિના ઓજઃ વિપમરાશિવિશેષઃ કલ્પોજ ઇતિ ॥

કર્મપ્રકૃતિવૃત્તૌ તુ એતેષાં નિરુક્તિઃ એવ દર્શયતે ॥ ઇહ કશ્ચિદ્વિવ-
ક્ષિતઃ રાશિઃ સ્થાપ્યતે । તસ્ય કલિદ્વાપરત્રેતાકૃતયુગસંજ્ઞે ચતુર્ભિઃ ભાગઃ
દ્વિયતે । ભાગે ચ હૃતે સતિ યદિ એકઃ શેષો ભવતિ તર્હિ સ રાશિઃ ક-
લ્પોજ ઉચ્યતે યથા ત્રયોદશ । અથ દ્વૌ શેષૌ તર્હિ દ્વાપરયુગમ યથા

એ આરે લાગતા એ શેષ રહે તો તે ‘ઠાપરયુગમ’ કહેવાય, (જેમડે ‘ઐદ ’), અને તે
આરે લાગતા એક શેષ રહે તો તે ‘કપોત’ કહેવાય (જેમડે ‘તેર’)

ભગવતી સૂત્રમા પણ શ્રી ગોતમના પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુએ એમ જ કહ્યું છે

વળી જે ગ્રહમ મૂળથી જ આગ, ત્રણ, બે કે એક હોય તે પણ અનુક્રમે ‘કૃતયુગમ’,
‘ઐદ’, ‘ઠાપરયુગમ’ કે ‘કપોત’ કહેવાય છે

એ વાત શ્રી ભગવતીની ટીકામા પણ ૬૬ કડી છે જુઓ —

મૂળથી જ ત્રણની રકમ હોય કે કૃતયુગમે લાગતા ત્રણની ગ્રહમ વધે એવા ગણિતપ એવ
હોય તે ‘ઐદ’ કહેવાય મૂળથી જ ‘બે’ ની ગ્રહમ હોય અથવા કૃતયુગમે લાગતા શેષ
‘બે’ રહેતા હોય તે ‘યુગમ’ કે ‘ઠાપરયુગમ’ કહેવાય વળી મૂળથી જ ‘એક’ ની ગ્રહમ
હોય અથવા ‘કૃતયુગમે’ લાગતા ઉપર ‘એક’ ની ગ્રહમ વધે એવો વિપમરાશિવાળો એવ
હોય તે ‘કપોત’ કહેવાય

‘કર્મપ્રકૃતિ’ ની વૃત્તિમા તો એ બાબતની આ પ્રમાણે નિરૂપિત (હકીકત) જણાય છે —

કેઇ અમુક રકમ ધાગવી-કપવી અને તેને ‘કલિ’, ‘દ્વાપર’, ‘ત્રેતા’, અને
‘કૃતયુગ’ નામની ગણિ લાવના માટે આજે ન જ્યાંથી લાગતી લાગ ચાલી રહ્યા પડી તે

ચતુર્દશ । અથ ત્રય શેષા તત ત્રેતૌજ યથા પચદશ । યદા તુ ન કિં
ચિદવતિષ્ઠતે કિન્તુ સર્વાત્મના નિર્લેપ એવ ભવતિ તદા સ કૃતયુગઃ ય
થા ષોડશેત્યાદિ ॥

લોચ્છમાશ્રિત્ય સાદ્યન્તા એતા સર્વા અપિ સ્ફુટમ્ ।
સાદ્યનન્તા વિનિર્દિષ્ટા અલોકાપેક્ષયા પુન ॥ ૭૭ ॥
દિશામન્યેઽપિ ભેદા સ્યુ નામદિક્ સ્થાપનાદયદિક્ ।
દ્રવ્યચેત્રતાપભાવપ્રજ્ઞાપકાભિધા દિશ ॥ ૭૮ ॥
યદ્ દ્રવ્યસ્ય સચિત્તાદે દિગિત્યેવં કૃતાભિધા ।
સા નામદિગ્ વિનિર્દિષ્ટા શિષ્ટૈર્દૃષ્ટજગન્નયૈ ॥ ૭૯ ॥
પટ્ટાદૌ ચિત્રિતસ્યાથ જમ્બૂદ્વીપાદિકસ્ય યત્ ।
દિગ્વિદિક્સ્થાપન સોક્તા સ્થાપનાશા વિશારદૈઃ ॥ ૮૦ ॥
સ્યાત્ દ્રવ્યદિગાગમતો નોશ્રાગમત્ इत्यपि ।
દિક્પદાર્થબુધસ્તન્નાનુપયુક્ત, કિલાદિમા ॥ ૮૧ ॥

એક શેષ રહે તો તે ' ઈષોજ ' ડહેનાય, જેમકે ' તેર ' જે ' બે ' શેષ રહે તો તે ' ડાપરયુ
જમ ' ડહેવાય, જેમકે ' ચીદ, ' જે ત્રણ શેષ રહે તો તે ' ત્રેતૌજ ' ડહેવાય જેમકે ' પદર ',
પરન્તુ જે શેષ ૪ થી ન રહે તો તે ' કૃતયુગ ' ડહેનાય, જેમકે ' સોજ ' ઇત્યાદિ

આ સર્વ દિશાઓ ' લોહ ' ની અપેક્ષાએ ' સાદ્યન્તા ' ડે, પરન્તુ ' અયોડ ' ની અપે
ક્ષાએ ' માદિ અનન્તા ' છે ૭૭

વળી એક બીજી રીતે દિશાઓના સાત પ્રકાર પણ થાય છે, જેમકે (૧) નામદિશા, (૨)
સ્થાપનાદિશા, (૩) દ્રવ્યદિશા (૪) ચેત્રદિશા (૫) તાપદિશા, (૬) લાવદિશા અને (૭)
પ્રજ્ઞાપકદિશા ૭૮

' મચિત્ત, વગેરે કોઈ પણ દ્રવ્યનુ અચુક દિશા એવુ નામ આપવુ તેને જિનેશ્વર ભગ
વાને ' નામદિશા ' ઠહી ડે ૭૮

પદ્ વગેરેમા આજેખીને જમ્બુદ્વીપ આદિકને દિશાવિદિશામા સ્થાપન કરવા એને ' સ્થા
પનાદિશા '—એવુ નામ આપ્યુ છે ૮૦

બીજી જે દ્રવ્યદિશા છે એ ' આગમથી ' અને ' નોઆગમથી ' એમ બે ભેદે છે દિ
પદના અર્થનો બોધ હોય પણ એમા (ચિત્તની) ઉપયુક્તતા-ઉપયોગ વર્તતો ન હોય એ

ત્રિધા ચ નોઆગમત. પ્રજ્ઞપ્તા દ્રવ્યતો વિશઃ ।

તત્રાઘ્યા દિક્પદાર્થજ્ઞશરીરં જીવવર્જિતમ્ ॥ ૮૨ ॥

દ્વિતીયા ચ દિક્પદાર્થ જ્ઞાસ્યન્ ચાલાદિરુચ્યતે ।

જ્ઞશરીરભવ્યદેહવ્યતિરિક્તાપ્યથોચ્યતે ॥ ૮૩ ॥

યા પ્રવૃત્તા સમાશ્રિત્ય દ્રવ્યં ત્રયોદશાણુકમ્ ।

તાવદ્વ્યોમાંશાવગાહ દ્રવ્યદિક્ સા નિવેદિતા ॥ ૮૪ ॥

ઇતો ન્યૂનાણુજાતે તુ દિગ્વિદિક્પરિકલ્પનમ્ ।

ન સ્યાત્ દ્રવ્યે તતશ્ચૈતજ્ઞઘન્યં દિગપેક્ષયા ॥ ૮૫ ॥

ત્રિવાહુક નવપ્રાદેશિકં સમભિલિખ્ય ચ ।

કાર્યૈકૈકયહૃદ્ધિઃ ધ્રુવં દિક્ષુ ચતસૃષુ ॥ ૮૬ ॥

ત્રૈત્રાશાસ્ત્રધુનૈવોક્તાસ્તાપાશાઃ પુનરાહિતાઃ ।

સૂર્યાદયાપેક્ષયૈવ પૂર્વાઘ્યાઃ તા યથાક્રમમ્ ॥ ૮૭ ॥

‘ આગમથી દ્રવ્યદિશા ’ જાણવી વળી ‘ નોઆગમથી દ્રવ્યદિશા ’ ત્રણ પ્રકારની છે દિપ્પદના અર્થનો જેને યોધ હોતો એ યોધવાળાના શરીરમાં જીવ ન હોય એ ‘ જ્ઞશરીર ’ રૂપ પહેલો પ્રકાર દિપ્પદના અર્થનો યોધ જેને થયે એવો જીવ બાળક કે એવો ડાઘ હોય એ બીજો પ્રકાર ‘ લઘ્ય શરીર ’ હવે ‘ જ્ઞશરીર ’ ને ‘ લઘ્ય શરીર ’ થી વ્યતિરિક્ત એવો ત્રીજો પ્રકાર જોઈ છે તે પરમાણુવાળા અને એટલા જ આકાશપ્રદેશને અવગાહીને જોઈલા દ્રવ્યને આશ્રયીને પ્રવર્તેલી દિશા-એ ત્રીજો પ્રકાર છે તે જરૂરતા આજા પરમાણુવાળા દ્રવ્યથી દિગ્વાવિદિશા ની રૂપના યથ શકે નહિ, તેથી દિગ્વાની અપેક્ષાએ એ ‘ તેર પરમાણુ ’ જઘન્ય પ્રમાણ છે આ ત્રીજા પ્રકારમાં નવપ્રદેશી ત્રણ બાહુને આજેબીને ચારે દિશાઓમાં અડેડ ઘડી વૃદ્ધિ કરવી ૮૨-૮૬

તે આ પ્રમાણે—

ચાથી શ્રેત્રદિશાનું વર્ણન ઉપર આવી ગયું છે

હવે પાચમી તાપદિશા વિષે કહે જે

આ તાપદિશા સૂર્યની અપેક્ષાએ જ કહી છે, અને એ અનુક્રમે ‘ પૂર્વ ’ વગેરે જે ૮૭

તત્ર યત્રોદેતિ ભાનુ સા પૂર્વાનુક્રમાત્ પરા ।

વિસવદન્ત ઇતાશ્ચ ક્ષેત્રદિગ્મિઃ યથાયથમ્ ॥ ૮૮ ॥

તથા હિ । રુચકાપેક્ષયા યા સ્યાદક્ષિણા ક્ષેત્રલક્ષણા ।

તાપાશાપેક્ષયા સા સ્યાદસ્માક ધ્રુવમુત્તરા ॥ ૮૯ ॥

અષ્ટાદશવિધા ભાવદિશસ્તુ જગદીશ્વરૈ ।

પ્રોક્તા મનુષ્યાદિભેદમિન્ના ઇત્ય ભવન્તિ તાઃ ॥ ૯૦ ॥

કર્માકર્મભૂમિજાન્તર્દ્વીપસમૂર્જ્જા નરાઃ ।

તથા દ્વિત્રિચતુ પચેન્દ્રિયાસ્તિર્યચ આહિતાઃ ॥ ૯૧ ॥

કાયાશ્ચતુર્દ્વા પૃથિવીજલતેજોઽનિલા ઇતિ ।

સ્યુ વનસ્પતયો મૂલસ્કન્ધાગ્રપર્વસમ્ભવાઃ ॥ ૯૨ ॥

પોઢશૈતા દિશો દેવનારકાંગિસમન્વિતાઃ ।

ભવન્ત્યષ્ટાદશ ભાવદિશસ્તીર્થકરોદિતાઃ ॥ ૯૩ ॥ ત્રિભિર્વિશેષકમ્ ॥

યત્ર ક્વચિદપિ સ્થિત્વા પ્રજ્ઞાપકો દિશાં બલાત્ ।

નિમિત્ત વક્તિ ધર્મં વા ગુરુ પ્રજ્ઞાપકાસ્યદિક્ ॥ ૯૪ ॥

જે દિશામાં સૂર્ય ઉગે તે પૂર્વદિશા અને તેથી અનુક્રમે બીજી દિગ્ગાઓ જાણવી ૮૮
આ દિશાઓ ક્ષેત્રદિશાસાથે મળતી આવતી નથી તેમકે રૂચકની અપેક્ષાએ જે ક્ષેત્રદિશા
દક્ષિણ ઠહેવાય છે તે તાપદિશાની અપેક્ષાએ આપણી ઉત્તર દિશા છે ૮૮-૮૯

છઠ્ઠી લાપદિશા છે એના જિનેશ્વરલગવાનોએ મનુષ્ય ધર્મરના સેદને લાગે અઠાર
પ્રકાર કહ્યા છે ૯૦

તે આ પ્રમાણે —

(૧) કર્મભૂમિના મનુષ્યો, (૨) અકર્મભૂમિના મનુષ્યો, (૩) અન્તર્દ્વીપના મનુષ્યો, (૪)
સમૂર્જિમ મનુષ્યો, (૫) પેષન્દ્રિયતિર્યચ, (૬) તેષન્દ્રિયતિર્યચ, (૭) અતુરિન્દ્રિય તિર્યચ,
(૮) પચેન્દ્રિય તિર્યચ, (૯) પૃથ્વીજાય, (૧૦) અપૂકાય, (૧૧) તેજઃજાય, (૧૨) વાયુજાય,
(૧૩) વનસ્પતિના મૂળ, (૧૪) એના ત્કથ, (૧૫) એની ટોચ, (૧૬) એના પર્વ, (૧૭) દેવ
અને (૧૮) નારડી ૯૧-૯૩

આ પ્રમાણે અઠાર લાપદિશા તીર્થ કરોએ કહેલી છે

દિશાનો સાનનો પ્રકાર પ્રજ્ઞાપક દિશા છે કોઇ પણ સ્થળે એમીને, નિમિત્તિઓ નિમિત્ત
જ્ઞાનના બાગથી નિમિત્ત લાગે અથવા શુદ્ધ ધર્મના ઉપદેશ કરે એ પ્રજ્ઞાપક દિશા જાણવી ૯૪

યસ્યા દિશઃ સંમુલ્લસ્ય પ્રજ્ઞાપક પ્રરૂપયેત્ ।

ધર્મ નિમિત્તાદિક વા સા પૂર્વાનુક્રમાત્પરા ॥ ૯૫ ॥

પતાશ્ચાષ્ટાદશવિધાઃ સ્યુસ્તિર્યક્ તત્ર પોઢશ ।

તિસ્ત્વસ્તિસ્ત્વઃ પ્રતિવિદિક્ દિદ્વેકૈકૈતિ કલ્પનાત્ ॥ ૯૬ ॥

શકટોદ્ધાસ્થિતાઃ પ્રજ્ઞાપકોપાન્તેઽતિસકટા ।

વિસ્તીર્ણા વહિરુર્ધ્વાધોયુક્તાશ્ચાષ્ટાદશ સ્મૃતા ॥ ૯૭ ॥ યુગ્મમ્ ।

અથ પ્રકૃતમ્ ।

પૃથિવ્યોસ્તુર્યપચમ્યોર્મધ્યે યદ્વિયદન્તરમ્ ।

તદર્ધેઽધસ્તને ન્યૂનેઽધોલોકમધ્યમીરિતમ્ ॥ ૯૮ ॥

અધસ્તાત્ વ્રહ્મલોકસ્ય રિષ્ટાલ્યપ્રસ્તટે સ્ફુટમ્ ।

મધ્યં તત્રોર્ધ્વલોકસ્ય લોકનાર્થેર્વિલોકિતમ્ ॥ ૯૯ ॥

તથા

પૂર્ણેકરજ્જુપૃથુલાત્ હુલ્લકપ્રતરાદિતઃ ।

ઊર્ધ્વં ગતેઽદ્વિગુલાસંખ્યભાગે તિર્યગ્વિવર્દ્ધતે ॥ ૧૦૦ ॥

અંગુલસ્યાસંખ્યંભાગઃ પરમત્રેતિ ભાવ્યતામ્ ।

ઊર્ધ્વગાદગુલંસ્વાંશાદંશસ્તિર્યગ્ગતો લઘુઃ ॥ ૧૦૧ ॥

જે દિશાની અનુભવ રહીને ઉપદેશક ધર્મનો બોધ દે અથવા નિમિત્ત વગેરે કહે તે પૂર્વદિશા, અને એથી અનુક્રમે બીજી દિશાઓ બાલુબી ૯૫

એના પછી અઠારપ્રકાર થાય છે દરેક વિદિશાના ત્રણ ત્રણ ઢંપવાથી બાર પ્રકાર^૧, અન્યેક દિશાનો અઠેક કદપતા ચાર પ્રકાર, અને એકે ઊર્ધ્વ અને એકે અધો એમાં પહેલા મોળ તિર્છા છે અને એ ગડદ એટલે ગાડાની ઉઘની જેમ રહેલા, પ્રજ્ઞાપકની નજીકમાં અન્યન નાકડા અને આગળ બહુ વિસ્તીર્ણ-એવા સમજવા ૯૬-૯૭

હવે પ્રસ્તુત વાનધર આવીએ

એથી અને પાલમી નજીની વચ્ચે જે આગળનું અન્નર છે એના વાલગ અરધા-એવા નીચલા ભાગમાં અધોલોકનું મન્ય કહ્યું છે ૯૮

પ્રહલોકની નીચે જિદ નામના અન્નરમાં ઊર્વલોકનું મધ્ય છે એમ જિનેશ્વરભગવાનોએ ભાખેલું છે ૯૯

વળી, બરાબર એક રજગુ પહોળા એવા કુલક પ્રતરથી આગળનો અમ ખ્યાતમો

૧ જેમકે પૂવ દિશાન દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશાન એમ ચારે દિશા માટે સમન્વય

एवमधोऽपि ॥

एवं चोर्ध्वलोकमध्य पृथुल पचरज्जव ।

हीयतेऽतस्तथैवोर्ध्व रज्जुरेकावशिष्यते ॥ १०२ ॥

किंच रज्जुमानात् द्वितीयस्मात् चुल्लकप्रतराच्चिति ।

अधोमुखी च तिर्यक् चागुलासख्यांशभात्रिका ॥ १०३ ॥

एवं चाधोलोकमूले पृथुत्व सप्तरज्जव ।

अथात्र सूचीरज्ज्वादिमान किंचिन्निगद्यते ॥ १०४ ॥

इदं च समग्रहणीवृत्त्यनुसारेण ॥ लोकનાડીસ્તવે તુ પ્રદેશવૃદ્ધિહાની
દર્શયેતે લોકતિર્યગ્વૃદ્ધૌ ॥

चतुर्भिः खडुक् सूचीरज्जुः श्रेण्या व्यवस्थिते ।

तामिश्वचतુर्भिः प्रतररज्जुः षोडशखंडुका ॥ १०५ ॥

चतसृभिश्च प्रतररज्जુभिर्जायते किल ।

घनरज्જુશ્વતુ પટિ. યડુકા સર્વત. સમા ॥ ૧૦૬ ॥

ભાગ ઉદેર્ગ-ઉઘે જઇએ ત્યારે તિર્યક્ અગુણનો અસખ્યાતમા ભાગ વધે છે પણ આ
તિર્છો વધેલો અગુણનો અસખ્યાતમા ભાગ ઉદેર્ગત આગળના અસખ્યાતમા ભાગથી
નાનો સમજવો ૧૦૦-૧૦૧

નીચે પણ એવી રીતે વૃદ્ધિ સમજવી

એમ વૃદ્ધિ પામતા ઊર્ધ્વલોકના મધ્યમા જઇએ ત્યાં પડોળાઇ પાત્ર રજ્જુ થાત છે,
અને ત્યારથી ઉઘે જતા એજ પ્રમાણે ઘટતી જડને પ્રાતે એ રજ્જુ નહે છે ૧૦૨

વગી રજ્જુપ્રમાણ એવા બીજા કુવં પ્રતરથી અધોમુખી તીર્છી વૃદ્ધિ આગળના અસ
ખ્યામા ભાગ ભેટતી થાય છે ૧૦૩

એ પ્રમાણે વધના વધતા અધોલોકના મૂળ પાસે પડોળાઇ માત રજ્જુ થાય છે

અહિં ‘સૂચીરજ્જુ’ વગરના માન વિષે કઇ કહીએ ૧૦૪

આ ‘સપ્તહણી’ ની ટીકાને અનુસારે મ્હેણ ‘લોકનાડીસ્તવ’ મા તો લોકની તીર્છી વૃદ્ધિ
માત્ર પ્રદેશની વૃદ્ધિહાની કહી છે

શ્રેણિકા રહેવા ચાર ‘ખડુક’નું એક ‘સૂચીરજ્જુ’ થાય છે અને ચાર સૂચીરજ્જુનું
મોળાખડુકપ્રમાણ એ પ્રતરરજ્જુ થાય છે ચાર પ્રતરરજ્જુનું એક ‘ઘનરજ્જુ’ થાય છે એવે
એક ઘન રજ્જુમાં સર્વભાગ્યથી સરખા (ચોખડા) એવા ચોમક ખડુક થાય છે ૧૦૫-૧૦૬

અષ્ટાવિંશં શતમધ ઝર્ધ્વં પદ્સત્તિર્મતા ।
 સર્વાશ્વતુર્ભિરધિકે દ્વે શતે સૂચિરજ્જવઃ ॥ ૧૦૭ ॥
 દન્તેર્મિતા અધોલોકે ઝર્ધ્વમેકોનવિંશતિ- ।
 એકપંચાશદાહ્યાતાઃ સર્વાઃ પ્રતરરજ્જવઃ ॥ ૧૦૮ ॥
 અધોઽષ્ટાવૂર્ધ્વલોકે ચ નિર્દિષ્ટા ઘનરજ્જવઃ ।
 પાદોના પંચ સર્વાગ્રે સ્યુ- પાદોનાસ્ત્રયોદશ ॥ ૧૦૯ ॥

इदं दृष्टलोकमानम् ॥

વર્ગિતસ્ય ચ લોકસ્યાધોલોકે ઘનરજ્જવઃ ।
 સાર્ધયા પચસત્ત્યાધિકમેક શતં મતમ્ ॥ ૧૧૦ ॥
 ઝર્ધ્વલોકે ભવેસ્સાર્ધા ત્રિપટિઃ સર્વસંખ્યયા ।
 ધ્રુવમેકોનયા ચત્ત્વારિંશતાહ્યં શતદ્વયમ્ ॥ ૧૧૧ ॥
 આસાં ચતુર્ગુણત્વે ચ સર્વાઃ પ્રતરરજ્જવઃ ।
 શતાનિ નવ પદ્પંચાશતા યુક્તાનિ તત્ર ચ ॥ ૧૧૨ ॥
 શતાનિ સપ્ત દ્વયધિકાન્યધોલોકે પ્રકીર્તિતા- ।
 ઝર્ધ્વલોકે દ્વે શતે ચ ચતુઃપંચાશતાધિકે ॥ ૧૧૩ ॥

નીચે-અધોવોકમા એકસો અઠ્યાવીશ અને ઉપર-ઝર્ધ્વલોકમા એતેજ-એમ બેને મળીને ‘સૂચીરજ્જુ’ ની સર્વમગ્ધા બનેને આગે ૧૦૭

ધમી ‘પ્રતરરજ્જુ’ અધોવોકમા બત્રીસ અને ઝર્ધ્વલોકમા આગબીન-એમ બેને મળીને એકાવન છે ૧૦૮

અને ‘ઘનરજ્જુ’ અધોવોકમા આઠ અને ઝર્ધ્વલોકમા પોણાપાચ મળીને એકદશ પોણાતેર છે ૧૦૯

એ પ્રમાણે દૃષ્ટ લોકમાન કહ્યું

હવે વર્ગિત લોકમાન વિષે —

આ લોકમાનનો ‘વર્ગ’ અધોવોકમા એકનો માડીપચોતેર અને ઝર્ધ્વલોકમા માડીપે સઠ મળીને એકદર બેયો આગણ્યામીશ ‘ઘનરજ્જુ’ કહ્યો છે ૧૧૦-૧૧૧

ચતુર્ગુણત્વે ચૈતાસાં ભવન્તિ સૂચિરજ્જવઃ ।

ચતુર્વિંશત્યુપેતાનિ ત્વષ્ટાત્રિશચ્છતાનિ વૈ ॥ ૧૧૪ ॥

તત્રાપિ અધોલોકે શતાન્યષ્ટાવિંશતિઃ સ્ફુટમષ્ટ ચ ।

ઊર્ધ્વલોકે પુનસ્તાસાં સહસ્ર ષોડશાધિકમ્ ॥ ૧૧૫ ॥

इति वर्गितलोकमानम् ॥

घनीकृतो भवेद्धोक सप्तरज्जुमितोऽमित ।

विष्कम्भायामवाहृत्यै सद्वुद्धयैव विधीयते ॥ ૧૧૬ ॥

एकरज्जुविस्तृतायास्त्रसनाढ्यास्तु दक्षिणम् ।

अधोलोकवर्तिखड्गमूनरज्जુत्रयाततम् ॥ ૧૧૭ ॥

सर्वाधस्तात् हीयमानविस्तारत्वादुपर्यध ।

रज्ज्वસલ્યેયમાગોરસપ્તરજ્જૂચ્છ્રય ચ તત્ ॥ ૧૧૮ ॥

એને ચારગણા ઠરીએ એલે 'પ્રતરરજ્જુ' નવસોને છપ્પન થાય છે અધોલોકમા ૭૦૨, અને ઊર્ધ્વલોકમા ૨૫૪) ૧૧૭-૧૧૭

વળી એ 'નવસો ને છપ્પન' ને ચાર ગણા કરતા ત્રણ હજાર આઠસો ને ચોવીસ આવ્યા-એટલા સૂચીરજ્જુ થયા એમા ૨૮૦૮ અધોલોકમા, અને ૧૦૧૧ ઊર્ધ્વલોકમા ૧૧૪-૧૧૫

એ પ્રમાણે વર્ગિત લોકમાન મનજીવુ

(સૂચીરજ્જુને ચાર ગુણ કરતા ૧૫૨૮ ખડુ અને ચોવીસ મળીને થાય છે-એમા ૧૧૨૩૭ અધોલોકમા અને ૪૦૪૮ ઊર્ધ્વલોકમા છે)

હવે ધન લોકમાન વિષે કહે છે-

વિંડલ, આયામ અને બાકુ ૧, એટલે લગાઈ, પહોળાઈ તથા જડાઈ એમ સર્વત આ લોકનું માન રજ્જુ જેવું પ્રમાણ છે એ 'ધન' શુદ્ધિમાને એ નીચે પ્રમાણે મનજીને કહેવું ૧૧૬

એ રજ્જુ પહોળી એવી ત્રસનાડીની દક્ષિણે અધોલોકને વિષે જહેલો ખડ લગ લગ ત્રણ રજ્જુ પહોળો થાય છે, કેમકે મરંથી નીચેથી ઉપર જતા પહોળાઈ અને બાકુ વધના ગાંધ છે એની ઉચાઈ 'માન રજ્જુ અને ઉપર રજ્જુનો અસખ્યાતનો ભાગ' એટલી છે આ ખડને લઈને ત્રસનાડીના ઉત્તર દિગ્માનમા જોવી દેવે એમા નીચના ભાગને ઉપર અને

ગૃહીત્વોત્તરદિગ્ભાગે ત્રસનાહ્યાઃ પ્રકલ્પ્યતે ।

વિરચય્યાધસ્તનાશમુપર્યુપરિગ ત્વધઃ ॥ ૧૧૯ ॥

તતોઽધસ્તનલોકાર્ધં કિંચિદૂનચતુષ્ટયમ્ ।

રજ્જૂનામાતત સાતિરેકં સસકમુચ્છિતમ્ ॥ ૧૨૦ ॥

ઘવચિરિંકુચિદૂનસપ્તરજ્જુવાહલ્યમપ્યધ ।

અપરત્ર ત્વનિયતં વાહલ્યમિદમાસ્થિતમ્ ॥ ૧૨૧ ॥

કિંચ ઉર્ધ્વલોકે ત્રસનાહ્યા દક્ષિણભાગવર્તિની ।

દ્વે લઘ્વે યે કટીન્યસ્તહસ્તકૂર્પરસસ્થિતે ॥ ૧૨૨ ॥

બ્રહ્મલોકમધ્યદેશાદધસ્તનં તથોર્ધ્વગમ્ ।

તે પ્રત્યેક બ્રહ્મલોકે મધ્યે દ્વિરજ્જુવિસ્તૃતે ॥ ૧૨૩ ॥

કિંચિદૂનાર્ધાર્ધરજ્જુત્રયોચ્છિતે ચ તે ઊભે ।

ત્રસનાહ્યા વામપાર્શ્વે વૈપરીત્યેન કલ્પયેત્ ॥ ૧૨૪ ॥

તતશ્ચ રજ્જવાતતયા ત્રસનાહ્યા સમન્વિતમ્ ।

યાદૃક્ષમૂર્ધ્વલોકાર્ધં જાત તદભિધીયતે ॥ ૧૨૫ ॥

અંગુલસહસ્રાંશાભ્યાં દ્વાભ્યાં રજ્જુત્રયં યુતમ્ ।

વિપ્કસ્મતઃ કિંચિદૂના રજ્જવ સસ ચોચ્છ્રયાત્ ॥ ૧૨૬ ॥

વાહલ્યતો બ્રહ્મલોકમધ્યે તત્ પચરજ્જુકમ્ ।

અન્યસ્થલે ત્વનિયતવાહલ્યમિદમાસ્થિતમ્ ॥ ૧૨૭ ॥

ઉપરના ભાગને નીચે ઢાપમે એમ કહેવાથી લોકના નીચલા અર્ધા ભાગનો વિસ્તાર લગભગ માત્ર રજ્જુ અને ઉચાઈ ‘ સાતરજ્જુથી મહં ૪ વધારે ’ થશે એ કે નીચે વિસ્તાર ડાઘા લગભગ માત્ર રજ્જુ જેટલો પણ છે પણ અન્યત્ર તો તે અનિયમિત છે ૧૧૭-૧૨૧

૫મી, ઉર્ધ્વ લોકને વિષે ત્રસનાડીના દક્ષિણભાગમાં, ઠટિન્યસ્તહસ્તની ડોણીપર એ બે રહેલા છે એક પ્રહલોડના મધ્યદેશથી ઉપર અને બીજી એથી હેઠળ આ બેઉ પ્રત્યેક, પ્રહલોડના મધ્યમાં બે રજ્જુ પહોળા છે અને માડાત્રણ રજ્જુ ઉચા છે આ બેઉને વિષયોતપણે ત્રસના ડીની વામખાણુએ ઢાપવા એટલે રજ્જુપ્રમાણ ત્રસનાડીથી સમન્વિત એવા ઉર્ધ્વ લોકાર્ધની પહોળાઈ ત્રણ રજ્જુ અને બે સહસ્રાંશ અંગુળ, ઉચાઈ લગભગ માત્ર રજ્જુ, તથા બાડાઈ પ્રહલોડના મધ્યમાં માત્ર રજ્જુ અને અન્ય ૪આએ આંધીવત્તી-અનિયમિત, -એ પ્રમાણે આવે છે ૧૨૨-૧૨૭

તદેતદુપરિતન ગૃહીત્વાર્થ નિવેશયેત્ ।

અધસ્તન સર્વતિતલોકાર્થસ્યોત્તરાતિકે ॥ ૧૨૮ ॥

एव सयोजने चाधोलोकखडोच्छ्रूयेऽस्ति यत् ।

अतिरिक्तमुपरितनात्तत्खडित्वाभिगृह्य च ॥ ૧૨૯ ॥

ऊर्ध्वलोकार्थवाहल्यपूर्य्य चोर्वायत न्यसेत् ।

एवमस्य सातिरेका वाहल्य पञ्च रज्जव ॥ ૧૩૦ ॥

तथास्त્યધોલોકખડ ઢેશોનસપ્તરજ્જુકમ્ ।

વાહલ્યેનોપરિતન સ્વધિકપચરજ્જુકમ્ ॥ ૧૩૧ ॥

તતશ્ચાધસ્તને યદે ન્યૂન રજ્જુદ્વય કિલ ।

અતિરિક્તમતોઽસ્યાર્થે દ્વિતીયસ્મિન્નિવેશયેત્ ॥ ૧૩૨ ॥

सर्वस्यास्य चतुरस्त्रीकृतस्य भवति स्वचित् ।

રજ્જવસલ્યેયભાગાદ્યા વાહલ્ય રજ્જવો હિ પદ્ ॥ ૧૩૩ ॥

તથાપિ વ્યવહારેણ વાહલ્ય સપ્ત રજ્જવ ।

મન્યતે વ્યવહારો હિ વસ્તુન્યૂનેઽપિ પૂર્ણતામ્ ॥ ૧૩૪ ॥

વિષ્કમ્ભાયામતોઽપ્યેવં ઢેશોના સપ્ત રજ્જવ ।

વ્યવહારેણ વિજ્ઞેયા સપૂર્ણા સપ્ત રજ્જવ ॥ ૧૩૫ ॥

હુવે આ ઊર્ધ્વલોકાર્થને લઇને ઉત્તરોત્તર નીચલા લોકાર્થના ઉત્તરભાગન
સ્થાપવો ૧૨૮

એમ મ યોજન કરતા અધોલોકાર્થ ડની ઉંચાઈ માત રજ્જુથી જેટલી અતિરિક્ત
વધાદે તેને ઉપરથી ભાગીને-ત્યાથી લઇને, ઊર્ધ્વલોકાર્થની જાડાઈ પૂરવા માટે સ્થાપ-
ક-વાથી એની જાડાઈ 'પાંચ રજ્જુથી ટંક વિશેષ' જેટલી થશે હુવે અધોલો-
કાર્થ લગભગ સાત રજ્જુ છે અને આની જાડાઈ લગભગ પાંચ રજ્જુ આવી,
અધોલોકાર્થની, લગભગ બે રજ્જુ વધારે થઈ આ વધારે એના બીજા અર્ધમા ના
સર્વને યોગ ડા કરવા એટલે ક્યાંક એની જાડાઈ 'છ રજ્જુ ઉપર રજ્જુનો અસખ્યેય
જેટલી આવશે. (જેટલે કે સાત રજ્જુથી તે જોઈ રહેશે) તેપણ અવધારથી એ નાન
ગણુની, કેમકે વ્યવહારનયે, ટંક ન્યૂન વસ્તુ પણ પૂર્ણ મનાય છે ૧૨૬-૧૩૪

એ ૪ પ્રમાણે પહોળાઈ અને લંબાઈ પણ માત રજ્જુથી ટંક ન્યૂન હોવા છતાં
હારનયે પૃષ્ઠી સાત રજ્જુ ગણવી ૧૩૫

एवमेष सत्तरज्जुमानो लोको घनीकृतः ।

यत्र क्वाप्यागमेऽभ्रांशश्रेणिरुक्तास्य सा ध्रुवम् ॥ १३६ ॥

अस्मिन् घनीकृते लोके प्रज्ञप्ता घनरज्जवः ।

त्रिचत्वारिंशताढ्यानि शतानि त्रीणि तात्त्विके ॥ १३७ ॥

ધ્રુવમ્ । આયામરજ્જવઃ સત્ત સત્તભિર્વ્યાસરજ્જુભિઃ ।

हता एकोनपंचाशत् भवन्ति घनरज्जवः ॥ १३८ ॥

सप्तभिर्गुणिता एता बाह्व्यसत्तरज्जुभिः ।

यथोक्तमानाः पूर्वोक्ता भवन्ति घनरज्जवः ॥ १३९ ॥

चतुर्गुणस्वे चासां स्युः सर्वाः प्रतररज्जवः ।

अधिकानि द्विसप्तत्या शतान्येव त्रयोदश ॥ १४० ॥

आसामपि चतुर्ध्नत्वे भवन्ति सूचिरज्जवः ।

चतु'पंचाशच्छतानि द्वाष्टાશીત્યધિકાનિ ચ ॥-૧૪૧ ॥

चतुर्भिर्गुणने त्वासां खडुकान्येकविंशति ।

सहस्राणि नवशती द्विपंचाशत्समन्विता ॥ १४२ ॥

इति घनीकृतलोकमानम् ॥

આ મુજબ આ લોકનું 'ઘન' કયા માટે, ત્રણ બાબત મરાખી લેખએ એ ત્રણેનું માન માત્રસાત રજ્જુ નક્કી થયું આગમમા ડોક ડોક મધ્યે આકાશપ્રદેશની શ્રેણી ઠહી છે એ નિશ્ચયે ધનીકૃત લોકની (માત્રાજની) જ મમજવી ૧૩૬

આ પ્રમાણે આ લોકનું 'ઘન' ૭૪૭૫૭ એટલે ત્રણેના તે તાળીગ વન રજ્જુ થયું કાં છોકે હજોઈ વસ્તુની લખાઈ, પહોળાઈ અને જડાઈના ગુણાકાર—એ એનું 'વન' કહેવાય ૧૩૭-૧૩૮

એ ત્રણેના તે તાલીરા ઘન રજ્જુને ચારે ગુણવાથી તેરસો ને ખેલેતે પ્રત્યક્ષ થાય એ પ્રત્યક્ષ રજ્જુને વળી ચારે ગુણવાથી પાચ હજાર ચારસો અઠ્યાગી આવ્યા એ એના મૂળીજનું થયા એના પછુ ચારગણ કરવાથી એકવીશ હજાર નવમે આવન આવ્યા—એ એના ખડુક થયા ૧૪૦-૧૪૨

એ પ્રમાણે લોકનું 'ઘન' સમજવું

અસંખ્યાભિર્યોજનાનાં કોટાકોટીભિરુન્મિત ।

નાય લોકો ગણનયા વસ્તુ કેનાપિ શમ્યતે ॥ ૧૪૩ ॥

તતો દૃષ્ટાન્તત સ્પષ્ટ નિર્દિષ્ટો જ્ઞાનદૃષ્ટિભિ ।

સ ચાયમુદિતઃ પચમાગસ્યૈકાદશે શતે ॥ ૧૪૪ ॥

તથાહિ ।

જમ્બૂદ્વીપાભિધે દ્વીપે પરિતો મેરુચૂલિકામ્ ।

પદ્ નિર્જરા સ્થિતાઃ કિંચ ચતસ્રો વિમ્કુમારિકાઃ ॥ ૧૪૫ ॥

વલિપિંડાન્ સમાદાય વાહ્યાભિમુલ્લતઃ સ્થિતા ।

જમ્બૂદ્વીપસ્ય પર્યન્તદેશે દિચ્ચુ ચતસ્ટપુ ॥ ૧૪૬ ॥ યુગ્મમ્ ॥

ક્ષિપન્તિ વલિપિંડાસ્તાઃ સ્વસ્વદિચ્ચુ વહિર્મુલ્લાન્ ।

તેપામયૈકક કશ્ચિત્ પક્ષાં મધ્યાત્ સુધામુજામ્ ॥ ૧૪૭ ॥

પૃથ્વીપીઠમસપ્રાપ્તાન્ સર્વાનપ્યાદદીત તાન્ ।

જમ્બૂદ્વીપસ્ય પરિતો બ્રામ્હવન્ ગત્યા યયા દ્રુતમ્ ॥ ૧૪૮ ॥

તયા ગત્યાથ તે દેવા લોકાન્તસ્ય દિદક્ષયા ।

આશાસુ પદસુ યુગપત્ પ્રસ્થિતા પથિકા ઇવ ॥ ૧૪૯ ॥ વિશેષકમ્ ॥

ઇતશ્ચ તસ્મિન્ સમયે કસ્યચિદ્રચવહારિણઃ ।

પુત્રો વર્ષસહસ્રાયુર્જાતોઽસૌ વર્ધતે ક્રમાત્ ॥ ૧૫૦ ॥

આ 'લોક' અસંખ્ય કોટાકોટિ યોજન પ્રમાણ છે એની ગણના કોઈથી પણ કરી શકાય એમ નથી. માટે જ્ઞાનીઓએ એના અપ્રદ નિર્દેશ માટે એક દૃષ્ટાન્ત આપ્યું છે તે દૃષ્ટાન્ત પાચમા અગ (લગવતી) ના અગ્રારમા ગતકમા છે તે આ પ્રમાણે છે — ૧૪૩-૧૪૪

જ બુદ્ધીપમા મેરુપર્વતની ચલિકા ઉપર ફરતા છ દેવો ઉભેલા છે અને જ બુદ્ધીપને છેડે જગતીની ઉપર ચારે દિશાઓમા ચાર દિક્કુમારિકા બલિના પિંડ લઈને લવણ સમુદ્રતટે ચારે દિશાઓની સન્મુખ ઉભેલી છે એ કુમારિકાઓ એ પિંડોને પોતપોતાની દિશામા બહિર્મુખ ફેરકે છે એ વખતે એ જમાનો કોઈ પણ એક દેવ પોતાની જે ઉતાવળમા ઉતાવળી ગતિથી જ બુદ્ધીપની આસપાસ ગ્રમણ કરતા, એ પિંડોને પૃથ્વીપર પડતા પડેલા મહણકરે તેવીજ ઉતાવળી ગતિથી એ છએ દેવો લોકાન્ત એવાને ઇચ્છાતુર હોઈને એકી માથે છ દિશામા વટેમાર્ગની જેમ આલવા લાગ્યા ૧૪૫-૧૪૮

હવે તે સમયે કોઈક ગૃહસ્થને ત્યાં એક પુત્રનો જન્મ થયો તે પુત્ર તુ આયુષ્ય એક મહા-અર્ધવંશિ હતું તે (પુત્ર) અનુક્રમે વરમા વધવા લાગ્યો ૧૫૦

ક્રમાદથાસ્યે પિતરૌ વિપન્નાવાયુષઃ ક્ષયાત્ ।

સ્વાયુઃ સમોપયામાસ તત્ત્વ એવોડપ્યનુક્રમાત્ ॥ ૧૫૧ ॥

કાલેન કિયતા ચાસ્ય અસ્થિમર્જાઃ ક્ષયં ગતાઃ ।

લોકાન્તં ન ચ તે દેવાઃ પ્રાપુઃ શ્રાન્તા હવાશ્રયમ્ ॥ ૧૫૨ ॥

અસ્ય વંશ સત્તમોડપિ ક્રમેણૈવ ક્ષયં ગતઃ ।

કાલેન તસ્ય નામાદિ સમસ્તમસ્તમીયિવત્ ॥ ૧૫૩ ॥

અથાસ્મિન્ સમયે કશ્ચિત્ સર્વજ્ઞં યદિ પૃથ્વ્યતિ ।

ક્ષેત્ર તેષાં કિમગતં ગતં વા વહુલં પ્રભો ॥ ૧૫૪ ॥

તદાદિશેજ્જિનઃ તેષા ગતં વહ્નગતં મિતમ્ ।

ગતાદન્યદસંખ્યાશ સંખ્યન્નમગતાઞ્ચ તત્ ॥ ૧૫૫ ॥

સંવર્તિતચતુરસ્ત્રીકૃતસ્ય લોકસ્ય માનમેતદિતિ ।

સમ્ભવતિ યથાવસ્થિતલોકે તુ તસ્ય વૈષમ્યાત્ ॥ ૧૫૬ ॥

इति भगवतीशतक ११ उद्देशे १० ॥

વસન્તિ તત્રાધોલોકે ભવનાધિપનારકાઃ ।

તિર્યક્ ચ વ્યન્તરનરાવિધદ્વીપજ્યોતિપાદયઃ ॥ ૧૫૭ ॥

એવામા એના માતાપિતા આયુધ્ય પૂર્ણ થવાથી મૃત્યુ પામ્યા અનુક્રમે એ પુત્રનું આયુધ્ય પૂર્ણ થયું, અને એ પણ મૃત્યુ પામ્યો પછી ડેટલેટ કાળે એના અન્ધિમનન પણ નષ્ટ થયા આટલું થયું ત્યાં સુધીમા પણ પેલા દેવો લોકને છેડે પહોંચી શક્યા નહિ એ પુરૂષની અનુક્રમે માતા સાત પેઢી થઈ ગઈ અને ઢાળે ઢગીને એમના નામ આદિક પણ નષ્ટ થયા તોયે એ દેવો લોકનો પાગ પામ્યા નહી ૧૫૧-૧૫૩

આ સમયે ઢાઇ માણુમ ડેવળી મહારાજને પ્રશ્ન કરે કે-હો પ્રભુ, પેલા દેવોએ કેટલો રમ્તો ઢાપ્યો ? હવે એમને કાપવાનો માર્ગ થોડો રહ્યો છે કે હજી ઝાઝો રહ્યો છે ? ત્યારે ભગવાન ઉત્તર આપે છે કે—એઓએ બહુ માર્ગ ઢાપ્યો છે હજી થોડો કાપવાનો છે અણુકાપેલો માર્ગ ઢાપેતા માર્ગથી અજ્યાતા લાગનો છે અને કાપેલો માર્ગ અણુકાપેલા માર્ગથી સજ્યાતગણો છે ૧૫૪-૧૫૫

‘લોક’નું આ માન સંવર્તિત કરેલા અને ચોળ ડા ઘનડપ કરેલા લોકનું જ સભવે છે લોક જેવી રીતે સ્થિત રહેવો છે એમા તો એ અસંભવિત છે—આ પ્રમાણે ભગવતીમૂરના અગ્યારમા શતકના દશમા ઉદ્દેશમા કહ્યું છે ૧૫૬

એમાના અધોલોકમા ભગનપતિ દેવો અને નાગકો વસે છે, તિર્યક્લોકમા વ્યન્તર, મનુ

વૈમાનિકા સુરા. સિદ્ધા ઊર્ધ્વલોકે વસન્તિ ચ ।
 ઇતિ સામાન્યતો લોકસ્વરૂપમિહ વર્ણિતમ્ ॥ ૧૫૮ ॥

અથ ત્રયાણાં લોકાનાં પ્રત્યેક તન્નિરૂપ્યતે ।
 તત્રાદૌ કથ્યતે કિંચિદધોલોકો વિશેષતઃ ॥ ૧૫૯ ॥

પૃથિવ્યસ્તત્ર નિર્દિષ્ટા સત્ત સત્તભયાપહૈઃ ।
 ગોત્રતો નામતથૈવ ગોત્રભિત્પ્રણતક્રમૈઃ ॥ ૧૬૦ ॥

આદ્યા રત્નપ્રભા પૃથ્વી દ્વિતીયા શર્કરાપ્રભા ।
 તતઃ પરા ચ પૃથિવી તૃતીયા વાલુકાપ્રભા ॥ ૧૬૧ ॥

પક્વપ્રભા ચતુર્થી સ્યાત્ ધૂમપ્રભા ચ પચમી ।
 પટ્ટી તમપ્રભા સત્તમી સ્યાત્તમસ્તમઃપ્રભા ॥ ૧૬૨ ॥

અન્વર્થજાનિ સત્તાનાં ગોત્રાણ્યાહુરમૂનિ વૈ ।
 રત્નાદીના પ્રભાયોગાત્પ્રથિતાનિ તથા તથા ॥ ૧૬૩ ॥

ધર્મા વશા તથા શૈલાંજના રિષ્ટા મઘા તથા ।
 માઘવતીતિ નામાનિ નિરન્વર્થાન્યમૂનિ યત્ ॥ ૧૬૪ ॥

ધ્ય, સમુદ્રો, દ્વીપો અને જ્યોતિષ્ક દેવો વગેરે રહેલા છે, તથા ઊર્ધ્વલોકમા વૈમાનિક દેવો અને સિદ્ધિપદ પામેલાઓનો નિવાસ છે ૧૫૭-૧૫૮

એવી રીતે સામાન્યત લોકનું સ્વરૂપ કહ્યું

હવે ત્રણે લોકનું પૃથકપૃથક સ્વરૂપ કહ્યું છું એમા પ્રથમ અધોલોકનું કણક વિશેષ સ્વરૂપ દહીશ ૧૫૯

અધોલોકમા સાત પૃથ્વી કહી છે અને એના, સાત પ્રકારના ભયનો નાશ કરનારા અને સુરેન્દ્રવદિતચરણુત્તમગવાળા શ્રીજિનેશ્વરભગવાનોએ ગોત્ર અને નામ-એમ એવાના કલા છે ૧૬૦

પહેલી રત્નપ્રભા, બીજી શર્કરાપ્રભા, ત્રીજી વાલુકાપ્રભા, ચોથી પક્વપ્રભા, પાચમી ધૂમ પ્રભા, છઠી તમ પ્રભા અને સાતમી તમ તમપ્રભા —આમ સાને પૃથ્વીના સાર્થક ગોત્રો કહ્યા છે કેમકે રત્ન, શર્કરા, વાલુકા, ધૂમ અને તમ વગેરેની પ્રભાના યોગથી તે તે રીતે એ પ્રતિદ્ધ છે ૧૬૧-૧૬૩

વળી ધર્મા, વશા, શૈલા, અજના, રિષ્ટા, મઘા અને માઘવતી-આવા એઓના નિરન્વયક નામ છે ૧૬૪

અધો મહત્તમ છત્રં તસ્યોપરિ તતો લઘુ ।

છત્રાણામિતિ સત્તાનાં સ્થાપિતાનાં સમા ર્જમાઃ ॥ ૧૬૫ ॥

સ્યાતામાયામવિષ્કમ્ભૌ સસમ્યાઃ સત રજ્જવઃ ।

પદ્મ્યાઃ પદ્ પચ પચમ્યાસ્તાશ્ચત્સૌજનામુવઃ ॥ ૧૬૬ ॥

રજ્જુત્રય તૃતીયાયા દ્વિતીયાયાસ્તુ તદ્ દ્રવ્યમ્ ।

સ્યાતામાયામવિષ્કમ્ભૌ રજ્જુરેકાદિમક્ષિતેઃ ॥ ૧૬૭ ॥ યુગ્મમ્ ॥

રત્નપ્રભાયા વાહલ્ય યોજનાનાં પ્રકીર્તિતમ્ ।

એકં લઘુ સહસ્રાણામશીત્યા સાધિકં કિલ ॥ ૧૬૮ ॥

તથૈવમ્ । સહસ્રાણિ ષોડશાઘં સ્વરકાંડં દ્વિતીયકમ્ ।

સહસ્રાઃ પક્વહુલ ચતુરશીતિરીરિતમ્ ॥ ૧૬૯ ॥

તૃતીય જલવહુલં સ્યાદશીતિસહસ્રકમ્ ।

તતોઽશીતિસહસ્રાઘ્યં લઘં પિંડોઽગ્નિમક્ષિતેઃ ॥ ૧૭૦ ॥

સ્વરકાંડે ચ કાંડાનિ ષોડશોક્તાનિ તાત્ત્વિકૈઃ ।

પ્રત્યેકમેષાં વાહલ્ય યોજનાનાં સહસ્રકમ્ ॥ ૧૭૧ ॥

નીચે એક મોડાડું છત્ર, એથી ઉપર એથી ન્હોતું, એથી ઉપર વળી એ કરતા પણ ન્હોતું—એમ માત છત્રો એક બીજા પગ વધ્યા હોય એ પ્રમાણે સાતે નરકભૂમિ રહેલી છે ૧૬૫

માતમી નગરભૂમિની લગાઇ મોડાળાઇ માત ‘ગરબુ’ છે, છટ્ટીની છ રજગુ છે, પાચ મીની પાચ, ચોથીની ચાર, ત્રીજીની ત્રણ, બીજીની બે અને પહેલીની એક રજગુ છે ૧૬૬-૧૬૭

રત્નપ્રભાની નાડાઈ (કે જે એની ઉંચાઈ પણ ગણાય તે) એક લાખ એશી હજાર યોજનથી ટકકે અધિક છે ૧૬૮

તે આ રીતે —એના ત્રણ ‘કાંડ’ છે પહેલો ‘ખરકાંડ’ એળ હજાર યોજનનો, બીજો ‘પક્વહુલકાંડ’ ચારસી હજાર યોજનનો અને ત્રીજો ‘જલવહુલકાંડ’ એશી હજાર યોજનનો છે એટલે સમગ્ર એકલાખ એશી હજાર યોજન પહેલો રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો પિંડ છે ૧૬૯-૧૭૦

ખરકાંડમા હજાર હજાર યોજનની નાડાઈના એળ કાંડ છે એમ તત્ત્વચેત્તાઓ કહી

૧ આ લગાઇ મોડાળાઇ સામાન્ય મ્હી છે બાકી વચ્ચે આ ગ્રીવતી છે માતમીની માત તે પહેલીની એમ-એ બન્નેના છે જુઓ લેખાશિવસ્તવ અને આ ક્ષેત્રલેખોના પ્રાગબનો બા ।

તત્રાદિમ રત્નકાંડ વજ્રકાંડ દ્વિતીયકમ્ ।

વૈદૂર્ય લોહિતાશ્વ ચ મસારગલ્લસજ્જકમ્ ॥ ૧૭૨ ॥

હસગર્ભ ચ પુલક સૌગન્ધિકાભિધં પરમ્ ।

જ્યોતીરસમજનં ચાંજનપુલકસજ્જકમ્ ॥ ૧૭૩ ॥

રજત જાતરૂપ ચ અકં સ્ફટિકસજ્જકમ્ ।

રિષ્ટકાંડ ચેત્યમૂનિ યથાર્થાશ્વાન્યનુક્રમાત્ ॥ ૧૭૪ ॥ વિશેષકમ્ ॥

પતેષુ તત્તજ્જાતીયરત્નવાહુલ્યયોગત્ ।

રત્નપ્રભેતિ ગોત્રેણ પૃથ્વીયં પરિકીર્સ્યતે ॥ ૧૭૫ ॥

તિર્યગ્લોકે ભવન્ત્યસ્યા યોજનાના શતા નવ ।

ઊર્ધ્વગા શેપર્પિડસ્તુ સ્યાદધોલોકસંસ્થિત ॥ ૧૭૬ ॥

ચતુર્ભિશ્ચ કિલાધારૈર્ભૂમિરેષા પ્રતિષ્ઠિતા ।

ઘનોદધિઘનવાતતનુવાતમરૂપથૈઃ ॥ ૧૭૭ ॥

ત્રિભિશ્ચ વલયૈરેષા પરિતઃ પરિવેષ્ટિતા ।

ઘનોદધિઘનવાતતનુવાતાત્મકૈઃ ક્રમાત્ ॥ ૧૭૮ ॥

ગયા છે તે આ પ્રમાણે (૧) રત્નકાંડ, (૨) વજ્રકાંડ, (૩) વૈદૂર્યકાંડ, (૪) લોહિતાશ્વકાંડ, (૫) મસારગલ્લકાંડ, (૬) હાસગર્ભકાંડ, (૭) પુલકકાંડ, (૮) સૌગન્ધિકાકાંડ, (૯) જ્યોતીરસકાંડ, (૧૦) અંજનકાંડ, (૧૧) અંજનપુલકકાંડ, (૧૨) ચાંજનકાંડ, (૧૩) સુવર્ણકાંડ, (૧૪) સ્ફટિકકાંડ, (૧૫) અકકાંડ અને (૧૬) રિષ્ટકાંડ આ પ્રમાણે એકાદકાંડ યથાર્થનામવાળા છે ૧૭૧-૧૭૪

સોળે કાંડમાં તે તે જાતિના પુરુષ રત્નો હોનાથી, એ પૃથ્વીનું ‘રત્નપ્રભા’ એવું ગોત્રનામ પડેલું છે ૧૭૫

એ (રત્નપ્રભા પૃથ્વી) નો ઉપરનો નવનોયોજનપ્રમાણુ ભાગ તિર્યગ્લોકમાં છે અને શેષ પિંડ અધોયોજનમાં રહેલો છે ૧૭૬

એ ભૂમિ ઘનોદધિ, ઘનવાત, તનુવાત, અને આગ્રાશ—એ ચાર વાનાને આધારે રહેલી છે ૧૭૭

વળી એ ભૂમિ અનુક્રમે ઘનોદધિ, ઘનવાત અને તનુવાત—એ ત્રણ પ્રકારના ત્રણ વલયોથી ઘેરાયેલી છે ૧૭૮

તત્ર પ્રતિષ્ઠિતાઃ ભૂમિરાધારેણ ઘનોદધેઃ ।
 મહાકટાહવિન્યસ્તસ્થાનાજ્યઘનર્પિઢવત્ ॥ ૧૭૬ ॥
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ વિશતિ પરિકીર્તિતમ્ ।
 ઘનોદધેર્મધ્યભાગે વાહલ્યં કમતસ્તતઃ ॥ ૧૮૦ ॥
 પ્રદેશહાન્યાસૌ હીયમાનોઽત્યન્તતનૂભવન્ ।
 પૃથ્વીં વલયાકારેણ સ્વયમાવૃત્ય તિષ્ઠતિ ॥ ૧૮૧ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 વલયસ્યાસ્ય વિષ્કમ્ભઃ પ્રજ્ઞપ્તો યોજનાનિ ષટ્ ।
 ઉચ્ચત્વં તુ વસુમતીવાહલ્યસ્યાનુસારતઃ ॥ ૧૮૨ ॥
 અસૌ ઘનોદધિરપિ ઘનવાત્તે પ્રતિષ્ઠિતઃ ।
 અસરૂપાનિ યોજનાનિ મધ્યે તસ્યાપિ પુષ્ટતા ॥ ૧૮૩ ॥
 પ્રદેશહાન્યા તનુતાં ભજમાનો ઘનોદધેઃ ।
 આવૃત્ય વલય તસ્થૌ વલયાકૃતિનાત્મના ॥ ૧૮૪ ॥
 અસ્યાપિ વલયસ્યૈવ માનમાર્થૈરુદીરિતમ્ ।
 ચતુષ્પદી યોજનાનાં સાર્ધોચ્ચત્વં તુ પૂર્વવત્ ॥ ૧૮૫ ॥

મહોટા ઝડાયામા રહેલા થીજ ગયેલા ડીનો ઘટ્ટ પિ ડ હોય એવો ઘનોદધિ છે એને આધારે એ પૃથ્વી રહેલી છે ૧૭૬

ઘનોદધિ મધ્યભાગમા વીથ હબ્બ યોજન જાડો છે, અને પછી કમે કમે પ્રદેશના ઘટવાથી એ (ઘનોદધિ) પાતળો થતો થતો ડેવટે અત્યન્ત સૂક્ષ્મ થઈને, પૃથ્વીને વલયા કાટે વીટીને રહેલો છે ૧૮૦-૧૮૧

ડેવટે આ વલયની પહોળાઇ છ યોજન છે, અને એની ઉચાઈ પૃથ્વીની જાડાઈ પ્રમાણે (૧૮૦૦૦૦ યોજન) છે ૧૮૦

આ ઘનોદધિ પણ ઘનવાયુ ઉપર રહેલો છે એ (ઘનવાયુ) મધ્યભાગમા અમઝ્ય યોજનની જાડાઈમા છે, પણ પછી પ્રદેશના ઘટવાથી સૂક્ષ્મ થતો થતો, ઘનોદધિના વલયને વલયાકારે વીટીને રહેલો છે ૧૮૩-૧૮૪

આથ પુરૂષોએ આ વલયનુ પ્રમાણુ પ્રાતે સાહચાર યોજનનુ જડુ છે, ઉચાઈ તેા પૂર્વવત્ અમઝ લેરી ૧૮૫

ઘનવાતોઽપિ સતત તનુવાતે પ્રતિષ્ઠિત. ।

અસ્યાપિ મધ્યે વાહલ્યમસલ્યઘ્ન ઘનાનિલાત્ ॥ ૧૮૬ ॥

તતસ્તનૂભવન્નેપ ઘનવાતસ્ય સર્વત. ।

આવૃત્ય વલય તસ્યૌ વલયાકૃતિનાત્મના ॥ ૧૮૭ ॥

તનુવાતસ્ય વલયે વિષ્કમ્ભઃ પરિકીર્તિત ।

एक योजनमध्यर्द्धमुच्चत्वं पुनरुक्तवत् ॥ ૧૮૮ ॥

તનુવાતોઽપ્યસૌ તસ્થાવાધારેણ વિહાયસ ।

तच्च प्रतिष्ठित स्वस्मिन्नसल्ययोजनोन्मितम् ॥ ૧૮૯ ॥

સસસ્વપિ મહીષ્વેવ ઘનોદધ્યાદયો મતાઃ ।

वल्लयानां तु विष्कम्भो यथास्थानं प्रवक्ष्यते ॥ ૧૯૦ ॥

ભાતિ ભૂ સ્વસમશ્રેણિસ્થાયિભિર્વલયૈસ્ત્રિભિ. ।

पूर्णेन्दुवत्परिधिभि सुधाकुडमिवोरगे ॥ ૧૯૧ ॥

भवत्येवमलोकश्च घर्मापर्यन्तभागत ।

योजनैर्दशभिर्द्वाभ्यामतिरिक्तै समन्ततઃ ॥ ૧૯૨ ॥

હવે ત્રીજી વચ તનુવાતનુ છે તનુવાત ઘનવાતની નીચે મતલ રહેલો જ છે એ તનુવાતની, મધ્યમા ઘનવાતથી અસ ખમગણી બડાઈ છે પત્રી પ્રદેશે ઘટતા જવાથી, હીન થતો જતો, ઘનવાતરૂપ વનયને વલયાકારે વીટીને રહેલો છે ૧૮૬-૧૮૭

તનુવાતના વચની પહોળાઈ પ્રાતે હોઈ યોજન છે અને ઉંચાઈ પૂર્વવત્ છે એ તનુવાત આકાશને આધાર રહેલો છે, અને આકાશ અસ ખમ યોજન પ્રમાણ રહેલુ છે ૧૮૮-૧૮૯

જેમ આ સ્તનપ્રભા પૃથ્વી ફરતા ઘનોદધિ વગેરે ત્રણ વલયો રહેવા છે તે પ્રમાણે બીજી છએ પૃથ્વીમા પણ રહેલા છે એના વચોતુ પ્રમાણ યોગ્યસ્થાને કહેશુ ૧૯૦

અવસમાન શ્રેણિમા રહેવા ત્રણ વચોને લીધે એ સ્તનપ્રભા પૃથ્વી, ચોતરફ રહેલા પદ્મિધિને લીધે જેવા પુણ્ય દ્રમાશોલે છે અને વીટાઈ રહેવા ભુજ જોને લીધે જેવો અમૃતકુડ શોભે છે એવી શોભી રહી છે ૧૯૧

એ પ્રમાણે ' ઘર્મા ' ના પર્યન્ત ભાગથી કગ્તા ત્રણ પ્રકારના વલયોના ૬ + ૪૧ + ૧૧ એમ કુલ થઇને ૧૨ યોજન થયા એ બાર યોજન પછી ' અનોક ' આવે છે ૧૯૨

અથૈતસ્યાં રત્નકાંડસ્યાધસ્તનં તથોર્ધ્વગમ્ ।
 વિમુચ્ય શતમેકૈક મધ્યેઽષ્ટશતયોજને ॥ ૧૯૩ ॥
 અસંખ્યેયાનિ ભૌમેયનગરાણ્યાસતે સદા ।
 વહિર્વિભાગે વૃત્તાનિ ચતુરસ્ત્રાણિ ચાન્તરે ॥ ૧૯૪ ॥
 અધોભાગેઽનુકુર્વન્તિ ચારુપુષ્કરકર્ણિકામ્ ।
 ગમ્ભીરસ્વાતપરિસ્થાપ્રાકારાલંકૃતાનિ ચ ॥ ૧૯૫ ॥
 શતધ્વ્યાદિમહાયંત્રજટિલાનિ સમન્તત ।
 દુઃપ્રવેદ્યાન્યયોધ્યાનિ ગુપ્તાનિ શ્રીમૃતાનિ ચ ॥ ૧૯૬ ॥
 ઉદ્ઘાસિપૂર્ણકલ્પશતોરણદ્વારવન્તિ ચ ।
 અનારતં રક્ષિતાનિ દણ્ડિભિઃ કિંકરામરૈઃ ॥ ૧૯૭ ॥
 પરિષ્કૃતાનિ કુસુમૈ પંચવર્ણૈઃ સુગન્ધિભિઃ ।
 કાકતુહતુરુષ્કાદિધૂપસૌરભ્યવન્તિ ચ ॥ ૧૯૮ ॥ પદ્મિઃ કુલકમ્ ॥
 જમ્બૂદ્વીપોપમાનાનિ વિષ્કંભાયામમાનતઃ ।
 ઉત્કૃષ્ટાનિ વિદેહાનુકારીણિ મધ્યમાન્યપિ ॥ ૧૯૯ ॥

હવે, હબર યોજનના પહેલા રત્નકાંડમા ઉપગ અને હેકળ નો નો યોજન મૂકીને વચલા આઠસો યોજનમા અમધ્ય ભૂમિનગરો છે તે બહાગથી જોણ, અદરથી ચોખ્ખુ અને નીચેના ભાગમા ડમગની કર્ણિકા જેવા છે ૧૯૩-૧૯૫

એની આસપાસ ઉડી ખાઈ અને સુદર કોટ ચોલી ગદ્દા છે વળી એઓ શતબ્દી એ ટલે તોપ આદિ મહા યત્રોથી સુકત છે, દુધપ્રવેશ્ય છે, અયોધ્ય છે, શુભ્ર છે અને સમૃદ્ધિ પૂર્ણ છે ૧૯૬

એ નગરોને અગકાટ મારતા પૂર્ણ કળશ અને તોરણોવાળા દગ્વાજ આવી રહ્યા છે, અને દકધાગી દેવકિંકરો નિશાદિન એવું રક્ષણ કર્યા કરે છે ૧૯૭

ત્યા વળી પચરગી પુષ્પોત્તો મુગધ, અને અમુર તથા કિદર આદિના ધપનો મુવાસ ચતત ફેલાયલો રહે છે ૧૯૮

અપિ યાન્યલ્પમાનાનિ નિરૂપિતાનિ તાન્યપિ ।

ભરતક્ષેત્રસદૃશાન્યેતેષુ ચ વસન્ત્યમી ॥ ૨૦૦ ॥

અષ્ટધા વ્યન્તરા દેવા મહાસમૃદ્ધિશાલિનઃ ।

પિશાચા ભૂતયક્ષાઘ્યા રાક્ષસાઃ કિન્નરા અપિ ॥ ૨૦૧ ॥

કિંપુરુષા મહોરગા ગન્ધર્વાશ્ચ તથા પરે ।

સર્વેઽપ્યેતે દાક્ષિણાલ્યોદીચ્યભેદાત્ સ્મૃતા દ્વિધા ॥ ૨૦૨ ॥ યુગ્મમ્ ॥

સર્વેઽપ્યેતેઽતિસુભગાઃ સુરૂપા સૌમ્યદર્શનાઃ ।

હરતગ્રીવાદિપુ રત્નમયભૂષણભૂષિતા ॥ ૨૦૩ ॥

ગાન્ધર્વગીતરતય કૌતુકાક્ષિતચેતસ ।

પ્રિયક્રીડાહાસ્યલાસ્યા અનવસ્થિતચેતસ ॥ ૨૦૪ ॥

વિકુર્વિતસ્ફારવનમાલામુકુટકુડલા ।

સ્વૈરોલ્લાપાઃ સ્વૈરરૂપધારિણઃ સ્વૈરચારિણઃ ॥ ૨૦૫ ॥

નાનાવર્ણવસ્ત્રનાનાદેશનેપથ્યધારિણઃ ।

મુદ્ગરાસિકુન્તશક્તિચાપાદિવ્યગ્રપાણય ॥ ૨૦૬ ॥

આ નગરોમા જે ઉલ્લૃપ્ત (મોટા) છે તે જમ્બૂદ્વીપ જેવડા છે, મધ્યમ છે એ મહાવિદેહ જેવડા છે અને ન્હાના છે એ પણ ભગતક્ષેત્ર જેવડા છે ૧૯૮-૨૦૦

આ નગરોમા પિશાચ, ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ, કિન્નર, ડિ પુરૂષ, મહોરગ અને ગાન્ધર્વ-આ આઠ પ્રકારના અત્યન્ત સમૃદ્ધિવાન વ્યન્તરદેવો રહે છે, જેમના વર્ગી (૧) દક્ષિણ તરફના અને (૨) ઉત્તર તરફના-એમ બે ભેદ છે ૨૦૧-૨૦૨

એઓ અતિ સુભગ છે, રત્નરૂપવાન છે, દેખાવમા સૌમ્ય છે, હસ્ત-કંઠ-આદિને વિષે રત્નમય અલકારોથી વિભૂષિત છે અને ગાન્ધર્વગીતને વિષે પ્રીતિવાળા છે એમને કૌતુક ભેવા બહુ ગમે છે તેથી અને ક્રીડા હાસ્ય-નૃત્ય વગેરે પર આનંદિત-નાગ છે તેથી એમના ચિત્ત અનવસ્થિત (અસ્થિર) હોઈ ભટકતા ફરે છે ૨૦૩-૨૦૪

એઓ સુદર વનમાળાઓ, મુકુટો, કુડળો આદિ ઉત્પન્ન કરીને ધારણ કરનારા, યથેષ્ટ આલાપ-સંલાપ કરનારા, ઇચ્છા મુજબ રૂપ કરનારા અને સ્વેચ્છાચારી છે ૨૦૫

વર્ગી એઓ વિવિધરંગી વસ્ત્રોના શોભીન, અવનવા દેગોનો પોશાક પહેરનારા તથા મુદ્ગર, અસ્ત્ર, કુન્ત, શક્તિ અને બાણ વગેરે યજ્ઞોના ધારણકાર છે ૨૦૬

તત્ર યજ્ઞા પિશાચાશ્ચ ગન્ધર્વાશ્ચ મહોરગાઃ ।

કિંચિત્ કૃષ્ણા કિંપુરુષા રાક્ષસાશ્ચ સિતત્વિપઃ ॥ ૨૦૭ ॥

કિન્નરા ડ્યામભાસોઽપિ કિંચિન્નીલત્વિપો, મતાઃ ।

ભૂતાઃ પુન કાલવર્ણાઃ કન્જલૈર્ઘટિતા ઇવ ॥ ૨૦૮ ॥

કદમ્બ, સુલસશ્ચૈવ વટઃ સ્વદ્વાગમેવ ચ ।

અશોકશ્ચમ્પકો નાગઃ તુમ્બરુશ્ચ યથાક્રમમ્ ॥ ૨૦૯ ॥

ભવન્તિ ચિહ્નાન્યદાનાં પિશાચાદિસુધામુજામ્ ।

ધ્વજેષુ તત્ર સ્વદ્વાંગં વિના સર્વેઽપિ પાદપાઃ ॥ ૨૧૦ ॥ યુગ્મમ્ ॥

સ્વદ્વાંગં તૂપરુરણ તાપસાનામુદીરિતમ્ ।

પ્રાય ક્રીડાવિનોદાર્થં નરલોકે ચગ્ન્યમી ॥ ૨૧૧ ॥

ચૈત્યવૃક્ષાસ્તથૈવૈપામદાનાં ક્રમતો મતાઃ ।

કદમ્બાદ્યાસ્તથા ચોક્ત તૃતીયાંગે ગણાધિપૈઃ ॥ ૨૧૨ ॥

एषसिणं श्रद्धविहाणं वाणमंतरदेवाण अष्ट चइत्तरुख्खा पणत्ता । तंजहा ।

કલ્લવો ડ પિસાચાણં વહો જલ્લવાણ ચેતિ તં ।

તુલસી મૂયાણ ભવે રલ્લતાણં ચ કંડઓ ॥ ૨૧૩ ॥

અસોત્રો કિન્નરાણં ચ કિંપુરિતાણ ચપયો ।

યાગરુલ્લો મુત્રંગાણં ગધઠ્ઠવાણ ય તેંદુઓ ॥ ૨૧૪ ॥

એમનામા જે યજ્ઞ, પિશાચ, ગન્ધર્વ અને મહોરગ જાતિના છે એઓનાં વર્ણ કંઈક શ્યામ છે, ઢિપુરુષ તથા રાક્ષસોનાં વર્ણ સ્વેત છે, કિન્નરોનાં આભાસ શ્યામ છતાં કંઈ નીલવર્ણ છે અને ભૂતજાતિનો તો બાણ કાન્નજમય હોયની એટલો બધો શ્યામ છે ૨૦૭-૨૦૮

એ આઠ જાતિના વ્યન્તરોની ધ્વજાઓમા, અનુક્રમે (૧) ઠંઠમ, (૨) મુલમ, (૩) વડ, (૪) ખદ્વાગ, (૫) અશોક, (૬) ચંપક, (૭) નાગ અને (૮) તુગડ-આવા ચિન્હો છે ખદ્વાગ એ એક જાતનું તાપમલોડાનું ઉપકરણ છે શેષ માત્ર પ્રસિદ્ધ વૃક્ષો છે ૨૦૯-૨૧૧

એ વ્યન્તરદેવા મનુષ્યલોકમા પ્રાય ક્રીડા વિનોદાર્થે વિચર્યા કરે છે

પરી એ આઠને ઠંઠમ આદિ ચૈત્યવૃક્ષો પણ છે એમ કહ્યું છે ૨૧૨

એ સ બધામા ત્રીજા ‘ અગ ’ મા ગણધરભાષિત વચન છે કે —

“ એ આઠ પ્રકારના (વાણ) વ્યન્તર દેવોના આઠ ચૈત્યવૃક્ષો કહેવા છે —પિશાચોનું ઠંઠ

ચૈત્યવૃક્ષા મણિપીઠિકાનામુપરિવર્તિનઃ સર્વરત્નમયા ઉપરિ છત્રધ્વજા-
દિભિઃ અલકૃતાઃ સુધર્માદિસમાનામગ્રતો યે શ્રૂયન્તે તે એતે इति સમા-
વ્યન્તે ॥ યે તુ ચિંધાઈ કલવદ્વણ્ણ इत्याદિ તે ચિહ્નભૂતા એતેભ્યઃ અન્ય
એવ इति । સ્થાનાગ ૮ સૂત્રવૃત્ત્યો ॥

પ્રાયઃ શૈલકન્દરાદૌ યચ્ચરન્તિ વનાન્તરે ।

તતઃ પૃષોદરાદિત્વાત્ એતે સ્યુઃ વાનમન્તરાઃ ॥ ૨૧૫ ॥

ભૂત્યવચ્ચક્રવર્ત્યાધારાધનાદિકૃતસ્તત ।

વ્યન્તરા વાભિધીયન્તે નરેભ્યો વિગતાન્તરાઃ ॥ ૨૧૬ ॥

एकैकस्मिन्निकायेऽथ द्वौ द्वाविन्द्रावुदाहृतौ ।

દક્ષિણોત્તરભેદેન કાલાદ્યાસ્તે ચ ષોડશ ॥ ૨૧૭ ॥

કાલશ્ચૈવ મહાકાલઃ પિશાચચક્રવર્તિનૌ ।

સૂરુપઃ પ્રતિરૂપશ્ચ ભૂતેન્દ્રૌ દક્ષિણોત્તરૌ ॥ ૨૧૮ ॥

ગણવૃક્ષ, યક્ષોનુ વડ, ભૂતભતિનુ તુળમી, રાક્ષસોનુ કડક, કિન્નરાનુ અશોક, કિપુરૂષોનુ
અ પક, ઉરગભતિનુ નાગવૃક્ષ, અને ગન્ધર્વોનુ તેન્દુકવૃક્ષ છે ૨૧૩-૨૧૪

‘ સુધર્મા ’ વગેરે સભાની આગળ, અભિપીઠિકાની ઉપર, સર્વરત્નમય અને છત્રધ્વજાદિથી
શોભના ચૈત્યવૃક્ષો હતા છે તે જ આ હોય એમ જાણવે છે અને કદ જ આદિ ચિન્હોનો રૂપ ધીન્ન
ધૃમો હતા છે તે આથી જાણી શકાય છે ” આ પ્રમાણે સ્થાનાગમૂત્રમા આઠમા મૂત્ર (કાણુ) મા
અને તેની વૃત્તિમા પણ કહ્યું છે

આ વ્યન્તરો પ્રાય ‘ વનાન્તરમા, ’ પર્વતની ગુફા આદિમા ‘ વિચરનારા ’ હોઇને
‘ વાનમન્તર ’ કહેવાય છે (મન્દુક વ્યાકરણમા ‘ પૃષોદરાદિ ’ નામથી ઓળખાના સમાસના
નિયમને આધારે વનાન્તરે ચરન્તીતિ વાનમન્તરા એમ ‘ સમાસ ’ થાય છે) ૨૧૫

અથવા સેવડની જેમ ચક્રવર્તી આદિકની આરાધના વગેરે ઉપવાસના હોવાથી
(નરેભ્યો) વિગતાન્તરા (એટલે મનુષ્યથી જાહુ અન્નરાગના નહિ)-એમ સમાસ કરવાથી
પણ ‘ વ્યન્તર ’ કહેવાય છે ૨૧૬

હવે, એ આઠે ભતિના વ્યન્તર દેવોમા, પ્રત્યેક ભતિના જાણે ઇન્દ્રો હતા છે (૧)
દક્ષિણ દિશાનો અને (૨) ઉત્તર દિશાનો એટલે મમમ સોગ ઇન્દ્રો છે ૨૧૭

એમના નામ પિશાચોના ઇન્દ્ર ‘ કાગ ’ અને ‘ મહાકાગ ’ છે, ભૂતભતિનાઓના ઇન્દ્ર
‘ સુરૂપ ’ અને ‘ પ્રતિરૂપ ’ છે, યક્ષોના ઇન્દ્ર ‘ પૂર્ણલક્ષ્મી ’ અને ‘ મણિમદ્ ’ છે, રાક્ષસોના ઇન્દ્ર

પૂર્ણભદ્રમાણિભદ્રૌ યજ્ઞાણામધિપાવુભૌ ।

ભીમશ્ચૈવ મહાભીમૌ રાક્ષસાનામધીશ્વરૌ ॥ ૨૧૯ ॥

કિન્નરશ્ચ કિંપુરુષઃ કિન્નરાણાં મહીક્ષિતૌ ।

ઇન્દ્રૌ કિંપુરુષાણાં ચ મન્મહાપુરુષૌ સ્મૃતૌ ॥ ૨૨૦ ॥

અતિકાયમહાકાયૌ મહોરગધરાધિપૌ ।

ગન્ધર્વાધિપતી ગીતરતિર્ગીતયશા ઇતિ ॥ ૨૨૧ ॥

સુરેન્દ્રાઃ પોઢશાપ્યેતે મહાવલા મહાશ્રિયઃ ।

મહાસૌહ્ય મહોત્સાહાઃ સ્યુરનુત્તરશક્તય ॥ ૨૨૨ ॥

કમલા ચૈવ કમલપ્રભોત્પલા સુદર્શના ।

પ્રત્યેકમેતન્નામ્ન્યઃ સ્યુઃ પ્રિયાઃ પિશાચરાજયોઃ ॥ ૨૨૩ ॥

રૂપવતી વહુરૂપા સુરૂપા સુભગાપિ ચ ।

ભૂતાધિરાજયોરગ્રમહિષ્યઃ કથિતા જિનૈઃ ॥ ૨૨૪ ॥

પૂર્ણા વહુપુત્રિકા ચોત્તમા તથા ચ તારકા ।

પૂર્ણભદ્રમાણિભદ્રદેવયોર્દયિતા ઇમાઃ ॥ ૨૨૫ ॥

વસન્તિકા કેતુમતી રતિસેના રતિપ્રિયા ।

ગદિતા દયિતા ઇતાઃ કિન્નરાણામધીશયોઃ ॥ ૨૨૬ ॥

‘ ભીમ ’ અને ‘ મહાભીમ ’ છે, કિન્નરોના ઇન્દ્ર ‘ કિન્નર ’ અને ‘ કિપુરુષ ’ નામના છે, કિપુરુષોના ઇન્દ્ર ‘ મત્પુરુષ ’ અને ‘ મહાપુરુષ ’ નામે છે, મહોરગભક્તિના ઇન્દ્ર ‘ અતિકાય ’ અને ‘ મહાકાય ’ નામના છે, અને ગન્ધર્વોના ઇન્દ્ર ‘ ગીતરતિ ’ અને ‘ ગીતયશા ’ નામના છે ૨૧૮-૨૨૧

એ મોળે ઇન્દ્રો મહા બળવાન, બહુ મમ્મદ્વિગાલી, અત્યંત સુખી, પૂગ ઉત્સાહી, અને અપૂર્વ નામધ્યવાણ છે ૨૨૦

એ મોળમાના પ્રત્યેક ઇન્દ્રને વળી ચચ્યાગ પદ્મરાણીઓ (ઇદ્રાણીઓ) છે—એમા પ્રત્યેક પિશાચેન્દ્રને કમળા, કમળપ્રભા, ઉત્પલા અને સુદર્શના—એ નામની ચાગ છે પ્રત્યેક ભૂતેન્દ્રને રૂપવતી, બહુરૂપા, મુરૂપા અને સુભગા—એવા નામવાળી ચાર છે પ્રત્યેક યક્ષેન્દ્રને પૂર્ણા બહુપુત્રિકા, ઉત્તમા અને તારકા—એવા નામવાળી ચાર છે પ્રત્યેક કિન્નરેન્દ્રને વસન્તિકા, કેતુમતી, રતિસેના અને રતિપ્રિયા—એ નામની ચાગ છે ૨૨૩-૨૨૬

રોહિણી ચ નવમિકા હ્રીનામ્ની પુષ્પવત્યપિ ।

પ્રાણપ્રિયા ઇમા પ્રોક્તા જિનૈ, કિપુરુપેન્દ્રયો ॥ ૨૨૭ ॥

ભુજગા ભુજગવતી મહાકચ્છા સ્ફુટામિધા ।

ચતસ્રો જીવિતેશ્વર્યો મહોરગાધિરાજયોઃ ॥ ૨૨૮ ॥

સુધોપા વિમલા ચૈવ સુસ્વરા ચ સરસ્વતી ।

ચતસ્ર પ્રાણદયિતા ગન્ધર્વાણામધીશયો ॥ ૨૨૯ ॥

સામ્પ્રતીનાસ્તુ કાલાદીનાં દાક્ષિણાત્યેન્દ્રાણા યાઃ કમલાદય, ।

તા નાગપુરવાસ્તવ્યા દ્વાત્રિંશત્પૂર્વજન્મનિ ॥ ૨૩૦ ॥

મહાકાલાચોત્તરાત્યેન્દ્રાણા યા કમલાદય ।

સાકેતપુરવાસ્તવ્યાસ્તા દ્વાત્રિંશદપિ સ્મૃતા ॥ ૨૩૧ ॥

एव चतु पट्टिरपि महेभ्यवृद्धकन्यकाः ।

स्वस्वनामप्रतिरूपजननीजनकाभिधा ॥ ૨૩૨ ॥

પુષ્પચૂલાર્ચિકાશિષ્યા શ્રીપાર્શ્વર્પિતસયમા ।

શબલીકૃતચારિત્રા માસાર્ધાનશનસ્પૃશ, ॥ ૨૩૩ ॥

વળી પ્રત્યેક કિ પુરુષેન્દ્રને રોહિણી, નવમિકા, હ્રી અને પુષ્પવતી-એવા નામની ચાર પટ્ટરાણી છે પ્રત્યેક ઉગ્રેન્દ્રને ભુજગા, ભુજગવતી, મહાકચ્છા અને સ્ફુટા નામની ચાર છે પ્રત્યેક ગન્ધર્વેન્દ્રને સુધોપા, વિમલા, સુસ્વરા અને સરસ્વતી-એમ ચાર પટ્ટરાણીઓ છે ૨૨૭-૨૨૯

(અહિં શકર્તાએ રાક્ષસેન્દ્રોની પટ્ટરાણીઓના નામ કેમ નહિ આપ્યા હોય ?)

તેના ઈન્દ્રોમાથી, દક્ષિણભાગના જે કાલ વગેરે આઠ ઈન્દ્રો છે એમની કમળા વગેરે બત્રીસે ઇન્દ્રાણીઓ પૂર્વજન્મમા નાગપુરવાગી વૃદ્ધ કન્યાઓ હતી અને ઉત્તરદિશાના મહાકાળ આદિક ઈન્દ્રોની કમળા વગેરે ઇન્દ્રાણીઓ છે એઓ સાહેતપુરવાગી વૃદ્ધ કન્યાઓ હતી મમત્ર યજ્ઞને ચોમઠે મહોટા ત્રેણીઓની ઉમર લાચ કન્યાઓ હતી એમના માતાપિતાના નામ પણ એમના પોતાના નામને અનુસરના હતા એઓ મર્વે પુષ્પવતી નામની આર્યાની શિષ્યાઓ થઈ હતી એમણે શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન પાને દીક્ષા લીધી હતી એઓનું ચારિત્ર અતિચારવાળું હોઈ, અર્ધમાસનું અનશન કરી એઓ બ્યારે મૃત્યુ પામી

અતિચારાનનાલોચ્યાપ્રતિક્રમ્ય મૃતાસ્તતઃ ।

કાલાદિવ્યન્તરેદ્રાણાં વમૂતુઃ પ્રાણવહ્નિભાઃ ॥ ૨૩૪ ॥ પચમિઃ કુલકમ્ ॥

પ્રત્યેકમાસાં સાહસ્ર. પરિવારો ભવેદથ ।

એકેકેય ચ દેવીનાં સહસ્ર રચિતુ ક્ષમા. ॥ ૨૩૫ ॥

પ્રત્યેકમેષામિન્દ્રાણાં ચતુ.સહસ્રસંમિતા ।

અવરોધે ભવત્યેવ દેવ્યો લાવણ્યવન્ધુરાઃ ॥ ૨૩૬ ॥

પ્રત્યેકમેષાં સર્વેષાં તિસ્તો ભવન્તિ પર્યદઃ ।

ઈષા તથા ચ ત્રુટિતા સભા દૃઢરથાભિધા ॥ ૨૩૭ ॥

સહસ્રાણ્યદ દેવાનાં તત્રાભ્યન્તરપર્પદિ ।

મધ્યાયાં દશ વાહ્યાયાં દ્વાદશેતિ યથાક્રમમ્ ॥ ૨૩૮ ॥

દેવીનાં શતમેકેકં પર્યત્સુ સ્યાત્તિસ્વપિ ।

દેવદેવીનામથાત્ર સ્થિતિ ક્રમાન્નિરૂપ્યતે ॥ ૨૩૯ ॥

પૂર્ણ પલ્યોપમસ્યાર્ધં તદ્દેશોન તથાધિકમ્ ।

પલ્યોપમસ્ય તુર્યાશો દેવાનાં ક્રમશઃ સ્થિતિઃ ॥ ૨૪૦ ॥

ત્યારે એ અતિચાર અણુઆલોચ્યા અને અણુપ્રતિક્રમ્યા રહી જવાથી, એઓ અદિ કુળ આદિત્ય ધ્યન્નદેન્દ્રોની ઈન્દ્રાણીઓ થઈ છે ૨૩૦-૨૩૪

આ ચોમકેમાથી પ્રત્યેકને હજારહજારદેવીઓનો પરીવાર છે, અને એમનાં હજાર હજાર દેવીઓ વિકુર્વવાનુ (નવી ઉપજાવી કાઢનાનુ) સામર્થ્ય છે ૨૩૫.

એ ગણત્રીએ પ્રત્યેક ઈન્દ્રના અન્ત પુરમા ચારચાર હજાર લાવણ્યવની દેવો દેવ છે ૨૩૬

વળી એ પ્રત્યેક ઈન્દ્રને ઈષા, ત્રુટિતા અને દૃઢરથા-એવા નામની ત્રણ દેવો દેવ છે ૨૩૭

એમા અદરની મલામા આઠ હજાર દેવો હોય છે, મધ્યની મલામા ૧૦ હજાર અને બહારની મલામા બાર હજાર દેવો હોય છે ૨૩૮

વળી દરેક સભામા દેવીઓ પણ આ સો હોય છે ૨૩૯

હવે એ ત્રણે સભાઓના દેવદેવીઓના આયુષ્યની સ્થિતિ સમજાવવાનું છે — પહેલી મલામામા દેવોની અર્ધપ ચોપમ, બીજી મલામામા દેવોની ત્રણ પચોપમથી ઈન્દ્ર, અને ત્રીજી મલામામાઓની એક ચતુર્થાગ પચોપમથી ઈન્દ્ર દેવ, પહેલી સભા

સાધિક. પલ્યતુર્યાશ પૂર્ણં સ એવ ચ સ્થિતિ. ।

સ એવ દેશેન ન્યૂનો દેવીનાં ક્રમતઃ સ્મૃતા ॥ ૨૪૧ ॥

એવ ચ—સામાનિકાનામેતેષા તથાગ્રયોપિનામપિ ।

પર્ષદસ્તિસ્ત ઈપા ધ્રુટિતા દઢરથાભિધા ॥ ૨૪૨ ॥

ચતુર્ભિરેવં સર્વેઽમી સામાનિકસહસ્રકે ।

પ્રેયસીભિશ્ચતસૃભિઃ સ્વપરિચ્છદવારુભિ ॥ ૨૪૩ ॥

પાર્ષદૈસ્ત્રિવિધેર્દૈઃ સપ્તભિ સૈન્યનાયકૈઃ ।

ગન્ધર્વનટહસ્ત્યશ્વરથપાદાત્યકાસરૈ ॥ ૨૪૪ ॥

અમીભિ સસભિ સૈન્યૈશ્ચતુર્ભિશ્ચાત્મરક્ષિણા ।

સ્થિતે પ્રત્યાશ સહસ્રૈરન્વહ સેવિતાંહૂયઃ ॥ ૨૪૫ ॥

સ્વસ્વભૌમેયનગરજ્ઞાણા ચક્રવર્તિતામ્ ।

અસહ્યેયાનામજસ્ર પ્રત્યેક વિભ્રતોઽદ્મુતામ્ ॥ ૨૪૬ ॥

વ્યન્તરાણાં વ્યન્તરીણાં સ્વસ્વનિકાયજન્મનામ્ ।

સ્વસ્વદિગ્વર્તિનાં સ્વૈરં સામ્રાજ્યમુપભુજતે ॥ ૨૪૭ ॥ પચભિઃ કુલકમ્ ॥

વિવ્યઙ્ગીસપ્રયુક્તેષુ નાટ્યેષુ વ્યાપૃતેન્દ્રિયા. ।

ન જાનતે ગતમપિ કાલ પલ્યોપમાયુષ ॥ ૨૪૮ ॥

દેવીઓની આયુધ્યન્થિતિ એક ચતુર્યાશ પંચોપમથી મહેલ વધારે ખીલ સલાની દેવી
ઓની બરાણર એક ચતુર્યાશ પંચોપમ, અને ત્રીલ મલાની દેવીઓની એક ચતુર્યાશ
પંચોપમથી ન્યૂન છે ૨૪૦-૨૪૧

(સોળે ઇન્દ્રોને જેમ ત્રણ ત્રણ સલા ઢહી તેમ) એમના સામાનિક દેવો અને અગ્ર
મહિપીઓને પણ ઇલા, ધ્રુટિતા અને દઢરથા નામની ત્રણ ત્રણ મલાઓ છે ૨૪૨

આ પ્રમાણે ચાર ચાર હજાર સામાનિક દેવો, હજાર હજારના પગીવારવાળી અચ્ચાર ઇન્દ્રા
ણીઓ, ત્રણ પ્રકારના પર્ષદાના દેવો, સાત સાત સેનાપતિઓ, બધર્વ નટ હજારી અશ્વ
રથ પાયદળ તથા મહિપોત્તપ સાત પ્રકારના સૈન્યો, યૌદિશે રહેલા અચ્ચાર હજાર આત્મ
રક્ષકો—આટલા બધા પરિવારવાળા અને પોતપોતાના લાગે નગરોમા અત્યુત ચકિત્વ
ધારણ કરવાવાળા એ સર્વ ઇન્દ્રો, પોતપોતાની નિકાયમા ઉત્પન્ન થયેલા અને પોતપોતાની
દિશાઓમા રહેલા અસંખ્યાત વ્યન્તરવ્યન્તરીઓનું રાજ્ય લોગવે છે ૨૪૩-૨૪૭

વગી દેવાગનાઓએ પ્રયોજેલા નાટકોમા એઓ એટલા બધા રાજ્યવા રહે છે કે એમને
પંચોપમ જેટલો આયુષ્યકાળ ડાઘ વહો નાય છે એની પણ એમને ખબર નહેતી નથી ૨૪૮

ક્ષેત્રલોક] : વ્યન્તરના 'અણપત્રી,' 'પણપત્રી' વગેરે અન્ય આઠ પ્રકાર । (૪૧)

તથોક્તમ્ । તહિ દેવા વંતરિયા વરતરુણીગીયવાઙ્ગયરવેણમ્ ।

નિચ્ચં સુહિયા પમુઙ્ગયા ગયપિ કાલં ન યાણંતિ ॥ ૧ ॥

વ્યન્તરાણામમી અષ્ઠૌ મૂલભેદાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ।

અષ્ટાવાન્તરભેદાઃ સ્યુ અણપર્ણીમુખા પરે ॥ ૨૪૯ ॥

તથા હિ । અણપત્રી પણપત્રી ઇસીવાઈ મૂયવાઈએ ચેવ ।

કંદી ય મહાકદી કોહહે ચેવ પયએ અ ॥ ૨૫૦ ॥

પ્રાગ્વત્ પ્રતિનિકાયેઽન્ન દ્વૌ દ્વાવિન્દ્રાબુદીરિતૌ ।

ક્ષેત્રયોઃ રુચકાધ્યામ્યૌત્તરાહયોરધીશ્વરૌ ॥ ૨૫૧ ॥

ઇન્દ્રૌ સન્નિહિતઃ સામાનિકશ્ચાઘનિકાયયોઃ ।

ધાતા વિધાતેત્યધિપૌ નિકાયે ચ દ્વિતીયકે ॥ ૨૫૨ ॥

તાર્તીયિકનિકાયેન્દ્રૌ ઋપિશ્ચ ઋપિપાલિતઃ ।

ચતુર્થસ્ય નિકાયસ્ય તાવીશ્વરમહેશ્વરૌ ॥ ૨૫૩ ॥

સુવત્સશ્ચ વિશાલશ્ચ નિકાયે પંચમેઽધિપૌ ।

ષષ્ઠે નિકાયે નેતારૌ હાસ્યહાસ્યરતી ઇતિ ॥ ૨૫૪ ॥

અન્યત્ર પણ કહ્યું છે કે—મનહર તરુણીઓના ગીતવાદના નાદને લીધે, વ્યન્તરદેવો નિત્ય એટલા સુખ અને પ્રમોદમા રહે છે કે કાળ બેટલો વહો બાંધે છે એ એઓ બાણુતાજ નથી

અહિ જે વ્યન્તરદેવોના આઠ લેહ લદ્યા તે 'મૂળ લેહ' છે એમના બીજા આઠ, અણુ પત્રી આદિક અવાન્તર લેહો પણ છે તે આ પ્રમાણે—(૧) અણુપત્રી, (૨) પણપત્રી, (૩) ઋપિ વાદી, (૪) ભૂતવાદી, (૫) ઋષીત, (૬) મહાઋષીત, (૭) કોઠક ઋષી અને (૮) પતંગ ૨૪૬-૨૫૦

પૂર્વવત્ અહિ પણ આઠે નિકાયોમા પ્રત્યેક નિકાયના બેબે ઇન્દ્રો છે, અને એઓ રૂચક થી દક્ષિણે અને ઉત્તરે આવેલા ક્ષેત્રોના બુદા બુદા અધીશ્વર છે ૨૫૧

પહેલી એટલે 'અણુપત્રી' નિકાયના વ્યન્તરોના, સન્નિહિત અને સામાનિક નામના બે ઇન્દ્રો છે, અને બીજી એટલે 'પણપત્રી' નિકાયના વ્યન્તરોના, ધાતા અને વિધાતા નામના ઇન્દ્રો છે ૨૫૨

ત્રીજીના ઋપિ અને ઋપિપાલિત અને ચોથીના ઇશ્વર અને મહેશ્વર ઇન્દ્રો છે ૨૫૩

પાંચમી નિકાયના સુવત્સ અને વિશાળ નામના, અને છઠ્ઠીના હાસ્ય અને હાસ્યરતિ નામના ઇન્દ્રો છે ૨૫૪

શ્રેયોમહાશ્રેયાંસૌ ચ નિકાયે સતમેઽધિપૌ ।

પદગઃ પદગપતિ. નિકાયસ્યાષ્ટમસ્ય તૌ ॥ ૨૫૫ ॥

તથાહુઃ સ્થાનાગે । દો અણપન્નિદા પન્નત્તા इत्यादि ॥

एतेऽपि रत्नकाडस्य शत शतमुपर्यधः ।

परित्यज्य वसन्त्यष्टशतयोजनमध्यत ॥ २५६ ॥

तथाहुः प्रज्ञापनायाम् ।

કહિણ ભતે વાણમતરાણ દેવાણ ભોમેઝ્જા નગરા પણ્ણત્તા । કહિણ ભતે વાણમતરા દેવા પરિવસન્તિ ॥ ગોયમા સે રયણ્ણપ્પમાણ પુઢવીણ રયણામયસ્સ કંઢસ્સ જોશ્રણસહસ્સ વાહલ્લસ્સ ઉવરિ ઇમં જોશ્રણસય ઓગાહેત્તા હેઠાવિ ઇમ જોશ્રણસયં વજ્જેત્તા મજ્જે અટ્ઠસુ જોશ્રણસપ્પસુ ઇત્થળ વાણમતરાણ તિરિયમસંખેઝ્જા ભોમેઝ્જા નગરાવાસસયસહસ્સા ભવન્તિ ઇતિ મક્કલાયા । તેણં इत्यादि । તત્થળ વહવે વાણમતરા દેવા પરિવસન્તિ । તં જહા । પિસાયા જૂયા જનલાયાવત્ અણપન્નિય પણપન્નિય इत्यादि ॥

સપ્રહણ્યા તુ

સાતમીના શ્રેયાસ અને મહાશ્રેયાસ, તેમજ આઠમીના પદગ અને પદગપતિ નામના ઇન્દ્રો કહ્યા છે ૨૫૫

અધ્યાનાગસૂત્રમા પણ ‘અણપન્નીના બે ઇન્દ્રો છે’, इत्यादि કહ્યું છે

વળી એઓ પણ રત્નકાડના, સો ઉપલા અને સો નીચલા યોજન પડતા મુકીને શેષ આઠસો યોજન રહ્યા એમા વસે છે ૨૫૬

આના સ બધા પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમા પણ કહ્યું છે કે—

શ્રી ગૌતમગણુધર પૂછે છે કે—હે ભગવાન, વાણુમ તજ દેવોના ભૂમિનગરો કયા આવ્યા ? અને એ વાણુમ તર દેવો કયા રહે છે ? એના ઉત્તરમા પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ, રત્નપ્રભા પૃથ્વીના એક હજાર યોજન બાડા રત્નકાડમા, એ યોજન ઉપર અને સો યોજન નીચે એમ બસો યોજન બાં વડી, મધ્યના આઠસો યોજનમા વાણુમ તર દેવોના અસખ્યાતલક વાસનગરો છે, અને ત્યાજ ઘણા વાણુમ તર દેવો રહે છે જેવા કે, પિશાચ, ભત અને યક્ષ વગેરે આઠ અને અણપન્ની, પણપન્ની વિગેરે આઠ મળી સોગ

‘અપ્રહણી’ મા વળી એમ કહ્યું છે કે—રત્નપ્રભાપૃથ્વીના પહેલા એકસો યોજનમા અનર

इय पढमजोअणसए स्यणाए अट्टवतरा अवरे ।

तेसिं इह सोलसिंदा रुअगहो दाहिणुत्तरओ ॥ १ ॥

યોગશાસ્ત્રચતુર્થપ્રકાશવૃત્તૌ તુ એવમ્ । રત્નપ્રભાયામેવ પ્રથમસ્ય શતસ્ય
અથ ઉપરિ ચ દશદશ યોજનાનિ મુક્ત્વા મધ્યે અશીતિયોજનેષુ અણપ
ક્ષિયપ્રમૃતય ઇતિ ॥

एषां वक्तव्यता सर्वा विज्ञेया प्राक्तनेन्द्रवत् ।

जाता द्वात्रिंशदित्येवं व्यन्तरामरनायका ॥ २५७ ॥

भौमेयनगरेष्वेपु व्यन्तराः प्रायशः खलु ।

उत्पद्यन्ते प्राच्यभवानुष्ठिताज्ञानकष्टत ॥ २५८ ॥

मृताः पाशविपाहारजलाग्निक्षुत्तृडादिभिः ।

भृगुपातादिभिश्च स्युः व्यन्तराः शुभभावतः ॥ २५९ ॥

स्थितिरुत्કર્ષતોઽમીપોં પલ્યમર્ધં ચ યોપિતામ્ ।

સહસ્રાણિ દશાબ્દાનાં ઉભયેપાં જઘન્યતઃ ॥ ૨૬૦ ॥

આઠ જાતિના વ્યન્તરો રહે છે એઓના વળી, રૂચકથી દક્ષિણમાં આઠ અને ઉત્તરમાં આઠ
મળીને એણ ઇન્દ્રો છે

યોગશાસ્ત્રના એથા ‘ પ્રકાશ ’ ની ટીકામાં વળી જૂઠું જ કહ્યું છે રત્નપ્રભાપૃથ્વીમાં જ,
પહેલાં મો યોજનમાના ઉપગના દશ અને નીચેના દશ એમ વીગ યોજન મૂકીને શેષ મધ્યના
એ જી યોજનમાં ‘ અણપદ્મી ’ આદિ દેવો વસે છે

આ વ્યન્તરેન્દ્રોતુ અવકાશ પણ પૂર્વોક્ત વ્યન્તરો જેવું જ સમજવું આ હિસાબે
અર્ધ મળી બીજીશ વ્યન્તરેન્દ્રો થયા ૨૫૭

પૂર્વ ભવમાં અજ્ઞાનપૂર્વક કષ્ટદાયક તપશ્ચર્યા કરવાથી પ્રાણીઓ આ ભૂમિનગરોમાં
વ્યન્તર તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે ૨૫૮

પાશ (ગાગાડનો), વિષપાન, અગ્નિપ્રવેશ, અપાપાત તથા ક્રુધા અને તૃષ્ણા વેડીને
પણ, (મૃત્યુ અગીકાર કરી) માણુઓ, ગુણભાવ હોય તો અહિં વ્યન્તરો થાય છે ૨૫૯

વ્યન્તરદેવોની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યનિયતિ એક પ-યોગમની છે અને તેની દેવીઓની અર્ધ
પ-યોગમની છે જ નહ્ય આયુષ્ય તે બનેલું દમ હજાર વર્ષ જેટલું છે ૨૬૦

સ્વાભાવિકં સસહસ્તમાન ઉત્કર્ષતો વપુઃ ।

અંગુલાસરયાંશમાન જઘન્ય પ્રથમક્ષણે ॥ ૨૬૧ ॥

લક્ષ્યોજનમાન ચોત્કૃષ્ટમુત્તરવૈક્રિયમ્ ।

પ્રક્રમેઽદ્ધુલસંરયેયભાગમાનં જઘન્યત ॥ ૨૬૨ ॥

एषां लेख्याश्चतस्र स्यु पद्मां शुभ्लां विना पराः ।

उच्छ्वसन्ति सप्तभिस्ते स्તોકૈર્જઘન્યજીવિન ॥ ૨૬૩ ॥

बुभुक्षवश्चैकदिनान्तरेऽथोत्कृष्टजीविन ।

समुच्छ्वसन्त्याहरन्ति सुहृर्त्ताहःपृथग्त्वकैः ॥ ૨૬૪ ॥

आहारे चित्तसंकल्पोपस्थिता. सारपुद्गला ।

सर्वांगेषु परिणमन्त्येषा कावलिकस्तु न ॥ ૨૬૫ ॥

ये तु हिंसा सुरा वीरचडिकाकालिकादय ।

मद्यमांसाद्याहुतिभिस्तुष्यन्ति तर्पिता इव ॥ ૨૬૬ ॥

तेऽपि पूर्वभवाभ्यासात् पापा मिथ्यात्वमोहिता. ।

મધમાસાદિ વીર્યૈવ તુષ્યન્તિ ન તુ મુજતે ॥૨૬૭॥ યુગ્મમ્ ॥

એમનું સ્વાભાવિક શરીરમાન ઉત્કર્ષત સાત હાથનું હોય છે અને જઘન્યત, પ્રથમ ક્ષણે, એક આંગળના અમ ૫૨મા અંશ જેટલું હોય છે ૨૬૧

એઓ ઉત્તરવૈક્રિય શરીર ઉત્કર્ષત લાખયોજનનું કરી શકે છે, ત્યારે જઘન્યત, શરૂઆતમા આંગળના મધ્યાત લાગ જેટલું હોય છે ૨૬૨

એઓને પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યા શિવાયની ચાર લેશ્યાઓ હોય છે એમનામા જઘન્ય આયુષ્યવાળા હોય છે એઓ માત્ર સ્તોકૈશ્વાસ લે છે, અને એકાતરે ક્ષુધાતુર થાય છે ૨૬૩

વળી એઓ ૬ કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા હોય છે તેઓ ચાર મુદ્દતૈશ્વાસોશ્વાસ લે છે અને ચાર દિવસે ક્ષુધાતુર થાય છે ૨૬૪

આહારની ઇચ્છા થતા સકંપમાત્રથી જ મારસાર પુષ્કળો એમના સર્વ અંગોમા પરિણમે છે એમને કવળઆહાર હોતો નથી ૨૬૫

વળી જે વીર, ચડિકા, કાલિકા આદિ હિંમત દેવો તર્પિત થયા હોય તેમ માન, મધ આદિકની આહુતિથી તુષ્ટમાન થાય છે તે પાપી મિથ્યાત્વમોહિત દેવો પૂર્વભવની ટેવ હોવાથી એ વસ્તુઓ ભેદનેજ સન્તોષ પામે છે, એનો આહાર કરતા નથી ૨૬૬-૨૬૭

સમૂર્જિમા ગર્ભજાશ્ચ તિર્યચો ગર્ભજા નરાઃ ।
 ઉત્પદ્યન્તે પદ્મિરપિ યુતાઃ સંહનનૈરિહ ॥ ૨૬૮ ॥
 હ્યુત્વોત્પદ્યન્ત એતે નૃતિરશ્ચોર્ગર્ભજન્મનોઃ ।
 પર્યાસવાદરક્ષમાન્મઃપ્રત્યેકમૂરુદ્દેષુ ચ ॥ ૨૬૯ ॥
 એકેન સમયેનૈકાદયોઽસંખ્યાવસાનકાઃ ।
 ઉત્પદ્યન્તે જ્યવન્તેઽમી ઉત્કૃષ્ટમેષુ ચાન્તરમ્ ॥ ૨૭૦ ॥
 જ્ઞેયં મુહૂર્તાનિ ચતુર્વિંશતિસ્તજ્ઞધન્યતઃ ।
 એકસામયિક નૂનં જ્યવનોત્પત્તિગોચરમ્ ॥ ૨૭૧ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 પશ્યન્ત્યવધિના પંચવિંશતિયોજનાન્યમી ।
 જઘન્યજીવિનોઽન્યે ચ સત્યેયયોજનાવધિ ॥ ૨૭૨ ॥
 તિર્યગ્લોકવાસિનોઽપિ વ્યન્તરા યદિહોદિતાઃ ।
 તદ્વૈ રત્નપ્રભાપૃથ્વીવક્તવ્યતાપ્રસંગતઃ ॥ ૨૭૩ ॥
 ઇતિ વ્યન્તરાણાં સુરાણાં પુરાણામ્
 પુરાણોપદિષ્ટા વ્યવસ્થા ન્યરૂપિ ।
 તૃતીયાચ્ચતુર્થાદુપાગાચ શેષમ્
 વિશેષં વિદન્તુ પ્રવુદ્ધાઃ સમેધા ॥ ૨૭૪ ॥

મ મૂર્જિમ તથા ગર્ભજ તિર્યચો, અને ગર્ભજ મનુષ્યો (મૃત્યુબાદ) અહિ (વ્યન્તર
 ભૂતિમા) ઉત્પન્ન થાય છે વળી એઓને મ ધર્મલે છ એ હોય છે ૨૬૮

અહિ થી સ્થવીને એઓ ગર્ભજ તિર્યચ તથા ગર્ભજ મનુષ્યમા, તેમજ પર્યાસ બાદ
 પૃથ્વીકાય, અપકાય અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયમા ઉત્પન્ન થાય છે ૨૬૯

એઓ એક મમયે એકથી તે અસખ્યાતમુખી ઉત્પન્ન થાય છે અને સ્થવે છે ૨૭૦

એમનામા સ્થવન અને ઉત્પત્તિ વચ્ચેનું ઉત્કૃષ્ટ અન્નગ ચોવીગ મુદ્ગર્તનું અને જઘન્ય
 અન્તર એક મમયનું છે ૨૭૧

એમનામાના જઘન્ય આયુષ્યવાળા અવધિજ્ઞાનથી પચવિંશ યોગન મુખી અને બીજાઓ
 સખ્યાત યોગનમુખી બેઠ ગણે છે ૨૭૨

આ પ્રમાણે અહિ તીર્થલોકમા વસનારા વ્યન્તરોનું વર્ણન કર્યું છે તે કદા રત્નપ્રભા
 પૃથ્વીના વર્ણનના પ્રશ્નને લઈને કર્યું છે ૨૭૩

એ પ્રમાણે, વ્યન્તરદેવોના નગરોની શાસનમા કહી છે એ પ્રમાણેની હદીકત મે અહિ

વિશ્વાશ્ચર્યદકીર્તિકીર્તિવિજયશ્રીવાચકેન્દ્રાન્તિય-

દ્રાજશ્રીતનયોઽતનિષ્ઠ વિનય. શ્રીતેજપાલાત્મજઃ ।

કાવ્ય યત્કિલ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્ત્વપ્રદીપોપમે

સર્ગો નિર્ગણિતાર્થસાર્થસુભગ. પૂર્ણઃ સુખ દ્વાદશ ॥ ૨૭૫ ॥

इति द्वादश सर्ग ।

પર્ણવી ॥ વિશેષ વૃત્તાન્તના જિજ્ઞાસુ બુદ્ધિમાન પડિતોએ એ માટે નાણુ અને ચોથુ ઉપાગ
મેવુ ૨૭૪

સકળ વિશ્વને આશ્ચર્યમા લીન કરી નાખે એવી જેમની કીર્તિ છે એવા શ્રીકીર્તિવિજ
યવાચકેન્દ્રના અન્તેવાસિ, તેમજ માતા રાજશ્રી અને પિતા તેજપાળના સુપુત્ર વિનયવિજય
જીએ રચેલા, જગતના તત્ત્વોને દીપકની જેમ પ્રકાશમા લાવનારા આ કાવ્યનો, અદરથી
નીકળતા અર્થસમૂહથી મુશગ એવો ખારમો સર્ગ નિર્વિધે સમાપ્ત થયો ૨૭૫

આરમ્ભો સર્ગ સમાપ્ત.

અથ ત્રયોદશ સર્ગ.

યોજનાનાં સહસ્રં ચ મુસ્ત્વૈકૈકમુપર્યધ. ।

મન્યેઽપ્તસત્તિસહસ્રાદયે સક્ષે ક્ષિતાવિહ ॥ ૧ ॥

વસન્તિ ભવનાધીશનિકાયા અસુરાદયઃ ।

દશેતેઽપિ દ્વિધા પ્રાગ્વદ્ધક્ષિણોત્તરભેદત ॥ ૨ ॥ યુગ્મમ્ ॥

તેષુ પ્રત્યેકમિન્દ્રૌ દ્વૌ ભવતો દક્ષિણોત્તરૌ ।

ભવનેન્દ્રા વિગતિઃ સ્યુરિત્યેવ ચમરાદયઃ ॥ ૩ ॥

તથોક્તમ્ ।

અસુરા નાગસુવરણા વિજ્ઞુ અગ્ની ય દીવ ઉદહી ય ।

દિસિપવણયણિ ય દસવિહ ભવણવદ્ તેસુ દુદુ દંદા ॥ ૪ ॥

અન્યે તુ ગ્રાહુઃ । નવતિયોજનસહસ્રાણામધસ્તાત્ ભવનાનિ ॥

અન્યથા ચ ઉપરિતનમધસ્તનં ચ યોજનસહસ્ર મુસ્ત્વા સર્વત્રાપિ યથાસંભ-

સર્ગ તેરમો

(એક લાખ એશી હજાર યોજનના પ્રમાણવાળી) ગ્નપ્રભા પૃથ્વીમા, એક હજાર યોજન ઉપર અને એક હજાર યોજન નીચે એમ કુલ બે હજાર યોજન શિવાયના બાકીના મધ્યના એક લાખ અગ્રોતેર હજાર યોજનમા 'અસુર' વગેરે દશ પ્રકારના 'ભવનપતિ' દેવો વસે છે અને એમના ચે (૧) દક્ષિણ દિશાના અને (૨) ઉત્તર દિશાના-એમ બે ભેદ છે ૧-૨

દશે પ્રકારના ભવનપતિઓમા, દક્ષિણનો એક અને ઉત્તરનો એક-એમ બે ઇન્દ્રો હોય છે એવી રીતે ૧૦૪૨ એમ વીંશ ભવનેન્દ્રો છે જેવાઢે ચમરેન્દ્ર વગેરે ૩

કદ્ધ છે કે — (૧) અસુર, (૨) નાગકુમાર, (૩) સુવર્ણકુમાર, (૪) વિયુતકુમાર (૫) અગ્નિકુમાર, (૬) દ્વીપકુમાર, (૭) સમુદ્રકુમાર, (૮) દિક્ષકુમાર, (૯) વાયુ-કુમાર અને (૧૦) સ્તનિનકુમાર-એમ દશ પ્રકારના ભવનપતિ દેવો છે, અને એઓ પ્રન્યે ક્રમા બે બે ઇન્દ્રો છે ૪

કેન્દ્રકાક આચાર્યો નેતુ હજાર યોજનની નીચે ભવનો અર્થાન્ ભવનપાતિ દેવો છે એમ

વમાવાસા ઇતિ ॥ આવાસા નામ કાયમાનસન્નિભા મહામહાપા ઇતિ લઘુ
સમગ્રહણીવૃત્તૌ તત્ત્વાર્થભાષ્યેઽપિ । તત્ર ભવનાનિ રત્નપ્રભાયા વાહલ્યાર્ધમ-
વગાહ્ય મધ્યે ભવન્તિ ઇતિ ઉક્તમ્ । ઇતિ જ્ઞેયમ્ ॥

ચતુર્વિંશત્ક્રમાત્રિશલ્લક્ષાઃ સ્યુર્દક્ષિણોત્તરાઃ ।

ભવના અસુરાણાં તે ચતુરપદિશ્ચ મીલિતા ॥ ૫ ॥

લલ્લાશ્ચતુશ્ચત્વારિશ્ચત્વારિશ્ચદ્વયોર્દિશો ।

નાગાલયાના ચતુરશીતિર્લલ્લાશ્ચ મીલિતા ॥ ૬ ॥

અષ્ટાત્રિંશચતુર્વિંશલક્ષાઃ ક્રમાત્ દ્વયોર્દિશો ।

સર્વાગ્રેણ સુપર્ણાનાં વૃહલ્લા દ્વિસસતિ ॥ ૭ ॥

ચત્વારિશ્ચ પદ્મત્રિંશદક્ષિણોત્તરયોઃ ક્રમાત્ ।

વૈદ્યુતાવાસલક્ષાઃ સ્યુઃ પદ્મસસતિશ્ચ મીલિતા ॥ ૮ ॥

એવમગ્નિકુમારાણાં દ્વીપવાર્ધિદિશા તથા ।

વિદ્યુત્કુમારવત્ સરયા ભવનાનાં પ્રકીર્તિતા ॥ ૯ ॥

કહે છે અન્યત્ર વળી એમ કહ્યું છે કે “ ઉપરના અને હેઠળના હજાર હજાર યોજન શિવાયના
શેષ ભાગમાં સર્વત્ર યથાસંભવ આનાસો છે ‘ આવાસ ’ નો અર્થ લઘુસંબ્રહ્મણીની ટીકામાં
તથા ‘ તત્ત્વાર્થભાષ્ય ’ માં ‘ કાયાના પ્રમાણ જેવડા મહામહાપા ’ એવો જણો છે વળી તથા
એમ કહ્યું છે કે આ ‘ ભવનો ’ છે તે રત્નપ્રભાપૃથ્વીમાં એની અર્ધ જગડાઈ અવગાહીને
મધ્યમાં રહેલા છે

અમુરોના ભવનો એમક લાખ છે ચોત્રીશલાખ દક્ષિણદિશામાં અને ત્રીશ લાખ
ઉત્તરદિશામાં ૫

નાગકુમારોના ચાર્યાશી લાખ ભવનો છે દક્ષિણમાં ત્રીમાણીશ લાખ અને ઉત્તરમાં
ચાણીશ લાખ ૬

સુવર્ણકુમારોના બેઉ દિશાઓમાં અનુક્રમે આડત્રીશ લાખ અને ચોત્રીશલાખ મળીને
બેહોતેર લાખ ભવનો છે ૭

વિદ્યુત્કુમારોના બન્ને દિશાઓમાં અનુક્રમે ચાણીશ લાખ અને છત્રીશ લાખ મળીને
દોતેર લાખ ભવનો છે ૮

અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, સમુદ્રકુમાર અને દિક્ષુકુમારોના ભવનોની સંખ્યા વિદ્યુત્કુમાર
કહી છે ૯

પચાશદથ પદ્મચત્વાર્શિદિશોર્ધ્વયોઃ ક્રમાત્ ।
 લઙ્ગા વાયુસુરાવાસાઃ સર્વે ષણ્ણવતિશ્ચ તે ॥ ૧૦ ॥
 ચત્વાર્શિત્તથા પદ્મત્રિશદુક્તા દિગ્દ્વયે ક્રમાત્ ।
 સ્તનિતાનાં ગૃહાઃ સર્વે લઙ્ગા પદ્મસતિઃ કિલ ॥ ૧૧ ॥
 ચતસ્રઃ કોટયો લક્ષ્યાઃ પદ્મ ગૃહા દક્ષિણાશ્રિતા ।
 ઉત્તરાહાસ્તુ પદ્મપટ્ટિઃ લઙ્ગાસ્તિસ્રશ્ચ કોટયઃ ॥ ૧૨ ॥
 દ્વયોર્દિશોશ્ચ સર્વાગ્રં ભવનનામુદાહૃતમ્ ।
 કોટય સસ લક્ષ્યાણાં દ્વાસસત્યા સમન્વિતાઃ ॥ ૧૩ ॥
 શ્રાકારેણ સુષમયા પ્રાકારપરિલાદિભિઃ ।
 વ્યન્તરાણા નગરવત્ પ્રાયો જ્ઞેયાન્યમૂન્યપિ ॥ ૧૪ ॥
 ગુરૂણિ તાન્યસંલ્લેયૈર્મિતાનિ લલુ યોજનૈ ।
 મધ્યાનિ સંલ્લેયૈર્જમ્બૂદ્વીપાભાનિ લઘૂન્યપિ ॥ ૧૫ ॥
 તત્રાસુરનિકાયસ્ય દક્ષિણસ્યાં દિશિ પ્રમુ ।
 ચમરેન્દ્રઃ શરચ્ચન્દ્રચન્દ્રિકાવિલસચ્ચશઃ ॥ ૧૬ ॥

વાયુકુમારોના ભવનો દક્ષિણ અને ઉત્તર બેડિ દિશામાં અનુક્રમે પચાસ લાખ અને છે તાળીંગ લાખ મળીને છન્નુ લાખ છે ૧૦

સ્તનિત કુમારોના ભવનો બેડિ દિશાઓમાં અનુક્રમે આળીંગ લાખ અને છત્રીશ લાખ મળીને એકદશ દેતેશ લાખ છે ૧૧

એ ગણત્રીએ દક્ષિણ દિશામાં કુલ ચાર કોડ ને છ લાખ ભવનો છે, અને ઉત્તર દિશામાં ત્રણ કોડ ને છાસઠ લાખ છે ૧૨

એટલે બેડિ દિશાઓના સમગ્ર મળીને સાત કોડ ને બેઠોતેંગ લાખ ભવનો થયા ૧૩

આ ભવનો આકારમાં, ગોલામાં તથા કોટ અને ખાઈ વગેરે પરત્વે પ્રાય પૃથોક્ત વ્યન્તરના નગરો જેવા છે ૧૪

એમાં પણ એકદમ મહોટા આવોમો છે તે અસખ્ય યોજન પ્રમાણુ છે, મધ્યમ આવોમો છે તે સખ્યાત યોજન પ્રમાણુ છે અને ન્હાના છે તે (પણ) જમ્બૂદ્વીપ જેવડા છે ૧૫

ત્યા, દક્ષિણ દિશામાં અસુરકુમારોનો સ્વામી ‘અમરેન્દ્ર’ છે, જેનો રાજકમલના ચદ્ર માની ચંદ્રિકા જેવો સ્વચ્છ નિર્મળ યશ ચોદિશ વિન્તરી ગહો છે ૧૬

તથાહિ । વિચિત્રે દક્ષિણદિશિ તિયમ્મેરો સુદર્શનાત્ ।
 અસહ્યદ્વીપાન્ધિપરો દ્વીપોઽરુણવરાભિધ ॥ ૧૭ ॥
 તસ્ય વાહ્યવેદિકાન્તાત્ મધ્યેઽરુણવરામ્બુધે ।
 યોજનાનાં દ્વિચત્વારિંશત્સહસ્રાણ્યતીત્ય વૈ ॥ ૧૮ ॥
 ચમરસ્યાસુરેન્દ્રસ્ય મહાનુત્પાતપર્વતઃ ।
 તિર્ગિચ્છિકૂટનામાસ્તિ પ્રશસ્તશ્રીમરો ધુરઃ ॥ ૧૯ ॥
 યોજનાનાં સત્તદશ શતાન્યથૈકવિશતિ ।
 ઉચ્છિદ્રતસ્તસ્ય તુર્યાશો નિમગ્નો વસુધાન્તરે ॥ ૨૦ ॥ વિશેષકમ્ ॥
 મૂલે સહસ્ર દ્વાવિંશં યોજનાનાં સ વિસ્તૃત ।
 મધ્યે શતાનિ ચત્વારિ ચતુર્વિંશાનિ વિસ્તૃત ॥ ૨૧ ॥
 શતાનિ સપ્ત વિસ્તીર્ણચતુર્વિંશાનિ ચોપરિ ।
 ઝર્વાધો વિસ્તૃતો મધ્યે ચામો મહામુકુન્દવત્ ॥ ૨૨ ॥
 મુકુન્દઃ વાચ્યવિશેષ इति ॥

સર્વરત્નમયસ્યાસ્ય વેદિકાવનશાલિન ।

શિરસ્તલે મધ્યદેશે સ્યાત્પ્રાસાદાવતસકઃ ॥ ૨૩ ॥

એની હકીકત આ પ્રમાણે છે —

અત્યન્ત દર્શનીય એવા મેરુપર્વતથી તીર્થે દક્ષિણ દિશામાં, અમ ૪૫ દ્વીપસમુદ્રો મૂળમાં પછી, અરુણવર નામનો દ્વીપ આવે છે ૧૭

એની બાહ્ય વેદિકાના પ્રાન્ત ભાગથી બેતાલીશ હજાર યોજન મૂકીને, અરુણવર સમુદ્ર ના મધ્ય ભાગમાં ‘ચમર’ નામના અસુરેન્દ્રનો ‘તિર્ગિચ્છિકૂટ’ નામનો મનહરભક્ષીથી શોભી રહેલો મહાન ‘ઉત્પાતપર્વત’ આવેલો છે ૧૮-૧૯

એ એક હજાર સાતસો ને એકવીશ યોજન ઉંચો છે અને ૩ ચાઇને એથે હિન્ને પૃથ્વીમાં ખુબેલો છે ૨૦

એનો વિસ્તાર મૂળ આગળ એક હજાર ને બાવીશ યોજન છે, મધ્યમાં ચારસો ચોવીશ યોજન છે અને ટોચ આગળ સાતસો ત્રેવીશ યોજન છે એટલે એક મહોદ્ધુ મુકુન્દ હોય એવો હેઠળ ઉપર વિસ્તીર્ણ છે અને મધ્યમાં ક્ષામ એટલે પાતળો છે (‘મુકુન્દ’ એક જાનનું વા જિવ્ર છે) ૨૧-૨૨

પદ્મવેદિકા અને વનણ અને તીર્થે શોભી રહેલા એવા આ સર્વરત્નમય પર્વતની ટોચ ૫૦ મ યમા એક મુહૂર્ત પ્રાસાદ છે ૨૩

સાર્દ્ધે દ્વે યોજનશતે તુંગઃ સપચવિંશતિઃ ।

તતઃ શત યોજનાનિ રમ્યોલ્લોચમહીતલઃ ॥ ૨૪ ॥

અષ્ટયોજનમાનાથ તત્રાસ્તિ મણિપીઠિકા ।

ચમરેન્દ્રસ્થાત્ર સિંહાસન સહપરિચ્છદમ્ ॥ ૨૫ ॥

તિર્યગ્લોકં જિગમિપુઃ જિનજન્મોત્સવાદિષુ ।

પ્રથમં ચમરેન્દ્રોઽસ્મિન્નુપૈતિ સ્વાશ્રયાત્ ગિરૌ ॥ ૨૬ ॥

તતો યથેષિત રથાનમુત્પતત્યવિલમ્બત ।

તેનાયં ચમરેન્દ્રસ્ય રુયાત ઉત્પાતપર્વતઃ ॥ ૨૭ ॥

પદ્ શતાન્યથ કોટીનાં પચપંચાશઃકેવ ચ ।

કોટ્યો લક્ષાયથ પચત્રિંશત્ત્વાર્ધમેવ ચ ॥ ૨૮ ॥

યોજનાનિ તિર્યગસ્માત્તિર્ગિહ્નિકૂટપર્વતાત્ ।

અતિક્રમ્ય દક્ષિણસ્યાં મધ્યેઽરુણવરોદધે ॥ ૨૯ ॥

યો દેશસ્તદધોભાગે મધ્યે રત્નપ્રભાક્ષિતે ।

ચત્વારિંશદ્યોજનાનાં સહસ્રાયવગાહ્ય ચ ॥ ૩૦ ॥

રાજધાન્યસ્તિ ચમરચંચા ચંચન્મણિમયી ।

વ્યાસાયામપરિત્તેપૈર્જમ્યૂદ્રીપસર્ધમિળી ॥ ૩૧ ॥ કલાપકમ્ ॥

એ પ્રાસાદ ઉચ્ચાર્ધમા અટ્ટીનો યોજન અને વિસ્તારમા સવાસો યોજન ઠે વળી એની ફરમણ ધી તેમજ મીલીંગ અત્યંત રમણીય છે ૨૪

એની અદર એક આઠ યોજન પ્રમાણુ મણિપીઠ છે, અને એ મણિપીઠપર ચમરેન્દ્રનું પરિવારયુક્ત મિહાસન છે ૨૫

જિન ભગવાનના જન્મમહોત્સવ વગેરે પ્રસંગે ચમરેન્દ્ર તીર્થલોકમા આવવાનો હોય છે ત્યારે પોતાના આવમથી નીટળી પડેલો આ જ પર્વતપર આવે છે, અને પછી જ ન્યા જવું હોય ત્યાં ‘ઉત્પત્તનપૂર્વક’ એટલે ‘ઉટ્ટીને’ નાથ છે અને એટલા પગથી જ એ ચમરેન્દ્રનો ‘ઉત્પાતપર્વત’ કહેવાય છે ૨૬-૨૭.

એ તિર્થિહિટ્પર્વતથી તીર્થ દક્ષિણ દિશામા ધનોપચાવન કોઠ સાડીપાત્રીસ લાખ યોજન મુખ્યા પછી, અરુણવર મચુદના મધ્ય ભાગમા જે દેશ છે તેના અધોભાગમા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના મધ્યમા, આતીશ હજાર યોજન અવગાહીને, ચમરેન્દ્રની, પુષ્પળ મણિરત્નોને દીધે

વપ્રશ્નાસ્યા યોજનાનામધ્યર્ધં શતમુજ્જતં ।

પચાશદ્વિસ્તૃતો મૂલે મૌલૌ દ્વાદશ સાર્દ્ધકાઃ ॥ ૩૨ ॥

આયતૈર્યોજનસ્યાર્ધં ન્યૂનાર્ધયોજનોચ્છ્રિતૈ ।

ક્રોશ વિસ્તીર્ણેશ્ચ રમ્યો રત્નજૈઃ કપિશીર્ષકે ॥ ૩૩ ॥

एकैकस्यां स घाहाया पंचद्वारशतांचित ।

સાર્ધે દ્વે યોજનશતે દ્વાર ચૈકૈરુમુચ્છ્રિતમ્ ॥ ૩૪ ॥

सपादशतविस्तीर्णतोरणाद्युपशोभितम् ।

મધ્યેઽથ વપ્રસ્યૈતસ્ય પીઠવન્ધો વિરાજતે ॥ ૩૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥

યોજનાનાં પોઢશૈપ સહસ્રાન્વિસ્તૃતાયત ।

પદ્મવરવેદિકયા પરીત કાનનેન ચ ॥ ૩૬ ॥

तस्य मध्ये रम्यभूमावस्ति प्रासादशेखर ।

સાર્ધે દ્વે યોજનશતે તુગસ્તદર્ધવિસ્તૃતં ॥ ૩૭ ॥

चतुर्भिरेप प्रासादेष्वतुर्दिशमलंकृत ।

શત સપાદમુત્તુગૈઃ સાર્ધદ્વિપટ્ટિવિસ્તૃતૈઃ ॥ ૩૮ ॥

પ્રકાશી રહેલી, લબાઈ પહોળાઈ અને પરિઘમા લગ્નમુદ્રીપ જેવડી, ચમરવચા નામની રાજધાની છે ૨૮-૩૧

એને એકસો પચાસ યોજન ઉંચા કોટ છે એ કોટ પાયા આગળ પચાસ યોજન અને મોઢે સાડાબાગ યોજન પહોળા છે ૩૨

એ કોટને મનહર મણિમય કાગરા છે, જે લબાઈમા અરધા યોજન છે, ઉંચાઈમા અરધા યોજનથી સહેજ ઓછા છે અને પહોળાઈમા એક કોસ પ્રમાણ છે ૩૩

વળી એને દરેક બાજુએ પાચસો પાચસો સુદર દરવાજા આવેલા છે પ્રત્યેક દરવાજા અઢીસો યોજન ઉંચા છે, સવાસો યોજન પહોળા છે અને તોરણ આદિકથી અત્યંત છે ૩૪-૩૫

એ કોટના મધ્યભાગમા એક પીઠબેઠા શેલી રહ્યું છે તે સોળ હજાર યોજન વિસ્તારમા છે અને ચોદિસ સુદર પદ્મવેદિકા અને બગીચાથી વિદાયલું છે ૩૫-૩૬

એની રમણીય ભૂમિપર એક ઉત્તમ પ્રાસાદ છે, જે અઢીસો યોજન ઉંચા અને સવાસો યોજન પહોળા છે ૩૭

એ પ્રામાદની ચારે બાજુએ વળી સવાસો યોજન ઉંચા અને સાડીબાસઠ યોજન પહોળા એવા બીજા ચાર પ્રાસાદો આવી રહ્યા છે ૩૮

પ્રત્યેકમેતેડપિ ચતુર્દિશં ચતુર્ભિરાશ્રિતાઃ ।

સાર્ધં દ્વિપદ્મિમુતુંગેસ્તર્ધવિસ્તૃતૈસ્તથા ॥ ૩૯ ॥

સપાદૈકત્રિશદુષ્ણૈસ્તર્ધવિસ્તૃતૈર્વૃતાઃ ।

પ્રાસાદાસ્તેડપિ પ્રત્યેકં પુનસ્તેડપિ ચતુર્દિશમ્ ॥ ૪૦ ॥

સતાર્ધદ્વિક્રોશપંચદશયોજનતુગૈઃ ।

તર્ધવિસ્તૃતૈરેવ ચતુર્દિશમલંકૃતા ॥ ૪૧ ॥ યુગ્મમ્ ॥

एव समूलप्रासादा प्रासादाः सर्वसख्यया ।

चमरस्य भवन्त्येकचत्वारिंशं शतत्रयम् ॥ ४२ ॥

પ્રાસાદાસ્તે રત્નમયા મરુચ્ચલકેતવઃ ।

મૃદુસ્પર્શાશ્ચારુગન્ધા દૃશ્યાઃ સુવર્ણવાલુકાઃ ॥ ૪૩ ॥

अथ प्रासादेभ्य एभ्य ऐशान्यां स्युर्यथाक्रमम् ।

सभा सुधर्मा सिद्धायतनं सभोपपातकृत् ॥ ४४ ॥

હૃદોડમિપેકાલકારણ્યવસાયસભાઃ ક્રમાત્ ।

સર્વેડપ્યમી સુધર્માઘ્યા પદ્ત્રિશયોજનોચ્છ્રૂતાઃ ॥ ૪૫ ॥

એમાના પ્રત્યેકની ચોદિશ વળી સાડીબામક ચોજન ઉંચા અને અવાએકત્રીશ ચોજન પહોળા એવા ચચ્ચાર પ્રાસાદો છે ૩૯

એમાના પણ પ્રત્યેકની ચોદિગ સવાએકત્રીશ ચોજન ઉંચા અને એથી અરધા પહોળા એવા ચાર ચાર પ્રાસાદો છે ૪૦

એ પ્રત્યેકની ચોદિશ પણ ૫૬૨ ચોજન અઢી ડોસ ઉંચા અને એથી અરધા પહોળા એવા ચાર ચાર પ્રાસાદો છે ૪૧

એ પ્રમાણે એક મૂળ પ્રાસાદ અને બીજા એની ફરતા આવેલા-મળીને એકદર ત્રણસો એકતાળીશ પ્રાસાદ ચમરેન્દ્રને છે ૪૨

વાયુપ્રેરિત ધ્વજ્જો એમનાપર ફરકી રહી છે એવા એ સર્વ પ્રાસાદો રત્નમય, યુગ ધી સુવર્ણની રેતીવાળા, અને કોમળ સ્પર્શવાળા હોઇ ખરેખર એવા લાયક છે ૪૩

હવે, આ પ્રાસાદોથા ઇશાનગોણમા અનુક્રમે (૧) સુધર્માસભા, (૨) સિદ્ધાયતન (૩) ઉપપાત સભા, (૪) દ્રહ, (૫) અભિષેક સભા, (૬) અદ્વતરસભા અને (૭)

દીર્ઘા પચાશત પચવિંશતિવિસ્તૃતા ઇહ ।

વૈમાનિકસભાદિભ્યો માનતોઽર્ધમિતા ઇતિ ॥ ૪૬ ॥ વિશેષકમ્ ॥

इत्यर्थतो भगवतीद्वितीयशताष्टमोदेशके ॥

अत्राय विशेष. ॥ चमरस्त ण सभा सुहम्मा एकावन्नखभसयस
न्निविठाय । एव वलीयस्सवि । इति तुर्यागे ॥

अथैतस्यामुपपातसभायां सुकृती जनः ।

देवदूष्यच्छन्नशय्योत्सग उत्पद्यते क्षणात् ॥ ૪૭ ॥

चमरेन्द्रतयाथासावुत्थाय शयनीयत ।

गत्वा हृદે कृतस्नानस्ततोऽभिपેकર્पयति ॥ ૪૮ ॥

કૃતાભિપેકસોત્સાહૈરસુરે સમહોત્સવમ્ ।

अलंकारसभायां च गत्वालकृतभूयन. ॥ ૪૯ ॥

व्यवसायसभा गत्वा पुस्तकावसितस्थिति ।

स्नात्वा नन्दापुष्करिण्या भक्त्या कृतजिनार्चनः ॥ ૫૦ ॥

સમાગત્ય સુધર્માયાં સભાયાં સપરિચ્છદઃ ।

दिव्यान् सिंहासनासीनो भोगान् भुक्ते यथारुचि ॥ ૫૧ ॥

પંચભિઃ કુલકમ્ ॥

વ્યવસાય સભા આવેલા છે એ બધાય છત્રીન યોજન ઉઠ્યા, પચાસ યોજન લાંબા અને પચવીંશ યોજન પહોળા હોઈ વૈમાનિક દેવોની મહા વગેરેથી પ્રમાણમાં અરધા છે ૪૪-૪૬

એ ભાવાર્થનું ભગવતીસૂત્રના બીજા શતકના આઠમા ઉદ્દેશમાં કહેલું છે આહિ વિશેષ એટલું છે કે-ચમરેન્દ્રની સુધર્માસભા એમના સ્તભ પર રહેલી કહી છે બાલીન્દ્રની પણ એની કહી છે એ પ્રમાણે એથા ‘અગ’ મા છે

તે કોઈ પુણ્યશાળી જીવ આહિ ચમરેન્દ્ર તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે તે ઉક્ત ઉપપાત સભામાં દેવદૂષ્ય વસ્ત્રોથી આચ્છાદિત એવી ગચ્છામાં એક ક્ષણવારમાં ઉત્પન્ન થાય છે ૪૭

શચ્ચામાથી બેઠા થઈ પત્રી એ ચમરેન્દ્ર ‘દ્રહ’ મા જઈ સ્નાન કરી ‘અભિષેક સભા’ મા આવે છે ત્યાં ઉત્સાહી એવા અસુરોએ અભિષેક કરાવ્યા બાદ મહાઉત્સવપૂર્વક ‘અલંકાર સભા’ મા જઈ શરીર પર આભુષણો ધારણ કરી ‘વ્યવસાય સભા’ મા જાય છે ત્યાં પુસ્તક બોધ પર પરાગત રિવાજથી માહિતગાર યર્ધ નન્દાવાવડીમાં જઈ સ્નાન કરી પવિત્ર થઈ ભક્તિ

કામકેલિલાલસસ્તુ જિનસ્યાજ્ઞાતનામયાત્ ।

ગત્વા વહિઃ સુધર્માયા રમતે રુચિતાસ્પદે ॥ ૫૨ ॥

કદાચિર્ચંપ ચમરચંચાવાસે મનોરમે ।

સર્કાંતઃ ક્રીડિતું યાતિ ક્રીડોદ્યાને નૃપાદિવત્ ॥ ૫૩ ॥

સ ચૈવમ્— યસ્યાશ્ચમરચંચાયા નૈઋત્યાં કકુભિ ધ્રુવમ્ ।

પટ્કોટીનાં ગતાન્ પચપચાશત્કોટીસયુતાન્ ॥ ૫૪ ॥

પંચત્રિશચ્ચ લક્ષાણિ પંચાશચ્ચ સહસ્રકાન્ ।

યોજનાનામતિક્રમ્ય તસ્મિન્નેવારુણોદયૌ ॥ ૫૫ ॥

આવાસો ભાતિ ચમરચંચશ્ચચ્છિયાં નિધિઃ ।

કમ્પઃ ક્રીડારતિસ્થાન ચમરસ્યાસુરેશિતુઃ ॥ ૫૬ ॥ વિશેષકમ્ ॥

સહસ્રાણ્યેય ચતુરશીતિમાયતવિસ્તૃતઃ ।

સમંતતઃ પરિચિત્તઃ પ્રાકારેણ મહીયસા ॥ ૫૭ ॥

સર્વં ચમરચંચાવત્ પ્રાસાદાદિ ભવેદિહ ।

ન વિદ્યન્તે પર પચ સુધર્માયાઃ સભાઃ શુભાઃ ॥ ૫૮ ॥

પૂર્વક જિનપૂજા કરી ત્યાથી ચમરચંચા ' સુધર્મામલા ' મા આવી સિદ્ધામનપદ આગળ થઈ થયેલપણે દિવ્ય ભોગો ભોગવે છે ૪૮-૫૧

ત્યા એને કામલોગની ઈચ્છા થાય છે તો જિનેશ્વરના અનુગ્રેષ-અનિયંત્રી આશાનનાને બચે, સભાની જહાર મનગમતે સ્થાને બધ ત્યા વિષયોપભોગ કરે છે ૫૨

તે કોઇ ઢોધનાર વળી પોતાની દેવીઓને લઇને પોતાના અભિક્ષિત 'ચમરચંચ' આવાસમા ક્રીડાર્થે જાય છે, પૃથ્વીપતિ ગાન પોતાની રાણીઓને લઇને કીર્તિયાનમા જાય છે એમ ૫૩

એ આવાસની હરીકત નીચે પ્રમાણે છે —

એ આવાસ ચમરચંચ નગરીથી નૈઋત્યકોણમા છેનો પચાવન કોઠ પાત્રીશ વાગ્ય એને પચાસ હજાર ચોજન મૂક્યાબાદ એજ અરુણોદયસમુદ્રમા આવેલો છે ચોભાયમાન લક્ષ્મીના નિધાનરૂપ હોઇ એ ચમરચંચને રતિકીડા કરવા લાયકતુ મનહર સ્થાન છે એ લબાઈ-હોળા ઇમા ચોરાગી હજાર ચોજન છે એને એને ચારે બાજુ મોટોટોટ છે અહિં પ્રાસાદ વગેરે મધ્યમા વાના ચમરચંચ પ્રમાણે છે દેર એટલો કે અહિં સુધર્માદિક પાત્ર મનહર સભાઓ નથી ૫૪-૫૮

સ એપ સામ્પ્રતીનસ્તુ જમ્બૂદ્વીપેઽત્ર ભારતે ।
 વેમેલાલ્યે સન્નિવેશે વિન્ધ્યાચલસમીપગે ॥ ૫૯ ॥
 આસીત્ ગૃહપતિશ્રેષ્ઠ પૂરણાલ્યો મહર્દ્ધિક ।
 જાગ્રત્કુટુમ્બજાગર્યાં નિશિ સવેગમાપ સ ॥ ૬૦ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 પ્રાતર્નિમન્ત્ર્ય સ્વજનાન્ મોઝ્યવસ્ત્રાદિભિઃ મૃશમ્ ।
 સન્તોષ્ય ડ્યેષ્ટપુત્રાય કુટુમ્બભારમાર્પયત્ ॥ ૬૧ ॥
 પતદ્ગ્રહ દારુમય કારયિત્વા ચતુષ્પુટ ।
 દીપ્તાં લાત્વા ઘનમર્યાં ચક્રે સાતાપન તપ. ॥ ૬૨ ॥
 પટસ્યૈવ પારણાયામુત્તીર્યાતાપનાસ્યલાત્ ।
 ભિક્ષાર્થમાટીત્ વેમેલે કરે ધૃત્વા પતદ્ગ્રહમ્ ॥ ૬૩ ॥
 ભિક્ષા દદાન પાન્થેભ્ય પતિતાં પ્રથમે પુટે ।
 કાકશાલાવૃકાદીનાં દ્વિતીયપુટસગતામ્ ॥ ૬૪ ॥
 તાં મત્સ્યકચ્છપાદીના તૃતીયપુટગા દદત્ ।
 પતિતા ચ પુટે તુર્યે ભિક્ષામાદત્સ્વય મિતામ્ ॥ ૬૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 એવં દ્વાદશવર્ષાણિ તપ કૃત્વાતિદુષ્કરમ્ ।
 સ પાદપોષગમનમદ્ગીકૃત્યૈકમાસિકમ્ ॥ ૬૬ ॥

વર્તમાન સમયનો ચમરેન્દ્ર આ જ જમ્બૂદ્વીપના ભગ્વતક્ષેત્રમા વિન્ધ્યાપર્વતની સમીપમા આવેલા 'એલેલ' નામના ગામડામા 'પૂરણ' નામે મહાસમર્થિવાન ગૃહસ્થ હતા એક રાત્રીએ એના કુટુંબમા ભગવદ્ગુહાંતુ તે વખતે એને વૈગવ્ય ઉત્પન્ન થવાથી પ્રભાત થયે સ્વજનોને બોલાવી એમને ભોજનવસ્ત્રાદિથી સન્તોષી બ્યેષ્ટ પુત્રને કુટુંબને ભાર સોંપી, આર ખાનાવાળુ ગ્રાહપાત્ર કરાવી એણે પોતાનાથી હરકોઇને 'દાન' દર્ષ શકાય એવી દીક્ષા લીધી હતી દીક્ષિત અવસ્થામા આતાપનાપૂર્વક તપશ્ચર્યા શરૂ કરી છઠ્ઠી છઠ્ઠીને પારણે હાથમા પાત્ર લઇ એ એજ 'એલેલ' મા ભિક્ષાર્થે ફરવા જતા પાત્રના પહેલા ખાનામા પટેલી ભિક્ષા વટેમાર્ગને, બીજા ખાનામા પટેલી ભિક્ષા કાઠ સેવનઠ અને વડે આદિને તથા ત્રીજામા પટેલી ભિક્ષા મત્સ્ય કાચમા આદિકને આપતો, અને ચોથા ખાનામા પટેલી મિત્ર ભિક્ષા પોતે વાપરતો ૫૮-૬૫

એ પ્રમાણે આર આર વર્ષ પર્યન્ત અતિદુષ્કર તપશ્ચર્યા કરી પ્રાન્તે એક માનસ પાદ

મૃત્વામુષ્યાં રાજધાન્યાં ચમરેન્દ્રતયાભવત્ ।

સર્વપર્યાસિપર્યાસઃ તત્કાલોત્પન્ન એવ સઃ ॥ ૬૭ ॥

ઝર્વમાલોકયમાસ સ્વભાવાત્ જ્ઞાનચત્તુષા ।

આસૌધર્મદેવલોકં તત્ર દૃષ્ટ્વા સુરેશ્વરમ્ ॥ ૬૮ ॥

શક્રસિંહાસનાસીન પીનતેજ સુલધિયમ્ ।

અચિન્તયત્ મુમુર્ષુઃ કઃ ક્રીડત્યેષ મમોપરિ ॥ ૬૯ ॥ કલાપકમ્ ॥

તતઃ સામાનિકાન્ દેવાન્ સ આહૂયેતિ પૃષ્ટવાન્ ।

ભો ભોઃ ક એવ યોઽસ્માકમપિ મૂર્ધ્નિ તિષ્ઠતિ ॥ ૭૦ ॥

તેઽપિ વ્યજિજ્ઞપત્ નત્વા સ્વામિન્નેષ સુધર્મરાટ્ ।

નિત્યાસ્થાનવ્યવસ્થેય સૌધર્મેન્દ્રાસુરેન્દ્રયોઃ ॥ ૭૧ ॥

હન્ત તેઽન્યે યેઽસુરેન્દ્રા ઇનમિત્થં શિરઃસ્થિતમ્ ।

સેહિરે ન સહેઽહં તુ પાતયિષ્યામ્યધઃ ક્ષણાત્ ॥ ૭૨ ॥

નિશ્ચિત્યેતિ પુનશ્ચિત્તે વ્યમૃશત્ સોઽપિ વજ્રમૃત્ ।

યદ્યનેનાભિહન્યેઽહં શરણં મમ કસ્તદા ॥ ૭૩ ॥

પાત્રોપગમન કરી (પાદપ એટલે વૃક્ષ વગેરે પડયુ ત્યા પડયુ રહે છે એમ પડયા રહી) મૃત્યુ પામી એ હાલની રાજધાનીમા ચમરેન્દ્રપણે ઉત્પન્ન થયો છે ૬૬-૬૭

વળી સર્વપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત એવા એણે ઉત્પન્ન થતાની સાથે જ માલાવિકપણે જ્ઞાન ચતુષ્ટયે છેડ સૌધર્મ દેવલોક સુધી નજર ફેરવતા શકના સિંહાસનપર બેઠેલો અત્યન્ત તેજસ્વી અને સુખમ પતિવાળો સૌધર્મ-ઇન્દ્ર એની દૃષ્ટિએ પડયો એને બેઠે એ વિચારવા લાગ્યો—મારે માથે આ કોણે મોજ કરી રહ્યો છે ? એ તે શુ મોત માગે છે ? ૬૮-૬૯

એમ વિચારી એણે પોતાના સામાનિક દેવાને બોલાવીને પૂછયુ—અરે ! આપણે માથે વળી આ કોણે છે ? ૭૦

એ વળતે એમણે પણ નમ્રતાપૂર્વક ઉત્તર આપ્યો—હે સ્વામિન્, એ તો સૌધર્મેન્દ્ર છે સૌધર્મેન્દ્ર અને અસુરેન્દ્રને એજ પ્રમાણે રહેવાનો પરાપૂર્વથી ચાલતો આવેલો રિવાજ છે ૭૧

એ સાક્ષણી એણે કહ્યું—આવાને આમ માથાપર રહેવા દે એ બીજા હું એ સહન કર નારો નહિ હું તો એને ક્ષણમા હેઠો પાડી દેવાનો ૭૨

આમ એણે નિશ્ચય કર્યો પણ એ સાથે એને વિચાર આવ્યો કે—એ પણ વજ્રધારી—

વિચિન્ત્યેત્યવધિજ્ઞાનોપયોગાચ્ચમરાધિપૃ ।

સુસુમારપુરોદ્યાનેઽપદ્યત્ વીરજિનેશ્વરમ્ ॥ ૭૪ ॥

દધ્યૌ ચાય જિનો વીરઃ પ્રતિમામેકરાત્રિકીમ્ ।

પ્રતિપદ્યાષ્ટમતપા એકપુદ્ગલદત્તદ્ ॥ ૭૫ ॥

નિર્નિમેષો નિષ્પ્રકમ્પ કાયોત્સર્ગેઽસ્ત્યવસ્થિત ।

એકાદશાવ્દપર્યાયે શરણયોઽસ્તુ સ એવ મે ॥ ૭૬ ॥ યુગ્મમ્ ॥

ઇતિ ધ્યાત્વાવશ્યકાર્યં ત્યક્ત્વાર્હદર્ચનાદિકમ્ ।

ઉત્પાદ્યોત્પાદશ્યાયા તદેવદૂષ્યસવૃત ॥ ૭૭ ॥

ઉપાદાય પ્રહરણરત્ન પરિઘમુદ્ધત ।

તિર્ગિઞ્છિકૂટમુત્પાતગિરિમાગત્ય સત્ત્વરમ્ ॥ ૭૮ ॥

નઘ્ય વપુર્વિધાયૈત્ય સુસુમારપુરાત્ વહિઃ ।

અશોકકાનનેઽશોકતરોર્મૂલે શિલોપરિ ॥ ૭૯ ॥

નમસ્કૃત્ય જિન યુગ્મન્નિશ્રયા યામ્યહ યુવે ।

યૂય મે ત્રાણમિત્યુક્ત્વા ભૂયોઽપ્યુત્તરવૈક્રિયમ્ ॥ ૮૦ ॥

વપુર્ભીષ્મ માપરાશિકુહૂરાન્નિસહોદરમ્ ।

કૃત્વા યોજનલક્ષોચ્ચમુત્પાત નમસ્તલમ્ ॥ ૮૧ ॥ પચમિ કુલકમ્ ॥

ઇન્દ્ર છે તેથી કહાલિત જો એના હાથના માર ખાઈ મગવાનો વખત આ થો તો માર શરણુ કેણુ ? ૭૩

એમ વિચારી એણે અવધિજ્ઞાનથી ઉપયોગ લીધો તો સુસુમારનગરના ઉદ્યાનમાં રહેલા શ્રી વીરજિનેશ્વરને એણે બાળ્યા ૭૪

એમને સાળીને તરતજ એણે વિચાર કર્યો કે—આજે વીરપ્રભુ અદ્ભુતનો તપ કરી, એક જ વસ્તુપર અનિમેષ દૃષ્ટિ રાખી, એક રાત્રીની ‘ પડિમા ’ અગીકાર કરી નિશ્ચયપણે અગ્નિયાર વર્ષની પર્યાયવાળા કાયોત્સર્ગમાં રહ્યા છે, એમનું જ મને શરણુ હો ૭૫-૭૬

એવો નિશ્ચય કરી, ઉત્પાદશ્યાયામાંથી ઉઠી જિનપૂજા જેવા અવશ્યના કાર્ય પછી પડતા મેલી, શ્યામાના જ દેવદંધ્ય વસ્ત્રો પરિધાન કરી, પોતાનું પરિઘનામનું પ્રહરણરત્ન એટલે શસ્ત્ર લઈ સત્ત્વર ઉદ્દતપણે તિર્ગિઞ્છિકૂટ નામના ઉત્પાતપર્વતપર આવી ઉભો ત્યાં નવીન શરીર કરી ત્યાંથી પછી સુસુમાર નગરની બહાર આવેલા અશોકવનમાં જઈ અશોકવૃક્ષની ડેંગા રિલાપર

કુર્વન્કવચિત્ સિહનાદં ક્વચિન્ન ગજગર્જિતમ્ ।
 હયહેષારવં ક્વાપિ ક્વચિત્કલકલધ્વનિમ્ ॥ ૮૨ ॥
 હ્નોભયન્નિવ પાત્તાલ કમ્પયન્નિવ મેદિનીમ્ ।
 તિર્યંગ્લોકં વ્યાકુલયન્ સ્ફોટયિષ્યન્નિવામ્બરમ્ ॥ ૮૩ ॥
 વિદ્યુદ્વૃષ્ટિગર્જિતાનિ રજસ્તમાંસિ ચોત્કિરન્ ।
 ત્રાસયન્ વ્યન્તરાન્ દેવાન્ કુર્વન્ જ્યોતિષિકાન્ દ્વિધા ॥ ૮૪ ॥
 વિમાનસ્યાથ સૌધર્માવતંસકસ્ય વેદિકામ્
 આક્રમ્યૈકેનાપરેણ સુધર્માસંસદ પદા ॥ ૮૫ ॥
 જઘાન પરિઘેયોન્દ્રકીલકં ત્રિસ્તતોઽવદત્ ।
 ક્વ રે શકઃ ક્વ રે સામાનિકાઃ ક્વ રે સુરાઃ પરે ॥ ૮૬ ॥ કુલકમ્ ॥
 પાતયામિ ઘાતયામિ શાતયામ્યધુનાશિલાન્ ।
 કરોમ્યપ્સરસઃ સર્વાઃ સ્વાયત્તાઃ સહ વૈભવૈ ॥ ૮૭ ॥
 ફલ મદાશાતનાયાઃ શક્રોઽનુભવતાદિતિ ।
 મિર. શ્રુત્વાશ્રુતપૂર્વાઃ શ્રુકુટીભીષણો હરિઃ ॥ ૮૮ ॥

યથોત્તમર્ગે રહેલા લગવાનને નમસ્કાર કરી, ' આપને આશ્રયે હું યુદ્ધમાં જાઉં છું, મને આપનું શરણુ છે ' એમ કહી પુનઃ અડદના રાગિ અને અમાવાખ્યાની રાત્રી સમાન બીષણુ, લક્ષ્યોજન પ્રમાણુ ઉત્તરવૈદિકિય શરીર કરી એ આકાશ માર્ગે ઉડયો ૭૭-૮૧

કવચિત્ સિહનાદ ડરતો, કવચિત્ હુસ્તી સમાન ગર્જરવ અને કવચિત્ અથ સમાન હેષારવ તો કવચિત્ કલકલાટ કરી મૂકતો, વળી જાણે પાતાળને ક્ષોભ પમાડતો હોયની, પૃથ્વીને ધ્રુવવતો હોયની અને આકાશને ફાડી નાખતો હોયની એમ તીર્છાલોકને આક્રુણ વ્યાક્રુણ કરી નાખતો, ચોદિશ વીજળી, વરસાદ, ગર્જના, રજ તથા અધકાર વિસ્તારતો, વ્યન્તર દેવાને ત્રાસ પમાડતો અને જ્યોતિષીઓના ટુકડા કરી નાખતો, એક પગથી સૌધર્મેન્દ્રના વિમાનની વેદિકાપર તથા બીજે પગે સુધર્માસભાપર આક્રમણ કરીને, એણે પોતાના પરિવવટે ઈન્દ્રકીલકપર ત્રણ પ્રહાર કર્યા પછી વળી જાત્યો " અરે ! સૌધર્મ, એના સામાનિક દેવો ને બીજા બધા ક્યા છે ? હમણાં જ એઓને સર્વને પાડી દઇ મારી દઇ, હેરાન હેરાન કરી મૂકુ છું, આ અપ્સરાઓને અને એઓના પરીવારને પણ હમણાં જ કપ્પ કડે છું મારા જેવાની આશાતનાતુ કળ શુ આવે છે એની ઈન્દ્રને જાણર પડશે ૮૨-૮૮

સક્રોધહાસમિત્યાહ કિં રે ચમર દુર્દશ ।
 નવોત્પન્નોઽસિ રે મૂઢ મુમુર્પસ્યધુનૈવ કિમ્ ॥ ૮૯ ॥
 યદ્વા તવેયાનુસ્તાહોઽનર્થાયૈવ ન સંશયઃ ।
 પક્ષૌ પિપીલિકાના હિ જાયેતે મૃત્યુહેતવે ॥ ૯૦ ॥
 ઇમાં ગૃહાણાતિથેર્યૌ મદવજ્ઞાફલં મનાક્ ।
 મુમોચ વજ્રમિત્યુક્ત્વા જ્વલજ્જ્વાલાકરાલિતમ્ ॥ ૯૧ ॥
 તદ્ દૃષ્ટ્વા ચકિતોઽત્યન્ત નશ્યન્ સકોચ્ય મૂઘનમ્ ।
 પ્રવિષ્ટો રક્ત રક્તેતિ વદન્ વીરક્રમાન્તરે ॥ ૯૨ ॥
 તત શક્રોઽપિ વિજ્ઞાય વીર તચ્છરણીકૃતમ્ ।
 ચતુરગુલમપ્રાસમાદાય પવિમિત્યવક્ ॥ ૯૩ ॥
 કમ્પસે કિમિદાર્નીં ભો પશુઃ સિદ્ધેક્ષણાદિવ ।
 વીરપ્રાસાદાત્ મુક્તોઽસિ ન તે મત્તોઽધુના ભયમ્ ॥ ૯૪ ॥
 ઇત્યુક્ત્વા વામપાદેન ત્રિઃ પ્રહૃત્ય વસુન્ધરામ્ ।
 હ્રામયિત્વા જિનેન્દ્ર ચ સુરેન્દ્રઃ સ્વાસ્પદં યયૌ ॥ ૯૫ ॥

આ પ્રમાણેના ચમરેન્દ્રના અશ્વત્થપૂર્વ વચનો સાંભળીને સૌધર્મેન્દ્ર પણ બુકુટી ચઢાવી ક્રોધ અને હાસ્યપૂર્વક જોવા લાગ્યો—“ અરે કૃષ્ણમુખા મૂઢ ચમર ! હજુ હમણાજ ઉત્પન્ન થયો છે ને તરતમા જ ડેમ મોત માગે છે ? અથવા તારો આ બધો ઉત્સાહ નિશ્ચયે અનર્થને માટે જ છે કીડીને પાખ આવે એ એના મૃત્યુનુજ કારણ થઈ પડે છે હવે ત્યાં જુ પણ માત્ર આતિથ્ય-મારી અવજ્ઞાનુ કૃપા આખ ’ ૮૮-૯૦

એમ કહીને સૌધર્મેન્દ્રે પોતાનું ભ્રમવચ્ચમાન લીધણુ વજ્ર છેડ્યું એ જોઈ ડર ખાઈ જઈ ચમરેન્દ્ર તો નાસવા લાગ્યો અને ન્યા શ્રી વારછનેશ્વર રહેવા હતા ત્યા જઈ ‘ ત્રાહિ મામ્ ત્રાહિ મામ્ ’ ટહી શરીર સંકોચી એમના બે પગ વચ્ચે પેગી ગયો. ૯૧-૯૨

એટલે શકેન્દ્ર પણ એને શ્રી વીરને શરણુ ગયેવો જોઈ, એનાથી ચારજ આગળ છેડે રહેણુ વજ્ર લઈ લઈ બોલ્યો—અરે, સિ હને જોઈને પશુ મુજે એમ હવે કયાથી મુજવા લાગ્યો ? જા, હવે હું તને શ્રીવીરપ્રભુની કૃપાને લીધે જવા હઈ છું, હવે તારે મારા તરફનો ભય ન રાખવો. ૯૩-૯૪

એમ કહીને વામચરણ પડે પૃથ્વીપર ત્રણ પ્રહાર કરી, પ્રભુની કૃપા માગી, સૌધર્મેન્દ્ર પોતાને સ્થાનકે ગયો ૯૫

તતો વજ્રમયાત્ મુક્તશ્ચમરેન્દ્રો નિજાશ્રયમ્ ।

ગત્વાસામાનિકાદીનામુવાચોદન્તમાદિતઃ ॥ ૯૬ ॥

ભદ્રં સ્તાત્ ત્રૈશલેયાય તસ્મૈ ત્રૈલોક્યવન્ધવે ।

યેન ત્રાતોઽસ્મિ મરણાત્ હંત વજ્રાગ્નિદુસ્સહાત્ ॥ ૯૭ ॥

ઉપકારમિતિ પ્રાજ્ઞઃ તં સ્મરન્ સપરિચ્છદ* ।

ગત્વા પુનર્મહાવીરમભ્યર્ચ્ય તાણ્ડવાદિભિઃ ॥ ૯૮ ॥

આગત્ય સ્વાસ્પદ પ્રીતો વિસ્મૃતેન્દ્રપરાભવઃ ।

ધર્મકર્મસ્થિતિં સર્વામારાધ્ય સુખભાગમૂત્ ॥ ૯૯ ॥ વિશેષકમ્ ॥

અયં ચ ચમરોઽયાસીચત્સૌધર્માવતંસકમ્ ।

આશ્ચર્યમેતદ્વિજ્ઞેયમનન્તકાલસમ્ભવિ ॥ ૧૦૦ ॥

ચતુઃષ્ટિસહસ્રાણિ સામાનિકમુધામુજઃ ।

અસ્ય ત્રયસ્ત્રિશકાશ્ચ ત્રયસ્ત્રિશસુધાશિનઃ ॥ ૧૦૧ ॥

एते च जन्मूद्वीपेऽत्र क्षेत्रे भारतनामनि ।

काकन्यां पुर्यवर्तन्त त्रयस्त्रिंशत् महर्द्धिकाः ॥ ૧૦૨ ॥

પછી ચમરેન્દ્ર પણ વજ્રનો ભય ગયો એટલે નિર્વિઘ્ન પોતાને સ્થાનકે પહોચી ગયો ત્યાં એણે સર્વ વીતત પોતાના સામાનિક દેવોને માડીને કહી ૯૬

ત્રણ લોકના બંધુ જેવા શ્રીવીરપ્રભુનું કૃત્યાણ થજો કે જેણે વિનાશકારી હું સહુ વજ્રાગ્નિથી અને બચાવ્યો આમ એમના ઉપકારનું સ્મરણ કરતો હાહો થયેલો એ ચમરેન્દ્ર પોતાના મર્વ પરિવારને લઈને પુનઃ પ્રભુ પાને આગ્યો ત્યાં એમની આગળ નૃત્ય વગેરે કરી એ રીતે એમને સન્માની શી રીતે થઈ પાડે પોતાને સ્થાનકે ગયો ત્યાં, ઈર્ષદ્રુત પરાલભ વિગરી નઈ સર્વ પ્રકારના ધર્મ ગયો કરતો અત્યારે મુખમા ગ્રહે છે ૯૭-૯૮

આ ચમરેન્દ્ર સૌધર્મ દેવલોકમા (લહવા) ગયો તે અનન્તે ઠાળે થયેલુ એડ આશ્ચર્ય સમજુ ૧૦૦

આ ચમરેન્દ્રના ચોસઠ હજાર ' સામાનિક ' દેવો છે અને તેત્રીશ ' ત્રાયસ્ત્રિશક ' દેવો છે ૧૦૧

એ તેત્રીશ દેવો (પૂર્વલવમા) આ જન્મૂદ્વીપમા ભરતક્ષેત્રમા કાકદી નગરીમા (તેત્રીશ) અતિ સમૃદ્ધ ગેડીયા હતા એઓ શ્રદ્ધાળુ, તત્વના બળુકાર, પરસ્પર સહાયક, ભાવિક અને

શ્રદ્ધાલવો જ્ઞાતતત્વા સહાયાશ્ચ પરસ્પરમ્ ।

પૂર્વ તે ભાવિતાત્માનોઽભૂવન્નુગ્રક્રિયાશ્રયા' ॥ ૧૦૩ ॥

પશ્ચાદ્ધ કર્મવશતો જાતા ધર્મે શ્રુતયાશયા ।

પાર્શ્વસ્થા શ્રવસન્નાશ્ચ કુશીલા સ્વૈરચારિણ ॥ ૧૦૪ ॥

એવ ચ ભૂરિવર્ષાણિ શ્રમણોપાસકક્રિયામ્ ।

આરાધ્યાર્દ્ધમાસિકીં તે કૃત્વા સલેખનામપિ ॥ ૧૦૫ ॥

અનાલોચ્યાપ્રતિક્રમ્યાતિચારાંસ્તાન્ પુરાકૃતાન્ ।

મૃત્વા ત્રયસ્ત્રિંશકત્વ લેભિરે ચમરેશિતુ. ॥ ૧૦૬ ॥ યુગ્મમ્ ॥

ત્રાયસ્ત્રિંશકરૂઢિસ્તુ નૈતેભ્ય એવ કિન્તુ તે ।

ઉત્પચન્તે વ્યવન્તે ચ સ્વસ્વસ્યિત્યા પરાપરાઃ ॥ ૧૦૭ ॥

તિસ્ત્રોઽસ્ય પર્ષદસ્તત્રાભ્યન્તરા સમિતાભિધા ।

મધ્યા ચઢાભિધા જ્ઞેયાવાહ્યા જાતાહયા પુનઃ ॥ ૧૦૮ ॥

સ્યુશ્વતુર્વિંશતિઃ દેવસહસ્રાણ્યાદ્યપર્ષદિ ।

સાર્ધપલ્યોપમદ્વદ્વસ્થિતીન્યથાલ પર્ષદિ ॥ ૧૦૯ ॥

શતાન્યર્દ્ધતૃતીયાનિ સાર્ધપલ્યોપમાયુપામ્ ।

દેવીનાં મધ્યમાયાં ચાષ્ટાવિંશતિ સહસ્રકા' ॥ ૧૧૦ ॥

ઉપ ક્રિયાવાન્ હતા પરંતુ પાદગથી કર્મવશાત્ એમનો ધર્મપરનો આદર શિથિલ થઇ જવાથી એઓ પાસથા, અવમન, કુશીલ અને વેદ્યાચારી થયા એમણે બહુ વર્ષ પર્યન્ત શ્રાવકની ક્રિયાઓ પાળી અને છેવટે અરધા માસની સલેખના કરી પણ પૂર્વે એમનાથી થઇ ગયેલા અતિથાર આવેદ્યા વિના ને પ્રતિક્રમ્યા વિના મૃત્યુ પામ્યા એટલે આ ચમરેન્દ્રના 'ત્રાયસ્ત્રિંશદ' થયા ૧૦૨-૧૦૬

આ 'ત્રાયસ્ત્રિંશદ' ની પ્રથા કઇ એમનાથીજ પહેલી પડી નથી પરંતુ એઓ એમની સ્થિતિને વશે અન્ય અન્ય ઉત્પન્ન થાય છે ને સ્થવે છે ૧૦૭

હવે, એ ચમરેન્દ્રને ત્રણ પર્ષદા છે (૧) અવ્યન્તર આવેદી છે એનું નામ 'સમિતા' (૨) મધ્યમા આવેદીનું નામ 'ચઢા' અને (૩) બહારનીનું નામ 'બાતા' છે ૧૦૮

પહેલીમા અઢી પ-યોગમની સ્થિતિવાળા ચોવીસ હજાર દેવો અને દોઢ પ-યોગમની સ્થિતિવાળી અઢીસો દેવીઓ છે બીજી-મધ્યમ ત્રણમા એ પ યોગમના આયુષ્યવાળા અડધા

દ્વિપલ્યાયુર્નિર્જરાણાં દેવીનાં તિવહર્પદિ ।

શતાનિ લીળ્યેકપલ્યાયુષામથાન્ત્યર્પદિ ॥ ૧૧૧ ॥

સ્યુઃ દ્વાત્રિશત્સહસ્રાણિ સાર્દ્ધપલ્યાયુષઃ સુરા ।

શતાન્યર્દ્ધચતુર્થાનિ દેવ્યોર્દ્ધપલ્યજીવિતા ॥ ૧૧૨ ॥

યથૈવ પર્યદઃ તિસ્તો વર્ણિતાશ્ચમરેશિતુઃ ।

एवं सामानिकत्रायस्त्रिंशकानां तदाह्वया ॥ ૧૧૩ ॥

પર્યદો લોકપાલાનાં પુનસ્તિસ્તો ભવન્તિ તાઃ ।

तपाथ त्रुटिता पर्वा इत्येतेर्नामभिर्युताः ॥ ૧૧૪ ॥

इदमर्थतः स्थानांगसूत्रे ॥

કાલી રાજી ચ રન્તી ચ વિદ્યુત્ મેઘાભિધા પરા ।

पचास्याग्रमहिष्य' स्युः रूपलावण्यबन्धुराः ॥ ૧૧૫ ॥

કાલીય પ્રાગ્ભવે જન્મ્વૃદ્ધીપે દક્ષિણભારતે ।

पुर्यामामलकल्याणां कालारुखस्य गृहेशितुः ॥ ૧૧૬ ॥

કાલશ્રીતનુસમૂતા કાલીનામાભવત્ સુતા ।

बृहत्कुमारी श्रीपार्श्वगुणचूलार्पितवता ॥ ૧૧૭ ॥

વીશ હજાર દેવો અને એક પદ્યોપમના આયુધનાળી ત્રણસો દેવીઓ છે ત્રીજી-છેઢી પર્વ દામા દોઢ પદ્યોપમના આયુધવાળા બત્રીસ હજાર દેવો અને અરધા પદ્યોપમના આયુધ વાળી માઠા ત્રણસો દેવીઓ છે ૧૦૯-૧૧૦

અમરેન્દ્રની આમ ત્રણ સભાઓ વર્ણવી તેવીજ એજ નામની આમાનિદ તથા ત્રાયસ્ત્રિ શક દેવોની પણ સભાઓ છે વળી 'લોકપાલ' દેવોની પણ (૧) તપા, (૨) ત્રુટિતા અને (૩) પર્વા નામની ત્રણ નસાઓ ૭ ૧૧૩-૧૧૪

એ વૃત્તાન્ત સ્થાનાંગસૂત્રમા છે

આ અમરેન્દ્રને, (૧) કાલી, (૨) રાજી, (૩) રતી, (૪) વિદ્યુત્ અને (૫) મેઘા-એવા નામવાળી પાચ મનહર રૂપલાવણ્ય યુક્ત અગ્રમહિષી એટલે પટ્ટરાણીઓ છે ૧૧૫

એમનામા 'કાલી' નામની જે ખંડેલી પટ્ટરાણી છે તે પૂર્વલવમા આ જ જમ્બુદ્વીપમા દક્ષિણ ભરતમા આમલકટપાનગરીમા ડાલનામના ગૃહસ્થની કાલશ્રી નામની સ્ત્રીની કુક્ષિ એ જન્મેલી કાલીનામની પુત્રી હતી એણે કુમારિકાવસ્થામા જ યોગ્યવયે ખંડેઆ પછી શ્રી

યથાહ્વન્દીભૂય દોષાનપ્રતિક્રમ્ય પાક્ષિકીમ્ ॥

કૃત્વા સલેલનાં મૃત્વા ચમરેન્દ્રપ્રિયાભવત્ ॥૧૧૮॥ વિશેષકમ્ ॥

કાલાવતસ ભવન કાલ સિંહાસનં ભવેત્ ।

કાલ્યા ઢેઢ્યા પરાસામપ્યેવં સ્વાચ્ચાનુરૂપત ॥ ૧૧૯ ॥

સ્વસ્વનામસદ્કુનામજનનીજનકા ઇતિ ।

જ્ઞેયાઃ શેષાશ્ચત્સોઽપિ તથૈવ મલિનવ્રતા ॥ ૧૨૦ ॥

સ્વાહ્યાવતંસે ભવને સ્વાત્યે સિંહાસનેઽભવન્ ।

ચમરેન્દ્રપ્રિયા એતા' સાર્દ્ધપલ્યદ્વયાયુપઃ ॥ ૧૨૧ ॥

ઘલીન્દ્રદયિતાનામપ્યૈતિહામનયા દિશા ।

શ્રાવસ્ત્યાસાં પુરી સાર્દ્ધમાયુ. પલ્યત્રય પુન ॥ ૧૨૨ ॥

एकैकाममहिष्यष्टसहस्रपरिवारयुक् ।

सहस्राण्यष्ट देवीना नव्यानां रचितु क्षमा ॥ ૧૨૩ ॥

પાર્શ્વભગવાનની પુષ્પચવાનામની સાધ્વી પાસે હીક્ષા લીધી હતી પણ પછી તે અવ્યક્ત કપલે વર્તતી હોઇ (મૃત્યુમયથે) દોષોને આલોચ્યા વિના કે પડિકમ્યા વિના એકપક્ષની જ લેખના ડર્યા પૂર્વક મૃત્યુ પામી ચમરેન્દ્રની સ્ત્રી થઈ ॥ ૧૧૬-૧૧૮

એ દાહી દેવીને કાલાવત સ નામનું લગન અને ઠાલ નામનું સિંહાસન છે બીજી ચારે દેવીઓના પણ એમના એમના નામને અનુસારે એ બેઠે વાના જાણુના ૧૧૯

વગી આ ચારેના માતપિતાના નામ એમના પોતાના નામ મરખા જાણુવા અને એમના મત પણ પહેલીની જેમ અતિચારદ્વારે સમજવા ૧૨૦

એ પ્રમાણે માતપોતાના નામના લખન તેમજ પોતપોતાના નામના સિંહાસન જેમને છે એવી એ પાંચે પટ્ટરાણીઓનું વ્યઢી ૫ યોગમનુ આયુધ્ય છે ૧૨૧

બલિ-ઇન્દ્રની પટ્ટરાણીઓનો વૃત્તાન્ત પણ આ ચમર-ઇન્દ્રની પટ્ટરાણીઓ સરખો મમજવો. દેર એટલો કે એમની નગરી ' શ્રાવસ્તી ' છે અને એમનું આયુધ્ય સાડાત્રણ ૫ યોગમનુ છે ૧૨૨

ચમરેન્દ્રની પ્રત્યેક પટ્ટરાણીનો આઠ હજાર પરીનાર કહેવાય, કેમકે એઓમા આઠ હજાર નવીન દેવીઓ ઉત્પન્ન કરવાનું સામર્થ્ય છે ૧૨૩

ચત્વારિંશત્ સહસ્રાણિ સ્યુર્દેવ્ય. સર્વસંખ્યયા ।

મુંક્તેઽસુરેન્દ્રશ્ચૈતાભિઃ કૃતૈતાવત્તનુ સુખમ્ ॥ ૧૨૪ ॥

સોમો યમશ્ચ વરુણસ્તથા વૈશ્રમણાભિધઃ ।

ચત્વારોઽસ્ય લોકપાલાશ્ચતુર્દિગધિકારિણઃ ॥ ૧૨૫ ॥

ચતુર્ણામપ્યથૈતેપાં ચતન્ત્ર. પ્રાણવહ્નભાઃ ।

કનકા કનકલતા ચિત્રગુપ્તા વસુન્ધરા ॥ ૧૨૬ ॥

एकैकेयं च साहस्रपरिवारविराजिता ।

देवी सहस्रमेकैकं नव्यं विकुर्वितु क्षमा ॥ ૧૨૭ ॥

સ્વસ્તનામરાજધાન્યાં સ્વસ્ત્સિંહાસને સ્થિતાઃ ।

ચત્વારોઽમી લોકપાલા મુંજતે દિવ્યસમ્પદમ્ ॥ ૧૨૮ ॥

તથાસ્ય ચમરેન્દ્રસ્ય સત્ત સૈન્યાનિ તત્ર ચ ।

પાદાત્યાશ્વેભમહિપસ્થસંજ્ઞાનિ પંચ વૈ ॥ ૧૨૯ ॥

एते सुरा अपि स्वामिशसनात् कार्यहेतवे ।

ताद्रूप्यं प्रतिपद्यन्ते नायकोक्ते नटा इव ॥ ૧૩૦ ॥

એ ગણત્રીએ ચમરેન્દ્રને આળીશ હજાર દેવીઓ કહેવાય, જેમની સાથે એ એટલા જ શરીર કરીને સુખ લોગવે છે ૧૨૪

ચમરેન્દ્રને વળી નોમ, યમ, વરુણ અને કુબેર નામના 'લોકપાલ' ચાર દિગાઓના આગ્રહિકારીઓ છે ૧૨૫

એ ચારેમાના પ્રત્યેકને કનકા, કનકલતા, ચિત્રગુપ્તા અને વસુધરા નામની અન્યાર વહ્નભા એટલે સ્ત્રીઓ છે ૧૨૬

એ પ્રત્યેકને વળી હજાર હજારનો પરિવાર છે કેમકે એઓ હજાર હજાર નવી દેવીઓ નિકુર્વી શકે છે ૧૨૭

ચારે લોકપાળોને પોતપોતાના નામાનુસાર નામવાળી રાજધાનીઓ છે ત્યાં એઓ પોતપોતાના સહાસને રહી દિવ્ય સુખ લોગવે છે ૧૨૮

ચમરેન્દ્રને વળી માત્ર સૈન્યો હોય છે એમા યાચના, (૧) પાચદળ, (૨) અશ્વ, (૩) હસ્તી (૪) મહિષ અને (૫) રથ—એ પ્રમાણે નામ છે ૧૨૯

એઓ પણ દેવરૂપ છે, પરંતુ કામ પડે છે ત્યારે સ્વામીના આદેશથી એવું રૂપ ધારણ કરે છે, નાયકના કહેવા પ્રમાણે જેમ નટો (નાનવા) વેષ ધારવે છે તેમ ૧૩૦

नानि पञ्च सैन्यानि युद्धसज्जान्यहर्निशम् ।

सैन्येभ्यो ये ते भोगायेति सप्तकम् ॥ १३१ ॥

सैन्यान्वोऽप्यमीषां सर्वदा वशवर्तिन ।

सुरनेतार चमरं विनयानता, ॥ १३२ ॥

मौद्रामश्च कुथु लोहिताक्षश्च किन्नर ।

कीतरतिश्चेति सैनान्यामभिधाः क्रमात् ॥ १३३ ॥

तत्र पादात्याधिपस्य चमरेदितु ।

कच्छाः कच्छा च स्ववशो नाकिनां गणः ॥ १३४ ॥

सुराणां चतु षष्टिः सहस्रका ।

कच्छाः षडपि द्विगुणा क्रमात् ॥ १३५ ॥

समस्तैरप्येव पत्तिचमूपते ।

सप्त सप्त कच्छा स्थानद्विगुणिता मिथः ॥ १३६ ॥

एवमुक्तपरीवारसुरैराराधितक्रमः ।

घनश्यामस्निग्धवर्णः किंचिदारक्तलोचनः ॥ १३८ ॥

विद्रुमोष्ठः श्वेतदन्तः शरभोत्तुंगनासिकः ।

दीप्ररक्ताम्बरो मेघ इव सन्ध्याभ्रसंभृतः ॥ १३९ ॥

मुकुटेनांकितो मौलौ सच्चुडामणिलक्ष्मणा ।

पूर्वाद्रિરિવ તિગ્માંશુવિમ્બેનોદિત્વરશ્રિયા ॥ ૧૪૦ ॥

चतुर्त्रिंशलक्षमानभवनानामधीश्वरः ।

सर्वेषां दाक्षिणात्यानामसुराणां सयोपिताम् ॥ १४१ ॥

साम्राज्यं शास्ति दिव्यस्त्रीनाटकादिषु दत्तहक् ।

एकार्णवायुश्च्युत्स्वेतो भवे भाविनि सेत्स्यति ॥ १४२ ॥ कुलकम् ॥

च्यુતે ચાસ્મિન્નસ્ય પદે પુનરુત્પત્સ્યતેऽપરઃ ।

एवमव्युच्छितिनयान्नित्य एवैव उच्यते ॥ १४३ ॥

पूर्णं जम्बूद्वीपमेकमेव पूरयितुं क्षमः ।

असुरैरसुरीभिश्च निजशक्त्या विकुर्वितैः ॥ १४४ ॥

આવા આવા દેવો અને એમના પરીવારો જેની સતત સેવા કરી રહ્યા છે એવા આ ચમરેન્દ્રનો, અતિ શ્યામ અને સ્નિગ્ધ વર્ણ છે, રતાશ પડતા ચક્ષુ છે, પ્રવાળા જેવા ઓઠ છે, ઉન્નત નાસિકા છે અને શરભસમાન ઉત્તુંગ નાસિકા છે વળી એ દેહીશ્ચમાન અને રક્તવર્ણી અમ્બર (વર, આકાશ) ને લીધે, સંધ્યાકાળના વાદળનો ભ્રમ કરાવનારો મેઘ હોયતો એવો બજાય છે ૧૩૮-૧૩૯

વળી એના મન્ત્રક પર ઉત્તમ ચૂડામણિવાળો સુકુટ અળકી રહેલો હોઈ, એ બાજુ ઉદય-પામતા સૂર્યગિમ્મ સુકૃત પૂર્વાચળ હોયતો એવો બજાય છે ૧૪૦

વળી એ ચોત્રીશ લાખ ભવનોનો તથા સર્વ દાક્ષિણાત્ય અસુરોનો અને એમની સ્ત્રીઓનો સ્વામી છે ૧૪૧

નિરન્તર દેવાગનાઓના નાટકો આદિ એવામાં તદ્દીન રહી સામ્રાજ્ય લોગવતો એ ચમરેન્દ્ર એક સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ત્યાથી ચ્યવી આગામી ભવમાં ત્રિદ્વિપદ પામશે ૧૪૨

એ અહિં થી ચ્યવશે ત્યારે એની બચ્ચાએ બીજો ચમરેન્દ્ર ઉત્પન્ન થશે એવી રીતે ‘ અવિચ્છેદ ’ રહેતો હોવાથી, ચમરેન્દ્ર નિત્ય જ કહેવાય છે ૧૪૩

આ ચમરેન્દ્રમાં વળી એટલું બધું સામર્થ્ય છે કે જો એ ધારેતો એટલા બધા દેવ અને દેવીઓ નિકુર્વી ગઈ કે એમનાથી આખો જમ્બૂદ્વીપ મ પૂર્ણ ભરાઈ જાય ૧૪૪.

एतानि पंच सैन्यानि युद्धसज्जान्यहर्निशम् ।
गन्धर्वनटसैन्ये ये ते भोगायेति सप्तकम् ॥ १३१ ॥

સત્ત સેનાન્યોઽપ્યમીપાં સર્વદા વશવર્તિન ।
સેવન્તે સુરનેતાર ચમર વિનયાનતા, ॥ ૧૩૨ ॥
દ્રુમ સૌદામશ્ચ કુથુ. લોહિતાક્ષશ્ચ કિન્નર ।
રિષ્ટો ગીતરતિશ્ચેતિ સેનાન્યામભિધા. ક્રમાત્ ॥ ૧૩૩ ॥

દ્રુમસ્ય તત્ર પાદાત્યાધિપસ્ય ચમરેશિતુ. ।
સ્યુઃ સત્ત કચ્છાઃ કચ્છા ચ સ્વવશો નાકિના ગણ ॥ ૧૩૪ ॥
ધ્રાવ્યકચ્છાયા સુરાણાં ચતુષ્ટિ સહસ્રકા ।
તતો યથોત્તરં કચ્છાઃ પઢપિ દ્વિગુણા ઋમાત્ ॥ ૧૩૫ ॥
ઇન્દ્રાણામપરેષામપ્યેવ પત્તિચમૂપતે ।
વાચ્યા સત્ત સત્ત કચ્છાઃ સ્યાનદ્વિગુણિતા મિથ. ॥ ૧૩૬ ॥

ચતુષ્ટિ. સહસ્રાણિ પ્રત્યાશમાત્મરક્ષકા. ।
લક્ષદ્વયં પદ્મપંચાશત્સહસ્રાણીતિ તેઽશિલા ॥ ૧૩૭ ॥

એ પાંચે સૈન્યો યુદ્ધ માટે સતત સજ્જ રહે છે

બીજા બે સૈન્યોમાં, એક ગન્ધર્વોનું અને એક નટનું છે

એમ સર્વ મળી સાત સૈન્ય થયા ૧૩૧

એ સાત સેનાઓના વળી સાત સેનાધિપતિ છે તેઓ નિરન્તર ચમરેન્દ્રને વશ રહી
વિનયપૂર્વક સેવા કરે છે ૧૩૨

એ સેનાધિપતિઓના (૧) દ્રુમ, (૨) સૌદામ, (૩) કુથુ, (૪) લોહિતાક્ષ, (૫)
કિન્નર, (૬) રિષ્ટ અને (૭) ગીતરતિ—એવા નામ છે ૧૩૩

એ સાતમા પાયળ સેનાનો આધિપતિ દ્રુમ છે એના હાથ નીચે સાત ‘કચ્છા’ છે
કચ્છા એટલે ‘હાથ નીચેના દેવોનો સમૂહ’ ૧૩૪

પહેલી કચ્છામાં ચોસઠ હજાર દેવો છે પછીની છએ કચ્છામાં બનુકમે ઉત્તરોત્તર બમણા
બમણા દેવો છે ૧૩૫

એવી રીતે બીજા ઇન્દ્રોના પાયળ સૈન્યના સેનાપતિના હાથ નીચે સાત સાત ‘કચ્છા’
છે અને એમાં પણ ઉત્તરોત્તર એક બીજાથી બમણા દેવો છે ૧૩૬

ચમરેન્દ્રને વળી દરેક દિશાના ચોસઠ ચોસઠ હજાર મળીને સમગ્ર બે લાખ છપ્પન
હજાર ‘આત્મરક્ષ’ દેવો છે ૧૩૭

એવમુક્તપરીવારસુરૈરાધિતક્રમઃ ।
 ઘનશ્યામસ્નિગ્ધવર્ણઃ કિંચિદારક્તલોચન ॥ ૧૩૮ ॥
 વિદ્રુમોષ્ઠઃ શ્વેતદન્તઃ શરભોત્તુંગનાસિકા ।
 દીપ્રરક્તામ્બરો મેઘ ઇવ સન્ધ્યાન્નસંગૃહ્યતઃ ॥ ૧૩૯ ॥
 મુકુટેનાંકિતો મૌલૌ સચ્ચુડામણિલક્ષ્મણા ।
 પૂર્વાદ્રિરિવ તિગ્માંશુભિન્વેનોદિત્વરશ્રિયા ॥ ૧૪૦ ॥
 ચતુર્સ્તિશ્ચલ્લક્ષ્મણાભવનાનામધીશ્વરઃ ।
 સર્વેર્વા દાક્ષિણાત્યાનામસુરાણાં સયોપિતામ્ ॥ ૧૪૧ ॥
 સામ્રાજ્યં શાસ્તિ દિવ્યસ્ત્રીનાટકાદિપુ દત્તદૃક્ ।
 એકાર્ણવાયુશ્ચયુસ્વેતો ભવે ભાવિનિ સેત્સ્યતિ ॥ ૧૪૨ ॥ કુલકમ્ ॥
 હ્યુતે ચાસ્મિન્નસ્ય પદે પુનરુત્પત્સ્યતેઽપરઃ ।
 એવમવ્યુચ્છિતિનયાન્નિત્ય એવેપ ડચ્યતે ॥ ૧૪૩ ॥
 પૂર્ણં જન્મ્વૃદ્ધીપમેકમેવ પૂરયિતું જ્ઞમઃ ।
 અસુરૈરસુરીભિશ્ચ નિજશક્ત્યા વિકુર્વિતૈઃ ॥ ૧૪૪ ॥

આવા આવા દેવો અને એમના પરીવારો જેની સતત સેવા કરી રહ્યા છે એવા આ ચમરેન્દ્રનો, અતિ શ્યામ અને સ્નિગ્ધ વર્ણ છે, રતાશ પડતા અક્ષુ છે, પ્રવાળા જેવા ઓષ્ઠ છે, ઉન્નત ઇતપક્ષિ છે અને શરભસમાન ઉત્તુંગ નાસિકા છે વળી એ દેહીપ્રમાન અને રક્તવર્ણ અમ્બર (વસ્ત્ર, આકાશ) ને લીધે, સધ્યાકાળના વાદળનો ભ્રમ કરાવનારો મેઘ હોયની એવો જણાય છે ૧૩૮-૧૩૯

વળી એના મન્તક પર ઉત્તમ ચૂડામણિવાળો મુકુટ ગળકી રહેલો હોઈ, એ જાણે ઉદય પામતા સૂર્યગિમ્મ મુક્ત પૂર્વાચળ હોયની એવો જણાય છે ૧૪૦

વળી એ ચોત્રીશ લાખ ભવનોનો તથા સર્વ દાક્ષિણાત્ય અસુરોનો અને એમની સ્ત્રીઓનો સ્વામી છે ૧૪૧

નિરન્તર દેવાગનાઓના નાટકો આદિ જોવામા તદ્દીન રહી સામ્રાજ્ય લોગવતો એ ચમરેન્દ્ર એક સાગરોપમનુ આયુધ્ય પૂર્ણ કરી ત્યાથી સ્વયી આગામી ભવમા મિદ્ધિપદ પામશે ૧૪૨

એ અહિંથી અવશે ત્યારે એની જગ્યાએ બીજો ચમરેન્દ્ર ઉત્પન્ન થશે એવી રીતે ' અવિરુદ્ધ ' ગ્રંથેતો હોવાથી, ચમરેન્દ્ર નિત્ય જ કહેવાય છે ૧૪૩

આ ચમરેન્દ્રમા વળી એટલું બધું સામર્થ્ય છે કે જે એ ધારેતો એટલા બધા દેવ અને દેવીઓ વિકુર્વી શકે કે એમનાથી આગો જન્મ્વૃદ્ધીપ મ પૂર્ણ સરાઈ ભય ૧૪૪

તિર્યક્ પુનરસખ્યેયાન્ દ્વીપપાથોનિર્ધોસ્તથા ।

एव' सामानिका त्रायस्त्रिंशः चास्य प्रभूष्णवः ॥ ૧૪૫ ॥

अस्यैव लोकपालाग्रमहिष्योऽप्यथ किन्तु ते ।

शक्ता, पूरयितु तिर्यक्सख्येयद्वीपवारिधीन् ॥ ૧૪૬ ॥

इत्यर्थतो भगवत्याम् ॥

देवेन्द्रस्तवे तु

जावय जम्बूद्वीवो जावय चमरस्त चमरचचाओ ।

असुरेहि असुरकन्नाहि अत्थि विसओ भरेओ से ॥ ૧૪૭ ॥

अथान्योऽसुरदेवेन्द्रो बली नामा निरूप्यते ।

उत्तरस्यां दिशि विभु योऽसौ सौभाग्यसेवधिः ॥ ૧૪૮ ॥

तथाहि दिशि कौवेयां जम्बूद्वीपस्थमेरुत ।

असख्यद्वીपाब्धिपरो द्वીपोऽरुणवराभिधः ॥ ૧૪૯ ॥

तस्य बाह्यवेदિકान्तात् तस्मिन्नेव पयोनिधौ ।

द्विचत्वारिंशत्सहस्रयोजनानां व्यतिक्रમે ॥ ૧૫૦ ॥

रुचकेन्द्रાભિધોઽસ્ત્યત્ર ઘલેરુપ્તાતપર્વત, ।

તિર્યંગ્લોકે જિગમિષોઃ ઘલેરુપ્તતનાસ્પદમ્ ॥ ૧૫૧ ॥યુગ્મમ્ ॥

તીર્થાં તો એ રીતે અસખ્ય દ્વીપસમુદ્ર ભરીદેવાનું એનામા સામર્થ્ય છે આપુ સામર્થ્ય એના સામાનિક તથા ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોમા પણ છે ૧૪૫

વળી એના લોકપાલ દેવો તથા પટ્ટરાણીઓ પણ એવી રીતે (તીર્થાં) સખ્યાત દ્વીપસમુદ્રો ભરી દેવાનું સામર્થ્ય ધરાવેછે ૧૪૬

એવા ભાવાર્થનું ભગવતીસત્તમા કહ્યું છે

‘ દેવે દ્રસ્તવ ’ માં તો એમ કહ્યું છે કે—અમરેન્દ્ર પોતાની અમરચચાથી માડીને ત્યાસુધી જમ્બૂદ્વીપ છે ત્યાં સુધીનો તમામ ભાગ દેવો અને દેવીઓથી ભરવા સમર્થ છે ૧૪૭

હવે બલીન્દ્ર નામના બીજા અસુરેન્દ્ર વિષે

સૌભાગ્યનિધિ એવો આ બલીન્દ્ર ઉત્તર દિશાનો સ્વામી છે ૧૪૮

જમ્બૂદ્વીપમા રહેલા એકથી ઉત્તરદિશામા અસખ્ય દ્વીપસમુદ્રો મૂંઝીને અરૂણવર નામનો દ્વીપ આવે છે એની બહારની વેદિકાના છેડાથી એ જ સમુદ્રમા બેતાગીશ હનર

તિર્ગિચ્છિકૂટતુલ્યોસૌ પ્રમાણાદિસ્વરૂપતઃ ।

વલેઃ પ્રાસાદોઽસ્તિ તત્ર પ્રાગ્વત્ સિંહાસનાંચિતઃ ॥ ૧૫૨ ॥

કોઢ્ય. પંચપંચાશત્ પદ્ કોટીનાં શતાનિ ચ ।

પંચત્રિંશચ લક્ષાણિ પંચાશચ સહસ્રકા ॥ ૧૫૩ ॥

યોજનાનિ વ્યતિક્રમ્યામ્ભોધાવુત્પાતપર્વતાત્ ।

ગર્ભે રત્નપ્રભાપૃથ્વ્યા ગત્વાધો યોજનાનિ ચ ॥ ૧૫૪ ॥

ચત્વારિંશત્સહસ્રાણિ વર્ત્તંતે તત્ર મંજુલા ।

વલિચ્ચા રાજધાની સ્થાનીભૂતા. ઇવ ત્વિયઃ ॥ ૧૫૫ ॥

॥ વિશેષકમ્ ॥

અસ્યાઃ ચમરચંચાવત્ સ્વરૂપમલિલં ભવેત્ ।

વપ્રપ્રાસાદાદિ તેષાં પ્રમાણાનુક્રમાદિ ચ ॥ ૧૫૬ ॥

અત્રોપપાદસદસિ દેવદૂષ્યપરિષ્કૃતે ।

ઇન્દ્રત્વેનોત્પદ્યતેઽદ્ભૂતી શય્યોત્સંગે મહાતપા ॥ ૧૫૭ ॥

અસ્ય પષ્ટિઃ સહસ્રાણિ સામાનિકસુધામુજામ્ ।

ત્રાયચ્છિંશકદેવાશ્ચ ત્રયચ્છિંશદુદીરિતાઃ ॥ ૧૫૮ ॥

યોજન મૂઢીને બલીન્દ્રનો ‘ રૂચકેન્દ્ર ’ નામનો ઉત્પાત પર્વત આવે છે તીર્છા હોકમા જવાતુ મન થાય છે ત્યારે બલીન્દ્ર પહેલવહેલો ત્યા આવીને પડી ત્યાથી ઉઠે છે ૧૪૮-૧૫૧

(આ રૂચકેન્દ્રતુ પ્રમાણુ આદિ તિર્ગિચ્છિકૂટ મહગ ૭) ત્યા આગળ પુર્વોક્તવત્ સિંહાસનાદિથી યુક્ત બલીન્દ્રનો પ્રાસાદ છે ૧૫૨

એ ઉત્પાતપર્વતથી સમુદ્રમા છસો પ આવન કોઠ અને સાડી પાત્રીશ લાખ યોજન ગયા પછી, નીચે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ગર્ભમા ચાળીરા હન્તર યોજન મૂઢીને, ાન્તિ મમસ્ત પિંડીભૂત થઇને રહી હોયની એવી મનહર, બલીન્દ્રની બલિય ત્યા નગરી આવે છે ૧૫૩-૧૫૫

આ બલિય ત્યા નગરીતુ સમન્ત સ્વરૂપ અર્થાત એના કોટ, એના પ્રાસાદ, એઓતુ પ્રમાણુ, એમનો અનુક્રમ આદિ, ચમરચંચાવત મમજુલ ૧૫૬

કોઇ મહા તપસ્વી મનુષ્ય હોય છે એ અર્હિ ઉપપાદ મલામા, દેવદૂષ્યથી આચ્છાદિત એવી શય્યામા ઇન્દ્ર તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે ૧૫૭

આ બલીન્દ્રને આઠ હન્તર સામાનિડ દેવો અને તેત્રીશ ‘ ત્રાયચ્છિંશક ’ દેવો છે ૧૫૮

સામ્પ્રતીનાસ્ત્વમી વેમેલકગ્રામનિવાસિનઃ ।

શ્રદ્ધાલવઘ્નયચ્ચિંશત્ સુહૃદશ્ચ પરસ્પરમ્ ॥ ૧૫૯ ॥

પ્રાગેતે દૃઢધર્માણ પશ્ચાદ્વિમ્લયચેતસઃ ।

ઉત્પન્ના અત્ર ચમરત્રાયચ્ચિંશકદેવવત્ ॥ ૧૬૦ ॥

પ્રાગ્વત્તિલ્લઃ પર્યદોઽસ્ય તિસ્ટૃષ્વપિ સુરા. ક્રમાત્ ।

સહસ્રાણાં વિંશતિઃ સ્યુઃ ચતુરષ્ટાધિકા ચ સા ॥ ૧૬૧ ॥

સાર્દ્ધે દ્વે ચ શતે દ્વે ચ સાર્દ્ધં શતમનુક્રમાત્ ।

દેવ્યઃ પર્યત્સુ તિસ્ટૃષુ દેવાનાં ક્રમતઃ સ્થિતિઃ ॥ ૧૬૨ ॥

પલ્યાનાં ત્રિતય સાર્ધં ત્રય સાર્ધં દ્વય ક્રમાત્ ।

દેવીનાં તુ સ્થિતિઃ સાર્ધે દ્વે તે દ્વે સાર્ધમેવ ચ ॥૧૬૩॥ યુગ્મમ્ ॥

તિલ્લસ્તિલ્લ. પર્યદોઽસ્ય ભવન્તિ પ્રાગ્વદેવ ચ ।

સામાનિકત્રાયચ્ચિંશલોકપાલાગ્રયોપિતામ્ ॥ ૧૬૪ ॥

શુભા નિશુભા રમ્ભા ચ નિરમ્ભા મદનેતિ ચ ।

સ્યુઃ પંચાગ્રમહિષ્યોઽસ્ય પ્રાગ્વદાસા પરિચ્છદઃ ॥ ૧૬૫ ॥

અત્યારે વર્તમાનમાં જે ત્રાયચિંશક દેવો ત્યાં છે તેઓ પૂર્વલવમાં બેલેલક ગામના રહેવાસી, શ્રદ્ધાળુ અને પરસ્પર પ્રીતિ દાખવતા તેનીશ મિત્રો હતા પહેલાં તેા એઓ ધર્મને વિષે દૃઢ હતા, પરન્તુ પાછળથી શિથિલ થઈ જવાથી, ચમરેન્દ્રના એ દેવોની પેઠે, અહિં ઉત્પન્ન થયા છે ૧૫૯-૧૬૦

પૂર્વવત્ આની પણ ત્રણ સલાઓ છે, જેમાં અનુક્રમે વીશ હબાર, ચોવીશ હબાર અને અઠ્યાવીશ હબાર દેવો છે ૧૬૧

તે ત્રણ સલાઓમાં વળી અનુક્રમે અઢીસો, બસો અને દોઢસો દેવીઓ છે ૧૬૨

દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ અનુક્રમે આઠાત્રણ, ત્રણ અને અઢી પચોપમની છે, અને દેવીઓની અનુક્રમે અઢી, બે તથા દોઢ પ યોપમની છે ૧૬૩

વળી એ બહીન્દ્રના સામાનિક, ત્રાયચિંશક અને લોકપાલ દેવો તથા પટ્ટરાણીઓની પણ ત્રણ ત્રણ પર્વદા એટલે મલા છે ૧૬૪

એને વળી શુભા, નિશુભા, રભા, નિરભા અને મદના-એવા નામની પાંચ અગ્ર મહિષીઓ છે, જેમનો પરિવાર પૂર્વ પ્રમાણે છે ૧૬૫

એવં સહસ્રૈઃ ચત્વારિંશતાન્તઃપુરિકાજનૈઃ ।

સુધર્માયા વહિઃ મુંક્તે કૃતૈતાવદ્રપુઃ સુખમ્ ॥ ૧૬૬ ॥

ચત્વારોઽસ્ય લોકપાલાશ્ચતુર્દિગધિકારિણઃ ।

સોમો યમશ્ચ વરુણસ્તુર્યો વૈશ્રમણાભિઃ ॥ ૧૬૭ ॥

એવાં ચતસ્રઃ પ્રત્યેકં દયિતાઃ નામતસ્તુ તાઃ ।

મીનકા ચ સુભદ્રા ચ વિદ્યુદાહ્યા તથાશનિઃ ॥ ૧૬૮ ॥

સ્વસ્વનામરાજધાન્યાં સિંહાસને સ્વનામનિ ।

ઉપવિષ્ઠા સુખ દિવ્ય મુદા તેઽપ્યુપમુંજતે ॥ ૧૬૯ ॥

મહાદ્રુમો મહાસૌદાસાહયઃ પરિકીર્તિતઃ ।

માલંકારોઽપિ ચ મહાલોહિતાક્ષાભિઃ સુરઃ ॥ ૧૭૦ ॥

કિંપુરુષો મહારિષ્ટસ્તથા ગીતયશા ઇતિ ।

વલિનામ્નો. સુરપતેઃ ક્રમાત્ સસેતિ સૈન્યપાઃ ॥૧૭૧॥ યુગ્મમ્ ॥

પત્તીશસ્યાયકચ્છાયાં પષ્ટિર્દેવસહસ્રકાઃ ।

કચ્છાઃ ષડન્યાશ્ચ તતઃ સ્યુરસ્ય દ્વિગુણાઃ ક્રમાત્ ॥ ૧૭૨ ॥

એવ સામાનિકૈભ્રાયત્ત્રિશકૈર્લોકપાલકૈઃ ।

સેવ્યોઽગ્રમહિષીભિશ્ચ સત્તમિ સૈન્યસૈન્યૈષે ॥ ૧૭૩ ॥

એ પ્રમાણે બલીન્દ્ર પણ ચાલીશ ચાલીશ હજાર દેવીઓ સાથે, એટલાજ શરીર ધરીને, સુધર્માસલાની બહાર ભોગ ભોગવે છે ૧૬૬

એને પણ સોમ, યમ, વરુણ અને કુબેર નામના, ચાર દિશાના ચાર લોકપાલ દેવો છે ૧૬૭

એ પ્રત્યેકને વળી મેનકા, સુભદ્રા, વિદ્યુત અને અશનિ નામની ચત્તાર સ્ત્રીઓ છે — એમની સાથે એઓ પોતપોતાના નામ સરખા નામવાળી રાજધાનીમા પોતાના નામવાળા સિંહાસનો પર હર્ષપૂર્વક દિવ્ય મુખ ભોગવે છે ૧૬૮-૧૬૯

બલીન્દ્રને પણ (૧) મહાદ્રુમ, (૨) મહાસૌદાસ, (૩) માલકાર, (૪) મહાલોહિતાક્ષ, (૫) કિંપુરુષ, (૬) મહારિષ્ટ અને (૭) ગીતયશા—એવા નામના સાત સેનાધિપતિઓ છે ૧૭૦-૧૭૧

પાયદળ સેનાના અધિપતિના હાથ નીચેની પહેલી 'કચ્છા' મા સાઠ હજાર દેવો છે એ પછીની છ કચ્છામા અનુક્રમે ઉત્તરોત્તર બમણા બમણા છે ૧૭૨

એ પ્રમાણે સામાનિક દેવો, ત્રાયત્રિ શક દેવો, લોકપાલ દેવો, પટ્ટરાણીઓ, સૈન્યો, સેના

પદ્મથા સહસ્રૈઃ પ્રત્યાશં સેવ્યમાનોઽદ્વરક્ષકૈઃ ।

ચત્વારિંશત્સહસ્રાદ્યલચ્ચદ્વયમિતૈ સમૈ ॥ ૧૭૪ ॥

ત્રયામવર્ણો રક્તવાસાશ્ચૂડામણ્યકમૌલિભૃત્ ।

સુરૂપ સાતિરેકૈકસાગરોપમજીવિત ॥ ૧૭૫ ॥

ભવનાવાસલક્ષાણા ત્રિંશતોઽનુભવત્યસૌ ।

અસુરીણા ચાસુરાણામુદીચ્યાનામધીશતામ્ ॥૧૭૬॥કલાપકમ્ ॥

પરિવારયુતસ્યાસ્ય શક્તિર્વિકુર્વણાશ્રિતા ।

ચમરેન્દ્રસ્યેવ કિન્તુ સર્વત્ર સાતિરેકતા ॥ ૧૭૭ ॥

ઇત્યેવમસ્મિન્નસુરનિકાયે પ્રभवो दश ।

ચમરેન્દ્રો વલીન્દ્રશ્ચ લોકપાલાસ્તથાષ્ટ ચ ॥ ૧૭૮ ॥

लक्ष्मणेव चतुःपटौ भवनेष्वपरेऽपि हि ।

ઉત્પદ્યન્તેઽસુરવરાઃ સ્વસ્વપુણ્યાનુસારતઃ ॥ ૧૭૯ ॥

उत्पत्तिकाले शय्याया नृपणाम्बरवर्जिता ।

તતશ્ચાલકૃતાસ્તેન વપુષા નૂતનેન વા ॥ ૧૮૦ ॥

પતિઓ અને પ્રત્યેક દિશાના સાઠ સાઠ હજાર મળીને કુલ બે લાખ ચાળીશ હજાર અગરક્ષકો—આટલા આટલા પરિવારવાળો તથા શ્યામવર્ણ, લાલવસ્ત્ર, ચૂડામણિથી અઢિત મુકુટ, મનહરરૂપ અને એક સાગરોપમથી અધિક આયુષ્યવાળો એ બલીન્દ્ર ત્રીશલાખ ભવનોપર તથા ઉત્તર દિશાના દેવદેવીઓ પર સામ્રાજ્ય લોગવે છે ૧૭૩-૧૭૪

આ બલીન્દ્રની તેમજ એના પરીવારની વૈકિંચશક્તિ અમરેન્દ્ર સરખી છતાં સર્વત્ર કબજા અધિક છે

એવી રીતે આ અસુરનિકાયમાં દશ અધિકારીઓ છે અમરેન્દ્ર, બલીન્દ્ર અને આઠ લોકપાલ ૧૭૮

એવી રીતે, ચોસઠલાખ ભવનોમાં પોત પોતાના યુદ્ધને અનુસારે બીજા પણ અસુરવરો ઉત્પન્ન થાય છે ૧૭૯

શય્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તેઓ વચ્ચાબૂપણ રહિત હોય છે, પરંતુ પછી એઓ એજ અથવા નૂતન શરીર પર વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરે છે ૧૮૦

સર્વેઽપ્યમી શ્યામવર્ણા વિમ્વોષ્ટાઃ કૃષ્ણમૂર્દ્ધજાઃ ।

શુભ્રદન્તા વામકર્ણાવસક્તદીપ્રકુંડલાઃ ॥ ૧૮૧ ॥

દન્તાઃ કેશાશ્ચ શ્રમીપાં વૈક્રિયા દૃષ્ટવ્યા ન સ્વાભાવિકાઃ । વૈક્રિય શરીરત્વાત્ । ઇતિ જીવાભિગમવૃત્તૌ ॥

આર્દ્રચન્દનલિપ્તાંગા અરુણામ્બરધારિણઃ ।

ચિહેન ચૂડામણિના સદાલંકૃતમૌલયઃ ॥ ૧૮૨ ॥

કુમારત્વમતિક્રાન્તા અસંપ્રાપ્તાશ્ચ યૌવનમ્ ।

તતોઽતિમુગ્ધમધુરમૃદુયૌવનશાલિનઃ ॥ ૧૮૩ ॥

કેયૂરાંગદહારાચ્ચૈર્ભૂપિતા વિલસન્તિ તે ।

દીપ્રા દશસ્વંગુલીપુ મણિરત્નાંગુલીયકૈઃ ॥ ૧૮૪ ॥ વિશેષકમ્ ॥

દેવ્યોઽપ્યેવંવિધાઃ કામક્રીડાવિધિવિચક્ષણાઃ ।

ઘનસ્તના યુવજનોન્માદિલાવણ્યયૌવનાઃ ॥ ૧૮૫ ॥

સત્ત હસ્તા દેહમાનમેપામુત્કર્પતો ભવેત્ ।

અગુલાસંસ્પર્શમાનમુત્પત્તૌ તજ્જઘન્યતઃ ॥ ૧૮૬ ॥

સર્વેના વર્ણુ શ્યામ, હોઠ લાલ, કેશ કાળા અને દાંત સ્વેત હોય છે વળી એમના ડાબા કાનમાં ઝગઝગતા કુડળ હોય છે ૧૮૧

અહિ એમને દાંત અને કેશ ઠંઠા એ સ્વાભાવિક ન સમજવા, વૈક્રિય સમજવા, કારણુ કે એઓનુ શરીર વૈક્રિય શરીર છે —આમ ' છવાણિગમ ' ની ટીકામાં જણુ છે

વળી એઓ શરીરે નિરન્તર આર્દ્ર ચન્દનનુ વિલેપન કરે છે, લાલ વસ્ત્ર પગિધાન કરે છે અને ચૂડામણિથી અડિત એવા સુકુટ ધાગણુ ડરે છે ૧૮૨

ઢોમારાવન્થા ઉઘ ધી ગયા છતા યૌવનાવન્થા પ્રાપ્ત ન થયેલી હોવાથી, એઓનુ યૌવન' અતિ મુગ્ધ, મધુર અને મૃદુ હોઇ એઓ બહુ શોભી રહ્યા છે ૧૮૩

શરીરે ડેયૂર, અ ગદ, સુક્રતાહાર આદિ આભૂષણો પરિધાન કરી અને દશે આગળીએ મણિ અને રત્નની અ શુકીઓ ધારણુ કરી એ ઓ ત્યા જાયમ વિલાસ કરી રહ્યા છે ૧૮૪

એવીજ રીતે એમની દેવીઓ પણ કામક્રીડાવિધિમાં ચતુર, ઝઠિન ન્તન યુગલથી શોભાતી અને યુવાનોને ઉન્માદ પ્રમાડનારા લાવણ્યમય યૌવને કરીને સુકૃત હોય છે ૧૮૫

એ દેવોનુ દેહપ્રમાણુ ઉલ્લુક સાત હાથનુ હોય છે, અને જઘન્ય, ઉત્પત્તિસમયનુ —અ'શુ લના અસંખ્યમાં અ શ જેટલુ હોય છે ૧૮૬

લક્ષ્યયોજનમાનં ચોત્કર્ષાદુત્તરવૈક્રિયમ્ ।

પ્રારમ્ભેડ્ઙુલસંસ્યેયભાગમાન જઘન્યત્ ॥ ૧૮૭ ॥

एषां च दाक्षिणात्याना स्थितिरुत्कर्षतो भवेत् ।

સાગરોપમમેક તદુદીચ્યાનાં ચ સાધિકમ્ ॥ ૧૮૮ ॥

देवीनां दाक्षिणात्याना सार्धं पल्यत्रय स्थितिः ।

જ્યેષ્ઠોત્તરાહદેવીના સાર્ધં પલ્યચતુષ્ટયમ્ ॥ ૧૮૯ ॥

जघन्या तु वत्सराणा सहस्राणि दश स्थितिः ।

સર્વેષાં મધ્યમા જ્યેષ્ઠાકનિષ્ઠાન્તરનેકધા ॥ ૧૯૦ ॥

ज्येष्ठायुषो दाक्षिणात्या मासार्धेनोच्छ्वसन्त्यथ ।

આહારકાંચિણો વર્ષસહસ્રેણ ભવન્તિ ચ ॥ ૧૯૧ ॥

उदीच्या सातिरेकेण मासार्धेनोच्छ्वसन्ति वै ।

સાધિકાઘસહસ્રેણ ભવન્ત્યાહારકાંચિણઃ ॥ ૧૯૨ ॥

मध्यमस्थितयस्त्वेते स्वस्वस्थित्यनुसारतः ।

મુહૂર્ત્તાહઃપૃથક્ત્વૈ. સ્યુરુચ્છ્વાસાહારકાંચિણઃ ॥ ૧૯૩ ॥

એએાતુ ઉત્તર વૈક્રિય શરીર ઉત્કૃષ્ટ લાભ થોજનનુ થર્ષ રાકે છે અને જઘન્ય પ્રારભ વખતે અશુભના સંખ્યાત લાભ પ્રમાણ થાય છે ૧૮૭

એએામા જે દક્ષિણ દિશાના છે એમની ઉત્કૃષ્ટ આયુસ્થિતિ એક સાગરોપમની છે, અને જેએા ઉત્તર દિશાના છે એએાની કંઈક અધિક છે ૧૮૮

દક્ષિણ દિશાની દેવીએાની આયુષ્યસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ સાઠત્રણ પ.યોપમની છે, અને ઉત્તર દિશાવાળી દેવીએાની આઠાચાર પ.યોપમની છે ૧૮૯

વળી એ બધાએાની જઘન્ય સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે, અને મધ્યમ સ્થિતિ તો, ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્યની વચ્ચે અનેક પ્રકારની છે ૧૯૦

ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા દક્ષિણ દિશાના દેવો અર્ધમાસે શ્વાસોચ્છ્વાસ લે છે અને એમને એક હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા થાય છે ૧૯૧

એવાજ ઉત્તર દિશાના દેવો પદર ઉપરાત દિવસ થાય ત્યારે શ્વાસોચ્છ્વાસ લે છે અને એમને એક હજાર ઠરતા વધારે વર્ષે આહારની ઇચ્છા થાય છે ૧૯૨

મધ્યમ આયુષ્યસ્થિતિવાળા એ દેવો પોતપોતાની સ્થિતિને અનુસાર ચાર મુહૂર્ત્ત શ્વાસોચ્છ્વાસ લે છે એમને આહારની અભિલાષા પણ ચાર દિવસે થાય છે ૧૯૩

જઘન્યજીવિન સ્તોકૈઃ સત્તભિ પ્રોચ્છ્વસન્ત્યમી ।

एकाहान्तरमाहारं समीहन्ते च चेतसा ॥ ૧૯૪ ॥

તત. સંકલ્પમાત્રેણોપસ્થિતૈઃ સારપુદ્ગલૈઃ ।

ते तृप्येयुः कावलिकाहारानपेक्षिणः सदा ॥ ૧૯૫ ॥

વિષયઃ સ્યાત્ ગતેરેવામધસ્તમસ્તમાવધિ ।

तृतीयां पुनरवनीं गता यास्यन्ति च स्वयम् ॥ ૧૯૬ ॥

પ્રયોજન તત્ર પૂર્વરિપોઃ પીઢાપ્રવર્ધનમ્ ।

प्राग्जन्मसुहृदस्तावत्कालं पीडानिवर्त्तनम् ॥ ૧૯૭ ॥

તિર્યક્ ચૈવામસંલ્યાન્ધિદ્વીપાઃ સ્યુર્વિષયો ગતેઃ ।

नन्दीश्वरं पुनर्द्वीपं गता यास्यन्ति च स्वयम् ॥ ૧૯૮ ॥

તત્ર પ્રયોજનં ત્વર્હત્કલ્યાણકેષુ પંચસુ ।

संवत्सरचतुर्मासादिषु चाष्टाहिकोत्सव ॥ ૧૯૯ ॥

તથેવાં ગતિવિષય ઊર્ધ્વમપ્યચ્યુતાવધિ ।

स्वर्गं सौधर्मं च यावत् गता यास्यन्ति च स्वयम् ॥ ૨૦૦ ॥

જઘન્ય આયુષ્યવાળા એ દેવો સાત સ્તોકે આમોચ્છ્વાસ લે છે અને એમને એકાંતરે આહારની ઇચ્છા થાય છે ૧૯૪

૫ઠી એઓ ઇચ્છા થવાની સાથે જ પ્રાપ્ત થયેલા ઉત્તમ પુદ્ગળોવડે તૃપ્ત થાય છે એઓને કંઈ ઠવલાહારની અપેક્ષા નથી ૧૯૫

એઓની ગતિ નીચે છે તમસ્તમા નરક સુધી છે ત્રીજી નરક સુધી તો તેઓ સ્વયમેવ ગયેલા છે અને જશે. ત્યાં જવાનું પ્રયોજન એવું છે કે ત્યાં જઈને પૂર્વભવના શત્રુને એટલો વખત વધારે દુઃખ દેવું, અને એવા મિત્રોનું દુઃખ એટલો વખત દૂર કરવું ૧૯૬-૧૯૭

તીર્થી એઓની ગતિ અસખ્ય દ્વીપમસુદ્રો સુધીની છે નદીશ્વર દ્વીપે તો એઓ સ્વયમેવ ગયેલા છે અને જવાના પણ ત્યાં જવાનું એમને એ પ્રયોજન છે કે ત્યાં જઈને એઓ ભગવાનના પાંચે ઠવાણુકોને પ્રમગે, મવત્સરીના ગેજ અને ચતુર્માસાદિકમા અઠાઈ મહોત્સવ કરે છે ૧૯૮-૧૯૯

એઓ વળી ઉચે અચ્યુતદેવલોક સુધી જઈ શકે છે સૌધર્મદેવલોક સુધી તો તેઓ સ્વય ગયેલા છે, અને જવાના ત્યાં એઓ એટલા માટે જાય છે કે એમને વૈમાનિક દેવોની

પ્રયોજનં તત્ર ભવપ્રત્યય વૈરમૂર્જિતમ્ ।

માતગપચાનનવદેપાં વૈમાનિકૈ સહ ॥ ૨૦૧ ॥

તતો વૈરાદમી મત્તા ગત્વા વૈમાનિકાશ્રયાન્ ।

કુર્વન્તિ વ્યાકુલં સ્વર્ગં ત્રાસયન્ત્યાત્મરક્તકાન્ ॥ ૨૦૨ ॥

શક્રમપ્યાક્રોશયન્તિ પ્રાગુક્તચમરેન્દ્રવત્ ।

વૈરપ્રસિદ્ધિર્લોકેઽપિ દેવદાનવયોરિતિ ॥ ૨૦૩ ॥

રત્નાન્યપ્સરસસ્તેપાં પ્રસહ્યાપહરન્તિ ચ ।

ગત્વૈકાન્તે સ્વાનુરક્તાસ્તા. સ્વૈર રમયન્ત્યપિ ॥ ૨૦૪ ॥

અથ નાગનિકાયસ્ય દાક્ષિણાલ્ય. સુરેશ્વર ।

ધરણેન્દ્રો વરિવર્તિ સામ્પ્રતીનસ્ત્વસૌ પુરા ॥ ૨૦૫ ॥

આસીદહિર્વહિ. કાશીપુરત કાનનાન્તરે ।

શુષ્કકાષ્ઠકોટરાન્ત સોઽર્કતાપાર્દિતોઽવિશત્ ॥ ૨૦૬ ॥ યુગ્મસ્ ॥

કમટેન પરિપ્લુષ્ટ પચાગ્નિકષ્ઠકારિણા ।

તાપાર્ત. કર્પિતઃ કાષ્ઠાત્ શ્રીપાર્શ્વેન કૃપાલુના ॥ ૨૦૭ ॥

સાથે હાથીને સિંહની જેવું વેર છે એ વેરને લીધે એઓ વૈમાનિકોના આવાસમાં જાય છે અને ત્યાં સ્વર્ગલોકને આકુળ વ્યાકુળ કરી ત્યાંના રક્ષકોને ત્રાસ પમાડે છે વળી પૂર્વે અમરેન્દ્રના ધૃત્તાન્તમાં કહ્યું છે એમ એઓ શક્ર-ઇન્દ્ર પર પણ આક્રોશ કરે છે લોકોમાં પણ દેવદાનવના વેરની વાત પ્રસિદ્ધ છે એઓના સ્ત્રીશત્રોનું એઓ જળાત્કારે હરણું કરી જાય છે અને એકા તમા જઇ એમને પોતાને વિષે અનુરક્ત કરી એમની સાથે યથેચ્છ વિલાસ કરે છે ૨૦૦-૨૦૪

(આ પ્રમાણે લગભગ બસો શ્લોકમાં ‘ અસુરકુમાર ’ બનીના દેવોનું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન આવ્યું)

હવે બીજા ‘ નાગકુમાર ’ બનીના દેવો વિષે

‘ નાગકુમાર બનીના દેવોનો દક્ષિણ દિશાનો ઇન્દ્ર ‘ ધરણેન્દ્ર ’ છે ૨૦૫

સામ્પ્રતીન (હાલનો-વર્તમાન) ધરણેન્દ્ર પૂર્વજન્મમાં કાશીનગરીની બહાર કોઈ એક વનમાં એક સર્પ હતો તે એકદા સૂર્યના તાપથી અકળાઈને શુષ્ક કાષ્ઠના કોટરમાં પેઠો એ વખતે ત્યાં એક કમઠ નામે તાપસ પચાગ્નિતપ તપતો હતો તેણે એજ શુષ્ક કાષ્ઠ લાવી એની ધૂળી સળગાવી એટલે એમાં રહેલો પેલો સર્પ દાઝવા-બળવા લાગ્યો પણ એટલામાં દયાળુ એવા પાર્શ્વકુમારે આવી એ જળતા સર્પને કાષ્ઠમાંથી બહાર કઢાવ્યો તે, એ પાર્શ્વ

લોક] ધીમા ' નાગકુમાર ' નિકાયતુ સ્વરૂપ । ' ધરણેન્દ્ર ' ની હકીકત । (૭૭)

સ ગ્રાહદર્શનાન્નપાપ્મા શ્રુતનમસ્કૃતિ ।

ઉપાર્જિતોર્જિતશ્રેયા ધરણેન્દ્રતયામવત્ ॥ ૨૦૮ ॥

તતો મેઘસૂરીભૂતકમઠેનાકાલિકામ્બુદૈઃ ।

एष पार्श्वमुपद्रूयमानमाच्छादयत्फणैः ॥ ૨૦૯ ॥

શ્રીપાર્શ્વસ્તોત્રમંત્રાલ્યાસ્મરણાત્તુષ્ટમાનસઃ ।

अद्यापि शमयन् कष्टमिष्टानि वितरत्यसौ ॥ ૨૧૦ ॥

પરિશ્ચ સતતિશ્ચૈવાશીતિ. ક્રમાત્ સહસ્રકાઃ ।

पर्यत्रये स्युर्देवानां स्थितिश्चैषां यथाक्रमम् ॥ ૨૧૧ ॥

પલ્યસ્યાર્ધ સાતિરેકમર્ધ દેશોનિતં ચ તત્ ।

सपचसतति शतं पचाशं पंचविशकम् ॥ ૨૧૨ ॥

દેવ્યઃ પર્યત્સુ દેશોનં પલ્યસ્યાર્ધમિહ સ્થિતિઃ ।

साधिकः पल्यतुर्याशः तुर्याश एव च क्रमात् ॥ ૨૧૩ ॥ विशेषकम् ॥

કુમાર જે ભાવિ તીર્થ ઠર હતા એના દર્શનથી પાપમાત્ર વાગી તથા નવકારમત્ર સાધણી ઉત્તમ પુણ્ય ઉપાર્જન કરી (મૃત્યુ પામ્યા બાદ) ત્યાં (નાગકુમારનિકાયમા) ઇન્દ્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયો ૨૦૫-૨૦૮

હવે પેલો કમઠ તાપસ કાળધર્મ પામી મેઘકુમાર ભતિના દેવોમા ઉત્પન્ન થયો એણે (પૂર્વના વેરને લીધે) પાર્શ્વપ્રભુને, અકાળે વરસાદ વરસાવી ઉપદ્રવ કરવા માડયો, ત્યારે ધરણેન્દ્રે (પૂર્વનો ઉપકાર સભારી) પ્રભુ ઉપર પોતાની ક્ષણાએ ધરી ગઈ હતી ૨૦૯

અદ્યાપિ પણ જો આપણે પાર્શ્વનાથનુ સ્તોત્ર કે મત્ર કે નામમાત્રનુ પણ નમરણ કરીએ તો એ ધરણેન્દ્ર સતુષ્ઠ થઈને આપણા કષ્ટ શમાવી દે છે અને આપણુ ઇચ્છિત પૂર્ણ કરે છે ૨૧૦

હવે, એ ધરણેન્દ્રને ત્રણ પર્વદા ા એમા અનુક્રમે માઠ હળ્લર, શીત્તર હળ્લર અને એ શી હળ્લર દેવો છે ૨૧૧

ત્રણે પર્વદાના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ અનુક્રમે (૧) અર્ધ પટયોપમથી ૬૪૮ વધારે, (૨) ધરાળર અર્ધ પટયોપમ અને (૩) અર્ધ પટયોપમથી ૬૪૮ ઓછી-એ પ્રમાણુ છે ૨૧૨

ત્રણે પર્વદામા દેવીઓ અનુક્રમે પોણાળસો, દોઢસો અને સવાસો છે એમની આયુષ્ય સ્થિતિ અનુક્રમે (૧) અર્ધપટયોપમથી ઓછી, (૨) એક ચતુર્થાશ પટયોપમથી નહોત વધારે

સમિતાચંડાજયાચ્યા. સ્યુ સમા ધરણેશિતુઃ ।
 અપિ સામાનિકત્રાયસ્ત્રિશાનામેતદાહ્યાઃ ॥ ૨૧૪ ॥
 લોકપાલાનાં તથાગ્રમહિષીણાં ભવન્તિ તાઃ ।
 ર્દેષા તથાન્યા ઝુટિતા તતો દૃઢરથાભિધા ॥ ૨૧૫ ॥
 શેષાણાં ભવનેન્દ્રાણાં પર્યદામભિધા કિલ ।
 તૃતીયમગમાલોક્ય વિજ્ઞેયા ધરણેન્દ્રવત્ ॥ ૨૧૬ ॥
 સ્યુ પઢગ્રમહિષ્યોઽસ્ય અલા મક્કા શતેરિકા ।
 સોદામિનીન્દ્રા ચ ઘનવિદ્યુતેતિ ચ નામત ॥ ૨૧૭ ॥
 પદ્મિ સહસ્તૈ દેવીના પ્રત્યેક પરિવારિતા ।
 પદ્ સહસ્ત્રાણિ દેવીનાં વિકુર્વિતુમપિ ક્ષમા. ॥ ૨૧૮ ॥
 શેષાણામપ્યથેન્દ્રાણામષ્ટાનાં ચામ્યદિગ્ધુવામ્ ।
 પદ્ પઢગ્રમહિષ્ય સ્યુરેતૈરેવ ચ નામભિ ॥ ૨૧૯ ॥
 કાશીનગરવાસ્તવ્યાશ્વતુષ્પચાશદપ્યમૂ ।
 ધૃહત્કન્યા સ્વામિધાનુરુપાલ્યપિતરોઽભવન્ ॥ ૨૨૦ ॥

ઉપર એ ધરણેન્દ્રની જે ત્રણ પર્ષદા ઝહી-એઓના સમિતા, અડા અને જયા એવા નામ છે વળી એના સામાનિક દેવેાની અને ત્રાયસ્ત્રિશક દેવેાની પણ એજ નામની ત્રણ ત્રણ પર્ષદા છે ૨૧૪

એના ‘લોકપાલ’ દેવેાની તેમજ એની અગ્રમહિષીઓની પણ ઈષા, ઝુટિતા અને દૃઢરથા નામની ત્રણ ત્રણ પર્ષદાઓ છે ૨૧૫

બાકીના ભવનેન્દ્રોની પર્ષદાઓના નામ ધરણેન્દ્રવત્ છે-એમ ત્રીજા ‘અગ’ મા કહ્યું છે ૨૧૬
 એ ધરણેન્દ્રને વળી છ અગ્રમહિષી કે પદ્મરાણીઓ છે એઓના (૧) અલા, (૨) મક્કા, (૩) શતેરિકા, (૪) સૌદામિની, (૫) ઈન્દ્રા અને (૬) ઘનવિદ્યુતા-એવા એવા નામ છે ૨૧૭
 દરેક પદ્મરાણીને છ છ હજાર દેવીઓનો પરીવાર છે કારણ કે એઓ પ્રત્યેક એટલી દેવીઓ વિકુર્વી શકે છે ૨૧૮

બાકીના આઠ દાક્ષિણાત્ય ઈન્દ્રોને પણ એજ નામની છ છ પદ્મરાણીઓ છે ૨૧૯
 એટલે એ પ્રમાણે નવ ઈન્દ્રોની ઈન્દ્રાણીઓ કુલ થઇને ૬૪૬ અર્થાત્ ચોપન થઈ
 એ મધ્યગી પૂર્વક્ષવમા કાશીનગરીમા પોતાના નામ સરખા નામવાળા માતપિતાઓની

પાર્શ્વપાર્શ્વદત્તદીક્ષાઃ શિચિતાઃ પુષ્પચૂલયા ।

વિરાદ્ધસંયમાઃ પદ્મ સલિલ્ય ચ મૃતાસ્તતઃ ॥ ૨૨૧ ॥

સ્વાલ્યાવતંસભવને સ્વાલ્યસિંહાસનસ્પૃશિ ।

દેવીત્વેન સમુત્પન્નાઃ સાર્ધપલ્યમિતાયુષઃ ॥ ૨૨૨ ॥ યુગ્મમ્ ॥

ભૂતાનન્દાદ્યોત્તરાહેન્દ્રાણામપિ મનઃપ્રિયાઃ ।

સન્તિ પદ્મ પદ્મ વદ્યમાણૈ રૂપાદ્યૈઃ પદ્મિરાહ્યૈઃ ॥ ૨૨૩ ॥

ચતુષ્પંચાશતોઽપ્યૂનપલ્યોપમયુગાયુષામ્ ।

પ્રાગાસાં નગરી ચમ્પા વાચ્યા શેષમિહોક્તવત્ ॥ ૨૨૪ ॥

કાલપાલ. કોલપાલઃ શૈલપાલોઽસ્ય ચ ક્રમાત્ ।

શલપાલશ્ચ ચત્વારો લોકપાલાઃ સુરેશિતુઃ ॥ ૨૨૫ ॥

અશોકા વિમલા ચૈવ સુપ્રભા ચ સુદર્શના ।

ઘ્ણાં ચત્સો દયિતાઃ પ્રત્યેકમેતદ્વાહ્યાઃ ॥ ૨૨૬ ॥

મદ્રસેનોઽસ્ય ચ યશોધરઃ સુદર્શનઃ ક્રમાત્ ।

નીલકંઠસ્તથાનન્દો નન્દનસ્તેતલીતિ ચ ॥ ૨૨૭ ॥

મ્હોટી વયની કુમારિકાઓ હતી એઓ શ્રીપાર્શ્વપ્રભુ આગળ ત્રત ઉચ્ચરી પુષ્પચૂલા આર્યા પાસે અભ્યાસ કરી, સયમ વિરાધી, અર્ધભાસની સલેખનાપૂર્વક મૃત્યુ પામી, ત્યાથી પોતપોતાના નામ સરખા નામ યુક્ત સિદ્ધામનવાળા અવત સલવનમા દોઢ પંથોપમના આયુષ્યવાળી દેવીઓ થઇ છે ૨૨૦-૨૨૧

ભૂતાનન્દાદિક ઉત્તરદિશાના ઇન્દ્રોની પણ છ છ પટ્ટરાણીઓ છે એમના 'રૂપા' આદિક નામો છે જે આગળ ઉપર કહેવામા આવશે ૨૨૩

તે ચોપનેતુ આયુષ્ય બે પંથોપમથી સહેજ ઓછુ છે અને એઓ પૂર્વલવમા ચ પા નગરીમા રહેલી હતી શેષ વૃત્તાન્ત પૂર્વોક્તવત્ ૨૨૪

એ ઇન્દ્રને, (૧) કાલપાલ, (૨) કોલપાલ, (૩) શૈલપાલ અને (૪) શખપાલ-એ નામના ચાર લોકપાલ છે એ પ્રત્યેકને અશોકા, વિમલા, સુપ્રભા અને સુદર્શના નામની અચ્ચાર પટ્ટરાણી છે ૨૨૫-૨૨૬

વળી એને (ધરણેન્દ્રને) (૧) પાચદળ, (૨) અશ્વ, (૩) હસ્તી, (૪) મહિષ, (૫) રથ, (૬)

પત્તિવાજીભમહિપરથાહ્યાનાં યયાક્રમમ્ ।

નટગન્ધર્વયોશ્વાપિ સૈન્યાનામધિપા સ્મૃતાઃ ॥ ૨૨૮ ॥ યુગ્મમ્ ॥

અસ્યાવ્યકચ્છાયાં પત્તિનેતુર્દેવસહસ્રકા ।

સ્યુરઘાવિંશતિ કચ્છાઃ પડન્યા દ્વિગુણાઃ ક્રમાત્ ॥ ૨૨૯ ॥

એતદેવ ચ સન્તાનાં કચ્છાનાં માનમૂહ્યતામ્ ।

ઉક્તાન્યભવનેશેન્દ્રપત્તિસૈન્યાધિકારિણામ્ ॥ ૨૩૦ ॥

પદ્મિઃ સહસ્રૈરિન્દ્રોઽય સામાનિકૈરુપાસિત ।

પર્વત્ત્રાયસ્ત્રિશલોકપાલસૈન્યતદર્ધીશ્વરૈ ॥ ૨૩૧ ॥

પ્રત્યાશ સેવિત પદ્મિઃ સહસ્રૈરાત્મરક્ષિણામ્ ।

સર્વામ્રેણ ચતુર્વિંશત્યા સહસ્રૈર્મહાબલૈઃ ॥ ૨૩૨ ॥

ભવનાનાં ચતુશ્ચત્વારિંશલક્ષાણિ પાલયન્ ।

સમૃદ્ધ શાસ્તિ સામ્રાજ્ય સાર્ધપલ્યોપમસ્થિતિઃ ॥ ૨૩૩ ॥

વિશેષકમ્ ॥

દધિપાણ્ડુરવર્ણાંગો નીલામ્બરમનોરમઃ ।

સર્પસ્ફટાચિહ્નશાલિભૂપણો ગતદૂપણ. ॥ ૨૩૪ ॥

નટઅને (૭) ગ ધર્વ-એમ સાત સૈન્યો છે અને એના અનુક્રમે ભદ્રસેન, યશોધર, સુદર્શન, નીલકંઠ, આનંદ, નંદન અને તેતલી-એ નામના માત સૈન્યાધિપતિ છે ૨૨૭-૨૨૮

પાયદળનેનાના અધિપતિના હાથ નીચેની પહેલી ‘કચ્છા’ મા અઠ્યાવીઝ હબાર દેવો છે બાકીની છ ‘કચ્છા’ મા અનુક્રમે ઉત્તરોત્તર બમણા બમણા છે ૨૨૯

એ શિવાયના બીજા ભવનપતિઓની પાયદળનેનાના અધિપતિઓના હાથ નીચેની સાતે કચ્છાઓમા પલ્લુ એજ પ્રમાણે દેવસ પચા બાણવી ૨૩૦

છ હબાર એટલા સામાનિજદેવો, ત્રણપાણુ તો પર્વદા, વળી (તેત્રીયા) ત્રાયસ્ત્રિશક દેવો, (ચાર) લોકપાલ, સાત સૈન્યો અને એટલા જ સૈન્યાધિપતિઓ ધરણેન્દ્રની સેવામા હાજરાહજુર રહે છે ૨૩૧

વળી પ્રત્યેક દિશાએ છ છ હબાર મળીને ચોવીસહજાર મહા બળવાન દેવો એના અગ રક્ષકો તરીકે બેઠા રહે છે ૨૩૨

એવી એવી સમૃદ્ધિવાળો અને દોઢપ થોપપના આયુધવાળો એ ઈન્દ્ર ચુમાળીશ લાખ ભવનોનું અનુપાલન કરતો છતો સામાન્ય લોગને છે ૨૩૩

કોઇ પ્રકારના દ્રવ્ય વિનાના એ ધરણેન્દ્રનો દેહ દહિ જેવો પાદુર-સૂર્યો છે એ નિત્ય મનહર

ભૂપણમત્ર મુકુટો દૃષ્ટવ્ય ઇતિ જીવાભિગમવૃત્તૌ । એવમગ્રેડપિ ॥

એકયા સ્ફટયા જમ્બૂદ્વીપં જ્ઞાદયિતું ત્તમઃ ।

ધરણેન્દ્ર સાધિકં તં વક્ષ્યમાણો મુજંગરાટ્ ॥ ૨૩૫ ॥

ઇન્દ્રો નાગનિકાયસ્યોદીચ્યોઽથ પરિકીર્ત્યતે ।

ભૂતાનન્દોઽસ્ય પર્વત્સુ તિષ્ઠન્વપિ સુરાઃ ક્રમાત્ ॥ ૨૩૬ ॥

પચાશદથ પદિશ્ચ સપ્તતિશ્ચ સહસ્રકા ।

પલ્યં દેશોનમર્થં ચ પલ્યસ્ય સાધિકં તથા ॥ ૨૩૭ ॥

અર્થ પલ્યોપમં ચૈવાં સ્થિતિઃ ક્રમાત્ શતદ્વયમ્ ।

પચર્વિંશં દ્વે શતે ચ શતં દેવ્યઃ ક્રમાદિહ ॥ ૨૩૮ ॥ વિશેષકમ્ ॥

આસાં પલ્યોપમસ્યાર્થં દેશોનમર્થમેવ ચ ।

સાતિરેકશ્ચ તુર્યાશઃ સ્થિતિર્જ્ઞેયા યથાક્રમમ્ ॥ ૨૩૯ ॥

રૂપા રૂપાંશા સુરૂપા પ્રેયસ્યો રૂપકાવતી ।

રૂપકાન્તા તથા રૂપપ્રભાસ્ય નાગચક્રિણઃ ॥ ૨૪૦ ॥

એવા હીલા વસ્ત્રો પરિધાન કરે છે અને સર્પની ક્ષણાથી અ કિત એવો સુદર મુકુટ એના મસ્તક પર સર્વદા વિરાજી રહે છે ૨૩૪

ચોતાની એક જ ક્ષણાથી અગિલ જમ્બૂદ્વીપને આગ્રહાદિત કરી નાંહે એટલું એ ધરણેન્દ્રમા સામર્થ્ય છે વળી, જેના વિષે હવે વહેવાનો છુ એ નાગેન્દ્રમા તો એથી યે અધિક સામર્થ્ય છે ૨૩૫

(એ પ્રમાણે દક્ષિણદિશાના નાગકુમારોના ઇન્દ્રની હકીકત થઇ)

હવે ઉત્તર દિશાના નાગકુમારોના ઇન્દ્ર ‘ ભૂતાનન્દ ’ વિષે

એ ‘ ભૂતાનન્દ ’ ને પણ ત્રણ પર્વદા છે પ્રત્યેક પર્વદામા અતુકમે પચાસ હજાર, સાઠ હજાર અને શિત્તર હજાર દેવો છે, જેઓની આયુષ્યસ્થિતિ વળી ક્રમત ‘ એક પચોપમથી ક ઇક ન્યૂન, ’ ‘ અરધા પચોપમથી ક ઇક અધિક ’ તથા ‘ બરાબર અરધુ પચોપમ ’ છે ૨૩૬-૨૩૭

ત્રણે પર્વદાઓમા બસો પચવીશ, બસો અને એકસો દેવીઓ છે, જેમની આયુષ્યસ્થિતિ અતુકમે અરધુ પ ચોપમ, અરધા પચોપમથી સહેજ ઓછી તથા એક ચતુર્થાંશ પચોપમથી ક ઇક અધિક છે ૨૩૮-૨૩૯

આસાં પરિચ્છેદઃ પ્રાગ્વલ્લોકપાલાસ્તથાસ્ય ચ ।

કાલકૌલશશ્વશૈલાઃ સ્યુ પાલોપપદા શ્રમી ॥ ૨૪૧ ॥

સુનન્દા ચ સુભદ્રા ચ સુજાતા સુમના ઇતિ ।

एषां चतुर्णां प्रत्येकं चतस्रो दयिता स्मृता ॥ ૨૪૨ ॥

સપ્ત સેનાન્યોઽસ્ય દક્ષઃ સુગ્રીવશ્ચ સુવિક્રમ ।

श्वेतकंठ. क्रमानंदोत्तरो रतिश्च मानस. ॥ ૨૪૩ ॥

સૈન્યક્રમસ્તુ પ્રાગુક્ત એવ ॥

પડ્ભિ. સહસ્રૈરિન્દ્રોઽય સામાનિકૈરુપાસિત ।

त्रायस्त्रिंशो. लोकपालै. पार्षदै सैन्यसैन्यपै. ॥ ૨૪૪ ॥

સહસ્રૈઃ પડ્ભિરેકૈકદિશ્યાત્મરત્નૈઃ શ્રિતઃ ।

चतुर्विंशत्या सहस्रैरित्येवं सर्वसंख्यया ॥ ૨૪૫ ॥

ચત્વારિંશદ્ધ ભવનલક્ષાણિ પરિપાલયન્ ।

साम्राज्यं शास्ति नागानां न्यूनद्विपल्पजीवितः ॥ ૨૪૬ ॥

ત્રિભિર્વિશેષકમ્ ॥

એને વળી (૧) રૂપા, (૨) રૂપાશા, (૩) સુરૂપા, (૪) રૂપજાવની, (૫) રૂપકાન્તા અને (૬) રૂપપ્રભા-એ નામની છ પદ્મરાણીઓ છે, જેમનો પૂર્વોક્તવત્ પત્નીવાર છે ૨૪૦

વળી એને કાલપાલ, કૌલપાલ, શ અપાલ અને શૈલપાલ નામના ચાર લોકપાળો છે, જેમને પ્રત્યેકને સુનન્દા, સુભદ્રા, સુજાતા અને સુમના એમ ચત્તારા પ્રાણુન લલા છે ૨૪૧-૨૪૨

એને વળી પૂર્વોક્તવત્ સાત સૈન્યો છે એમના અનુક્રમે (૧) દક્ષ, (૨) સુગ્રીવ, (૩) સુવિક્રમ, (૪) શ્વેતકંઠ, (૫) નન્દોત્તર, (૬) રતિ અને (૭) માનસ-એ નામના સાત અધિપતિઓ છે ૨૪૩

એ સુલ્લખ છ હજાર સામાનિકદેવો તથા લોકપાળ અને ત્રાયસ્ત્રિંશદ્દ દેવો, સલાસદો, સૈન્યો અને સેનાધિપતિઓ એની સતત સેવા કર્યા કરે છે વળી પ્રત્યેક દિશાએ છ હજાર એમ ચારે દિશાએ યદને કુલ ચૈવીશ હજાર દેવો એના અગરક્ષક તરીકે રહેલા છે ૨૪૪-૨૪૫

આવી આવી સાઠાળીવાળો, લગભગ બે ૫ થોપમના આયુષ્યવાળો એ નાગેન્દ્ર આલીશ લાખ લખેનાનું પરિપાલન કરતો છતો નાગનિઝાય પર સામ્રાજ્ય લોગવે છે ૨૪

દેહવર્ણવસ્ત્રચિન્હોત્કૃષ્ઠસ્થિત્યાદિકં ભવેત્ ।

સર્વેષાં ભવનેશાનાં સ્વજાતીયસુરેન્દ્રવત્ ॥ ૨૪૭ ॥

ઇન્દ્રાણાં વક્ત્યમાણેષુ નિકાયેષ્વપ્સુ સ્થિતિઃ ।

તિસ્તૃણાં પર્વદાં દેવદેવીસંખ્યાથ તસ્થિતિઃ ॥ ૨૪૮ ॥

લોકપાલપ્રિયામિત્યાઃ સામાનિકાત્મરક્ષિણામ્ ।

સંખ્યાગ્રમહિપીણાં ચ સંખ્યાનામપરિચ્છદાઃ ॥ ૨૪૯ ॥

અપ્તાનાં દાક્ષિણાત્યાનાં વિજ્ઞેયા ધરણેન્દ્રવત્ ।

અપ્તાનામૌત્તરાહાણાં ભૂતાનન્દસુરેન્દ્રવત્ ॥ ૨૫૦ ॥ વિશેષકમ્ ॥

કેવલં લોકપાલાનાં સુરેન્દ્રાણાં ચ નામસુ ।

વિશેષોઽસ્તિ સ એવાથ લાઘવાય પ્રતન્યતે ॥ ૨૫૧ ॥

દક્ષિણોત્તરયોર્લોકપાલાનાં કિન્તુ નામસુ ।

સર્વત્રાપિ વ્યતીહારઃ સ્યાત્તૃતીયતુરીયયોઃ ॥ ૨૫૨ ॥

દક્ષિણસ્યાં તૃતીયો યઃ તુરીયઃ સ ભવત્યુદક્ ।

દાક્ષિણાત્યતુરીયસ્તુ સ્યાદુદીચ્યાં તૃતીયકઃ ॥ ૨૫૩ ॥

સર્વે ભવનપતિદેવોના શરીર, વર્ણ, વસ્ત્ર, ચિન્હ તથા ઉત્કૃષ્ઠ આયુષ્યસ્થિતિ વગેરે પોતપોતાની ભતિના ઇન્દ્ર સમાન છે ૨૪૭

એમનું વર્ણન હજી હવે કરવાના છીએ એ આઠે નિકાયોના દક્ષિણ દિશાના ઇન્દ્રોની સ્થિતિ, પર્વદા, દેવદેવીઓની સંખ્યા અને સ્થિતિ, લોકપાળોના અને એમની સ્ત્રીઓના નામ, સામાનિક તથા આત્મરક્ષકોની સંખ્યા, પટ્ટરાણીઓની સંખ્યા, એમના નામ અને પગવાર—એ સર્વ ધરણેન્દ્રવત્ ભણવું અને એવાનું ઉત્તર દિશાના આઠ ઇન્દ્રોના એ સર્વ વાના ' ભૂતાનંદ ' નામના ઇન્દ્રપુત્ર્ય મમજવા ૨૪૮-૨૫૦

ફક્ત લોકપાળ અને ઇન્દ્રોના નામમા તફાવત છે તે સંક્ષેપમા કહું છું —

દક્ષિણ અને ઉત્તરદિશાના લોકપાળના નામમા સર્વત્ર ત્રીજા અને ચોથામા કારકેર છે દક્ષિણ દિશાનો જે ત્રીજો છે તે ઉત્તર દિશાનો ચોથો છે, અને દક્ષિણનો જે ચોથો છે તે ઉત્તરનો ત્રીજો છે ૨૫૧-૨૫૩

વેણુદેવો વેણુદારી સ્વર્ણામૌ શ્વેતવાસસૌ ।
 દ્વૌ સુપર્ણકુમારેન્દ્રૌ ગરુડાંકિતભૂષણૌ ॥ ૨૫૪ ॥
 ચિત્રો વિચિત્રશ્ચ ચિત્રપદ્મો વિચિત્રપદ્મકઃ ।
 ઇતયોરિન્દ્રયોર્લોકપાલાઃ સ્યુરિતિ નામતઃ ॥ ૨૫૫ ॥
 જમ્બૂદ્વીપ વેણુદેવ. પદ્મેણાવરિતુ ક્ષમ ।
 ઇનમેવ સાતિરેક વેણુદારી સુપર્ણરાદ્ ॥ ૨૫૬ ॥
 ઇન્દ્રૌ વિદ્યુત્કુમારેષુ હરિકાન્તહરિસ્સહૌ ।
 તત્તસ્વર્ણારુણૌ નીલામ્બરૌ વજ્રાંકભૂષણૌ ॥ ૨૫૭ ॥
 પ્રમસ્તથા સુપ્રમશ્ચ પ્રમાકાન્તસ્તથાપર ।
 સુપ્રમાકાન્ત ઇત્યેતે લોકપાલા. સ્યુરેતયો. ॥ ૨૫૮ ॥
 ઇકયા વિદ્યુતા જમ્બૂદ્વીપ હરિ પ્રકાશયેત્ ।
 વિદ્યુત્કુમારાધિપતિ. સાધિક તં હરિસ્સહ. ॥ ૨૫૯ ॥
 સ્યાતામગ્નિકુમારેન્દ્રાવગ્નિશિખાગ્નિમાણ્ણૌ ।
 તપ્તસ્વર્ણતનૂ નીલવસ્ત્રૌ કુર્માંકભૂષણૌ ॥ ૨૬૦ ॥
 તેજસ્તેજઃશિખસ્તેજઃકાન્તસ્તેજઃપ્રભોઽપિ ચ ।
 ઇતયો સ્યુર્લોકપાલા વિશિષ્ટોત્કૃષ્ટબુદ્ધય ॥ ૨૬૧ ॥

‘સુપર્ણકુમાર’ જાતિના દેવોના બેઉ દિશાના ‘વેણુદેવ’ અને ‘વેણુદારી’ નામના (બે) ઇન્દ્રો છે એઓ પીતલવર્ણ, શ્વેતવસ્ત્રધારી અને ગરુડના ચિન્હથી અકિત એવા મુકુટને ધારણ કરનારા છે એમના ચિત્ર, વિચિત્ર, ચિત્રપદ્મ અને વિચિત્રપદ્મ નામના ચાર લોકપાળો છે વેણુદેવમા, પોતાની એક પાખવડે આખા જમ્બૂદ્વીપને આચ્છાદિત કરી દેવાનું મામત્તર્ય છે, અને ‘વેણુદારી’ મા એથીયે અધિક સામત્તર્ય છે ૨૫૪-૨૫૬

‘વિદ્યુત્કુમાર’ જાતિના દેવોના, (બેઉ દિશાના) ‘હરિકાન્ત’ અને ‘હરિસ્સહ’ નામના ઇન્દ્રો છે એમનો તપાવેલા સુવર્ણસદૃશ લાલ વર્ણ છે, લીલા વસ્ત્રો છે અને વજ્રના ચિન્હથી અકિત મુકુટ છે એમને પ્રભ, સુપ્રભ, પ્રભાકાન્ત અને સુપ્રભાકાન્ત-એ નામના ચાર લોકપાળ છે બેઉ વિદ્યુત્કુમારેન્દ્રોમા જે ‘હરિકાન્ત’ છે તે વિદ્યુતના એક અમકાશ વડે આખા જમ્બુ દ્વીપમા પ્રકાશ પ્રકાશ કરી શકે છે, અને ‘હરિસ્સહ’ વળી એ કરતા વિશેષ ભાગમા અજવાળુ કરી શકે છે ૨૫૭-૨૫૯

‘અગ્નિકુમાર’ જાતિના દેવોના બેઉ દિશાના (બે) ઇન્દ્રોના ‘અગ્નિશિખ’ અને ‘અગ્નિ

एकाग्निज्वालया जम्बूद्वीपं प्लोपयितुं क्षमः ।

सुरेन्द्रोऽग्निशिखस्तं सातिरेकमग्निमाणवः ॥ २६२ ॥

इन्द्रो द्वीपकुमाराणां पूर्णो वसिष्ठ इत्युभौ ।

तत्तत्સ્વર્ણપ્રભૌ નીલક્ષૌભૌ સિર્હાંકભૂપર્ણૌ ॥ ૨૬૩ ॥

रूपो रूपांशश्च रूपकान्तो रूपप्रभोऽपि च ।

लोकपाला अमी द्वीपकुमारचक्रवर्त्तिनो ॥ २६४ ॥

जम्बूद्वीपं हस्ततलेनैक स्थगयितुं क्षमः ।

पूर्णो द्वीपकुमारेन्द्रो वसिष्ठस्त च साधिकम् ॥ २६५ ॥

अथोदधिकुमारेन्द्रो जलकान्तजलप्रभૌ ।

शुक्लद्यूती नीलवस्त्रावશ્વરૂપાંકભૂપર્ણૌ ॥ ૨૬૬ ॥

जलश्च जलरूपश्च जलकान्तो जलप्रभः ।

लोकपालाः स्युरुदधिकुमारसुरराजयोः ॥ २६७ ॥

एकेनाम्बुतरंगेण जम्बूद्वीप प्रपूरयेत् ।

जलकान्तः सुराधीशः साधिकं तं जलप्रभः ॥ २६८ ॥

માણવ' એવા નામ છે એમને તત્ત્વસુવર્ણ સરખો વર્ણ છે, એમના નીલા વસ્ત્ર છે, અને કુમ્ભના ચિહ્નથી અંકિત સુકુટ છે એમના તેજ, તેજ શીખ, તેજ કાત અને તેજ પ્રભ-એ નામના ચાર મહા પુદ્ધિશાલી લોકપાળ છે 'અગ્નિશિખ' મા એક જ ભવાળાવટે સમન્ન જ બુદ્ધીપને બાળી નાખનારુ સામર્થ્ય છે, બ્યારે 'અગ્નિમાણવ' મા એ કરતા પણ વિશેષ સામર્થ્ય છે ૨૬૦-૨૬૨

‘દ્વીપકુમાર’ ભતિના દેવોના (બેઉ દિશાના) ‘પૂર્ણ’ અને ‘વસિષ્ઠ’ નામના (બે) ઇન્દ્રો છે એમની તત્ત્વસુવર્ણસમાન ગંભીર છે, એમના નીલા વસ્ત્ર છે, અને એઓ ચિહ્નના ચિહ્નથી અંકિત એવો સુકુટ ધારણ કરે છે એ બેઉ ઇન્દ્રોને રૂપ, રૂપાણ, રૂપકાન્ત અને રૂપપ્રભ-એવા નામના અચ્ચાર લોકપાળ છે ‘પૂર્ણ’ ઇન્દ્રમા આખા જમ્બૂદ્વીપને હથેળીમા સતાડી દેવાનું સામર્થ્ય છે, બ્યારે વસિષ્ઠેન્દ્રમા જમ્બૂદ્વીપ કરતા પણ અધિકને સતાડી દેવાનું સામર્થ્ય છે ૨૬૩-૨૬૫

‘ઉદધિકુમાર’ ભતિના દેવોના (ઉભય દિશાના) ‘જળકાત’ અને ‘જળપ્રભ’ નામના ઇન્દ્રો છે એઓ શ્વેતવર્ણ, નીલ વસ્ત્ર ખંડેરવાળા, અને અથવા ચિહ્નથી અંકિત-એવા સુકુટને ધારણ કરવાવાળા છે એમના જલ, જલરૂપ, જલકાત અને જલપ્રભ-એ નામના

દિવકુમારેશાવમિતગતિશ્ચામિતવાહનઃ ।

સ્વર્ણગૌરૌ શુભ્રવસ્ત્રૌ મજરૂપાંકભૂષણૌ ॥ ૨૬૧ ॥

एतयोस्त्वरितः क्षिप्रः सिंहश्च सिंहविक्रमः ।

चत्वारो गत्युपपदा लोकपालाः प्रकीर्त्तिताः ॥ ૨૭૦ ॥

एकपार्श्वेऽप्रहारेण जम्बूद्वीपं प्रकम्पयेत् ।

इन्द्रोऽमિતगतिः सातिरेक त्वમિતવાહન ॥ ૨૭૧ ॥

इन्द्रौ वायुकुमारेषु वेलघाख्यप्रभजनौ ।

इयामौ सन्ध्यारागवસ્ત્રૌ મકરાંકિતભૂષણૌ ॥ ૨૭૨ ॥

કાલશ્ચાથ મહાકાલોંજનશ્ચ રિષ્ટ એવ ચ ।

સ્યુર્લોકપાલા વેલવપ્રમજનસુરેન્દ્રયોઃ ॥ ૨૭૩ ॥

મરુત્તરગેળૈકેન જમ્બૂદ્વીપં પ્રપૂરયેત્ ।

વેલવેન્દ્રઃ સાતિરેક તં પૂરયેત્ પ્રમજન ॥ ૨૭૪ ॥

इन्द्रौ घोषमहाघोषौ स्तनिताख्यकुमारयोः ।

સ્વર્ણવર્ણૌ શુભ્રલવસ્ત્રૌ વર્દ્ધમાનાકભૂષણૌ ॥ ૨૭૫ ॥

અચ્ચાર લોકપાળ છે ‘જળકાત’ ઇન્દ્ર જળના એકજ તર ગથી સમસ્ત જમ્બૂદ્વીપને પૂરી નાખવાને સમર્થ છે, જ્યારે ‘જળપ્રલ’ છે તે એ કરતા અધિક પૂરી નાખવાને સમર્થ છે ૨૬૬-૨૬૮

‘દિવકુમાર’ ભાતિના દેવેના (ઉલ્લસદિશાના) ‘અમિતગતિ’ અને ‘અમિતવાહન’ નામના (બે) ઇન્દ્રો છે એઓનો વર્ણ પીત, વસ્ત્રો શ્વેત અને મસ્તકનો સુકુટ હસ્તીના ચિન્હથી અક્રિત-એવો છે એજ ઇન્દ્રોના વળી ત્વરિતગતિ, ક્ષિપ્રગતિ, સિ હઝતિ અને સિ હવિકમગતિ-એવા નામના અચ્ચાર લોકપાળ છે ‘અમિતગતિ’ ઇન્દ્ર છે તે ચરણના એકજ પ્રહારવડે જમ્બૂદ્વીપને કમ્પાવવાને સમર્થ છે, જ્યારે બીજો ‘અમિતવાહન’ છે તે એ કરતા વિશેષ પ્રદેશને કમ્પાવવા સમર્થ છે ૨૬૯-૨૭૧

‘વાયુકુમાર’ ભાતિના દેવેના ઉલ્લસદિશાના ‘વેલજ’ અને ‘પ્રભજન’ નામના ઇન્દ્રો છે એઓની કાન્તિ શ્યામ છે, અને સધ્યાના વર્ણ જેવા વસ્ત્રો છે વળી એઓ મકરના ચિન્હથી અક્રિત એવો સુકુટ ધારણ કરે છે એજિને કાલ, મહાકાલ, અજન અને રિષ્ટ-એવા નામના અચ્ચાર લોકપાળો છે ‘વેલજ’ ઇન્દ્રમા પવનના એકજ જપાટાથી જમ્બૂદ્વીપને પૂરી નાખવાનું સામર્થ્ય છે, જ્યારે પ્રભજન ઇન્દ્રમા એ કરતા પણ વિશેષ પ્રદેશને પૂરી નાખવાનું સામર્થ્ય છે ૨૭૨-૨૭૪

આવર્તો વ્યાવર્તનામા નન્યાવર્તસ્તથાપરઃ ।

મહાનન્યાવર્ત એતે લોકપાલાઃ સ્યુરેતયોઃ ॥ ૨૭૬ ॥

સ્તનિતધ્વનિનૈકેન વધિરીકર્તુમીશ્વરઃ ।

ઘોષો જમ્બૂદ્વીપમેન મહાઘોષસ્તુ સાધિકમ્ ॥ ૨૭૭ ॥

एव सर्वनिकायेषु देवा दश दशाधिपाः ।

દાક્ષિણાત્યોત્તરાહેન્દ્રૌ લોકપાલાસ્તથાપ્ત ચ ॥ ૨૭૮ ॥

एव च धरणेन्द्राद्या इन्द्रा अष्टादशाप्यमी ।

સૈઃ સૈઃ સામાનિકૈસ્ત્રાયસ્ત્રિશકૈર્લોકપાલકૈઃ ॥ ૨૭૯ ॥

पार्षदैः त्रिविधैरग्रमहिषीभिरुपासिताः ।

સેનાનીભિસ્તથા સૈન્યૈઃ સમન્તાદાત્મરક્ષકૈઃ ॥ ૨૮૦ ॥

दाक्षिणात्योदीच्यनिजनिकायजैः परैरपि ।

સેવિતાઃ સ્વસ્વભવનલક્ષાણાં દધતીશતામ્ ॥ ૨૮૧ ॥ વિશેષકમ્ ॥

હવે છેલ્લી અને દશમી 'મ્તનિતકુમાર' જાતિના દેવોના ઉલ્લખદિશાના 'ઘોષ' અને 'મહા ઘોષ' નામના ઇન્દ્રો છે એમનો વર્ણુ સુવર્ણ જેવો છે, અને એમના વસ્ત્રો શ્વેત છે વળી એઓ અશ્વિતકના ચિન્હથી અક્ષિત-એવો સુકુટ ધારણ કરે છે બેઠે ઇન્દ્રોના આવર્ત, વ્યાવર્ત, નન્દાવર્ત અને મહાનન્દાવર્ત-એ નામના અન્યા લોકપાળ છે વળી એમા જે 'ઘોષ' નામનો ઇન્દ્ર છે એ એટલે અનિત એટલે ગર્જનાના અવાજથી આળા જમ્બૂદ્વીપને બહેરો કરી મૂકવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે, બ્યારે બીજો 'મહાઘોષ' ઇન્દ્ર છે એ જમ્બૂદ્વીપ કરતા પણ અધિક પ્રદેશને બહેરો કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે ૨૭૫-૨૭૭

એ પ્રમાણે સર્વે નિકાયોમા બે ઇન્દ્રો અને આઠ લોકપાળો મળીને દશ દશ અધિપતિ દેવો છે ૨૭૮

[વીશ ઇન્દ્રોમાથી, (અસુરજાતિના) 'અમરેન્દ્ર' અને 'બલીદ્ર' નામના એનું સવિસ્તર સ્વરૂપ કહેવાઇ ગયું છે માટે હવે જાકીના ધરણેન્દ્ર આદિક અઠાર વિશે વિશેષ કહેવાનું છે તે કહે છે]

ધરણેન્દ્રાદિક અઠારે ઇન્દ્રોની સેવામા પણ તેમના તેમના 'સામાનિકો', 'ત્રાયસ્ત્રિ શકો', 'લોકપાળો', ત્રણ ત્રણ પર્ષદાઓ, પટ્ટરાણીઓ, સૈન્યો, સેનાધિપતિઓ, અગરક્ષકદેવો, તેમજ તેમની તેમની 'જાતિ' મા ઉત્પન્ન થયેલા બીજા દેવો સતત હાજરાહજુર રહે છે ૨૭૬-૨૮૧

અને એનું અર્થ્ય લોગવતા એ અઠાર પોતપોતાના લાઓ લવનોપર અવામિત્વ લોગવે છે

રૂપલાવણ્યસૌભાગ્યાદિભિસ્તુ ચમરેન્દ્રવત્ ।

મહર્ષિકા મહાસૌભ્યા મહાવલા મહોદયાઃ ॥ ૨૮૨ ॥

एक जम्बूद्वीपमेते रूपै, पूरयितु क्षमाः ।

स्वजातीयैर्नैवैस्तिर्यक् सख्येयद्वીपवारिधीन् ॥ २८३ ॥

एव सामानिकास्त्रાયस्त्रिशका लोऋपालका ।

एयामग्रमहिष्योऽपि कर्तुं विकुर्वणां क्षमा ॥ २८४ ॥

अल्पाल्पकान् किन्तु तिर्यक् द्विपाब्धीन् पूरयन्त्वमी ।

प्राच्यપુણ્યપ્રકર્ષાપ્તસ્વસ્વલબ્ધ્યનુસારતઃ ॥ ૨૮૫ ॥

તથાહુઃ । ધરણેભ મતે નાગકુમારિન્દે નાગકુમારરાયા । ઇત્યાદિ ભગવતીસૂત્રે ॥

जम्बूद्वीप मेरुमूर्ध्नि धृत्वा छत्राकृतिं क्षणात् ।

कर्तुમેषामन्यतમ* क्षम. स्ववललीलया ॥ २८६ ॥

इय प्रत्येक प्रागुक्ता चैषा शक्ति देवेन्द्रस्तवे ॥

शन्तेर्विषय एवाय नाकरोन्न करिष्यति ।

न चैवं कुरुते कश्चिद्विकुर्वणादिशक्तिवत् ॥ २८७ ॥

એએ વળી ચમરેન્દ્રની પેઠે મહાસુખ સમૃદ્ધિવાન, બલવાન અને ઉદયવાન છે ૨૮૨

વળી એએ પોતાના રૂપોવડે એક જમ્બૂદ્વીપને ભરી દેવાને સમર્થ છે, પણ સ્વસ્વળતીય નવા રૂપો ડરવા માટે તો તો તીર્છા સખ્યાતા દ્વીપસમુદ્રોને પણ ભરી દે ૨૮૩

એ અઢારે ઇન્દ્રોની જેમ, એમના સામાનિકો, લોકપાળો, ત્રાયસ્ત્રિશકો અને પદ્મરાણીઓ પણ વિકુર્વણા એટલે નવા નવા રૂપો ડરવા સમર્થ છે, પરન્તુ એએ પૂર્વે ભવના પુણ્યપ્રકર્ષથી ગ્રાસ થયેલી લગ્નિધને અનુસારે તીર્છા ચોડાકે દ્વીપસમુદ્રો ભરી શકે છે ૨૮૪-૨૮૫

વળી આ અઢારમાના દરેક ઇન્દ્રમા પણ એટલું બધું છે કે એ ધારે તો જમ્બૂદ્વીપને ઉપાડીને મેરુપર્વતના શિખરપર છત્રાકારે રાખી શકે ૨૮૬

એમની આવી શક્તિની વાત ‘દેવેન્દ્રસ્તવ’ મા છે

આટલું આટલું એએ કરી શકે એવું એમનામા સામર્થ્ય છે-એમ કહેવાનો ભાવાર્થ છે એવું એમણે કદિ ધ્યું નથી, એવું કરતા પણ નથી તેમ એવું ડરગે નહિ ૨૮૭

ઉત્પદ્યન્તે પરેઽપ્યેત્રં નિકાયેષુ નવસ્વિહ ।

સુખાનિ ભુંજતે દેવાઃ પ્રાચ્યપુણ્યાનુસારતઃ ॥ ૨૮૮ ॥

દશાનામસુરાદીનાં ભવનાધિપનાકિનામ્ ।

અશ્વત્થાદ્યાશ્ચૈત્યવૃક્ષા દશ પ્રોક્તા યથાક્રમમ્ ॥ ૨૮૯ ॥

તથોક્ત સ્થાનાંગે દશમસ્થાનકે ।

અસ્તત્થ સત્તવન્ને સામલિ ઉમ્બર સિરીસ દહિવન્ને ।

વંજુલ પલાસ વપ્પોતત્તે ય કણિયારુરુલ્લે ય ॥ ૨૯૦ ॥

અનેન ક્રમેણ અશ્વત્થાદયઃ ચૈત્યવૃક્ષાઃ યે સિદ્ધાયતનાદિદ્વારેષુ
શ્રૂયન્તે । इति स्थाનાंगवृत्तौ ॥

एतेषां दाक्षिणात्याना सार्धं पल्योपमं स्थितिः ।

उदीच्यानां तु देशोन स्थितिः पल्योपमद्वयम् ॥ २९१ ॥

देवीना दाक्षिणात्यानामर्धपल्योपमं स्थितिः ।

उदीच्यानां तु देशोनमेकं पल्योपम स्थितिः ॥ २९२ ॥

આ નવ નિકાયમા બીજા પછી દેવો ઉત્પન્ન થાય છે એઓ પછી પૂર્વ પુષ્પને અનુમારે
ત્યા મુખ ભોગવે છે ૨૮૮

ભવનપતિ નિકાયના ‘અસુર’ વગેરે દશે ભાતિના ઇન્દ્રોના, અનુક્રમે દસ ચૈત્યવૃક્ષો કહ્યા
છે ૨૮૯

સ્થાનાંગસૂત્રના દશમા ‘સ્થાનક’ માં, એ વૃક્ષો સિદ્ધાયતનાદિકના દ્વારોમા, ક્રમવાર આ
પ્રમાણે આવેલા કહ્યા છે — (૧) અશ્વત્થ, (૨) સમ્પતવર્ણ, (૩) શ્યામલિ, (૪) ઉબર, (૫)
ગિરીપ, (૬) દધિવર્ણ, (૭) વબ્બલ, (૮) પલાસ, (૯) વપ્પોત્તત્ત અને (૧૦) ટર્ણિકાર ૨૯૦

એ દેવોમા જેઓ દક્ષિણદિશાના છે એઓની દાઠપત્યોપમની આયુષ્ય-સ્થિતિ છે, અને
ઉત્તર દિશાનાઓની એ પત્યોપમથી કંઈક જુદા છે ૨૯૧

દક્ષિણ દિશાની દેવીઓની આયુષ્ય-સ્થિતિ અરધા પત્યોપમની છે, અને ઉત્તરદિશાની
દેવીઓની એક પત્યોપમ કરતા સહેજ ઓછી છે ૨૯૨

વળી સર્વ દેવ દેવીઓની જન્મન્ય આયુષ્ય-સ્થિતિ દગ હબાર વર્ષોની છે

દશાવ્દાના સહસ્રાણિ સર્વેષાં સા જઘન્યત ।

આહારોચ્છ્વાસકાલાંગમાન વ્યન્તરદેવત્ ॥ ૨૧૩ ॥

વસન્તિ યદ્યપ્યસુરા આવાસાપરનામસુ ।

પ્રાયો મહામડપેષુ રામણીયકશાલિપુ ॥ ૨૧૪ ॥

કદાચિદેવ ભવનેષ્વન્યે નાગાદયઃ પુન ।

વસન્તિ ભવનેષ્વેવ કદાચિત્ મડપેષુ તુ ॥ ૨૧૫ ॥

તથાપિ ભવનેષ્વેવા નિવાસરૂઢ્યપેક્ષયા ।

સામાન્યતોઽમી ભવનવાસિનઃ સ્યુર્દંશાપિ હિ ॥ ૨૧૬ ॥

સમ્મૂર્ઢિમા ગર્ભજાશ્ચ તિર્યંચો ગર્ભજા નરા ।

પદ્મસહનનસપન્ના વિરાદ્ધાર્હતદર્શના ॥ ૨૧૭ ॥

મિથ્યાત્વિનશ્ચોગ્રવાલતપસ પ્રોત્કટક્રુધઃ ।

ગર્વિતાસ્તપસા વૈરક્રૂરા દ્વૈપાયનાદિવત્ ॥ ૨૧૮ ॥

ઉત્પદ્યન્ત યપુ મૃત્વા ય્યુત્વામી યાન્તિ ચામરા ।

ગર્ભજેષુ નૃતિર્યંત્રુ સંખ્યેયસ્થિતિશાલિપુ ॥ ૨૧૯ ॥

પર્યાપ્તવાદરદમામ્બુપ્રત્યેકપાદપેષુ ચ ।

આરમ્બ્યૈકમસંખ્યેયાવધ્યેકસમયેન તે ॥ ૨૦૦ ॥

સપાળાનો આહાર, શ્વાસોચ્છ્વાસનો કાળ અને દેહનુંમાન વ્યન્તરદેવત્ સમજવું ૨૬૩

‘અસુર’ જાતિના દેવો પ્રાયઃ રમણિય ‘આવાસો’ એટલે મહામડપોમા, અને કદાચિત્ ‘ભવનો’ મા રહે છે, બ્યારે બીજા ‘નાગકુમાર’ વગેરે દેવો પ્રાયઃ ‘ભવનો’ મા, અને કદાચિત્ ‘આવાસો’ મા રહે છે ૨૬૪-૨૬૫

તોપણ સર્વ-દેશે જાતિ વાળાઓની ‘ભવનો’ મા રહેવાની રૂઢિની અપેક્ષાએ, એઓનું ‘ભવનવાસી’ એવું સામાન્ય નામ છે ૨૬૬

(૧) સમૂર્ઢિમા અને (૨) ગર્ભજા તિર્યંચો, (૩) છ સઘણુવાળા ગર્ભજા મનુષ્યો, (૪) એવા જ મિથ્યાત્વીઓ, (૫) વગરસમજ્યે ઉચ્ચતપશ્ચર્યા કરનારાઓ અને (૬) દ્વૈપાયન નદિ વગેરેની પેઠે અતિકોપી, દ્રેષી અને તપશ્ચર્યાના ગર્વવાળા—આવા આવા છવો અરિહુ તનુ ગાણ વિરાધ્યાને કારણે મૃત્યુબાદ આ નિકાયોમા ઉત્પન્ન થાય છે ૨૬૭-૨૬૮

અહિ થી ચાલીને એ દેવો સંખ્યાત આયુસ્થિતિવાળા (૧) ગર્ભજા મનુષ્ય, (૨) ગર્ભજા

ઉત્પવ્યન્તે વ્યવન્તેઽન્ન જઘન્ય ગુરુ ચાન્તરમ્ ।

સમયશ્ચ મુહૂર્ત્તાશ્ચ ચતુર્વિંશતિસમ્મિતાઃ ॥ ૩૦૧ ॥ કુલ્લકમ્ ॥

एषां लेख्याः कृष्णनीलतेजःकापोतसंज्ञिकाः ।

स्युश्चतस्रो नान्तिमे द्वे तथाभवस्वभावतः ॥ ૩૦૨ ॥

किंचित्त्र्यूनार्धपाथोधिजीविनोऽवधिचक्षुषा ।

सख्येयानि योजनानि पश्यन्ति भवनाधिपा ॥ ૩૦૩ ॥

પરે પુનરસહ્યાનિ તાન્યેવં તત્ર ભાવના ।

યથા યથાયુષો વૃદ્ધિઃ ક્ષેત્રવૃદ્ધિસ્તથા તથા ॥ ૩૦૪ ॥

एव च अवधेर्विषयो नागादिषु सख्येययोजनः ।

असुरेषु त्वसंख्येयद्वीपवार्द्धिमितो गुरुः ॥ ૩૦૫ ॥

सर्वेष्वपि लघुः पंचविंशत्या योजनैर्मितः ।

विषयः स्यात् स च दशसहस्रवर्षजीविषु ॥ ૩૦૬ ॥

તિર્થંચ, તેમજ પર્યાપ્ત બાદર (૩) પૃથ્વીકાય, (૪) અપ્કાય તથા (૫) પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયમા જાય છે એઓ એક મમયમા એકથી માડીને અમ ખ્યાતા મુધી ઉત્પન્ન થાય છે અને અથે છે એમા ઉત્પત્તિ અને વ્યવન વચ્ચે જઘન્ય અ તર એક સમય જેટલુ અને ઉત્કૃષ્ટ અ તર ચોવીશ મુહૂર્ત જેટલુ છે ૨૯૯-૩૦૦

એઓને 'લેશ્યા' ચાર છે કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, તેજોલેશ્યા અને કાપોતલેશ્યા. છેઢી બે લેશ્યા નથી કેમકે સ મારનો એવો સ્વભાવ છે ૩૦૨

(આ ભવનપતિ નિઝાયના દેવોમા) જેમતુ આયુષ્ય અગ્રધા સામરોપમ કરતા ન્યૂન છે એઓ અવધિજ્ઞાનવડે સ ખ્યાત યોજન મુધી ભેઈ શકે છે, બ્યારે બીજાઓ અસ ખ્ય યોજન મુધી ભેઈ ગકે છે - આ ઉપરથી એમ સમજવુ ટે જેમ જેમ આયુષ્ય અધિક તેમ તેમ (જોવાનો) ક્ષેત્રપ્રદેશ પણ અધિક ૩૦૩-૩૦૪

એ હિસાબે 'અસુર' જાતિવાળાઓ ઉત્કૃષ્ટ અસ ખ્ય દ્વીપસમુદ્ર પર્યન્ત ભેઈ શકે, બ્યારે બીજા નવે જાતિના દેવો ઉત્કૃષ્ટ સ ખ્યાત યોજન મુધી ભેઈ શકે છે ૩૦૫

સર્વે જોછામા જોશુ પચવીશ યોજનમુધી ભેઈ શકે છે અને એટલુ જોનારાઓ દશ મહાઅવર્ષના આયુષ્યવાળાઓ છે ૩૦૬

ભવનેશા વ્યન્તરાશ્ર પશ્યન્ત્યવધિના વહુ ।

ઊર્ધ્વં યથાસૌ ચમરોઽદ્રાક્ષીત્સૌધર્મવાસવમ્ ॥ ૩૦૭ ॥

અધસ્તિર્યક્ ચાલ્પમેવમાકૃતિર્જાયતેઽવધેઃ ।

તપ્રસ્યેવાયતગ્ર્યસ્રસ્તપ્ર સ વિદિતો જને ॥ ૩૦૮ ॥

ભવનપતિભિરેવં મૂષિતઃ સ્વપ્રભાભિઃ

તિમિરનિકરમીષ્મ કોઽપ્યધોલોક ઇપઃ ।

તતિભિરિવ નિશીથો દીપ્રદીપાકુરાણામ્

ઇવ ઘનવનલ્લહઃ પુણ્ડરીકૈઃ પ્રફુલ્લૈ ॥ ૩૦૯ ॥

વિશ્વાશ્ચર્યલ્કીર્તિકીર્તિવિજયશ્રીવાચકેન્દ્રાન્તિપ

દ્રાજશ્રીતનયોઽતનિષ્ઠ વિનય શ્રીતેજપાલાત્મજ ।

કાવ્યં યત્કિલ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્ત્વપ્રદીપોપમે

સર્ગોય સુભગઃ ત્રયોદશતમઃ સાર્થ સમાપ્તઃ સુલ્લમ્ ॥ ૩૧૦ ॥

इति त्रयोदश सर्ग ॥

ભવનપતિ દેવો અને વ્યન્તરદેવો પોતાના અવધિજ્ઞાનને બળે ઉઘે બહુદર સુધી ભેઈ શકે છે, (જેમકે, અમરેન્દ્ર સૌધર્મધન્દ્રને ભેઈ શક્યો હતો) પણ તીર્થા અને હેઠળ તો બહુ અ પ ક્ષેત્ર-પ્રદેશ સુધી ભેઈ ગકે છે અને એમ હોવાથી એ ‘અવધિ’ની આટુનિ ‘તપ્ર’ જેવી કહેવાય છે ‘તપ્ર’ એટલે પહોળો ત્રિકોણ લોકમા પ્રસિદ્ધ છે ૩૦૭-૩૦૮

એકદમ ગાઢ અન્ધકારપૂર્ણ-એવો આ અધોલોક ભવનપતિદેવોની ઝગહગી રહેલી કાન્તિને લીધે, મધ્યરાત્રી તેજસ્વી દીપકોની હારમાળાને લીધે શોભી ઉઠે અને કોઈ ગીચ ઝાડીવાળું વન પ્રકુલ્લિત ઝમઝમેણિને લીધે શોભી ઉઠે તેવો શોભી નીકળે છે ૩૦૯

સકળ જગતને આશ્ચર્યમા ગરકાવ કરી નાખનારી કીર્તિવાળા કીર્તિવિજય વાચકેન્દ્રના અન્તેવાત્રી, -તથા માતા સજશ્રી અને પિતા તેજપાળના સુપુત્ર, -એવા ભવનવિજયશ્રીએ જગતના નિશ્ચિત તત્ત્વોને દીપકની જેમ પ્રકાશમા લાવનાર જે આ ગ્રંથ રચ્યો છે તેનો મનહર સુદર અર્થવાળો તેરમો મગ નિર્વિધિ સમાપ્ત થયો ૩૧૦

सर्ग तेरमो समाप्त

અથ ચતુર્દશ. સર્ગ. ।

મુક્તૈર્લૈકૈકં સહસ્ર ચોપર્યધઃ પ્રથમચિતેઃ ।

સહસ્રૈરષ્ટસત્ત્યા યોજનલઘ્વકેઽધિકે ॥ ૧ ॥

ત્રયોદશ પ્રસ્તટાઃ સ્યુઃ નરકાવાસવીથયઃ ।

સમશ્રેણિસ્યાયિભિસ્તૈરૈકૈકઃ પ્રસ્તટો હિ યત્ ॥ ૨ ॥ યુગ્મમ્ ॥

તથોક્તમ્ શ્રીજીરામિગમે ।

ઈમીસેણ રચણપ્પમાણ પુઢવીણ અસીઉત્તરજોશ્રણસયસહસ્સ વાહ-
છાણ ઉવરિ ઇમં જોશ્રણસહસ્સ ઓગાહેત્તો હેઠાવેગં જોશ્રણસહસ્સં
વજિત્તા મજ્ઞે અદ્દહુત્તરે જોશ્રણસયસહસ્સે ઇત્થણં રચણપ્પમાણ પુઢવીણ
તીસ નરયાવાસસયસહસ્સા ભવન્તીતિમલ્લાયા ॥

સર્વેઽપ્યમી યોજનાનાં સહસ્રત્રયમુચ્છ્રિતાઃ ।

સર્વાસ્વપિ ક્ષિતિષ્વેપાં માન જ્ઞેયમિદં બુધૈઃ ॥ ૩ ॥

एकादश सहस्राणि शतानि पंच चोपरि ।

त्र्यशीतिर्योजनान्यंशस्तृतीयो योजनस्य च ॥ ४ ॥

સર્ગ ચૌદમો.

પહેલી નરકપૃથ્વીથી હેઠળ અને ઉપર હજારહજાર યોજન ઊંડીને બાકીના એક લાખ
અઠ્યોત્તર હજાર યોજનમા તે ' પ્રસ્ત' આવેલા છે તે નરકાવાસના (તેર) રસ્તા છે,
કેમકે એઓ મમત્રેણિમા રહેલા હોવાથી અડેડ રસ્તા એ એક ' પ્રસ્ત' થયો ૧-૨

આ મળ ધમા શ્રી જીવાલિગમસૂત્રમા આ પ્રમાણે વચ્ચેના છે —એક લાખ એ શી
હજાર યોજનના વિસ્તાગવાળી રત્નપ્રલાપૃથ્વીમા ઉપર એક હજાર યોજન તેમજ હેઠળ
(પહો) એક હજાર યોજન ઊંડીને મધ્યમા એક લાખ અઠ્યોત્તર યોજન જેટલા પ્રદેશમા
ત્રીશ લાખ નરકાવાસો છે

સઘળા પ્રસ્તર ત્રણ હજાર યોજન ઉંચા છે બીજા નરકોમા પણ પ્રસ્તરોની એજ ઉંચાઈ
છે ૩

આ પ્રસ્તરો વળી એક બીજાથી અચ્ચાર હજાર પાચસો ત્રાશી પૂર્વાડ એક તૃતીયાશ
યોજનને અન્તે છે ૪-૫

एतावदन्तर ज्ञेय प्रस्तटानां परस्परम् ।

प्रतिप्रतरमेकैको भवेच्च नरकेन्द्रक. ॥ ५ ॥

તથાહિ । સીમન્તક સ્યાત્પ્રથમે દ્વિતીયે રોરકામિધઃ ।

अनन्तस्तृतीये उद्भ्रान्तश्चतुर्थे प्रस्तटे भवेत् ॥ ६ ॥

સમ્રાન્ત પચમે જ્ઞેયઃ પષ્ટેઽસમ્રાન્તસંજ્ઞક ।

विभ्रान्तः सप्तमे तप्तसंज्ञित पुनरष्टमे ॥ ७ ॥

નવમે શીતનામા સ્યાદ્વિક્રાન્તો દશમે ભવેત્ ।

एकादशे त्वक्क्रान्तो विक्रान्तो द्वादशे भवेत् ॥ ८ ॥

ત્રયોદશે રોરુકઃ સ્યાદેવમેતે ત્રયોદશ ।

प्रतिप्रतरमेभ्यश्च निर्गता नरकालया ॥ ९ ॥

પ્રથમપ્રતરે તત્ર સીમન્તનરકેન્દ્રકાત્ ।

निर्गता नरकावासावल्गो दिक्षु विदिक्षु च ॥ १० ॥

एकोनपचाशद्वासा दिशां नरकपंक्तिषु ।

अष्टचत्वारिंशदेते विदिक् नरकपंक्तिषु ॥ ११ ॥

ત્રિશત્યેકોનનવતિ પ્રથમે સર્વપંક્તિગા ।

प्रतिप्रतरमेकैकन्यूना अष्टापि पस्तय ॥ १२ ॥

પ્ર-તરે પ્રસ્તટે એક નરકેન્દ્ર છે—તેમના આ પ્રમાણે નામાભિધાન છે —પહેલા પ્રન્તરમા મીમન્તક, બીજામા રોરક, ત્રીજામા બ્રાન્ત, ચોથામા ઉદ્ભ્રાન્ત, પાચમામા સ બ્રાન્ત, છઠ્ઠામા અસ્ર બ્રાન્ત, સાતમામા વિબ્રાન્ત, આઠમામા તપ્ત, નવમામા શીત, દશમામા વક્રાન્ત, અગ્યા રમામા અવક્રાન્ત, બારમામા વિક્રાન્ત અને તેરમામા રોરુક આ પ્રમાણે તેર છે ૫-૯

એઓથી, દરેક પ્રતરપ્રત્યે નરકાવાસ નીકળેલા છે

એમા, પહેલા ‘પ્રન્તર’ કે ‘પ્રતર’ મા, સીમન્તક નરકેન્દ્રથી, નરકાવાસની આઠ પંક્તિઓ નીકળેલી છે ચાર પ્રત્યેક દિશામા અને ચાર પ્રત્યેક વિદિશામા વળી ચારે દિશા ઓની પ્રત્યેક પંક્તિમા ઓગળુપડ્યામ આવાસો છે અને ચારે વિદિશાઓની પ્રત્યેક પંક્તિમા અઠતાળીશ આવાસો છે, એટલે આ પહેલા પ્રસ્તરમા સર્વ એટલે આઠ પંક્તિઓના થઈને ત્રણસોનેવાળી આવાસો છે ૧૦-૧૨

સૈકાશીતિચ્છિશતી ચ ત્રિશતી ચ ત્રિસપ્તતિઃ ।
 ત્રિશતી પંચપદ્મિશ્ચ સ્યાત્ દ્વિતીયાદિષુ ત્રિષુ ॥ ૧૩ ॥
 ત્રિશતી સપ્તપંચાશત્ પચમે પ્રતરે ભવેત્ ।
 ત્રિશત્યેકોનપંચાશત્ પદ્મે પ્રતરે રૂપ્યતે ॥ ૧૪ ॥
 એકચત્વારિશદાઢયા ત્રિશતી સપ્તમે મતા ।
 ત્રિશતી ચ ત્રયચ્છિશત્ ત્રિશતી પચવિંશતિઃ ॥ ૧૫ ॥
 ત્રિશતી સપ્તદશ ચ ત્રિશતી સ્યાન્નવોત્તરા ।
 એકાધિકા ચ ત્રિશતી પ્રતરેષ્વપ્દમાદિષુ ॥ ૧૬ ॥
 ત્રયોદશેઽથ પ્રતરે શ્રાવલીનરકાલયાઃ ।
 ત્રિનવત્યધિકે પ્રોક્તે દ્વે શતે તત્ત્વવેદિભિઃ ॥ ૧૭ ॥
 શેષાઃ પુષ્પાવકીર્ણાઃ સ્યુ પંક્તીનામન્તરેષુ તે ।
 સર્વેષ્વપિ પ્રતરેષુ વિકીર્ણકુસુમૌષવત્ ॥ ૧૮ ॥
 ચત્વારિ સ્યુ સહસ્રાણિ તાવન્સ્યેવ શતાનિ ચ ।
 ત્રયચ્છિશ્ચ ધર્માયામાવલીનરકાલયાઃ ॥ ૧૯ ॥
 એકોનત્રિંશલ્લઘ્વાણિ શતાનિ પંચ ચોપરિ ।
 સહસ્રા પચનવતિઃ સપ્તપદ્મિ પ્રકીર્ણકા ॥ ૨૦ ॥

તે પછીના બીજા પ્રસ્તરની આઠે પદ્ધતિઓમાં ક્રમવાર અઢેઠ અઢેક આવામ ઓછો થતો આવે છે ૧૨

એટલે દ્વિતીય પ્રસ્તરમાં ત્રણમે એકાગ્રી નરકાવાસો છે, ત્રીજામાં ત્રણમે તોતેર છે, ચોથામાં ત્રણસો પામઠ, પાંચમાંમાં ત્રણસો સતાવન, છઠ્ઠામાં ત્રણમે ઓગણપચામ, સાતમાંમાં ત્રણસો એકતાળીશ, આઠમાંમાં ત્રણસો તેત્રીશ, નવમાંમાં ત્રણસો પચવીશ, દશમાંમાં ત્રણસો સપ્તર, અગ્યારમાંમાં ત્રણસો નવ, બારમાંમાં ત્રણસો એક અને તેરમાંમાં બસો ત્રાણ (આવલી ગત) આવસો છે ૧૩-૧૭

વળી આ આવલીગત (નરક) આવસો ઉપરાત, બીજા, એ આવળીઓના વચગાળેના ભાગોમાં, મુખ્યેની પેઠે અવકીર્ણ હોઈ ' પુષ્પાવકીર્ણ ' હોવાતા આવસો પણ છે ૧૮

એવી રીતે (પહેલી ધમ્મા નરકમાં) આવલીગત આવસો કુલ થઈને ચાર હજાર ચારસો તેત્રીશ થયા ૧૯

વળી પુષ્પાવકીર્ણ આવસોની મજ્યા ઓગણત્રીશ લાખ પચાણ હજાર પાંચસોને સઠ સઠ હજી છે ૨૦

ત્રિંશલ્લક્ષાશ્ચ નિશ્ચિલા ધર્માયાં નરકાલયા ।
સર્વેઽપિ ચૈતેઽન્તર્વૃત્તા વહિશ્ચ ચતુરસ્ત્રકાઃ ॥ ૨૧ ॥

યદુક્ત પ્રજ્ઞાપનાયા ।

તેણ ણરગા યન્તોવદ્વા વાહિ ચડરંસા । ઇતિ ॥
પીઠાદિ સર્વં ચાપેદ્ય વૃત્તા, સ્યુ, કેઽપિ કેઽપિ ચ ।
ત્ર્યસ્રાશ્ચ ચતુરસ્ત્રાશ્ચ પાત્રતેયા નરકાલયા. ॥ ૨૨ ॥
વૃત્તા એવ ભવન્ત્યત્ર સર્વેઽપિ નરકેન્દ્રકા ।
તતશ્ચાનન્તર ત્ર્યસ્રા નૂનમણ્ણાસુ પત્તિપુ ॥ ૨૩ ॥
ચતુરસ્ત્રાસ્તતો વૃત્તા ત્ર્યસ્રાશ્ચેતિ યથાક્રમમ્ ।
જ્ઞેયા, પુષ્પાવકીર્ણાસ્તુ નાનાસંસ્થાનસસ્થિતા. ॥ ૨૪ ॥
યોજનાના સહસ્રાણિ ત્રીણિ સર્વેઽપિ ચોચ્છ્રૂતા, ।
અધોમુખન્યસ્તકુડાકારા કારાયહોપમાઃ ॥ ૨૫ ॥
યોજનાનાં સહસ્રં ચ પીઠે વાહલ્યમીરિતમ્ ।
સહસ્રમેક શુપિર સ્તુપિકૈકસહસ્રિકા ॥ ૨૬ ॥

એટલે ધર્મના નરકના સર્વ મળી ત્રીય લાખ નરકાવાસો થયા

આ નરકાવાસો અદરથી ગોળ અને બહારથી ચતુષ્કોણ છે ૨૧

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે-એઓ અદરથી ગોળાકાર તથા બાહ્યના લાગમાં આ ખુણાકૃતિએ છે

પીઠ આદિક સવ માનની અપેક્ષાએ તો ઢેલલાક ગોળ, ઢેલલાક ત્રિકોણ અને ઢેલલાક ચતુષ્કોણ છે ૨૨

સર્વ નરકેન્દ્રો તો ગોળ જ છે તે પછી આઠે ‘ પદ્મિતઓ ’ ના (આવાસો) ત્રિકોણ છે, તે પછીના વગી ચતુષ્કોણ છે તે પછી વગી પાછા ગોળ, ત્રિકોણ વગેરે અનુક્રમે છે જ્યારે ‘ પુષ્પાવકીર્ણ ’ આવાસો તો વિવિધ આકૃતિના છે ૨૩-૨૪

એ સર્વ આવાસો ઉચ્ચાઈમાં ત્રણ હજાર યોજન છે અધીમુખે કુડ રહ્યા હોયની એમ એઓ રહેલા છે, અને બાહ્યે બાન્દખાના જ હોયની એવા છે ૨૫

પીઠિકાના લાગમાં એઓની એક સહસ્ર યોજન બહાઈ છે, (વચ્ચે) એક સહસ્ર યોજન પોલાણનો લાગ છે અને એક હજાર યોજનનું સ્તૂપ છે ૨૬

યદુક્તમ્ । હેઠ્ઠા ઘણા સહસ્તં ઉપ્પિં સંકોચયો સહસ્તં તુ ।

મદ્ગ્ને સહસ્ત હ્રુસિરા તિન્નિસહસ્સૂસિયા નિરયા ॥ ૨૭ ॥

સહ્યાતયોજના કેડપિ પરેડસંહ્યાનયોજનાઃ ।

વિસ્તારાદૈર્ઘ્યતશ્ચાપિ પ્રજ્ઞપ્તા નરકાલયાઃ ॥ ૨૮ ॥

સર્વાસ્વપિ પૃથિવીપુ તાદૃશા. કિન્તુ માનત. ।

સીમન્તક પચચત્વારિશદ્યોજનલક્ષક ॥ ૨૯ ॥

અપ્રતિષ્ઠાનશ્ચ લક્ષ્યયોજનઃ સપ્તમક્ષિતૌ ।

પરિતસ્તં ચ ચત્વારોડસહ્યાતકોટિયોજનાઃ ॥ ૩૦ ॥

ધર્માદ્યપ્રતરે સીમન્તકાચનરકેન્દ્રકાત્ ।

આવલીનરકાઃ પ્રોક્તાઃ સીમન્તકપ્રભાદયઃ ॥ ૩૧ ॥

તદુક્ત સ્થાનાગવૃત્તૌ ।

સીમન્તગપ્પમ્હો સ્વલુ નરયો સીમન્તગસ્ત પુઠ્વેણ ।

સીમન્તગમદ્વિજ્ઞમઠો ઉત્તરપાસે મુણેયવ્વો ॥ ૩૨ ॥

અન્યત્ર પણ આને સાક્ષિ પડતું લાખાણુ છે કે —હેકણ સહસ્ત યોજન ઘન (બાડા), ઉપર હજાર યોજન સ કુચિત, મધ્યે હજાર યોજન ચોકણ તથા ત્રણ હજાર યોજન ઉંચા-આવા નગરાવામ છે ૨૭

વળી આ નરકાવાસો લાખાપહેળા કેટલાક સંખ્યાત યોજન છે અને કેટલાક અસંખ્યાત યોજન છે ૨૮

માતેનરકામા આ આવાનો એવા જ એટલે એટલાજ લાખાપહેળા છે પણ ‘સીમન્તક’, જે પહેલી નરકપૃથ્વીનો નરકેન્દ્ર છે તે પીસાલીશ લાખ યોજનના પ્રમાણવાળો છે, અને સાતમી નરકપૃથ્વીનો ‘અપ્રતિષ્ઠાન’ નામનો છે તે લાખ યોજનનો છે, અને એની આમપાસના ચાર વળી અસંખ્યાતકોટિ યોજન પ્રમાણુ છે ૨૯-૩૦

ધર્માનરકના પહેલા પ્રસ્તરમા પહેલાસીમન્તકનરકેન્દ્રથી જે ‘આવલીગત’ નરકાવાસો નીકળેલા ઠહ્યા છે તેઓ ‘સીમન્તપ્રલ’ આદિક છે ૩૧

એઓના નામઠામ સળ ધમા સ્થાનાગસૂત્રની ટીકામા ઉલ્લેખ છે તે આ પ્રમાણુ —

સીમન્તકની પૂર્વમા ‘સીમન્તકપ્રલ’ નામનો નરકાવામ છે, ઉત્તરમા ‘સીમન્તકમધ્ય’

સીમન્તાવત્તો પુણ નરઓ સીમન્તગસ્સ અવરેણ ।

સીમન્તગાવસિદ્ધો દાહિણપાસે મુણેયવ્વો ॥ ૩૩ ॥

આવલ્યાશ્ચાન્તિમૌ દ્વૌ સ્તો લોલલોલુપસજ્જકૌ ।

વિંશતિતમૈકવિંશૌ સીમન્તનરકેન્દ્રકાત્ ॥ ૩૪ ॥

ઉદ્ગધનિર્દગ્ધસંજ્ઞૌ જ્વરપ્રજ્વરકૌ પુનઃ ।

પચત્રિંશપદત્રિંશૌ પ્રાચ્યાવલ્યા સ્મૃતા યમી ॥ ૩૫ ॥ યુગમમ્ ॥

ઉદીચ્યાદ્યાવલિકાસુ મન્યાવર્ત્તાવશિષ્ટકૈ ।

પદૈર્વિંશિષ્ટાઃ પ્રજ્ઞપ્તા પ્રાગુક્તા નરકા ક્રમાત્ ॥ ૩૬ ॥

યથોદીચ્યાં લોલમધ્યલોલુપમધ્યસજ્જકૈ ।

પશ્ચિમાયા લોલાવર્ત્તલોલુપાવર્ત્તસજ્જકૌ ॥ ૩૭ ॥

લોલાવશિષ્ટલોલુપાવશિષ્ટસજ્જકાવવાગ્ ।

ભાવ્યા નામઘ્યવસ્થૈવ પ્રાગુક્તેષ્વલિલેષ્વપિ ॥ ૩૮ ॥

તદુક્ત સ્થાનાંગવૃત્તૌ ।

મજ્ઞા ઉત્તરપાસે આવત્તા અવરઘો મુણેયવ્વા ।

સિદ્ધા દાહિણપાસે પુઠ્ઠિલાઓવિ મહ્ઘયવ્વત્તિ ॥ ૩૯ ॥

નામનો છે, પશ્ચિમમા ‘સીમન્તાવર્ત’ નામનો છે અને દક્ષિણમા ‘સીમન્તગાવસિદ્ધ’ નામનો છે ૩૨-૩૩

આ ‘આવલી’ ના છેવટના બે ના નામ ‘લોલ’ અને ‘લોલુપ’ છે વળી સીમન્તક નરકેન્દ્રથી વીશમા અને એકવીશમા ‘ઉદગ્ધ’ અને ‘નિદગ્ધ’ નામના છે વળી પાત્રીશમા અને છત્રીશમા ‘જ્વર’ અને ‘પ્રજ્વર’ નામના છે આ સર્વ પૂર્વપક્ષિતમા છે ૩૪-૩૫

ઉત્તરપક્ષિતમાના નરકાવાસોના નામ ઉપર કહેલા નરકાવાસોને ‘મધ્ય’ એટલું પદ લગાડવાથી નીકળે છે, જેમકે લોલમધ્ય, લોલુપમધ્ય પશ્ચિમપક્ષિતમાના આવાસોના નામ ‘આવર્ત’ પદ લગાડવાથી સાધિત થાય છે, જેમકે લોલાવર્ત, લોલુપાવર્ત દક્ષિણપક્ષિતમાના આવાસોના નામ ‘અવશિષ્ટ’ પદ લગાડવાથી નીકળે છે, જેમકે લોલાવશિષ્ટ, લોલુપાવશિષ્ટ એવીજ રીતે પૂર્વોક્ત સર્વે નરકાવાસોમા નામોની વ્યવસ્થા સમજી લેવી ૩૬-૩૮

આ સભધમા મ્યાનાભસૂત્રની વૃત્તિમા આ પ્રમાણે જણી છે —ઉત્તર પક્ષે ‘મધ્ય’ પશ્ચિમમા ‘આવર્ત’, દક્ષિણમા ‘અવશિષ્ટ’ અને પૂર્વમા ભજના જાણવી ૩૯

સર્વેઽપિ તે રૌદ્રરૂપાઃ કુરપ્રોપમભૂમયઃ ।

દેહિનાં દર્શનાદેવોદ્વેજકાઃ કમ્પકારિણઃ ॥ ૪૦ ॥

પુદ્ગલાનાં પરિણતિર્દશધા વન્ધનાદિકા ।

સાપિ ક્ષેત્રસ્ય સ્વભાવાત્તત્ર દુઃખપ્રદા ભવેત્ ॥ ૪૧ ॥

તથાહિ । વન્ધનં ચાનુસમયમાહાર્યૈઃ પુદ્ગલૈઃ સહ ।

સન્વન્ધો નારકાણા સ ઝ્વલ્લઝ્વલનદારુણઃ ॥ ૪૨ ॥

ગતિરુદ્ગ્રાસરાદીનાં સદૃશી દુસ્સહશ્રમા ।

તત્તલોહપદન્યાસાદપિ દુઃખપ્રદા મૃશમ્ ॥ ૪૩ ॥

સંસ્થાનમત્યન્તહુંડં લૂનપક્ષાણ્ડજોપમમ્ ।

કુડચાદિભ્ય પુદ્ગલાનાં ભેદઃ સોઽપ્યલ્પવસ્કદુ ॥ ૪૪ ॥

વર્ણઃ સર્વનિકૃષ્ટોઽતિભીષણો મલિનસ્તથા ।

નિત્યાન્ધતમસા હ્યેતે દ્વારજાલાદિવર્જિતાઃ ॥ ૪૫ ॥

સર્વે નગ્નાવાસોનો દેખાવ જ લાયકર છે એઓની ભૂમિ તો બહુ બરછી જ હોયની એવી છે એઓને ભેતા વેત જ પ્રાણીને શરીરે ધુજ વછુટે છે ૪૦

પુદ્ગલોની બન્ધનાદિક દૃશ પ્રકારની પરિણતિ હોય છે તે પણ ત્યાં હું ખદાયકજ થાય છે એવો તો એ ક્ષેત્રનો સ્વભાવ છે ૪૧

એનું ૨-૧૩૫ આલુ છે —

નારકોની બન્ધનાવસ્થા તથા એમને પ્રત્યેક સમયે થતો આહાર્ય પુદ્ગલોનો સબધ-એ બેઉ બહુ બાજવડ્યમાન અગ્નિ હોયની એવા લાયકર છે ૪૨

એમની ગતિ રાસણ અને છાંટ વગેરેની ગતિની જેવી અત્યન્ત આચામમય છે, તપાવેલા લોખંડ પર પગ મૂક્યો પડે એ ડરતા પણ અધિક હું ખદાયક છે ૪૩

એઓનું શરીર એડદમ કુખજ છે, પાખો કાપી નાખી હોય એવા પક્ષીના જેવું વિરૂપ છે વળી કુડચાદિથી એમના પુદ્ગલોને છૂટા કરવામા આવે છે તે પણ એઓને શસ્ત્રના પ્રહાર જેવું અત્યન્ત દુઃખદાયક થઈ પડે છે ૪૪

એમનો વર્ણ અત્યન્ત નિકૃષ્ટ, અતિભીષણ તથા મલિન છે વળી ત્યાં દાર કે બાળીયા આદિ કાઈ ન હોવાથી એઓ મતત ગાઠ અન્ધકારમય હોય છે ૪૫

કિંચામી લેખવિગમૂત્રકફાઘાલિભૂતલા ।
 માસકેશનલ્લદન્તર્ચમાસ્તીર્ણાઃ ઝમશાનવત્ ॥ ૪૬ ॥
 કુથિતશ્વાહિમાર્જારમૃતકેભ્યોઽપિ દારુણ ।
 ગન્ધસ્તત્ર રસો નિમ્બઘોષાત્કયાદિત કટુ ॥ ૪૭ ॥
 સ્પર્શો વહ્નિવૃશ્ચિકાદિસ્પર્શાદપ્યતિદારુણ ।
 પરિણામોઽગુરુલઘુરપ્યતીવ વ્યથાકર ॥ ૪૮ ॥
 શબ્દોઽપિ સતત પીઢાક્રાન્તાનામતિદારુણ ।
 વિલાપરુપ શ્રવણાદપિ દુઃસ્વૈકકારણમ્ ॥ ૪૯ ॥
 કુઢ્યેષુ વાઙ્ગિકેષ્વત્ર સન્તિ વાતાયનોપમા ।
 અચિત્તા યોનયસ્તાસૂત્પદ્યન્તે નારકા કિલ ॥ ૫૦ ॥

તથોક્ત તત્વાર્થવૃત્તી ।

શીતોષ્ણજ્વરિપાસાહ્યા, કણ્ડુશ્ચ પરતન્ત્રતા ।
 જ્વરો ઢાહો મય શોકસ્તત્રૈતા દશ વેદના ॥ ૫૧ ॥
 માઘરાત્રૌ શીતવાયૌ હિમાદ્રૌ સ્વેઽન્નર્વર્જિતે ।
 નિરન્નેર્વાતવિકૃતેર્દુઃસ્થપુસો નિરાવૃત્તેઃ ॥ ૫૨ ॥

ત્યાની ભૂમિ સ્લેષ્મ, વિષ્ટા, મૂત્ર તથા કફ આદિકથી ખરડાયલી હોય તે તથા ત્યા ક્ષમ શાનની જેમ માસ, કેશ, નખ, દાંત અને આમડાના ઢગલાને ઢગલા પડેલા હોય છે ૪

ત્યાનો ગંધ વગી કોહી ગયેલા શ્વાન, સર્પ તથા બીલાડાઓના કલેવરોના ગંધથી પણ ઉત્કટ છે, અને રસ તો લીમડાની ગળો ડરતા પણ ડડવો છે ૪૭

એઓનો સ્પર્શ અગ્નિ કે વીંછી આદિના સ્પર્શથી પણ અત્યન્ત દારૂણ છે, અને એઓનો પરિણામ અશુદ્ધ લઘુ છતા પણ અતીવ વ્યથાકર છે ૪૮

સતતપીડાતા એવા એ નારકોનો શબ્દ પણ, બલે એઓ વિવાપ કરતા હોયની એવો દારૂણ હોય છે, એ સાધાગનારને પણ દુખ ઉત્પન્ન થાય છે ૪૯

તત્વાર્થવૃત્તિમા નારકોની દશ પ્રજારની વેદના ગણાવી છે તે આ પ્રમાણે ટાંઠ, તડકો, ભૂખ, તરસ, ખરજ, પરતન્ત્રતા, બ્વર, દાહ, લય અને શોક ૫૦

ત્યા વજની કુલિઓમા બારી જેવી અચિત્ત યોનિઓ હોય છે અને એ નારકોનું ઉત્પત્તિસ્થાન છે ૫૧

મહામાત્રની રાત્રીએ શીત વાયુ વાતો હોય એ મમયે, હિમાલયપર્વતપર નિર્બેધ

તુષારકણસિક્તસ્ય યા ભવેચ્છીતવેદના ।

તતોડ્પ્યનન્તગુણિતા તેષુ સ્યાચ્છીતવેદના ॥ ૫૩ ॥ યુગ્મમ્ ॥

તેભ્યઃ શીતવેદનેભ્યો નરકેભ્યશ્ચ નારકાઃ ।

યથોક્તપુરુષસ્થાને સ્થાપ્યન્તે યદિ તે તદા ॥ ૫૪ ॥

પ્રાપ્નુવન્તિ સુખ નિદ્રાં નિર્વાતસ્થાનગા ઇવ ।

અથોષ્ણકાલે મધ્યાહ્ને નિરશ્ને વિયદંગણે ॥ ૫૫ ॥

પુંસ પિત્તપ્રતસ્ય પરિતો ઝ્વલનસ્પૃશ્ ॥

યોષ્ણપીઢા તતોડ્પ્યનન્તગુણા તેષૂષ્ણવેદના ॥ ૫૬ ॥

તથોષ્ણવેદનેભ્યસ્તે નરકેભ્યશ્ચ નારકા ।

ઉત્પાદ્ય કિંશુકાકારસ્વદિરાંગારરાશિષુ ॥ ૫૭ ॥

ધમાયન્તે યદિ નિષ્ક્રિપ્ય તદા તે ચન્દનદ્રવૈ ।

લિપ્તા ઇવાત્યન્તસુખાન્નિદ્રાં યાન્તિ ક્ષણાદપિ ॥ ૫૮ ॥

સદા હુદ્રહિના દહ્યમાનાસ્તે જગતોડ્પિ હિ ।

ઘૃતાન્નાદિપુદ્ગલૈઘેઃ ન તૃપ્યન્તિ કદાચન ॥ ૫૯ ॥

આકાશમા, અગ્નિ વિનાના અને વાયુના વ્યાધિવાળા નિ વસ્ત્ર દરિદ્રી માણુસને જળના છટ કાવની થડીથી જેવી વેદના થાય એ કરતા પણ અનન્તગણી શીત વેદના એ નારકોને થાય છે અને જો એ નારકોને શીતવેદનાવાળા નરકમાથી ઉપાડીને આ કહ્યા એ માણુસની જમ્યાએ મૂક્યા હોય તો એઓ જાણુ ડોહ નિર્વાત સ્થાને રહ્યા હોયની એમ મુખે નિદ્રાવશ થાય છે ૫૨-૫૫

વળી ઉન્હાળાનો દિવસ હોય, મધ્યાહ્ન તપતો હોય અને આકાશમા કયાઈ વાદળુ ન દેખાતુ હોય એવે વખતે પિત્તની વ્યાધિવાળા માણુસને ચોતરફ પ્રત્યવળી રહેલી અગ્નિના તાપની જે પીઢા થાય એ કરતા પણ અનન્ત ગણી ઉષ્ણવેદના એ નારકીઓને થાય છે અને એમની એવી રીતના ઉષ્ણવેદનાવાળી નરકમાથી ઉપાડીને એમને જો ડિ શુકસરખા લાલચોળ ખદિરના અગારામા મૂકવામા આવે અને વળી એ અગારાને ધમવામા આવે તોયે એઓ તો જાણુ ચન્દનરસના વિલેપનથી વિલિપ્ત હોયની એમ ક્ષણવારમા ત્યા અત્યન્ત સુખપૂર્વક નિદ્રા પામે છે ૫૬-૫૮

એઓનો જઠરાગ્નિ વળી એટલો બધો પ્રતીસ રહે કે જગતમા રહેલા સમન્ત અશ ઘૃતઆદિકથી પણ એઓને તૃપ્તિ વળે નહિ ૫૯

તેષાં પિપાસા તુ તાલુકળજિહ્વાદિશોષણી ।

સકલામ્બોધિપાનેઽપિ નોપશામ્યતિ કર્હિચિત્ ॥ ૬૦ ॥

તુરિકાદૈરપ્યજય્યા કળ્હૂર્દ્ધેઽતિદુઃખદા ।

અનન્તગુણિતોઽન્નત્યાદ્યાવજીવં જ્વરસ્તથા ॥ ૬૧ ॥

અનન્તઘ્નં પારવશ્ય દાહશોકમયાદ્યપિ ।

કદ્ય વિભગમપ્યેષા વૈરિશસ્ત્રાદિદર્શનાત્ ॥ ૬૨ ॥

તત્રત્યદ્દમામ્બોઽગ્નિમરુતદ્રુમસ્પર્શોઽતિદુઃખદા ।

અગ્નિસ્ત્વત્રોપચરિતઃ દ્વમાદિકાયાસ્તુ વાસ્તવાઃ ॥ ૬૩ ॥

તથોક્તમ્ ।

ચરણપ્પમાપુઢવિનેરહ્યાણ મન્તે કેરિસય પુઢવિકાસં પચ્ચણુખવમાણા
વિહરન્તિ । ગોચમ અણિદ્ધ જાવ અમણામ એવ જાવ અહો સત્તમા પુઢવિ-
ણેરહ્યા એવ વાડફાસ જાવ વણસ્સહફાસં । ઇતિ ભગવત્યામ્ શતક ૧૩
ઉદ્દેશ ૪ ॥

સમજા સમુદ્ગળના પાનથી પણ શાન્ત ન થાય એવી તો એમની, તાણુ, કંઠ તથા
છાંદા આદિકને શોષી નાખનારી તૃષ્ણ છે ૬૦

હરી વગેરેથી પણ શાન્ત ન થાય એવી તો એમના શરીરે અત્યંત દુઃખદાયક ખરજ
થાય છે

વળી તાવ પણ એમને આપણાથી અનન્તગણે અને તે પણ અવિત પર્યન્ત રહે છે ૬૧

અને એઓને પરાધીનતા, દાહ, શોક તથા ભય પણ અનન્તગણે છે ૬૨

(આ પ્રમાણે એઓની દશ પ્રકારની વેદના વર્ણવી)

વૈરિ, શત્રુ આદિ ભેદને એમને વિભગજ્ઞાન થાય છે એ પણ એમને કષ્ટદાયક થઈ પડે છે

વળી ત્યાની પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ તથા વનસ્પતિનો સ્પર્શ પણ અતિ દુઃખદાયક
છે અહિં અગ્નિ ‘ ઉપચરિત ’ તથા પૃથ્વી આદિક વાસ્તવિક બાણવા ૬૩

આ સ બધા ભગવતીસૂત્રના તેરમા શતકના ચોથા ઉદ્દેશમા ઉલ્લેખ છે અને તે આ
પ્રમાણે છે —

“હે ભગવત, ત્વપ્રભાવનરકના નારકોને ત્યાની પૃથ્વીનો સ્પર્શ કેવો લાગે છે ? ” એવા
શ્રી ગૌતમના પ્રશ્નનો પ્રભુ ઉત્તર આપે છે કે—હે ગૌતમ, ‘ અનિષ્ઠ ’ થી તે છેક ‘ અમનોત્સ ’
સુધી, એવી રીતે નીચે છેક સાતમી નરકના નારકો પણ વાયુના સ્પર્શથી માઠી છેક વનસ્પતિના
સ્પર્શ સુધા અનુભવે છે

આ પ્રમાણે નારકોની નાનાપ્રકારની ‘ મેઠ વેદના ’ વર્ણવી (૧)

इत्येव विविधा तेषु वर्तन्ते क्षेत्रवेदना ।

मिथ्यादृशां नारकाणां परस्परकृतापि सा ॥ ६४ ॥

વિવિધ । દૂરાદન્યોઽન્યમાલોક્ય શ્વાનઃ શ્વાનમિવાપરમ્ ।

ते युद्धयन्ते ससरम्भ ज्वलन्तः क्रोधबहिना ॥ ६५ ॥

विधाय वैक्रिय रूपं शस्त्रैः क्षेत्रानुभावजैः ।

पृथ्वीरूपैर्वૈક્રિયૈર્વા ક્રુન્તાસિતોમરાદિભિઃ ॥ ૬૬ ॥

कराद्भिदन्ताघातैश्च ते निष्पन्ति परस्परम् ।

भूमौ लुठन्ति कृत्तांगा, शून्यान्तर्महिषादिवत् ॥ ६७ ॥ युग्मम् ॥

परोदीरितदु खानि सहन्ते नापरेषु ते ।

उदीरयन्ति सम्यक्त्ववन्तः तत्त्वविचारणात् ॥ ६८ ॥

अतः एव स्वल्पपीडाः स्वल्पकर्माण एव च ।

मिथ्यादृग्भ્યો नारकेभ्यो नारकाः शुद्धदृष्टयः ॥ ६९ ॥

मिथ्यादृશસ્તુ ક્રોધેનોદીરયન્તઃ પરસ્પરમ્ ।

પીડાઃ કર્માણ્યર્જયન્તિ મૂયાંસિ મૂરિવેદના ॥ ૭૦ ॥

વળી મિથ્યાત્વી નારકોને ' પરસ્પરકૃત વેદના ' પણ છે ૬૪

અને એ આ પ્રમાણે છે —

જેમ શ્વાનનતિ ફરથીજ એક બીજાને ભેડે લડવા લાગે છે તેમ એ નારકો ક્રોધાગ્નિથી બળતા પરસ્પર વધ્યા કરે છે ૬૫

એઓ વૈક્રિયરૂપ કરીને 'ક્ષેત્રપ્રભાવોત્પન્ન', 'પૃથ્વીરૂપ' અથવા 'વૈક્રિય' લાલા, તરવાર કે બાણ આદિ વડે તેમજ હાથના, પગના કે હાતના ઘાથી પરસ્પર પ્રહાર કરે છે, અને એમા જેઓનાં શરીર છેદાઈ બચે એઓ, જલભાનામા મહિષ વગેરે આળોટવા મટે છે એમ (પૃથ્વીપર) આળોટવા માટે છે ૬૬-૬૭

પરંતુ એમનામા જે સમઝિતી શુભો છે એઓ તો તત્ત્વની વિચારણા વાળા હોઈને અન્યદૃત દુ ખ સહન કરી લે છે પરંતુ સામાને પોતે દુ ખ દેતા નથી અને એમ હોવાથી જ એઓ મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો ઢરતા ઓછા દુ ખી થાય છે અને કર્મ પણ ઓછા બાધે છે ૬૮-૬૯

મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકોઓ તો ક્રોધ કરીને બીજાને દુ ખ દેતા પોતે પણ દુ ખ સહન કરે છે અને કર્મો પણ ઘણા ઉપાર્જન કરે છે ૭૦

તથાહુ ॥ નેમ્હા દુવિહા । માહમિથ્થદિઢીઝવવણગા અમાહસમ્મ-
દિઢીઝવવણગા ય । તથ્થણ જે સે માહમિથ્થદિઢી સેણ મહાકમ્મતરાણ
ચેવ જાવ મહાવેયણતરા ચેવ । તથ્થણ જે સે અમાહસમ્મદિઢી સેણ
અપ્પકમ્મતરાણ ચેવ અપ્પવેયણતરાણ ચેવ ॥ ભગવતી શતક ૧૮ ઉદ્દેશ ૫ ॥

મનોદુ લાપેચ્ચયા તુ સદ્દશો ભૂરિવેદનાઃ ।

યદેતે પૂર્વકર્માણિ શોચન્તિ ન તથા પરે ॥ ૭૧ ॥

તથાહુ, ॥ તથ્થણ જેતે સન્નિચૂયા તેણ મહાવેશ્વરના । તથ્થણ જેતે અત
ન્નિભૂયા તેણ અપ્પવેશ્વરના ॥ અત્ર સન્નિભૂય ઇતિ ॥ સજ્ઞા સમ્યક્ વર્ણનમ્
તદ્વન્તો ભૂતા । યદ્વા પૂર્વભવે સજ્ઞિપચેન્દ્રિયા સન્ત નારક પ્રાપ્તાઃ ।
અથવા સજ્ઞીભૂતાઃ પર્યાપ્તકીભૂતા । તદ્વીપરીતાઃ સર્વત્ર અસજ્ઞીભૂતા ॥
ઇતિ ભગવતી શતક ૧ ઉ૦ ૨ ॥

આ સ બ ધ મા ભગવતી સૂત્રના અદારમા ગતકના પાચમા ઉદ્દેશમા ઉલ્લેખ ॥ તે આ પ્રમાણે છે —

(૧) માયાયુક્ત મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા અને (૨) માયારહિત સમકિતદૃષ્ટિવાળા—એમ બે પ્રકારના નારકો છે તેમા પહેલા પ્રકારના છે એઓ ભારે ઈર્ષી છે તથા અત્યન્ત વેદના ભોગ વવાવાળા ॥ બીજા પ્રકારના છે એઓના કર્મ પણુ અ પ છે અને એઓ વેદના પણુ અપ ભોગવે છે

મનોદુ ખની અપેક્ષાએ તો સમ્યદ્દટિ નાગકો બહુ ઠી છે નારકો પૂર્વ ઈર્ષીને એઓ જેવો શોચ કરે છે તેવો શોચ બીજાને થતો નથી ૭૧

આ સ બ ધ મા પછ ભગવતીસૂત્રમા ઉલ્લેખ છે તે આ પ્રમાણે —

જેઓ ‘ સત્તી ’ છે એમને અત્યન્ત દુ ખ થાય છે પણ જેઓ ‘ અમત્તી ’ છે એમને ત્વ પ દુ ખ થાય છે અહીં ‘ સત્તી ’ એટલે (૧) સત્તાવાળા અર્થાત્ સમ્યદ્દર્શનવાળા—એમ અર્થ લેવો, અથવા (૨) પૂર્વભવમા જેઓ ‘ સત્તીપચેન્દ્રિય ’ હતા અને પછી ‘ નારક ’ ઉત્પન્ન થયા છે એઓ—એમ અર્થ કરવો, અથવા (૩) મત્તી એટલે પર્યાપ્ત—એમ પણ અર્થ લેવાય (શતક ૧ ઉદ્દેશ ૨)

એ પ્રમાણે ‘ પરસ્પર કૃત વેદના ’ વર્ણવી (૨)

હવે ‘ પરમાધાર્મિકકૃત વેદના ’ વિષે

દુષ્ટર્ષીને વત એવા એ નારકોને નાના પ્રકારની ચરમાધાર્મિકકૃત વેદના પણ સહન કરવી પડે છે અને તે આ પ્રમાણે —

તપ્તાયઃપુત્રિકાશ્લેષ. સંતપ્તત્રપુપાયનમ્ ।

શ્રયોઘનાદિઘાતાશ્ચારોપણં કૃટશાલ્મલૌ ॥ ૭૨ ॥

ક્ષતે ક્ષારોણ્ણતેલાદિક્ષેપણં શ્રાષ્ટ્રમર્જનમ્ ।

કુન્તાદિપ્રોતનં યન્ત્રે પીડન ચ તિલાદિવત્ ॥ ૭૩ ॥

ક્રકચૈઃ પાટનં તપ્તવાલુકાસ્વવતારણમ્ ।

વૈક્રિયોલૂકહર્યક્ષકંકાદિભિઃ કદર્થનમ્ ॥ ૭૪ ॥

પ્લાવનં વૈતરણ્યાં ચ યોધનં કુર્કુટાદિવત્ ।

પ્રવેશનં ચાસિપત્રવને કુમ્ભીપુ પાચનમ્ ॥ ૭૫ ॥

પરમાધાર્મિકૈઃ ક્લૃપ્તાં ઇત્યાદ્યાં વિવિધાં વ્યથાઃ ।

વેદયન્તે નારકાસ્તે દુઃકર્મવશવર્તિનઃ ॥ ૭૬ ॥

મદાદુઃ । શ્રવણલવનં નેત્રોદ્ધારં કરકમપાટનમ્

હૃદયદહનં નાસાહ્લેદં પ્રતિચ્છેદારણમ્ ।

કટવિદહન તીચ્છાઘાતત્રિશૂલવિભેદનમ્

દહનવદનૈઃ કર્કેર્ષોરૈઃ સંહન્તિ ચ ભક્ષણમ્ ॥ ૭૭ ॥

તપાવેશ લોખંડની પુતળીઓને આલિંગન દેવું, તપાવેલું શીઘ્ર પીવું, લોખંડના ઘણું પગેગેનો માર ખાવો, (કાઠામય) શાલ્મલીવૃક્ષપર ભેગવું, ક્ષત પડ્યું હોય તે પગ ક્ષાર કે ગરમ કરેલું તેલ આદિ નાખે તે ખમી આવું, ભટ્ટીમા ભુજવું, ભાલા આદિના પગેવાવું, ઘાણીમા તલ પીલાય એમ પીલાવું, કરવતથી વેરાવું, તપી ગઈ હોય એવી રેતીમા ચાલવું, વૈક્રિય ધુવડ, સિંહ અને એવા જાનવરોની ઠઠર્યના મહન કરવી, વૈતરણી નદીમા ડુબાવું, કુર્કુટ ત્રેગેની ભેમ મુઠ્ઠ કરવું, ખડગ જેવા ધારાળા પત્રોવાળા વૃક્ષોના વનમા પેગવું, કુલીમા પકાવું, ઇત્યાદિ ૭૨-૭૬

કદુ છે કે —

પરમાધામીઓ નારકોના કાન કાપી નાખે છે, આંખો ઉમેરી નાખે છે, હાથપગ ફાડે છે, છાતી ખાળી નાખે છે, નાક તાપી લે છે, કઠાધમા તળે છે, તીક્ષ્ણ ત્રિશુળથી ભેદે છે અને અગ્નિમુખા ભય કરૂ જાનવરોને ભક્ષ્ય તરીકે આપે છે ૭૭

હિયન્તે કૃપણા કૃતાન્તપરશોસ્તીક્ષ્ણેન ધારાસિના
ક્રન્દન્તો વિપવિચ્છુભિ પરિવતા. સમક્ષણવ્યાપૃતૈઃ ।

પાટ્યન્તે ક્રકચેન દારુવદસિપ્રચ્છિન્નવાહુદ્વયા,
કુમ્ભીષુ ત્રપુપાનદગ્ધતનવો મૂપાસુ ચાન્તર્ગતાઃ ॥ ૭૮ ॥

મૃડ્યન્તે જ્વલદમ્ભરીપહુતશુજ્જ્વાલાભિરાવાણા
દીપ્તાંગારનિભેષુ વજ્રભવનેષ્વંગારકેપૂરિયતા ।

દહ્યન્તે વિકૃતોર્ધ્વવાહુવદનાઃ ક્રન્દન્ત આત્તસ્વરા.

પશ્યન્તઃ કૃપણા દિશો વિશરણાસ્ત્રાણાય કો નો ભવેત્ ॥૭૯॥

તીક્ષ્ણૈરસિભિર્દીપ્તૈઃ કુન્તૈર્વિપમૈ પરશ્વધૈ. ચક્રૈ ।

પરશુત્રિશૂલમુદ્ગરતોમરવાસીમુસુઢીભિઃ ॥ ૮૦ ॥

સમિન્નતાલુશિરસ હિન્નમુજા હિન્નકર્ણનાસૌષ્ઠા ।

મિન્નહૃદયોદરાન્ત્રા મિન્નાક્ષિપુટાઃ સુદુઃખાર્તાઃ ॥ ૮૧ ॥

નિપતન્ત ઉત્પતન્તો વિચેષ્ટમાના મહીતલે દીનાઃ ।

નેદ્યન્તે ત્રાતાર નૈરયિકા. કર્મપટલાન્ધા ॥ ૮૨ ॥ इत्यादि ॥

પરમાધામીઓ નારકોને યમની કુહાડીથી પણ અધિક તીક્ષ્ણ ધારવાળી તલવારથી છેદે છે, એઓ ઝૂંઘન કરતા રહે અને ભક્ષણતત્પર જેરી વીંછીઓથી ઘેરી લે છે, એમના ખેડ હાથ તલવારથી છેદીને પછી એમને કર્મપતથી વેરે છે, એમને ત્રીસુ પાંચ શરીર ખાગી નાખી કુલીમા ને મૂંચમા પકાવે છે ૭૮

આ નારકો જુઓ માર્યા કરતા હોય છતાં એમને બાજવ-ચમાન ખાદિગના અગ્નિની જવા લાઓથી ભુજે છે વગી બળતા અગારા જેવા વજ્રના ભવનોમા એઓ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાજ વિદ્યુત હાથમ્હોવાળા એવા એઓ દીનસ્વરે ઝૂંઘન કરી રહ્યા હોય છતાં એમને ખાગવામા આવે છે એ દીન જીવો ચોદિગ જોયા કરે છે પણ નથી એમને કોઈ મહાય ઝગુ કે નથી એમનું કોઈ રક્ષણ ઝરતુ ૭૯

તીક્ષ્ણ તલવારો વડે, તેજસ્વી લાલાઓ વડે, વિષમ ડોઢાળીઓ વડે, તથા બ્રહ્મ પરશુ ત્રિશૂલ મુદ્ગર ગાલુ વાસવા અને હથોડા વડે એમના તાલુ તથા મસ્તકના ચૂરેચૂરા કરી નાખે છે, એમના હાથ, કાન, નાક, અને હોઠને છેદી નાખે છે અને હૃદય, પેટ આગો તથા આંતર કાને લેદી નાખે છે આવા આવા દુ ખ લોગવના એ કર્મપટલાધ દીન નારકો પૃથ્વી પર પડતા ઉઠતા આગોત્ર્યા કરે છે પણ એમનું કોઈ રક્ષણહાર નથી ૮૦-૮૨

તથા । કુમ્ભીષુ પચ્યમાનાસ્તે પ્રોચ્છલન્ત્યૂર્ધ્વમર્દિતાઃ ।
 ઉત્કર્ષતો યોજનાનાં શતાનિ પચ નારકાઃ ॥ ૮૩ ॥
 ત્રોઢ્યન્તે નિપતન્તસ્તે વજ્રચંચૂવિહંગમૈઃ ।
 વ્યાઘ્રાદિભિર્વિલુપ્યન્તે પતિતા મુચિ વૈક્રિયૈઃ ॥ ૮૪ ॥
 પરમાધાર્મિકાસ્તે ચ પાપિનોઽત્યન્તનિર્દયાઃ ।
 પંચાગ્ન્યાદિતપઃકષ્ટપ્રાતાસુરવિભૂતયઃ ॥ ૮૫ ॥
 મૃગયાસક્તવત્ મેષમહિષાઘાજિદર્શિવત્ ।
 ઘટે હૃષ્યન્તિ તાચ્છીલ્યાત્ દૃષ્ટાર્તાન્ હન્ત નારકાન્ ॥ ૮૬ ॥
 હૃષ્ટાઃ કુર્વન્ત્યદ્દહાસ ત્રિપચાસ્ફાલનાદિકમ્ ।
 इत्थ यथैषां स्यात् प्रीतिः न तथा नाटकादिभिः ॥ ८७ ॥
 મૃત્વાણ્ડગોલિકાભિરુચ્યાઃ તેઽપિ સ્યુઃ જલમાનુષાઃ ।
 મહ્યૈઃ પ્રલોભ્યાનીતાસ્તે તટેઽણ્ડગોલકાર્થિભિઃ ॥ ૮૮ ॥
 યન્ત્રેષુ પીઢ્યમાનાશ્ચ સોઢકષ્ટકર્થનાઃ ।
 વડ્ઢિર્મર્મસૈર્મૃતા યાન્તિ નરકેષ્વસકૃત્તથા ॥ ૮૯ ॥

આ નારકોને કુલીમા પકાવવામા આવે છે ત્યારે એઓ પાચસો પાચસો થોજન જેટલે ઉંચે ઉછળે છે ત્યાથી પાછા પૃથ્વીપર પડતા જ એમને વજ્રતુલ્ય આઘોવાળા વૈક્રિય પક્ષીઓ તોડવા માટે છે અને વૈક્રિય વ્યાઘ્ર વગેરે હિંસક જાનવરો એઓનો વિનાશ કરે છે ૮૩-૮૪

આ પરમાધાર્મીઓ અત્યન્ત પાપી અને નિર્દય છે પચાગ્નિ તપ આદિ કષ્ટકારક તપશ્ચર્યા કરવાથી એમને અસુરપણુની વિભૂતિ પ્રાપ્ત થઇ છે મૃગયાસક્ત લોકોની પેઠે તથા મેષમહિ-પાદિના યુદ્ધ જોનાગઓની પેઠે એઓ સ્વભાવિક રીતે જ એ પીડા પામતા નારકોને જોઇને હર્ષ પામે છે, તથા તાળીઓ પાડી પાડીને અટ્ટહાસ કરે છે એઓને એમા જેવો આનન્દ થાય છે તેવો આનન્દ નાટકો વગેરે જોવાથી પણ થતો નથી ૮૫-૮૭

એઓ પણ વળી મરીને ‘ અડગોલિક ’ નામના જલમનુષ્યો થાય છે એઓના અડ ગોળા લેવા માટે એઓને લાક્ષ્યવટ લોભાવીને ક્રિનારે લાવવામા આવે છે ત્યા એમને ઘાણીમા ઘાલી પીલવામા આવે છે એઓ છ માત્ર પર્યન્ત કદર્થના મહન કરી મૃત્યુપાપી નરકમા જાય છે ૮૮-૮૯

ધર્માવા ચ ત્રિધાપ્યેતાઃ પૂર્વોક્તા સન્તિ વેદનાઃ ।

પરં શીતોષ્ણયોર્મધ્યે ઉષ્ણૈવ ક્ષેત્રવેદના ॥ ૧૦ ॥

તથાહિ । ઉત્પત્તિસ્થાનકાન્યેષાં સન્ત્યાવૃત્તગવાક્ષવત્ ।

તત્રોત્પત્યાધઃ પતન્તિ કષ્ટાત્ પુષ્ટવપુર્મૃત, ॥ ૧૧ ॥

અન્યત્ર ચોત્પત્તિદેશાત્ પ્રાલેયાચલશીતલાત્ ।

સર્વત્ર નરકેષુ દમા સ્વદિરાઙ્ગારસન્નિમા ॥ ૧૨ ॥

તત્ શીતયોનિકાનાં તેષા નારકદેહિનામ્ ।

જનયત્યધિકં કષ્ટ ક્ષેત્રમુષ્ણ હુતાશવત્ ॥ ૧૩ ॥

પ્રથમપ્રતરે ચાસ્યાં નારકાણાં ભવેદ્વપુઃ ।

હસ્તત્રયં દ્વિતીયેઽસ્મિન્ હસ્તા પચાધિકાનિ ચ ॥ ૧૪ ॥

અષ્ટાંગુલાનિ સાર્ધાનિ તૃતીયે પ્રસ્તટે પુન ।

સસહસ્તાઃ સસદશાંગુલાન્યુપરિ નિર્દિશેત્ ॥ ૧૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥

ચતુર્થે પ્રસ્તટે હસ્તા દશ સાર્ધં તથાંગુલમ્ ।

દશાંગુલાધિકા જ્ઞેયા હસ્તા દ્વાદશ પંચમે ॥ ૧૬ ॥

પષ્ટે ચતુર્દશ કરા સસાર્ધાષ્ટાદશાંગુલા ।

સતમે ચ સસદશ કરા સ્યુઃ ત્ર્યંગુલાધિકા ॥ ૧૭ ॥

આ પ્રમાણે ત્રીજી ' પરમાધામીકૃત ' વેદના વર્ણવી (૩)

ધર્માનારકીમા ઉપરોક્ત ત્રણે પ્રકારની વેદના છે પણ ત્યાં ' શીત ' અને ' ઉષ્ણ ' એ બે પ્રકારમાથી કૃત ' ઉષ્ણ ' ક્ષેત્રવેદના છે ૯૦

તે આ પ્રમાણે —

' ધર્મા ' ના નારકોના ઉત્પત્તિસ્થાનો ગોળ ગવાક્ષ જેવા છે ત્યાં ઉત્પન્ન થયેને પુષ્ટશરીરવાળા એ નારકો કષ્ટપૂર્વક નીચે પડે છે એઓનો ઉત્પત્તિ પ્રદેશ તો હિમાલયપર્વતસમાન એકદમ શીતળ છે પણ એ શિવાયના બીજા સર્વ પ્રદેશની પૃથ્વી જેવના અગારા જેવી (ધગીરહેલી) છે તેથી શીતયોનિવાળા એ નારકોને એ ઉષ્ણમેત્ર અગ્નિની પેઠે અધિક કષ્ટ ઉત્પન્ન કરે છે ૯૧-૯૩

આ નરકનાં પહેલાં પ્રતરમા નારકોનું શરીરમાન ત્રણ હાથ છે, બીજા પ્રતરમા પાંચ હાથ ને સાડાઆઠ આંગળ છે, ત્રીજામા સાત હાથ ને સત્તર આંગળ, ચોથામા દશ હાથ ને દોઢ

एकोनविंशतिर्हस्ताः सप्तार्धैकादशांगुलाः ।

अष्टमे प्रस्तटे देहो नवमप्रस्तटे पुनः ॥ ९८ ॥

युक्तांगुलानां विंशत्या कराणामेकविंशति ।

दशमे जिनसंख्यास्ते सप्तार्धचतुरंगुलाः ॥ ९९ ॥ युरमम् ॥

एकादशे कराः पट्विंशतिस्त्रयोदशांगुला ।

द्वादशेऽष्टाविंशतिस्तेऽङ्गुलाः सार्धैकविंशतिः ॥ ૧૦૦ ॥

पङ्गुलाधिका एकत्रिंशद्वસ્તાस्त्रयोदशे ।

प्रतरेषु वपुર્માન ક્રમાદ્રત્નપ્રમાક્ષિતેઃ ॥ ૧૦૧ ॥

સ્વાભાવિકતનોદેહમાનમેતદુદીરિતમ્ ।

સ્વસ્વદેહાત્ દ્વિગુણિતં સર્વત્રોત્તરવૈક્રિયમ્ ॥ ૧૦૨ ॥

જઘન્યતસ્તુ સહજોત્તરવૈક્રિયયો ક્રમાત્ ।

અંગુલાસંખ્યસંખ્યાંશૌ માનં પ્રારંભ એવ તત્ ॥ ૧૦૩ ॥

સર્વાસ્વપિ ક્ષિતિષ્વેવં સર્વેષાં નારકાગિનામ્ ।

સ્વાભાવિકાંગાત્ દ્વિગુણં જ્ઞેયમુત્તરવૈક્રિયમ્ ॥ ૧૦૪ ॥

આગળ, પાસમામા બાર હાથ ને ૬૪ આગળ, છઠ્ઠામા ચૌદ હાથ માડાઅડાર આગળ, સતરમા મા સતર હાથ ને ત્રણ આગળ, આઠમામા ઝોગણીગ હાથ માડાઅગ્યાર આગળ, નવમામા એકવીસ હાથ વીસ આગળ, દસમામા એવીસ હાથ સાડાચાર આગળ, અગ્યારમામા છવીસ હાથ તેજ આગળ, બારમામા અઠ્યાવીસ હાથ ને ઉપર સાડીએકવીસ આગળ, ને છેલ્લા તેરમા પ્રતરમા એકવીસ હાથ ને છ આગળ છે ૬૪-૧૦૧

એવીરીતે ધર્મા ઉર્દે રત્નપ્રભા પૃચ્છીના પ્રતરોમા નારકોનું શરીરમાન છે

એ સર્વ પ્રમાણુ કહ્યું તે એઓના ‘સ્વાભાવિક’ શરીર નું મમજપુ એમના ‘ઉત્તર વૈક્રિય’ શરીર તો પોતપોતાના શરીરથી બમણુ છે ૧૦૨

એઓના (૧) ‘સ્વાભાવિક’ તથા (૨) ‘ઉત્તરવૈક્રિય’ શરીરનું માન જઘન્યત્ અનુક્રમે અશુદ્ધના અસખ્યાતા તથા મખ્યાતા ભાગ ભેટલું છે, અને તે પ્રારંભ સમયે જ હોય છે ૧૦૩

એવી રીતે મર્વ નરકોમા, સર્વ નારકોનું ઉત્તરવૈક્રિયશરીરમાન એમના સ્વાભાવિક શરીરમાન કરતા બમણું સમજપુ ૧૦૪

અત્ર અય આમ્નાયઃ ।

પૃથ્વરવુદ્ધિ અગુલ સદ્વાલ્પપન્ન હુતિ રચણાઃ ।

તિકર તિઅગુલ કરસત્ત અગુલા સદ્વિગુણવીસમ્ ॥ ૧૦૫ ॥

પણધણુ અગુલવીસ વારસધણુ દુન્નિ હત્થ સદ્વા ય ।

વાસદ્વિધણુહ સદ્વા વીયાઇસુ પયરવુદ્ધિ કમ્મા ॥ ૧૦૬ ॥

સહસ્રાણિ દશાબ્દાનાં પ્રથમપ્રતરે સ્થિતિઃ ।

જઘન્યા પુનરુત્કૃષ્ટા સહસ્રા નવતિઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧૦૭ ॥

દશલક્ષાશ્ચ વર્ષાણાં લક્ષ્યાણાં નવતિસ્તથા ।

ક્રમાઞ્જઘન્યોત્કૃષ્ટા ચ દ્વિતીયપ્રતરે સ્થિતિઃ ॥ ૧૦૮ ॥

एव च । नवत्यब्दसहस्रेभ्यः समयाद्यधिकस्थितिः ।

દશાબ્દલક્ષોનાયુશ્ચ ન સમવતિ નારકઃ ॥ ૧૦૯ ॥

વર્ષાણાં નવતિર્લક્ષાઃ પૂર્વકોટિસ્તથૈવ ચ ।

તૃતીયપ્રતરે જ્ઞેયા જઘન્યોત્કર્ષત સ્થિતિઃ ॥ ૧૧૦ ॥

અહીં આમ્નાય આ પ્રમાણે છે —(પહેલી) રત્નપ્રભા પૃથ્વીમા દેહમાન ઉત્તરોત્તર પ્રત્યેક પ્રતરે પૂર્વપૂર્વના કરતા સાડીછપન આગળ વધતું છે (એ આપણે જોઈ ગયા) હવે બીજામાના દરેક પ્રતરે એજ પ્રમાણે ત્રણ હાથ ને ત્રણ આગળ વધતું, ત્રીજામાના દરેકે સાત હાથ સાડી એગણીશ આગળ, ચોથીમાના દરેકે પાચ ધનુષ વીશ આગળ, પાચમીમાના પ્રત્યેકે બાર ધનુષ્ય અડી હાથ અને છઠીમાના પ્રત્યેક (ઉત્તરોત્તર) પ્રતરે (પૂર્વપૂર્વના કરતા) સાડી બામઠે ધનુષ્ય વધતું છે ૧૦૫-૧૦૬

એ પ્રમાણે દેહમાન કહ્યું

હવે દેહસ્થિતિ વિષે

પહેલા પ્રતરમા નારકની ગ્થિતિ જઘન્યત દશહજાર વર્ષની, અને ઉત્કર્ષત નેવ હજાર વર્ષની ઠે ૧૦૭

બીજા પ્રતરમા સ્થિતિ એજ પ્રમાણે અનુક્રમે દશ લાખ વર્ષની અને નેવ લાખ વર્ષની છે ૧૦૮

એ પછી એમ સિદ્ધ થાય છેકે કોઈપણ નારકની આયુસ્થિતિ નેવ હજાર વર્ષથી અધિક હોય તે (જઘન્ય) દશ લાખ વર્ષની તો સમજી જ લેવી, દશ લાખથી ન્યૂન તો નહિ જ ૧૦૯

ત્રીજા પ્રતરમા જઘન્યત નેવ લાખવર્ષની, અને ઉત્કર્ષત કોઈપૂર્વની સ્થિતિ છે ૧૧૦

જઘન્યા પૂર્વકોટચેકા ચતુર્થપ્રતરે સ્થિતિઃ ।
 દશભાગીકૃતસ્યૈકો ભાગોઽબ્ધે પરમા પુનઃ ॥ ૧૧૧ ॥
 ઇકો ભાગ. પંચમે ચ જઘન્યોત્કર્ષત પુનઃ ।
 સ્યાતાં દ્વૌ દશમૌ ભાગૌ તૌ ષષ્ટે ચ જઘન્યત ॥ ૧૧૨ ॥
 ઉત્કર્ષતશ્ચ ષષ્ટે સ્યુદ્ધયો ભાગાસ્ત એવ ચ ।
 જઘન્યતઃ સતમે સ્યુરુત્કર્ષાત્તિચ્છતુષ્ઠયમ્ ॥ ૧૧૩ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 જઘન્યતોઽષ્ટમે ભાગાશ્ચત્વાર એવ તાદૃશા ।
 ઉત્કર્ષતશ્ચાષ્ટમે સ્યુર્ભાગા પચ પયોનિધેઃ ॥ ૧૧૪ ॥
 પંચૈવ ભાગાસ્તાદૃશા નવમે તુ જઘન્યતઃ ।
 ઉત્કર્ષાન્નિવમે પદ્ તે દશમે પદ્ જઘન્યતઃ ॥ ૧૧૫ ॥
 ઉત્કર્ષાદ્દશમે સસૈકાદશે તે જઘન્યત ।
 ઇકાદશેઽષ્ટ ચોત્કર્ષાત્ દ્વાદશેઽષ્ટ જઘન્યતઃ ॥ ૧૧૬ ॥
 દ્વાદશે પુનરુત્કર્ષાન્નિવ ભાગાસ્ત્રયોદશે ।
 નવ ભાગા જઘન્યેનોત્કર્ષતઃ સાગરોપમમ્ ॥ ૧૧૭ ॥ વિશેષકમ્ ॥

ચોથા પ્રતરમા જઘન્યત એક કોઠ પૂર્વની અને ઉત્કર્ષત એક દશાશ સાગરોપમની છે ૧૧૧

પાચમા પ્રતરમા સાગરોપમના એક દશાશ જેટલી જઘન્ય સ્થિતિ છે અને એના બે દશાશ જેટલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે છઠ્ઠામા એટલીજ એટલે કે બે દશાશ સાગરોપમ જેટલી જઘન્ય સ્થિતિ છે અને ત્રણ દશાશ સાગરોપમ જેટલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે સાતમામા ત્રણ દશાશ સાગરોપમ જઘન્ય અને ચાર દશાશ સાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે ૧૧૨-૧૧૩

આઠમા પ્રતરમાના નારકોની આયુષ્થિતિ જઘન્યત તેજ (ચાર દશાશ સાગરોપમની) છે, અને ઉત્કર્ષત પાચ દશાશ સાગરોપમની છે ૧૧૪

નવમા પ્રતરમા એ જઘન્ય સ્થિતિ એટલી જ એટલે પાચ દશાશ સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ છ દશાશ સાગરોપમની છે દશમામા જઘન્ય છ દશાશ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત દશાશ સાગરોપમની છે અચ્યારમામા સાત દશાશ સાગરોપમની જઘન્ય અને આઠ દશાશ સાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે બારમા પ્રતરમા એજ આઠ દશાશની જઘન્ય અને નવ દશાશની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે છેલ્લા તેરમા પ્રતરમા નવ દશાશ સાગરોપમની જઘન્ય અને ચ પૂર્ણ એક સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે ૧૧૫-૧૧૭

અસ્યા લેશ્યા ચ કાપોતી જઘન્યોઽવધિગોચરઃ ।

ગવ્યૂતાનાં ત્રય સાદ્ધં પરસ્તેષાં ચતુષ્ટયમ્ ॥ ૧૧૮ ॥

ઉત્પચન્તે ચ્યવન્તે ચ સર્વદા નારકા इह ।

કદાચિત્ વિરહોઽપિ સ્યાજ્જઘન્યઃ સમય સ ચ ॥ ૧૧૯ ॥

ઉત્કર્ષતો મુહૂર્ત્તાના ચતુર્વિંશતિરાહિતા ।

સર્વાસાં સમુદાયે ચ મુહૂર્ત્તા દ્વાદશાન્તરમ્ ॥ ૧૨૦ ॥

એકેન સમયેનૈકાદયોઽસંખ્યાવસાનકા ।

ઉત્પચન્તે ચ્યવન્તેઽસ્યામેવ સર્વચ્ચિતિજ્વપિ ॥ ૧૨૧ ॥

इति रत्नप्रभापृथिवी ॥ ૧ ॥

अथ वशाभिधा पृथ्वी द्वितीया परिकीर्त्यते ।

या शर्कराणां घाहुल्यात् गोत्रेण शर्कराप्रभा ॥ ૧૨૨ ॥

घनोदध्यादिक सर्वं ज्ञेयमत्रापि पूर्ववत् ।

घनोदध्यादिवलयविष्कम्भस्तु विशिष्यते ॥ ૧૨૩ ॥

આ નરકમા કાપોતલેશ્યા છે, તથા અવધિજ્ઞાનનો વિષય જઘન્ય સાહાત્રણ ગાઉનો અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગાઉનો છે ૧૧૮

અહિં નારકો સદાયે ઉપજ્યા કરે છે અને અન્યા કરે છે કદાચ આ તર પડે તો ઓછામા ઓછું એક સમયનું, અને વધારેમા વધારે થોડીયું મુહૂર્ત્તનું આ તર પડે, જ્યારે સર્વ નરક પૃથ્વીના સમુદાયની અપેક્ષાએ તો બાર મુહૂર્ત્તનું આ તર પડે ૧૧૯-૧૨૦

આ નરકપૃથ્વીમા એક સમયે એકથી તે અસંખ્યાત સુધી નારકો ઉત્પન્ન થાય છે અને વ્યયે છે સર્વે નરકપૃથ્વીમા એમ જ થાય છે ૧૨૧

એ પ્રમાણે રત્નપ્રભાપૃથ્વીનું સ્વરૂપ ઝલું (૧)

હવે બીજી વચ્ચા નામની નરકપૃથ્વીનું વર્ણન કરે છું ત્યાં શર્કરા બહુ હોવાથી એનું ગોત્રનામ શર્કરાપ્રભા કહેવાય છે ૧૨૨

અહિં ‘ ઘનોદધિ ’ આદિ સર્વ વાના પૂર્વવત્ બાણવા ક્ષકળ ઘનોદધિ વગેરેના વનયોના વિષ્કલમા ફેર છે ૨૨૩

સ ચૈવમ્ ।

યોજનૈકતૃતીયાંશયુતાનિ યોજનાનિ પટ્ ।

વંશાયમાયવલયે વિષ્કમ્ભઃ પરિકીર્તિતઃ ॥ ૧૨૪ ॥

પાદોનાનિ યોજનાનિ પંચ માનં દ્વિતીયકે ।

યોજનં યોજનસ્ય દ્વાદશાંશા. સત્ત ચાન્તિમે ॥ ૧૨૫ ॥

ત્રયોદશભિરિત્યેવં તૃતીયભાગવર્જિતૈઃ ।

અલોક શર્કરાપૃથ્વીપર્યન્તાત્ કિલ યોજનૈઃ ॥ ૧૨૬ ॥

એક લક્ષં યોજનાનાં સદ્વાત્રિંશત્સહસ્રકમ્ ।

અસ્યા વાહલ્યમાદિષ્ટં વિશિષ્ટજ્ઞાનશાલિભિઃ ॥ ૧૨૭ ॥

મુક્તૈર્કૈકં સહસ્ર ચ પ્રાગ્વદસ્યામુપર્યધઃ ।

એકલક્ષે યોજનાનાં સહસ્રૈસ્ત્રિંશતાન્વિતે ॥ ૧૨૮ ॥

एकादश प्रस्तटाः स्युः तेषां प्रत्येकमन्तरम् ।

યોજનાનાં સહસ્રાણિ નવ સત્ત શતાનિ ચ ॥ ૧૨૯ ॥ યુગ્મમ્ ॥

प्रतिप्रतरमेकैको भवेच्च नरकेन्द्रक ।

મધ્યભાગેઽથ નામાનિ તેષાં જ્ઞેયાન્યનુક્રમાત્ ॥ ૧૩૦ ॥

એ તક્ષવત આ પ્રમાણે છે — ' વશા ' ના પહેલા વલયનો વિષ્કલ છ પૂર્ણાક એક તૃતીયાશ યોજન છે, બીજા વલયનો પોણાપાચ યોજન છે, ત્યારે છેલા ત્રીજા વલયનો એક પૂર્ણાક સાત ગારાશ યોજન છે અને એવી રીતે (ગણિત કરતા) આ ' શર્કરાપ્રશા ' - વશાના છેકાથી ગાર પૂર્ણાક એ તૃતીયાશ યોજનને છેટે ' અલોક ' છે ૧૨૪-૧૨૬

આ નરકપૃથ્વીની બહાર એક લાખ બીજી હબર યોજનની કહી છે

અહીં પણ હેકળ ઉપર હબર હબર યોજન મૂકીને થોડા એક લાખને ત્રીજા હબર યોજન મા અગ્યાર ' પ્રતર ' આવેલા છે વળી એવા બખે પ્રતર વચ્ચે અન્તર છે તે નવ હબર માત્રો યોજન નેટલુ છે ૧૨૭-૧૨૯

દરેક ' પ્રતર ' ના મધ્યમા એક નરકેન્દ્ર છે

એઓના નીચે પ્રમાણે ' નામાલિધાન ' ક્રમવાર બહુવા — ૧૩૦

ધનિકો ધનકશ્ચૈવ મનકો વનકસ્તથા ।

ઘટસઘટજિહ્વાસ્યા અપજિહ્વસ્તથાપર ॥ ૧૩૧ ॥

લોલશ્ચ લોલાવર્તશ્ચ ઘનલોલસ્તયૈવ ચ ।

પ્રતિપ્રતરમેભ્યોઽષ્ટાવટૌ સ્યુર્નરકાલયા• ॥ ૧૩૨ ॥

તત્રાદ્યપ્રતરમધ્યનરકાદાવર્તી પ્રતિ ।

પદ્મત્રિશત્ દિત્તુ નરકા પચત્રિશત્ વિદિત્તુ ચ ॥ ૧૩૩ ॥

પ્રથમે પન્નિતગાઃ પચાશીતિયુક્ત શતદ્વયમ્ ।

દ્વિતીયાદિપુ ચૈકૈકહીના. સ્યુ સર્વપન્નતય ॥ ૧૩૪ ॥

દ્વિતીયપ્રતરે તસ્માત્ દ્વિશતી સપ્તસપ્તતિ• ।

તૃતીયે પન્નિતનરકા દ્વિશત્યેકોનસપ્તતિ ॥ ૧૩૫ ॥

ચતુર્થે પન્નિતનરકા દ્વે શતે સૈકપષ્ટિકે ।

પચમે દ્વિશતી તેષાં ત્રિપચાશત્સમન્નિતા ॥ ૧૩૬ ॥

પચચત્વાર્શિદાઢયે દ્વે શતે ષટ્ ઈરિતા ।

સપ્તમપ્રસ્તટે સપ્તત્રિશતાઢયા શતદ્વયી ॥ ૧૩૭ ॥

एकोनत्रिंशदधिके द्वे શતે પ્રસ્તટેઽષ્ટમે ।

एकविंशल्यधिके च द्वे શતે નવમે મતા• ॥ ૧૩૮ ॥

શતદ્વય ચ દશમે ત્રયોદશાધિક ભવેત્ ।

एकादशे પ્રસ્તટે ચ પચોત્તર શતદ્વયમ્ ॥ ૧૩૯ ॥

(૧) ધનિક, (૨) ધનક, (૩) મનક, (૪) વનક, (૫) ઘટ, (૬) સઘટ,
(૭) જિહ્વા, (૮) અપજિહ્વા, (૯) લોલ, (૧૦) લોલાવર્ત તથા (૧૧) ઘનલોલ ૧૩૧-૧૩૨
આ નરકેન્દ્રોથી પ્રત્યેક પ્રતરે આઠ આઠ નરકાવાસ નીકળેલા છે

પહેલા પ્રતરના મધ્યના નરકાવાસથી ચારે દિશાઓમા છત્રીય છત્રીય અને ચારે વિદિ
શાઓમા પાત્રીય પાત્રીય નરકાવાસો છે એટલે એ રીતે ત્યાં (પહેલા પ્રતરમા) બસોને
૫ મ્યાશી નરકાવાસો થયા તે પછીના પ્રસ્તટોમા ફરેક પકિતમા ઉત્તરોત્તર અંકેક ઓછો
ઓછો છે એટલે બીજા પ્રતરમા બસો મત્યોતેર થયા, ત્રીજામા બસો ઓગણોતેર, ચોથામા
બસો એડમઠ, પાચમામા બસો ને ત્રેપન, છઠ્ઠામા બસો ને પીમતાગીશ, સાતમા પ્રતરમા

पड्विंशति शतानि स्युः नवतिः पचभिर्युता ।
 वंशायां नरकावासाः सर्वे पंक्तिगताः किल ॥ १४० ॥
 सहस्राः सप्तनवतिश्चतुर्विंशतिलक्षकाः ।
 त्रिंशती पचभिर्युक्ता प्राग्वत् पुष्पावकीर्णकाः ॥ १४१ ॥
 सर्वे च नरकावासा लक्षाः स्युः पंचविंशतिः ।
 वंशायां ज्ञानिभिर्दृष्टा ज्ञानेन सर्वगामिना ॥ १४२ ॥
 एषां संस्थानमुच्चत्वं स्वरूपं वेधनादिकम् ।
 रत्नप्रभावद्विज्ञेय उपसाध्यनुक्रमोऽपि च ॥ १४३ ॥
 पङ्गुलाधिकाः एकत्रिंशत्कराः वपुर्भवेत् ।
 प्रथमप्रस्तटे वशाष्टधिव्यां नारकांगिनाम् ॥ १४४ ॥
 द्वितीये च चतुस्त्रिंशत्कराः नवांगुलाधिकाः ।
 द्वादशांगुलयुक्सप्तत्रिंशत्करास्तृतीयके ॥ १४५ ॥
 चत्वारिंशत्करास्तुर्येऽधिकपंचदशांगुलाः ।
 पंचमे ते त्रिचत्वारिंशत् सहाष्टादशांगुलाः ॥ १४६ ॥

ખસો સાડત્રીશ, આઠમામા ખસો ને ઓગણત્રીશ, નવમા ખસો ને એકવીશ, દશમામા ખસો ને તેર ને અગ્યારમામા ખસો ને પાચ નરકાવાસો છે ૧૩૩-૧૩૬

એ ગણત્રીએ આ નરકપૃથ્વીમા સર્વમળી ' પ ક્ષિતગત ' નરકાવાસો એ હબાર છસો ને પચાણ્થ થયા ૧૪૦

વળી ત્યા ચોવીશ લાખ સતાણ્થ હબાર ત્રણસોને પાચ પૂર્વેક્ષિત ' પુષ્પાવકીર્ણ ' આવાસો છે ૧૪૧

એટલે સર્વ મળીને એ નરકપૃથ્વીમા પચવીશ લાખ પૂરેપૂરા નરકાવાસો થયા—એ પ્રમાણે કેવળજ્ઞાનીઓએ પોતાના સર્વવ્યાપક જ્ઞાનવડે જોધને કહ્યું છે ૧૪૨

આ નરકાવાસોના સંસ્થાન, ઉંચાઈ, ઉંડાણ આદિક સ્વરૂપ તથા ત્રિકોણાદિકનો અનુક્રમ —એ સર્વ રત્નપ્રસાદના તે તે વાના પ્રમાણે સમજવો ૧૪૩

આ વજાનરકના પહેલા પ્રસ્તટમા નારકોનું શરીરમાન એકત્રીશ હાથ ને છ આગળનું છે, બીજામા ચોત્રીશ હાથ નવ આગળનું છે ત્રીજામા સાડત્રીશ હાથ બાર આગળનું, ચોથામા ચાળીશ હાથ પદર આગળનું, પાચમામા તેતાલીશ હાથ અઢાર આગળનું, છઠ્ઠામા

કરાણાં સસચત્વારિંશદ્વિહીનાંગુલૈસ્ત્રિભિઃ ।

પદ્મેઽથ સતમે પૂર્ણા કરા પચાશદાહિતાઃ ॥ ૧૪૭ ॥

અદ્યમે ચ ત્રિપચાશત્ કરાઃ ત્ર્યંગુલશાલિનઃ ।

નવમેઽદ્યુલપદ્કાઢ્યા પદ્પંચાશત્ કરાઃ મતાઃ ॥ ૧૪૮ ॥

एकोनपष्टि हस्तानां दशमे सनवाङ्गुलाः ।

एकादशे च द्वापष्टिः करा सद्वादशाङ्गुलाः ॥ ૧૪૯ ॥

સ્થિતિ જઘન્યાસ્યામાદ્યેઽમ્બુધિમાનાઽપરા તુ સા ।

કૃતૈકાદશભાગસ્યામ્બુધે ભાગદ્વયાન્વિતા ॥ ૧૫૦ ॥

द्वितीयप्रस्तटे लघ्वी द्विभागसहितोऽम्बुधि ।

उत्कृष्टा चैकादशांशैश्चतुर्भिरधिकोऽम्बुधि ॥ ૧૫૧ ॥

तृतीये प्रस्तटे वार्धि चतुर्भागयुतो लघुः ।

पद्भिर्भागैः युतश्चाव्धिरुत्કૃષ્ટા સ્થિતિરાહિતા ॥ ૧૫૨ ॥

જઘન્યા પ્રસ્તટે તુર્યે પદ્ભાગયુતવારિધિઃ ।

उत्कृष्टा चाष्टभिर्भागैर्युक्त एकः पयोनिधिः ॥ ૧૫૩ ॥

પચમેઽલ્પીયસી ભાગૈરષ્ટભિ સહ વારિધિ ।

गरीयसी चात्र भागैर्दशभि सह तोयधि ॥ ૧૫૪ ॥

છે તાલીશ હાથ એકવીશ આગળતુ, સાતમામા પચાસ હાથતુ બરાબર, આઠમામા ત્રેપનહાથ ત્રણ આગળતુ, નવમામા છપ્પન હાથ છ આગળતુ, દશમામા આગળ સાઠ હાથ નવ આગળતુ અને અગ્યારમા પ્રસ્તટમા બાસઠ હાથ ને બાર આગળતુ છે ૧૪૪-૧૪૬

આ નરકના પ્રથમ પ્રસ્તટમા નારકોનો સ્થિતિકાળ જઘન્ય એક સાગરોપમનો, અને ઉત્કૃષ્ટ એક પૂર્ણિક બે અગ્યારાશ સાગરોપમનો છે ૧૫૦

બીજી એના બીજા પ્રતરમાના નારકોનો સ્થિતિકાળ જઘન્યત એક પૂર્ણિક બે અગ્યારાશ, અને ઉત્કૃષ્ટ એક પૂર્ણિક ચાર અગ્યારાશ સાગરોપમ છે ૧૫૧

ત્રીજા પ્રસ્તટના નારકોનો સ્થિતિકાળ જઘન્યત એક પૂર્ણિક ચાર અગ્યારાશ સાગરોપમ તથા ઉત્કૃષ્ટ એક પૂર્ણિક છ અગ્યારાશ સાગરોપમ છે ૧૫૨

ચોથા પ્રસ્તટના નારકોનો સ્થિતિકાળ જઘન્યત એક પૂર્ણિક છ અગ્યારાશ અને ઉત્કૃષ્ટ એક પૂર્ણિક આઠ અગ્યારાશ સાગરોપમનો છે ૧૫૩

દશભાગાન્વિતશ્ચાઢિઃ પષ્ટે તુ સ્યાજ્ઞધન્યતઃ ।

ઉત્કર્ષતશ્ચૈકભાગસંયુક્તં સાગરદ્વયમ્ ॥ ૧૫૫ ॥

સાગરદ્વયમેકાંશસંયુક્ત સત્તમે લઘુઃ ।

ત્રિભિરેકાદશાંશૈશ્વ યુક્તમઢિદ્વય ગુરુઃ ॥ ૧૫૬ ॥

અષ્ટમે તુ ત્રિભિર્ભાગૈઃ સહાઢિદ્વિતયં લઘુઃ ।

અંચિત પંચભિર્ભાગૈર્વારિધિદ્વિતયં ગુરુઃ ॥ ૧૫૭ ॥

નવમેઽલ્પીયસી પચભાગાઢ્યમમ્બુધિદ્વયમ્ ।

પયોધિદ્વિતય સત્તભાગોપેતં ગરીયસી ॥ ૧૫૮ ॥

જઘન્યા દશમે સત્તભાગાઢ્યં સાગરદ્વયમ્ ।

ઉત્કૃષ્ટા સાગરદ્વદ્ ભાગૈર્નવભિરન્વિતમ્ ॥ ૧૫૯ ॥

નવભાગાન્વિતવાર્ધિદ્વયમેકાદશે લઘુઃ ।

ઉત્કૃષ્ટા ચ વારિધીનાં સંપૂર્ણ ત્રિતયં ભવેત્ ॥ ૧૬૦ ॥

પાચમા પ્રસ્તટના નારકોનો સ્થિતિકાળ જઘન્યત એક પૂર્ણિક આઠ અગ્યારાશ અને ઉત્કર્ષત એક પૂર્ણિક દશ અગ્યારાશ સાગરોપમનો છે ૧૫૪

છઠ્ઠા પ્રસ્તટમા નારકોનો સ્થિતિકાળ જઘન્યત એક પૂર્ણિક દશ અગ્યારાશ અને ઉત્કર્ષત બે પૂર્ણિક એક અગ્યારાશ સાગરોપમનો છે ૧૫૫

સાતમા પ્રસ્તટના નારકોનો સ્થિતિકાળ જઘન્યત બે પૂર્ણિક એક અગ્યારાશ અને ઉત્કર્ષત બે પૂર્ણિક ત્રણ અગ્યારાશ સાગરોપમનો છે ૧૫૬

આઠમા પ્રસ્તટના નારકોનો સ્થિતિકાળ જઘન્યત; બે પૂર્ણિક ત્રણ અગ્યારાશ સાગરોપમનો અને ઉત્કર્ષત બે પૂર્ણિક પાચ અગ્યારાશ સાગરોપમનો જાણવો ૧૫૭

નવમા પ્રસ્તટમા નારકોનો સ્થિતિકાળ જઘન્યત બે પૂર્ણિક પાચ અગ્યારાશ અને ઉત્કર્ષત બે પૂર્ણિક સાત અગ્યારાશ સાગરોપમનો છે ૧૫૮

દશમા પ્રતરમા નારકોનો સ્થિતિકાળ જઘન્યત બે પૂર્ણિક સાત અગ્યારાશ અને ઉત્કર્ષત બે પૂર્ણિક નવ અગ્યારાશ સાગરોપમનો છે ૧૫૯

છેલ્લા અગ્યારમા પ્રસ્તટના નારકોનો સ્થિતિકાળ જઘન્યત બે પૂર્ણિક નવ અગ્યારાશ સાગરોપમનો અને ઉત્કર્ષત ઘરાબર ત્રણ સાગરોપમનો છે ૧૬૦

પ્રાગ્વત્-લેશ્યા ચ કાપોતી હ્યવધેર્ગોચરો ગુરુઃ ।

ગવ્યૂતાનાં ત્રયં સાર્દ્ધં ગવ્યૂતત્રિતય લઘુ ॥ ૧૬૧ ॥

નારકચ્ચવનોત્પત્તિવિરહોઽત્ર જઘન્યતઃ ।

સમય યાવદુત્કર્ષાત્ દિનાનિ સત્ કીર્તિતઃ ॥ ૧૬૨ ॥

इति शर्कराप्रभापृथिवी ॥ ૨ ॥

અથ શૈલાભિધા પૃથ્વી તૃતીયા પરિકીર્ત્યતે ।

યા વાલુકાનાં વાહુલ્યાત્ ગોત્રેણ વાલુકાપ્રભા ॥ ૧૬૩ ॥

પ્રસ્થાં પ્રથમવલયે વિષ્કમ્ભો યોજનાનિ પદ્ ।

દ્વૌ ત્રિભાગૌ યોજનસ્ય દ્વિતીયે વલયે પુનઃ ॥ ૧૬૪ ॥

પચૈવ યોજનાનિ સ્યુઃ વલયેઽથ તૃતીયકે ।

યોજનસ્ય દ્વાદશાંશૌરષ્ટભિઃ સહ યોજનમ્ ॥ ૧૬૫ ॥ યુગ્મમ્ ।

ત્રયોદશભિરિત્યેવ સતૃતીયાંશયોજનૈઃ ।

અલોકો વાલુકાપૃથ્વીપર્યન્તતઃ પ્રરૂપિત ॥ ૧૬૬ ॥

શેષ ઘનોદધ્યાદિસ્વરૂપ ધર્માવત્ ॥

આ નરકપૃથ્વીમા પણ પૂર્વવત્ કાપોતલેશ્યા છે વળી અવધિજ્ઞાનનો વિષય ઉત્કર્ષત સાક્ષાત્રણ ગાઢિનો તથા જઘન્યત ત્રણ ગાઢિનો છે ૧૬૧

આ નરકના નારકોનો ઉત્પત્તિ અને સ્થાવરનો અન્તર જઘન્યત એક સમય, અને ઉત્કર્ષત માત્ર દિવસોનો છે ૧૬૨

એ પ્રમાણે બીજી શર્કરાપ્રભા નામની નરક પૃથ્વીનું વર્ણન થયું (૨)

હવે ત્રીજી શૈલા નામની નરક પૃથ્વીનું વર્ણન કરીએ

એ શૈલામા વાલુકા એટલે વેણુ કે રેતીની બહોળતા હોવાથી, એ ‘ વાલુકાપ્રભા ’ ને નામે ઓળખાય છે ૧૬૩

એમા પહેલા વચ્ચનો વિષ્કલ છ યોજન છે, બીજા વલયનો પાચ પૂર્ણાંક બે તૃતીયાશ યોજન છે, અને ત્રીજા વચ્ચનો એક પૂર્ણાંક બે તૃતીયાશ યોજન છે એ પ્રમાણે કુલ તેર પૂર્ણાંક એક તૃતીયાશ યોજને વાલુકાપ્રભાનો મીમાઢો પૂરો થયો ત્યાથી આગળ ફરતો અલોક છે ૧૬૪-૧૬૬

એનું ધનોદધિ આદિ શેષ સ્વરૂપ ‘ ધર્મા ’ પ્રમાણે છે

અષ્ટાવિંશત્યા સહસ્રૈઃ યોજનાનાં સમન્વિતમ્ ।
 લક્ષ્મ વાહલ્યમાદિષ્ટં અસ્યાં દૃષ્ટજગત્રયૈઃ ॥ ૧૬૭ ॥
 મુક્તવા ચૈકૈકં સહસ્ર પ્રાગ્વદસ્યામુપર્યધઃ
 મધ્યે ષડ્વિંશતિસહસ્રાઢ્યૈકલક્ષ્યયોજનમ્ ॥ ૧૬૮ ॥
 નવ સ્યુ પ્રસ્તટાસ્તેષાં પ્રત્યેકમિદમન્તરમ્ ।
 સહસ્રાણિ દ્વાદશૈવ ત્રિશતી પચસતતિઃ ॥ ૧૬૯ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 પ્રતિપ્રતરમેકૈકો મધ્યે સ્યાન્નરકેન્દ્રકઃ ।
 તે ચ તતઃ તપિતશ્ચ તપન તાપનસ્તથા ॥ ૧૭૦ ॥
 નિદાઘશ્ચ પ્રજ્વલિતઃ પરઃ ઉજ્જ્વલિતાભિધઃ ।
 તથા સંજ્વલિતાભિચ્યઃ સપ્રજ્વલિતસંજ્ઞકઃ ॥ ૧૭૧ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 એન્નયશ્ચ પંચતયો દિક્ષુ વિદિશાસુ ચ નિર્ગતાઃ ।
 પંચવિંશતિરાવાસાસ્તત્ર દિગ્વર્તિપંક્તિષુ ॥ ૧૭૨ ॥
 વિદિશાપક્તિષુ ચતુર્વિંશતિઃ નરકાલયાઃ ।
 પ્રથમપ્રતરે સત્તનવત્યાઢ્યં શતં સમે ॥ ૧૭૩ ॥
 દ્વિતીયાદિપ્રસ્તટે સ્યુઃ શ્રેણ્ય એકૈકર્જિતાઃ ।
 તતો દ્વિતીય એકોનવત્યાઢ્યં શતં સમે ॥ ૧૭૪ ॥

આ 'ગેહા' ની બાકાઈ એક લાખ અઠ્યાવીશ હજાર યોજનની ટૂંકી છે ૧૬૭

એમાં પચ્ચ ઉપરના ને હેઠળના હજાર હજાર યોજન ઊંડીને બાકીના એક લાખ છત્રીશ હજાર યોજન પ્રમાણ મધ્યભાગમાં નવ પ્રતર છે અને એઓ એક બીબાથી બાર હજાર નજીસો ૫ ચોતરે યોજનને આ તરે છે ૧૬૮-૧૬૯

પ્રતરે પ્રતરે એક નરકેન્દ્ર છે અને એમના (૧) તપ, (૨) તપિત, (૩) તપન, (૪) તાપિત, (૫) નિદાઘ, (૬) પ્રજ્વલિત, (૭) ઉજ્જ્વલિત, (૮) સન્નવલિત અને (૯) સપ્રજ્વલિત—એવા નામ છે ૧૭૦-૧૭૧

એ નરકેન્દ્રોદયકી ચાર દિશાઓમાં ચાર અને ચાર વિદિશાઓમાં ચાર મળીને આઠ પક્ષિત કે આવગી નીકળેલી છે—એમાં, દિગ્વર્તિ પક્ષિતઓમાં પચવીશ પચવીસ અને વિદિગ્વર્તિ પક્ષિતઓમાં ચોવીશ ચોવીશ નરકાવાસો છે એમ પહેલા પ્રતરમાં અમર એડ્યોને સત્તાણી નરકાવાસો છે ૧૭૨-૧૭૩

સૈકાશીતિ તૃતીયે તત્ત્વતુર્યે સત્ત્રિસસતિ ।

પચમે પ્રતરે પ્રોક્તં પચષ્ટિયુતં શતમ્ ॥ ૧૭૫ ॥

પટે ચ પ્રસ્તટે સત્તપચાશ સમ્મત શતમ્ ।

શતમેકોનપંચાશયુતમુન્ત ચ સતમે ॥ ૧૭૬ ॥

અષ્ટમે ત્વેકચત્વારિંશતોપેત શત મતમ્ ।

ત્રયસ્ત્રિંશ શત ચૈક નવમે પ્રસ્તટે ભવેત્ ॥ ૧૭૭ ॥

એવ ચતુર્દશશતી પચાશીતિસમન્વિતા ।

વાલુકાર્યા પક્તિગતાઃ સર્વેઽપિ નરકાલયા. ॥ ૧૭૮ ॥

સહસ્રાણ્યષ્ટનવતિસ્તથા લઘ્વાશ્ચતુર્દશ ।

શતાઃ પચ પચદશાધિકા પુષ્પાવકીર્ણકા. ॥ ૧૭૯ ॥

એવ ચ વાલુકાપૃથ્વ્યાં નરકા સર્વસંખ્યયા ।

લઘ્વા. પચદશ પ્રોક્તાઃ તત્ત્વજ્ઞાનમહાર્ણવૈઃ ॥ ૧૮૦ ॥

શેષ સર્વ સ્વરૂપ ધર્માવત્ ॥

દ્વાષ્ટિઃ પાણ્ય. સાર્દ્ધા. પ્રથમપ્રસ્તટે તનુ ।

સાર્દ્ધસસાંગુલાદ્યાશ્ચ દ્વિતીયે સતતિ કરાઃ ॥ ૧૮૧ ॥

૧૧ી બીજા અને તે ૫૩ીના પ્રતરમાં પ્રત્યેક શ્રેણિએ અડેક ઓઠો ઓઠો (નરકાવાસ) છે એટલે હિસાબ ગણતા બીજા પ્રતરમાં રુઘાગા મળીને એકસો નેવાશી (નરકાવાસ) થયા ૧૭૪

એ જ પ્રમાણે ત્રીજા પ્રતરમાં સમગ્ર થઇને એકસો એકાશી, ચોથામાં એકસો તોતેર, પાંચમાં એકસો પામક, ઉઠ્ઠામાં એકસો સતાવન, સાતમાંમાં એકસો ઓગણપચાસ, આઠ મામાં એકસો એકતાળીશ અને છેલ્લા નવમાંમાં એકસો તેત્રીશ છે ૧૭૫-૧૭૭

એટલે નવે પ્રતરના થઇને કુલ ચૌદનોને પચાશી ' પક્તિગત ' નરકાવાસો થયા ૧૭૮ ૧૧ી ' પુષ્પાવકીર્ણ ' નરકાવાસોની સખ્યા ચૌદ લાખ અઠાણ્ણ હજાર પાંચસોને પદર કહી છે ૧૭૯

એટલે આ ' વાલુકાપ્રજ્ઞા ' મા સર્વ મળી પદર લાખ નરકાવાસ થયા ૧૮૦

શેષ સર્વ વાના ' ધર્મા ' પ્રમાણે છે

પહેલા પ્રસ્તટમાં નારકોનું શરીરમાન સાડીબાસક હાથ છે, બીજામાં શીત્તેર હાથ સાડાસાત આંગળી ૧૮૧

તૃતીયેષ્ટસત્તિસ્તે સંયુક્તા અંગુલૈશ્ચિમિ ।

તુર્યે સાદ્ધર્મીગુલન્યૂના પદશીતિઃ કરાઃ કિલ ॥ ૧૮૨ ॥

પચમે ચ ત્રિનવતિઃ કરાઃ સાષ્ટાદશાંગુલાઃ ।

एकोत्तरशतं पष्टेऽध्यर्द्धत्रयोदशांगुलाः ॥ ૧૮૩ ॥

નવોત્તરં શત હસ્તા સપ્તમે સનત્રાંગુલાઃ ।

સાદ્ધર્મીગુલચતુષ્કાઢ્યં શતં સપ્તદશોત્તરમ્ ॥ ૧૮૪ ॥

કરાણામષ્ટમે જ્ઞેય નવમપ્રસ્તટે તથા ।

શતં સપાદ સંપૂર્ણં દ્વિષ્ણં તૂત્તરવૈક્રિયમ્ ॥ ૧૮૫ ॥

પ્રથમેઽધિત્રયં લઘ્વી સ્થિતિરુત્કર્પતોઽમ્બુધે ।

નવભાગીકૃતસ્યાંશચતુષ્કાઢ્યાઃ ત્રયોઽર્ણવાઃ ॥ ૧૮૬ ॥

एषैव च द्वितीये स्याज्जघन्या परमा पुनः ।

વાર્ધિત્રયં પ્રોક્તરૂપૈર્ભાગૈરષ્ટભિરંચિતમ્ ॥ ૧૮૭ ॥

તૃતીયે તુ જઘન્યાધિત્રયં ભાગૈઃ સહાષ્ટભિઃ ।

उत्कर्षतश्चिમिर्भागैर्युક્તमधिचतुष्टयम् ॥ ૧૮૮ ॥

ત્રીજા પ્રસ્તટમાં અધ્યોતેર હાથ ને ત્રણ આગળ શરીરમાન છે, બ્યારે ચોથામાં પચાશી હાથ ને સાડી બાવીશ આગળ છે ૧૮૨

પાચમાં પ્રસ્તટમાં નારકોનુ ત્રાણ હાથ અઢાન આગળ શરીરમાન છે, અને છઠ્ઠામાં એઢનો એક હાથ ને સાડાતેર આગળ છે ૧૮૩

સાતમાં પ્રસ્તટમાં એઢોનુ શરીરમાન એઢસો નવ હાથ ને નવ આગળ છે વળી આઠ મામાં એકસો સતર હાથ સાડાચાર આગળ છે ૧૮૪

નવમાં પ્રસ્તટમાં બરાબર એકનો પચવીશ હાથનુ શરીર છે

ઉત્તરવૈકિંચ શરીર વળી સર્વેના, પોતપોતાના એ શરીરમાન ઠરતા બમણા છે ૧૮૫

હવે એ નારકોની આયુષ્ય સ્થિતિ વિષે

પહેલા પ્રતરમાં ‘ સ્થિતિ ’ જઘન્યત ત્રણસાગરોપમની છે, અને ઉત્કર્ષત ત્રણ પૂર્ણાંક થાર નવમાસ સાગરોપમની છે ૧૮૬

બીજા પ્રતરમાં જઘન્ય સ્થિતિ ત્રણ પૂર્ણાંક આઠ નવમાસ સાગરોપમની છે, બ્યારે ઉત્કર્ષ સ્થિતિ ત્રણ પૂર્ણાંક આઠ નવમાસ સાગરોપમની છે ૧૮૭

ભાગત્રયાન્વિત તુર્યે જઘન્યાબ્ધિચતુષ્ટયમ્ ।

ઉત્કર્ષત સત્તમાગયુક્તમબ્ધિચતુષ્ટયમ્ ॥ ૧૮૯ ॥

એવેવ પ્રતરે લઘ્વી પચમે પરિકીર્તિતા ।

ઉત્કર્ષતો દ્વિભાગાઢ્યા પ્રજ્ઞપ્તા પંચસાગરી ॥ ૧૯૦ ॥

પષ્ઠે જઘન્યત. પચપારાવારી દ્વિભાગયુક્ત ।

ઉત્કર્ષતઃ પચપારાવારી પદ્મભાગસયુતા ॥ ૧૯૧ ॥

इयमेव जघन्या च सप्तमप्रतरे भवेत् ।

युक्तान्येकेन भागेन परमा सागराणि पद् ॥ १९२ ॥

सागराणि पडेकांशसयुक्तान्यष्टमे लघु ।

उत्कृष्टा पद् सागराणि पचभागयुतानि च ॥ १९३ ॥

नवमे पचभागाढ्या जघन्या पद् पयोधयः ।

उत्कर्षत स्थितिश्चात्र सपूर्णा सप्त सागरा ॥ १९४ ॥

ત્રીજા પ્રતરમા જઘન્યત ત્રણ પૂર્ણાંક આઠ નવમાશ સાગરોપમની, અને ઉત્કર્ષત ચાર પૂર્ણાંક એક તૃતીયાશ સાગરોપમની (સ્થિતિ) છે ૧૮૮

ચોથા પ્રતરમા જઘન્યત ચાર પૂર્ણાંક એક તૃતીયાશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર પૂર્ણાંક સાત નવમાશ સાગરોપમની છે ૧૮૯

પાચમા પ્રતરમા જઘન્યત ચાર પૂર્ણાંક સાત નવમાશ સાગરોપમની, અને ઉત્કર્ષત પાચ પૂર્ણાંક બે નવમાશ સાગરોપમની છે ૧૯૦

છઠ્ઠા પ્રતરમા જઘન્યપણે પાચ પૂર્ણાંક બે નવમાશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે જ્યારે ઉત્કૃષ્ટપણે પાચ પૂર્ણાંક છ નવમાશ સાગરોપમની છે ૧૯૧

સાતમા પ્રતરમા (નારડોની) જઘન્ય સ્થિતિ પાચ પૂર્ણાંક છ નવમાશ સાગરોપમની, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છ પૂર્ણાંક એક નવમાશ સાગરોપમની છે ૧૯૨

આઠમા પ્રતરમા એમની જઘન્ય સ્થિતિ છ પૂર્ણાંક એક નવમાશ સાગરોપમની છે, જ્યારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છ પૂર્ણાંક પાચ નવમાશ સાગરોપમની છે ૧૯૩

નવમા પ્રતરમા એમની જઘન્ય સ્થિતિ છ પૂર્ણાંક પાચ નવમાશ સાગરોપમની છે, જ્યારે એમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બરાબર સાતમાગરોપમની છે ૧૯૪

હવે આ નારડીના છપોની લેશ્યાવિશે

પ્રથમપ્રતરે ચાત્ર કેષાંચિન્નારકાંગિનામ્ ।

કાપોતલેશ્યા સર્વેષુ નીલલેશ્યાપરેષુ ચ ॥ ૧૯૫ ॥

સ્થિતિઃ કાપોતલેશ્યાયા ભવેદુત્કર્પતોઽપિ ચત્ ।

પલ્યોપમાસંખ્યભાગાભ્યધિકં સાગરત્રયમ્ ॥ ૧૯૬ ॥

દ્વિતીયાદિપ્રસ્તટે તુ જઘન્યાપિ ન સા સ્થિતિઃ ।

તદાચ્ચ એવ પ્રતરે કાપોત્યસ્યામિતિ સ્થિતમ્ ॥ ૧૯૭ ॥

તત્રાપિ પલ્યાસંખ્યાંશાધિકામ્ભોધિત્રયાવધિ ।

વિભ્રતામાયુરેષા સ્યાન્નીલૈન્નાતોઽધિકાયુષામ્ ॥ ૧૯૮ ॥

સજાતીયાપિ લેશ્યા સ્યાદધોઽધોઽનુક્રમાદિહ ।

ક્લિષ્ટા ક્લિષ્ટતરા ક્લિષ્ટતમા સર્વાસુ ભૂમિષુ ॥ ૧૯૯ ॥

ઉત્કર્પતોઽવધિક્ષેત્રં ગવ્યૂતત્રયમત્ર ચ ।

જઘન્યતશ્ચ ગવ્યૂતદ્વયં સાર્દ્ધં તદાહિતમ્ ॥ ૨૦૦ ॥

અત્રોત્પત્તિચ્યવનયોરન્તર પરમં ભવેત્ ।

દિનાનિ પંચદશ તજ્જઘન્યં સમયાત્મકમ્ ॥ ૨૦૧ ॥

પહેલા પ્રતરમા કેટલાક નારકોની ' કાપોત ' લેશ્યા છે, જ્યારે બીજા સર્વ પ્રતરોમા ' નીલ ' લેશ્યા છે ૧૯૫

કાપોત લેશ્યાની સ્થિતિ ઉત્કર્ષિત ' ત્રણ સાગરોપમ ને ઉપર પત્યોપમનો અસખ્યાત મો ભાગ ' છે, અને બીજા તથા તે પછીના પ્રસ્તટામા તો જઘન્યત પણ એટલી સ્થિતિ નથી, માટે આ નરકમા પહેલા પ્રતરમાજ કાપોત લેશ્યા છે એમ નક્કી થયુ ૧૯૬-૧૯૭

બીજી એમા પણ, જેમનુ આયુષ્ય ' ત્રણ સાગરોપમ ને ઉપર પત્યોપમનો અસખ્યમો ભાગ ' છે તેમને જ કાપોત લેશ્યા છે એથી અધિક આયુષ્ય-સ્થિતિવાળાની નીલ લેશ્યા જ છે ૧૯૮

એ સજાતીય લેશ્યા પણ હેઠળ હેઠળ સર્વ પૃથ્વીમા અનુક્રમે ક્લિષ્ટ, વધારે દ્વિલ્લ અને અતિશય ક્લિષ્ટ હોય છે ૧૯૯

આ વાલુકા પૃથ્વીમા, અવધિજ્ઞાનનુ ક્ષેત્ર ઉત્કૃષ્ટપણે ત્રણ ગાઉનુ છે અને જઘન્યપણે અઢી ગાઉનુ છે ૨૦૦

બીજી ' ઉત્પત્તિ અને ' અચ્ચવન ' વચ્ચે અન્તર ઉત્કર્ષિત ૫૬૨ દિવસનુ અને જઘન્યત એક સમયમાત્રનુ ૬૪૫ છે ૨૦૧

इति बालुकाप्रभापृथिवी ॥ ३ ॥

अथाजनाभिधा पृथ्वी चतुर्थीय निरूप्यते ।

या प्रोक्ता पक्वाहुल्यात् पकप्रमेति गोत्रत ॥ २०२ ॥

सप्तयोजनविस्तीर्णमस्यां बलयमादिमम् ।

सपादपचपादोनद्वयमाने क्रमात् परे ॥ २०३ ॥

चतुर्दशभिरित्येव सपूर्वैः ननु योजनैः ।

पकप्रभाया पर्यन्तादलोक परिकीर्तित ॥ २०४ ॥

लच्च सहस्रैर्वિंशत्याधिक बाह्यमत्र च ।

मुक्त्वा सहस्रમેकैः प्राग्बदत्राप्युपर्यध ॥ २०५ ॥

मध्ये चाष्टादશસહસ્રાઢ્યયોજનલક્ષકે ।

भवन्ति प्रस्तटा सप्त तेषां प्रत्येकमन्तरम् ॥ २०६ ॥ युग्मम्

योजनाना सहस्राणि પોઢશૈક તથા શતમ્ ।

સપદ્પટ્ટિ દ્વૌ ત્રિભાગૌ યોજનસ્યેતિ કીર્તિતમ્ ॥ ૨૦૭ ॥

प्रतिप्रतरमेकैको भवेच्च नरकेन्द्रकः ।

ते चामी गदिता आरनारौ मारस्तथापरः ॥ २०८ ॥

એ પ્રમાણે વાલુકાપ્રભાનામની નરક પૃથ્વીનું સ્વરૂપ કહ્યું (૩)

હવે ચોથી ' અજના ' નામની નરકપૃથ્વી, જે ત્યાં પકની ખડોળતાને લઈને ' પકપ્રભા ' ને નામે ઓળખાય છે એનું નિરૂપણ કરીએ ૨૦૨

એના ત્રણ વલયમાના પહેલાનો વિષ્કલ આત યોજન, બીજાનો સપાયાથ યોજન અને ત્રીજાનો પોણાબે યોજન છે ૨૦૩

આ પ્રમાણે ચૌદ યોજને ' અજના ' નો છેડો આવે છે અને પછી ' અલોક ' છે ૨૦૪

આ ' અજના ' ની એક લાખ વીંશ હજાર યોજન પ્રમાણ બડાઈ છે અહિં પણ પૂર્વ તરફ હેઠળ તથા ઉપર હજાર હજાર યોજન મૂંઝીને બાકીના એક લાખ અઢાર હજાર યોજન જેટલા મધ્યમા આત અંતર છે એઓનું પરસ્પર અન્તર સોળ હજાર એકસો ઇસઠ પૂર્ણાંક છે તૃતીયાંશ યોજન જેટલું છે ૨૦૫-૨૦૭

અહિં પણ પ્રત્યેક અંતરે એક નરકેન્દ્ર છે એટલે સાત અંતરના સાત નરકેન્દ્ર થયા એમના (૧) આર, (૨) નાર, (૩) માર, (૪) વર્ચસ, (૫) તમસ, (૬) ખાડખડ અને

વર્ચઃ તમઃ સ્વાહસ્વહઃ તથા સ્વહસ્વહાભિધ ।

પ્રતિપ્રતરમેભ્યશ્ચ પ્રાગ્વદષ્ટાષ્ટપંક્તયઃ ॥ ૨૦૯ ॥ યુગ્મમ્ ॥

સ્યુઃ ષોડશ પચદશાવાસા દિક્ષુ વિદિક્ષુ ચ ।

શતં સપાદં પ્રથમપ્રતરે સર્વસંખ્યયા ॥ ૨૧૦ ॥

દ્વિતીયાદિષુ ચૈકૈકહીના અષ્ટાપિ પક્તયઃ ।

તતો દ્વિતીયપ્રતરે સર્વે સપ્તદશં શતમ્ ॥ ૨૧૧ ॥

નવોત્તરં તૃતીયે તત્ તુર્યે ઇકોત્તરં શતમ્ ।

પંચમે ચ ત્રિનવતિઃ પંચાશીતિશ્ચ પષ્ટકે ॥ ૨૧૨ ॥

સર્વે ચ પક્તિનરકાઃ સત્તમે સત્તસત્તતિઃ ।

સપ્તાધિકા સત્તશતી સર્વેઽસ્યાં પંક્તિસંશ્રયાઃ ॥ ૨૧૩ ॥

સહસ્રા નવનવતિઃ નવ લક્ષાસ્તથા પરા ।

દ્વિશતી સત્ત્રિનવતિઃ અસ્યાં પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ॥ ૨૧૪ ॥

એવ ચ સર્વે નરકાવાસાઃ પંકપ્રભાક્ષિતૌ ।

નિર્દિષ્ટા દશ જ્ઞાણિ સાદ્ગાત્કૃતચરાચરૈઃ ॥ ૨૧૫ ॥

(૭) ખડખડ-એ પ્રમાણે નામ છે એ માટે થકી પૂર્વવત્ પ્રતરે પ્રતરે આઠ આઠ પક્તિ એા નીકળેલી છે ૨૦૮-૨૦૯

દરેક દિશામા એળ સોળ અને દરેક વિદિશામા ૫૬૨ ૫૬૨ નરકાવાસો પહેલા પ્રતરમા છે એટલે એમા સઘળા મળી એકસો પચવીશ છે ૨૧૦

બીજા અને એ પછીના પ્રતરમા (આઠ પક્તિઓમા) એ અઢેક ઓછો ઓછો છે એટલે ગણતરી ગણતા બીજા પ્રતરમા એકસો સત્તર નરકાવાસ થાય છે ૨૧૧

એજ ગણતરીએ ત્રીજા પ્રતરમા એકસો નવ, ચોથામા એકસો એક, પાંચમામા ત્રાણ, છઠ્ઠામા ૫ મ્યાગી અને સાતમામા સત્યોતેર નરકાવાસો થાય છે

એમ સાતે પ્રતરોના મળીને સાતસોને સાત ‘પક્તિગત’ નરકાવાસો થયા ૨૧૨-૨૧૩

વળી ત્યા બીજા ‘પુષ્પાવકીર્ણક’ નરકાવાસો છે એઓની મળ્યા નવ લાખ નવાણ હજાર બમોને ત્રાણ છે ૨૧૪

એટલે કુલ થઈને, પંડપ્રભાપૃથ્વીમા દશ લાખ નરકાવાસો શ્રીજિનસગવાનના વચના નુસાર કદા છે ૨૧૫

इत आरभ्य नो पीडा परमाधार्मिकोद्भवा ।

ततोऽस्यां द्विविधा एव क्षेत्रज्ञाश्च मिथ.कृताः ॥ २१६ ॥

परमेता. प्राक्तनाभ्योऽनन्तानन्तगुणाधिकाः ।

तीव्राः तीव्रतराः तीव्रतमाः चानुकमादधः ॥ २१७ ॥

तत्राप्यत्रોપરિતનપ્રતરેપુ વહુજ્વપિ ।

उष्णा स्तोकेष्वधःस्थेषु शीता च क्षेत्रवेदना ॥ २१८ ॥

उष्णेषु च नरकेषु नारकाः शीतयोनयः ।

नरकेषु च शीतेषु नारका उष्णयोनय ॥ २१९ ॥

સર્વેજ્વપિ નરકેષુ જ્ઞેય એવ વિપર્યય. ।

नारकोत्पत्तिदेशान्यक्षेत्रयो. सोऽतिदुःखद ॥ २२० ॥

हेमत्रिपष्टिचरिते सप्तमपर्वणि तत्रापि परमाधार्मिककृता वेदना उक्ता ।

તથાદિ— સિંહાદિરૂપે વિકૃતે તત્ર શમ્ભૂકરાવળૌ ।

लक्षणेन सम क्रुद्धौ युद्धमानौ ददर्श सः ॥ १ ॥

नैव वो युद्धमानानां दुःख भावीति वादिनः ।

परमाधार्મिकाः क्रुद्धा अग्निकुंडेषु ताड्यधुः ॥ २ ॥

આ અને આ પછીની સર્વ નરકપૃથ્વીમા ' પરમાધાર્મીકૃત ' વેદના નથી ફક્ત મેત્ર વેદના ' અને ' પરમ્પરદૃત વેદના ' એમ બે જ પ્રકારની છે ૨૧૬

પરંતુ એ વેદના થે પૂર્વની વેદના કરતા અનત અનત ગણી છે અને એ પણ નીચે નીચે જઈએ છીએ તેમ તેમ અનુક્રમે તીવ્ર, વધારે તીવ્ર અને અત્યંત તીવ્ર થતી જાય છે ૨૧૭

એમા થે વળી ઉપરના ઘણા પ્રમ્નટોમા ' મેત્રવેદના ' ઉજ્જુ છે, જ્યાંદે નીચેના થોડા પ્રમ્નટોમા એ શીત છે ૨૧૮

ગીતયોનિવાળાના આવાસો ઉજ્જુ છે અને ઉષ્ણયોનિવાળાના આવાસો શીત છે ૨૧૯

સર્વે નરકોમા, નારકોના ઉત્પત્તિસ્થાન અને આવાસના ક્ષેત્ર વચ્ચે આમ વૈપરીત્ય છે, અને એ અત્યંત દુઃસહ છે ૨૨૦

હેમચ દ્રાચાર્ય વિરચિત ત્રિશષ્ટિશ્લોકાપુરૂષ ચરિત્રમા તેા, આ ૫ ક્રમમાપૃથ્વીના નારકો ને પણ પરમાધાર્મીકૃત વેદના છે એમ કહ્યું છે — જુઓ — ત્યાં એણે સિદ્ધ વગેરેના રૂપ કરીને

શતં સપાદં હસ્તાનાં પ્રથમેઽઙ્ગ દ્વિતીયકે ।
 સ્યાત્ પદ્મચત્વારિંશતમૂનં ચતુર્ભિંગુલૈ ॥ ૨૨૧ ॥
 કરાસ્તુતીયે પદ્મપટ્ટિશતં સષોડશાંગુલમ્ ।
 સપ્તાશીતિશતં તુર્યેઽઙ્ગુલૈ દ્વાદશભિઃ યુતમ્ ॥ ૨૨૨ ॥
 અષ્ટાધિકે દ્વે જતે ચ પંચમેઽષ્ટાંગુલાધિકે ।
 ષષ્ટે ચ પ્રસ્તટે દેહમાનં હસ્તશતદ્વયમ્ ॥ ૨૨૩ ॥
 ઇકોનત્રિશતા હસ્તૈ, ચતુર્ભિઃ ચાંગુલૈઃ યુતમ્ ।
 સપ્તમપ્રસ્તટે દેહો હસ્તાઃ સાર્દ્ધં શતદ્વયમ્ ॥ ૨૨૪ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 પ્રથમપ્રસ્તટેઽથાયુ જઘન્યં સસસાગરી ।
 ઉત્કૃષ્ટા સા ત્રિભિઃ વાર્દ્ધિભાગૈર્યુક્તા ચ સાપ્તિકૈઃ ॥ ૨૨૫ ॥
 દ્વિતીયપ્રસ્તટે ત્વેષા જઘન્યા કીર્તિતા સ્થિતિઃ ।
 ઉત્કૃષ્ટા પદ્મસાપ્તિકાંશસમેતાઃ સસવાર્દ્ધયઃ ॥ ૨૨૬ ॥
 તૃતીયે તુ જઘન્યૈષા ગદિતા પરમા પુનઃ ।
 દ્વાભ્યાં સાપ્તિકભાગાભ્યાં સંયુક્તા અષ્ટ સાગરા ॥ ૨૨૭ ॥

લક્ષ્મણની માથે યુદ્ધ કરતા શમ્બુકને તથા રાવણને જોયા એટલે એ પરમાધામીએ “ તમે આવી રીતે લડી રહ્યા છો તો તમને હા હ ખ થશે નહિ ” એમ કહીને એમને અગ્નિકુડમા નાખ્યા ૧-૨

આ પદપ્રભા નરકના પહેલા પ્રતરમા દેહમાન સવાસો હાથ છે, બીજામા, એકસો પીસ્તાળીશ હાથ ને વીશ આગળ છે ત્રીજામા, એકસો છાસઠ હાથ ને સોળ આગળ દેહમાન છે, ચોથામા એકસો સત્તારી હાથ ને બાર આગળ છે પાંચમામા બસો આઠ હાથ ને આઠ આગળ દેહમાન છે અને છઠ્ઠામા બસો આગણત્રીશ હાથ ને ચાર આગળ છે છેલ્લા-સાતમા મન્નટમા દેહમાન બસો ને પચાસ હાથ છે ૨૨૧-૨૨૪

હવે એના નારકોની આયુ ન્થિતિ વિષે

પદપ્રભાના પહેલા પ્રતરમા નારકોનુ આયુષ્ય જઘન્યપણે સાત સાગરોપમ છે અને ઉત્કૃષ્ટપણે સાત પૂર્ણાંક ત્રણસપ્તમાશ સાગરોપમ છે ૨૨૫

બીજા પ્રતરમા નારકોનુ આયુષ્ય જઘન્યપણે સાતપૂર્ણાંક ત્રણ સપ્તમાશ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટપણે સાતપૂર્ણાંક છ સપ્તમાશ સાગરોપમ છે ૨૨૬

ત્રીજા પ્રતરમા નારકોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્યત સાત પૂર્ણાંક છ સપ્તમાશ સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટત આઠ પૂર્ણાંક બે સપ્તમાશની છે ૨૨૭

અષ્ટાવધયો દ્વિભાગાઢ્યા તુર્યે જઘન્યતઃ સ્થિતિઃ ।
 પચ્ચભિઃ સાપ્તિકૈર્ભાગૈઃ સહાષ્ટાન્મ્બોધયઃ પરા ॥ ૨૨૮ ॥
 પચ્ચમે પચ્ચભિર્ભાગૈઃ સહાષ્ટસિન્ધવો લઘુઃ ।
 એકેન સાપ્તિકાગેન સહોત્કૃષ્ટા નવાર્ણવાઃ ॥ ૨૨૯ ॥
 પષ્ટે જઘન્યા સ્વેકાંશસયુક્તા સાગરા નવ ।
 ચતુર્ભિઃ સાપ્તિકૈર્ભાગૈઃ સહોત્કૃષ્ટા નવાવધય ॥ ૨૩૦ ॥
 ઇયમેવ જઘન્યેન સપ્તમે સ્થિતિરાસ્થિતા ।
 ઉત્કર્ષતઃ સ્થિતિશ્ચાત્ર જિનૈરુન્મતા દશાવધયઃ ॥ ૨૩૧ ॥
 નીલા ભવેદત્ર લેશ્યા પરમોઽવધિગોચરઃ ।
 ગવ્યૂતદ્વયમધ્યર્ક્ષં ગવ્યૂતદ્વિતય લઘુઃ ॥ ૨૩૨ ॥
 ઉત્પત્તેશ્વયવનસ્યાપિ નારકાણામિહાન્તરમ્ ।
 માસમેકં ભવેજ્જ્યેષ્ઠ જઘન્ય સમયાવધિ ॥ ૨૩૩ ॥

ઇતિ પદ્યપ્રભાષ્યથિવી ॥ ૪ ॥

આથા પ્રતરમા જઘન્ય સ્થિતિ આઠ પૂર્ણાંક એ સપ્તમાશ સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આઠ પૂર્ણાંક પાચ સપ્તમાશ સાગરોપમની છે ૨૨૮

પાચમા પ્રતરમા એ નારકોની સ્થિતિ જઘન્યત આઠ પૂર્ણાંક પાચ સપ્તમાશ સાગરોપમની છે અને ઉત્કર્ષત નવ પૂર્ણાંક એક સપ્તમાશ સાગરોપમની છે ૨૨૯

છઠ્ઠા પ્રતરમા એમનું જઘન્ય આયુષ્ય નવપૂર્ણાંક એક સપ્તમાશ, અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય નવ પૂર્ણાંક ચાર સપ્તમાશ સાગરોપમનું છે ૨૩૦

સાતમા પ્રતરમા એઓની સ્થિતિ જઘન્યત નવ પૂર્ણાંક ચાર સપ્તમાશ સાગરોપમ અને ઉત્કર્ષત દશ સાગરોપમ પૂરા છે ૨૩૧

આ નરકપૃથ્વીના નારકોની લેશ્યા ' નીલ ' છે

એમનું અવધિજ્ઞાનનું મેત્ર ઉત્કર્ષત અઢી ગાઉ અને જઘન્યત એ ગાઉ છે ૨૩૨

એ નારકોના ઉત્પત્તિસમય અને વ્યવનકાળ વચ્ચેનું અન્તર ઉત્કર્ષત એક માસ અને જઘન્યત એક સમયમાત્ર છે ૨૨૩

એ પ્રમાણે ૫૬ પ્રલાનામની નરકપૃથ્વીનું સ્વરૂપ કહ્યું (૪)

અથ રિષ્ટાભિધા પૃથ્વી પચમી પરિકીર્ત્યતે ।
 યા ધૂમરૂપવાહુલ્યાધૂમપ્રભેતિ ગોત્રતઃ ॥ ૨૩૪ ॥
 વલયસ્યેહ વિષ્કંભઃ પ્રથમસ્ય પ્રરૂપિતઃ ।
 યોજનસ્ય તૃતીયાંશસયુતા સપ્તયોજની ॥ ૨૩૫ ॥
 દ્વિતીયવલયે સાર્દ્ધપચયોજનવિસ્તૃતિઃ ।
 તૃતીયે ચ દ્વાદશાંશૈર્દશભિઃ સહ યોજનમ્ ॥ ૨૩૬ ॥
 इत्येवं पंचदशभिर्योजनैश्च समन्ततઃ ।
 સ્યાદલોકઃ તૃતીયાંશન્યૂનૈઃ ધૂમપ્રમાન્તત ॥ ૨૩૭ ॥
 અષ્ટાદશસહસ્રાઢચલક્ષયોજનસંમિતમ્ ।
 વાહલ્યમસ્યામુદિતમુદિતામિતવાદ્મયૈઃ ॥ ૨૩૮ ॥
 મુક્ત્વા સહસ્રમેકૈકં પ્રાગ્વદત્રાપ્યુપર્યધઃ ।
 મયેઽત્ર ષોડશસહસ્રાઢચયોજનલક્ષકે ॥ ૨૩૯ ॥
 ભવન્તિ પ્રસ્તટાઃ પંચ તેષાં પ્રત્યેકમન્તરમ્ ।
 યોજનદ્વિશતી સાર્ધા સહસ્રા પચવિંશતિઃ ॥ ૨૪૦ ॥ યુગ્મમ્ ॥

હવે ‘ રિષ્ટા ’ નામની પાચમી નરક, જે (ત્યા) ધુમાડાની બહોળતાને લીધે ‘ ધૂમપ્રભા ’ ને નામે ઓળખાય છે એનું નિરૂપણ કરીએ ૨૩૪

આ રિષ્ટામાં પણ ત્રણ વલય છે તેમાં પહેલા વલયનો વિષ્કંભ સાત પૂર્ણાંક એટલે તૃતીયાંશ યોજનનો છે, બીજાનો સાડાપાચ યોજન પ્રમાણ છે અને ત્રીજાનો એક પૂર્ણાંક પાચ પદાન યોજન પ્રમાણ છે એ પ્રમાણે ચૌદ પૂર્ણાંક જે તૃતીયાંશ યોજનને આ ધૂમપ્રભાનો ગીમાટો પૂરો થાય છે અને પછી ત્યાંથી ફરતો ‘ અલોક ’ છે ૨૩૫-૨૩૭

અનન્તરાનના ધણી-ડેવલરાનીઓ ભાળી ગયા છે કે આ નરકપૃથ્વીમાં બહોળ એક લાખ ને અઠાર હજાર યોજન જેટલી છે ૨૩૮

મર્થ નરકપૃથ્વીની જેમ અહિં પણ ઉપરના ને હેઠળના હજાર હજાર યોજન મૂડીને મધ્યના એક લાખ યોજન હજાર યોજન જેટલા પ્રદેશમાં પાચ પ્રતર છે, અને એઓ પ્રત્યેક પચવીંશ હજાર ગસો પચાસ યોજનને અન્તરે આવેલા છે ૨૩૯-૨૪૦

તેષુ પ્રત્યેકમેકેક કથિતો નરકેન્દ્રક ।

સ્વાત તમઃ ભ્રમઃ ચાન્ધ તથાંધતમસોઽપિ ચ ॥ ૨૪૧ ॥

પ્રતિપ્રતરમેભ્યશ્ચ નિર્ગતા અષ્ટ પન્તય ।

ચતસ્રો દિગ્ગતાઃ તદ્વત્ ચતસ્રઃ સ્યુ વિદિગ્ગતા ॥ ૨૪૨ ॥

દિક્પક્તિષુ નવ નવ ભવન્તિ નરકાશ્રયા ।

પરાસ્વષ્ટાષ્ટ સર્વાગ્રમાથૈ એકોનસસતિ. ॥ ૨૪૩ ॥

પ્રતિપ્રતરમેકેકહીના અષ્ટાપિ પન્તય ।

તતો દ્વિતીયે પાંક્તેયા એકપષ્ટિઃ પ્રરુપિતા. ॥ ૨૪૪ ॥

તૃતીયે ચ ત્રિપચાશત્ તુરીયે પ્રસ્તટે પુન ।

પચચત્વાર્શિશદેવ સપ્તત્રિંશચ પચમે ॥ ૨૪૫ ॥

એવ પક્તિગતા. સર્વે દ્વિશતી પચપષ્ટિયુક્ ।

શેષા. પુષ્પાવકીર્ણાસ્તુ લક્ષ્યોર્દ્વિતય તથા ॥ ૨૪૬ ॥

સહસ્રા નવનવતિ શતાનિ સપ્ત ચોપરિ ।

પંચત્રિંશદિતિ ત્રીણિ લક્ષ્યાણિ સર્વસરયયા ॥ ૨૪૭ ॥ યુગ્મમ્ ।

દરેક પ્રતરમા બળી અકેક નરકેન્દ્ર છે એટલે પાંચેમા પાંચ થયા—એએના (૧) ખાત,
(૨) તમસ, (૩) ભ્રમ, (૪) અન્ધ અને (૫) અન્ધતમસ—એવા નામ છે ૨૪૧

એ પાંચે થકી દરેક પ્રતરે આઠ આઠ પક્તિઓ નીકળેલી છે આર દિગ્ગત અને આર
વિદિગ્ગત ૨૪૨

દિગ્ગત પક્તિઓમા નવનવ નરકાવાસ અને વિદિગ્ગત પક્તિઓમા આઠ આઠ નરકા
વાસ છે એટલે કુલ થકીને આ ધૂમપ્રભાના પહેલા પ્રતગ્મા ઓગલોતે નરકાવાસો થયા ૨૪૩

બીજા અને તે પછીના પ્રતરમા દરેક પક્તિમા એક નરકાવાસ ઓછો ઓછો થતો આવે

પકપ્રભાવદ્વિજ્ઞેયા દ્વિધા પીઢાત્ર કિન્ત્વિહ ।
સ્તોકેષુ નરકેષૂણ્ણા શેપેષુ શીતવેદના ॥ ૨૪૮ ॥

કરાણાં દ્વિશતી સાર્દ્ધા પ્રથમે પ્રસ્તટે તનુ- ।
દ્વિતીયે ત્રિશતી દ્વાદશોત્તરા દ્વાદશાંગુલાઃ ॥ ૨૪૯ ॥
હસ્તા- તૃતીયે ત્રિશતી પંચસપ્તતિસંયુતા ।
સાર્ધસપ્તત્રિશદાઢ્યા તુર્યે ચતુઃશતી કરા- ॥ ૨૫૦ ॥
શતાનિ પચ હસ્તાનાં પચમે પ્રસ્તટે જિનૈ- ।
પંચમજ્ઞાનપદુભિ- તનુમાનં નિરૂપિતમ્ ॥ ૨૫૧ ॥

દશાબ્ધયો જઘન્યેન પ્રથમપ્રસ્તટે સ્થિતિઃ ।
ઉત્કૃષ્ટા ચ પંચભાગીકૃતસ્ય જલધે કિલ ॥ ૨૫૨ ॥
યુક્તા દ્વાભ્યાં વિભાગાભ્યામેકાદશ પયોધયઃ ।
એવૈવ ચ જઘન્યેન દ્વિતીયપ્રસ્તટે ભવેત્ ॥ ૨૫૩ ॥ યુગ્મમ્ ॥
જ્યેષ્ઠા ચાત્ર યુતા ભાગૈશ્ચતુર્ભિર્દ્વાદશાબ્ધયઃ ।
હયમેવ જઘન્યેન તૃતીયપ્રતરે સ્થિતિઃ ॥ ૨૫૪ ॥
ઉત્કર્ષતસ્તૃતીયે ચ સ્યુઃ ચતુર્દશ વાર્દ્ધયઃ ।
પચભાગીકૃતસ્યાબ્ધેઃ ભાગેનૈકેન સંયુતાઃ ॥ ૨૫૫ ॥

અહિ ‘ વેદના ’ તે પ કપ્રભાનરકવત એ પ્રકારની છે, પરંતુ એ (વેદના) થોડા નરક-
વામમા ઉપજી છે અને આગમા શીત છે ૨૪૮

હવે એ નરકના છવેના દેહમાન વિષે

પહેલા પ્રતરમા એજોતુ દેહમાન બસો પચાસ હાથ છે, બીજામા ત્રણનો બાર હાથ ને
બાર આગળ છે, ત્રીજામા ત્રણનો પચોતેર હાથ, ચોથામા ચારનો ને સાડી સાડત્રીશ હાથ
અને પાચમા પ્રતરમા પાચસો હાથ છે—એમ કેવળજ્ઞાની જિનપ્રભુના વચન છે ૨૪૯-૨૫૧

હવે એ છવેના આયુષ્ય વિષે

પહેલા પ્રતરમા જઘન્ય દશ સાગરોપમની આયુઃસ્થિતિ છે, અને ઉત્કૃષ્ટી અગ્યારપૂર્ણાંક
એ પચમાશ સાગરોપમની છે એટલીજ બીજા પ્રતરમા જઘન્ય સ્થિતિ છે અને ઉત્કૃષ્ટ બાર
પૂર્ણાંક ચાર પચમાશ સાગરોપમની છે ત્રીજા પ્રતરમા એટલીજ એટલે બાર પૂર્ણાંક ચા-
પચમાશ સાગરોપમની જઘન્ય સ્થિતિ છે, બ્યારે ચૌદ પૂર્ણાંક એક પચમાશ સાગરોપમની

एषा लघुश्चतुर्थे स्यादुत्कृष्टात्र स्थितिः पुनः ।

त्रिभिः पूर्वोदितेर्भागैर्युताः पचदशावधयः ॥ २५६ ॥

पचमेशत्रयोपेता लघु पचदशावधयः ।

उत्कृष्टा च सप्तदश सपूर्णा जलराशयः ॥ २५७ ॥

केषांचिदाद्यप्रतरे नारकाणां भवेदिह ।

नीललेश्या यदुत्कर्पादप्यस्या स्थિતિરાहिता ॥ २५८ ॥

पल्योપમાસંख્યभागाधिका दश पयोधयः ।

ततोऽधिकस्थितीनां तु तेषां કૃષ્ણૈવ કેવલમ્ ॥ ૨૫૯ ॥ યુગ્મમ્ ॥

गव्यूतद्वयमुत्कृष्टो भवेदवधिगोचरः ।

जघन्यतस्तु गव्यूत सार्द्धमुक्तोऽत्र पारगैः ॥ २६० ॥

च्यवनोत्पत्तिविरहो नारकाणां भवेदिह ।

માસયોર્દ્વયમુત્કર્પાજઘન્યાત્સમયાવધિ ॥ ૨૬૧ ॥

इति धूमप्रभापृथ्वी ॥ ५ ॥

मघाभिधाऽथ पृथिवी पृष्ठी स्पष्ट निरूप्यते ।

તમસામતિવાહુલ્યાયા ગોત્રેણ તમ પ્રભા ॥ ૨૬૨ ॥

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે એથા પ્રસ્તુતમા એટલી જ જઘન્ય સ્થિતિ છે અને ૫ દર પૂર્ણાંક ત્રણ ૫ ચ માશ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે પાચમા પ્રસ્તુતમા વળી ૫ દર પૂર્ણાંક ત્રણ ૫ ચમાશ સાગરોપમની જઘન્ય અને પૂરેપૂરા સત્તર સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે ૨૫૮-૨૫૭

આ નરકના જીવોની લેશ્યાના સઘધમા એટલું કહેવાનું છે-પહેલા પ્રતરમા કેટલાકની 'નીલલેશ્યા' છે કેમકે એ નીલલેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ 'દશ સાગરોપમ'ને એક ૫ થો પમનો અસંખ્યમો ભાગ 'કહી છે માટે એ ડરતા અધિક જેમની સ્થિતિ હોય એઓની તો કેવળ કૃષ્ણ લેશ્યા જ છે ૨૫૮-૨૫૯

આ નરકમા અવધિસાનનું મેત્ર ઉત્કૃષ્ટત બે ગાઉનું છે, અને ઓછામા ઓછું દોઢ ગાઉનું કહ્યું છે ૨૬૦

આ નરકના જીવોના ચ્યવન અને ઉત્પત્તિ વચ્ચેનું અંતર વધારેમા વધારે બે માસનું છે, અને ઓછામા ઓછું એક સમયનું ॥ ૨૬૧

એ પ્રમાણે ધૂમપ્રભા પૃથ્વીનું સ્વરૂપ કહ્યું (૫)

હવે 'મઘા' નામની છઠી નરક, કે જે ત્યા તમસ્ એટલે અન્ધકાર અતિશય હોવાને લીધે 'તમ પ્રભા' ના નામથી ઓળખાય છે તેનું નિરૂપણ કરીએ ૨૬૨

તૃતીયાંશોનિતાન્યષ્ટૌ યોજનાનિ ઘનોદધેઃ ।

વલયે વિસ્તૃતિઃ ષટ્ ચ પાદોનાનિ દ્વિતીયકે ॥ ૨૬૩ ॥

યોજનં યોજનસ્ય દ્વાદશભાગીકૃતસ્ય ચ ।

ભાગા ઇકાદશેત્યુક્તા તૃતીયે વલયે મિતિઃ ॥ ૨૬૪ ॥

યોજનૈ પંચદશભિસ્તૃતીયભાગસયુતૈઃ ।

ભવત્યેવમલોકશ્ચ મધ્યાપર્યન્તભાગતઃ ॥ ૨૬૫ ॥

લક્ષમેક યોજનાનાં સપોઢશસહસ્રકમ્ ।

વાહલ્યમસ્યાં નિર્દિષ્ટ પ્રાગ્વદત્રાપ્યુપર્યધઃ ॥ ૨૬૬ ॥

મુક્ત્વા સહસ્રમેકૈક મધ્યે સ્યુ પ્રસ્તટાલ્લયઃ ।

સહસ્રાણિ દ્વિપંચાશત્ સાદ્ધાન્યેતેષુ ચાન્તરમ્ ॥ ૨૬૭ ॥ યુગ્મમ્ ॥

હિમવાર્દલલલ્લકાઃ ત્રયોઽમી નરકેન્દ્રકાઃ ।

ક્રમાત્ ત્રિષુ પ્રસ્તટેષુ પ્રાગ્વદેભ્યોઽષ્ટ પંક્તયઃ ॥ ૨૬૮ ॥

દિશ્યપક્તિષુ ચત્વારઃ ચત્વારઃ નરકાલયાઃ ।

ત્રયઃ ત્રયઃ વિદિક્ષેવમેકોનત્રિંશદાદિમે ॥ ૨૬૯ ॥

આ ‘તમ પ્રભા’ ને પણ ત્રણ વલય છે તેમાના પહેલાનો (ઘનોદધિના વલયનો) વિષ્કભ માત પૂર્ણાંક એ તૃતીયાંશ યોજન છે, બીજાનો પોણા છ યોજન છે, અને ત્રીજાનો, એક પૂર્ણાંક દશ અઘ્યાશાંશ યોજન છે ૨૬૩-૨૬૪

એ હિમાને પદ્મપૂર્ણાંક એક તૃતીયાંશ યોજને ‘મધ્યા’ નો સીમાડો પૂરે થયો ત્યાંથી આગળ ફરતો ‘અલોક’ છે ૨૬૫

હવે એની બાકી એક લાખ સોળ હજાર યોજન પ્રમાણ છે એમા પણ પૂર્વવત્ હેઠળ ઉપરના હજાર હજાર યોજન મૂકીને મધ્યના (એક લાખ ચૌદ હજાર યોજન પ્રમાણ) ભાગમા ત્રણ પ્રતાર છે, જેઓનું અન્તર એક-બીજા વચ્ચે સાડીબાવન હજાર યોજનનું છે ૨૬૬-૨૬૭

ત્રણેમા થઈને, (૧) હિમ, (૨) વાર્દલ અને (૩) લલલક નામના ત્રણ નરકેન્દ્ર છે અને એ પ્રત્યેક થકી, પૂર્વવત્ આઠ પક્તિઓ નીકળેલી છે ૨૬૮

ચારે દિશાઓના ચાર ચાર થઈને સોળ, અને ચારે વિદિશાઓના ત્રણ ત્રણ થઈને બાર એમ અઘ્યાવીશ, તથા એક નરકેન્દ્રનો મગીને કુલ આગણત્રીશ આવાસો પહેલા પ્રસ્તટમા છે ૨૬૯

દ્વિતીયાદિપુ ચૈકૈકહીના અષ્ટાપિ પક્તયઃ ।

एवं द्वितीयप्रतरे पांक्तेया एकविंशतिः ॥ ૨૭૦ ॥

ત્રયોદશ તૃતીયે સ્યુઃ ત્રિપદિઃ સર્વસંસ્યયા ।

મધાર્યા પક્તિનરકા શેષા પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ॥ ૨૭૧ ॥

સહસ્રા નવનવતિઃ શતાનિ નવ ચોપરિ ।

દ્વાત્રિંશદિતિ સર્વાગ્ર લક્ષ પચોનમાહિતાઃ ॥૨૭૨॥ વિશેષકમ્ ॥

દ્વેધાત્ર વેદના કિન્તુ શીતૈવ ક્ષેત્રવેદના ॥

મિથઃકૃતા વેદનાશ્ચ વિના પ્રહરણૈરિહ ॥ ૨૭૩ ॥

મધામાઘવતીજાતા શસ્ત્રાણિ ન હિ નારકાઃ ।

વિકુર્વિતુ શમ્નુવન્તિ તથા ભવસ્વભાવતઃ ॥ ૨૭૪ ॥

તત પ્રહરણાભાવાત્ મિથોઽદ્વેપુ પ્રવેશિતૈઃ ।

વજ્રતુલકુચુરુપૈઃ પીડયન્તિ વિકુર્વિતૈઃ ॥ ૨૭૫ ॥

તથોક્ત જીવાભિગમે ।

હસત્તમાસુ ચ પુલ્હવીસુ નેરઙ્ગ્યા મહતાઙ્ગ લોહિયકુંથુરૂવાઙ્ગ વયરમય
તુલાઙ્ગ ગોમયકોડસમાણાઙ્ગ વિડઙ્ગવિત્તા અન્નમન્નસ્સ કાર્યં સમતુરગેમાણા

બીજ અને તે પછીના-ત્રીજ પ્રસ્તુતમાં, આઠે પદ્ધિઓ ' અઢેક ઓછા આવામવાળી ' છે એ ગણતરીએ બીજા પ્રસ્તુતમાં એકવીશ અને ત્રીજામાં તેર ' પદ્ધિગત ' નરકાવાસો છે એટલે ત્રણ પ્રસ્તુતવાળી આ નરકમાં કુલ ત્રેમઠ ' પદ્ધિગત ' નરકાવાસો થયા વળી બીજા ' પુષ્પાવકીર્ણ ' આવેલો છે એમની મધ્યા ' નવાણ હજાર નવસો બત્રીશ ' છે એટલે આ નરકમાં એકદર નરકાવાસો નવાણ હજાર નવનો ને પચાણ થયા-એક લાખમાં પાંચ ઓછા રહ્યા ૨૭૦-૨૭૨

અહિ ' વેદના ' એ પ્રકારની ॥ (૧) ક્ષેત્રવેદના અને (૨) પરમ્પરકૃત વેદના એમાં ' ક્ષેત્રવેદના ' અહિ શીત જ છે વળી બીજી ' પરમ્પરકૃત ' છે તે પ્રહરણુ એટલે શસ્ત્રો વગર ની છે, કેમકે ' મવા ' અને ' માઘવતી ' નરકોના નારકો શસ્ત્રો વિકુર્વી શકતા નથી કેમકે એવો ભવસ્વભાવ છે આમ એમની પાસે શસ્ત્રો નથી એટલે એઓ વજ્રના મુખવાળા કથવાના રૂપ કરી એક બીજાના શરીરમાં પેમીને પીડા કરે છે ૨૭૩-૨૭૫

આ સબધમાં જીવાભિગમસૂત્રમાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે —છટ્ટી સાતમી નરકપૃથ્વીમાં નારકો મ્હોળા, રક્તવર્ષા અને વજ્રસમાન મુખવાળા, છાણના કીડા જેવા કથવાના રૂપ

૨ જાણમાણા ૨ સયપોરા કિમિયા ઇવ દાલેમાણા ૨ અન્તો ૨ અણુપવિ
સમાણા વેયણં ઉડરેંતિ ॥ અત્ર સમતુરંગેમાણા ૨ ઇતિ સમતુરંગાયમાણા
અશ્વા ઇવ અન્યોન્યમારોહન્ત ઇત્યર્થઃ । સયપોરા કિમિયન્તિ શતપર્વક્રમય
ઇત્યુક્રમયઃ ॥

પ્રથમપ્રસ્તટે હસ્તા શતાનિ પચ ભૂઘનમ્ ।

શતાનિ સપ્ત સાદ્ધાનિ દ્વિતીયપ્રસ્તટે તનુઃ ॥ ૨૭૬ ॥

સહસ્રં પાણ્ય પૂર્ણા તૃતીયપ્રસ્તટે વપુઃ ।

સ્થિતિઃ જઘન્યા પ્રથમે સ્યાત્ સપ્તદશ વાર્ધ્વયઃ ॥ ૨૭૭ ॥

ત્રિભાગીકૃતપાથોધે. ભાગદ્વયસમન્વિતાઃ ।

ઉત્કર્ષતઃ સ્થિતિશ્ચાવ્યપ્રસ્તટેઽષ્ટાદશાવ્યયઃ ॥ ૨૭૮ ॥ યુગ્મમ્ ॥

દ્વિતીયે લઘુરેપૈવ જ્યેષ્ઠા વિંશતિરવ્યય ।

વાર્ધ્વેન્નિધા લઘિતસ્ય ભાગેનૈકેન સયુતાઃ ॥ ૨૭૯ ॥

ઇયમેવ જઘન્યેન તૃતીયપ્રસ્તટે સ્થિતિઃ ।

ઉત્કર્ષતશ્ચ સમ્પૂર્ણા દ્વાવિંશતિપયોધયઃ ॥ ૨૮૦ ॥

લઘુને એક ખીજના નારીરને ઘોડાની જેમ ચઢી ચઢીને ખાતા ખાતા તથા શેરડીના ફીડાની જેમ ડોતખતા ડોતરતા અદર ઉડા પેગીને 'વેદના' ઉપખાવે છે (સમતુરંગેમાણા સમતુરંગેમાણા એટલે " એક ખીજનો 'ઘોડો' કઠીને " એમ અર્થ છે અને સયપોરા કિમિયા નો ' શત પર્વ-શેરડી-ના કૃમિ ' એવો અર્થ છે)

આ નરકમા પહેલા પ્રસ્તટમા, દેહમાન પાચસો હાથ છે, ખીજ પ્રસ્તટમા ખાતસો ૫ ચાસ હાથ છે અને ત્રીજામા પૂરા હજાર હાથ છે ૨૭૬-૨૭૭

વગી આયુષ્યની સ્થિતિ, પહેલા પ્રસ્તટમા જઘન્ય અતર પૂર્ણા છે તૃતીયાત્ર સાગરો પમ ઝંટલી છે, ત્યારે ઉત્કર્ષથી અદાર સાગરોપમ પ્રમાણ છે ૨૭૭-૨૭૮

ખીજ પ્રસ્તટમા આયુષ્ય સ્થિતિ જઘન્ય એટલીજ એટલે અદાર સાગરોપમની છે, પરંતુ ઉત્કર્ષ એટલે વધારેમા વધારે વીગ પૂર્ણા એક તૃતીયાત્ર સાગરોપમની છે વગી ત્રીજા પ્રસ્તટમા જઘન્ય સ્થિતિ એટલીજ છે, પણ વધારેમા વધારે ' પૂરા ખાવીશ સાગરો પમ ' ની છે ૨૭૯-૨૮૦

અવધે વિષયો જ્યેષ્ઠ સાર્ધગવ્યૂતસમ્મિત ।
લઘીયાંશ્ચૈકગવ્યૂતમાન. પ્રોક્તોઽત્ર તાત્ત્વિકૈ ॥ ૨૮૧ ॥

અન્તરં મરણોત્પત્ત્યોર્જગન્ય સમયાવધિ ।
ચતુષ્ટય ચ માસાનામુત્કૃષ્ટ તન્નિરૂપિતમ્ ॥ ૨૮૨ ॥
इति तम प्रभापृथ्वी ॥ ६ ॥

અથ માધવતી નામના સપ્તમી કથ્યતે મહી ।
યા ધોરધ્વાન્તરૂપસ્વાત્ ગોત્રાત્ તમસ્તમ પ્રભા ॥ ૨૮૩ ॥

પ્રથમે યોજનાન્યષ્ઠૌ દ્વિતીયે યોજનાનિ ષટ્ ।
તૃતીયે દ્વે યોજને ચ વલયાતતય. ક્રમાત્ ॥ ૨૮૪ ॥
एवं षोडशभि. पूर्णैर्योजनैर्जिनभानुभि. ।
તમસ્તમાયાઃ પર્યન્તાદલોક પરિકીર્તિત. ॥ ૨૮૫ ॥

લક્ષ્મીમેક યોજનાના સહસ્રૈરષ્ટભિ સહ ।
વાહલ્યમસ્યામાદિષ્ટમત્ર ચોપર્યધ. પૃથક્ ॥ ૨૮૬ ॥
द्विपचाशत् सहस्राणि सार्धान्युन्मुच्य मध्यत ।
एक एव प्रस्तट् स्यात् सहस्रत्रितयोजनत ॥ २८७ ॥ युग्मम् ॥

આ નારદીના શુદ્યોનો અવધિજ્ઞાનનો વિષય જન્મ-મૃત એક ગાઉનો અને ઉત્કર્ષિત દોઢ ગાઉનો છે-એમ તત્ત્વજ્ઞાનીઓનું વચન છે ૨૮૧

એમના અવધન અને ઉત્પત્તિ વચ્ચેનું અંતર ઓછામાં ઓછું ‘ એક સમયનું ’ અને વધારેમાં વધારે ‘ ચાર માસનું ’ છે ૨૮૨

એ પ્રભાણે તમ પ્રભા નરકનું અવરૂપ કહ્યું (૬)

હવે ‘ માધવતી ’ નામની સાતમી નરકપૃથ્વી, કે જે ત્યાં રહેલા અતિશય ધોર અધકારને લઇને ‘ તમસ્તમ પ્રભા ’ રહેવાય છે એનું નિરૂપણ કરીએ ૨૮૩

એના પણ ત્રણ ‘ વલય ’ છે એમાંનું પહેલું આઠ યોજનનું, બીજું છ યોજનનું અને ત્રીજું બે યોજનનું છે ૨૮૪

એ હિસાબે આ નરકનો પૂરા સોળ યોજને ત્રીમાઠો પૂરા થાય છે ત્યાથી પછી ફરનો ‘ અલોક ’ છે ૨૮૫

લક્ષયોજનવિસ્તાર તન્મધ્યે નરકેન્દ્રકઃ ।

અપ્રતિષ્ઠાનકો નામ્ના તસ્માત્પ્રાગ્વચ્ચતુર્દિશમ્ ॥ ૨૮૮ ॥

एकैको नरकावासः त्रयस्रो भूरिभयंकरः ।

असख्ययोजनायामविष्कम्भपरिधिः स्मृतः ॥ २८९ ॥ युग्मम् ॥

તથાહિ । પ્રાચ્યાં કાલ. પ્રતીચ્યા ચ મહાકાલ ઇતિ સ્મૃત ।

महारोरुत्तरस्यां रोरुः दक्षिणतो भवेत् ॥ २९० ॥

विदिक्षु चात्र नैकोऽपि तत्पत्नीना परिक्षयात् ।

प्रतरोऽय यदेकोनपचाशत्तम आहितः ॥ २९१ ॥

तम.प्रभावद्विज्ञेया द्विविधात्रापि वेदना ।

सर्वोत्કૃષ્ટા તીવ્રતમાઽનન્તઃપ્ત્તા સર્વતોઽપિ હિ ॥ ૨૯૨ ॥

देहमान भवेदत्र सहस्रद्वितयं कराः ।

સ્વાભાવિકં કૃત્રિમ તુ સર્વત્ર દ્વિગુણં ભવેત્ ॥ ૨૯૩ ॥

દ્વાર્વિંશતિઃ જલધયઃ સ્થિતિરત્ર જઘન્યતઃ ।

ઉત્કર્ષતસ્તુ સમ્પૂર્ણાઃ ત્રયસ્ત્રિંશત્પયોધયઃ ॥ ૨૯૪ ॥

ઉપર સાડીબાવન સાડીબાવન હબ્બર યોજન મૂકીને, મધ્યમા એકઁ૪ ત્રણ હબ્બર યોજન ઉંચા પ્રસ્તટ છે એમા લાખ યોજન વિસ્તૃત 'અપ્રતિષ્ઠાન' નામનો એક નરકેન્દ્ર છે એ નરકેન્દ્ર થકી પૂર્વવત્ ચોદિશ એકેઠ નરકાવાસ કહ્યો છે તે ત્રિકોણાકારે છે, બહુ ભયકર છે અને એની લાખાઈ, પહોળાઈ તથા ઘેરાવો અસખ્ય યોજન છે ૨૮૮-૨૮૯

એઓ ચાર દિશાના ચાર છે એમના નામકામ આ પ્રમાણે છે (૧) પૂર્વદિશામા 'કાળ' નામનો, (૨) પશ્ચિમમા 'મહાકાળ' નામનો, (૩) ઉત્તરમા 'મહારોરુ' નામનો, અને દક્ષિણમા 'રોરુ' નામનો ૨૯૦

આહિ 'વિદિશા' મા એક પણ નરકાવાસ નથી કેમકે હવે વિદિશામા પશ્ચિત બધ થઈ ગઈ કેમકે આ ઓગણપચાસમો પ્રસ્તટ છે ૨૯૧

આહિ પણ તમ પ્રભાવત્ બે પ્રકારની વેદના છે એ વળી સર્વોત્કૃષ્ટ, અત્યંતતીવ્ર અને અનન્તગણી છે ૨૯૨

આહિ સ્વાભાવિક દેહમાન બે હબ્બર હાથ છે અને કૃત્રિમ એથી બમણ છે ૨૯૩

આહિ આયુષ્યન્થિતિ જઘન્ય એટલે ઓછામા ઓછી બાવીશ આગરોપમની છે, અને વધારેમા વધારે પૂગ તેનીગ આગરોપમની છે ૨૯૪

નારકોદ્ધર્ત્તનોત્પત્તિવિરહોઽત્ર જઘન્યત* ।

સમય યાવદુત્કર્પાત્ પળમાસાવધિરાહિત* ॥ ૨૯૫ ॥

ગવ્યૂત ચ તદર્ધં ચોત્કર્પાજ્જઘન્યત* ક્રમાત્ ।

અવધેર્વિપય પ્રોકો જિને દૃષ્ટજગત્રયૈ ॥ ૨૯૬ ॥

અથાસુ યેપાં જીવાના યૈશ્ચ સહનનેર્ગતિ ।

લલ્લિધશ્ચાખ્યો નિર્ગતાનાં યા સ્યાત્તત્સર્વમુચ્યતે ॥ ૨૯૭ ॥

સમૂર્ઞિમા હિ તિર્યંચ ઉત્કર્પાત્ પ્રથમા ક્ષિતિમ્ ।

યાવદુત્પચન્તે એતે ન દ્વિતીયાદિષુ ધ્રુવમ્ ॥ ૨૯૮ ॥

તત્રાપ્યેપાં દશાવ્દાના સહસ્રાણિ સ્થિતિ લઘુ ।

જ્યેષ્ઠા પલ્યાસહ્યભાગો ભવેન્નાત પરા પુન ॥ ૨૯૯ ॥

ઉત્પચમાનાશ્ચૈતેઽત્ર પ્રાગ્જન્મવોધિમાંચત* ।

અપર્યાપ્તત્વે લભન્તે હ્યવ્યક્તમપિ નાવધિમ્ ॥ ૩૦૦ ॥

તથાહ જીવાભિગમે । નેરઙ્ગયા અચ્છેગઙ્ગયા દુઅન્નાણિ અચ્છેગઙ્ગયા તિષ્ઠન્નાણિ

અહિ નારકોના અધરન અને ઉત્પત્તિ વચ્ચેનું અન્તર જઘન્યત ' એકસમયનું ' અને ઉત્કર્ષત ' છાસનું ' છે ૨૯૫

ત્રણે જગત્ને હન્તામલવકત્ એઈ રહેલા જિનભગવાને, એ નારકોનો અરધિનો વિષ જઘન્યત અરધા ગાઉનો અને ઉત્કર્ષત એક ગાઉનો કહ્યો છે ૨૯૬

હવે કયા કયા જીવો, કયા કયા મધ્યમલુના આ નરકપૃથ્વીઓમા આવીને ઉપજ થાય છે તથા અહિ થી નીકળ્યા પછી એઓને કયી કયી લલ્લિધ થાય છે તે સર્વ વિષે કઈક કહીએ ૨૯૭

સમૂર્ઞિમ તિર્યંચો ઉત્કર્ષત પહેલી નરક સુધી ઉત્પન્ન થાય છે, બીજી એકેમા ઉત્પન્ન થતા નથી ૨૯૮

ત્યાં જે એઓનો સ્થિતિકાળ જઘન્યત દશ હજાર વર્ષનો હોય છે, અને ઉત્કર્ષત ૫ જે પમના અમ જ્યમા ભાગ જેટલો હોય છે, એથી વધારે હોતો નથી ૨૯૯

એઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે પૂર્વજાવના જ્ઞાનની મદતને લીધે, અપર્યાપ્તપણામ અવ્યક્ત અવધિજ્ઞાન પણ પામતા નથી ૩૦૦

આ સળધમા જીવાભિગમસૂત્રમા આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે - કેટલાક નારકો ને ' અપાન ' અને કેટલાકને ત્રણ ' અજ્ઞાન ' હોય છે

ક્ષેત્રલોક] નરકગતિની પાત્રતા । ઇમાથી ઉદ્ધાર પામેલા જીવોની 'લઘ્વિ' । (૧૨૯)

દ્વિતીયામેવ યાવચ્ચ ગર્ભજાતાઃ સરીસ્ટપાઃ ।
 તૃતીયાવધિ ગચ્છન્તિ શુધ્ધાચ્ચ પાપપક્ષિણઃ ॥ ૩૦૧ ॥
 દ્વિતીયાવધિ ચતુર્થીમેવ યાવત્સિંહાદયશ્ચતુષ્પદા ।
 તથોર પરિસર્પા. તાં પંચમીં યાવદેવ ચ ॥ ૩૦૨ ॥
 સ્ત્રિયઃ પટ્ટીમેવ યાવદ્યાન્તિ યાવત્તમસ્તમામ્ ।
 નરા મહારમ્ભમગ્ના મત્સ્યાદ્યાશ્ચ જલાંગિનઃ ॥ ૩૦૩ ॥
 તસેવાર્ત્તસંહનના આદ્યપૃથ્વીદ્વયાવધિ ।
 યાન્તિ યાવત્તૃતીયાં ચ કીલિકાંચિતમૂઘનાઃ ॥ ૩૦૪ ॥
 સાર્ધનારાચાશ્ચતુર્થી સનારાચાશ્ચ પચમીમ્ ।
 પર્થી યાવત્સકૃપભનારાચા અથ સતમીમ્ ॥ ૩૦૫ ॥
 સવજ્રર્પભનારાચા એવ ગચ્છન્તિ નાપરે ।
 નરકે ગચ્છતામેવામેષોત્કર્ષાન્નવેદ્ગતિઃ ॥ ૩૦૬ ॥
 આદ્યદ્વિતીયાવધિ સર્વેષાં સા જઘન્યતઃ ।
 જઘન્યોત્કૃષ્ટયોર્મધ્યે મધ્યાગતિરનેકથા ॥ ૩૦૭ ॥

ગર્ભજ સર્પો બીજી નરક સુધી અને ગીધ આદિ પાપી પક્ષિઓ ત્રીજી નરક સુધી જાય છે નિહ વગેરે ચોપગા પ્રાણીઓ ચોથી નરક સુધી જાય છે અને ઉર પરિમર્ષ એટલે પેટે ચાલનારાઓ યાવત્ પાચમી નરક સુધી જાય છે ૩૦૧-૩૦૨

સ્ત્રીઓ યાવત્ છઠી નરક સુધી જાય છે મહા આરભમા નિમગ્ન એવા માણ્યો તથા મત્સ્ય વગેરે જળચરો યાવત્ સાતમી નરકસુધી જાય છે ૩૦૩

‘સેવાર્ત્ત’ સહનનવાળાઓ પહેલી બે નરક સુધી અને ‘કીલિકા’ સહનનવાળાઓ યાવત્ ત્રીજી સુધી જાય છે ‘અર્દ્ધનારાય’ સઘણવાળાઓ ચોથી નરકસુધી, નાગય સઘણવાળાઓ પાચમી સુધી, અને સપલનારાય સઘણવાળાઓ યાવત્ છઠી નરક સુધી જાય છે સાતમીએ તો વજ્ર સપલનારાય મઘણવાળાઓ જ જાય છે, બીજા નહિ ૩૦૬

આ કહી એ, નરકમા જવાના હોય એવાઓની જ ઉત્કૃષ્ટી ગતિ છે, પણ એ, પહેલી નરકના પહેલા પ્રત્યક્ષના મર્વ નારકોની જઘન્ય ગતિ છે

‘જઘન્ય’ અને ‘ઉત્કૃષ્ટ’ ની વચ્ચે ‘મધ્યમ’ ગતિ છે અને તે અનેક પ્રકારની છે ૩૦૭

આચાયા એવ ચોદ્ધૃતા ભવન્તિ ચક્રવર્તિનઃ ।

પૃથિવીભ્યો ન શેષાભ્યસ્તથા ભવસ્વભાવતઃ ॥ ૩૦૮ ॥

એવમાદ્યદ્યાદેવ વલદેવાર્દ્ધચક્રિણૌ ।

આદ્યત્રયાદેવ તીર્થકરા નાન્ત્યચતુષ્ટયાત્ ॥ ૩૦૯ ॥

ઉદ્ધૃતા સ્યુ કેવલિનઃ આદ્યપૃથ્વીચતુષ્ટયાત્ ।

અન્ત્યત્રયાગતાના તુ કેવલ્ય નૈવ સમવેત્ ॥ ૩૧૦ ॥

ચારિત્રિણો ભવન્ત્યાદ્યપચકાદાદ્યપદ્મકતઃ ।

ઉદ્ધૃતા દેશવિરતા સ્યુ સન્તભ્યોઽપિ સદ્દશઃ ॥ ૩૧૧ ॥

एताश्च लब्धी. प्राक् प्लुप्तपुण्यौघा नरकेषु तु ।

प्राग्वद्वायुर्वशोत्पन्ना लभन्ते नान्यनारका. ॥ ૩૧૨ ॥

યે સ્યુઃ તીર્થકરાસ્તેઽપિ પ્રાગ્વદ્ધનરકાયુષઃ ।

પશ્ચાત્તદ્વેતુભિ વદ્ધતીર્થકૃન્નામકર્મકા ॥ ૩૧૩ ॥

ततो वद्वायुष्कतयाऽनुभूय नारकस्थितिम् ।

उद्धृत्य नारकेभ्य स्युरर्हन्तः श्रेणिकादिवत् ॥ ૩૧૪ ॥

જે ચક્રવર્તીઓ યાચ છે તે પહેલી નરકમાથી જ ઉદ્ધરાઈને યાચ છે, બીજી કોઈ નરકમાથી નહિ, કેમકે એવો ભવસ્વભાવ છે ૩૦૮

બાગદેવ કે વાસુદેવ યાચ છે એ પહેલી એ નરકમાથી ઉદ્ધરાઈને યાચ છે વળી તીર્થ કર યાચ છે તે પહેલી ત્રણમાથી જ ઉદ્ધરાઈને યાચ છે, છેવટની ચારમાથી નહિ ૩૦૯

પહેલી ચાર નરકમાથી ઉદ્ધરેલાઓ ઢેનક્ષી થઈ શકે છે છે ની ત્રણમાથી આવેલાઓને કેવળગ્તાન સ ભવતુ જ નથી ૩૧૦

પહેલી પાચ નરકમાથી ઉદ્ધરેલાઓ ચારિત્રને યોગ્ય હોઈ શકે છે, પહેલી છમાથી ઉદ્ધરાઈ આવેલા 'દેશવિરતિ' થઈ ગકે છે, અને સમકિન તો સાતેમાથી ઉદ્ધરેલાઓને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે ૩૧૧

પૂર્વે નારકઆયુષ્ય બાધેલુ હોઈ નરકમા આવ્યા હોય તો પણ પૂર્વના પુણ્યનો સચય હોય તો એઓ ઉપરોક્ત લબ્ધિઓ મેળવે છે અન્ય નારકોને એવી લબ્ધિ મળતી નથી ૩૧૨

જે તીર્થ કરો યાચ છે એમણે પણ પ્રથમ નારકતુ આયુષ્ય બાધેલુ હોય છે પરંતુ પાછ

ગર્ભજેપુ નૃતિર્યજૂતપથ્યન્તે સહ્યજીવિપુ ।

પદ્મ-મ્ય. તાદૃશતિર્યજુ સત્તમ્યા નિર્ગતાઃ પરમ્ ॥ ૩૧૫ ॥

કિંચ । સર્વાસ્વપિ ક્ષિતિષ્વાસુ નારકાઃ કેચનાનઘાઃ ।

નવીનમપિ સમ્યક્ત્વ લભન્તે કર્મલાઘવાત્ ॥ ૩૧૬ ॥

પચેન્દ્રિયવધૈ. માંસાહારૈઃ મહાપરિગ્રહૈ. ।

મહારંભૈશ્ચ વદન્તિ નરકાયુઃ શરીરિણઃ ॥ ૩૧૭ ॥

તથોક્તમ્ । વધદ્ નરયાઽ મહારમ્પરિગ્ગહરઑ સ્હો ॥ સ્થાનાંગેડપિ ।

ચઽર્હિ ઠાણેર્હિ જીવા નેરહ્યાઽયત્તાપ્ કમ્મં પર્કેરંતિ । તઽ મહારમયાપ્
મહાપરિગ્ગહાપ્ કુણિમાહારેણં પર્ચિદિયવહેણં ॥

અહર્નિશ નારકાણાં દુઃખમાયુઃક્ષયાવધિ ।

પીડાભિઃ પચ્યમાનાનાં પ્રામ્ભૂરીકૃતપાપ્મનામ્ ॥ ૩૧૮ ॥

તથોક્ત જીવામિગમે ।

ગથી કોઈ એવા (અવધર્મ) હેતુઓને લઇને એમણે તીર્થ કરનાકર્મ ઉપાર્જન કરેલું હોય છે તેથી પૂર્વબદ્ધ એવા આયુષ્યત્વને લીધે નારકત્વ અનુભવીને ત્યાથી ઉદ્ધરાઇ શ્રેણિક વગેરેની પેઠે તીર્થ કર થાય છે ૩૧૩-૩૧૪

છ નરકોથી ઉદ્ધરાઇ આવેલા જીવો મજ્જાતા આયુષ્યવાળા ગર્ભજ મનુષ્યોમા અને તિર્થ ચોમા ઉત્પન્ન થાય છે પરંતુ સાતમી નરકમાથી ઉદ્ધરાઇ આવેલા હોય એઓ તિર્થ ચોમા ન ઉત્પન્ન થાય છે ૩૧૫

વળી સર્વ નરકોમા જે કેટલાક નિષ્પાપી નારકો હોય છે એઓના કર્મો જો લઘુ હોય છે તો એઓ નવીન મમ્યક્ત્વ પણ મેળવે છે ૩૧૬

પ્રાણીઓ નરકત્વ આયુષ્ય બાધે છે તે પચેન્દ્રિયના વધને લઇને, અથવા માસાહાર, મહા પરિગ્રહ કે મહા આર લાને લઇને બાધે છે ૩૧૭

અન્ય પણ કંઈ છે કે મહા આર લા અને મહા પરિગ્રહમા રક્ત હોઇ રૂ ધાઇ ગયેલો પ્રાણી નરકત્વ આયુ બાધે છે સ્થાનાંગ સૂત્રમા પણ ઉલ્લેખ છે કે જીવ આગ સ્થાનકોને લઇને નરકત્વ આયુ બાધે છે તે આ પ્રમાણે -મહા આર લાને લઇને, મહા પરિગ્રહને લઇને, માસાહારને લઇને અને પચેન્દ્રિય જીવના ઘાતને લઇને

પૂર્વે જેમણે બહુ પાપ કર્યા છે એવા, હુ ખમા ને હુ ખમા ર ધાર્મ જતા નારકોને જીવિત પર્યાન્ન અહર્નિશ પેદના સહન કરવાની છે ૩૧૮

અચ્છિન્નિમીલણમિત્ત નતિ સુહ દુસ્ત્વમેવ અણુવદ્ધમ્ ।

નરણ નેરઙ્ગ્યાણ અહોનિસ પચ્ચમાણાણામ્ ॥ ૩૧૯ ॥

કદાચિદેવ યત્સૌખ્યમલ્પકાલં તદલ્પકમ્ ।

ઉપપાતાદિભિ વદ્યમાણેઃ ભવતિ હેતુભિઃ ॥ ૩૨૦ ॥

તથોક્તમ્ । ઉવવાણ વસાય નેરઙ્ગ્યા દેવકમ્મુણા વાવિ ।

અઙ્ગસાણનિમિત્ત અહવા કમ્માણુભાવેણ ॥ ૩૨૧ ॥

તથાહિ । વિનાગદાહલ્લેદાદિ મૃતો યઃ પૂર્વજન્મનિ ।

નારકો નાતિપીડાર્ત્ત ઉત્પથેતાસ્ય તત્ક્ષણે ॥ ૩૨૨ ॥

ન પ્રાગ્ભવાનુસમ્યન્ધ નાપિ ક્ષેત્રાદિસન્મવમ્ ।

અસાત સાતમિત્યસ્યોપપાતસમયે ભવેત્ ॥ ૩૨૩ ॥ યુગમ્ ॥

પૂર્વમિત્ર સુરઃ કશ્ચિદયથા કૃષ્ણસ્ય સાત્વત ।

કરોતિ પીડોપશમં તદામી દેવકર્મણા ॥ ૩૨૪ ॥

કિયત્કાલ સુખ કિંચિદ્ભન્તેઽથ તત પરમ્ ।

ક્ષેત્રાચન્યતરા પીડા તેષાં પ્રાદુર્ભવેન્ધ્રુવમ્ ॥ ૩૨૫ ॥

એ સુખ પ્રમાણુવાભિગમસૂત્રમા ઉલ્લેખ છે કે—અહોનિશદુ ખમા રૂપી રહેલા નારકોને નરકમા નિમેષમાત્ર પણ સુખ નથી, દુ ખની પર પરા જ છે ૩૧૯

કહાયિત્ કોઈ ઉપપાત આદિક હેતુઓને લઈને એ નારકોને સુખ થાય છે તો તે એ સ્વપ્ન જ હોય છે, અને સ્વપ્ન તાત જ દે છે ૩૨૦

એવો ઉલ્લેખ છે કે—(૧) ઉત્પત્તિસમયે અથવા (૨) કોઈ દેવપ્રયોગને લીધે, અથવા (૩) કોઈ એવા અધ્યવસાયને લઈને અથવા (૪) કર્મના અનુભાવથી નારકો (દોષવાર) ગાતા અનુભવે છે ૩૨૧

તે આ પ્રમાણે —પૂર્વજન્મમા શરીરનો દાહ કે (શરીરનો) છેદ આદિ કંઈ ન થયું હોય ને મૃત્યુ થયું હોય એવો જીવ નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે તો ઉત્પત્તિસમયે એ અતિશય પીડાતો નથી કેમકે એને એ વખતે પૂર્વભવમગ્નાન્ધ કે ચેત્રાદિજન્ય દુ ખ હોતું નથી એથી એને શાતા જ કહેવાય ૩૨૨-૩૨૩

કૃષ્ણની જવી રીતે બળરામે પીડા ઉપશમાવી હતી તેવી રીતે કોઈ મિત્રદેવતા આવીને નારકની પીડા શમાવે ને એને માતા ઉપબવે એ દેવકર્મ કહેવાય એ વખતે તો કેટલોક કાળ એ નારકને કિંચિત્ સુખ થાય છે પણ પછી એને અન્ય ચેત્રાદિજન્ય પીડા પ્રાદુર્ભૂત થાય છે જ ૩૨૪-૩૨૫

સમ્યક્ત્વલાભે પ્રથમ ચતુર્લાભે ઇવાન્ધલાઃ ।

તત પરં ચાર્હદાદિગુણાનામનુમોદનાત્ ॥ ૩૨૬ ॥

એવમધ્યવસાયેન સુખમાસાદયન્ત્યમી ।

અપેક્ષ્ય જિનજન્માદિ સાતકર્મોદયેન વા ॥ ૩૨૭ ॥ યુગમ્ ॥

કતિચિદિતિ ચિદુચ્ચા નારકા તારકાણા-

મુચિતમનુસરન્ત તીર્થકૃત્નામકર્મ ।

સુકુલજનિમત્રાપ્ય પ્રાપ્તચારિત્રચર્યા

જિનપતિપદભાજ. પ્રાપ્નુયુઃ મોક્ષલક્ષ્મીમ્ ॥ ૩૨૮ ॥

વિશ્વાશ્ચર્યદકીર્તિકીર્તિવિજયશ્રીવાચકેન્દ્રાતિપ

દ્રાજશ્રીતનયોઽતનિષ્ઠ વિનયઃ શ્રીતેજપાલાત્મજઃ ।

કાવ્ય ચત્કિલ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્ત્વપ્રદીપોપમે

સર્ગશ્ચારુતમશ્ચતુર્દશતમોઽપૂર્વઃ સમાપ્ત. સુખમ્ ॥ ૩૨૯ ॥

હતિ ચતુર્દશ. સર્ગઃ ।

મમકિત પ્રાપ્ત થાય ત્યારે અને પછી જિનેશ્વર આદિના શુભેાની અનુમોદનાથી-એમ અધ્યવમાયને લાઇને, અથવા જિનપ્રભુના જન્માદિ નમયે અથવા સાતકર્મના ઉદયથી, આ નારકજીવો, અધને ચક્ષુ મળવાથી થાય તેવુ મુખ પ્રાપ્ત કરે છે-અનુભવે છે ૩૨૬-૩૨૭

એવી રીતે કોઈ કોઈ ઉચ્ચજ્ઞાનવાળા નારકો તારક એટલે (સમાગ્થી) તારનારા એવા જિનેશ્વરપ્રભુને ઉચિત રીતે અનુસરી તીર્થ ઢરનામકર્મ ઉપાર્જન કરે છે અને ત્યાથી ઉત્તમકુળને વિષે ઉત્પન્ન થઈ ચારિત્ર ચહણુ કરી તીર્થ કરપદ પ્રાપ્ત કરી મોક્ષ લક્ષ્મી મેળવે છે ૩૨૮

આખા વિશ્વને આશ્ચર્યચકિત કરી નાખતી કીર્તિવાળા ત્રી કીર્તિવિજયવાચકના અન્તે વાગ્મી શિષ્ય તથા, પિતા તત્ત્વવાળ અને માતા રાજધીના મુપુત્ર-એવા વિનયવિનય ઉપાધ્યાયે જગતના નિશ્ચિત તત્ત્વોને દીપકની જેમ પ્રકાશમા લાવવા માટે રચેલા ગ્રંથનો આ અપૂર્વ, મનોહારિ શૌદમો સર્ગ નિર્વિધે સંપૂર્ણ થયો ૩૨૯

શૌદમો સર્ગ સમાપ્ત.

અથ પંચદશ સર્ગ ।

ઉજિજીવ જરાસધજરાજર્જરિતં જવાત્ ।

યતો યદુવલં સોઽસ્તુ પીયૂષપ્રતિમ શ્રિયે ॥ ૧ ॥

તિર્યગ્લોકસ્ય સ્વરૂપમથ કિંચિદ્વિતન્યતે ।

મયા શ્રીકીર્તિવિજયાર્ણવપ્રાપ્તશ્રુતશ્રિયા ॥ ૨ ॥

તત્ર ચ

તિર્યગ્લોકવર્તિનોઽપિ યોજનાના શતા નવ
ઘર્માપિંડસ્થિતા આચ્યાસ્તદ્વર્ણનપ્રસગત ॥ ૩ ॥

ઉક્તા અધોલોક એવ તત્રસ્થા વ્યન્તરા અપિ ।

રત્નપ્રભોપરિતલ વર્ણયામ્યથ તત્ર ચ ॥ ૪ ॥

સન્તિ તિર્યગસંખ્યેયમાના દ્વીપપયોધય ।

સાર્થોદ્ધારામ્ભોધિયુગ્મસમયૈ પ્રમિતાશ્ચ તે ॥ ૫ ॥ વિશેષકમ્ ॥

તત્ર જમ્બૂદ્વીપનામા પ્રથમો મધ્યત સ્થિતઃ ।

લવણાબ્ધિસ્તમાવેષ્ટાવસ્થિતો વલયાકૃતિ ॥ ૬ ॥

સર્ગ પંદરમો

જરાસધે મૂડલી જરાને લીધે જ-જ રિત થયેલા યાદવોના સૈન્યને જેમણે શીઘ્ર સજ્જન કર્યું હતું એવા-અમૃતમમાન શ્રીપાર્શ્વપ્રભુ સૌનું ક યાજ્ઞ કરો ૧

શ્રી કીર્તિવિજયશુક પાસેથી જેણે જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી છે એવો હું હવે તિર્છા લોકનું કિંચિત્ સ્વરૂપ કહું છું ૨

ઘર્માનરકની ભડાઈના પહેલા નવસો યોજન તિર્છાલોકમા આવેલા છે છતા તેના વર્ણનને પ્રસંગે એનું અને ત્યા રહેલા વ્યન્તરોનું પણ અધોલોકમા ૪ વર્ણન કર્યું છે હવે એ નરકના ઉપરના તળનું વર્ણન કરું છું ૩-૪

ત્યા તિર્છા અસંખ્યાત દ્વીપમુદ્રો આવેલા છે તેઓનું મધ્યાપ્રમાણ અઢી ઉદારમાન રોપમના જેટલા ‘મમય’ થાય તેટલું છે ૫

ત્યા મધ્યભાગમા પહેલો ‘જમ્બૂ’ નામનો દ્વીપ રહેલો છે એની આસપાસ વળી વલયાક લવણસમુદ્ર આવેલો ૭ ૬

તમાવેષ્ય પુનર્દ્વીપો ધાતકીલંડસંજ્ઞકઃ ।

તમપ્યાવેષ્ય પરિતઃ સ્થિતઃ કાલોદવારિધિઃ ॥ ૭ ॥

કક્ષીકૃત્ય ચ કાલોદં પુષ્કરદ્વીપ આસ્થિતઃ ।

પુષ્કરદ્વીપમાવેષ્ય સ્થિતઃ પુષ્કરવારિધિઃ ॥ ૮ ॥

एवमग्रेऽपि सकलाः स्थिता द्वीपपयोधयः ।

परः पूर्वं समावेष्ट्याब्धयो द्वीपसमाभिधा ॥ ९ ॥

તે ચૈવમ્ । વારુણીવરનામા ચ દ્વીપોઽબ્ધિઃ વારુણીવર ।

वरुणवरेत्येषापि श्रूयतेऽस्य श्रुतेऽभिधा ॥ १० ॥

ततः क्षीरवरो द्वीपः क्षीरोदश्चास्य वारिधिः ।

ततो घृतवरो द्वीपो घृतोदः पुनरम्बुधि ॥ ११ ॥

तत इक्षुवरो द्वीप इक्षुदश्च तदम्बुधिः ।

नन्दीश्वराभिधो द्वીपो नन्दीશ्वरोदવારિધિઃ ॥ ૧૨ ॥

સ્યુઃ ત્રિપ્રત્યવતારાણિ નામધેયાન્યતઃ પરમ્ ।

अरुणप्रभृतिद्वीपाब्धीनां तस्मात्तथा ब्रुवे ॥ १३ ॥

अरुणश्चारुणवरोऽरुणवरावभासकः ।

કુંડલઃ કુંડલવર તથા તદવભાસક ॥ ૧૪ ॥

એ લવણસમુદ્રની આસપાસ ‘ ધાતકીખંડ ’ નામનો દ્વીપ આવેલો છે અને એ દ્વીપની આસપાસ ‘ કાળોદધિ ’ સમુદ્ર આવેલો છે વળી એ સમુદ્રની આરે કોર વલયાકારે પુષ્કરદ્વીપ અને એની આસપાસ વળી એવેજ પુષ્કરસમુદ્ર આવેલો છે ૭-૮

એવી રીતે આગળ પણ દ્વીપો અને સમુદ્રો એક બીજાને વીટીને રહેલા છે—તે આ પ્રમાણે —વારુણીવર નામનો દ્વીપ, પછી વારુણીવર નામનો સમુદ્ર, પછી ક્ષીરવર દ્વીપ અને તેની આસપાસ ક્ષીરોદ સમુદ્ર, ત્યારપછી ઘૃતવરદ્વીપ અને એની આસપાસ વળી ઘૃતોદસમુદ્ર, ત્યારપછી ઇક્ષુવરદ્વીપ અને એની આસપાસ ઇક્ષુદસમુદ્ર, તે પછી નન્દીશ્વર દ્વીપ અને નન્દીશ્વરોદ સમુદ્ર—એમ આવેલા છે ૯-૧૨

ત્યારપછી ત્રણત્રણ વાર અરુણ આદિ દ્વીપ અને અરુણાઆદિ સમુદ્ર આવેલા છે, જેમના નામ નીચે પ્રમાણે છે — ૧૩

અરુણ, અરુણવર, અરુણાવભાસક, કુંડલ, કુંડલવર, કુંડલાવભાસક, શ ખ, શ ખવર,

શંખઃ શંખવરઃ શંખવરાવભાસ इत्यपि ।

રુચકો રુચકવર. તદવભાસકોઽપિ ચ ॥ ૧૫ ॥

ભુજગો ભુજગવરસ્તદવભાસકોઽપિ ચ ।

કુશઃ કુશવરશ્ચેવ કુશવરાવભાસક ॥ ૧૬ ॥

ક્રૌંચઃ ક્રૌંચવરઃ ક્રૌંચવરાવભાસકોઽપિ ચ ।

एकविंशतिरित्येते समनामाब्धिवेष्टिताः ॥ १७ ॥

एव चामी असख्यत्वान्नियतैर्नामभिः कथम् ।

શમ્યન્તે વક્તુમિત્યન્નામ્નાયો નામ્નાં નિરૂપ્યતે ॥ ૧૮ ॥

विभूषणानि वस्त्राणि गन्धा. पद्मोत्पलानि च ।

તિલકાનિ નિધાનાનિ રત્નાનિ સરિતોઽદ્રય ॥ ૧૯ ॥

पद्मादयो हृदा. कच्छाप्रमुखा विजया अपि ।

વદ્માદયો હૃદા. કચ્છાપ્રમુખા વિજયા અપિ ।

वत्सस्करादयो वर्षधराश्च कुरुमन्दरा ॥ २० ॥

સૌધર્મપ્રમુખા સ્વર્ગાઃ શક્રાદયઃ સુરેશ્વરા ।

चन्द्रसूर्यग्रहरक्षतारा कूटानि भूभृताम् ॥ २१ ॥

इत्यादि शस्तवस्तूनां यानि नामानि विष्टपे ।

દ્રીપાઘ્વયઃ સ્યુસ્તૈ સર્વે ત્રિશ પ્રત્યવતારિતૈ ॥ ૨૨ ॥ કલાપકમ્ ॥

શ ખાવભાસક, રુચક, રુચકવર, રુચકાવભાસક ભુજગ, ભુજગવર, ભુજગાવભાસક, કુશ, કુશવર, કુશવરાવભાસક, કૌચ, કૌચવર, કૌચવરાવભાસક ૧૪-૧૭

એવી રીતે એકવીશ થયા જે નામનો દ્વીપ તેજ નામનો, એની આસપાસ સમુદ્ર આવેલ છે—એમ સમજવું

એ પ્રમાણે અસખ્ય દ્વીપ અને અસખ્ય સમુદ્રો છે, એટલે એમના નામો કેટલા ઝડેવાય ? પણ તે નામોનો ‘ આભાસ ’ આ પ્રમાણે છે —આભૂષણો, વસ્ત્રો, સુગંધો, કમળ, તિલક, નિધાન, રત્ન, નદી, પર્વત, પદ્મદ્રુહ વગેરે દ્રોહો, કચ્છ આદિ વિજયો, વક્ષસ્કારપર્વત, વર્ષધર પર્વત, કુર, મદર, સૌધર્મ આદિ સ્વર્ગો, શક્રાદિ ઇન્દ્રો, ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારા, પર્વતોના શિખર—એવી એવી ઉત્તમ વસ્તુઓના જગતમા જે જે નામો છે તે પ્રત્યેક નામના ત્રણ ત્રણ દ્વીપો અને સમુદ્રો છે ૧૮-૨૨

एकैकेनाभिधानेनाभिधेयास्तेऽप्यसंख्यशः ।

यथा जम्बूद्वीपनाम्ना द्वीपा परेऽप्यसंख्यशः ॥ २३ ॥

यावदेवं क्रमात् द्वीपं सूर्यवरावभासकम् ।

परिवेष्ट्य स्थित सूर्यवरावभासवारिधिः ॥ २४ ॥

ततश्चैકૈકૈન નામ્ના ન ત્રિપ્રત્યવતારણમ્ ।

દેવદ્વીપો દેવવાર્હિઃ નાગદ્વીપસ્તદમ્બુધિ ॥ ૨૫ ॥

यच्चद्वीपो यक्षवार्धिः भूतद्वीपस्तदम्बुधिः ।

स्वयंभूरमणद्वીપ स्वयંજૂરમણામ્બુધિઃ ॥ ૨૬ ॥ યુગ્મમ્ ॥

જમ્બૂદ્વીપાદયશ્ચૈતે સ્થાનદ્વિગુણવિસ્તૃતા ।

सर्वे स्वयंभूरमणार्णवान्ता द्वीपवाङ्मय ॥ २७ ॥

જમ્બૂદ્વીપાદયથા સિમ્બુઃ લવણો દ્વિગુણ' તતઃ ।

धातकीखंड इत्येवमन्त्यात् द्वीपात् तदम्बुधिः ॥ २८ ॥

તત્રાયં સર્વત ચુલ્હઃ સર્વાભ્યન્તરતઃ સ્થિતઃ ।

विष्वक् प्रतरवृत्तश्च पूर्वेन्दुमंडलाकृतिः ॥ २९ ॥

એટલું જ નહિ પણ, એક જ નામના પણ અસ ખચ દ્વીપો અને અસ ખચ સમુદ્રો છે દેશાન્ત તરીકે, ' જમ્બૂ ' નામના અસ ખચ દ્વીપો છે ૨૩

એવી રીતે છેલ્લે સૂર્યવરાવભાસક દ્વીપ આવેલ છે અને એની આસપાસ વલયાકારે એજ નામનો સમુદ્ર આવ્યો છે ૨૪

એ પછી જે જે દ્વીપ અને જે જે સમુદ્ર છે એ પૂર્વ પ્રમાણે ત્રણ ત્રણ નામના નથી આવતા પણ એક નામનો દ્વીપ ને સમુદ્ર એકજ વાર આવે છે જેમકે દેવદ્વીપ અને એની આસપાસ દેવસમુદ્ર, એની આસપાસ વળી નાગદ્વીપ અને નાગસમુદ્ર, તે પછી વળી યક્ષદ્વીપ અને યક્ષસમુદ્ર, ભૂતદ્વીપ અને ભૂતસમુદ્ર, સ્વયંભૂરમણદ્વીપ અને સ્વયંભૂરમણસમુદ્ર આવેલા છે ૨૫-૨૬

હવે તે જમ્બૂદ્વીપથી લઈને છેડ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધીના સર્વે દ્વીપસમુદ્રો ઉત્તરોત્તર બમણાબમણા વિસ્તારવાળા છે જેમકે જમ્બૂદ્વીપથી લવણસમુદ્ર બમણો છે, લવણ સમુદ્રથી ધાતકીખંડદ્વીપ બમણો છે, વગેરે એવી રીતે છેલ્લા દ્વીપથી છેલ્લો સમુદ્ર બમણો છે ૨૭-૨૮

આ પ્રમાણેની સમજણ, આ જમ્બૂદ્વીપ સર્વમા વચ્ચે રહેલો હોય સર્વથી નાનો છે વળી એનો આકાર પૃથ્વીમાના ચક્રમાના આકારે ગોળ અને સપાટ છે ૨૯

અસ્ય દ્વીપસ્યાધિપતે એકપલ્યોપમાયુપ ।

મહર્દ્ધિકાનાદતાસ્યદેવસ્યાશ્રયભૂતયા ॥ ૩૦ ॥

જમ્બવા નાનારત્નમય્યા વદ્યમાણસ્વરૂપયા ।

સદોપલક્ષિતો દ્વીપો જમ્બુદ્વીપ इति स्मृत. ॥ ૩૧ ॥ વિશેષકમ્ ॥

નિત્ય કુસુમિતૈસ્તત્ર તત્ર દેશે વિરાજતે ।

વનૈરનૈકૈર્જમ્બૂના જમ્બુદ્વીપ તતોઽપિ ચ ॥ ૩૨ ॥

વિપ્લુમ્ભાયામતશ્ચૈવ લક્ષયોજનસમ્મિત ।

પરિત. પરિધિસ્ત્વસ્ય શ્રૂયતાં ય શ્રુતે શ્રુત ॥ ૩૩ ॥

લક્ષત્રય યોજનાનાં સહસ્રાણિ ચ પોઢશ ।

ક્રોશા. ત્રય. તદધિકમષ્ટાવિંશ ધનુ શતમ્ ॥ ૩૪ ॥

ત્રયોદશાંગુલા સાર્ધા યવા પૈકયૂકિકા ।

જમ્બુદ્વીપસ્ય ગણિતપદ વચ્ચેઽથ તસ્વદ ॥ ૩૫ ॥ યુગમમ્ ॥

શતાનિ સપ્ત કોટીના નવતિ. કોટયઃ પરાઃ ।

લક્ષાણિ સપ્તપચાશત્ પદ્મહલોનિતાનિ ચ ॥ ૩૬ ॥

સાર્ધં શતં યોજનાનાં પાદોનક્રોશયામલમ્ ।

ધનૂંપિ પંચદશ ચ સાર્ધં કરદ્વય તથા ॥ ૩૭ ॥ યુગમમ્ ॥

એક પદ્યોપમના આયુધવાળા તથા મહાન્ સમૃદ્ધિવાળા ‘અનાદત’ નામના એના અધિષ્ઠાયક દેવના આશ્રયભૂત, અને વિવિધરત્નમય—એવા ‘જમ્બૂ’ નામના વૃક્ષ પરથી, એનું ‘જમ્બુદ્વીપ’ નામ પડેલું છે અથવા ત્યાં નિરન્તર પ્રકુટિત એવા જાળુડાના પુષ્કળ વન આવી રહ્યા છે તે પરથી ‘જમ્બુદ્વીપ’ નામ પડેલું સમજવું ૩૦-૩૨

એ જ જમ્બુદ્વીપ એક લાખયોજન લાભોપહોળો છે વગી શાસ્ત્રમા એનો ચોતરફનો ઘેરાવો ત્રણલાખ સોઝહજાર યોજન, ત્રણ કોસ, એકસો અઠ્યાવીશ ધનુષ્ય, સાડાતેર આગળ, પાંચ અવ અને એક જૂ—એટલો ઠહો છે ૩૩-૩૫

એનું ગણિતપદ વગી સાતસો નેવું કોડ છપ્પન લાખ ચોરાણ હજાર એકસો પચાસ યોજન, પોણાબે કોસ, પદર ધનુષ્ય અને અઢી હાથ—એમ્લું છે ૩૬-૩૭

અય ભાવઃ । ઇયન્તિ જમ્બૂદ્વીપસ્ય યોજનપ્રમિતાનિ વૈ ।

ચતુરસ્ત્રાણિ खंडानि स्युः क्रोशाद्यतिरिच्यते ॥ ૩૮ ॥

અસૌ સહસ્ત્રાણિ નવનવતિઃ સ્યાત્સમુચ્છિતઃ ।

साधिकानि योजनानामूर्ध्वाधश्च सहस्रकम् ॥ ૩૯ ॥

उद्धोच्छ्रययोगे तु स्यादूर्ध्वाधः प्रमाणतः ।

जम्बूद्वीपो योजनानां लक्षमेकं किलाधिकम् ॥ ૪૦ ॥

આહ । જલાશયાદૌ શૈલાદૌ વ્યવહારો હિ સમ્મતઃ ।

उद्धोच्छ्रययोः जम्बूद्वीपे स तु कथं भवेत् ॥ ૪૧ ॥

અત્ર દ્રૂમઃ । હીયમાના પ્રતીચ્યાં ભૂર્ધર્માયાં સમભૂતલાત્ ।

सहस्रयोजनोऽन्ते स्यात् क्रमाद्विजयद्वये ॥ ૪૨ ॥

तत्राधो लौकिकग्रामाः सन्ति सर्वेषु तेषु च ।

द्वीपस्यास्य व्यवहारात्तावानुद्धेय उच्यते ॥ ૪૩ ॥

जम्बूद्वीपार्हतामेतत्सुमेरोः पांडुके वने ।

अभिपेकशिलोत्संगेऽभिपेकः क्रियते यतः ॥ ૪૪ ॥

जम्बूद्वीपव्यवहारं मेरौ सभाव्य सुष्टु तत् ।

प्रज्ञप्त तावदुच्चत्वं जम्बूद्वીपस्य तात्त्विकैः ॥ ૪૫ ॥

એમા સમજવાનું એમ કે જમ્બૂદ્વીપના એટલી સખ્યામા યોજનપ્રમાણ ચોરસ-ખ ડો થાય ડોસ, ધનુષ્ય વગેરે કહ્યા છે એ એ ઉપરાત સમજવા ૩૮

આ જમ્બૂદ્વીપ નવાણું હબાર યોજનથી કાર્ધક અધિક ઉચાઈમા છે અને એક હબાર યોજન નીચે છે એટલે ઉચાણુ અને નીચાણુનો યોગ એટલે સરવાલો કરતા એતુ ઉર્ધ્વાધ પ્રમાણ એક લાખ યોજનથી ૮૬૬૬ અધિક થયુ ૩૯-૪૦

અહિં ડોઈ ૨૧ કા ઉપનિષત કરે કે જળાશય, પર્વત વગેરેને તો ઉડાર્ધ તથા ઉચાણુ હોય-(એ વ્યાજળી છે) પરતુ જમ્બૂદ્વીપની ઉડાઈ ને ઉચાઈની વાત કરે છે એ કેવી રીતે ? ૪૧

એ ૨૧ કાનું સમાધાન આ પ્રમાણે — પૃથ્વી પાશ્ચિમ દિશામા ધર્માનારકી તરફ ધટતી ભય છે તે છેવટે અનુકરે એક વિજયોમા સમભૂતળથી એક હબાર યોજન નીચે ઉતરે છે ત્યા અધોલોકગ્રામો આવેલા છે અને એ સર્વેને વિષે આ દ્વીપનો વ્યવહાર હોવાથી, એની

તથાહ જમ્બૂદ્વીપમ્નપ્ત્યામ્ ।

एगं जोश्रणसहस्रं उद्वेहेण । एवणउत्तिजोश्रणसहस्राइं साइरेगाइ
उद्व उच्चत्तेण । साइरेगं जोश्रणसयसहस्र सव्वग्गेण पणत्ते ॥

पृथ्व्यप्जीवपुद्गलात्मा जम्बूद्वीपोऽस्ति वस्तुतः ।

पृथ्व्यप्जीवपुद्गलानां परिणामो यदीदृशः ॥ ४६ ॥

शाश्वतोऽशाश्वतश्चाय द्रव्यतस्तत्र शाश्वतः ।

वर्णगन्धरसस्पर्शपर्यायै स्यादशाश्वतः ॥ ४७ ॥

अथास्य जम्बूद्वीपस्य भाति वज्रमणीमय ।

प्राकार आगमे ख्यातो जगतीत्यपराख्यया ॥ ४८ ॥

धेनुपुच्छाकૃતિ સોઽષ્ટૈ યોજનાનિ સમુચ્છ્રિત ।

યોજનાનિ દ્વાવશાસ્ય મૂલે વિસ્તાર આહિત ॥ ૪૯ ॥

મૂલાદુત્પત્યતે યાવદ્ધનુ ક્રોશાદિક કિલ ।

મૂલવ્યાસસ્તાવતોનસ્તત્ર તત્રાસ્ય જાયતે ॥ ૫૦ ॥

એટલી ઉંડાઇ કહેવાય છે વળી ત્યાં એટલે જ જમ્બૂદ્વીપમા જે જે તીર્થ કરેા થાય છે એમનેા મેરૂ પર્વતના પાડુક વનની શિલાપર અભિષેક કરવામા આવે છે, માટે જમ્બૂદ્વીપનેા તે સ્થળ મુખી વ્યવહાર ગણીને, તત્વજ્ઞાનીઓએ એની એટલી ઉંચાઇ કહી છે ૪૨-૪૫

આ સભધમા ‘જમ્બૂદ્વીપમ્નપ્તિ’ ને વિષે પણ કહ્યું છે કે જમ્બૂદ્વીપ સમભૂતળથી એક હજાર યોજન નીચે છે અને નવાણું હજાર યોજનથી સહેજ વિશેષ-એટલેા ઉંચેા છે એટલે એની સમગ્ર એક લાખ યોજનથી સહેજ વિશેષ-એટલી ઉંચાઇ કહેવાય

આ જમ્બૂદ્વીપ વસ્તુતઃ પૃથ્વી, જળ, ઇન્દ્ર અને પુરુષગુણો અનેલેા છે કેમકે પૃથ્વી, જળ, ઇન્દ્ર અને પુરુષગુણોજ આપુ પરિણામ હોય છે ૪૬

વળી એ શાશ્વતો છે તેમ અશાશ્વતો પણ છે (૧) દ્રવ્યત શાશ્વતો છે, અને (૨) વર્ણ, ગંધ, રસ, તથા સ્પર્શરૂપ પર્યાયોને લઇને અશાશ્વત છે ૪૭

આ જમ્બૂદ્વીપને કરતો વજ્રમણિમય કોટ આવેલો છે જે આગમમા ‘જગતી’ એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે ૪૮

ગાયના પુરુષના જેવો એનો આકાર છે વળી એ આઠ યોજન ઉંચો છે, અને એનો વિસ્તાર મૂળ આગળ બાર યોજનનો છે ૪૯

વળી, મૂળ આગળથી નેટલા ધનુષ્ય કે ઢોમ આદિ ઉપર ચઢીએ તેટલા ધનુષ્ય કે

મૂલાદૂધર્વ કોશયુગે વ્યતીતે તત્ર વિસ્તૃતિઃ ।
 સાર્ધરુદ્રયોજનાનિ સર્વત્રૈવ વિભાવ્યતામ્ ॥ ૫૧ ॥
 એવં ચ મૂલાદુત્કાન્તે યોજનાનાં ચતુષ્ટયે ।
 મૂલવ્યાસે ચતુરુને સ્યાદ્વિસ્તારોઽષ્ટયોજનઃ ॥ ૫૨ ॥
 તથાસ્ય મૂર્ધ્નિ પૂર્ણેષુ યોજનેષુ કિલાષ્ટસુ ।
 મૂલવ્યાસેઽષ્ટભિન્યૂને વ્યાસોઽધિમિતયોજનઃ ॥ ૫૩ ॥
 ઊત્તમં જમ્બૂદ્વીપમાનં જગત્યા મૂલવિસ્તૃતિઃ ।
 ભાવ્યૈવમશ્વિલદ્વીપપાથોધિજગતીષ્વપિ ॥ ૫૪ ॥

इत्यर्थतो वीरजयसेहरक्षेत्रविचारवृत्तौ ॥

अथास्योपरिभागस्य चतुर्थोयोजनविस्तृतः ।
 मध्यदेशे सर्वरत्नमयी राजति वेदिका ॥ ५५ ॥
 सोपरिष्ठाद्रिष्टरत्नमयी वज्रमयी त्वधः ।
 वज्रस्तंभस्वर्गारूप्यफलकैरुपशोभिता ॥ ५६ ॥

કેસ આદિ મૂળના વિન્તારમાથી બાહ કરતા ને આવે તે તેનો તે સ્થળ આગળનો વ્યાસ કે વિન્તાર હોય છે ૫૦

જેમકે, મૂળથી ઉપર અરધે યોજને એનો વિન્તાર ૧૨-૧=૧૧૧ યોજન હોય એ પ્રમાણે સર્વત્ર સમજી લેવું ૫૧

૫૧ી મૂળથી ઉપર ચાર યોજને એનો વિસ્તાર ૧૨-૪=૮ યોજન હોય ૫૨

૫૧ી એની ટોચ, જે મૂળ ઉપર આઠ યોજને છે ત્યાં આગળનો એનો વિન્તાર ૧૨-૮=૪ યોજન હોય ૫૩

એવી રીતે જમ્બૂદ્વીપનું પ્રમાણ તથા જગતીના મૂળનો વિન્તાર કહ્યો એવી જ રીતે સર્વે દ્વીપ, સમુદ્ર તથા જગતીમા સમજી લેવું ૫૪

એવો ' વીરજય ક્ષેત્રવિચાર ' ની ટીકાનો ભાવાર્થ છે

હવે એના ચાર યોજનના વિન્તારવાળા ટોચના ભાગના મધ્યમા એક સર્વરત્નમય વેદિકા શેણી રહી છે ૫૫

એ વેદિકા વજ્રના સ્તંભ તથા મોનારૂપાના પાટીયાથી વિરાજી રહી છે ૫૬

નરકિન્નરગન્ધર્વવૃષોરગાશ્વહસ્તિનામ્ ।

રમ્યા નાનાવિધૈ રૂપૈર્માતિ સાતિમનોરમે ॥ ૫૭ ॥

તથા તસ્યાં રત્નમયો રાજન્તે વહુવલ્લય ।

વાસન્તીચમ્પકાશોકકુન્દાતિમુક્તકાદય ॥ ૫૮ ॥

લતાશ્ચ તા સ્તવકિતા પુષ્પિતા પલ્લવાન્વિતાઃ ।

પ્રણતાઃ ક્રીડદમરમિથુનપ્રશ્રયાદિવ ॥ ૫૯ ॥

પરિષ્કેપેણ જગતીસમાના વિસ્તૃતા ચ સા ।

શતાનિ પચ ધનુષામુત્તુંગા સ્વર્ધયોજનમ્ ॥ ૬૦ ॥

સ્થાને સ્થાને સર્વરત્નમયપદ્મોપશોભિતા ।

પદ્મપ્રાધાન્યતો નામ્ના સા પદ્મવરવેદિકા ॥ ૬૧ ॥

વિભાતિ વનલ્લહાભ્યાં સા પદ્મવરવેદિકા ।

ઉભયો પાર્શ્વયો સ્થૂલકુલાભ્યામિવ નિમ્નગા ॥ ૬૨ ॥

પરિષ્કેપેણ જગતીતુલ્યૌ તો વનલ્લહકૌ ।

સાર્ધચાપશતદ્વંદ્વન્યૂનદ્વિયોજનાતૈૌ ॥ ૬૩ ॥

એ વેદિકા વળી પુરૂષ, કિન્નર, ગન્ધર્વ, વૃષભ, ઉરગ, અને હયહસ્તિ આદિના નાનાવિધ મનોહર ચિત્રાથી દીપી રહી છે ૫૭

એમા વળી વાસતી, ચંપક, અશોક, કુંદ અને અતિમુક્તક આદિ અનેક રત્નમય વ લી-વેલડીઓ શોભી રહી છે ૫૮

એ લતાઓ ઉપર વળી શુભ્રાઓ, પુષ્પો અને પલ્લવો પણ છે વળી એ ત્યાં ક્રીડા કરતા અમરમિથુનો અર્થાત્ દેવદેવીઓના પ્રશ્રયથી જ હોયની એમ નીચી કુકી રહી છે ૫૯

એ વેદિકાનો ઘેરાવો જગતી જેવડો, પહોળાઈ પાચસો ધનુષ્ય અને ઉચાઈ બે ડોસ છે ૬૦

એ વેદિકા પર સ્થળે સ્થળે સર્વરત્નમય પદ્મો-કમળો આવી રહ્યા છે અને એ પ્રમાણે પદ્મો વિશેષ હોવાથી એ પદ્મવરવેદિકા કહેવાય છે ૬૧

વળી એ પદ્મવરવેદિકા, નદી જેમ બે કિનારાઓથી શોભે છે તેમ, બેઉ બાજુએ બગીચા ઓથી શોભી રહી છે ૬૨

પ્રત્યેક બગીચો ઘેરાવામા ' જગતી ' જેવડો છે અને એનો વિસ્તાર બે ચોજનમા બસો પચાસ ધનુષ્ય જેટલો ઓછો છે ૬૩

एव च वेदिकाव्याससंयुक्तो विस्तारो वनयोर्द्वयो ।
 स्यात्पूर्णं जगतीव्यासो योजनानां चतुष्टयम् ॥ ६४ ॥
 पुष्पितैः फलितैः शाखाप्रशाखाशतशालितैः ।
 अनेकोत्तमजातीयवृक्षै रम्ये च ते वने ॥ ६५ ॥
 विराजते च भूभाग एतयोः वनखडयोः ।
 मरुत्कीर्णपंचवर्णपुष्पप्रकरपूजितः ॥ ६६ ॥
 कस्तुरिकैलाकपूरचन्दनाधिकसौरभैः ।
 अनिलान्दोलनोद्भूतवीणादिजित्वरारवैः ॥ ६७ ॥
 अत्यन्तकोमलैः नानावर्णैः वर्णैः तृणांकुरैः ।
 रोमोद्गमैरिव भुवः सुरकीडासुखस्पृशः ॥ ६८ ॥ युग्मम् ॥
 मरुत्कृतास्फालनेनोद्गिरद्भि. मधुरध्वनीन् ।
 पंचवर्णैः मणिभिरप्यसौ कीर्णं सुगन्धिभिः ॥ ६९ ॥
 न वरं विपिनेऽन्तःस्थे न स्यात्तृणमणिध्वनिः ।
 वेदिकोन्नतिरुद्धस्य तादृग्वायोरसंगते ॥ ७० ॥

એ પ્રમાણે વેદિકાનો વિસ્તાર અને બેઉ બગીચાનો વિસ્તાર એકત્ર કરતા ચાર યોજન-
 આવે છે એ જગતીનો પૂર્ણ વ્યાસ આવ્યો ૬૪

એ કટોળા ધ શાખાપ્રશાખાવાળા અને ફળફુલવાળા અનેક ઉત્તમ વૃક્ષોથી એ બેઉ બગી-
 ચાઓ સુરમ્ય જણાય છે ૬૫

એમની ભૂમિ વાયુથી ખરી પડેલા પુષ્કળ પચવર્ણ પુષ્પોને લીધે, બાજુ કાંઠાએ પૂના ડરી
 હોયની એવી જણાય છે ૬૬

કસ્તુરી, એલચી, કપૂર તથા ચંદન કરતા પણ ચઢી જાય એવી સુવાસ વિસ્તારતા, તથા
 વાયુના આન્દોલનથી થતા વીણા વગેરેના નાદ ડરતા પણ અધિક મનહર સ્વરને કાઢતા, અતિ
 ગમગ પચર ગી તૃણાકરોથી છવાઈ જાયેલી એ ભૂમિ બાજુ દેગકીકાના સુખરુપર્શથી રોમાચિત
 થઈ હોયની એવી જણાય છે ૬૭-૬૮

વળી ત્યાંનો ભૂપ્રદેશ વાયુના આન્દોલનથી મધુર ધ્વનિ કરતા પચવર્ણના સુગંધિ મણિ
 ઓથી પણ સંપૂર્ણ થયેલ છે ૬૯

ફેર માન ઓટલોન છે કે અંદરના બગીચામાં તૃણ કે મણિનો ધ્વનિ થતો નથી કેમકે
 વેદિકા ઉંચી હોવાથી એવો વાયુ રૂપાઈ જઈ ત્યાં સચરી ચકનો નથી ૭૦

વનયોરેતયોશ્ચિત્રકરયો સ્યુ પદે પદે ।
 પુષ્કરિણ્યો દીર્ઘિકાશ્ચ મહાસરોવરાણિ ચ ॥ ૭૧ ॥
 સુલોત્તારા તપનીયતલા સદ્વજ્રમિત્તય ।
 નાનારત્નવદ્ધસીર્થા સુવર્ણરૂપ્યવાલુકાઃ ॥ ૭૨ ॥
 કાશ્ચિજ્ઞાત્યાસવરસા કાશ્ચિચ્ચ વારુણીરસાઃ ।
 સુધોપમજલા કાશ્ચિત્ કાશ્ચિદિત્તુરસોદકા ॥ ૭૩ ॥
 एवं नानास्त्रादजलाः शतपत्रादिपकजै ।
 मनोज्ञास्ता पुष्करिण्यः क्रीडाभिर्भाति नाकिनाम् ॥ ७४ ॥
 विशेषकम् ॥
 स्पष्टાદ્યમગલૈઃ છત્રચામરધ્વજરાજિભિઃ ।
 ત્રિસોપાનાન્યાસુ ચતુર્દિશ રાજન્તિ તોરણૈઃ ॥ ૭૫ ॥
 भान्ति क्रीडासरांस्येवं यथाहं दीर्घिका अपि ।
 चतुर्दिशं त्रिसोपानादिभि रत्नमणीमयैः ॥ ७६ ॥
 રમ્યાઃ ક્રીડાપર્વતાશ્ચ ભાન્તિ તત્ર પદે પદે ।
 તેવાં પ્રત્યેકમેકૈક પ્રાસાદો ભાતિ મૂર્ધનિ ॥ ૭૭ ॥

એ જાને આશ્ચર્યકારી બગીચાઓની અદર વળી સ્થળે સ્થળે પુષ્કરિણી-વાવો, તળાવડીઓ અને મ્હોટા સરોવર પણ આવી રહ્યા છે ૭૧

અદર સુખે ઉતરી શકાય એવી એ પુષ્કરિણીઓને સુવર્ણમય તળીયા છે, વજ્રમય ભીંતો છે, વિવિધ પ્રકારના રત્નોવડે બાંધેલા ઘાટ છે અને એમાં સુવર્ણમય અને રૂપ્યમય વેળુ છે કેટલીકમાં ઉત્તમ મંદિરા જેવા, કેટલીકમાં વાડણી જેવા, કેટલીકમાં અમૃત જેવા અને વળી કેટલીકમાં તો ઈંદુરસ જેવા જળ સરેલા છે આવા આવા નાના પ્રકારના સ્વાદિષ્ટ જળ વાળી એ વાવડીઓ શતપત્ર આદિ કમળોને લીધે અને સુરવૃદ્ધોની સતત કીડાને લીધે અત્યંત મનોહર જણાય છે ૭૨-૭૪

એ વાવડીઓને વળી પ્રત્યેક દિશાએ ત્રણ ત્રણ પગથીયા છે તે પર આપ મગગ, છન, ચામર, ધ્વજ અને તોરણો વિરાજી રહ્યા છે ૭૫

એજ પ્રમાણે એ તળાવડીઓ અને કીડાસરોવરો પણ ચારે દિશાએ રત્નમય અને મહિમય ત્રણ ત્રણ પગથીયા આવેલા છે ૭૬

વળી ત્યાં ડગવે ને પગલે મનહર કીડાપર્વતો દૃષ્ટિએ પડે છે, જેમના ગિબરપર અકેડ પ્રમાદ રહેલો છે ૭૭

પ્રતિપ્રાસાદમેકૈકં મધ્યે સજ્જિતમાસનમ્ ।

અસ્તિ ક્રૌંચાસનં ક્વાપિ હંસાસનમપિ ક્વચિત્ ॥ ૭૮ ॥

પદ્માસનં ચ ગરુડાસનં સિંહાસનં ક્વચિત્ ।

ભદ્રાસન ચ મકરાસનં ચાતિમનોહરમ્ ॥ ૭૯ ॥

તથા નાનાક્રીડાગૃહાઃ સન્તિ તયોશ્ચ વનલ્લડયો ।

ક્વચિત્ પ્રેક્ષણગૃહં ક્વચિચ્ચ કેતકીગૃહમ્ ॥ ૮૦ ॥

લતાગૃહ ગર્ભગૃહં ક્વચિચ્ચ કદલીગૃહમ્ ।

કુત્રચિત્ મજ્જનગૃહ પ્રસાધનગૃહં ક્વચિત્ ॥ ૮૧ ॥

પ્રત્યેકં ચ ગૃહેષ્વેષુ વિભાત્યેકૈકમાસનમ્ ।

ક્રીડતાં તત્ર દેવાનાં યોગ્યં રત્નમણીમયમ્ ॥ ૮૨ ॥

તથા મુદ્રિકામહિકાજાતીમાલત્યાદિલતાવ્રજૈઃ ।

રત્નાત્મનસ્તત્ર તત્ર ભૂયાંસો ભાન્તિ મણ્ડપાઃ ॥ ૮૩ ॥

મંડપેષુ તથૈતેષુ જાત્યકાંચનનિર્મિતાઃ ।

શિલાનાં પટ્ટકાઃ સન્તિ ક્રૌંચાદ્યાસનસંસ્થિતાઃ ॥ ૮૪ ॥

દરેક પ્રાસાદ પર એકેક આસન છે, તેમા કયાક કૌચાસન તો કયાક હંસાસન, કયાક પદ્માસન તો કયાક ગરુડાસન, કોઇ જગ્યાએ સિંહાસન તો અન્ય જગ્યાએ ભદ્રાસન કે મકરાસન-એમ વિધવિધ પ્રકાર દટિગોચર થાય છે ૭૮-૭૯

વળી એ એક બગીચાઓમા નાનાવિધ ક્રીડાગૃહો આવેલા છે કયાક નાટ્યગૃહ, કયાક વેતકીગૃહ, કયાક લતાગૃહ, કયાક ગર્ભગૃહ તો કયાક વળી કદલીગૃહ, સ્નાનગૃહ કે પ્રસાધન ગૃહ શોભી રહ્યા છે ૮૦-૮૧

વળી એવા પ્રત્યેક ગૃહમા દેવોને ક્રીડા કરવા લાયકના રત્નમણિમય આસનો પણ છે ૮૨

એટલું જ નહિ પણ મુદ્રિકા, મહિકા, બાતિ અને માલતી આદિ લતાઓના અનેક રત્નમય મંડપો પણ ત્યાં છે ૮૩

એ મંડપોમા વળી ઉત્તમ સુવર્ણમય કૌચાદિક આસનોપર શિલાપટ્ટો પણ શોભી રહ્યા છે ૮૪,

एतेषु पर्वतेष्वेव गृहेषु मण्डपेषु च ।

दीर्घिकादिषु च स्वैर क्रीडन्ति व्यन्तरामरा ॥ ८५ ॥

परितो जगती भाति गवाक्षवलयेन सा ।

गवाक्षवलये तच्च गव्यूतद्वितयोच्छ्रितम् ॥ ८६ ॥

शतानि पंच धनुषां विस्तीर्णं चारुचित्रितम् ।

कृतनेग्मनोमोद सुराणां रमणोचितम् ॥ ८७ ॥ युग्मम् ॥

लवणोदसमासन्नजगतीभित્तिमध्यगम् ।

दर्शमानाब्ધિકुतुक જ્ઞાતવ્ય સર્વતઃ સ્થિતમ્ ॥ ૮૮ ॥

અત્ર ઇદં ગવાક્ષકટક જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિદ્ધૌ જગતીભિત્તિમધ્યગત-
મુન્નમ્ ॥ જમ્બૂદ્વીપસમ્રહણીવૃત્તૌ જગત્યા ઉપર્યુક્તમ્ । તથા ચ તદ્ગમ્યન્થ ।

તસ્યા પાર્શ્વદ્વયેઽપિ દ્વૌ વનલઢૌ વેદિકામાનદૈર્ઘ્યૌ વિદ્યેતે । ન વર વિસ્તા-
રણાભ્યન્તર સાર્ધધનુશતદ્વયોનયોજનયુગ્મપ્રમાણ । વાહ્યસ્તુ વનલઢ
પ્રધાંષ્ટમધનુશતહીનયોજનયુગ્મમાન । યત તત્ર અભ્યન્તરાત્ વનલઢાત્
પ્રધિકાનિ પંચધનુશતાનિ જાલકટકેનાવરુદ્ધાનિ ॥ પરં શ્રીમલયગિરિપાદૈ-
ર્ ન તદ્વિવક્ષિતમ્ । દ્વયોરપિ વનલઢયોઃ એકમેવ માનમુન્નમ્ । તત્ત્વ તુ
વહુશ્રુતા વિદન્તીતિ ॥

એ સર્વ પર્વતો, ગૃહો, જળાશયો તથા મંડપોમા વ્યન્તરદેવો યથેષ્ટ પ્રકારે
ક્રીડા કરે છે ૮૫

હવે એ જગતીના કોટ પર ફરતો એક ગવાક્ષ આવી રહ્યો છે એ ગવાક્ષ બે ગાઉ
ઉંચો, પાંચતો ધનુષ્ય પહોળો અને મનહર ચિત્રામણીથી ભરપૂર હોઈ દૃષ્ટિ તથા મનને
આનન્દ આપે છે ૮૬-૮૭

એ ગવાક્ષ લવણસમુદ્રની નજીક રહેલા જગતીના કોટના મધ્ય ભાગમા આવેલ હોવાથી
ત્યાથી સમુદ્રના સર્વ કૌતુકો નજરે પડે છે ૮૮

આ ગવાક્ષ જગતીના કોટના મધ્ય ભાગમા આવેલ છે એમ જ જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિની ટીકામા
કહેલું છે પણ ‘જમ્બૂદ્વીપ સમ્રહણી’ ની ટીકામા તો ‘જગતીના કોટની ઉપર આવેલ છે’
એમ જણાવ્યું છે એ પાઠ આ પ્રમાણે છે - જગતીને બેજી બાજુએ બે બગીચાઓ છે એ
બેજી હાથમા ‘વેદિકા’ જેવડા છે પણ પહોળાઈમા ફેર છે એક અંદરનો છે તેની પહોળાઈ

સર્વે દ્વીપાઃ સમુદ્રાશ્ચ જગત્યૈવ વિરાજિતાઃ ।
 સર્વાસાં જગતીનાં ચ સ્વરૂપમનયા દિશા ॥ ૮૯ ॥
 અથૈતસ્પાં જગત્યાં ચ દ્વારાણિ સ્યુશ્ચતુર્દિશમ્ ।
 વિજયં વૈજયન્તં ચ જયન્ત ચાપરાજિતમ્ ॥ ૯૦ ॥
 સહસ્રાન્ પંચચત્વાર્શિશતમુલ્લંઘ્ય મેરુતઃ ।
 યોજનાનાં દિશિ પ્રાચ્યાં શીતાકૂલકપોપરિ ॥ ૯૧ ॥
 વિજયં દ્વારમાલ્યાતમેવં વિત્થ પરાણ્યપિ ।
 વક્ષિણસ્પાં પશ્ચિમાયામુદીચ્યાં ચ યથાક્રમમ્ ॥ ૯૨ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 પ્રત્યેકમેપાં દ્વારાણામુચ્છ્રયો યોજનાષ્ટકમ્ ।
 વપ્રભીત્તિસમાના હિ યુક્તા દ્વારેષુ તુંગતા ॥ ૯૩ ॥
 પ્રત્યેક તેષુ વિસ્તારો યોજનાનાં ચતુષ્ટયી ।
 ક્રોશ પૃથુર્દારશાખા પ્રત્યેકં પાર્શ્વયોર્દ્વયોઃ ॥ ૯૪ ॥
 एवं સામસ્ત્યતો દ્વારવિસ્તારો યદિ ભાવ્યતે ।
 તદા સાર્ધાનિ ચત્વારિ યોજનાનિ ભવેદસૌ ॥ ૯૫ ॥

બે યોજનના અર્ધાંશ ધનુષ્ય જેટલી ઓછી છે, અને બીજે બહારના છે તેની પહોળાઈ બે યોજનના સાડાસાતસો ધનુષ્ય જેટલી ઓછી છે, કેમકે આ બહારનામાં પાચસો ધનુષ્ય જેટલા વિસ્તારને ગવાક્ષ આવ્યો છે શ્રીમલયગિરિ આ બાબતમાં સમત થતા નથી એઓશ્રી તો બેઉ બગીચાઓની પહોળાઈ એક સરખીજ કહે છે આમાં સત્ત્વ કથુ તે કેવળી બાજુ

મને દ્વીપો અને સર્વે સમુદ્રોને આ પ્રમાણેનો ‘ જગતી ’ નો કોટ હોય છે અને એ મર્વ કોટનું સ્વરૂપ આ કોટ પ્રમાણેનું જ સમજતુ ૯૯

હવે આ ‘ જગતી ’ ના કોટને પ્રત્યેક દિશાએ એકેક દ્વાર છે તેઓના નામ વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજિત છે ૯૦

મેરૂ પર્વતથી પૂર્વ દિશામાં પીસતાળીશ હજાર યોજન મૂકીને, શીતા નદીના કિનારાપર વિજય નામનું દ્વાર આવેલું છે બીજા ત્રણ દ્વારો એ પ્રમાણે મેરૂથી અનુક્રમે દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશાએ આવેલા છે ૯૧-૯૨

પ્રત્યેક દ્વારની ઉચાઈ આઠ યોજનની છે કેમકે એ કોટની ભીંત જેવડી છે અને કોટની ભીંત આઠ યોજન ઊંચી છે પ્રત્યેકની પહોળાઈ ચાર યોજન છે વળી બે બાજુની બારસાખો પ્રત્યેક એકેક કોમ છે, એટલે એ સાથે લેતા એ (વિજય) દ્વારની પહોળાઈ સાઠચાર યોજન થાય ૯૩-૯૫

તત્રેદં વિજયં ભૂમિપ્રવેશે વજ્રનિર્મિતમ્ ।
 ભૂમેરૂઢ્યં રિપ્તરત્નમયમુક્ત જિનેશ્વરૈઃ ॥ ૯૬ ॥
 સ્તંભા સર્વત્ર વૈદૂર્યવર્યરત્નવિનિર્મિતાઃ ।
 પચવર્ણે સણીરત્ને નિર્મિતં તત્ર કુદ્દિમમ્ ॥ ૯૭ ॥
 હસગર્ભરત્નમયી દેહલ્યથેન્દ્રકીલક ।
 ગોમેયરત્નઘટિતો દ્વારશાખે તથાત્ર ચ ॥ ૯૮ ॥
 લોહિતાખ્યરત્નમયૌ પરિઘો વજ્રનિર્મિતઃ ।
 કપાટે અપિ વૈદૂર્યમયે પ્રોક્તે જિનેશ્વરૈઃ ॥ ૯૯ ॥
 નાનામણિમયે તત્ર કપાટચૂલિકાગ્રહે ।
 જ્યોતીરસરત્નમયમુત્તરગ નિરૂપિતમ્ ॥ ૧૦૦ ॥

વિજયસ્યોપરિતનો ભાગો ભાતિ વિભૂષિતઃ ।
 રત્નભેદૈઃ ષોડશભિ તે ચામી કથિતાઃ શ્રુતે ॥ ૧૦૧ ॥
 રત્નં વજ્રં વૈદૂર્યલોહિતાક્ષે મસારગલ્લ ચ ।
 અપિ હસગર્ભપુલકે સૌગન્ધિકમજન રજતમ્ ॥ ૧૦૨ ॥
 જ્યોતીરસમકાંજનપુલક રિપ્ત ચ જાતરૂપ ચ ।
 સ્ફટિક ચૈતા ષોડશ રત્નભિદસ્તત્ર રાજન્તે ॥ ૧૦૩ ॥યુગ્મમ્ ॥

એ ' વિજય ' દ્વાર પૃથ્વીની અદર કે તેટલું વજ્રમય છે અને ઉપરના ભાગમાં રિપ્તરત્ન મય છે ૬૮

એના સ્તંભો સર્વત્ર ઉત્તમવૈદૂર્યરત્નમય છે અને એનું તળવટ પચવર્ણના મણિ અને રત્નોનું છે ૬૭

એનો ઉપરનો હાસગર્ભરત્નોનો તથા એનો ધન્દ્રકીલક ગોમેયરત્નનો બનાવેલો છે એની એક બારસાખ લોહિતરત્નોની છે અને લોગણ વજ્રની છે વળી એના કમાડ વૈદૂર્યરત્નોના કહ્યા છે ૬૮-૬૯

કમાડોની એક ચૂલિકા નાનાપ્રકારના મણિઓની, અને ઉત્તરગ જ્યોતીરસરત્નમય છે ૧૦૦

એ વિજયદ્વારનો ઉપરનો ભાગ વળી સોળ જાતના રત્નોનો છે તે સોળ આ પ્રમાણે — રત્ન, વજ્ર, વૈદૂર્ય, લોહિતાક્ષ, મહારાગ લ, હાસગર્ભ, પુલક, સૌગન્ધિક, અજન, રજત, જ્યોતીરસ, અક, અજનપુલક, રિપ્ત, જાતરૂપ અને સ્ફટિક ૧૦૧-૧૦૩

શ્રીવત્સમત્સ્યદર્પણભદ્રાસનવર્દ્ધમાનવરકલજા • ।
 સ્વસ્તિકનન્દાવર્ત્તો દ્વારોપરિ મગલાન્યઘૌ ॥ ૧૦૪ ॥
 દ્વારસ્યાસ્ય વજ્રમયો માઢભાગઃ પ્રકીર્તિતઃ ।
 માઢસ્ય શિખર રૌપ્યમુલ્લોચસ્તપનીયજઃ ॥ ૧૦૫ ॥
 મણિવંશલોહિતાક્ષપ્રતિવંદૌ રજતવદ્ધભૂભાગૈઃ ।
 દ્વાર ગવાક્ષકટકૈઃ વિરાજતે તત્સમુદ્રદિશિ ॥ ૧૦૬ ॥
 ભિત્તાવુભયતો ભિત્તિગુલિકાઃ પીઠસન્નિભાઃ ।
 અષ્ટષષ્ટ્યાધિકં શતં શય્યાસ્તાવત્ય એવ ચ ॥ ૧૦૭ ॥
 રત્નાનિ વ્યાલરૂપાણિ મણિમય્યશ્ચ પુત્રિકા • ।
 અલંકુર્વન્તિ તદ્દ્વાર મણિદામાદિભૂષિતમ્ ॥ ૧૦૮ ॥
 તથા નિપદનસ્થાનમેકૈકં પાર્શ્વયોદ્ધૃયોઃ ।
 તત્ર દ્વૌ દ્વૌ ચ પ્રત્યેક માંગલ્યકલશૌ મતૌ ॥ ૧૦૯ ॥
 તથા દ્વૌ દ્વૌ નાગદન્તૌ મુક્તાદામાદ્યલકૃતૌ ।
 તયોરુર્ધ્વ પુનઃ દ્વૌ દ્વૌ ધૂપઘટચન્નિવૃતૌ ચ તૌ ॥ ૧૧૦ ॥

વળી એ દ્વાર પર ત્રીવત્સ, મત્સ્ય, દર્પણ, ભદ્રાસન, વર્દ્ધમાન, વજ્રશ, સ્વસ્તિક અને નન્દાવર્ત્ત-એ આઠ મગળ (અષ્ટમગળ) શોભી રહ્યા છે ૧૦૪

એ દ્વારનો માઢનો ભાગ વજ્રમય, માઢનું શિખર રૌપ્યમય અને એનો ધ્રુવટ સુવર્ણમય છે ૧૦૫

એ દ્વારની આગળની ભૂમિ વળી સમુદ્રની દિશામાં મણિવદ્ય અને લોહિતાક્ષ રત્નની ઠે વળી એના પર ગવાક્ષની હારમાળા શોભી રહી છે ૧૦૬

તે દ્વારની ઉભય બાજુએ વળી એકએ અડસઠ પીઠ જેવા ચોતરા છે અને એ ચોતરા પર એટલી સખ્યામાંજ શય્યાઓ છે ૧૦૭

એ દ્વાર વળી મણિ વગેરેની માળાઓ તથા રત્નમય સિ હના પુતળા તથા મણિની પુ તળીઓથી શોભી રહ્યું છે ૧૦૮

વળી એને બેઠ બાજુએ બે બેઠક છે અને દરેક બેઠક પર બપ્પે મગળ કળશો છે ૧૦૯

વળી ત્યાં ધુપધાણા અને મુખ્નાદળની માળા વગેરેથી વિભૂષિત બપ્પે નાગદતો છે ૧૧૦

સાક્ષાદિવ સ્વર્ગિકન્યે દ્વે દ્વે ચ શાલભજિકે ।

દ્વૌ દ્વૌ ચ જાલકટકૌ દ્વે દ્વે ઘણ્ટે શુભસ્વરે ॥ ૧૧૧ ॥

નાનાદ્રુકિસલાકીર્ણે દ્વે દ્વે ચ વનમાલિકે ।

ભ્રમદ્ભ્રમરજ્ઞકારગીતારવમનોરમે ॥ ૧૧૨ ॥

આત્મદર્શાકૃતી દ્વૌ દ્વૌ પીઠૌ પ્રકઠકામિધૌ ।

તૌ ચ દ્વિયોજનસ્થૂલૌ ચતુર્યોજનવિસ્તૃતૌ ॥ ૧૧૩ ॥

ચત્વારિ યોજનાન્યુચ્ચો યોજનદ્વયવિસ્તૃત ।

તેષુ પ્રત્યેકમેકૈક પ્રાસાદોઽસ્તિ મનોરમ ॥ ૧૧૪ ॥

પ્રાસાદાસ્તે તુઙ્ગશૃંગાઃ ધ્વજચ્છત્રમનોહરા ।

સિંહાસનૈ સવિજયદૂષ્યૈ વિરાજિતાન્તરા ॥ ૧૧૫ ॥

આસ્થાનસ્થાનયો. કિંચ દ્વે દ્વે સ્ત તોરણે તયોઃ ।

તોરણાનાં પુરઃ શાલભજિકાના દ્વય દ્વયમ્ ॥ ૧૧૬ ॥

તથા ચ દ્વૌ નાગદન્તાવશ્મેભનરકિંપુરુષાગિનામ્ ।

કિન્નરોરગગન્ધર્વટ્ટપભાણા યુગાનિ ચ ॥ ૧૧૭ ॥

વળી ત્યાં સાક્ષાત્ દેવદન્તા હોથની એવી બળે પુતળીઓ છે, બળે જાગીયા છે અને સુદર સરોઢવાળા બળે ઘટ છે ૧૧૧

એ ઉપરાત વળી નાના પ્રકારના કુપગથી ભરેલી તથા આસપાસ ભર્યા કરતા ભભરા એના બકારટપી ગીતોના ચપ્પોથી મન હરણ કરનારી બળે વનમાળાઓ છે, આદીમાના આકારના, પ્રકટનામના બળે પીઠ છે, જેઓ બે યોજન જાડા અને ચાર યોજન પહોળા છે ૧૧૨-૧૧૩

એ દરેકમાં ચાર યોજન ઉંચા અને બે યોજનના વિન્તારવાળા-એવો અકેક મનોરમ પ્રાસાદ છે ૧૧૪

એ પ્રાસાદોને ઉંચા ઉંચા શિખરો છે એનાપર મનોહર ધ્વજાઓ અને છત્રો આવી રહ્યા છે અને એની આદર વિજયદ્વયયુક્ત સિંહાસનો વિરાજી રહ્યા છે ૧૧૫

એના આસ્થાનમ ઉપમા બળે તોરણો અને તોરણોની આગળ બળે પુતળીઓ છે ૧૧૬

વળી ત્યાં ગજદંત, હથ, હાથી, પુરૂષ, કિંકર, ઉરગ, ગન્ધવ અને ટ્ટપણોના એકવા એકી રહ્યા છે ૧૧૭

વીથયઃ પંક્તયશ્ચૈવાં નિત્યં કુસુમિતા લતાઃ ।

પદ્મનાગાશોકલતાઃ ચમ્પકામ્રાદયોઽપિ ચ ॥ ૧૧૮ ॥

માંગલ્યકલ્પા ભૃગારકાઃ તથાત્મદર્શકાઃ ।

સ્થાલાનિ સાક્ષતાનીવ પાત્ર્ય ફલભૃતા ઇવ ॥ ૧૧૯ ॥

સર્વોપધિપ્રસાધનભાણ્ડભૃતા સુપ્રતિષ્ઠકાશ્ચૈવ ।

પીઠાત્મમનોગુલિકા યુતા ફલકનાગદન્તાદ્યૈઃ ॥ ૧૨૦ ॥

રાત્નાઃ કરણ્ડકાઃ રાત્ના હ્યકણ્ઠાદયોઽપિ ચ ।

ચર્ગેર્યઃ તેષ્વષ્ટવિધાઃ પટલાન્યપિ ચાષ્ટધા ॥ ૧૨૧ ॥

તથાહિ । પુષ્પૈઃ માલ્યૈઃ ચૂર્ણગન્ધૈઃ વસ્ત્રસિદ્ધાર્થભૂષણૈઃ ।

લોમહસ્તૈશ્ચ સમ્પૂર્ણાઃ ચર્ગેર્યઃ પટલાનિ ચ ॥ ૧૨૨ ॥

સિંહાસનાતપત્રે ચમરાણિ સમુદ્ગકાશ્ચ દશમેદાઃ ।

પ્રતિતોરણમેતેષાં દ્વયં દ્વયં ભવતિ સર્વેષામ્ ॥ ૧૨૩ ॥

સમુદ્ગકસપ્રહગાથા ચેયમ્ ।

તેષ્ઠે કોઢસમુગે પત્તે ચોષ ય તગર ઇલા ય ।

હરિશ્રાલે હિંગુલ ઇમણોસિલા શ્રંજણસમુગે ॥ ૧૨૪ ॥

વળી ત્યા નિરન્તર પુષ્પિત એવી નાગલતા, અશોકલતા, ચમ્પકલતા વગેરે લતાઓ તથા આમ્રફળો પલ્લુ આવેલા છે ૧૧૮

વળી ત્યા મગજકળશો, ઝારીઓ, દર્પણો, અક્ષતના થાળ અને કૃણલરેલી છાબડીઓ પલ્લુ છે ૧૧૯

સર્વ પ્રકારની ઔષધીઓ અને શલ્યગારના સાધનોના ડાબલાથી ભરેલા, તથા કૃણા અને ગજદંત વગેરેથી યુક્ત-એવા પીઠવાળા ચોતરા પલ્લુ ત્યા છે ૧૨૦

વળી ત્યા આઠ રત્નકર ઠક, અને આઠ હ્યકઠાદિક પલ્લુ છે તેમા પુષ્પ, માળા, ચૂર્ણ, સુગંધીઓ, વસ્ત્ર, સરસવ, આભૂષણ અને પીછીઓથી સંપૂર્ણ એવી આઠ અંગેરી અને આઠ પટલો પલ્લુ છે ૧૨૧-૧૨૨

વળી તોરણે તોરણે સિંહાસન, છત્ર, ચામર અને દશ પ્રકારના ડાબલા-એ સર્વના ભેરલા આવેલા છે ૧૨૩

તે દશ ડાબલાઓમા નીચે પ્રમાણેની વસ્તુઓ છે તેલ, કપુરકાયલી, પાદડી, ચોળ, તગર, એલચી, હડતાળ, હિંગળોક, મનશીલ અને અન્ન-એમ દશ વસ્તુઓ છે ૧૨૪

તથાત્ર વિજયદ્વારે શતમઘાધિક ધ્વજા ।

પ્રત્યેકં ચક્રાદિચિહ્ના દશધા તે સ્વમી મતા ॥ ૧૨૫ ॥

ચક્રમૃગગરુડસિંહા પિચ્છત્તુકચ્છત્રવર્યહર્યક્ષા ।

વૃષભચતુર્દન્તગજા સર્વેઽશીત્યન્વિતસહસ્રમ્ ॥ ૧૨૬ ॥

વિશિષ્ઠસ્થાનરૂપાણિ ભૌમાનિ નવ સખ્યયા ।

વિજયદ્વારસ્ય પુરઃ સ્યુ ભોગ્યાનિ તદીશિતુ ॥ ૧૨૭ ॥

તથાહુ જીવાભિગમે । વિજયસ્ત ણં દારસ્ત પુરઑ નવ ભોમા
પણ્ણત્તા । ઇત્યાદિ ॥ સમવાયાગે તુ વિજયસ્ત ણ દારસ્ત ઇગમેગાપ્ ઘાહાપ્
નવ નવ ભોમા પણ્ણત્તા ઇતિ દૃશ્યતે ॥ તદત્ર તત્ત્વ સર્વવિદ્વેચ્યમ્ ॥

મધ્યે ચ તેષાં ભૌમાનાં પચમે સપરિચ્છદમ્ ।

સિંહાસનમધીશસ્યાન્યેષુ ભદ્રાસનાનિ ચ ॥ ૧૨૮ ॥

ઇત્યેવ વિજયદ્વાર લેશતો વર્ણિત મપા ।

તૃતીયોપાંગમાલોમ્ય વિશેષવિસ્તરાર્થિભિ ॥ ૧૨૯ ॥

યો યોઽસ્યાધિપતિર્દેવઃ તં ત સામાનિકાદયઃ ।

આદ્વયન્તિ વિજયેતિ પુસ્તકેષુ તથોક્તિત ॥ ૧૩૦ ॥

વળી આ વિજયદ્વારપર એકસો આઠ ધ્વજાઓ ફરકી રહી છે દરેક ધ્વજાપર ચક્ર, હરિણ, ગરુડ, સિંહ, પિચ્છ, વૃક, દન્ત, અશ્વ, વૃષભ અને ચાર દન્તુશળવાળો હસ્તી-એમ દશ દશ ચિહ્નો છે ૧૨૫-૧૨૬

એ વિજયદ્વારની આગળ વળી, એના સ્વામીના ઉપલોગને અર્થે, વિશિષ્ઠસ્થાનરૂપ નવ લોચરા છે ૧૨૭

એ અભિપ્રાય જીવાભિગમસૂત્રનો છે સમવાયાગસૂત્રમા તો એની અંકેક બાહ્યામા નવ નવ લોચરા છે એમ કહ્યું છે આમા સત્ય કયું એ કેવળી બાણે

એ નવમાથી પાચમા લોચરામા એના અધિપતિનું પરિવારવાળું મિહાસન છે શેષ આઠમા ભદ્રાસનો છે ૧૨૮

એ પ્રમાણે મે વિજયદ્વારનું લેશમાત્ર વર્ણન કર્યું છે વિસ્તાર બાણવાની ઇચ્છા વાળાએ ત્રીજી ‘ઉપાગ’ જોવું ૧૨૯

આ દ્વારના અધિપતિ-દેવ-ને સામાનિક દેવતાઓ ‘વિજય’ નામથી બોલાવે છે

તદિદ વિજયસ્વામિયોગાદ્વિજયનામકમ્ ।
 અથવામુખ્ય નામેદં ત્રૈકાલિક ચ શાશ્વતમ્ ॥ ૧૩૧ ॥
 एवं क्षेत्रद्वीपवार्धिनामानि स्युः यथायथम् ।
 नित्यानि स्वामियोगस्तु यथास्थानं प्रवक्ष्यते ॥ ૧૩૨ ॥
 यथેદં વિજયદ્વાર તથા ત્રીપચપરામથપિ ।
 સમરૂપાણિ કિન્તવીશા દ્વારતુલ્યાભિધાઃ સુરાઃ ॥ ૧૩૩ ॥
 वैजयन्तो जयन्तश्चापराजित इति क्रमात् ।
 चत्वार्येषां सहस्राणि सामानिकसुधाभुजाम् ॥ ૧૩૪ ॥
 सहस्राणि च देवानामष्टाभ्यन्तरपर्षदि ।
 देवानामयुत मभ्यपर्षदि स्फातिशालिनाम् ॥ ૧૩૫ ॥
 સ્યુ. દ્વાદશસહસ્રાણિ દેવાનાં વાહ્યપર્ષદિ ।
 चतस्रोऽग्रमहिष्यश्च स्युः साहस्रपरिच्छदाः ॥ ૧૩૬ ॥
 સેના. સેનાન્યશ્ચ સપ્ત પૂર્વોક્તવ્યન્તરેન્દ્રવત્ ।
 आत्सरक्षकदेवानां सहस्राणि च षोडश ॥ ૧૩૭ ॥

તેથી એ દ્વાર ' વિજય ' નામથી ઓળખાય છે અથવા એનું એ નામ ત્રિકાલિક અને શાશ્વત છે એમ મમજવુ ૧૩૦-૧૩૧

એવી ગીતે ક્ષેત્ર, દ્વીપ અને સસુદ્રોના નામ પણ નિત્ય એટલે શાશ્વત છે એના સ્વામી ઠાણ ઠાણ છે એ વાત આગળ ઉપર થોડા સ્થાને કહેવામા આવશે ૧૩૨

હવે વૈજયત, જયત અને અપરાજિત નામના જે શેષ ત્રણ ઠાણે તે તેમનું સર્વસ્વદ્ય વિજયદ્વાર જેવું જ મમજવુ એઓના સ્વામી જે દેવો છે એમના નામ પત્ર એ ઠાણના નામને અનુસરીને વૈજયત, જયત અને અપરાજિત-એ પ્રમાણે છે ૧૩૩-૧૩૪,

એ પ્રત્યેકને ચાર હજાર સામાનિક દેવો છે

વળી એ પ્રત્યેક દેવને ત્રણ ત્રણ પર્ષદા છે તેમા અગ્રમહિષ્ય પર્ષદાના ત્રણ હજાર, મધ્યની પર્ષદામા દશ હજાર તથા બહારની પર્ષદામા બાર હજાર દેવો છે ૧૩૫-૧૩૬.

વળી એ પ્રત્યેકને અકેડ હજારના પરિવારવાળી આગ્ર્ય પર્ષદાઓ છે, અને પૂર્વોક્ત વ્યન્તરેન્દ્રની પેડે માત એના, માત એનાપતિ અને મોળદ-૧૨ આગ્ર્ય દેવો છે. ૧૩૬

પ્રત્યેકમેવ વિજયપ્રમુખાણાં પચ્છિદઃ ।

સર્વેઽપિ વિજયાદ્યાસ્તે તુલ્યા પલ્યાયુપ સ્મૃતાઃ ॥ ૧૩૮ ॥

પૂર્વોક્તાનાં નિજનિજનગરીવાસિનાં ચ તે ।

વ્યન્તરાણાં વ્યન્તરીણામેશ્વર્યમુપભુજતે ॥ ૧૩૯ ॥

એવ દ્વારાણિ ચત્વારિ સર્વાસુ જગતીષ્વપિ ।

તત્ર જમ્બૂદ્વીપસરકવિજયદ્વારનાકિન ॥ ૧૪૦ ॥

વિજયદ્વારતઃ પ્રાચ્યાં દિશિ તિર્યગસખ્યકાન્ ।

દ્વીપાઘ્નીન્ સમતિક્રમ્ય જમ્બૂદ્વીપેઽસ્ત્યથાપરે ॥ ૧૪૧ ॥

યોજનાનાં સહસ્રાણિ દ્વાદશાયતવિસ્તૃતા ।

રાજધાની પરિક્ષેપસ્તસ્યાશ્ચૈવમુદીરિત ॥ ૧૪૨ ॥

સતત્રિંશત્સહસ્રાણિ યોજનાનાં શતાનિ ચ ।

નૈવ સતચત્વારિંશત્ કિંચિદધિકાન્યપિ ॥ ૧૪૩ ॥ યુગ્મમ્ ॥

વપ્રો રત્નમયસ્તસ્યા રાજધાન્યા વિરાજતે ।

સતત્રિંશદ્યોજનાનિ સાદ્ધાનિ સ સમુચ્છિતઃ ॥ ૧૪૪ ॥

તથોક્ત જીવાભિગમે । સે પાગારે સત્તત્તીસં જોશ્વણાઈ થદ્વજો-
શ્વણં ચ ઉદ્ધ ઉદ્ધત્તેણં ॥ શ્રીસમવાયાંમે તુ સઘ્વાસુ ચ વિજયવેજયંતજયંત

જેમ વિજય આદિ ચારે દેવોનો આ પ્રમાણેનો સરખો પરિવાર છે તેમ તેમનું આયુધ્ય પશુ એક સરખુ એક પ-યોપમનું છે ૧૩૮

તેમની તેમની રાજધાનીઓમા વસતા વ્યન્તરદેવો અને વ્યતરદેવીઓ પર એઓ પગી અધિકાર લોભવે છે ૧૩૯

એવી રીતે સર્વ ‘ જગતી ’ ના કોટને ચારચાર દ્વારો આવેલા છે ૧૪૦

આ જમ્બૂદ્વીપના વિજયદ્વારના દેવની રાજધાની બીજા જમ્બૂદ્વીપમા છે એ વિજય દ્વારથી પૂર્વદિશામા અમ ખ્યાત દ્વીપસમુદ્રો મૂળ્યા પછી આવે છે ૧૪૧

એ લાખીપહોળી બારહબાર યોજન ॥ અને એનો ઘેરાવો સાડત્રીશ હજાર યોજનથી ૬૪૬ અધિક છે ૧૪૨-૧૪૩

એ રાજધાનીને એક રત્નમય કોટ છે, જે સાડીસાડત્રીશ યોજન ઉંચો છે ૧૪૪.

અપરાજિયાસુ રાયહાણીસુ પાગારા સત્તત્તીસં જોશ્રણાઈં ઉઠું ઉચ્ચત્તેણં
પણ્ણત્તા ઇતિ ઉક્તમ્ ॥

મૂલે ચ વિસ્તૃત સોઽયં સાર્દ્ધાં દ્વાદશાયોજનીમ્ ।

મધ્યે ચ વિસ્તૃતઃ ક્રોશાધિકાનિ યોજનાનિ ષટ્ ॥ ૧૪૫ ॥

અર્ધક્રોશાધિક મૌલૌ વિસ્તૃતો યોજનત્રયમ્ ।

અસૌ નાનારત્નમયૈઃ કલિતઃ કપિશીર્ષકૈઃ ॥ ૧૪૬ ॥

અર્ધક્રોશમિતાયામં ક્રોશતુર્યાશવિસ્તૃતમ્ ।

દેશોનાર્ધક્રોશતુગમેકૈકં કપિશીર્ષકમ્ ॥ ૧૪૭ ॥

વપ્રસ્ય તસ્યૈકૈકસ્યાં વાહાયાં જિનપુંગવૈઃ ।

પંચવિંશ પચવિંશં દ્વારાણાં શતમીચ્છિતમ્ ॥ ૧૪૮ ॥

શતાનિ પંચ દ્વારાણામેવં સ્યુઃ સર્વસખ્યયા ।

વિજયદ્વારવત્ સર્વમેષાં વર્ણનમીરિતમ્ ॥ ૧૪૯ ॥

કિન્ત્વિયાન્ વિશેષઃ ।

દ્વાપષ્ટિયોજનાન્યુચ્ચં સાર્ધાનિ દ્વારમેકકમ્ ।

યોજનાનિ સપાદાન્યેકત્રિંશતં ચ વિસ્તૃતમ્ ॥ ૧૫૦ ॥

યે ચ પ્રકટકાલ્યે પીઠે તત્રોદિતે તયોરિહ તુ ।

પંચદશયોજનાનિ ચ સાર્ધૌ ક્રોશૌ ચ તુગત્વમ્ ॥ ૧૫૧ ॥

‘ ‘પાશિગમ ’ સૂત્ર એ વાતની સાક્ષી પુરે છે પણ સમવાયાગસૂત્રમા તેા ચારે દેવેાની રાજધાનીઓના કોટ સાડત્રીશ યોજન ઉંચા કહ્યા છે

હવે એ કોટ મૂળ આગળ સાડાબારયોજન પહોળો છે, મધ્યભાગમા છ યોજન ને એક કોસ પહોળો છે અને મથાળે સાડાત્રણ યોજન પહોળો છે વળી એને વિવિધપ્રકારના રત્નોના કાગરા છે ૧૪૫-૧૪૬

તે કાગરા અત્યેક અરધો કોસ લાંબા, એક ચતુર્થાશ કોસ પહોળા અને લગભગ અરધો કોસ ઉંચા છે ૧૪૭

તે કોટની અડેકી બાહ્યમા બિનલગવાને સવાસો સવાસો દ્વારો કહ્યા છે ૧૪૮

એટલે સર્વ મળીને પાચમેા દ્વાર છે એમનુ સર્વ સ્વરૂપ વિજયદ્વાર પ્રમાણે સમજવુ ૧૪૯ ફેરમાત્ર એટલો કે આ અડેક દ્વાર સાડી બાસડ યોજન ઉંચુ છે અને સવાએકત્રાશ

પ્રત્યેકમેવ વિજયપ્રમુખાણાં પચ્છદઃ ।

સર્વેઽપિ વિજયાદ્યાસ્તે તુલ્યા પલ્યાયુપ- સ્મૃતાઃ ॥ ૧૩૮ ॥

પૂર્વોક્તાનાં નિજનિજનગરીવાસિનાં ચ તે ।

વ્યન્તરાણાં વ્યન્તરીણામૈશ્વર્યમુપભુજતે ॥ ૧૩૯ ॥

एव द्वाराणि चत्वारि सर्वासु जगतीष्वपि ।

तत्र जम्बूद्वीपसदृक्વિજયદ્વારનાકિત ॥ ૧૪૦ ॥

વિજયદ્વારતઃ પ્રાચ્યાં દિશિ તિર્યગસંખ્યકાન્ ।

દ્વીપાબ્ધીન્ સમતિક્રમ્ય જમ્બૂદ્વીપેઽસ્ત્યથાપરે ॥ ૧૪૧ ॥

યોજનાનાં સહસ્રાણિ દ્વાદશાયતવિસ્તૃતા ।

રાજધાની પરિત્તેપસ્તસ્યાશ્ચૈવમુદીરિતઃ ॥ ૧૪૨ ॥

સતત્રિંશત્સહસ્રાણિ યોજનાનાં શતાનિ ચ ।

નૈવૈવ સતચત્વારિંશત્ કિંચિદધિકાન્યપિ ॥ ૧૪૩ ॥ યુગ્મમ્ ॥

વપ્રો રત્નમયસ્તસ્યા રાજધાન્યા વિરાજતે ।

સતત્રિંશદ્યોજનાનિ સાદ્ધાનિ સ સમુચ્છિતઃ ॥ ૧૪૪ ॥

તથોક્ત જીવાભિગમે । સે પાગારે સત્તત્તીસં જોશ્રણાઈ અદ્વજો
શ્રણ ચ ઉઠું ઉચ્છેણ ॥ શ્રીરામવાયગે તુ સઘ્વાસુ ણ વિજયવેજયંતજયંત

જેમ વિજય આદિ ચારે દેવોનો આ પ્રમાણેનો સરખો પરિવાર છે તેમ તેમનું આયુષ્ય
પણ એક સરખું એક ૫ થોપમનું છે ૧૩૮

તેમની તેમની રાજધાનીઓમા વસતા વ્યન્તરદેવો અને વ્યતરદેવીઓ ૫૨ એઓ
૫ગી અધિકાર ભોગવે છે ૧૩૯

એવી રીતે મર્વ ‘ જગતી ’ ના કોટને ચારચાર દ્વારો આવેલા છે ૧૪૦

આ જમ્બૂદ્વીપના વિજયદ્વારના દેવની રાજધાની ખીલ જમ્બૂદ્વીપમા છે એ વિજય
દ્વારથી પૂર્વદિશામા અગ ખ્યાત દ્વીપસમુદ્રો મૂક્યા પછી આવે છે ૧૪૧

એ લાખીપહોગી બારહત્તર યોજન છે અને એનો ઘેરાવો સાડત્રીશ હત્તર યોજનથી
૬૯૬ અધિક ॥ ૧૪૨-૧૪૩

એ રાજધાનીને એક રત્નમય કોટ છે, જે સાડીસાડત્રીશ યોજન ઉંચો છે ૧૪૪,

અપરાજિત્રાસુ રાયહાણીસુ પાગારા સત્તત્તીસં જોશ્રણાઈં ઉઠું ઉચ્ચત્તેણં
પણ્ણત્તા ઇતિ ઉક્તમ્ ॥

મૂલે ચ વિસ્તૃત· સોડય સાર્દ્ધાં દ્વાદશાયોજનીમ્ ।

મધ્યે ચ વિસ્તૃતઃ ક્રોશાધિકાનિ યોજનાનિ પદ્ ॥ ૧૪૫ ॥

અર્ધક્રોશાધિકં મૌલૌ વિસ્તૃતો યોજનત્રયમ્ ।

અસૌ નાનારત્નમયૈઃ કલિત· કપિશીર્ષકૈઃ ॥ ૧૪૬ ॥

અર્ધક્રોશમિતાયામં ક્રોશતુર્યાશવિસ્તૃતમ્ ।

દેશોનાર્ધક્રોશતુગમેકૈકં કપિશીર્ષકમ્ ॥ ૧૪૭ ॥

વપ્રસ્ય તસ્યૈકૈકસ્યાં વાહાયાં જિનપુંગવૈઃ ।

પચર્વિશં પચર્વિશં દ્વારાણાં શતમીચ્છિતમ્ ॥ ૧૪૮ ॥

શતાનિ પંચ દ્વારાણમેવં સ્યુ· સર્વસખ્યયા ।

વિજયદ્વારવત્ સર્વમેષાં વર્ણનમીરિતમ્ ॥ ૧૪૯ ॥

કિન્ત્વિયાન્ વિશેષઃ ।

દ્વાપષ્ટિયોજનાન્યુચ્ચં સાર્ધાનિ દ્વારમેકકમ્ ।

યોજનાનિ સપાદાન્યેકત્રિંશતં ચ વિસ્તૃતમ્ ॥ ૧૫૦ ॥

યે ચ પ્રકઠકાર્યે પીઠે તત્રોદિતે તયોરિહ તુ ।

પચદશયોજનાનિ ચ સાર્ધૌ ક્રોશૌ ચ તુગત્વમ્ ॥ ૧૫૧ ॥

‘જીવાભિગમ’ સૂત્ર એ વાતની સાક્ષી પુરે છે પણ સમવાયાગત્રયમા તેા ચારે દેવોની રાજધાનીઓના કોટ સાહગ્રીશ યોજન ઉંચા કહ્યા છે

હવે એ કોટ મૂળ આગળ સાહાબારયોજન પહોળો છે, મધ્યભાગમા છ યોજન ને એક કોસ પહોળો છે અને મથાળે સાહાત્રણ યોજન પહોળો છે વળી એને વિવિધપ્રકારના રત્નોના કાગરા છે ૧૪૫-૧૪૬

તે કાગરા પ્રત્યેક અરધો કોસ લાંબા, એક ચતુર્થાશ કોસ પહોળા અને લગભગ અરધો કોસ ઉંચા છે ૧૪૭

તે કોટની અંકેડી બાહ્યમા જિનભગવાને સવાનો સવાસો દ્વારે કહ્યા છે ૧૪૮

એટલે સર્વ મળીને પાચનો દ્વાર છે એમનું સર્વન્વરૂપ વિજયદ્વાર પ્રમાણે સમજવું ૧૪૯

ફેરમાત્ર એટલો દે આ અંકેડે દ્વાર સાડી બાસડું યોજન ઉંચા છે અને સવાસો

एकत्रिंशद्योजनानि क्रोशश्चायतिविस्तृती ।

प्रत्येकमेषामुपरि स्युः प्रासादावतसका ॥ १५२ ॥

एकत्रिंशद्योजनानि सक्रोशानि समुच्छ्रिता ।

उच्छ्रयार्धेन ते सर्वे प्रासादा विस्तृतायताः ॥ १५३ ॥

द्वारस्यैकैકस्य नातिदूरासन्ने भुवस्तले ।

सप्तदश सप्तदश भौमाः प्रासादશેखरा ॥ १५४ ॥

तेषां मध्ये नवमे नवमे सिंहासन विजयमरुतः ।

सामानिकादिसुरगणभद्रासनपरिवृत भाति ॥ १५५ ॥

अष्टस्वष्टसु भૉમેષુ स्थિતેષૂભયતસ્તતઃ ।

અસ્તિ પ્રત્યેકમેકૈક રત્નભદ્રાસન મહત્ ॥ ૧૫૬ ॥

तथा तस्या राजधान्या वहिर्दिक्षु चतसृषु ।

યોજનાનાં પચશત્યા પુરતો વનમેકકમ્ ॥ ૧૫૭ ॥

प्राच्यामशोकविपिनमपाच्यां साप्तपर्णिकम् ।

પ્રતીચ્યાં ચમ્પકવનમુદક્ ચૂતવન ક્રમાત્ ॥ ૧૫૮ ॥

યોજન પહોળુ છે વળી ત્યા પ્રકઠક નામના જે જે પીઠ રહ્યા છે તેઓની અહિ ઉચાઈ ૫૬૨ યોજન ને અઢી ઠોસ છે, અને લગાઈ પહોળાઈ સવા એકત્રીશ યોજન છે ૧૫૦-૧૫૨

વળી તે સર્વની ઉપર મહોટા પ્રાસાદો છે એઓ એકત્રીશ યોજન અને એક ઠોસ ઉંચા, અને એથી અરધા લાખા પહોળા છે ૧૫૩

વળી પ્રત્યેક દ્વારની લગલગ સત્તરસત્તર ભૂગર્ભ પ્રાસાદો છે તેમા નવમાનવમા પ્રાસાદમા વિજયદેવતુ સિંહાસન છે-તે સિંહાસનની આસપાસ વળી સામાનિક આદિ દેવોના ભદ્રા સનો આવેલા છે ૧૫૪-૧૫૫

વળી દરેક નવમાની બેઉ બાજુએ જે આઠ આઠ ભૂગર્ભપ્રાસાદો રહ્યા તે પ્રત્યેકમા અઢેક મહોટુ રત્નમય ભદ્રાસન છે ૧૫૬

હવે તે રાજધાનીની બહાર ચારે દિશાઓમા પાચસો પાચસો યોજન મૂકીને અઢેક વન આવે છે પૂર્વમા અશોકવન, દક્ષિણમા સપ્તપર્ણવન, પશ્ચિમમા ચમ્પકવન તથા ઉત્તરમા આમ્ર

સહસ્રાણિ યોજનાનાં દ્વાદશાયામતોઽથ તે ।

સ્યુઃ પંચશતવિષ્કમ્ભા વનસ્પણ્ડા પૃથક્ પૃથક્ ॥ ૧૫૯ ॥

પ્રત્યેકં વપ્રવલયપરિક્ષિતાં સમન્તતઃ ।

મધ્યે તેષાં તથૈકૈકઃ સ્યાત્ પ્રાસાદાવતંતસકઃ ॥ ૧૬૦ ॥

દ્વાપટ્ટિં યોજનાન્યર્દ્ધાધિકાનિ તે સમુન્નતાઃ ।

યોજનાન્યેકત્રિંશત્ સકોશાનિ ચ વિસ્તૃતાં ॥ ૧૬૧ ॥

પ્રત્યેક રત્નઘટિતસિંહાસનવિભૂષિતાઃ ।

પલ્યોપમાયુરેકૈકનિર્જરાધિષ્ઠિતા અપિ ॥ ૧૬૨ ॥

મધ્યેઽથાસ્યા રાજધાન્યા ભૂમિભાગે મનોહરે ।

શુદ્ધજામ્બૂનદમયઃ પીઠવન્ધો વિરાજતે ॥ ૧૬૩ ॥

યોજનાનાં શતાન્યેષ દ્વાદશાયતવિસ્તૃતઃ ।

ક્રોશાર્દ્ધમેદુરઃ પદ્મવેદિકાવનવેષિતઃ ॥ ૧૬૪ ॥

ત્રિસોપાનકમેકૈક દ્વાર ચારુ વિરાજતે ।

મણીમય તોરણેન તત્ર દિત્તુ ચતસ્ટપુ ॥ ૧૬૫ ॥

મધ્યેઽસ્ય પીઠવન્ધસ્ય ભૂમિભાગેઽસ્તિ વન્ધુરે ।

મહાનેકઃ તપનીયમયઃ પ્રાસાદશેખર ॥ ૧૬૬ ॥

તે દરેક વન ખારહતાર ચોળન લાણુ તથા પાચમે ચોળન પહોણુ છે ૧૫૮

દરેકની ફરતો વળી ડોટ પણ છે અને દરેકમા વળી અકેક સુદૃઢ પ્રામાદ પણ છે ૧૫૯

એ પ્રાસાદો સાઠાબાસઠ ચોળન હયા અને સવાએડનીશ ચોળન પહોળા છે ૧૬૦

વળી દરેક રત્નઘટિત સિંહાસનવી વિભૂષિત છે અને પત્થોપમના આયુધવાળા દેવથી અધિષ્ઠિત છે ૧૬૧

હવે એ રાજધાનીના મધ્યભાગમા સુદૃઢમથનપર એક ઉત્તમસુવર્ણમય પીઠબ ધ છે ૧૬૩

તે પીઠબ ધ ખારસો ચોળન લાળો પહોળો અને અરધો ઠોસ બાટો છે, અને એની આ સપાન પદ્મવેદિકા અને ગળીએ શોભી રહ્યો છે ૧૬૪

ચારે દિગાઓના (ચારે)દ્વારને ત્રણ ત્રણ સુદૃઢ મણીમય પગથીયા શોભી રહ્યા છે ૧૬૫.

દ્વાપદિં યોજનાન્યર્દ્ધાધિકાનિ સ સમુન્નત. ।
 ઉચ્ચત્વસ્યાર્દ્ધમાનેન ભવત્યાયતવિસ્તૃત ॥ ૧૬૭ ॥
 તસ્ય પ્રાસાદસ્ય મધ્યે મહતી મણિપીઠિકા ।
 સા દ્વિગવ્યૂતવાહલ્યા યોજન વિસ્તૃતાયતા ॥ ૧૬૮ ॥
 તસ્યા મણિપીઠિકાયા મધ્યે સિંહાસન મહત્ ।
 ઘૃત વિજયદેવાર્હં સામાનિકાદિકાસનૈ. ॥ ૧૬૯ ॥

તથૈવમ્ । મૂલસિંહાસનાદ્વાયૂત્તરૈશાનદિશાં ત્રયે ।
 સામાનિકાના ચત્વારિ સહસ્રાણ્યાસનાનિ વૈ ॥ ૧૭૦ ॥
 પ્રાચ્યામગ્રમહિષીણામાસનાનિ ચતસ્રણામ્ ।
 ચત્વાર્યૈવાતિચતુરપરીવારસુરીજુપામ્ ॥ ૧૭૧ ॥
 મૂલસિંહાસનાદગ્નિકોણેઽભ્યન્તરપર્ષદ ।
 ભદ્રાસનસહસ્રાણિ ભવન્ત્યષ્ઠૌ સુધામુજામ્ ॥ ૧૭૨ ॥
 વક્ષિણસ્યાં દિશિ તથા ભાન્તિ મધ્યમપર્ષદ ।
 વશાસનસહસ્રાણિ તાવતામમૃતાશિનામ્ ॥ ૧૭૩ ॥
 ભદ્રાસનાનિ નૈર્ઋત્યાં ઘાહ્યપર્ષત્સુધામુજામ્ ।
 સ્યુ દ્વાદશસહસ્રાણિ પશ્ચિમાયામથો દિશિ ॥ ૧૭૪ ॥

આ પીઠબંધના મનહર ભૂમિભાગમા એક સુદર સુવર્ણમય પ્રાસાદ આવેલો છે એ પ્રાસાદ સાડીબાસકં યોજન ઉંચા અને સવાએકત્રીશ યોજન લાંબો પહોળો છે ૧૬૬-૧૬૭

એના મધ્યભાગમા વળી બે કોસ જાડી અને ચાર કોસ લાંબી પહોળી એક મોટી મણિપીઠિકા છે ૧૬૮

એ મણિપીઠિકાના મધ્યભાગમા વિજયદેવને લાયકરુ એક મોટું સિંહાસન છે, જેની ફરતા વળી એના સામાનિક દેવો વગેરેના સિંહાસન આવેલા છે ૧૬૯

તે આવી રીતે —

મૂળ સિંહાસનથી વાયવ્ય, ઉત્તર અને ઇશાન-એમ ત્રણ તરફ સામાનિક દેવોના ચાર હજાર આસનો, પૂર્વ તરફ અતિ ચતુર પરીવારવાળી અગ્ર-મહિષીઓના ચાર આસનો, અગ્નિકોણમા અભ્યન્તર પર્ષદાના દેવોના આઠ હજાર આસનો, દક્ષિણમા મધ્યમ પર્ષદાના

સેનાપતીનાં સક્તાનાં સસ ભદ્રાસનાનિ ચ ।
તતઃ પર પરિક્ષેપે દ્વિતીયસ્મિન્નશ્ચતુર્દિશમ્ ॥ ૧૭૫ ॥
ચત્વારિ ચત્વારિ સહસ્રાણિ भान्ति ચતુર્દિશમ્ ।
આત્મરક્ષકદેવાનાં સહસ્રાણીતિ ષોડશ ॥ ૧૭૬ ॥

સ ચૈવ મૂલપ્રાસાદઃ ચતુઃપ્રાસાદવેષ્ટિતઃ ।
ઉચ્ચત્વાયામવિષ્કમ્ભૈઃ તેઽર્ધમાનાશ્ચ મૌલતઃ ॥ ૧૭૭ ॥
પ્રાસાદાસ્તેઽપિ ચત્વારઃ ચતુર્ભિરપરૈરપિ ।
સ્વપ્રમાણાદર્દ્ધમાનૈઃ પ્રત્યેકં પરિતો વૃતાઃ ॥ ૧૭૮ ॥
પરિવારપરીવારભૂતા એતે ચ મૌલતઃ ।
ચતુર્થભાગમાનેન પ્રોક્તુગાયતવિસ્તૃતાઃ ॥ ૧૭૯ ॥
એતેઽપિ ચ સ્વાર્દ્ધમાનેશ્ચતુર્ભિરપરૈર્વૃતાઃ ।
ચતુર્દિશં સ્યુરિત્યેવં પ્રત્યેકમેકવિંશતિઃ ॥ ૧૮૦ ॥
પરિવારપરીવારપરીવારાસ્તુ મૌલતઃ ।
વિષ્કમ્ભાયામનુગત્વૈઃ શ્રદ્ધમાંશમિતા મતાઃ ॥ ૧૮૧ ॥

દેવોના દશ હજાર આસનો, નૈઋત્યમા બહારની પર્ષદાના દેવોના બાર હજાર આસનો તથા પશ્ચિમમા સાત સેનાપતિઓના સાત આસનો છે ૧૭૦-૧૭૫

ત્યાગપદ્ધિ બીજા વચ્ચમા આત્મરક્ષક દેવોના, ચારે દિશાઓમા થયેને મોળ હજાર આસનો ૧૭૬

હવે, ઉપર જે એક મૂળ પ્રાસાદ કહ્યો તેની આમપાસ ચાર પ્રાનાદો આવેલા છે તે એ મૂળપ્રાનાદથી ઉચ્ચાઈ અને લઘાઈપહોળાઈમા અરધા છે ૧૭૭

વળી આ ચારની ફરતા પણ એઓ ઢરતા પ્રમાણમા અરધા એવા ચાર ચાર પ્રાનાદો છે આ છે'લા, જે પરીવારના પણ પરીવાર જોવાય તેઓની એ પ્રમાણે મૂળપ્રાનાદથી ચોથા ભાગની ઉચ્ચાઈ તેમ જ લઘાઈપહોળાઈ થઈ ૧૭૮-૧૭૯

એમની ફરતા પણ દરેક દિશાએ ચારચાર પ્રાનાદો છે એટલે પ્રત્યેક દિશાએ એકવીશ એકવીશ થયા ૧૮૦

પરીવારના પરીવાર અને એના પણ પરીવાર એવા આ પ્રાસાદો મૂળપ્રાસાદના કળા પ્રમાણમા એક અષ્ટમાગ જેટલા છે ૧૮૧

પંચાશીતિરમી સર્વે જીવાભિગમપુસ્તકે ।

ઘૃત્તો તુ તુર્યા પ્રાસાદપરિપાટી નિરીક્ષ્યતે ॥ ૧૮૨ ॥

તથાહિ । પરિવારપરીવારપરીવારા અપિ સ્ફુટમ્ ।

ચતુર્ભિરપરેર્મોલાત્ પોઢશાંશમિતૈર્વૃતા ॥ ૧૮૩ ॥

તદૈકૈકસ્યા દિશાયાં પંચાશીતિર્ભવન્ત્યત ।

શતાનિ ત્રીણ્યેકચત્વારિંશાનિ સર્વસસ્યયા ॥ ૧૮૪ ॥

ત્રિના ચ મૂલપ્રાસાદ સર્વેઽપ્યેતે વિભૂષિતા ।

૯કૈકૈનૈવ વિજયયોગ્યસિંહાસનેન ચ ॥ ૧૮૫ ॥

અથાસ્યુત્તરપૂર્વસ્યાં મૂલપ્રાસાદત સમા ।

સુધર્મા નામ સતતદિવ્યનાટ્યાપ્સરોભૃતા ॥ ૧૮૬ ॥

યોજનાનિ દ્વાદશૈષા સાદ્ધાન્યાયામતો મતા ।

સક્રોશાનિ યોજનાનિ પદ્ વિઠ્ઠલમ્ભત ઈરિતા ॥ ૧૮૭ ॥

યોજનાનિ નવોત્તુગા દ્વૌરૈન્નિભિરલકૃતા ।

પ્રાચ્યામુદીચ્યાં ચાપાચ્યામેકૈકમથ તાન્યપિ ॥ ૧૮૮ ॥

આ પ્રમાણે ચાર દિશાના ઘડને ચોરાશી, અને એક મૂળપ્રાસાદ ઘડને એક દર ૫ ચાશી પ્રાસાદ છવાભિગમ સૂત્રમા કહ્યા છે, પણ એની 'વૃત્તિ'મા તો પ્રાસાદની એક ચોથી શ્રેણિ પણ કહી છે ૧૮૨

અને એ આ પ્રમાણે કહી છે —

પરીવારના પરીવારના પરીવાર રૂપ જે પ્રાસાદો કહ્યા તેમાના પ્રત્યેકની આમપાસ વળી ચારચાર પ્રાસાદો આવેલા છે, જે મૂળપ્રાસાદથી પ્રમાણમા એક સોળાશ જેવડા ૩૬ એ પ્રમાણે પ્રત્યેક દિશાએ એવા ૫ ચાશી પ્રાસાદ થયા એટલે ચારે દિશાએ મળીને ત્રણસો ચાલીસ થયા અને એમા એક મૂળ પ્રાસાદ હોવાથીએ એટલે સમગ્ર મળીને ત્રણસો એકતાળીશ (ચોથી શ્રેણિની ગણતરીએ) થાય ૧૮૩-૧૮૪

એક મૂળ પ્રાસાદ વિના એ સર્વે પ્રાસાદો અર્થાત્ ત્રણસો ચાલીસ પ્રાસાદો વિન્યયદેવને લાયક એવા અકેડ સિંહાસનથી વિભૂષિત છે ૧૮૫

હવે એ મૂળ પ્રાસાદથી ઇશાનકોણમા, હર્યમ્બેશા દિવ્ય નાટકો કરનારી અપ્સરાઓથી યુક્ત એવી સુધર્મા નામની સલા આવેલી છે ૧૮૬

એ સલા સાંઠાબાર યોજન લાંબી, છ યોજન ને એક ડોન પહોળી અને નવ યોજનની

દ્વે યોજને ઉચ્છ્રૂતાનિ યોજનં વિસ્તૃતાનિ ચ ।

તેષાં પુરસ્તાદેકૈકઃ પ્રત્યેકં મુખમંડપ ॥ ૧૮૯ ॥ યુગ્મમ્ ॥

તેઽપ્યુત્તસતપનીયચન્દ્રોદયવિરાજિતાઃ ।

સાતિરેકે યોજને દ્વે સમુત્તુંગા મનોરમા. ॥ ૧૯૦ ॥

તે સુધર્માસમાતુલ્યા વિષ્કમ્ભાયામત પુન ।

તેષાં પુરસ્તાદેકૈકઃ સ્યાત્પ્રેક્ષાઘ્રમંડપઃ ॥ ૧૯૧ ॥

મુખમંડપતુલ્યાસ્તે પ્રમાણૈ. સર્વતો મતાઃ ।

પ્રત્યક્ષં તેજ્વલ્લપાટશ્ચતુરસ્ત્રાકૃતિઃ સ્મૃત. ॥ ૧૯૨ ॥

મધ્યે ચાલ્લપાટકાનામેકૈકા મણિપીઠિકા ।

ઐર્ધયોજનવાહલ્યા યોજનં વિસ્તૃતાયતા ॥ ૧૯૩ ॥

તાસાં પ્રત્યેકમુપરિ સિંહાસનમુરુ સ્ફુરત્ ।

તેષાં પ્રેક્ષામંડપાનાં પુરતોઽથ પ્રકીર્તિતા ॥ ૧૯૪ ॥

અર્ધયોજનવાહલ્યા દ્વે ચ તે વિસ્તૃતાયતા ।

રચિતા વિવિધૈઃ રત્નૈઃ એકૈકા મણિપીઠિકા ॥ ૧૯૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥

ઉપલીવાળી છે વળી એને પૂર્વ, ઉત્તર અને દક્ષિણ એમ ત્રણ દિશાએ અડેક દ્વાર આવેલું છે ૧૮૭-૧૮૮

એ દ્વારો બે યોજન ઉંચા અને એક યોજન પહોળા છે અને એઓની આગળ અડેક સુખમંડપ છે ૧૮૯

તપાવેલા સુવર્ણસમાન મનોરસ થ દ્રવાને લીધે અત્યંત ચોલી રહેલા એ મનહર મંડપો ઉચ્ચાર્થમા બે યોજન અને લગાઇ પહોળાર્થમા સુધર્મા સલા જેવડા છે ૧૯૦-૧૯૧

એ સુખમંડપોની આગળ વળી એવડાજ પ્રેક્ષામંડપ છે—જેમા ચોરમ ચોપાટ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે ૧૯૨

એ ચોપાટની અંદર વળી એક યોજન લાંબીપહોળી તથા અરધા યોજન નડી મણિ પીઠિકા છે અને એ મણિપીઠિકા પર સુદર સિંહાસન છે ૧૯૩-૧૯૪

એ પ્રેક્ષામંડપોની મોઢા આગળ વળી એક યોજન નડી અને બે યોજન લાંબી પહોળી વિવિધરત્નમય અડેક મણિપીઠિકા છે ૧૯૫

તેષાં મહેન્દ્રધ્વજાના પુર. પ્રત્યેકમેકિકા ।

નન્દાપુષ્કરિણી પદ્મવેદિકાવનવેષ્ટિતા ॥ ૨૦૭ ॥

યોજનાનિ દશોઽઢા તા સાર્દ્ધદ્વાદશયોજનીમ્ ।

આયતા પદ્ યોજનાનિ ક્રોશાધિકાનિ વિસ્તૃતા ॥ ૨૦૮ ॥

एव सुधर्मसभाया बहिर्भागो निरूपितः ।

અથૈતસ્યા મધ્યભાગો યથામ્નાયં નિરૂપ્યતે ॥ ૨૦૯ ॥

तस्यां सुधर्मासभायां पद्मसहस्राणि पीठिकाः ।

દ્વે સહસ્ત્રે વિશિ પ્રાચ્યાં પશ્ચિમાયા તથૈવ ચ ॥ ૨૧૦ ॥

दक्षिणस्यामुत्तरस्यां तासां सहस्रमेककम् ।

તા સર્વા અપિ રૈરૂપ્યફલકૈ સ્વચિતા ધ્રુવમ્ ॥૨૧૧॥ યુગ્મમ્ ॥

नागदन्ता वज्रमया फलकेष्वथ तेष्वपि ।

સુગન્ધિપુષ્પદામાનિ લમ્બમાનાન્યનેકશઃ ॥ ૨૧૨ ॥

सुधर्मायां सभायां च स्यु धूपवासपीठिका ।

પદ્ સહસ્ત્રાણિ તાઃ પ્રાગ્વત્ ભાવનીયા યથાક્રમમ્ ॥ ૨૧૩ ॥

એ અભિપ્રાય છવાભિગમસૂત્રનો છે ક્ષેત્રસમાસની મેડાટી ટીકામા તો ઇન્દ્રધ્વજની ઉંચાઇ આઠ યોજનની કહી છે

દરેક ઇન્દ્રધ્વજની આગળ પદ્મવેદિકા અને બગીચાથી સુકૃત એવી અકેદી પુષ્કરિણી એટલે વાવ છે ૨૦૭

પ્રત્યેક પુષ્કરિણી દશ યોજન ઉંડી, સાડાબાર યોજન લાંબી તથા છ યોજનને એક ટ્રાસ પહોળી છે ૨૦૮

એ પ્રમાણે સુધર્મામથાના બહારના ભાગનુ વર્ણન કર્યું

હવે આમ્નાય મુજબ એના મધ્યભાગનુ વર્ણન કરૂં છું ૨૦૯

એમા, બેહબાર પૂર્વ દિશામા બે હબાર પશ્ચિમ દિશામા અને અકેક હબાર દક્ષિણ તથા ઉત્તર દિશામા-એમ સર્વ બળીને છ હબાર રૂપાની બેઠકવાળા આમનો છે એ આસનોની ઉપર વજની ખીંટીઓ છે, જેમા વળી સુગન્ધિ પુષ્પોની અનેક માળાઓ લટકી રહી છે ૨૧૦-૨૧૨

વળી એમા, ઉપરને અનુક્રમે જ છ હબાર ધૂપવાગની પીઠિકાઓ છે આ પીઠિકાઓ

एता अपि स्वर्णरूप्यफलकैरुपशोभिताः ।
 फलकेषु लसद्बज्रनागदन्ता अमीषु च ॥ २१४ ॥
 वाज्रिकानि सिम्बकानि सिम्बकेषु च वज्रजाः ।
 उद्गिरन्त्यो धूपघटयो धूपधूममहर्निशम् ॥ २१५ ॥
 तथैतस्याः सुधर्माया मध्येऽस्ति मणिपीठिका ।
 योजनद्वयविष्कम्भायामा योजनमेदुरा ॥ २१६ ॥
 चैत्यस्तम्भ उपर्यस्या महान् माणवकाभिधः ।
 सार्द्धसप्तयोजनोच्चः क्रोशार्द्धस्थूलविस्तृतः ॥ २१७ ॥
 उपर्यधस्त्वसौ स्तम्भः पद् पद् क्रोशान् विहाय च ।
 मध्यांशेऽष्टादशकोशे रैरूप्यफलकांचितः ॥ २१८ ॥
 प्राग्बत्तेषु नागदन्ताः निरुद्धाः वज्रसिम्बकैः ।
 तेषु वज्रસિમ્બકેષુ વૃતાઃ વજ્રસમુદ્ગકાઃ ॥ ૨૧૯ ॥
 તેષુ વજ્રસમુદ્ગેષુ જિનસત્ત્વીનિ સન્તિ ચ ।
 વિજયસ્વર્ગિણાન્યેશ્ચાર્ચિતાનિ વ્યન્તરામરે ॥ ૨૨૦ ॥
 પૂજ્યત્વમેવાં સમ્પન્નાં તુ તાદૃગ્મહિમયોગતઃ ।
 યદેતત્ત્વાલનજલં સુરાણામપિ દોષહત્ ॥ ૨૨૧ ॥

મોનારૂપાના પાટીઆવી શોભી રહી છે ત્યાં પણ મનહર વજ્રમય ખીંટીઓ છે, ખીંટીએ ખીંટીએ વજ્રના સીંકાઓ છે અને એ સીંકાઓમા વજ્રનીજ ધૂપઘટીઓ છે જેમાથી અહુર્નિરા ધૂપનો ધૂમાડો નિકળ્યાજ ૪૨ છે ૨૧૩-૨૧૫

વડી એમા, મધ્યભાગે બે યોજન લાખીપહોળી તથા એક યોજન નાડી મણિપીઠિકા છે એના પર આડાસાત યોજન ઉંચો તથા અર્ધ કોટાનહો અને પહોળો માણવક નામનો મહાન ચૈત્યસ્તંભ છે ૨૧૬-૨૧૭

આ ચૈત્ય સ્તંભ, હેઠળનો દોઢ યોજન અને ઉપરનો દોઢ યોજન પડનો ઝુકના શેષ આડાચાર યોજનમા મોના રૂપાના પાટીઆવી શોભી રહ્યો છે ૨૧૮

એમા રહેલી વજ્રમય ખીંટીઓ પર પણ પૂર્વવત વજ્રના સીંકાઓ છે અને એ સીંકાઓપર વજ્રના દાળડાઓ છે એ દાળડાઓમા, વિન્યદેવ તેમજ અન્ય વ્યન્તરા દેવોએ પૂજન અર્થે ગણેશ જિનભગવાનના અસ્થિઓ ૨૧૯-૨૨૦

તથોક્ત શ્રાદ્ધવિધિષ્ટૌ ।

નવ્યોત્પન્નતયા તર્હિ સૌધર્મેશાનશક્રયો ।

વિવાદોઽમૂદ્ધિમાનાર્થં હર્મ્યર્થમિવ હર્મ્યિણો. ॥ ૨૨૨ ॥

તયોરિવોર્વોશ્ચરયો વિમાનવિપ્રલુબ્ધયો ।

નિયુદ્ધાદિમહાયુદ્ધાન્યપ્યમૂવન્નનેકશઃ ॥ ૨૨૩ ॥

નિવાર્યતે હિ કલહઃ તિરસ્ચા તરસા નરૈઃ ।

નરાણાં ચ નરાધીશૈઃ નરાધીશાં સુરૈઃ ક્વચિત્ ॥ ૨૨૪ ॥

સુરાણાં ચ સુરાધીશૈઃ સુરાધીશાં પુનઃ કથમ્ ।

કેન વા સ નિવાર્યેત વજ્રાગ્નિરિવ દુઃશમઃ ॥ ૨૨૫ ॥

માણવકાલ્યસ્તભસ્થાર્હદ્વંદ્વાશાન્તિવારિણા ।

સાધિવ્યાધિમહાદોષમહાવૈરનિવારિણા ॥ ૨૨૬ ॥

કિપત્કાલવ્યતિક્રાન્તૌ સિમ્તૌ મહત્તરૈઃ સુરૈઃ ।

વમૂવતુઃ પ્રશાન્તૌ તૌર્કિંવા સિદ્ધચેન્ન તજ્જલાત્ ॥ ૨૨૭ ॥ યુગ્મમ્ ॥

इत्यादि ॥

આ અસ્થિઓનું પૂજ્યત્વ એના એવા મહિમાના યોગને લીધે છે કેમકે એઓના પ્રજ્ઞાસનનું જળ પણ દેવોના સુદા દોષને હરનાર છે ૨૨૧

આ સખધમા શ્રાદ્ધવિધિશ્રયની ટીકામા જણી છે કે —

એક ઘરના માવિકી હક માટે જેમ જે માણસો વચ્ચે કોઇવાર તકરાર થાય છે તેમ એક વખત સૌધર્મેન્દ્ર અને ઇશાનેન્દ્ર વચ્ચે વિમાનને માટે વિવાદ થયો વિમાનનો કળમે લેવાને માટે જેટ વચ્ચે મહા મહા યુદ્ધ થયા તિર્થ્યોની લડાઈ મનુષ્યો નિવારી શકે, મનુષ્યોની રાજા નિવારી શકે, રાત્રીઓની કવચિત દેવો નિવારી શકે અને દેવોની ઇન્દ્રા નિવારી શકે પણ ઇન્દ્રો ઇન્દ્રો વચ્ચેનું યુદ્ધ જે વજ્રના અગ્નિ જેવું હતું નિવાર્ય છે તે ડોણું નિવારી શકે ? પણ તે વખતે કેટલોક સમય વીત્યા બાદ મહત્તર દેવોએ માણવક નામના સ્પર્શમા રહેલી ત્રિનેશ્વર ભગવાનની દાહાના, હરકોઇ અસાધ્ય વ્યાધિ કે દોષ કે વેરને નિવારનારા મ્નાત્ર જળનું મિંચન કરીને એ જેટ ઇન્દ્રોને શાન્ત કર્યા હતા કેમકે એવા જળથી ગમે તેવું પણ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે ૨૨૨-૨૨૭

સ્તંભસ્ય તસ્ય પૂર્વસ્યામસ્યેકા મણિપીઠિકા ।
 અર્ધયોજનવાહલ્યા યોજનાયતવિસ્તૃતા ॥ ૨૨૮ ॥
 ઉપર્યસ્યા મહદેકં સિંહાસનમનુત્તરમ્ ।
 સ્તંભસ્યાસ્ય પશ્ચિમાયાં તથાન્યા મણિપીઠિકા ॥ ૨૨૯ ॥
 સાપિ યોજનવિષ્કમ્ભાયમા દ્વિકોશમેદુરા ।
 ઉપરિ સ્વર્ણમાણિવ્યશયનીયમનોહરા ॥ ૨૩૦ ॥
 તલ્પાદુદીચ્યાં ક્ષુલ્લેન્દ્રધ્વજઃ પૂર્વોક્તકેતુત્ ।
 માનતોઽસ્માત્ પશ્ચિમાયાં કોશઃ પ્રહરણૈઃ મૃતઃ ॥ ૨૩૧ ॥
 તસ્મિન્ પરિઘરત્નાદિનાનાપ્રહરણાનિ ચ ।
 કિંચિદેવં સુધર્માયાઃ સ્વરુપમુપવર્ણિતમ્ ॥ ૨૩૨ ॥
 અસ્યાશ્ચોત્તરપૂર્વસ્યાં સિદ્ધાયતનમુત્તમમ્ ।
 આયામાદિપ્રમાણેન તત્ સુધર્માસભાસમમ્ ॥ ૨૩૩ ॥
 તસ્ય મધ્યદેશભાગે એકયોજનમેદુરા ।
 ભાતિ દ્વિયોજનાયામવિષ્કમ્ભા મણિપીઠિકા ॥ ૨૩૪ ॥

એ માણવકક્ષા ભની પૂર્વદિશામાં, અર્ધ યોજન ભડી અને એક યોજન લાખીપહોળી એક મણિપીઠિકા છે એ પર એક અનુપમ સિંહાસન છે ૨૨૮-૨૨૯

વળી એ સ્તભની પશ્ચિમે એક બીજી મણિપીઠિકા છે તે પણ અરધા યોજન ભડી અને એક યોજન લાખીપહોળી છે તેનાપર સુવર્ણ અને માણિક્યની મનહર શાયા છે ૨૨૯-૨૩૦

આ ગધ્યાથી ઉત્તર દિશામાં, પૂર્વોક્ત ઇન્દ્રધ્વજના જેવો એક ન્હાનો ઇન્દ્રધ્વજ છે, અને પશ્ચિમ દિશામાં એક શસ્ત્રલઢાર છે એ શસ્ત્રલઢારમાં દડરત્ન વગેરે વિવિધ પ્રકારના શસ્ત્રો છે ૨૩૧-૨૩૨

એ પ્રમાણે સુધર્માસભાનું કિંચિત્ વર્ણન થયું

હવે, એ સુધર્માસભાથી ઇશાનકોણમાં એક શ્રેષ્ઠ સિદ્ધાયતન છે તેનું લખાઈ પહોળાઈ વગેરે માન એ સભા પ્રમાણેજ છે ૨૩૩

એ સિદ્ધાયતનના મધ્યભાગમાં એક યોજન ભડી અને બે યોજન લાખીપહોળી એક મણિપીઠિકા છે ૨૩૪

ઉપર્યસ્યા રત્નમયોઽધિકદ્વિયોજનોન્નતઃ ।

દ્વિયોજનાયતતતો દેવચ્છન્દક આહિત ॥ ૨૩૫ ॥

હવે શ્રીજીવાભિગમવૃત્તૌ ॥ ક્ષેત્રસમાસવૃહદ્વૃત્તૌ તુ અસૌ દ્વિયોજ-
નપ્રમાણવિષ્કમ્ભોચ્ચત્વ ઉક્ત ॥

તસ્મિન્ દેવચ્છન્દકે ચ સુરાસુરનમસ્કૃતમ્ ।

જયત્યર્હત્પ્રતિમાનાં શતમષ્ટોત્તર કિલ ॥ ૨૩૬ ॥

તસ્ય સિદ્ધાયતનસ્ય વિભાત્યુત્તરપૂર્વત ।

ઉપપાતસભા સાપિ સુધર્મેવ પ્રમાણત ॥ ૨૩૭ ॥

અર્ધયોજનવાહલ્યા યોજનાયતવિસ્તૃતા ।

તસ્યાં મણિપીઠિકાચ્છા દિવ્યશય્યાસ્તિ તત્ર ચ ॥૨૩૮॥ યુગ્મમ્ ॥

તસ્યાં વિજયદેવસ્યોપપાતો ઘોભવીત્યથ ।

અસ્યા ઉત્તરપૂર્વસ્યાં દિશિ ચૈકો મહાહૃદ ॥ ૨૩૯ ॥

નન્દાપુષ્કરિણીતુલ્યો વિષ્કમ્ભોદ્વેધદૈર્ઘ્યત ।

વેદિતો વનલ્લહેન પદ્મવેદિકયાપિ ચ ॥ ૨૪૦ ॥

એ મણિપીઠિકાની ઉપર, ઉચ્ચાઈમાં એ યોજનથી અધિક અને છ ગાઈપહોળાઈમાં
બરાબર એ યોજન-એવો એક રત્નમય દેવચ્છદક આવેલો છે ૨૩૫

એ અભિપ્રાય જીવાભિગમસૂત્રનો છે ક્ષેત્રસમાસની મોટી ટીકામાં તો એનો વિષ્કમ્ભ
એટલે પહોળાઈ, તથા ઉચ્ચાઈ એ યોજન પ્રમાણ કહી છે

એ દેવચ્છદકમાં, સૂરો અને અસુરો જેમની આગળ નમી રહ્યા છે એવી અરિહં તપ્રભુની
એકસો ને આઠ પ્રતિમાઓ ■ ૨૩૬

એ સિદ્ધાયતનથી ઇશાનકોણમાં, સુધર્માં સભા જેવડીજ ઉપપાત સભા ગોળી રહી
છે ૨૩૭

એમાં અરધો યોજન બાકી અને એક યોજન લાંબીપહોળી એવી એક સ્વચ્છ મણિપી
ઠિકા છે અને એના પર એક દિવ્ય શય્યા છે એ શય્યામાં વિજયદેવ ઉત્પન્ન થાય છે ૨૩૮-૨૩૯

ત્યાથી ઇશાન કોણમાં એક મોટો દ્રહ આવેલો છે એની લગાઈ પહોળાઈ અને ઉચ્ચાઈ
નદાપુ કરિણી પ્રમાણ છે વળી એક પદ્મવેદિકા અને એક બગીચો પણ એની ફરતા આવેલા
છે ૨૪૦

હૃદયોત્તરપૂર્વસ્યામભિષેકસભાત્ર ચ ।

સિંહાસનપીઠિકાયા વિજયોઽત્રાભિષિચ્યતે ॥ ૨૪૧ ॥

इतोऽप्युत्तरपूर्वस्यां ससिंहासनपीठिका ।

અલંકારસભા તત્ર ભૂષ્યતે વિજયામર ॥ ૨૪૨ ॥

अस्या उत्तरपूर्वस्यां व्यवसायसभात્ર च ।

સિંહાસનપીઠિકાયાં વિજયસ્ય ચ પુસ્તકઃ ॥ ૨૪૩ ॥

स्वर्णरूप्यमणिमय, समस्तस्थितिसूचक ।

સપીઠિકે સભે ચૈતે ઉપપાતસભાસમે ॥ ૨૪૪ ॥ યુગ્મમ્ ॥

व्यवसायसभायाश्च वर्वर्त्युत्तरपूर्वतः ।

દ્વિયોજનમિતાયામવ્યાસયોજનમેદુરમ્ ॥ ૨૪૫ ॥

वलिपीठ रत्नमय तस्याप्युत्तरपूर्वतः ।

નન્દાપુષ્કરિણી પ્રોક્તહૃદમાના વિરાજતે ॥ ૨૪૬ ॥ યુગ્મમ્ ॥

यथा चैव विजयस्य नगरी विजयाभिधा ।

તથા સ્યાદ્વિજયન્તસ્ય વૈજયન્ત્યભિધા પુરી ॥ ૨૪૭ ॥

આ દ્રહની ઇશાનમાં 'અભિષેક સભા' આવેલી છે તેમાં રહેલા સિંહાસનપીઠિકા ઉપર વિજયદેવનો અભિષેક કરવામાં આવે છે ૨૪૧

ત્યાથી પણ ઇશાનકોણમાં સિંહાસન અને પીઠિકાએ યુક્ત એવી 'અલંકારસભા' છે ત્યાં રહીને વિજયદેવ અતઃદાર ધારણ કરે છે ૨૪૨

એથી પણ ઇશાનકોણમાં વળી 'વ્યવસાય સભા' છે ત્યાં પણ સિંહાસન અને વલિપીઠ અને એનાપર વિજય દેવના પુસ્તક રહે છે, જે મોનારૂપા અને મણિના ઉપર રત્નમય સૂચક છે ૨૪૩-૨૪૪

એ પીઠિકા અને એ બેઉ મથાનુ સર્વસ્વરૂપ 'ઉપપાતસભા' ઉપર વ્યવસાયસભાવી ઇશાનકોણમાં બે યોજન લાંબુપહોળું અને એક રત્નમય વલિપીઠ છે, અને એથી પણ ઇશાનકોણમાં પૂર્વેકા દ્વિયોજનમિતાયામવ્યાસયોજનમેદુરમ્ આવેલી છે ૨૪૫-૨૪૬

તેવી વિજયદેવની આ વિજય નામની નગરી કહી તેની

વૈજયન્તાભિધદ્વારા દક્ષિણસ્યામસલ્યકાન્ ।

દ્વીપાબ્ધીન્ સમતિક્રમ્ય જમ્બૂદ્વીપે હૈવ હિ ॥ ૨૪૮ ॥ યુગ્મમ્ ॥

જયન્તસ્યાપિ સાત્રૈવ દ્વીપે તદ્દ્વારતો દિશિ ।

પશ્ચિમાયામસલ્યેયદ્વીપાબ્ધિનામતિક્રમે ॥ ૨૪૯ ॥

અપરાજિતદેવસ્યોત્તરસ્યામપરાજિતાત્ ।

દ્વારાદસલ્યદ્વીપાબ્ધીન્ મુક્ત્વા દ્વીપ હૈવ સા ॥ ૨૫૦ ॥

एताः सर्वा राजधान्योऽजगाह्य द्वीपमेतकम् ।

સહસ્રાણિ યોજનાના દ્વાદશાભ્યન્તરે સ્થિતા. ॥ ૨૫૧ ॥

एव सर्वद्वीपवार्द्धिजगतीद्वारनाकिनां ।

પુર્ય સ્વસ્વદ્વીપવાર્દ્ધિતુલ્યાલ્પદ્વીપવાર્દ્ધિષુ ॥ ૨૫૨ ॥

अथास्य जम्बूद्वीपस्य द्वाराणामन्तर मिथ ।

દ્વારવિસ્તારરહિતપરિધે પાદસંમિતમ્ ॥ ૨૫૩ ॥

अर्धपचमविस्तार द्वारमेकैकमग्रत ।

અઘાદશયોજનાનિ તૈરૂન પરિધિ કુરુ ॥ ૨૫૪ ॥

નગરી છે, અને તે વૈજયન્ત નામના દ્વારથી દક્ષિણ દિશામાં અસખ્ય દ્વીપ અને સમુદ્રો મૂક્યા પછી આજ જમ્બૂદ્વીપમાં આવેલી છે ૨૪૭-૨૪૮

જયન્તદેવની નગરી પણ આ જ જમ્બૂદ્વીપમાં જયન્તદ્વારથી પશ્ચિમ દિશામાં પૂર્વવત્ અસખ્ય દ્વીપસમુદ્રો મૂક્યા પછી આવે છે ૨૪૯

વગી અપરાજિત દ્વારથી ઉત્તર દિશામાં અસખ્ય દ્વીપસમુદ્રો મૂક્યા પછી આ જ બુદ્ધીપમાં જ અપરાજિત દેવની નગરી છે ૨૫૦

આ સર્વ રાજધાનીની નગરીઓ જમ્બૂદ્વીપમાં જ બાર હજાર યોજનની અંદર રહેલી છે ૨૫૧

એવી રીતે સર્વ દ્વીપ, સમુદ્ર તથા જગતીના દ્વારના દેવોની નગરીઓ પોતપોતાના દ્વીપસમુદ્રના નામવાળા દ્વીપસમુદ્રોમાં છે ૨૫૨

હવે આ જમ્બૂદ્વીપના ચારે દ્વારોનું પરસ્પર અન્તર એના પરિધિમાંથી ચારેદ્વારની પહોળાઈ બાદ કરતાં જે આવે એના ચતુર્થાંશ જેટલું છે ૨૫૩

જેમકે, અડેડ દ્વાર સાડાચાર યોજન પહોળું હોઈ ચારે દ્વાર અઢાર યોજન પહોળા

૩૧૬૨૦૯ યોજન ૩ ક્રોશ ૧૨૮ ધનુષ્ય ૧૨ અંગુલ ॥

તસ્ય તુર્યાશ્વ ઇકોનાશીતિઃ खलु सहस्रकाः ।

યોજનાનિ દ્વિપંચાશત્ ક્રોશશ્ચૈકસ્તથાધિકઃ ॥ ૨૫૫ ॥

સાર્દ્ધં સહસ્રં ધનુષાં દ્વાત્રિશ્ચાપસંયુતમ્ ।

ત્રીણ્યગુલાનિ ત્રિયવી ચૂકે દ્વે સાધિકે ઇતિ ॥ ૨૫૬ ॥

इत्यस्य जम्बूद्वीपस्य वहिर्भागो निरूपितः ।

અર્થેતસ્ય મધ્યભાગો યથામ્નાય નિરૂપ્યતે ॥ ૨૫૭ ॥

क्षेत्राणि सप्त सन्त्यस्य जम्बूद्वीपस्य मध्यतः ।

एकैकेन पर्वतेनान्तरितानि परस्परम् ॥ ૨૫૮ ॥

प्रथम भरतक्षेत्र परं हैमवताभिषमम् ।

તૃતીયં હરિવર્ષાશ્ચ તુર્યં મહાવિદેહકમ્ ॥ ૨૫૯ ॥

पंचमं रम्यक पष्ठं हैरण्यवतमीरितम् ।

પેરાવત સપ્તમં ચાન્તરામૂનિ નગા ઇમે ॥ ૨૬૦ ॥

आद्यद्वितीययोर्मध्ये हिमवान्नाम पर्वतः ।

મહાહિમવદ્વિશ્ચ દ્વૈતીયિકતૃતીયયોઃ ॥ ૨૬૧ ॥

થયા એ અઠાર યોજન એના પરિધિ એટલે ઘેરાવામાંથી બાદ કરતા ૩૧૬૨૦૬ યોજન, ૩ ક્રોશ, ૧૨૮ ધનુષ્ય અને ૧૩ આગળ રહે છે આનો ચતુર્થાશ એટલે ૭૯૦૫૨ યોજન, ૧ ક્રોશ, ૧૫૩૨ ધનુષ્ય, ૩ આગળ ૩ જમ અને ૨ જૂ ૨૫૪-૨૫૬

અહિ સુધીમા જમ્બૂદ્વીપના અઠારના ભાગનું વર્ણન આપ્યું

હવે એના અંદરનાગનું, આમ્નાય મુજબ વર્ણન કરું છું ૨૫૭

આ જમ્બૂદ્વીપની અંદર સાત ક્ષેત્રો છે અને એઓ એક બીજાથી વચ્ચે આવેલા પર્વ તોથી જૂદા પડેલ છે ૨૫૮

એ સાત ક્ષેત્રો આ પ્રમાણે —(૧) ભગ્ન, (૨) હૈમવત, (૩) હરિવર્ષ, (૪) મહાવિદેહ, (૫) રમ્યક, (૬) હૈરણ્યવત અને (૭) ઐરવત ૨૫૯-૨૬૦

હવે બાકી ક્ષેત્રની વચ્ચે અંકેક પર્વત આવેલ છે એટલે છ પર્વતો છે તે આ પ્રમાણે —

તૃતીયતુર્યયોરન્તરૂ નિપધો નામ સાનુમાન્ ।
 તુર્યપચમયોર્નીલવાદ્નગ સીમકારક ॥ ૨૬૨ ॥
 રૂપ્યી શૈલ દ્વેત્રયોઃ સ્યાત્ મધ્યે પંચમપથયો ।
 પથસત્તમયોશ્ચૈવ શિખરી ભૂધરોઽન્તરે ॥ ૨૬૩ ॥

વર્ણવર્ણધરનામમાત્રતો

દ્વીપ એવ કથિતો યદોદ્યતઃ ।

તદ્વિશેષવિધિવર્ણનેચ્છયો

દેશ એવ વિહિતોઽવસીયતામ્ ॥ ૨૬૪ ॥

વિશ્વાશ્ચર્યદકીર્તિકીર્તિવિજયશ્રીવાચકેન્દ્રાન્તિપ-

દ્રાજશ્રીતનયોઽત્તનિષ્ઠ વિનય શ્રીતેજપાલાત્મજઃ ।

કાવ્ય યત્કિલ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્ત્વપ્રદીપોપમે

સર્ગ પંચદશ સમાપ્તિમગમત્ સિદ્ધાન્તસારોઽજ્જ્વલ ॥૨૬૫॥

इति पचदश सर्गः ।

—❀(❀)❀—

હેલાખીલ શેત્રની વચ્ચે હિમવાન, (૨) ખીલત્રીલની વચ્ચે મહાહિમવાન, (૩) ત્રીલ-
 માથાની વચ્ચે નિપધ, (૪) ચેથાપાથમાની વચ્ચે નીલવાન, (૫) પાથમાછટ્ટાની વચ્ચે રૂપ્યી
 અને (૬) છટ્ટામાતમાની વચ્ચે શિખરી ૨૬૧-૨૬૩

અહિ જમ્બૂદીપના ક્ષેત્રો અને પર્વતોના નામ માત્ર જ આપવારૂપ "ઓધથી વર્ણન"
 થું છે-તે પરથી એમ સમજાવે કે હજુ વિશેષ વર્ણનની આરો છાછા છે તેનો ઉદ્દેશ
 ર્થો છે ૨૬૪

જગતને આશ્ચર્યમા ગરકાવ કરી નાખનારી સુકીર્તિવાળા શ્રી કીર્તિવિજય વાચકેન્દ્રના
 શેષ્ય અને પિતા તેજપાત્ર તથા માતા રાજશ્રીના સુપુત્ર એવા વિનયવિનયજી ઉપાધ્યાયે
 જગતના નિશ્ચિત તત્ત્વોને દીપકની જેમ પ્રકાશિત કરનારો જે આ કાવ્યગ્રન્થ રચ્યો છે તેનો,
 સેદ્ધાન્તના સારને લીધે સુભગ એવો પદરમો સર્ગ આમ સમાપ્ત થાય છે ૨૬૫

सर्ग पंढरमो समाप्त

~❀❀~

અથ ષોડશઃ સર્ગઃ ।

દ્વીપસ્યાસ્યાથ પર્યન્તે સ્થિતં દક્ષિણગમિનિ ।
નાનાવસ્થ કાલચક્રૈઃ ભરત ક્ષેત્રમીરિતમ્ ॥ ૧ ॥
અધિજ્યધનુરાકારં સ્પૃષ્ટં તદ્વ પયોધિના ।
પૂર્વપશ્ચિમયોઃ કોટ્યોઃ પૃષ્ઠભાગે ચ સર્વતઃ ॥ ૨ ॥
યો યોઽત્રોપદ્યતે ક્ષેત્રેઽધિષ્ઠાતા પલ્યજીવિતઃ ।
તમાહ્લયન્તિ ભરત તસ્ય સામાનિકાદયઃ ॥ ૩ ॥
કલ્પસ્થિતિપુસ્તકેષુ તથાલિખિતદર્શનાત્ ।
તત્સ્વામિકત્વાત્ ભરત કિંચેદ નામ શાશ્વતમ્ ॥ ૪ ॥
અત્ર ક્ષેત્રાદિપ્રમાણં ષોઢા વિષ્કમ્ભતસ્તથા ।
દ્વિપુર્જીવાધનુઃપૃષ્ઠવાહાક્ષેત્રફલૈઃ ધ્રુવે ॥ ૫ ॥
તત્ર વિષ્કમ્ભઃ પ્રતીતઃ । શેષાણાં તુ ઇમાનિ લક્ષણાનિ ॥

સર્ગ ૧૬ મો.

આ જન્મદ્વીપના દક્ષિણ તરફના છેડાપર, ગાળચક્રને લઇને નાના પ્રકારની અવસ્થા વાળું ભરતક્ષેત્ર આવેલું છે ૧

પ્રત્યયા ચઢાવીને તૈયાર કરેલા ધનુષ્ય જેવો એવો આકાર છે એના પૂર્વ અને પશ્ચિમ બે છેડા પર અને આખા પૃષ્ઠભાગે પણ સમુદ્ર આવેલો છે ૨

એક પર્યોપમના આધુધવાળો એનો અધિષ્ઠાયક દેવ છે એને એના સામાનિક આદિ દેવોએ 'ભરત' એવું નામ આપેલું છે—(તે હકીકત આચારનિરૂપક ગ્રંથોમાં જણાવેલી છે) એ પરથી આ ક્ષેત્રને ભરતક્ષેત્ર કહેવામાં આવે છે એમ સમજવું અથવા તો એ નામ એક શાશ્વત નામ જ છે એમ સમજવું ૩-૪

અહિં હું આ ભરતાદિક્ષેત્ર વગેરેનું પ્રમાણ—માન છ પ્રકારે કહીશ—એ છ પ્રકાર આ પ્રમાણે—વિષ્કભ, શર, જ્યા, ધનુ પૃષ્ઠ, બાહ્ય તથા ક્ષેત્રકૃષ્ણ ૫

વિષ્કભ એટલે પહોળાઈ એ તો પ્રસિદ્ધ છે બાકીના પાંચના લક્ષણો નીચે પ્રમાણે છે —

વિવક્ષિતસ્ય ક્ષેત્રસ્ય જીવાયા મધ્યભાગત ।

વિષ્કમ્ભો યોઽર્ણવ યાવત્ સ ઇપુ પરિભાષિત. ॥ ૬ ॥

વિવક્ષિતસ્ય ક્ષેત્રસ્ય પૂર્વાપરાન્તગોચર ।

આયામ પરમો યોઽન્ન સા જીવેત્યભિધીયતે ॥ ૭ ॥

વિવક્ષિતક્ષેત્રજીવાપૂર્વાપરાન્તસીમયા ।

યોઽવિધસ્પર્શી પરિક્ષેપો ધનુ પૃષ્ઠ તદ્વચિરે ॥ ૮ ॥

પૂર્વક્ષેત્રધનુ પૃષ્ઠાદ્ધનુ પૃષ્ઠેઽગ્નિમેઽધિકમ્ ।

લગ્નઘ વક્રવાહુવચ્ચત્સા વાહેત્યભિધીયતે ॥ ૯ ॥

વિવક્ષિતસ્ય ક્ષેત્રસ્ય યાનિ યોજનમાત્રયા ।

લગ્નઘાનિ સર્વક્ષેત્રસ્ય તત્ ક્ષેત્રફલમુચ્યતે ॥ ૧૦ ॥

ઉચ્ચત્વસ્યાપિ યન્માનં સર્વતો યોજનાદિભિ ।

પ્રતત્ ધનક્ષેત્રફલ પર્વતેષ્વેવ સમ્ભવેત્ ॥ ૧૧ ॥

દ્વિત્વસ્યૈકોનર્વિશત્યા વિભાગો યોજનસ્ય ચ ।

સા કલા તાભિરેકોનર્વિશત્યા પૂર્ણયોજનમ્ ॥ ૧૨ ॥

હરકોઠ ક્ષેત્રની ' જીવા ' ના મધ્યભાગથી મધુક્ર સુધીનો જે વિષ્કભ-તે ' ઇપુ ' કે 'શર' કહેવાય છે ૬

હરકોઠ ક્ષેત્રની પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધીની ઉત્કૃષ્ટ એટલે વધારેમા વધારે લગાઈ-તે 'જીવા' કહેવાય ૭

હરકોઠ ક્ષેત્રની ' જીવા ' ના પૂર્વ અને પશ્ચિમના છેડાંરૂપ ત્રીમા વડે, જે મધુક્ર સુધી પહોંચતો પરિધિ થાય એનું નામ ધનુ પૃષ્ઠ ૮

હરકોઠ ક્ષેત્રના પૂર્વના ધનુ પૃષ્ઠ કરતા, આગલા ધનુ પૃષ્ઠમા વાકા હાથની જેવો અધિક ખડ હોય, એ ' બાહા ' કહેવાય છે ૯

હરકોઠ ક્ષેત્રના, એક યોજન લાંબા પહોળા જેટલા ખડો થાય તે એ ક્ષેત્રનું ક્ષેત્રફળ કહેવાય છે ૧૦

હરકોઠ વસ્તુનું સર્વભાજનનું એટલે લગાઈ પહોળાઈ અને ઉચાઈનું મુદ્દા જે પ્રમાણ-તે ધનક્ષેત્રફળ કહેવાય છે એ જાતનું ક્ષેત્રફળ પર્વતોનું જ હોય ૧૧

એક યોજનનો યોગણીશરમા વિભાગ ' કલા ' કહેવાય છે, એટલે એવી યોગણીશ 'કલા' નો એક યોજન કહેવાય છે ૧૨

एकोनविंशतितमः कलाया अपि यो लवः ।

विकला ताभिरेकोनविंशत्येका कला भवेत् ॥ १३ ॥

इति परिभाषा ॥

व्यासो भरतहिमवतादिक्षेत्रमहीभृताम् ।

स्थानद्विगुणितो ज्ञेय आत्रિदेहमतः पुनः ॥ १४ ॥

यथारोहाવરોહેણ વિષ્કમ્ભોઽર્ધ્વાર્ધ્વહાનિતઃ ।

ભવેદેવં ઐરવતે વિષ્કમ્ભો ભરતોપમઃ ॥ ૧૫ ॥

તથૈવમ્ । ચેજમ્બૂદ્વીપવિષ્કમ્ભે ભાગા નવતિયુક્ શતમ્ ।

कल्पन्ते तत्र भरतमेकभागमितं भवेत् ॥ १६ ॥

इतः स्थानद्विगुणत्वात् द्वौ भागौ हिमवद्गिरिः ।

हैमवतं च चत्वारोऽष्टौ महाहिमवद्गिरिः ॥ १७ ॥

પોડશાંશા હરિવર્ષ દ્વાત્રિશન્નિપધાચલઃ ।

વિદેહાશ્ચ ચતુઃપટિઃ દ્વાત્રિશન્નીલવાલ્મગઃ ॥ ૧૮ ॥

વળી કળાનો ઓગણીશમો ભાગ તે ' વિઙ્ગા ' એવી ઓગણીશ ' વિઙ્ગા ' ની એક ' કળા ' થાય ૧૩

એ પ્રમાણે પરિભાષા છે

છેક વિદેહસુધીમા જે ભરત અને હિમવાન વગેરે ક્ષેત્ર અને પર્વતો છે તેઓનો વ્યાસ, (એક બીજાથી) ઠામ ગમણા બાણુવો અને ત્યારપછીના ક્ષેત્ર અને પર્વતોનો ઉતરતો નાથ છે—અરધા અરધા થતો નાથ છે એટલે ઐરવત ક્ષેત્રનો વ્યાસ છેક ભરતક્ષેત્રના વ્યાસ જેટલો થાય છે ૧૪-૧૫

તે આવી રીતે—

જે જમ્બૂદ્વીપના વ્યાસના એકસો નેવું ભાગ કટપીએ તો ભરતક્ષેત્રનો વ્યાસ એવા એક ભાગ જેટલો છે, ત્યાર પછીના ' ઠામ ગમણા ' હોવાથી હિમવતપર્વત એવા ગે ભાગ જેટલો સમજવો, ત્યાર પછીનું હૈમવત ક્ષેત્ર એવા ચાર ભાગ જેટલું, ત્યાર પછીનો મહાહિમવત પર્વત એવડા એવડા આઠ ભાગ જેટલો, હરિવર્ષ ક્ષેત્ર સોળભાગ જેવડું, નિપધ પર્વત ધત્રીગ ભાગ જેવડો, અને વિદેહક્ષેત્ર ચોસઠભાગ જેવડું છે ૧૬-૧૮

ષોડશાંશા રમ્યકાલ્યં ભાગા રુક્મીનગોઽષ્ટ ચ ।
 ચત્વારો હૈરણ્યવન્ત દ્વૌ ભાગૌ શિલ્વરી ગિરિઃ ॥ ૧૯ ॥
 એક ઐરાવત્ત્વેત્રમ્ નવત્યા ચ શતેન ચ ।
 ભાગૈરેવં યોજનાનાં લક્ષમેક સમાપ્યતે ॥ ૨૦ ॥
 યદ્વેદ ભરતે ત્વેત્રપ્રમાણ યોજનાદિકમ્ ।
 નવત્યાલ્પશતગુણ યોજનાનાં હિ લક્ષકમ્ ॥ ૨૧ ॥
 જમ્બૂદ્વીપસ્ય વિષ્કમ્ભો યથૈવ લક્ષયોજનઃ ।
 એવમાયામોઽપિ લક્ષ યોજનાના ભવેદ્યથા ॥ ૨૨ ॥
 સહસ્ત્રા પચ વનયોઃ વ્યાસ પૂર્વાપરસ્થયોઃ ।
 યોજનાનાં ચતુશ્ચત્વાર્શિશાન્યષ્ઠૌ શતાનિ ચ ॥ ૨૩ ॥
 પચત્રિંશત્ સહસ્ત્રાણિ પદુત્તરા ચતુઃશતી ।
 વિજયાના ષોડશાનાં વિષ્કમ્ભોઽયં સમુચિતઃ ॥ ૨૪ ॥
 પળ્ણામન્તર્નદીનાં ચ પચાશા સતશત્યસૌ ।
 ચતુઃસહસ્ત્રી વિષ્કમ્ભો વક્ષસ્કારાદ્રકસ્ય ચ ॥ ૨૫ ॥

(હવે અહિ થી પાછું ' માન ' ઉતરતું ઉતરતું—અરધુ અરધુ થતું હોવાથી) પછીને
 નીલવાન પર્વત બાંધી ભાગ જેવડો સમજાવે ૧૮

ત્યાર પછીનું રમ્યક ક્ષેત્ર સોળ ભાગ જેવડું, રૂક્મિપર્વત આઠભાગ જેવડો, હૈરણ્યવન્ત
 ક્ષેત્ર ચાર ભાગ જેવડું, શિલ્વરી પર્વત બે ભાગ જેવડો અને ઐરાવતક્ષેત્ર એક ભાગ જેવડું
 એટલે કે ભરતક્ષેત્ર બરાબર થાય છે આવી રીતે એક દર એકસોને નેણુ ભાગ તમામ થઇને
 એક લાખ યોજન થાય છે આ સમજાવે, એક લાખ યોજનના ૧૬૦ ભાગ કરતા જેટલા યો
 જન આવે એટલા યોજન ભરતક્ષેત્રનું પ્રમાણ સમજવું (એ ૫૧૬ યોજન અને ૬ કળા
 આવે છે) ૧૯-૨૧

જમ્બૂદ્વીપની પહોળાઇની જેમ લગભગ પણ એક લાખ યોજનની ૨૨

તે આ પ્રમાણે—

પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં રહેલા બેઉ વનો પાંચહજાર આઠસો ચુભાળીશ યોજન છે સોળ
 વિજયો પાત્રીશ હજાર ચારસો છ યોજન છે ૧૭ અન્તર્નદીઓ સાતસો પચાસ યોજન છે અને
 આઠ વક્ષસ્કારપર્વતો ચાર હજાર યોજન, એ મેરૂપર્વત દશ હજાર યોજન છે અને પૂર્વમાં અને

મેરુ દશસહસ્રોરુઃ ભદ્રસાલસ્ય ચાયતિઃ ।
સહસ્રાણિ ચતુઃચત્વાર્શિત્ પૂર્વાપરસ્થિતે ॥ ૨૬ ॥
અપાં સકલને લક્ષ્મ યોજનાનાં ભવેદિતિ ।
વચ્ચમાણવિદેહાનામાયામોઽપ્યેવમૂહ્યતામ્ ॥ ૨૭ ॥

દક્ષિણોત્તરવર્ત્તિન્યોઃ જગત્યોઃ મૂલવિસ્તૃતિઃ ।
ભરતૈરવતક્ષેત્રવ્યાસેઽન્તર્ભાવ્યતાં ક્રમાત્ ॥ ૨૮ ॥
જગત્યોઃ મૂલવિષ્કમ્ભઃ પૂર્વપશ્ચિમયોસ્તુ યઃ ।
સ્વસ્વદિક્સ્થવનમુલ્લવ્યાસેઽન્તર્ભાવ્યતામસૌ ॥ ૨૯ ॥

વિષ્કમ્ભો ભરતસ્યાથ શરશ્ચ કથિતો જિનૈઃ ।
પદ્વિંશાનિ યોજનાનિ શતાનિ પચ પદ્ કલાઃ ॥ ૩૦ ॥
ચતુર્દશસહસ્રાણિ ચતુઃશત્યેકસત્તિઃ ।
યોજનાન્યસ્ય જીવા સ્યાર્ક્તિચિદૂનાશ્ચ પદ્કલાઃ ॥ ૩૧ ॥
ધનુઃપૃષ્ઠં સહસ્રાણિ ચતુર્દશ તથોપરિ ।
અષ્ટાવિંશા પચ્ચશતી કલા ઇકાદશાધિકાઃ ॥ ૩૨ ॥

પશ્ચિમમાં રહેલ ભદ્રશાળ વન ચુમાળીશ હબ્બર યોજન છે એવી રીતે સર્વનો સરવાળો એક-
લાખ યોજન થાય છે (તે જમ્બૂદ્વીપની લઘાર્ધ થઈ) ૨૨-૨૭

એની વાત હવે પછી આવશે એવા મહાવિદેહ આદિત્યની લઘાર્ધ પણ એની જ રીતે
વિચારવી ૨૭

દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં જે બે 'જગતી'ની હીતો રહેલી છે તેના મૂળનો વિસ્તાર
અનુક્રમે ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રના વિસ્તારની અદર ભાવી લેવો ૨૮

૫મી એજ પ્રમાણે પૂર્વમાં અને પશ્ચિમમાં રહેલી બે 'જગતી'નો મૂળનો વિસ્તાર પોત
પોતાની દિશામાં ગેહવા વનના વિસ્તારની અદર ભાવી લેવો ૨૯

હવે ભરતક્ષેત્રનો 'વિષ્કમ' તેમજ 'શર' પાચમો ક્ષત્રીય યોજન અને છ
કળા છે ૩૦

એની 'શુવા' ચૌદહબ્બર ચારનો એકોતેરો યોજન અને લગભગ છ 'કળા' છે ૩૧

એનું ધનુ પૃષ્ઠ ચૌદહબ્બર પાચસો અઠવાવીશ યોજન અને અગ્યાર કળા છે ૩૨

યોજનાનાં ત્રિપંચાશત્ લક્ષ્યા અશીતિરેવ ચ ।
 સહસ્રાણિ પદ્ શતાનિ તથૈકાશીતિરિત્યથ ॥ ૩૩ ॥
 કલાઃ સપ્તદશ તથા તાવત્યો વિકલા અપિ ।
 ઇતાવત્ ભરતચેત્રે પ્રોક્ત ચેત્રફલં જિનૈઃ ॥ ૩૪ ॥
 વાહા તુ અત્ર ન સમવતિ ॥

તચ્ચેદં ભરત દ્વેધા વૈતાલ્યગિરિણા કૃતમ્ ।
 દાક્ષિણાત્ય ભરતાર્દ્ધમુત્તરાર્દ્ધં તથાપરમ્ ॥ ૩૫ ॥
 પોઢા હિમવદુત્થાભ્યાં મિત્વા વૈતાલ્યમૂધરમ્ ।
 ગગાસિન્ધુભ્યાં કૃત તત્ ગત્વા પૂર્વાપરામ્બુધી ॥ ૩૬ ॥
 અર્ધસ્ય દાક્ષિણાત્યસ્ય સ્યાદ્વિષ્કમ શરોઽપિ ચ ।
 અષ્ટાત્રિંશદ્યોજનાનાં દ્વે શતે ચ કલાત્રયમ્ ॥ ૩૭ ॥
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ નવ સપ્તશતાનિ ચ ।
 જીવાષ્ટચત્વારિશાનિ દ્વાદશાત્ર કલાસ્તથા ॥ ૩૮ ॥
 ધનુ પૃષ્ઠ યોજનાનાં સહસ્રાણિ નવોપરિ ।
 શતાનિ સપ્ત પદ્પદિઃ કલૈકા દક્ષિણાર્દ્ધકૈ ॥ ૩૯ ॥

એનું ક્ષેત્રફળ ત્રેપન લાખ એ શી હબાર છસોને એકાશી યોજન, સપ્તર કળા અને સપ્તર વિકળા-એટલું છે ૩૩-૩૪

અહિ 'બાહ્યા' તો હોય નહિ

આવું જે ભરતક્ષેત્ર તે વૈતાલ્ય પર્વતથી જે ભાગમાં બહેચાયલું છે, (૧) દક્ષિણાર્દ્ધ ભરત અને ઉત્તરાર્દ્ધ ભરત ૩૫

વગી હિમવત પર્વતમાથી નીકળેલી અને વૈતાલ્ય પર્વતને છેદીને પૂર્વ તથા પશ્ચિમ સમુદ્રમાં મળેલી એવી ગગા અને સિન્ધુ નદીઓથી જે ભરતક્ષેત્ર છ વિભાગમાં બહેચાયલું છે ૩૬

દક્ષિણાર્દ્ધ ભરતનો વિષ્કલ તેમ જ શર ગસો આડવીશ યોજન અને ત્રણ કળા ૩૭

એની છવા નવહબાર સાતસો અડતાળીશ યોજન અને બાર કળા છે ૩૮

એનું ધનુ પૃષ્ઠ નવહબાર સાતસો છાસઠ યોજન ને એક કળા છે ૩૯

લક્ષ્મણપદ્મદશ પંચત્રિંશદેવ સહસ્રકાઃ ।

ચતુઃશતી યોજનાનાં પંચાશીતિસ્તથોપરિ ॥ ૪૦ ॥

કલા દ્વાદશ વિકલાઃ ષડિત્યેવં જિનેશ્વરૈઃ ।

દાક્ષિણાત્યે ભરતાદ્દેં સર્વં ચૈત્રફલ મતમ્ ॥ ૪૧ ॥ યુગમ્ ॥

વાહા તુ અત્ર ન સંભવતિ ॥

વૈતાલ્યાદ્દક્ષિણાસ્યાં ચોત્તરસ્યાં લવણાર્ણવાત્ ।

ચતુર્દશાધિકશતં યોજનાનિ કલાસ્તથા ॥ ૪૨ ॥

एकादशातीत्य मध्यखण्डेऽयोध्यापुरी भवेत् ।

नवयोजनविस्तीर्णा द्वादशयोजनायता ॥ ૪૩ ॥ યુગમ્ ॥

खण्डेऽत्रैवार्यदेशानां स्यात् सार्द्धं पंचविंशतिः ।

खण्डोऽनार्यस्तान् विनासौ खण्डाः पंचापरे तथा ॥ ૪૪ ॥

मध्यखण्डगतेष्वार्यदेशेष्वेव भवेज्जनिः ।

अर्हतां चक्रिणामर्द्धचक्रिणां शीरिणां तथा ॥ ૪૫ ॥

अष्टात्रिंशे યોજનાનાં દ્વે શતે ત્રિકલાધિકે ।

અતિક્રમ્ય હિમવતો દક્ષિણાસ્યાં તથાસ્તુધેઃ ॥ ૪૬ ॥

અઢાર લાખ પાત્રીશ હજાર આરસો પચાશી યોજન, બાર કળા અને છ વિકળા જેટલુ એનુ (દક્ષિણાર્ધ ભરતનુ) ક્ષેત્રફળ છે ૪૦-૪૧

‘ખાહા’ તો અહિ હોય નહિ

હવે વૈતાલ્ય પર્વતથી દક્ષિણે અને લવણ સમુદ્રથી ઉત્તરે એકસો ચૌદ યોજન અને અચ્ચાર કળા મૂકીને, મધ્યખંડમા, નવ યોજન પહોળી અને બાર યોજન લાંબી અયોધ્યા નામે નગરી છે ૪૨-૪૩

આજ (મધ્ય) ખંડમા સાડીપચવીશ આર્યદેશો છે એ શિવાયનો શેષ ખંડ અનાર્ય છે વળી અન્ય પણ પાંચ ખંડ છે ૪૪

મધ્યખંડમા રહેલા આર્યદેશોમાજ તીર્થ કર, ચક્રી, વાસુદેવ અને જાગદેવ ઉત્પત્ત થાય છે ૪૫.

હિમવત પર્વતથી દક્ષિણ દિશામા બસો આઠત્રીશ યોજન અને ત્રણ કળા મૂકીને, તથા

ઇતાવદેવાતિકમ્પ્યોત્તરસ્યામત્ર રાજત
 વૈતાલ્યો મધ્યસ્થ ઇવ વ્યમજત્ ભરત સ ચ ॥ ૪૭ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 પચાશત યોજનાનિ વિસ્તીર્ણં પંચવિંશતિમ્ ।
 યોજનાન્યુદ્ગતઃ ક્રોશાધિકાનિ ષડ્ ભુવોઽન્તરમ્ ॥ ૪૮ ॥
 વિહાય મન્દર સર્વપર્વતાનાં ભવેદ્યત ।
 સ્વસ્વોચ્છ્રયસ્ય તુર્યાશો વ્યવગાઢો ભુવોઽન્તરે ॥ ૪૯ ॥
 દ્વે યોજનશતે સાષ્ટાશીતિકે ત્રિકલાધિકે ।
 ઇષુ વૈતાલ્યશૈલસ્ય પ્રત્યચાઽસ્ય પ્રપન્ચતે ॥ ૫૦ ॥
 યોજનાના સહસ્રાણિ દશ સપ્ત શતાનિ ચ ।
 વિશતિશ્ચ કલા કિંચિદૂના દ્વાદશ કીર્તિતા ॥ ૫૧ ॥
 ધનુઃપૃષ્ઠ સહસ્રાણિ દશ સપ્ત શતાનિ ચ ।
 ત્રિચત્વારિંશતાલ્યાનિ કલા પચદશાધિકા ॥ ૫૨ ॥
 સાષ્ટાશીતિયોજનાના ચતુઃશતી તથા કલાઃ ।
 સાર્દ્ધા પોઢશ વાહાસ્ય પ્રત્યેક પાર્શ્વયોર્દ્વયોઃ ॥ ૫૩ ॥
 ઉર્ધ્વં ચ પર્વતસ્યાસ્ય દક્ષિણોત્તરપાર્શ્વયોઃ ।
 અતિક્રમે યોજનાના દશાનાં સમભૂમિત ॥ ૫૪ ॥

સમુદ્રથી ઉત્તર દિશામાં એટલોજ ભાગ મૂકીને, વચ્ચે, મધ્યસ્થ હોયની એવો રૂપ્યમય વૈતાલ્ય પર્વત આવ્યો છે તેથી ભરતક્ષેત્રના બે વિભાગ થાય છે ૪૬-૪૭

એ વૈતાલ્ય પર્વતનો વિસ્તાર પચાસ યોજન છે, અને એની ઉંચાઈ પચવીશ યોજન છે. બીજી એ જ યોજન અને એક કોસ પૃથ્વીની અદર રહેલ છે, કેમકે મેરૂ શિવાય અન્ય સર્વ પર્વતો પોતપોતાની ઉંચાઈમાં એથો ભાગ પૃથ્વીમાં ગૂઢ છે ૪૮-૪૯

આ વૈતાલ્ય પર્વતનો 'ચર' ભસો અઠ્યાશી યોજન ને ત્રણ કળા છે, અને એની 'જીવા' દશહજાર સાતસો વીશ યોજન અને લગભગ બાર કળા છે ૫૦-૫૧

બીજી એનું ધનુ પૃષ્ઠ દશહજાર સાતસો તેતાળીશ યોજન અને પદર કળા છે ૫૨ અને એની બેઉ તરફની બાહ્ય પ્રત્યેક ચારસો અઠ્યાશી યોજન અને સાડાસોળ કળા છે ૫૩

અત્રાસ્તિ મેઘલૈકૈકા દશયોજનવિસ્તૃતા ।

આયામેન ચ વૈતાલ્યસમાને તે ઉભે અપિ ॥ ૫૫ ॥

પૃથુલ્લિશયોજનાનિ વૈતાલ્યઃ સ્યાદતઃ પરમ્ ।

પ્રતિમેઘલમેકૈકા માનતો મેઘલાસમા ॥ ૫૬ ॥

શોભિતા વનચણ્ડેન પદ્મવેદિકયાપિ ચ ।

વર્ત્તતે ચેચરશ્રેણી રત્નવદ્ધમહીતલા ॥ ૫૭ ॥ યુગ્મમ્ ॥

સ્થુસ્તત્ર દક્ષિણશ્રેણૌ વૃતાનિ વિપયેઃ નિજૈ ।

મહાપુરાણિ પંચાશત્ પરસ્યાં પટ્ટિરેવ ચ ॥ ૫૮ ॥

દક્ષિણસ્યા પુરં મુર્ય ભવેત્ ગગનવહ્નભમ્ ।

ઉદીચ્યા રથનૂપુરચક્રવાલાહ્યં ભવેત્ ॥ ૫૯ ॥

અય જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્ત્યભિપ્રાયઃ ॥ ઋષભચરિત્રાદૌ તુ દક્ષિણશ્રેણ્યા
રથનૂપુરચક્રવાલમુત્તરશ્રેણ્યા ગગનવહ્નભમુક્તમ્ । ઇતિ ॥

મુખ્યત્વ ત્વનયોર્જ્ઞેય સ્વસ્વશ્રેણ્યધિરાજયોઃ ।

રાજધાનીરૂપતયા મહાસમૃદ્ધિશાલિનોઃ ॥ ૬૦ ॥

હવે આ વૈતાલ્યની દક્ષિણ અને ઉત્તર બાબુએ, સમભૂમિથી ઉચ્ચ દશ યોજન મૂકીને, પહોળાઈમા ૬૦ યોજન અને લંબાઈમા વૈતાલ્ય જેવડીજ, અડેકી મેળલા છે ૫૪-૫૫

અહિ આગળથી વૈતાલ્યની પહોળાઈ (જે મૂળે પચાસ યોજન હતી તે ઘટીને) ત્રીશ યોજન જેટલી રહે છે ૫૬

બેઠ મેળલા પર મેળલાનાજ માપની બેચરોની શ્રેણી આવેલી છે બેઠ શ્રેણિની ફરતા બગીચા અને પદ્મવેદિકા શોભી ગદ્યા છે વળી એના ભોતળીઆ રત્નગડિત છે ૫૬-૫૭

એમાની દક્ષિણ શ્રેણિમા મહોગ્ર પચાસ નગરો છે, અને ઉત્તર શ્રેણિમા એવા સાઠ છે એ સર્વની આસપાસ એમના પોતાના મુલક કે દેશો આવેલા છે ૫૮

દક્ષિણ શ્રેણિતુ મુખ્ય નગર 'ગગનવલ્લભ' છે અને ઉત્તરશ્રેણિતુ 'રથનૂપુરચક્રવાલ' છે ૫૯
આ વાત અમે જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિસૂત્રને આભાપ્રાયે કહી છે ઋષભચરિત્ર વગેરેમા તો એથી ઉલટું અર્થાત્ દક્ષિણ શ્રેણિમા 'રથનૂપુરચક્રવાલ' અને ઉત્તર શ્રેણિમા 'ગગનવલ્લભ' કહ્યું છે
એ બેઠ મુખ્ય નગરો એટલા માટે કહેવાય છે કે એઓ પોતપોતાની શ્રેણિના મહા સમૃદ્ધ ગાળની રાજધાની છે ૬૦

વસન્ત તેષુ ચોત્તુગરત્નપ્રાસાદશાલિપુ ।

તૃણાયાપિ ન મન્યન્તે સ્વર્ગં વિદ્યાધરેશ્વરા ॥ ૬૧ ॥

દશયોજનતુગસ્ય પચાશદ્વિસ્તૃતેરપિ ।

લઢસ્યાવ્યસ્ય સકલ પ્રતર સ્થાત્ ભુવસ્તલે ॥ ૬૨ ॥

પચલક્ષા. સહસ્રાણિ દ્વાદશાય શતત્રયમ્ ।

સસાદય દ્વાદશ કલા લગ્નદેઽથ પ્રથમે ઘનમ્ ॥ ૬૩ ॥

લક્ષાણામેકપચાશત્ ત્રયોર્વિંશતિરેવ ચ ।

સહસ્રા યોજનાના પદ્મસતિ. પદ્મકલાસ્તથા ॥ ૬૪ ॥

ત્રિભિઃ વિશેષકમ્ ॥

શ્રેણીભ્યામથ ચૈતાભ્યા યોજનાનામતિક્રમે ।

દશાના મેલલૈકૈકા વર્ત્તતે પાર્શ્વયો. દ્વયો ॥ ૬૫ ॥

તત્ર ચામ્યોત્તરાભિરુપે શ્રેણ્યૌ ગિરિસમાયતે ।

વસન્ત્યત્ર શક્રસત્કલોકપાલાભિયોગિનઃ ॥ ૬૬ ॥

તથાહુઃ હમાશ્રમણપાદાઃ ।

વિદ્યાહરસેઢીઓ ઉઢુ ગતૂણ જોશ્રણે દસત્રો ।

દસજોશ્રણપિહુલાય સેઢીઓ સક્કરાયસ્ત ॥ ૬૭ ॥

સર્વ નગરીઓમા ઉંચા રત્ન મહેલોમા વસતા વિદ્યાધરોના લેખામા સ્વર્ગ તો તુલુસમાન પણ નથી ૬૧

હવે દશ યોજન લિખત તથા પચામ યોજન પહોળા એવા આ પ્રથમ ખડતુ ભોત બીયાતુ સઘળુ ‘પ્રતર’ પાચ લાખ બાર હબર ત્રણસો સાત યોજન અને બાર કળા છે વળી એનુ ‘ઘન’ એકાવન લાખ ત્રેવીસ હબર છેતર યોજન અને છ કળા છે ૬૨-૬૪

એ બે શ્રેણિઓ કહી તેથી દશ દશ યોજન મૂકીને બેઉ બાલુએ અંકેક મેખલા છે ૬૫

ત્યા ઉત્તરશ્રેણિ અને દક્ષિણશ્રેણિ—એવી બે શ્રેણિઓ છે તે બેઉની લગાઇ પર્વત જેટલી છે, અને ત્યા, ઇન્દ્રના લોકચાલ દેવોના સેવકો રહે છે ૬૬

આ સ બધા પૂજ્ય હમાશ્રમણ કહે છે કે—

વિદ્યાધરોની શ્રેણિઓથી દશ યોજન ઉપર ગયા કેડે વળી બે શ્રેણિઓ આવે છ તે શક

સોમજમકાઢ્યાણં દેવાણં વરુણકાઢ્યાણં ચ ॥
 વેસમણકાઢ્યાણં દેવાણં આભિયોગાણં ॥ ૬૮ ॥
 વહૂનિ ભવનાન્યત્ર તેષાં પલ્યોપમાયુષામ્ ।
 વહિર્વૃત્તાનિ રાત્નાનિ ચતુરસ્રાણિ ચાન્તરે ॥ ૬૯ ॥
 વેદિકાવનરાજિન્યોઃ શ્રેણ્યોઃ વ્યાસોઽન્યોઃ ભવેત્ ।
 યોજનાનિ દર્શૈતાવાન્ વૈતાલ્યસ્થાપિ તત્ર સઃ ॥ ૭૦ ॥

દશયોજનતુંગસ્ય ત્રિશયોજનવિસ્તૃતેઃ ।

લખ્ઢસ્પાસ્ય દ્વિતીયસ્ય ગણિતં પ્રતરાત્મકમ્ ॥ ૭૧ ॥

તિલ્લો લઙ્ગાઃ સહસ્રાણિ સપ્ત ત્રીણિ શતાનિ ચ ।

તથા ચતુરશીતિશ્ચ કલાઃ ઇકાદશાધિકાઃ ॥ ૭૨ ॥

અત્ર ચ સર્વત્ર યથોપયોગં યોજનપદમનુક્રમપિ અધ્યાહાર્યમ્ ॥

તથા લખ્ઢે દ્વિતીયસ્મિન્ નિશ્ચિત સર્વતો ઘનમ્ ।

ત્રિંશલ્લઙ્ગા યોજનાનાં સહસ્રાણિ ત્રિસપ્તતિઃ ॥ ૭૩ ॥

શતાન્યષ્ટૌ પંચચત્વારિંશદાલ્લઙ્ગાનિ ચાધિકાઃ ।

કલાઃ પચદશેત્યુક્તં વ્યસ્તં યુક્તિવિશારદૈઃ ॥ ૭૪ ॥

રાયના સોમ, યમ, વરુણ અને વૈશ્રમણ્ય-કુબેર નામના લોહપાળોના અભિયોગી દેવતાઓની છે ૬૭-૬૮

એ દેવોતુ પદ્યોપમતુ આયુધ્ય છે અને ત્યાં એમના ઘણા લખનો છે—તે રત્નમય છે અને બહારથી ગોળ અને અંદરથી ચતુષ્કોણ છે ૬૯

આ બેઉ શ્રેણિઓમા પણ પદ્યવેદિકા અને સુદર બગીચા આવેલા છે એમનો વ્યાસ વળી દશ યોજનનો છે, અને ત્યાં આગળ વૈતાલ્ય પર્વતનો પણ તેટલોજ વ્યાસ છે ૭૦

ઉપર પ્રમાણે વૈતાલ્યના પહેલા બે ડની હકીકત કહી

હવે એના બીજા બે વિષે

વૈતાલ્ય પર્વતનો બીજો બે દશ યોજન ઉંચો અને ત્રીશ યોજન પહોળો છે એનું 'પ્રતર' રૂપ ગણિત ત્રણ લાખ સાત હજાર ત્રણસો ચોરાસી અને ઉપર અગ્યાર કલા છે ૭૨

અભિયોગિશ્ચેણિતશ્ચ યોજનાનામતિક્રમે ।

પચાનામૂર્ધ્વમત્રાસ્યોપરિભાગો વિરાજતે ॥ ૭૫ ॥

નાનારત્નાલકૃતસ્ય દશયોજનવિસ્તૃતે ।

મધ્યે પદ્મવેદિકાસ્ય તસ્યાશ્ચોભયતો વને ॥ ૭૬ ॥

તયોઃ ક્રીડાપર્વતેષુ કદલ્યાદિગૃહેષુ ચ ।

દીર્ઘિકાદિપુ ચ સ્વૈર ક્રીડન્તિ વ્યન્તરામરા ॥ ૭૭ ॥

પચયોજનતુગસ્ય દશયોજનવિસ્તૃતે ।

ઋણ્ડસ્યાસ્ય તૃતીયસ્ય પ્રતર પરિકીર્તિતમ્ ॥ ૭૮ ॥

एक लक्ष द्वे सहस्रे चतु शत्येकपट्टियुक् ।

कला दशाथ गणित ब्रवीम्यस्मिन् घनात्मकम् ॥ ७९ ॥

पंचलक्षा योजनानां सहस्रा द्वादशापरे ।

सप्तातिरेका त्रिशती कलाश्च द्वादशाधिका ॥ ८० ॥

त्रयाणामपि खण्डानां घनेष्वેકીકૃતેષુ ચ ।

વૈતાલ્યસ્યાઁઁલસ્યાપિ જાયતે ગણિત ઘનમ્ ॥ ૮૧ ॥

આ બીજા ખડનું ઘનગણિત વળી ત્રીશ લાખ તોતેર હજાર આઠસો પીસતામીશ છે અને ઉપર પદ્મ કળા વધે છે ૭૩-૭૪

એ પૂર્વોક્ત અભિયોગી-સેવકદેવોની શ્રેણીથી ઉચે પાચ યોજન મૂકીને એનો ઉપરનો ભાગ આવે છે ૭૫

એ ભાગ નાના પ્રકારના રત્નોથી મનોહર છે અને દશ યોજન વિસ્તારમા છે એના મધ્યમા પદ્મવેદી છે અને એની બેઉ બાજુએ બગીચા આવી રહ્યા છે ૭૬

એ બેઉ બગીચામા રહેલા કીડાઝોલોખર, કદલીગૃહોમા તેમજ વાવ વગેરેમા વ્યન્તરહેવો યથેચ્છ કીડા કરે છે ૭૭

હવે વૈતાલ્યનો ત્રીજો ખડ જે પાચ યોજન ઉચે અને દશ યોજન પહોળો છે—એનું ‘પ્રતર’ ગણિત એક લાખ બે હજાર ચારસો એકસઠ છે અને ઉપર દશ ટાંબા જેટલું વધે છે એનું ‘ઘનગણિત’ વળી પાચ લાખ બારહજાર ત્રણસો સાત છે અને ઉપર ચાર કળા જેટલું વધે છે ૭૮-૮૦

આ ત્રણ ખડેનું ઘનમાપ ગણાવ્યું તે ત્રણેને એકઠા કરતા જે આવે તે આખા વૈતા

તત્ત્વૈદમ્ । સત્તાશીતિશ્ચ લક્ષાણિ દ્વિનવતિઃ શતાન્યપિ ।

एकोनत्रिशदाढ्यानि कलाश्चतुर्दशाधिका ॥ ८२ ॥

સિદ્ધાયતનં કૂટં દક્ષિણભરતાર્દનામધેયં ચ ।

खण्डप्रपातकूटं तुर्यं तन्माणिभद्राख्यम् ॥ ८३ ॥

વૈતાલ્યાખ્યં પંચમમથ પટં પૂર્ણભદ્રસજ્ઞ ચ ।

भवति तमिस्रगुहं चोत्तरभरतार्द्धं च वैश्रमणम् ॥ ८४ ॥

વૈતાલ્યે નવ કૂટાન્યેવ જ્ઞેયાનિ તત્ર પૂર્વાઘ્વિઃ ।

सविधे सिद्धायतनं तत क्रमात् प्रत्यगखिलानि ॥ ८५ ॥ विशेषकम् ॥

કૂટાન્યેતાનિ સક્રોશાન્યુચ્ચત્વે યોજનાનિ પટ્ ।

तावन्त्येव मूलभूमौ विष्कम्भायामतोऽपि च ॥ ८६ ॥

મધ્યે દેશોનાનિ પંચ યોજનાનિ શિરસ્યથ ।

साधिकानि त्रीण्युदस्तगोपुच्छसंस्थितान्यतः ॥ ८७ ॥ युग्मम् ॥

પરિક્ષેપાઃ મૂલમધ્યશિરસ્સૂનાનિ વિશતિઃ ।

तथोनानि पंचदश साग्राणि नव च क्रमात् ॥ ८८ ॥

ઢયતુ ધનમાપ થાય એ એકત્ર રકમ સત્તાશી લાખ નવ હજાર ગસો ઓગણત્રીશ થાય છે અને ઉપર ચૌદ કળા વધે છે ૮૧-૮૨

હવે વૈતાલ્યપર્વતપર નવ કૂટો કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે —(૧) સિદ્ધાયતન, (૨) દક્ષિણ ભરતાર્દ, (૩) ખડપ્રપાત, (૪) માણિભદ્ર, (૫) વૈતાલ્ય, (૬) પૂર્ણભદ્ર, (૭) તમિસ્રગુહ, (૮) ઉત્તરભરતાર્દ અને (૯) વૈશ્રમણ ૮૩-૮૪

એમા જે પહેલું સિદ્ધાયતન છે તે પૂર્વસચુદ્રની પાસે છે, અને જેપ સર્વે પાશ્વરમા કમવાર આવેલા છે ૮૫

નવે શિખરો ઉચ્ચાઇમા છ યોજન અને એક ટોસ છે તેઓની લગાઇપડોળાઇ મૂળ આગળ એ ઉચ્ચાઈ જેટલી જ છે, મધ્યમા પાચ યોજનથી સહેજ ન્યૂન છે અને મથાળે ત્રણ યોજનથી ઠંકડ વિશેષ છે એમ હોવાથી એઓનો આકાર ગાયે પૂછ ઉચુ ડ્યું હોય એવો છે ૮૬-૮૭

એમનો પરિક્ષેપ એટલે ઘેરાવો વળી મૂળ આગળ વીશયોજન, મધ્યમા પદર યોજનથી સહેજ ઓટો, અને મથાળે નવયોજનથી ઠંકડ ન્યૂન છે ૮૮

અધસ્તાચ્છિસ્વરાદ્યાવદાગત તત્કિલાદ્ધિતમ્ ।

કૂટોત્સેધાર્દ્યુવકૂટે વ્યાસો યથેપ્સિતાસ્પદે ॥ ૮૯ ॥

તથાહિ । સક્રોશાર્દ્ધે યોજનાનાં ત્રયેડ્ઠીતે શિરોઽમ્તત્ ।

યદા જિજ્ઞાસ્યતેડ્ઠીપુ વ્યાસસ્તદા તદર્ચયેત્ ॥ ૯૦ ॥

સ્યુ પદ્ ક્રોશા સપાદાંસ્તે કૂટોત્સેધાર્દ્ધસયુતા ।

સપાદક્રોશહીનૈવ સંજાતા પચયોજની ॥ ૯૧ ॥

મધ્યપ્રદેશે વિષ્કમ્ભ ઇતાવાનેપુ જાયતે ।

ઐવ હિમવતાદીના સર્વકૂટેપુ ભાવના ॥ ૯૨ ॥

સિદ્ધાયતનકૂટસ્યોપરિ રમ્ય વિરાજતે ।

સત્સિદ્ધાયતન મૌલૌ કિરીટમિવ ભૂપતે ॥ ૯૩ ॥

તદત્ર કનકમણિમયમેકક્રોશાયત તદર્ચ્યતતમ્ ।

ચાપશતાનિ ચતુર્દશ ચત્વાર્શિશાનિ ચોત્તુગમ્ ॥ ૯૪ ॥

પૂર્વોત્તરાદક્ષિણાસુ દ્વારમેકૈકમત્ર તત્ ।

ધનુઃપચાશતોતુગં તદર્ચ્ય કિલ વિસ્તૃતમ્ ॥ ૯૫ ॥

નીચેથી ચઢતા કે મધાળેથી ઉતરતા કોઈ સ્થળે ત્યા આગળનો વ્યાસ (પહોળાઈ) ઠાઠવો હોય તો, જેટલું ચઢ્યા કે ઉતર્યા હોઈએ એતું અર્ધ કરીને એમા શિખરની અરધી ઉચાઈ લેળવવી એતું જે પરિણામ આવે તે તે સ્થળ આગળનો ' વ્યાસ ' થાય ૮૬

જેમકે, મધાળેથી ત્રણુયોજન ને અરધો ડોસ નીચે ઉતરતા ત્યા આગળનો વ્યાસ ઠાઠવો હોય તો તે $\frac{૩ યો ૦૧ કો}{૨} + \frac{શિખરની ઉચાઈ}{૨}$ થાય

એટલેકે ૧૧૧ યો ૦૧ કો + ૩ યો ૦૧ કો થાય=૧૮૧૧ કોસ થાય અર્થાત્ ૫ યોજનમા ૧૧ કોસ એહો થાય એ શિખરના મધ્યભાગ આગળનો વ્યાસ નીકળ્યો ૯૦-૯૨

હિમવાન વગેરે પર્વતોના શિખરોના સબધમા પછુ આવી રીતે જ કરવું

સિદ્ધાયતન નામના કૂટની ઉપર એક સિદ્ધમન્દિર આવી રહ્યું છે તે બાજુ કોઈ રાજાના મસ્તકપર ચુકટ હોય એવું શોભાયમાન દેખાય છે ૯૩

તે વળી કનકમય અને મણિમય છે, એક કોસ લાંબુ છે, અર્ધ કોસ પહોળું છે અને આસો ચાલીશ ધનુષ્ય ઉંચુ છે ૯૪

પંચધનુઃશતવિષ્કમ્ભાયમા સ્યાત્તદ્ધ્વાહલ્યા ।

મણિપીઠિકા તદન્તર્દેવચ્છન્દક ઉપરિ ચાસ્યાઃ ॥ ૯૬ ॥

પચપાપશતાન્યેષ વિષ્કમ્ભાયામતો મતઃ ।

તાન્યેવ સાતિરેકાણિ તુંગત્વેન પ્રરૂપિતઃ ॥ ૯૭ ॥

અષ્ટોત્તરં શત નિત્યપ્રતિમાસ્તત્ર ચાર્હતામ્ ।

ઉત્સેધાંગુલનિષ્પન્નધનુઃપંચશતોચ્છ્રૂતાઃ ॥ ૯૮ ॥

એકૈકસ્યાં દિશિ સપ્તવિંશતિઃ સપ્તવિંશતિઃ ।

એવ ચતુર્દિશં તાઃ સ્યુઃ નામ્ના ચ ઋપભાદયઃ ॥ ૯૯ ॥

તાસાં ચ જિનમૂર્તીનામંકરત્નમયા નત્રાઃ ।

અન્તર્લોહિતાશ્વરત્નપ્રતિસેકમનોહરાઃ ॥ ૧૦૦ ॥

પાણિપાદતલાનિ ચ જિહ્વા શ્રીવત્સચૂચુકમ્ ।

તાલૂનિ ચ તપનીયમયાનિ રિષ્ટરત્નજાઃ ॥ ૧૦૧ ॥

ઞ્મશ્વુરોમરાજયશ્ચ ઓષ્ઠાઃ વિદ્રુમનિર્મિતાઃ ।

નાસા અન્તર્લોહિતાદ્ધનિપેકાસ્તપનીયજાઃ ॥ ૧૦૨ ॥ યુગ્મમ્ ॥

પૂર્વમા, ઉત્તરમા અને દક્ષિણમા એમ ત્રણે દિશાએ એને અંકેક દ્વાર છે તે પચાસ ધનુષ્ય ઉચા અને પચવીશ ધનુષ્ય પહોળા છે ૯૫

તે મંદિરમા વળી પાચસો ધનુષ્યના વિસ્તારમા અઢીસો ધનુષ્ય જાડી એક મણિપીઠિકા છે અને તે ઉપર એક દેવચ્છદક છે ૯૬

તે દેવચ્છદક વિસ્તારમા પાચસો ધનુષ્ય છે અને ઉચાઈમા એથી સહેજ વધારે છે ૯૭

ત્યા અરિહંતદેવની એકસોને આઠ શાશ્વત પ્રતિમાઓ ૭ તે ઉત્સેધ અશુભને માપે પાચસો ધનુષ્ય ઉચી છે ૯૮

એ પ્રતિમાઓ પ્રત્યેક દિશામા મત્યાવીશ સત્યાવીશ હોષને ચારે દિશાઓમા થઇને એટલી સખ્યામા છે વળી એમના ઋષભ વગેરે નામ છે ૯૯

એ જિનદેવની મૂર્તિઓના અકરબમય નખ છે, અને એમા લાલરત્નોની છાટ હોવાથી એ બહુ મનોહર લાગે છે ૧૦૦

વળી એમના હાથ પગના તળીયા, જીભ્વા, શ્રીવત્સ, સ્તનામ અને તાળવા સુવર્ણમય છે, ઠાઠી અને મૂંછના વાળ રિષ્ટ રત્નોના છે, જોષ વિદ્રુમમય છે અને નાસિકા લાલરત્નની છાટવાળી સુવર્ણની બનાવેલી છે ૧૦૧-૧૦૨

લોહિતાક્ષપ્રતિસેકાન્યક્ષીણ્યંકમયાનિ ચ ।

તારકા અક્ષિપદ્માણિ શ્રુવશ્ચ રિપ્તરત્નજા. ॥ ૧૦૩ ॥

લલાટપટ્થ્રવણકપોલ કનકોદ્ભવમ્ ।

કેશભૂમિસ્તપનીયમયી કેશાશ્ચ રિપ્તજાઃ ॥ ૧૦૪ ॥

વજ્રજા શીર્ષઘટિકાસ્તથા કનકનિર્મિતા ।

ગ્રીવાઘાહુપાદજઘાગુલ્ફોરુતનુયદ્ય. ॥ ૧૦૫ ॥

નન્વેતાનિ ભાવજિનપ્રતિરૂપાણિ તેષુ ચ ।

ઉચિત શ્મશ્રુકૂર્ચાદિ શ્રામણ્યાનુચિત કથમ્ ॥ ૧૦૬ ॥

તદુક્ત શ્રીતપાગચ્છનાયકશ્રીદેવેન્દ્રસૂરિશિષ્યશ્રીધર્મઘોષસૂરિભિઃ
ભાષ્યવૃત્તૌ । ભગવતોઽપગતકેશશીર્ષમુલ્લનિરીક્ષણેન શ્રામણ્યાવસ્થા સુજ્ઞાતા
एव इति ॥

અશ્રોચ્યતે । ભાવાર્હતામપિ શ્મશ્રુકૂર્ચાદીનામસમ્ભવ ।

ન સર્વથા કિન્તુ તાદૃગ્દિવ્યાતિશયસંભવાત્ ॥ ૧૦૭ ॥

સ્યાદવસ્થિતતા તેષાં શ્રામણ્યગ્રહણાદનુ ।

પુરુષત્વપ્રતિપત્તિ સૌન્દર્ય ચેત્યમેવ હિ ॥ ૧૦૮ ॥

વળી એમના અશ્રુ લાલરત્નોની છાટવાળા અક રત્નોના છે, અને કીકી, આખની પાપણુ
અને બ્રમર રિપ્તરત્નમય છે ૧૦૩

એમના લલાટપટ્, શ્રવણ અને કપોલ સુવર્ણમય છે, મસ્તક પણ સુવર્ણમય છે, અને
કેશ રિપ્તરત્નમય છે ૧૦૪

એમની શીર્ષઘટિકા વજ્રમય છે વળી એમની ગ્રીવા, હસ્ત, ચરણ, જઘા, ધુટી તથા
દેહયદિ-આ મર્મ સુવર્ણમય છે ૧૦૫

અહિં એવી શકા ઉપસ્થિત થાય કે આ ભાવજિનની પ્રતિમાઓ છે એમને શ્રમણાવ
સ્થાને અનુચિત એવી દાદી મૂંછ ઉચિત કેમ કહેવાય ? ૧૦૬

કેમકે તપગન્ધાધિરાજ શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રી ધર્મઘોષસૂરિએ ‘ભાષ્ય’ ની
વૃત્તિમા કહ્યું છે કે—ભાગવાનનું કેશરહિત મસ્તકવાળું મુખ એવાથી તેમની યોગ્જી શ્રમણા
વસ્થા જણાઈ આવે છે

એ શકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે—ભાવ જિનેશ્વરને દાદી મૂંછ વગેરેનો મર્મશા

યદુસ્ત શ્રી સમવાયાગે । અવઠિયકેસમસુરોમણહે । ઇતિ ॥ ઐપ
પાતિકેડ્યુક્તમ્ । અવઠિયસુવિભત્તચત્તમંસૂ ॥

અથ ચ । તાસાં ભાવજિનાધીશપ્રતિરૂપતયા તત ।

શાશ્વતાર્હત્પ્રતિમાનાં રમશ્રુકૂર્વાદિ યુક્તિમત્ ॥ ૧૦૯ ॥

ભાષ્યે સ્વકેશીર્પાસ્યા યા શ્રામણ્યદશોદિતા ।

સાડર્વદ્વિષ્ણુતયાલ્પત્વાત્તદભાવવિવક્ષયા ॥ ૧૧૦ ॥

એકૈકસ્યા પ્રતિમાયાઃ પૃષ્ઠતરણ્નધારિણી ।

દ્વે દ્વે ચામરધારિણ્યૌ પાર્શ્વત પુરત પુનઃ ॥ ૧૧૧ ॥

ચક્ષ્મભૂતકુહધારપ્રતિમાનાં દ્વય દ્વયમ્ ।

વિનયાવનતં પાદપતિત ઘટિતાંજલિ ॥ ૧૧૨ ॥ યુગમમ્ ॥

યથા દેવચ્છન્દકેડસ્મિન્ ઘંટાધૂપકલુત્થકાઃ ।

તથા ચન્દનકુમ્ભાદ્યાઃ પ્રત્યેક શતમણ્ડયુક્ ॥ ૧૧૩ ॥

અસંભવ નથી, પરંતુ એઓની એ પ્રકારની અવસ્થિતિ સાધુપણના અગીકાર પછી ટોઇ
એવા દિવ્ય અતિશયને લીધે થાય છે અને એને લીધેજ પુરૂષપણની પ્રતિપત્તિ થાય છે અને
એમા સૌન્દર્ય પણ લાગે છે ૧૦૭-૧૦૮

આ સળધમા સમવાયાગસૂત્રમા પણ ઠહુ છે કે—“ જેમને કેશ, દાઢી મૂછ, શેમ અને
નખ રહેલા છે એવી—” (જિનપ્રતિમા) વળી ઉવવાઈસૂત્રમા પણ એવુ ઠહુ છે કે—“ જેમને
શોભિતી દાઢી રહેલી છે એવી—” (શ્રી જિનપ્રતિમા)

અને એમ બાબત હોવાથી, જિનેશ્વરદેવની તે શાશ્વત પ્રતિમાઓને ભાવજિનની પ્ર
તિરૂપતાને લઈને સ્મશ્રુ, દ્રવ્ય વિગેરે ઉચિત છે ૧૦૬

‘ ભાષ્ય ’ મા દેશરહિત મરુતકયુક્ત યુગવાળી ત્રમણુવસ્થા ડહી છે તે, તે દ્રવ્ય, સ્મશ્રુ
વગેરે વધતા ન હોવાથી અને વળી સ્વરૂપ હોવાથી, બાહ્ય તેનો અભાવ હોયની એવુ કહેવાની
ઈચ્છાથી કહી છે ૧૧૦

એ પ્રતિમાઓમાની દરેકની પાછળ એક છત્રધારિણી અને ૫૪ળે બળ્ળે ચામરધારિણી
રહેલી છે વળી મોઢાગળના લાગમા વિનયપૂર્વક નમીને, હસ્ત બેડી ચરણસ્પર્શ કરતી બળ્ળે
યશ્નોની, ભૂતોની તથા કુહધારીઓની પ્રતિમા રહેલી છે ૧૧૧-૧૧૨

વળી ત્યા પ્રત્યેક જિન આગળ એક ઘટા અને એક ધુપદાન તેમજ અદનનો કુલ
વગેરે પણ રહેલ છે ૧૧૩

તથાહિ ।

ચદણકલસાભિંગારગા શ્રાયસગા ય થાલા ય ।

પાઈઓ સુપદ્મઢા મળગુલીયા વાયકરગા ય ॥ ૧૧૪ ॥

ચિત્તારયણકરડગહયગયનરકઠગા ય ચગેરી ।

પડલગસીહાસણજ્જત્તચામરા સમુગયજ્ઞસા ય ॥ ૧૧૫ ॥

તથા લવપ્રપાતકૂટે સ્યાન્નૃત્તમાલ સુરો વિભુ. ।

સપ્તમે કૃતમાલશ્ચ સ્યાત્તમિસ્રગુહાભિધે ॥ ૧૧૬ ॥

પયણાં ચ શેષકૂટાનાં કૂટનામસમાભિધા ।

સુરા કુર્વન્ત્યાધિપત્ય સર્વે પલ્યોપમાયુપ ॥ ૧૧૭ ॥

એતેપાં ચ પરીવારો દેવીસામાનિકાદિક ।

તત્તદાસનરીતિશ્ચ સર્વં વિજયદેવવત્ ॥ ૧૧૮ ॥

પૂર્ણભદ્ર માણિભદ્ર કૂટ વૈતાલ્યનામકમ્ ।

ત્રીણ્યેતાનિ સ્વર્ણજાનિ રાત્નિકાન્યપરાણિ પદ્ ॥ ૧૧૯ ॥

‘ વગેરે ’ મા નીચેની વસ્તુઓ સમજવી —

અ દનના કળશ ઉપરાત ઝારી, આદર્શ, થાળ, રડાળી, સુપ્રતિષ્ઠ (સુપટી ?) મનો શુદ્ધી (?), વીજણા, રત્નજડાવ કર ડીઆ, અશ્વ-હુમ્તી તથા મનુષ્યના મ્હોરા, અગેરી, પાટલા, સિ હાસન, છગ, ચામર, ડાબલા તથા મત્સ્ય (?) ૧૧૪-૧૧૫

(વૈતાલ્ય પર્વતના નવ શિખરોમાંથી પહેલા સિદ્ધાચતન શિખર સળધી સર્વ હકીકત ઉપર પ્રમાણે વર્ણવ્યા પછી હવે એના શેષ આઠ શિખરો વિષે જલે છે)

ત્રીજા ખ ડમપાત નામના શિખરનો વૃત્તમાલ નામે દેવ અધિપતિ છે, અને સાતમા તમિસ્રગુહા નામના શિખરનો કૃતમાલ નામે દેવ સ્વામી છે ૧૧૬

હવે છ રહ્યા એ શિખરોના, તે તે શિખરના સરખા નામવાળા દેવો અધિપતિઓ છે એ સર્વ દેવો વળી એક પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા છે ૧૧૭

વળી એ દેવોની દેવીઓ, સામાનિકદેવો વગેરે પરીવાર તથા એમના આસનની અવસ્થિતિ વગેરે સર્વ વાના વિજયદેવની એવા સમજી લેવા ૧૧૮

પૂર્ણભદ્ર, માણિભદ્ર અને વૈતાલ્ય નામના ત્રણ શિખરો સુવર્ણમય છે અને શેષ છ રત્ન મય છે ૧૧૯

ઉપર્યેપામથૈકૈકઃ સ્યાત્રાસાદાવતસકઃ ।

રાત્નિકઃ ક્રોશતુંગોઽર્ધ્વક્રોશ ચ વિસ્તૃતાયતઃ ॥ ૧૨૦ ॥

इदं जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धितिवृहत्क्षेत्रसमासाभिप्रायेण ॥ श्रीउमास्वाति-

कृते जम्बूद्वीपसमासे तु श्रमी प्रासादावतसकाः क्रोशदेर्घ्यविस्ताराः
किञ्चिन्मूनतदुच्छ्रया उक्ताः सन्ति ॥

તસ્ય પ્રાસાદસ્ય મધ્યે મહતી મણિપીઠિકા ।

ધનુઃપંચાશતાયામવ્યાસા તદર્ધમેદુરા ॥ ૧૨૧ ॥

ઉપર્યસ્યા રત્નમયં સિંહાસનમનુત્તરમ્ ।

તત્તત્કૂટસ્વામિયોગ્ય પરિવારાસનૈર્વૃતમ્ ॥ ૧૨૨ ॥

યદા સ્વસ્વરાજધાન્યા કૂટાનાં સ્વામિનઃ સુરાઃ ।

અત્રાયન્તિ તદૈતસ્મિન્ પ્રાસાદે સુખમાસતે ॥ ૧૨૩ ॥

મેરોર્દક્ષિણતોઽસંત્યદ્વીપાબ્ધીનામતિક્રમે ।

જમ્બૂદ્વીપેઽપરત્રૈર્વા રાજધાન્યો યથાયથમ્ ॥ ૧૨૪ ॥

પ્રત્યેક શિખરપર એક મહાન્ રત્નમય પ્રાસાદ આવેલો છે-તેની ઉચાઇ એક હોસ,
અને વિસ્તાર અરધો કોસ છે ૧૨૦

આ અમારો અભિપ્રાય જ જુદીપ્રવૃત્તિની ટીકા તથા જૂઠા મેળનામને લેઈને
વહો છે પરંતુ શ્રીઉમાસ્વાતિવાચકકૃત જ જુદીપ્રમભાસમા એમ કહુ છે કે એ પ્રાસાદની
લબાઈપહોળાઈ અર્થાત્ વિસ્તાર એક કોસ છે અને ઉચાઈ એક ગેસ કરતા વધે ન્યૂન છે

પ્રત્યેક પ્રાસાદના મધ્યભાગમા એક મહાન્ મણિપીઠિકા છે, તેની લબાઈપહોળાઈ
પચાસ ધનુષ્ય અને બઢાઈ પચવીસ ધનુષ્ય છે ૧૨૧

પ્રત્યેક મણિપીઠિકાપર તે તે શિખરના સ્વામીને લાઘવ, મેળ, પરિવારવાળુ, અને
અનેક આસનોથી વેષિત એવુ સિંહાસન આવી રહ્યું છે ૧૨૨

જ્યારે જ્યારે એ શિખરોના સ્વામી-દેવો પોતાની રાજધાનીમાંથી અહિ આવે તો
ત્યારે એઓ આ પ્રાસાદોને વિષે આનંદથી રહે છે ૧૨૩

એ દેવોની રાજધાનીઓ મેરુપર્વતથી દક્ષિણમા અસંખ્ય દ્વીપસમુદ્રો મૂકીને અન્ય
જુદીપમા આવેલી છે ૧૨૪

વૈતાલ્યસ્ય પર્વતસ્ય દ્વે ગુહે ભવતઃ ક્રમાત્ ।

સ્વરુદ્રપ્રપાતા પ્રાચ્યેશે તમિસ્ત્રા પરતઃ પુનઃ ॥ ૧૨૫ ॥

ઉન્નતે યોજનાન્યષ્ટૌ તાનિ દ્વાદશ વિસ્તૃતે ।

નિત્યાન્ધકારગહને પચાશયોજનાયતે ॥ ૧૨૬ ॥

દક્ષિણસ્યામુદીચ્યાં ચ દ્વારમેકૈકમેતયો ।

ઉચ્છ્રિતં યોજનાન્યષ્ટૌ તાનિ ચત્વારિ વિસ્તૃતમ્ ॥ ૧૨૭ ॥

નૃત્તમાલકૃતમાલાવેકપલ્યાયુષો સુરૌ ।

મહર્ષિકૌ વિજયવદેતયો. સ્વામિનૌ ક્રમાત્ ॥ ૧૨૮ ॥

પ્રતિદ્વારં દ્વૌ કપાટૌ વાજિકૌ ઘટિતૌ સદા ।

અષ્ટાવઘૌ યોજનાનિ તુગૌ દ્વે દ્વે ચ વિસ્તૃતૌ ॥ ૧૨૯ ॥

યદેહ ચક્રી ભરતોચરભાગ જિગીષતિ ।

સેનાન્યા રત્નદહેનાહતૌ તદાવસર્પત. ॥ ૧૩૦ ॥

ઉદ્ઘાટિતસ્યૈકૈકસ્ય પશ્ચાદ્ભાગેઽસ્તિ તોલુક. ।

ચતુર્યોજનવિષ્કમ્ભાયામોઽવષ્ટમ્બ ઇતયો. ॥ ૧૩૧ ॥

હવે વૈતાલ્યપર્વતને, પૂર્વછેડે ખડપ્રપાતા નામની અને પશ્ચિમ છેડે તમિસ્ત્રા નામની એમ બે શુદ્ધા ॥ ૧૨૫

બેઉ શુદ્ધા સદાકાળ અન્ધકારમય છે વળી એઓ પ્રત્યેક આઠ યોજન ઉચી, બાર યોજન પહોળી અને પચાસ યોજન લાંબી છે ૧૨૬

પ્રત્યેક શુદ્ધાને, દક્ષિણ અને ઉત્તર-એમ બેઉ દિશાઓમા થઇને બે દ્વાર છે પ્રત્યેક દ્વાર આઠ યોજન ઉચુ અને ચાર યોજન પહોળુ છે ૧૨૭

એ શુદ્ધાઓના નૃત્તમાલ અને કૃતમાલ નામના દેવો અધિપતિ છે, જેમની આયુસ્થિતિ એક પચોપમની, અને સમૃદ્ધિ વિજયદેવ જેવી છે ૧૨૮

દ્વારે દ્વારે બે વજ્રઘટિત કમાડ છે, જે આઠ આઠ યોજન ઉચા અને બપ્પે યોજન પહોળા છે ૧૨૯

ન્યારે અહિ આગળનો કોઇ ચક્રવર્તી ભરતક્ષેત્રના ઉત્તરભાગને છુતવા નીકળે છે ત્યારે એના સેનાપતિના દડરત્નના પ્રહારથી એ કમાડ ઉઘડી નાથ છે-ખસી નાથ છે ૧૩૦

એવા અંકે કમાડની પાછળ એક ટોડલો છે, જેનો અવષ્ટલ ચાર યોજન લાંબો પહોળો છે ૧૩૧

હસ્તિરત્નં સમારુદ્ધ કુમ્ભસ્થલસ્ફુરન્મણિઃ ।

ચક્રી તદુદ્યોતિતાધ્વા તમિસ્ત્વાં પ્રવિશેત્ ગૃહામ્ ॥ ૧૩૨ ॥

તત્ર પ્રવિશ્ય પાશ્ચાત્યસૈન્યપ્રકાશહેતવે ।

રત્નેન કાકિણીનામ્ના ચટીર્પિઢાવલેખિના ॥ ૧૩૩ ॥

ઊર્વાધો યોજનાન્યદ્ધૌ તિર્યક્ દ્વાદશયોજનીમ્ ।

પ્રકાશયેત્ યોજનં ચૈકૈકં દક્ષિણવામયોઃ ॥ ૧૩૪ ॥ યુગ્મમ્ ॥

આદિમં યોજનં મુક્ત્વા પ્રથમં મણ્ડલં લિખેત્ ।

પંચચાપશતાયામવિષ્કમ્ભં માનુસન્નિમમ્ ॥ ૧૩૫ ॥

તતોઽપિ યોજનં મુક્ત્વા દ્વિતીયં મણ્ડલં લિખેત્ ।

इत्येवमुत्तरद्वारे शेषेऽन्त्ये योजनेऽन्तिमम् ॥ ૧૩૬ ॥

एव च स्यादेक दक्षिणात्यप्राक्कपाटोपरि मण्डलम् ।

દ્વે તોડુકે ત્રિચત્વાર્શત્પ્રાગ્ભિત્તાવનુક્રમાત્ ॥ ૧૩૭ ॥

તતો દ્વે ઉત્તરાહપ્રાકૃતોડુકેઽન્ત્યં ચ મણ્ડલમ્ ।

उदीच्यप्राक्कपाटेऽयं पश्चिमायामपि क्रमः ॥ ૧૩૮ ॥

હસ્તિરત્નપર આરૂઢ થઇને ચક્રવર્તી તે શુક્રામા પ્રવેશ કરે છે ત્યારે તે એ હસ્તિના કુલ સ્થલપર એક અત્યંત તેજસ્વી મહિમ મૂકીને એ અધારી શુક્રાને ઉદ્યોતમય-પ્રકાશિત કરે છે ૧૩૨

એવી રીતે પ્રવેશ કરીને, પાછળ આવતા સૈન્યને અજવાળુ પડે એટલા માટે, ખડીના કટકાથી જ હોયની એમ, કાકિણી રત્નથી શુક્રામા ભેડ બાબુ હી તોપર, મડળ આળેખતો બાય છે, જેનો, હવેથી નીચે સુધી આઠ યોજનમા, તીર્થો બાર યોજનમા અને ડાબા જમણા અડેક યોજનમા પ્રકાશ પડે છે ૧૩૩-૧૩૪

પહેલુ મડળ પહેલા એક યોજન પૂરે થાય ત્યા આળેખે છે, જે મડળ પાચસો ધનુષ્ય લાણુપહેાણુ અને બાણે સૂર્ય હોયની એવુ પ્રકાશિત હોય છે ૧૩૫

એ જ પ્રમાણે, ત્યાથી બીજો યોજન પૂરે થાય ત્યા બીજુ મડળ આળેખે છે એવી રીતે ઉત્તર તરફને દ્વારે શેષ છેલ્લે યોજને છેલ્લુ મડળ આળેખે છે ૧૩૬

એ પ્રકારના આલેખનથી, દક્ષિણ તરફના પહેલા કમાડપર એક મડળ, ટોડલા પર બે (મડળ) અને પછી અનુક્રમે પૂર્વતરફની હી તપર તે તાળીશ મડળો થાય છે ૧૩૭

પછી ઉત્તર તરફના પહેલા ટોડલા પર બે, અને ઉત્તર તરફના પહેલા કમાડપર છેલ્લુ મડળ થાય વળી પાશ્ચિમદિશામા પણ એ જ ક્રમપ્રમાણે બધુ થાય ૧૩૮

एवमेकोनपचाशत् पूर्वभिक्तौ भवन्ति वै ।

तावन्त्यपरभिक्तौ तत्तुल्यानि संमुखानि च ॥ १३९ ॥

અય ચ મલયગિરિકૃતક્ષેત્રવિચારવૃહદ્વૃત્ત્યાદ્યભિપ્રાયઃ ॥ આવશ્યક વૃહદ્વૃત્ત્યાદ્યભિપ્રાયસ્તુ અયમ્ । ગુહ્યાયાં પ્રવિશન્ ભરત, પાશ્ચાત્યપાન્થજન પ્રકાશકરણાય દક્ષિણદ્વારે પૂર્વદિક્કપાટે પ્રથમ યોજન મુક્ત્વા પ્રથમ મણ્ડલમાલિખતિ । તતો ગોમૂત્રિકાન્યાયેન ઉત્તરત પશ્ચિમદિક્કપાટ તોડુકે તૃતીયયોજનાદૌ દ્વિતીયમણ્ડલમાલિખતિ । તત તેનૈવ ન્યાયેન પૂર્વદિક્કપાટતોડુકે ચતુર્થયોજનાદૌ તૃતીયમ્ । તત પશ્ચિમદિગ્મિત્તૌ પંચમયોજનાદૌ ચતુર્થમ્ । તતઃ પૂર્વદિગ્મિત્તૌ પઞ્ચયોજનાદૌ પંચમમ્ । યાવદ્દૃષ્ટત્વારિંશત્તમમુત્તરદ્વારસત્કપશ્ચિમદિક્કપાટે પ્રથમયોજનાદૌ ઈકો નપચાશત્તમ ચોત્તરદિગ્દ્વારસત્કપૂર્વદિક્કપાટે દ્વિતીયયોજનાદૌ આલિખતિ ॥ ઈકસ્પાં મિત્તૌ પચવિંશતિ અન્યસ્પાં ચ ચતુર્વિંશતિ ઈતિ સમગ્રેણ ઈકોનપચાશત્ મણ્ડલાનિ ભવન્તિ ઈતિ ॥

दक्षिणात्तोडुकात् सप्तदशभि योजनैः परा ।

अस्त्युन्मग्नजला नाम नदी त्रियोजनातता ॥ १४० ॥

એવી રીતે પૂર્વતરફની ઈતિપર ઝોગણપચાસ મડળો થાય, અને એની સન્મુખ પશ્ચિમ તરફની ઈતિપર પણ એવા તેડલા જ થાય. ૧૩૯

આ અમારૂં કથન મલયગિરિકૃત 'ક્ષેત્રવિચાર' ની બૃહત્ ટીકાને આધારે છે. પણ 'આવશ્યકસૂત્ર'ની મોટાટી ટીકાનો અભિપ્રાય એવો છે કે-શુદ્ધમા પ્રવેશ કરતો ચક્રવર્તી પાછળ આવનારાઓને અજવાળું પડે એટલા માટે પહેલું યોજન પૂરૂં થાય ત્યાં દક્ષિણ તરફને દ્વારે પૂર્વદિશાના કમાડમા પહેલું મડળ આજેજે છે. પછી ગોમૂત્રિકાન્યાયે ઉત્તર તરફના પશ્ચિમદિશાવાળા કમાડના ટોડલા પર ત્રીજા યોજનમા બીજું મડળ આજેજે છે. પછી તેજ ન્યાયે પૂર્વદિશાના કમાડના ટોડલા પર ચોથા યોજનમા ત્રીજું મડળ આજેજે છે, પછી પશ્ચિમ દિશાની ઈતિપમા પાચમો યોજનમા ચોથું મડળ આજેજે છે. પછી પૂર્વદિશાની ઈતિપમા છઠ્ઠા યોજનમા પાચમું મડળ આજેજે છે. એવી રીતે છેક ઉત્તર તરફના દ્વારના પશ્ચિમદિશાના કમાડપર પહેલાં યોજનમા અડતાળીસમું મડળ, અને ઉત્તર તરફના દ્વારના પૂર્વદિશાના કમાડપર બીજા યોજનમા ઝોગણપચાસમું મડળ આજેજે છે. એક ઈતિપર પચવીસ અને એની સન્મુખની બીજી ઈતિપર ચોવીસ એમ સમગ્ર ઝોગણપચાસ મડળો થાય છે.

દક્ષિણ દિશાના તોડુકે એટલે ટોડલાથી સત્તર યોજન મૂકીને 'ઉન્મગ્નજલા' નામની

દ્વાદશયોજનાયામા પૂર્વભિત્તિવિનિર્ગતા ।

વિભિદ્ય પશ્ચિમાં ભિત્તિ પ્રવિષ્ટા સિન્ધુનિમ્નગામ્ ॥૧૪૧॥ યુગ્મમ્ ॥

અસ્યાં પતંતિ યત્કિંચિત્ દ્વપત્કાષ્ટનરાદિકમ્ ।

તત્સર્વમદ્ભિરાહત્ય વહિઃ પ્રશ્નિપ્યતે સ્થલે ॥ ૧૪૨ ॥

તતઃ પર યોજનયોર્દ્વયોરતિક્રમે પરા ।

સ્યાન્નિમગ્નજલા નામ નદી ત્રિયોજનાતતા ॥ ૧૪૩ ॥

દ્વાદશયોજનાયામા પૂર્વભિત્તિવિનિર્ગતા ।

પ્રત્યગ્ભિત્તિ પ્રવિભિદ્ય સિન્ધુ વિશત્યસાવપિ ॥ ૧૪૪ ॥

અસ્યાં પતતિ યત્કિંચિત્તૃણકાષ્ટનરાદિકમ્ ।

અથો મઙ્ગતિ તત્સર્વમીદક્ સ્વભાવમેતયોઃ ॥ ૧૪૫ ॥

તતશ્ચોત્તરતઃ સત્તદશભિઃ યોજનૈઃ પરઃ ।

ચતુર્યોજનવિષ્કમ્ભાયામ ઉત્તરતોડુકઃ ॥ ૧૪૬ ॥

તતઃ ઉમાખ્યાં દ્વારમાગાખ્યામિત્યેવં સર્વસંખ્યયા ।

યોજનૈરેકવિંશત્યા નથૌ સ્યાતાં યથોદિતે ॥ ૧૪૭ ॥

નદી આવે છે તે ત્રણ યોજન પહોળી અને બાર યોજન લાંબી છે, અને તે પૂર્વતરફની બીંત માધી નીકળીને પાશ્ચિમતરફની બીંત ભેદી સિન્ધુ નદીમા મળે છે ૧૪૦-૧૪૧

(એ નદીને સ્વભાવ એવો છે કે) એમા પાષાણ, કાષ્ઠ કે મનુષ્યાદિક જે કંઈ પડે છે તે બધાને એ નદીનું જળ બહાર જમીનપર કાઢી નાખે છે ૧૪૨

એ પછી જે યોજન મૂકીએ એટલે એક બીજી ‘ નિમગ્નજલા ’ નામની નદી આવે છે એ પણ ત્રણ યોજન પહોળી અને બાર યોજન લાંબી છે અને પૂર્વ તરફની બીંતમાધી નીકળીને પાશ્ચિમતરફની બીંતને ભેદી સિન્ધુમા મળે છે ૧૪૩-૧૪૪

આ નદીને સ્વભાવ વળી એવો છે કે તુણ, કાષ્ઠ કે મનુષ્ય આદિ જે કંઈ એમા પડે છે તે સર્વ અદર ડુબી જાય છે ૧૪૫

ત્યાથી ઉત્તરતરફ સત્તર યોજન મૂકીને ચાર યોજનના વિસ્તારને ઉત્તરતોડક આવે છે ૧૪૬.

એટલે એવી રીતે બેઠ દ્વારથી સમગ્રપણે એકવીંશ યોજન મૂકીને પૂર્વોક્ત બેઠ નદીઓ આવેલી છે ૧૪૭

અથ વાર્દ્ધકિરત્નેન સઘઃ સજ્જિતપથયા ।

નથાવુભે સમુત્તીર્ય યાવત્ ગચ્છતિ ચક્રમૃત્ ॥ ૧૪૮ ॥

તાવદ્વિના પ્રયાસેન કપાટાવુચ્ચરાશ્રિતૌ

ઉદ્ઘટેતે સ્વયમેવ કૃતકૌચારવૌ રયાત્ ॥ ૧૪૯ ॥ યુગ્મમ્ ॥

નિર્ગત્ય તેન દ્વારેણ વિજિત્યોત્તરભારતમ્ ।

દર્યાઃ સ્વણ્ડપ્રપાતાયાઃ ચક્રી સમીપમાપતેત્ ॥ ૧૫૦ ॥

ઉત્તરદ્વારમુદ્ઘાલ્ય સેનાનીકૃતયત્નતઃ ।

મગ્ધલાન્યાલિલ્લન્ પ્રાગ્વત્ ચક્રી વિશતિ તાં ગુહામ્ ॥ ૧૫૧ ॥

પૂર્વ નિમગ્નસલિલાં સમુત્તરેત્તત્ પરામ્ ।

તૂર્ણ વાર્દ્ધકિરત્નેન કૃતયા હૃથપથયા ॥ ૧૫૨ ॥

ઇમે માનાદિભિ પ્રાગ્વત્ પ્રત્યગ્ભિત્તિવિનિર્ગતે ।

પ્રાચ્યભિત્તિં કિન્તુ ભિત્ત્વા પ્રાપ્તે ગંગામહાનદીમ્ ॥ ૧૫૩ ॥

દ્વારેણ વાક્ષિણાત્યેન સ્વયમુદ્ઘટિતેન ચ ।

નિર્ગત્ય કૃતકૃત્ય સન્ ચક્રી નિજપુર વિશેત્ ॥ ૧૫૪ ॥

અહિ વાર્દ્ધકિ રત્નવડે તુરત પુલ ઉભો કરી જેવો ચક્રવર્તી એ બેઉ નદીઓ ઝોળ ગી
જાય છે તેવા જ વિના પ્રયાસે, ઉત્તર તરફના બેઉ કમાડો કૌચપક્ષી જેવો શબ્દ કરતા, આપો
આપ ઉઘડી જાય છે ૧૪૮-૧૪૯

એ દ્વારેથી નીકળીને લાથી ઉત્તરભારત છૂટી આવીને ચક્રવર્તી ખડખડાતા શુક્રા પાસે
આવી ઉભો રહે છે ૧૫૦

સેનાપતિએ કરેલા પ્રયત્નથી ઉત્તરતરફનું દ્વાર ઉઘડી જાય છે તેથી એ શુક્રાખા ચક્રવર્તી
પૂર્વવત્ પ્રવેશ કરી મઠળ આળેખતો આગળ વધે છે ૧૫૧

અહિ પથ, વાર્દ્ધકી રત્ને બનાવેલ સુદર સેતુની સહાયવડે, પહેલી નિમજ્જલા નદી
ઝોળ ગે છે અને પછી તરત જિન્મજ્જલા નદી ઝોળ ગે છે ૧૫૨

એ બેઉ નદીઓ પ્રમાણમાં પૂર્વોક્ત નદીઓ જેવી છે પણ એઓ પાશ્વમ તરફની
ર્ષીતમાથી નીકળી પૂર્વ તરફની ર્ષીતને હેઠીને ગંગાનદીમાં ભળી જાય છે ૧૫૩

પછી એની મેળેજ ઉઘડી ગયેલા દક્ષિણ દિશાને દ્વારેથી નીકળીને, કૃતકૃત્ય એવો ચક્ર
વર્તી પોતાની રાજધાનીમાં પાછો આવે છે ૧૫૪

સ્યાદ્યાવચ્ચક્રિણો રાજ્યં તાવત્તિષ્ઠન્તિ સન્તતમ્ ।

મંડલાનિ ચ પથ્યે ચ ગુહામાર્ગે ગતાગતે ॥ ૧૫૫ ॥

અથ પ્રવચનસારોદ્ધારવૃત્ત્યભિપ્રાયઃ ॥ ત્રિપટ્ટીયાજિતચરિત્રે તુ

ઉદ્ઘાટિતં ગુહાદ્વારં ગુહાન્તર્મંડલાનિ ચ ।

તાવત્તાન્યપિ તિષ્ઠન્તિ યાવજ્જીવતિ ચક્રમૃત્ ॥ ૧૫૬ ॥

इति उक्तम् ॥

દ્વારાત્ સ્વમંડપ્રપાતાયા ચામ્યાચામ્યદિશિ ધ્રુવમ્ ।

ગગાયાઃ પશ્ચિમે કૂલે વસન્તિ નિધયો નવ ॥ ૧૫૭ ॥

उदीच्यामथ वैताढ्यात् हिमवद्गिरिसीमया ।

સ્યાદુત્તરભરતાર્ધં પર્યંકાસનસંસ્થિતમ્ ॥ ૧૫૮ ॥

अष्टात्रिंशे योजनानां द्वे शते त्रिकलाधिके ।

વિષ્ણુમ્ભતોઽથ વાહાસ્ય પ્રત્યેકં પાર્શ્વયોઃ દ્વયોઃ ॥ ૧૫૯ ॥

योजनानां शतान्यष्टादश द्विनवतिस्तथा ।

સાર્દ્ધાઃ સપ્ત કલાઃ ક્ષેત્રફલમસ્યાથ કીર્ત્યતે ॥ ૧૬૦ ॥

लक्षाष्ट्रिंशत् सहस्राणि द्वात्रिंशदथ चोपरि ।

શતાન્યષ્ટૌ યોજનાનામષ્ટાશીતિરથાધિકા ॥ ૧૬૧ ॥

જ્યા સુધી અઠવર્તીનું રાજ્ય હોય છે ત્યા સુધી શુદ્ધને માર્ગે જવા આવવા માટે તે મંડળો અને સેતુ કાયમ રહે છે ૧૫૫

આ વાત અમે પ્રવચનસારોદ્ધારના અભિપ્રાય પ્રમાણે દર્શાવી છે ત્રિપટ્ટિશલાકાપુરુષ ચરિત્રમાના અજિતનાથના ચરિત્રમા તો એમ લખ્યું છે કે—જ્યા સુધી અઠવર્તી જાય છે ત્યા સુધી શુદ્ધના દ્વાર ઉઘાડા રહે છે અને શુદ્ધની અંદર આગેબેલા મંડળો પણ કાયમ રહે છે ૧૫૬

ખડપ્રપાતાશુદ્ધના દક્ષિણ તરફના દ્વારથી દક્ષિણ દિશામાં, ગગાનદીને પશ્ચિમતરે નવ ‘નિધાન’ આવેલા છે ૧૫૭

હવે વૈતાલ્યપર્વતથી ઉત્તર દિશામાં ‘ઉત્તર ભરતાર્ધ’ આવેલું છે એની ચીમા હિમવત પર્વત સુધી છે, અને એ પર્યંકાસને રહેલું છે ૧૫૮

એનો વિષ્ણુ ભસો આડત્રીશ યોજન અને ત્રણ કળા છે, એની બેઠા બાજુએ આવેલી

કલા દ્વાદશ વિકલા એકાદશ પ્રકીર્તિતા ।

ઉક્તસામાન્યભરતવત્ શેષ તુ શરાદિકમ્ ॥ ૧૬૨ ॥ કલાપકમ્ ॥

નિતમ્બસ્ય હિમવતો દાક્ષિણાત્યસ્ય સન્નિધૌ ।

ચૈત્રેઽસ્મિન્નન્તરે ગગાસિન્ધુપ્રપાતકુણ્ડયો ॥ ૧૬૩ ॥

ગિરિ વૃષભકૂટાશ્ચ ઉચ્ચત્વેનાદ્યયોજન ।

દ્વે યોજને ભૂમિમગ્ન ચારુગોપુચ્છસંસ્થિતઃ ॥ ૧૬૪ ॥ યુગ્મમ્ ॥

મૂલેઽસૌ યોજનાન્યઘૌ મધ્યે પદ્ યોજનાનિ ચ ।

ચતુષ્ઠય યોજનાના ઉપર્યાયતવિસ્તૃતઃ ॥ ૧૬૫ ॥

પચર્વિંશતિરેવાષ્ટાદશૈવ દ્વાદશાપિ ચ ।

સાધિકાનિ પરિચ્છેપો મૂલે મધ્યે ચ મૂર્ધ્નિ ચ ॥ ૧૬૬ ॥

દ્વાદશાષ્ટ ચ ચત્વારિ મૂલે મધ્યે શિરસ્યપિ ।

યોજનાનિ ક્રમાદસ્ય વ્યાસાયામો મતાન્તરે ॥ ૧૬૭ ॥

સપ્તત્રિંશત્ ક્રમાત્ પચર્વિંશતિઃ દ્વાદશાપિ ચ ।

સાધિકાનિ પરિચ્છેપો મૂલે મધ્યે તથોપરિ ॥ ૧૬૮ ॥

પ્રથેક 'ખાહા' અઠારસો ખાણે યોજન અને સાડી સાત કળા છે, અને એતુ ક્ષેત્રફળ ત્રીશ લાખ બત્રીશ હજાર આઠસો અઠધાશી યોજન, બારકળા અને અગ્યાર વિકળા જેટલું છે એતુ 'શર' વગેરે સામાન્ય ભરતમેત્રનું કહી ગયા હીએ તે પ્રમાણે બાણુવુ ૧૫૬-૧૬૨

આ ક્ષેત્રમા, હિમવત પર્વતની દક્ષિણ દિશા તરફની મેખલા પાસે, ગગા અને સિન્ધુ પ્રપાત કુહડી વચ્ચે વૃષભકૂટ નામે પર્વત છે તે આઠ યોજન દૂર છે અને એ યોજન પૃથ્વી મા ખુચેલો છે વળી એ ગોપુચ્છને આકારે રહેલો છે ૧૬૩-૧૬૪

એની લઘાપહોળાઈ મૂળમા આઠ યોજન, મધ્યમા છ યોજન અને મથાળે ચાર યોજન છે ૧૬૫

વળી એનો ઘેરાવો મૂળમા પચવીશ યોજન, મધ્યમા અઠાર યોજન અને ટોચ આગળ બાર યોજનથી કપક વિશેષ છે ૧૬૬

એક એવો મત પણ છે કે એની લઘાપહોળાઈ મૂળ આગળ, મધ્યમા અને મથાળે અનુક્રમે બાર, આઠ અને ચાર યોજન છે, અને ઘેરાવો અનુક્રમે સાડત્રીશ યોજન, પચવીશ યોજન અને આશરે બાર યોજન છે ૧૬૭-૧૬૮

ઇદં ચ મતદ્વયમપિ જમ્વદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રે ॥

મતાન્તરે નનુ કથં શ્રુતે સર્વજ્ઞમૂલકે ।

તુલ્યકૈવલ્યભાજાં યદેકમેવાર્હતાં મતમ્ ॥ ૧૬૯ ॥

અત્રોચ્યતે । દુર્ભિચ્છે સ્કન્દિલાચાર્યદેવર્દ્ધિગણિવારકે ।

ગણનાભાવતઃ સાધુસાધ્વીનાં વિસ્મૃતં શ્રુતમ્ ॥ ૧૭૦ ॥

તતઃ સુભિક્ષે સંજાતે સંઘસ્ય મેલકોઽમ્ભવત્ ।

વલભ્યાં મથુરાયાં ચ સૂત્રાર્થઘટનાકૃતે ॥ ૧૭૧ ॥

વલભ્યાં સંગતે સંઘે દેવર્દ્ધિગણિરગ્રણીઃ ।

મથુગયાં સંગતે ચ સ્કન્દિલાર્યોઽગ્રણીરમૂત્ ॥ ૧૭૨ ॥

તતશ્ચ વાચનાભેદસ્તત્ર જાતઃ ક્વચિત્ ક્વચિત્ ।

વિસ્મૃતસ્મરણે ભેદો જાતુ સ્યાદુભયોરપિ ॥ ૧૭૩ ॥

તત્તૈસ્તતોઽર્વાચીનૈશ્ચ ગીતાર્થઃ પાપમીરુભિઃ ।

મતદ્વયં તુલ્યતયા કલ્પીકૃતમનિર્ણયાત્ ॥ ૧૭૪ ॥

આ બેઉ મત જ જમ્વદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રના છે

અહિં એવી ૧૬૯ ઉપનિષદ થાય છે કે શ્રુત તો સર્વજ્ઞભાષિત છે-ત્યારે એમા મતાન્તર કેમ હોય ? સર્વ અર્હતપ્રભુતુ દેવગજાન એક મરણ હોય એટલે એમનો મત પણ એક જ હોયો એમ એ ૧૬૯

એ શબ્દો મમાધાન આ પ્રમાણે —

સ્કંદિલ આચાર્ય અને દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાત્રમણના મમયમા હુડાગને લઈને સાધુસાધ્વી એમને અભ્યાસ પડતો એલેલો તેથી શ્રુતજ્ઞાન વિસ્મૃત થઈ ગયું ૧૭૦

ત્યારપછી ત્યારે મુકાળ થયો ત્યારે સૂત્રો અને એના અર્થની ઘટનાને સાડ વડલથી પુરમા અને મથુરાનગરીમા મધ એકઠો થયો હતો ૧૭૧

વડલથીપુરમા એકત્ર થયેલ સઘમા દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાત્રમણ અગ્રેસર હતા, અને મથુરામા એકત્ર થયેલ સઘમા સ્કંદિલ આચાર્ય અગ્રેસર હતા ૧૭૨

તેથી ત્યાં કોઈ કોઈ જગ્યાએ પાકાફેર થઈ ગયું હતો કેમકે વિસ્મૃત થયેલ પુનઃ સંભારતા બેઉમા તફાવત પડવાનો સંભવ છે ૧૭૩

તેથી એમણે અને ત્યારપછી પાપભીરૂ અર્વાચીન ગીતાર્થ પુરોએ, કઈ પણ નિર્ણય ન થયેલ હોઈ, બેઉ મત સ્વીકાર્યા છે ૧૭૪

સત્યપ્યેવં સામ્પ્રતીના વિસવાદં શ્રુતસ્થિતમ્ ।
 નિર્ણેતુમુત્સહન્તે યે તે જ્ઞેયા માતૃશાસિતાઃ ॥ ૧૭૫ ॥

વૈકૃત શ્રીમલયગિરિભિઃ ડ્યોતિષ્કરઢવૃત્તૌ ॥

દેશોનક્રોશતુગોઽર્દ્ધક્રોશવિસ્તૃત એવ ચ ।
 ક્રોશાયામ ઉપર્યસ્ય પ્રાસાદોઽતિમનોરમ ॥ ૧૭૬ ॥

દેવોઽન્ન વૃષભાભિરવ્ય એકપલ્યોપમસ્થિતિઃ ।
 મહર્દ્ધિકો વિજયવત્તથાસ્ય રાજધાન્યપિ ॥ ૧૭૭ ॥

શૈલોઽય ચિત્રિત ઇવ ચક્રિભિઃ જિતભારતૈઃ ।
 કાકિણીરત્નલિખિતૈઃ સમન્તાન્નિજનામભિઃ ॥ ૧૭૮ ॥

નદ્યોઽષ્ટાવિંશતિરિહ સહસ્રા દ્વ્યુત્તરા મતાઃ ।
 અમુખ્ય ભરતક્ષેત્રસ્યોર્વીશસ્યાંગના ઇવ ॥ ૧૭૯ ॥

અરકાશ્ચ પઢપ્યન્ન સુપમાસુપમાદય ।
 સદા વિપરિવર્તન્તે નિયોગિન ઇવેશિતુ ॥ ૧૮૦ ॥

ભરતક્ષેત્રમ્ ॥

આમ વાત હોવા છતાં, અત્યારના જે લોકો શાસ્ત્રનું વિસવાદિપણું ફર કરવાને માટે હિત થાય છે તે પોતાની માતાને શિખામણુ આપવા નીકળેલા જેવા બાલુવા પૂજ્ય પદ્મગિરિ પણ પોતાના ‘ જ્યોતિષ્ઠર ડ ’ ગ્રંથની ટીકામા એક વાત સ્વીકારે છે ૧૭૫ એ પર્વતપર એક સુદર પ્રાસાદ છે તે આશરે એક કોમ ઉઘો, અરધો કોસ પહોળો એક કોસ લાંબો છે ૧૭૬

એ પર્વતપર વૃષભ નામના દેવનો વાસ છે એ દેવનું પ યોગમનુ આયુષ્ય છે એને દેવની જેવી મહાન્ સમૃદ્ધિ છે અને એની રાજધાની પણ એના જેવી જ છે ૧૭૭ એ પર્વત વળી ભરતક્ષેત્રપર વિજય મેળવનારા ચક્રવર્તીઓએ સર્વતઃ કાકિણીરત્નથી એમના પોતાના નામાલિધાનને લઈને બાલુ ચિત્રોચિત્રોવાળો થયો હોયની એવો ર છે ૧૭૮

આ ક્ષેત્રમા, બાલુ ચક્રવર્તી રાજાની રાણીઓ હોયની એમ છપ્પન હબ્બર નદીઓ આ છે ૧૭૯

ત્યા વળી ‘ સુપમાસુપમા ’ વગેરે છ એ ‘ આરા ’ વારા ફરતી આવે છે, તે બાલુ કોઈ , હ મેશા વારાફરતી ઝામપર આવતા મુનિઓ હોયની । ૧૮૦

એ પ્રમાણે ભરતક્ષેત્રનું વર્ણન સ પૂર્ણ થયું

અથોત્તરાર્ધ્વભરતપર્યન્તે ઉત્તરાશ્રિતે ।

જાત્યસ્વર્ણમયો ભાતિ હિમવાન્નામ પર્વતઃ ॥ ૧૮૧ ॥

સ્પૃશન્ દ્વાભ્યાં નિજાન્તાભ્યાં પૂર્વાપરપયોનિધી ।

યોજનાનાં શતં તુંગો ભૂમગ્નઃ પંચવિશતિમ્ ॥ ૧૮૨ ॥

યોજનાનાં દશશતી દ્વિપંચાશ્તસમન્વિતા ।

કલા દ્વાદશ વિષ્કમ્ભઃ પર્વતસ્યાસ્ય કીર્તિતઃ ॥ ૧૮૩ ॥

યોજનાનાં પચ્ચદશશતાન્યથાષ્ટસપ્તતિઃ ।

અષ્ટાદશ કલાશ્ચાગ્ર શરઃ પ્રોક્તો જિતસ્મરૈઃ ॥ ૧૮૪ ॥

યોજનાનાં સહસ્રાણિ ચતુર્વિંશતિરેવ ચ ।

સ દ્વાત્રિશન્નવશતી પ્રત્યંચાસ્ય કલાર્ધયુક્ ॥ ૧૮૫ ॥

ધનુઃપૃષ્ઠ યોજનાનાં સહસ્રા પંચવિંશતિઃ ।

દ્વે શતે ત્રિશદધિકે ચતસ્રશ્ચાધિકાઃ કલાઃ ॥ ૧૮૬ ॥

યોજનાનાં સહસ્રાણિ પચ ત્રીણિ શતાનિ ચ ।

સાર્દ્ધાનિ બાહૈકૈકાસ્યાધ્યર્દ્ધા પચ્ચદશાંશકાઃ ॥ ૧૮૭ ॥

કોટીદ્વયં ચ લક્ષાણિ યોજનાનાં ચતુર્દશ ।

પદ્મપચાશ્તસહસ્રાણિ શતાનિ નવ ચોપરિ ॥ ૧૮૮ ॥

હવે ઉત્તરાર્ધભરતના ઉત્તર તરફના છેડાપર ભવિવ તમુવર્ણમય હિમવાન નામનો પર્વત શોભી રહ્યો છે ૧૮૧

એનો એક છેડો પૂર્વ સમુદ્ર સુધી, અને બીજો પાશ્વમ સમુદ્ર સુધી લાખાયેલો છે એ એકસો યોજન ઉંચા છે અને પચવીશ યોજન પૃથ્વીમા ગૂઢ રહેલો છે ૧૮૨

એનો 'વિષ્કમ્ભ' એક હજાર બાવન યોજન અને બાર કળા છે ૧૮૩

એનો 'શર' પ હરસો અઠ્યોત્તેર યોજન ને અઠાર કળા છે ૧૮૪

એની 'જગા' ચોવીશ હજાર નવસો ત્રીશ યોજન અને અરધી કળા છે ૧૮૫

એનું ધનુ પૃષ્ઠ વળી પચવીશ હજાર બસો ત્રીશ યોજન અને ચાર કળા છે ૧૮૬

એની પ્રત્યેક 'બાહા' પાચ હજાર ત્રણસો પચાસ યોજન અને સાડાપંદર કળા છે ૧૮૭.

એકસપ્તતિરેવાદ્યૌ કલાશ્ચ વિકલા દશ ।

ભૂમૌ પ્રતરગણિત નિર્દિષ્ટ હિમવદ્ગિરેઃ ॥ ૧૮૯ ॥ યુગ્મમ્ ॥

કોટીનાં દ્વે શતે કોટયશ્ચતુર્દશાય લક્ષ્મકાઃ ।

પદ્મપચાશત્ તથા સપ્તનવતિશ્ચ સહસ્રકાઃ ॥ ૧૯૦ ॥

એકં શત ચતુશ્ચત્વારિંશ કલાશ્ચ ષોડશ ।

વિકલા દ્વાદશેત્યુક્ત શૈલેઽસ્મિન્ સર્વતો ઘનમ્ ॥ ૧૯૧ ॥ યુગ્મ ॥

વેદિકાવનત્વણદાભ્યા રમ્યોઽય પાર્શ્વયોઃ દ્વયો ।

વેદિકાવનત્વણદાના સર્વ માનાદિ પૂર્વવત્ ॥ ૧૯૨ ॥

અષ્ટૈકાદશ કૂટાનિ વિભ્રતિ પ્રકટપ્રભામ્ ।

સિદ્ધાયતનમુત્થાનિ પ્રાચ્યા આરમ્ભ્ય પૂર્વવત્ ॥ ૧૯૩ ॥

સ્યાત્ સિદ્ધાયતન છુદ્ધહિમવન્નામક પરમ્ ।

તૃતીય ભરતાભિલ્યમિલાકૂટ તત્ પરમ્ ॥ ૧૯૪ ॥

ગગાવર્તનકૂટ ચ શ્રીદેવીકૂટમિત્યપિ ।

રોહિતાંશાસૂરીકૂટ સિન્ધ્વાવર્તનસજ્જકમ્ ॥ ૧૯૫ ॥

સુરાદેવીકૂટમિતિ પરં હૈમવતાભિધમ્ ।

एकादश वैश्रमण कूटानि हिमवद्गिरेः ॥ १९६ ॥ विशेषकम् ॥

૧૮૯ એ પર્વતની ભૂમિતુ 'પ્રતર' વગી એ કરોડ ચૌદ લાખ છપ્પન હજાર નવસો એકો તેર ચૌગન, આઠ કળા અને દશ વિકળા બેટલુ છે ૧૮૮-૧૮૯

૧૯૦ એ પર્વતતુ સમગ્ર 'ઘન' બસોચૌદ કરોડ છપ્પન લાખ સતાણું હજાર એકસો ચુમાળીશ ચૌગન, સોળ કળા અને બાર વિકળા છે ૧૯૦-૧૯૧

એની બેઠ બાળુએ વળી પદ્મવેદિકા અને સુશોભિત બગીચા આવેલા છે એ સર્વતુ પ્રમાણુ આદિ સઘણુ પૂર્વવત્ સમજવુ ૧૯૨

આ પર્વતપર પૂર્વની પેઠે પૂર્વ દિશાથી આરભીને, સિદ્ધાયતન આદિ અગ્યાર શિખરો પ્રકટપણુ ચોલી રહ્યા છે ૧૯૩

પહેલુ સિદ્ધાયતન, બીજુ છુ-લહિમવત, ત્રીજુ ભરત, ચોથુ ઇલાકૂટ, પાચમુ ગગા વર્તન, છઠ્ઠુ શ્રીદેવીકૂટ, સાતમુ રોહિતાંશાસૂરીકૂટ, આઠમુ સિન્ધ્વાવર્તન, નવમુ સુરાદેવીકૂટ, દશમું હૈમવત અને અગ્યારમુ વૈશ્રમણ—આ પ્રમાણુ એ અગ્યાર શિખરો છે ૧૯૪-૧૯૬

સર્વાણ્યમૂનિ રાત્નાનિ મૂલે ચ વ્યાસદૈર્ઘ્યતઃ ।
 યોજનાનાં પંચશતી તાવદેવોચ્છ્રિતાનિ ચ ॥ ૧૯૭ ॥
 મધ્યે ચ ત્રિશતીં પંચસસત્યાઢયાં શિરસ્યથ ।
 તતાનિ દ્વે શતે સાદ્ધે ગોપુચ્છસસ્થિતાન્યતઃ ॥ ૧૯૮ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 શતા. પંચદશૈકાશીત્યધિકાઃ કિંચનાધિકાઃ ।
 ઇકાદશ કિંચિદૂનપઢશીતિયુતા. શતા. ॥ ૧૯૯ ॥
 શતાઃ સસૈકનવતિસંયુતા કિંચિદૂનકા. ।
 પરિક્ષેપા ક્રમાદેપુ મૂલે મધ્યે ચ મૂર્ધનિ ॥ ૨૦૦ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 સિદ્ધાયતનકૂટસ્યોપરિ સિદ્ધાલયો મહાન્ ।
 પંચાશયોજનાન્યાયામતઃ સ પરિકીર્તિત ॥ ૨૦૧ ॥
 વિષ્કમ્ભતો યોજનાનિ પ્રજ્ઞત પંચવિંશતિઃ ।
 પદ્મત્રિંશયોજનાન્યુચ્ચ ત્રિદ્વારો ભાસ્વરપ્રભઃ ॥ ૨૦૨ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 વિના પ્રતીર્ચીં ત્રિદિશં દ્વારમેકૈકમુચ્છ્રિતમ્ ।
 યોજનાન્યપ્ત ચત્વારિ સ્યાદ્વિસ્તારપ્રવેશયોઃ ॥ ૨૦૩ ॥

આ સમજા શિખરો રત્નમય છે એઓ પાચનો પાચસો યોજન ઉંચા છે એમનો વિસ્તાર મૂળ આગળ પાચસો યોજન, મધ્યમા ત્રણસો પચોતેર યોજન અને મથાળે બસો પચાસ યોજન છે આમ એઓ ઉંચા રહેલા ગોપુચ્છને આકારે છે ૧૯૭-૧૯૮

૫૧ી પ્રત્યેક શિખરનો પરિક્ષેપ એટલે ઘેરાવો મૂળ આગળ પદ્મરસો એકાશી યોજનથી કપક અધિક, મધ્યભાગમા અગ્યારસો છાશી યોજનથી કપક ન્યૂન, અને મથાળે ચાતસો એકાદ્ધ યોજનથી સહેજ ઓછો છે ૧૯૯-૨૦૦

સિદ્ધાયતન નામના પહેલા શિખરપર એક સિદ્ધમ દિર છે તે પચાસ યોજન લાંબુ, પચવીશ યોજન પહોળુ અને છત્રીશ યોજન ઉચુ છે એની કાન્તિ અત્યંત દેદીપ્યમાન છે ૫૧ી એને ત્રણ દ્વાર છે ૨૦૧-૨૦૨

તે ત્રણે દ્વાર પશ્ચિમશિવાયની ત્રણે દિશામા અડેક આવેલ છે એ પ્રત્યેકની ઉંચાઈ આઠ યોજનની અને પહોળાઈ ચાર યોજનની છે ૨૦૩

દેવા દેવ્યશ્ચ સર્વેઽમી એકપલ્યોપમાયુપ ।

મહર્દ્ધિકા વિજયવત્તથૈપાં રાજધાન્યપિ ॥ ૨૧૧ ॥

एता देव्यश्च भवनपतिजातिगता मताः ।

व्यन्तरीणामर्द्धपल्यमायुरुत्कर्षतोऽपि यत् ॥ ૨૧૨ ॥

एवं वक्ष्यमाणा अपि देव्यो ज्ञेया ॥

વક્ષ્યમાણપર્વતેષુ યાનિ ચૈત્યાનિ યેઽપિ ચ ।

પ્રાસાદા દેવતાનાં તે સર્વેઽન્નત્યૈઃ સમાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૨૧૩ ॥

गिररस्योपरितले ह्रदः पद्मह्रदाभिः ।

યોજનાનિ દશોદ્ધિદ્ધં સહસ્રયોજનાયતઃ ॥ ૨૧૪ ॥

शतानि पच विस्तीर्णो वेदिकावनमण्डितः ।

ચતુર્દિશ તોરણાદ્યત્રિસોપાનમનૉરમઃ ॥ ૨૧૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥

अथ च वक्ष्यमाणाश्च महापद्मह्रदादयः ।

સર્વે પૂર્વાપરાયામા દક્ષિણોત્તરવિસ્તૃતાઃ ॥ ૨૧૬ ॥

આ સર્વ દેવદેવીઓનું એક પ-યોપમનું આયુધ છે એઓ સર્વ વિજયદેવની જેવી સમૃદ્ધિવાળા છે અને એમની રાજધાનીઓ પણ વિજયદેવવત્ બાણી લેવી ૨૧૧

જે દેવીઓ છે તે સર્વે ભવનપતિની ભતિની છે, કારણકે બ્ય તરદેવીઓનું તે આયુધ ઉત્કૃષ્ટત અરધા પ-યોપમનું છે ૨૧૨

વળી જે દેવીઓની હવે પછી વાત આવશે એ દેવીઓ પણ એજ ભતિની સમજવી

વળી જે પર્વતોનું હવે વર્ણન કરવામા આવશે એ પર્વતોપર જે ચૈત્ય અને દેવોના પ્રાસાદ છે તે સર્વે આ પર્વતના ચૈત્ય અને પ્રાસાદ જેવા સમજી લેવા ૨૧૩

આ પર્વતપર એક પદ્મદ્રહ નામનો દ્રહ-ધરો આવેલો છે તે દશ યોજન ઉંડો, હબર યોજન લાંબો અને પાચમો યોજન પહોળો છે ૨૧૪

એની આસપાસ પદ્મવેદિકા અને સુદર વન શોભી રહ્યા છે, અને એને ચારે દિશાએ તોરણોવાળા ત્રણ ત્રણ મનહર પગથીયા છે ૨૧૫

આ પદ્મદ્રહ અને હવે પછી વર્ણવવામા આવશે એ મહાપદ્મદ્રહ વગેરે સર્વે પૂર્વપશ્ચિમ લાંબા અને ઉત્તરદક્ષિણ પહોળા છે ૨૧૬

તથાહુઃ । હિમવતસેલસિહરે વરારવિદદહો સલિલપુણ્ણો ।
 દસજોઞ્ણાવગાહો વિચ્છિન્નો દાહિણુત્તરઞ્ણો ॥ ૨૧૭ ॥

તસ્ય મધ્યે પદ્મમેક યોજનાયતવિસ્તૃતમ્ ।
 ઞ્ણ્વયોજનવાહલ્ય તાવદેવોચ્છિન્નત જલાત્ ॥ ૨૧૮ ॥
 જલે મગ્ન યોજનાનિ દશૈતજ્જગતીવૃતમ્ ।
 જમ્બૂદ્વીપજગત્યામા સા ગવાક્ષાલિરાજિતા ॥ ૨૧૯ ॥
 કિન્ત્વસૌ યોજનાન્યષ્ટાદશોચ્ચા સર્વસંસ્પૃયા ।
 જલેઽવગાહા દશ યદ્યોજનાન્યષ્ટ ચોપરિ ॥ ૨૨૦ ॥

યત્તુ જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિમૂલસૂત્રે જમ્બૂદ્વીવજગદ્વપ્પમાણા ઇત્યુક્તં તજ્જલા-
 વગાહપ્રમાણમવિવક્ષિત્વા ઇતિ તદ્વૃત્તૌ ॥

કિંચ વજ્રમૂલ રિષ્ટકદ વૈદૂર્યનાલવન્ધુરમ્ ।
 વૈદૂર્યવાદ્યપત્ર તજામ્બૂનદાન્તરચ્છદમ્ ॥ ૨૨૧ ॥

એ સ બધા અન્યત્ર કહ્યું છે કે —હિમવતસેલના શિખર પર એક જળપૂર્ણ સુદર પદ્મદ્રહ છે—તે દશ યોજન ઉંડો છે અને ઉત્તર દક્ષિણ પહોળો છે ૨૧૭

એ પદ્મદ્રહમાં એક કમળ છે તે એક યોજન લાંબુપહોળું છે, અરધો યોજન ઝાડું છે અને એટલું જ જળથી ઉચું (ઉપર) છે ૨૧૮

એ કમળ વળી દશ યોજન જળની અદર યુટેલું છે અને એની આસપાસ એક જગતી—કોટ આવી રહ્યો છે તે કોટ જમ્બૂદ્વીપના જગતી—કોટની જેમ અનેક ઝરૂખાઓથી સુક્ત હોઇને બહુ રમણીય લાગે છે ૨૧૯

આ જગતી—કોટ દર યોજન જળના ડુંગરો અને આઠ યોજન જળની ઉપર હોઇને કુલ અઠાર યોજન ઉંચો છે ૨૨૦

જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિમૂલ સૂત્રમાં ‘ જમ્બૂદ્વીપના કોટ જેવડો ’ એમ જે કહ્યું છે તે જળની અદર રહેલા ભાગ શિવાયના (ભાગ)—બહાર રહેલા ભાગનું માપ સમજવું આવે એની વૃત્તિની અદર ખુલાસો છે

વળી એ કમળનું મૂળ વજ્રનું છે, એનો કદ રિષ્ટરત્નમય છે, એની નાલિદા વૈદૂર્યરત્નની છે, એના બહારના પત્રો વૈદૂર્યરત્નના અને અસ્થન્તર સુવર્ણમય છે ૨૨૧

अत्रायं विशेषोऽस्ति ॥ बृहत्क्षेत्रविचारवृत्त्यादौ बाह्यानि चत्वारि
पत्राणि वैदूर्यमयानि शेषाणि तु रस्तसुवर्णमयान्युक्तानि । जम्बूद्वीपप्र-
ज्ञसिसूत्रे जाम्बूनदमीपद्रवत्स्वर्णं तन्मयान्यभ्यन्तरपत्राणि इत्युक्तम् ।
सिरिनिलयक्षेत्रविचारवृत्तौ तु पीतस्वर्णमयान्युक्तानि । इति ॥

તપનીયકેસરવૃન્તા સૌવર્ણી કર્ણિકા ભવેત્તસ્ય ।

द्विक्रोशायतवितता क्रोशोच्चा श्रीभवनमस्याम् ॥ ૨૧૨ ॥

एकक्रोशायतमेतत्तथार्द्धक्रोशविस्तृतम् ।

ऊनक्रोशोन्नतं तत्र दक्षिणोत्तरपूर्वतः ॥ ૨૧૩ ॥

पचचापशतोत्तुगं तदर्द्धव्यासमेककम् ।

द्वारं तत्रાય भवनमध्येऽस्ति मणिपीठिका ॥ ૨૧૪ ॥ युग्मम् ॥

सापि पचशतधनुर्व्यासायामार्द्धમેદુરા ।

उपर्यस्या शयनीય શ્રીદેવીયોગ્યમુત્તમમ્ ॥ ૨૧૫ ॥

पट्टजातीयैः परिक्षेपै वेष्टितं मूलपकजम् ।

क्रमादर्द्धार्द्धमानाब्जाः परिक्षेपा समेऽप्यमी ॥ ૨૧૬ ॥

આ સબધમા ' જુદાં ક્ષેત્રવિચાર ' ની ટીકામા એમ કહ્યું છે કે ક્ષેત્ર ચાર બાહ્ય પત્રો વૈદૂર્યરત્નના છે, શેષ પત્રો લાલ સુવર્ણના છે વળી ' જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞાસ્ત ' સૂત્રમા અભ્યન્તર પત્રોને જામ્બૂનદમય એટલે મહેજ રક્તવર્ણના સુવર્ણના કહ્યા છે ' સિરિનિલય ' ક્ષેત્ર વિચારની વૃત્તિમા વળી પીતસુવર્ણના કહ્યા છે

એના ડેસરના વૃન્તા લાલ સુવર્ણના અને ઢર્ણિકા પીતસુવર્ણની કહી છે એ ઢર્ણિકા બે ડોમ લાખીપહોળી અને એક ઠોસ ઉચી છે, અને એની અદ્ધ શ્રીદેવીતુ લવન આવેલું છે ૨૧૨

એ લવન એક ઠોસ લાળુ, અરધો ડોમ પહોળુ અને ઠોસ થોડેડું ઉચુ છે એમા દક્ષિણ, ઉત્તર અને પૂર્વ-એમ ત્રણ દિશાએ પાચસો ધનુષ્ય ઉચુ અને એથી અરધુ પહોળુ એકેઠ દ્વાર છે એ લવનના મધ્ય ભાગમા વળી એક મણિપીઠ છે ૨૧૩-૨૧૪

એ મણિપીઠ પાચસો ધનુષ્યના વિસ્તારની અને એથી અરધી જાડી છે એની ઉપર શ્રી દેવીને યોગ્ય ઉત્તમ શય્યા છે ૨૧૫

ઉપર જે એક કમળ કહ્યું છે તે-મૂળકમળ-ની આસપાસ, એનાથી અર્ધ અર્ધ માનના કમળોના છ વર્તુળ કે વચ છે ૨૧૬

અષ્ટોત્તરં શતં પદ્માઃ પ્રથમે પરિધૌ સ્થિતા ।
 મૂલપદ્માદર્દ્ધમાનાઃ શ્રીદેવીમૂપચૈર્મૃતાઃ ॥ ૨૨૭ ॥
 વાયૂત્તરેશાનદિષ્ઠુ સામાનિકસુધામુજામ્ ।
 ચતુ સહસ્રી પદ્માના તાવતાં પરિકીર્તિતા ॥ ૨૨૮ ॥
 મહત્તરાણા દેવીના પ્રાક્ ચત્વાર્યમ્બુજાનિ ચ ।
 સહસ્રારણ્યષ્ટ ચાગ્નેય્યામભ્યન્તરસભાજુપામ્ ॥ ૨૨૯ ॥
 સહસ્રારણિ દશાઽજ્ઞાનામપાઞ્ચા મધ્યપર્વદામ્ ।
 દ્વાદશાઽજ્ઞસહસ્રારણિ નૈર્ઋત્યા વાહ્યપર્વદામ્ ॥ ૨૩૦ ॥
 સેનાપતીનાં સસાનાં પ્રત્યક્ સત્તામ્બુજાનિ ચ ।
 દ્વિતીયોઽય પરિક્ષેપો મૂલપદ્મસ્ય વર્ણિત ॥ ૨૩૧ ॥
 આત્મરક્ષિસહસ્રારણાં પોડશાનાં ચતુર્દિશમ્ ।
 ચતુઃસહસ્રી પ્રત્યેક પરિવેપે તૃતીયકે ॥ ૨૩૨ ॥
 ત્રયઃ પરા પરિક્ષેપા અભિયોગિપયોરુહામ્ ।
 દ્વાત્રિશત્ પ્રથમે લક્ષા અભ્યન્તરાભિયોગિનામ્ ॥ ૨૩૩ ॥

પહેલા વર્તુળમાં એકતોને આઠ ક્રમજો છે તે મૂળક્રમજોથી અર્ધ માન-માપના છે તેમાં શ્રીદેવીના આભૂષણો ભર્યા છે ૨૨૭

(હવે બીજા વલયમાં) વાયવ્ય, ઉત્તર અને ઈશાન દિશાઓમાં ચાર હજાર સામાનિક દેવીના ચાર હજાર ક્રમજો છે ૨૨૮

પૂર્વદિશામાં મહત્તરા દેવીઓના ચાર ક્રમજો છે, અગ્નિ ડોણમાં અગ્નિ-૧૨ સલામાં બે સનારા દેવીના આઠ હજાર ક્રમજો છે ૨૨૯

દક્ષિણ દિશામાં મધ્યસલામાં બેસનારા દેવીના દશ હજાર ક્રમજો છે, અને નૈર્ઋત્યકોણમાં બાહ્યપર્વદાના દેવીના ચાર હજાર ક્રમજો છે વળી પશ્ચિમ દિશામાં સાત સેનાપતિઓના સાત ક્રમજો છે

એ પ્રમાણે મૂળક્રમજોના બીજા વલયનું સ્વરૂપ થયું ૨૩૦-૨૩૧

હવે ત્રીજા વલયમાં, પ્રત્યેક દિશામાં ચારચાર હજાર એમ ચારે દિશામાં થઈને સોળ હજાર ક્રમજો સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવીના છે ૨૩૨

હવે ચોથું, પાંચમું અને છઠ્ઠું એમ ત્રણ વલયો રહ્યા એ ત્રણેમાં અભિયોગી (સેવક)

चत्वारिंशत् पद्मलक्षा मध्ये मध्याभियोगिनाम् ।

लक्षाणामष्टचत्वारिंशत् बाह्ये बाह्यसेविनाम् ॥ २३४ ॥ युग्मम् ॥

कोट्येका विशतिर्लक्षाः पद्मानां सर्वसंख्यया ।

सहस्राणि च पचाशत् शत विंशतिसंयुतम् ॥ २३५ ॥

अत्र पट् परिक्षेपा इति पट्जातीयाः परिक्षेपा इति वाच्यम् ॥

તથાહિ ॥ આઘા મૂલપદ્માર્દ્ધમાના જાતિઃ । દ્વિતીયા તત્તતુર્યભાગ-
માના જાતિઃ । યાવત્ પઠી ચતુઃષ્ટિતમભાગમાના જાતિરિતિ ॥ અન્યથા
તુ યોજનાત્મના સહસ્રત્રયાત્મકે ધનુરાત્મના ચત્વારિંશલ્લક્ષાધિકાદ્વિ-
કોટિપ્રમિતે હૃદપરમપરિધૌ ષષ્ટપરિક્ષેપપદ્માનાં ષષ્ટિકોટિધનુઃક્ષેત્રમાત
વ્યાનામ્ એકપંક્ત્યા શ્રવકાશો ન સંભવતિ ॥

તતશ્ચ તત્તત્પરિધિક્ષેત્રપરિક્ષેપપદ્મસંખ્યાવિસ્તારાન્ પરિભાવ્ય યત્ર
યાવત્યઃ પંક્તયઃ સંભવન્તિ તત્ર તાવતીભિઃ પંક્તિભિઃ એક એવ પરિક્ષેપો
જ્ઞેય । પદ્માનામનેકજાતીયત્વાત્ । એવં ચ પંચલક્ષયોજનાત્મકે હૃદક્ષેત્ર
ફલે તાનિ સર્વાણ્યપિ પદ્માનિ સુલેન માન્ત્યેવ । પદ્મરુદ્ધક્ષેત્રસ્ય સર્વસંક

દેવોના કમળો છે તે આવી રીતે — ચોથા વલયમા અભ્યન્તર પર્ષદાના અલિયોગી દેવોના
બીજીશ લાખ કમળો છે, પાચમા વલયમા મધ્યમ પર્ષદાના અલિયોગી દેવોના ચાળીશ લાખ
કમળો છે, અને છઠ્ઠા વલયમા બાહ્ય પર્ષદાના અલિયોગી દેવોના અડતાલીશ લાખ કમળો
છે ૨૩૩-૨૩૪

એ પ્રમાણે સમગ્ર મળીને એક કોઠ વીશ લાખ પચાસ હજાર ને વીશ કમળો થયા ૨૩૫

અહિં ‘ ૧ વલય ’ એટલે ‘ ૯ જાતિના વલય ’ એમ સમજવું તે આ પ્રમાણે —
પહેલી જાતિ તે મૂળ પદ્મ કરતા અરધા માન વાળી, બીજી જાતિ તે મૂળ પદ્મ કરતા ચતુર્થાંશ
માનવાળી, ત્રીજી જાતિ તે મૂળ પદ્મ કરતા અઠમાશ માન વાળી, ચોથી જાતિ સોળમા ભાગના
માનવાળી, પાચમી જાતિશમા ભાગના માનવાળી અને છઠ્ઠી જાતિ (મૂળ પદ્મ કરતા) ચોસડમા
ભાગના માન વાળી એમ જાણત છે એ એમ ન હોય તો ત્રણ હજાર ચોજન અથવા એ કોઠ
ચાલીશ લાખ ધનુષ્ય જેટલા તે દ્રહુના ઉત્કૃષ્ટ ઘેરાવામા, સાઠ કોઠ ધનુષ્ય જેવડા ક્ષેત્રમા સ-
માર્ધ શેડ એવા છઠ્ઠા વલયના કમળો, એક પકિતમા સમાઈ શકે નહિ

માટે તે તે પરિધિક્ષેત્રના ઘેરાવાના કમળોની સખ્યા તથા વિસ્તાર—જેઉં વાના વિચારીને, જ્યાં
જેટલી પકિતઓ સલાવે ત્યાં તેટલી પકિતઓનું એક વલય કે પર્વુજ સમજવું, કેમકે કમ-

ગગાદ્વીપશ્ચ ભાત્યસ્મિન્ દ્વૌ ક્રોશાવુચ્છિતો જલાત્ ।
 યદ્યૌ ચ યોજનાન્યેષ વિષ્કમ્ભાયામમાનતઃ ॥ ૨૪૫ ॥
 ગગાદ્વીપોપરિ ગંગાભવન પીઠિકાદિયુક્ ।
 સ્વરૂપતો માનતશ્ચ શ્રીદેવીભવનોપમમ્ ॥ ૨૪૬ ॥
 દાક્ષિણાત્યતોરણેન ગંગાપ્રપાતકુણ્ડતઃ ।
 નિર્ગત્ય વૈતાલ્યોપાન્તે નદીસપ્તસહસ્રયુક્ ॥ ૨૪૭ ॥
 ય્વણ્ડપ્રપાતપ્રાગ્ભાગે મિત્વા વૈતાલ્યમૂધરમ્ ।
 દાક્ષિણાત્યસપ્તનદીસહસ્રપરિવારિતા ॥ ૨૪૮ ॥
 એવ ચતુર્દશનદીસહસ્રાપૂરિતામિત ।
 પૂર્વતો જગતીં મિત્વા ગગા વિશતિ વારિધિમ્ ॥ ૨૪૯ ॥ ત્રિભિઃ
 વિશેષકમ્ ॥

સક્રોશાનિ યોજનાનિ પડસ્યા હ્રદનિર્ગમે ।

વ્યાસઃ ક્રોશાર્ધમુદ્વેધઃ કુણ્ડપાતાવધિઃ સ ચ ॥ ૨૫૦ ॥

તથોક્તં જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રે । ગગામહાનર્દપવાહે દ્વક્રોસાદ્ જોશ્ન-
 ણાદ્ વિસ્કભેણ પશ્યન્તા અદ્વક્રોસં ઉબ્વેદેણ ॥

એ કુડની અદર ગગાદ્વીપ નામનો એક સુદર દ્વીપ છે તે જળથી બે કોસ ઉંચો છે, અને આકાશોજન વિસ્તારમા છે ૨૪૫

એ દ્વીપમા પીઠિકા વગેરેથી સુકત એવુ ગગાદેવીનું ભવન શોભી રહ્યું છે—તેનું સ્વરૂપ, પ્રમાણ ઇત્યાદિ શ્રીદેવીના ભવન સમાન છે ૨૪૬

ગગાપ્રપાતકુડના દક્ષિણ દિશાના તોરણથી ગગાનદી નીકળે છે એને વૈતાલ્યપર્વત પાસે સાત હજાર નદીઓ મળે છે ત્યાંથી એ ખડપ્રપાતા ગુફાના પૂર્વભાગમા વૈતાલ્યપર્વતને લેદીને આગળ વહે છે ત્યાં એને બીજી સાત હજાર નદીઓ મળે છે એમ ચૈત્ર હજાર નદીઓના પરિવાર સહિત પૂર્વતરફની જગતી—કોટને લેદીને એ સમુદ્રમા ભળે છે ૨૪૭-૨૪૮

દ્રહમાથી નીકળે છે ત્યાં એની પહોળાઈ છ ચોજન ને એક કોસ છે અને ત્યાંથી કુડમા પડતા સુધીમા ઉંડાઈ અરધો કોસ છે ૨૫૦

આ સબધમા જ જૂદીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રમા તો આ જ અભિપ્રાય છે પરંતુ સમવાયાગસૂત્ર મા એમ છે કે —ગગા અને સિંધુનદીનો પ્રવાહ ચોવીશ કોસથી કંઈક વિશેષ છે

સમવાયાંગે તુ । ગંગાસિન્ધુઓ નર્દૈઓ ણ પવહે સાતિરેગાઈં ચડ-
વિસં કોસાઈં વિસ્થરેણં પણ્ણત્તે । ઇત્યુક્તમ્ ॥

કુણ્ડોદ્ગમાદનુ વ્યાસો યોજનં યોજનં પ્રતિ ।

પાર્શ્વદ્વયે સમુદિતો ધનૂપિ દશ વર્દ્ધતે ॥ ૨૫૧ ॥

एव च वारिधेः सगमे सार्द्धा द्वापष्टिः योजनान्यसौ ।

मौलादशघ्नो यद्व्यासो नदीनामब्धिसगमे ॥ २५२ ॥

व्यासात् पचाशत्तमोऽशः सर्वत्रोद्वेध ईरितः ।

क्रोशस्यार्द्धं ततो मूले प्रान्ते सक्रोशयोजनम् ॥ २५३ ॥

वेदिकावनखण्डौ च प्रत्येकं पार्श्वयो द्वयोः ।

महानदीनां सर्वासां दृष्टौ दृष्टजगत्रयैः ॥ २५४ ॥

તથોક્તં જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રે ગંગાવર્ણને । ઉમઓ પાર્સિ દોર્હિં
પડમવરવેદ્યાર્હિં દોર્હિં વણ્ણખંડેહિ સપરિસ્થિત્તા વેદ્યાવણ્ણખંડવણ્ણઓ ભા-
ણિયઠ્ઠો ॥

अथ गंगामहानद्या यत्राम्भोनिधिसंगमः ।

तत्र तीर्थं मागधाख्यं तस्येशो मागध सुरः ॥ २५५ ॥

કુડમાથી નીકળ્યા બાદ એની પહોળાઈ દરેક પડખે દર યોજને દગ દગ ધનુષ વધતી
ભાય છે અને એવી રીતે મયુદ્રપ્રવેશમયે તે સાડાબામઠ યોજન થાય છે એટલા માટેજ કહે
વાય છે કે નદીની પહોળાઈ સમુદ્રના મ ગમ વખતે મૂળ કરતા દશ ગણી થાય છે ૨૫૧-૨૫૨

વળી ઉંડાઈ મર્ત્ર પહોળાઈથી પચાસમા ભાગની હોય છે, એટલે એની ઉંડાઈ મૂળ
આગળ અર્ધ ટોસની, અને પ્રાન્તે એક યોજન અને એડ ટોસની છે ૨૫૩

વળી દરેક મહાનદીને બેઉ પડખે પદ્મવેદિકા અને બગીચા હોય છે એમ શ્રીભિન
પ્રભુઓએ કહેલું છે ૨૫૪

જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રમા ગંગાનદીનું વર્ણન કર્યું છે ત્યાં પણ કહ્યું છે કે-એની બેઉ બાજુએ
પદ્મવેદિકા અને વનખડ-બગીચા આવેલા છે તેજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહિં પણ સમજવું

હવે એ ગંગામહાનદીનો સમુદ્ર સાથે સ જમ થાય છે ત્યાં ‘ માગધ ’ નામનું તીર્થ છે
અને તેનો માગધ નામે દેવ વ્વામી છે ૨૫૫

एव सिन्धुनदीवार्द्धियोगे प्रभासनामकम् ।

एतयोरन्तराले च वरदाम पयोनिधौ ॥ २५६ ॥

તથોક્તં જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિદ્ધતૌ । ગંગા માગધતીર્થસ્થાને સમુદ્ર પ્રવિ
તિ તથા પ્રભાસનામતીર્થસ્થાને સિન્ધુનદી સમુદ્ર પ્રવિશતિ ॥

तीर्थ नामावतरणमार्गोऽम्भोधौ तटाकवत् ।

तीर्थस्यार्थो भाव्य एव शीताशीतोदयोरपि ॥ २५७ ॥

તદુક્ત સ્થાનાગવૃત્તૌ । તીર્થાનિ ચક્રવર્તિન સમુદ્રશીતાદિમહાનથ
તારલચણાનિ તત્ત્વામકદેવનિવાસભૂતાનિ । તત્ર ભરતૈરવતયો તાનિ
વૈદક્ષિણાપરસમુદ્રેષુ । વિજયેષુ તુ શીતાશીતોદામહાનદ્યો પૂર્વાદિક્રમે
વ । इति तृतीये स्थानके ॥

एषां तीर्थसदृक्नाम्नां देवानां स्वस्वतीर्थत ।

योजनेषु द्वादशसु राजधान्य. पयोनिधौ ॥ २५८ ॥

कृताष्टमतपाश्चक्री रथनाभिस्पृगम्भसि ।

स्थित्वा वार्धौ स्वનામાકશર મુક્ત્વા જયત્પમૂન્ ॥ ૨૫૯ ॥

એજ પ્રમાણે સિન્ધુનદીના સમુદ્રસંગમ આગળ ‘ પ્રભામ ’ તીર્થ છે વળી બેઉ તીર્થોની
અંતરે, મમુદ્રની અંદર ‘ વરદામ ’ તીર્થ આવેલું છે ૨૫૬

આ સળધમા જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિદ્ધની વૃત્તિમા ઢલું છે કે—ગંગાની માગધતીર્થ
માગળ સમુદ્રને મળે છે અને સિન્ધુનદી પ્રભામતીર્થ આગળ સમુદ્રને મળે છે

જેવી રીતે તળાવમા ઉતરવાનો તેવીજ રીતે સમુદ્રમા ઉતરવાનો માર્ગ—એ ‘ તીર્થ ’ તીર્થ
પ્રાપ્તિનો આ અર્થ શીતા અને શીતોદા નદીઓના સળધમા પણ સમજવો ૨૫૭

સ્થાનાગસૂત્રના ત્રીજા ‘ સ્થાનક ’ મા ઢલું છે કે—સમુદ્ર અને શીતા આદિ મહાનદી
ઓમા ચક્રવર્તિને ઉતરવાના માર્ગરૂપ જે તીર્થ તે એજ નામના દેવને રહેવાના સ્થાનરૂપ છે
મરત અને ભૈરવત મેત્રોના તીર્થ પૂર્વ, દક્ષિણ અને પશ્ચિમ મમુદ્રમા છે, અને ‘ વિજયો ’ ના
તીર્થો, પૂર્વાદિકને અનુક્રમેજ શીતા અને શીતોદા નદીઓમા છે

જે તીર્થોના નામ છે તેજ તે તે તીર્થના અધિપતિઓના નામ છે પ્રત્યેકની રાજધાની
એના તીર્થથી બાર યોજન દૂર સમુદ્રમા છે ૨૫૮

દિગ્વિજયાર્થે નિકળેલો ચક્રવર્તી ‘ અહમ ’ નો તપ કરી, રથની નાભિમુધી આવે એટલા
જગમા મમુદ્રમા રહી મનામાઝિત બાણ ફેંકી એ તીર્થાધિપતિદેવોને જીતે છે ૨૫૯

ક્ષેત્રલોક] સિન્ધુ નદીની દક્ષીણત્વ । ગગા-સિન્ધુ-ના 'ત્રિલ' ઉર્ફે ગુફાઓ । (૨૨૫)

પ્રતીચ્યતોરણેનાથ હ્રદાત્તસ્માદ્વિનિર્ગતા ।

ગત્વા પ્રતીચ્યામાવૃત્તા સિન્ધ્વાવર્તનકૂટત ॥ ૨૬૦ ॥

દક્ષિણાભિમુખી શૈલાત્ કુળે નિપત્ય નિર્ગતા ।

પ્રત્યગ્ભાગે તમિસ્ત્રાયા મિત્ત્વા વૈતાલ્યમ્ભૂધરમ્ ॥ ૨૬૧ ॥

તતઃ પશ્ચિમદિગ્ભાગે વિમિથ્ય જગતીમધઃ ।

વિશત્યમ્ભોનિધિ સિન્ધુઃ ગગાસ્વસેવ યુગ્મજા ॥૨૬૨॥ ત્રિભિઃ

(વિશેષકમ્ ॥

ગગાવત્ સર્વમસ્યાઃ સ્યાત્ આરમ્ય હ્રદનિર્ગમાત્ ।

સ્વરૂપમઘ્નિસગાન્ત સિન્ધુનામવિશેષિતમ્ ॥ ૨૬૩ ॥

વૈતાલ્યતો દક્ષિણસ્યાં સરિતોઃ સિન્ધુગંગયોઃ ।

વિલાનિ સ્યુઃ નવ નવ પૂર્વપશ્ચિમકૂલયોઃ ॥ ૨૬૪ ॥

ઉદીચ્યામપિ ષટ્ત્રિશત્ તથૈવ તટયોસ્તયોઃ ।

કલ્પાન્તેઽન્નાદિવીજાનાં સ્થાનાનીતિ દ્વિસપ્તતિઃ ॥ ૨૬૫ ॥

પચસ્વેવ ભરતેષુ પચસ્વૈરવતેષુ ચ ।

વિલાનિ ભાવનીયાનિ દ્વિસપ્તતિઃ દ્વિસપ્તતિઃ ॥ ૨૬૬ ॥

હવે, જાણે ગગાનદીની જોડે જ-મેલી જોડે હોયની એવી સિન્ધુ નદી એ દ્રહના પશ્ચિમ તરફના તોરણાથી નીકળે છે નીકળીને પાશ્ચિમ તરફ વહી સિન્ધ્વાવર્તન નામના કૂટપરથી ઉતરી, દક્ષિણ દિશાતરફના કુડમા પહી, વહેતી વહેતી તમિસ્ત્રાગુફાના પૂર્વતરફના ભાગમાં થઇને વૈતાલ્યપર્વતને લેદી, ત્યાંથી પશ્ચિમમાં વહી ' જગતી ' ને નીચેથી લેદીને સમુદ્રને મળે છે ૨૬૦-૨૬૦

દ્રહમાંથી નીકળવાથી તે સમુદ્રને મળતા સુધીનું, સિન્ધુનદીનું સર્વ સ્વરૂપ ગગાનદીની પેઠે જાણુ ક્રૂત નામ સિન્ધુ-એટલેજ ફેર છે ૨૬૩

વૈતાલ્યપર્વતથી દક્ષિણ દિશામાં સિન્ધુ અને ગગા નદીના પૂર્વ અને પશ્ચિમ તટપર નવ નવ એટલે એકદર છત્રીશ બિલ અર્થાત્ ગુફાઓ ૨ ૨૬૪

એવીજ રીતે એની (વૈતાલ્યની) ઉત્તર દિશામાં પણ, એ નદીઓના એ બેઉ તટપર છત્રીશ બિલ છે

એમ કુલ થઇને જોડોતેર બિલ થયા એ જોડોતેર ટપાતસમયે (હયાત રહેનારા) અન્ન વગેરે ખીજોના જોડોતેર સ્થાનો છે ૨૬૫

ઉત્તરાહતોરણેન તસ્માત્ પદ્મહ્રદાદય ।
 નિર્ગતા રોહિનાંગાગ્યોત્તરાંગાભિમુખી નદી ॥ ૨૬૭ ॥
 દ્વે યોજનશતે યુક્તે પદ્મસપ્તત્યા કલાશ્ચ પદ્ ।
 પર્યંતોપર્યંતિક્રમ્ય વજ્રજિઘ્ઠિકયા નગાત્ ॥ ૨૬૮ ॥
 રોહિતાંશાપ્રપાતાસ્યે કુણ્ડે નિપત્ય હારવત્ ।
 ઉદીચ્યતોરણેનાસ્માન્નિર્ગતોત્તરસંમુખી ॥ ૨૬૯ ॥
 માર્ગે ચતુર્વશનદીસહસ્રપરિવારિતા ।
 તત્રત્યવૃત્તવૈતાદય મુસ્ત્વા ક્રોશદ્વયાન્તરે ॥ ૨૭૦ ॥
 સ્થાનાત્તતઃ પરાવૃત્ય પ્રસ્થિતા પશ્ચિમામુખી ।
 પુનશ્ચતુર્દશનદીસહસ્રસેવિતાભિતઃ ॥ ૨૭૧ ॥
 અષ્ટાવિંશત્યા સહસ્રૈઃ નદીભિરેવમન્વિતા ।
 પ્રેધા વિવદ્ધતી હૈમવતસ્યાર્દ્ધં ચ પશ્ચિમમ્ ॥ ૨૭૨ ॥
 અધો વિભિન્ન જગર્તી યાતિ પશ્ચિમવારિધિમ્ ।
 ગંગાસિન્ધ્યોઃ સપત્નીવ દ્વિગુણર્ધિ પતિપ્રિયા ॥ ૨૭૩ ॥

[કુણ્ડક]

એજ પ્રમાણે પાચ ભરત અને પાચ ઐરવત હેત્રોમા પણ ખ્હોતેર ખ્હોતેર નિર્ગત થયા ૧૬૬

હવે તે (પદ્મસરોવર) ના ઉત્તરતરફના તોરણમાથી રોહિતાશા નામની નદી નીકળે જે ઉત્તર દિશા તરફ વહે છે ૨૬૭

તે નદી પર્વતપર બસે છેતેર યોજન અને છ કળા જેટલું પરિઘભણું કરી લ્યાથી નિન્દાને આગરે રોહિતાશપ્રપાત નામના કુડમા સુકતાકેવોનો હાજ સગી પડતો હોય પડી, ત્યાંથી પૂર્વેકિત ઉત્તર દિશાના તોરણોમા ચપ્પને ઉત્તર તરફ વહેતા, માર્ગમા ભળેલી સ્નાય નદીઓનો પરીવાર તથા તે હેત્રના વૈતાલ્યથી બે કોનને અન્તરે લ્યાથી વળીને તરફ પહો પુનઃ અન્ય ચોદ હેત્ર નદીઓથી સગી થઈ એટલે એક દર અઘ્યાવીશ હજાર ઓનો પરિવાર તથા હેમવત પર્વતના પશ્ચિમતરફના અર્ધભાગને લેલી, તેમજ જગતી પણ નીચેથી લેરીને અગ્નિસિન્ધુનદીઓની સપત્ની હોયની એમ અમલી થઈ હતી પશ્ચિમ સમુદ્રને મળે છે ૨૬૮-૨૭૩

કુણ્ડાદિનિર્ગમં યાવદારમ્ય હૃદનિર્ગમાત્ ।
 સાર્દ્ધાનિ યોજનાન્યસ્યા વિષ્કમ્ભો દ્વાદશોદિતઃ ॥ ૨૭૪ ॥
 ગવ્યૂતમેકમુદ્વેધસ્તતઃ કુણ્ડોદ્ગમાદનુ ।
 પ્રતિયોજનમેકૈકપાશ્વૈ વ્યાસો વિવર્દ્ધતે ॥ ૨૭૫ ॥
 કોદરુણાનિ દશદશોભયતસ્તાનિ વિશતિઃ ।
 લવઃ પંચાશત્તમશ્ચ વ્યાસસ્યોદ્વેધ આહિતઃ ॥ ૨૭૬ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 યોજનાનાં શત ચૈવં સપાદમઽધિસંગમે ।
 વ્યાસોઽસ્યાઃ ક્રોશદશકમુદ્વેધશ્ચ પ્રજાયતે ॥ ૨૭૭ ॥
 વ્યાસાયામૌ જિઙ્ઘિકાયાં સાર્દ્ધાં દ્વાદશયોજની ।
 વાહલ્યમસ્યા નિર્દિષ્ટમેકક્રોશમિત જિનૈઃ ॥ ૨૭૮ ॥
 સર્વિશ યોજનશતં કુણ્ડસ્યાયતિવિસ્તૃતી ।
 દ્વીપસ્યાયામવિષ્કમ્ભૌ યોજનાનીહ પોઢશ ॥ ૨૭૯ ॥
 અસ્યાઃ પ્રપાતકુણ્ડસ્યોદ્વેધો દ્વીપસ્ય ચોચ્છ્રયઃ ।
 ભવનસ્ય સ્વરૂપં ચ જ્ઞેયં ગંગાસમ બુધૈઃ ॥ ૨૮૦ ॥

દ્રુહમાથી નીકળીને કુહમુધી પહોચતા મુધીમા તેની પહોળાઈ સાડાઘાર યોજનની કહી છે વળી ઉંડાઈ એક યોજનની કહી છે ૨૭૪

કુહમાથી નીકળ્યા પછી એની પહોળાઈ બેઠ પડખે પ્રત્યેક યોજને દશ દશ ધનુષ્ય એટલે એકદર વીશ ધનુષ્ય વધતી જાય છે વળી એની ઉંડાઈ સર્વત્ર પહોળાઈના પચાસમા ભાગ જેટલી કહી છે, એટલે જ્યારે સમુદ્રસગમ આગળ એની પહોળાઈ સવાસો યોજનની થાય છે ત્યારે ત્યાં એની ઉંડાઈ એના પચાસમા ભાગની અર્થાત્ દશ કોસ થાય છે ૨૭૫-૨૭૭

એના ધોધની લબાઈપહોળાઈ સાડાઘાર યોજન છે, અને જાડાઈ એક કોસ પ્રમાણ છે ૨૭૮

કુહની લબાઈપહોળાઈ એકસો ને વીશ યોજન છે અને એમા રહેલા દ્વીપની લબાઈપહોળાઈ મોળ યોજન ૭ ૨૭૯

વળી કુહની ઉંડાઈ, એમા રહેલા દ્વીપની ઉંડાઈ તથા એ દ્વીપમા આવેલા ભવનનું સ્વરૂપ-એ સર્વ ગંગાના વર્ણનમા છે તે પ્રમાણે જાણવું ૨૮૦

શતાનિ દ્વાદશ ન્યૂનપચષષ્ટિયુતાનિ ચ ।

પરિક્ષેપોઽસ્યાઽધિદિશિ દ્વૌ ક્રોશાવુચ્છ્રયો જલાત્ ॥ ૨૮૯ ॥

યોજનાનાં દ્વય સાર્દ્ધં નવત્યાંશૈઃ સમન્વિતમ્ ।

અસ્ય જમ્બૂદ્વીપદિશિ રુચ્યાતઃ खलु સમુચ્છ્રયઃ ॥ ૨૯૦ ॥

અત્રાયમાન્નાયઃ ।

પૂર્વદ્વીપપરિક્ષેપે યોજનાનાં ત્રિભિઃ શતૈઃ ।

પોઢશાલ્લૈઃ સંકલિતે પરિક્ષેપોઽગ્નિમો ભવેત્ ॥ ૨૯૧ ॥

તથા જમ્બૂદ્વીપદિશિ જલાત્પ્રાગ્દ્વીપે યઃ સમુચ્છ્રયઃ ।

સ પાંચનવતેયાંશસત્ત્યા સયુતોઽગ્નિમે ॥ ૨૯૨ ॥

જમ્બૂદ્વીપજગત્યાશ્ચ દ્વીપસ્યાસ્ય મિથોઽન્તરમ્ ।

કર્ણમ્ભૂમિરૂપમુક્તં યોજનાનાં ચતુઃશતી ॥ ૨૯૩ ॥

તત્રૈવ દાદાયાં તસ્માત્ દ્વીપાત્ પચશતાન્તરઃ ।

આદર્શમુખસંજ્ઞોઽસ્તિ દ્વીપઃ પચશતાયતઃ ॥ ૨૯૪ ॥

તાવદેવ ચ વિસ્તીર્ણો જગત્યાસ્તાવદન્તરઃ ।

સૈકાશીતિઃ પંચદશશતી પરિરયોઽસ્ય ચ ॥ ૨૯૫ ॥

એછા છે વળી એ સમુદ્રની દિશાએ જે કોમ જેટલો જળ ઉપર છે અને જ બૂદ્ધીપતરફ અહીં યોજન ઉપર નેણુ પ ચાલ્યું અ શ જેટલો જળ ઉપર છે ૨૮૮-૨૯૦

એ સમજણ આ પ્રમાણે — પૂર્વપૂર્વના દ્વીપના ઘેરાવા (ના યોજન) મા ત્રણસો સોળ યોજન ભેળવવાથી આગળ આગળના દ્વીપને ઘેરાવો આવે છે, અને જ બૂદ્ધીપતરફ પૂર્વપૂર્વના દ્વીપની જળથી ઉપર જેટલી ઉંચાઈ હોય તેમા શીતેરપ ચાલ્યું અ શ ભેળવવાથી, આગળ આગળના દ્વીપની ઉંચાઈ આવે છે ૨૯૧-૨૯૨

જ બૂદ્ધીપની જગતી અને આ દ્વીપની વચ્ચે કર્ણભૂમિરૂપ, પરસ્પર, ચારસો યોજનનું અ તર છે ૨૯૩

વળી એજ દાદામા એજ દ્વીપથી પાચસો યોજનને અ તરે ત્રીને ' આદર્શમુખ ' નામ તો દ્વીપ છે તે પાચસો યોજન લાખોપહોળો છે, જગતીથી પાચસો યોજનને અન્તરે છે, અને પ દરસો એકાશી યોજન ઘેરાવામા છે જ બૂદ્ધીપતરફ એની જળની ઉપરની ઉંચાઈ સાઠત્રણ યોજન પાસઠપ ચાલ્યું અ શ જેટલી છે, અને લવણસમુદ્ર તરફ જે કોસ જેટલી છે ૨૯૪-૨૯૫

જમ્બૂદ્વીપદિશિ ભવેત્ જલાદસ્ય સમુચ્છ્રયઃ ।

સાર્દ્ધા ત્રિયોજની ભાગા પચષષ્ઠિઃ પુરોદિતાઃ ॥ ૨૯૬ ॥

દ્વૌ ક્રોશૌ લવણદિશિ જલાદસ્ય સમુચ્છ્રયઃ ।

દાઢ્યાં પુનસ્તત્રૈવાતીત્ય યોજનષટ્શતીમ્ ॥ ૨૯૭ ॥

ષડ્યોજનશતાયામવિષ્કમ્ભોઽશ્વમુખાભિધ ।

દ્વીપો ભાતિ શતૈ પદ્મિઃ જગત્યા દૂરતઃ સ્થિત ॥ ૨૯૮ ॥

યોજનત્રિતયોનાનિ શતાન્યેકોનવિંશતિ ।

દ્વીપસ્યાસ્ય પરિક્ષેપઃ પ્રોક્તઃ શાસ્ત્રપરીક્ષકૈઃ ॥ ૨૯૯ ॥

સાર્દ્ધા ચતુર્યોજનીં સચ્ચત્વારિંશલ્લવાધિકામ્ ।

દ્વીપદિશ્યુદ્વિત્તોઽદ્ભ્યોઽન્ધિદિશિ તુ ક્રોશયામલમ્ ॥ ૩૦૦ ॥

સસભિ યોજનશતૈરસ્તિ દ્વીપસ્તતઃ પરમ્ ।

અશ્વકર્ણાભિધ સસશતાન્યાયતવિસ્તૃતઃ ॥ ૩૦૧ ॥

જગત્યાસ્તાવતા દૂરે જમ્બૂદ્વીપદિશિ સ્ફુટ ।

યોજનાન્યર્દ્ધપષ્ઠાનિ ભાગાન્ પચદશોચ્છિન્નતઃ ॥ ૩૦૨ ॥

દ્વૌ ક્રોશૌ પરતો વ્યમ્ત પરિચેપસ્તથાસ્ય ચ ।

દ્વે સહસ્રે દ્વે શતે ચ યોજનાનિ ત્રયોદશ ॥ ૩૦૩ ॥

વળી આજ દાઢામ્ આજ દ્વીપથી છસો યોજનને અ તરે, છસો યોજન લાબોપહોળો થાયો ‘ અશ્વકર્ણ ’ નામનો દ્વીપછે, જે જગતીથી છસો યોજન દૂર છે એનો ઘેરાવો ઓગણી શસો યોજનમા ત્રણ યોજન ઓછો જેટલેકે અઢારસો સતાણું યોજન છે જળ ઉપર એની ઉંચાઈ દ્વીપ તરફ સાઠાચાર યોજન ને પૂર્વ જેવા ચાલીશ અશ જેટલી છે અને સમુદ્ર તરફ જે ઠોસ જેટલી છે ૨૯૭-૩૦૦

ત્યારપછી સાતસો યોજને પાંચમો ‘ અશ્વકર્ણ ’ નામનો દ્વીપ છે તે સાતસો યોજન લાબોપહોળો છે, અને જગતીથી સાતસો યોજન દૂર છે જળની સપાટીથી એની ઉંચાઈ જળ દ્વીપની તરફ સાઠાપાંચ યોજન અને પૂર્વ જેવા પદર લવ છે, અને સમુદ્રની તરફ જે ઠોસ છે વળી એનો ઘેરાવો જે હજાર બસો ને તેર યોજન પ્રમાણ છે ૩૦૧-૩૦૩

અતીત્ય યોજનશતાન્યષ્ઠૌ દ્વીપાત્તતઃ પરમ્ ।
 દ્વીપ ઉલ્કામુલ્કોઽસ્ત્યષ્ઠૌ શતાન્યાયતવિસ્તૃતઃ ॥ ૩૦૪ ॥
 જગત્યા દૂરતોઽષ્ટાભિઃ યોજનાનાં શતૈઃ સ્થિતઃ ।
 અમ્ભોનિધેર્દિશિ જલાદુચ્છિતઃ ક્રોશયોર્દ્વયમ્ ॥ ૩૦૫ ॥
 અર્ધપૃથ્થયોજનાનિ પંચાશીતિ તદાધિકાન્ ।
 ભાગાન્ પાંચનવતેયાન્ જમ્બૂદ્વીપદિશિ સ્ફુટઃ ॥ ૩૦૬ ॥
 ઇકોનત્રિંશદાઢ્યાનિ શતાનિ પંચવિંશતિઃ ।
 યોજનાનિ પરિક્ષેષો દ્વીપસ્યાસ્ય નિરૂપિતઃ ॥ ૩૦૭ ॥
 યોજનાનાં નવશતાન્યતિક્રમ્ય તતઃ પરમ્ ।
 શતાનિ નવ વિસ્તીર્ણાયતોઽસ્તિ ઘનદન્તકઃ ॥ ૩૦૮ ॥
 નવયોજનશત્યાસૌ જગત્યાઃ પરિધિસ્તિહ ।
 શતાનિ પચચત્વારિંશાન્યષ્ટાવિશતિ કિલ ॥ ૩૦૯ ॥
 સાદ્ધર્મ પદ્યુયોજનીં તાદૃક્ષપટિભાગસમન્વિતામ્ ।
 જમ્બૂદ્વીપદિશિ વ્યક્તો દિગ્વ્યવ્ધેસ્ત્વર્દ્ધયોજનમ્ ॥ ૩૧૦ ॥
 એવ ચ ઇકોરુકો હ્યકર્ણઃ તથાદર્શમુલ્કોઽપિ ચ ।
 અશ્વમુલાશ્વકર્ણોલ્કામુલાશ્ચ ઘનદન્તકઃ ॥ ૩૧૧ ॥

વળી એજ પ્રમાણે (એજ ૧૬૬મા) એ દ્વીપથી આઠસો યોજન દૂર છટ્ટો ‘ ઉલ્કામુખ ’ નામનો દ્વીપ છે તે આઠસો યોજન લાગોપહોળો છે, જગતીથી આઠસો યોજનને અતરે છે, સમુદ્રની દિશાએ બે ટોસ જળ ઉપર છે, અને દ્વીપની તરફ માડાપાય યોજન અને પૂર્વ જોવાજ પચાશી લવ જેટલો જળ ઉપર છે એનો પરિક્ષેપ અર્થાત્ ઘેરાયો વળી બે હજાર પાયમે ઓગણત્રીશ યોજન જેટલો થાય છે ૩૦૪-૩૦૭

અહિંથી પણ નવસો યોજન મૂક્યા બાદ, તે દાદામા માતમો ‘ ઘનદન્તક ’ નામનો દ્વીપ આવે છે તે નવસો યોજન લાગો પહોળો છે, જગતીથી નવસો યોજનને અન્તરે છે, અને એનો પરિધિ એટલે ઘેરાયો બે હજાર આઠસો પીમતાલીશ યોજન છે વળી જમ્બૂદ્વીપ તરફ એ સાડા છ યોજન ને ઉપર પૂર્વ જોવા જ સાઠ અશ જેટલો જળ ઉપર છે, અને સમુદ્રની દિશાએ અર્ધ યોજન જળ ઉપર છે ૩૦૮-૩૧૦

એ પ્રમાણે (૧) એકોરુક, (૨) હ્યકર્ણ, (૩) આદર્શમુખ, (૪) અશ્વમુખ, (૫) અશ્વકર્ણ,

દ્વીપા સત્ત યથૈશાન્યા દાદાયા કથિતા ઇમે ।

તાવદાયામવિષ્કમ્ભા તાવત્પરસ્પરાન્તરા ॥ ૩૧૨ ॥

જગત્યાસ્તાવતા દૂરે તાવદેવોચ્છ્રૂતા જલાત્ ।

તથૈવ સત્ત સત્ત સ્યુરાગ્નેય્યાદિવિદિક્ત્રયે ॥ ૩૧૩ ॥ વિશેષકમ્ ॥

एपां क्रमे स्वरूपे च न विशेषो मनागपि ।

विशेष केवल नाम्नां तान्येतानि यथाक्रमम् ॥ ३१४ ॥

આભાસિકો ગજકર્ણો મેઢહસ્તિમુલૌ તથા ।

હરિકર્ણો મેઘમુલો લઘ્વદન્તોઽમ્નિકોણકે ॥ ૩૧૫ ॥

वैपाणिकश्च गोकर्णस्तथाय सिंहतो मुखौ ।

अकर्णौ विद्युन्मुखश्च नैर्ऋत्यां गूढदन्तक. ॥ ३१६ ॥

વાયવ્યાં નાંગોલિકાસ્ય શઙ્કુલીકર્ણં ઇત્યપિ ।

ગોમુલો વ્યાઘ્રમુલશ્ચ કર્ણપ્રાવરણાભિધા ॥ ૩૧૭ ॥

(૬) ઉત્કાસુખ અને (૭) ધનદ તક નામના સાત દ્વીપો જેમ ઇશાન તરફની દાદામા આવેલાછે, તેજ પ્રમાણે, તેટલી જ લભાઇપહોળાઇવાળા, તેટલા જ પરસ્પર અતરવાળા, તેટલા જ જગતીથી દૂરસ્થ, તેટલી જ જળપગ્ની ઉચ્છ્રાઇવાળા સાત સાત દ્વીપો અગ્નિકોણ વગેરે ત્રણ વિદિશાઓની દાદામા આવેલા છે ૩૧૧-૩૧૩

એ સર્વેના ક્રમપરત્વે કે સ્વરૂપપરત્વે ક્ષેત્ર પણ ફરક નથી તફાવત છે તે માત્ર નામ પરત્વે જ અને તે નામ અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે —

(૧) આભાસિક, (૨) ગજકર્ણ, (૩) મેઢમુખ, (૪) હસ્તિમુખ, (૫) હરિકર્ણ, (૬) મેઘમુખ અને (૭) લઘ્વદન્ત—એ નામના સાત દ્વીપો અમ્નિકોણ તરફની દાદામા આવેલા છે ૩૧૪-૩૧૫

વળી (૧) વૈપાણિક, (૨) ગોકર્ણ, (૩) અયોમુખ, (૪) સિંહમુખ, (૫) અકર્ણ, (૬) વિદ્યુન્મુખ અને (૭) ગૂઢદન્ત—એ નામના સાત દ્વીપો નૈર્ઋત્યકોણ તરફની દાદામા આવેલા છે ૩૧૬

તેમજ (૧) ૨) શઙ્કુલીકર્ણ, (૩) ગોમુખ, (૪) વ્યાઘ્રમુખ, (૫) (૬) વિ નામના સાત દ્વીપો વાયવ્યકોણ ના આવેલા

વિચુદન્તલુદ્રદન્તાવદ્વાવિંશતિરિત્યમી ।

વિરાજન્તેઽન્તરદ્વીપા હિમવદ્ગિરિનિશ્રયા ॥ ૩૧૮ ॥ યુગ્મમ્ ॥

તાવન્ત એવ શિખરિગિરેર્દાઢાચતુષ્ટયે ।

તથૈવ સંસ્થિતા એવ પદ્મપચાશત્ ભવન્ત્યમી ॥ ૩૧૯ ॥

પ્રત્યેકમેતે સર્વેઽપિ વેદિકાવનમણિડતા ।

સમાનં ચ તયોર્માન જગતીવેદિકાવનૈઃ ॥ ૩૨૦ ॥

દ્વીપેષુ સર્વેષ્વેતેષુ નરાસ્તિષ્ઠન્તિ યુગ્મિનઃ ।

અષ્ટપાપશતોત્તુંગાઃ પલ્યાસંખ્યાંશજીવિનઃ ॥ ૩૨૧ ॥

દિનાન્યશીતિમેકોનાં વિહિતાપત્યપાલ્લનાઃ ।

ચતુઃપથ્યા લસત્પૃષ્ઠકરણકૈઃ સુશોભિતાઃ ॥ ૩૨૨ ॥

ચતુર્થભક્તાહારાશ્ચ કલ્પદ્રુફલભોજિનઃ ।

સુન્દરાકૃતયો રાગદ્વેષશોકરુજોઙ્ગિતાઃ ॥ ૩૨૩ ॥

યુગ્મ સુતસુતારૂપં પરમાસશેષજીવિતા ।

પ્રસૂય યાન્તિ ત્રિદિવમેતે મૃત્વા સમાધિના ॥૩૨૪॥ વિશેષકમ્ ॥

એમ સમગ્ર અઘ્યાવીશ દ્વીપ થયા એ સર્વ અન્તર્દ્વીપ કહેવાય છે અને એ હિંમવત પર્વતના સાન્નિધ્યથી બહુ શોભી રહ્યા છે ૩૧૮

આ જ પ્રમાણે શિખરીપર્વતની ચારે દાઢાઓપર પણ અઘ્યાવીશ દ્વીપો આવેલા છે એટલે એક ૮૦ છાપન થયા ૩૧૯

એ છાપનેમાના પ્રત્યેકની આસપાસ પદ્મવેદિકા અને ગંગીયા આવેલા છે-એમનું પ્રમાણ જગતીની વેદિકા અને ગંગીયા જેવું જ છે ૩૨૦

એ સર્વ દ્વીપોને વિષે, આઠ ધતુષ્ય પ્રમાણ ઠાયાવાળા અને પચોપમના અસખ્યમા ભાગના આયુષ્યવાળા યુગ્મજ મનુષ્યો વસે છે ૩૨૧

એમના ચોસઠ પૃષ્ઠકર ડોકા (પાસળીઓ) થી શોભિતા સુદર આકૃતિવાળા શરીર છે એઓ ઉપવાસ ઉપવાસને આતરે કંપવૃક્ષના ફળોનો આહાર કરે છે એમને રાગ, દેવ, શોક કે રોગ કંઈ હોતા નથી છ માસ આયુષ્ય બાકી રહે છે ત્યારે એઓ પુત્રપુત્રીરૂપ યુગલને જન્મ આપે છે, અને એમનું યોગણ્યાએ સી દિવસ પર્યન્ત લાલનપાલન કરી સમાધિપૂર્વક મૃત્યુપામી દેવલોકમા જાય છે ૩૨૨-૩૨૪

દ્વીપા સત્ત યથૈશાન્યા દાદાયા કથિતા ઇમે ।

તાવદાયામવિષ્કમ્ભા તાવત્પરસ્પરાન્તરા ॥ ૩૧૨ ॥

જગત્યાસ્તાવતા દૂરે તાવદેવોચ્છ્રૂતા જલાત્ ।

તથૈવ સત્ત સત્ત સ્પુરાગ્નેય્યાદિવિદિક્ત્રયે ॥ ૩૧૩ ॥ વિશેષકમ્ ॥

ષ્પાં ક્રમે સ્વરૂપે ચ ન વિશેષો મનાગપિ ।

વિશેષ, કેવલ નામ્નાં તાન્યેતાનિ યથાક્રમમ્ ॥ ૩૧૪ ॥

આભાસિકો ગજકર્ણો મેઢહસ્તિમુલૌ તથા ।

હરિકર્ણો મેઘમુલો લઘ્વદન્તોઽગ્નિકોણકે ॥ ૩૧૫ ॥

વૈષાણિકશ્ચ ગોકર્ણસ્તથાય સિંહતો મુલૌ ।

અકર્ણો વિદ્યુન્મુલશ્ચ નૈર્ઋત્યાં ગૂઢદન્તક ॥ ૩૧૬ ॥

વાયવ્યાં નાગોલિકાર્ય શંકુલીકર્ણં ઇત્યપિ ।

ગોમુલો વ્યાઘ્રમુલશ્ચ કર્ણપ્રાવરણાભિધાઃ ॥ ૩૧૭ ॥

(૬) જ કામુખ અને (૭) ઘનદ તક નામના માત દ્વીપો જેમ ઇશાન તરફની દાદામા આવેલાછે, તેજ પ્રમાણે, તેટલી જ લઘાધપહોળાધવાળા, તેટલા જ પરસ્પર અતરવાળા, તેટલા જ જગતીથી દૂરસ્થ, તેટલી જ જળપરની ઉંચાધવાળા માત સાત દ્વીપો અગ્નિકોણ વગેરે ત્રણ વિદિશાઓની દાદામા આવેલા છે ૩૧૧-૩૧૩

એ સર્વેના ક્રમપરતે ક સ્વરૂપપરતે લેણ પણ ફરક નથી તકાવત છે તે માત્ર નામ પરતે જ અને તે નામ અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે —

(૧) આભાસિક, (૨) ગજકર્ણ, (૩) મેઢમુખ, (૪) હસ્તિમુખ, (૫) હરિકર્ણ, (૬) મેઘમુખ અને (૭) લઘ્વદન્ત—એ નામના સાત દ્વીપો અગ્નિકોણ તરફની દાદામા આવેલા છે ૩૧૪-૩૧૫

વળી (૧) વૈષાણિક, (૨) ગોકર્ણ, (૩) અયોમુખ, (૪) સિંહમુખ, (૫) અકર્ણ, (૬) વિદ્યુન્મુખ અને (૭) ગૂઢદન્ત—એ નામના સાત દ્વીપો નૈર્ઋત્યકોણ તરફની દાદામા આવેલા છે ૩૧૬

તેમજ (૧) નાગોલિક, (૨) શંકુલીકર્ણ, (૩) ગોમુખ, (૪) વ્યાઘ્રમુખ, (૫) કર્ણપ્રાવરણ, (૬) વિદ્યુતદન્ત અને (૭) કુદ્રદન્ત—એવા નામના સાત દ્વીપો વાયવ્યકોણ તરફની દાદામા આવેલા છે ૩૧૭-૩૧૮

વિદ્યુદ્દન્તદ્વદન્તાવષ્ટાવિંશતિરિત્યમી ।

વિરાજન્તેઽન્તરદ્વીપા હિમવદ્ગિરિનિશ્રયા ॥ ૩૧૮ ॥ યુગ્મમ્ ॥

તાવન્ત એવ શિખરિગિરેર્દાઢાચતુષ્ટયે ।

તથૈવ સંસ્થિતા એવં પદ્મપચાશત્ ભવન્ત્યમી ॥ ૩૧૯ ॥

પ્રત્યેકમેતે સર્વેઽપિ વેદિકાવનમણ્ડિતાઃ ।

સમાન ચ તયોર્માનં જગતીવેદિકાવનૈઃ ॥ ૩૨૦ ॥

દ્વીપેષુ સર્વેષ્વેતેષુ નરાસ્તિષ્ઠન્તિ યુગ્મિનઃ ।

અષ્ટચાપશતોઽંગા. પલ્યાસંખ્યાંશજીવિનઃ ॥ ૩૨૧ ॥

દિનાન્યશીતિમેકોનાં વિહિતાપત્યપાલના. ।

ચતુઃષઠ્યા લસત્પૃષ્ઠકરણકૈઃ સુશોભિતાઃ ॥ ૩૨૨ ॥

ચતુર્થભક્તાહારાશ્ચ કલ્પદ્રુફલભોજિનઃ ।

સુન્દરાકૃતયો રાગદ્વેષશોકરુજોઙ્ગિતાઃ ॥ ૩૨૩ ॥

યુગ્મં સુતસુતારૂપં ષણ્માસશેષજીવિતાઃ ।

પ્રસૂય યાન્તિ ત્રિદિવમેતે મૃત્વા સમાધિના ॥૩૨૪॥ વિશેષકમ્ ॥

એમ સમગ્ર અઘ્યાવીશ દ્વીપ થયા એ સર્વ અન્તર્દ્વીપ કહેવાય છે અને એ હિમવત પર્વતના સાન્નિધ્યથી બહુ શોભી રહ્યા છે ૩૧૮

આ જ પ્રમાણે ગિરિપર્વતની આરે દાઢાઓપર પણ અઘ્યાવીશ દ્વીપો આવેલા છે એટલે એક ૬૦ છાપન થયા ૩૧૯

એ છાપનેમાના પ્રત્યેકની આસપાસ પદ્મવેદિકા અને બગીચા આવેલા છે-એમનું પ્રમાણ જગતીની વેદિકા અને બગીચા જેવું જ છે ૩૨૦

એ સર્વ દ્વીપોને વિષે, આઠ ધનુષ્ય પ્રમાણ કાયાવાળા અને પત્ન્યોપમના અસંખ્યમા ભાગના આયુષ્યવાળા યુગ્મજ મનુષ્યો વસે છે ૩૨૧

એમના ચોસઠ પૃષ્ઠકર ઠંકો (પાસગીઓ) થી શોભિતા સુદૃઢ આકૃતિવાળા શરીર છે એઓ ઉપવાસ ઉપવાસને આતરે કપવૃક્ષના ફળોનો આહાર કરે છે એમને રાગ, દ્રેષ, શોક કે રોગ કંઈ હોતા નથી છ માસ આયુષ્ય બાકી રહે છે ત્યારે એઓ યુગ્મપુત્રીરૂપ યુગલને જન્મ આપે છે, અને એમનું ઓગળ્યાએ રી દિવસ પર્યન્ત લાલનપાલન કરી સમાધિપૂર્વક મૃત્યુપાત્રી દેવોડ્રમા લાય છે ૩૨૨-૩૨૪

एवं वक्ष्यमाणहैमवतादियुग्मिनोऽपि हि ।

परमासशेषे सुवतेऽपत्यान्यायुपि नान्यथा ॥ ૩૨૫ ॥

તથોક્ત પ્રથમારકસ્વરૂપાધિકારે જન્મૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તૌ અન્તરદ્વીપા
ધિકારે જીવાભિગમે ચ । હ્રમ્માસાવસેસાઝયા જુગલ પસવતીતિ ॥

इति हिमवान् पर्वत ॥

क्षेत्र विभाति हिमवन्महाहिमवदन्तरे ।

अविभक्तं द्रव्यमिव द्वाभ्यां ताभ्यां सुरक्षितम् ॥ ૩૨૬ ॥

द्वाभ्यां पूर्वापरान्ताभ्या સસ્પૃષ્ઠલવણાર્ણવમ્ ।

हारि हैमवताभिल्य चर्य पर्यकसस्थितम् ॥ ૩૨૭ ॥ युग्मम् ॥

વદાતિ હેમ યુગ્મિન્ય આસનાદિતયા તત ।

यद्वा देवो हैमवत स्वामी हैमवतं तत. ॥ ૩૨૮ ॥

द्वे सहस्रे योजनानां शत पचोत्तरं तथा ।

कला पचैव विष्कम्भ. क्षेत्रस्यास्य निरूपित. ॥ ૩૨૯ ॥

તેમનુ હવે વર્ણન આવશે એવા હૈમવત આદિ શેત્રના યુગલિત મનુષ્યો પણ છ માસ
આયુષ્ય રહે છે ત્યારે એવા યુગલોને જન્મ આપે છે ૩૨૫

જ બૂદ્ધીપ્રજ્ઞાપ્રત્યક્ષમા પણ પહેલા આરાના સ્વરૂપના અધિકારમા એમજ કહ્યું છે
વળી છવાભિગમસૂત્રમા પણ અન્તરદ્વીપના અધિકારમા એવીજ વાત કહેલી છે

એ પ્રમાણે હિમવાન પર્વતનુ સ્વરૂપ કહ્યું

હવે હિમવત અને મહાહિમવત-એ બે પર્વતોની વચ્ચે (સુરક્ષિત), નહિ બંદેલી
લીધેલા દ્રવ્યની પેઠે બેઉ પક્ષો તરફથી રક્ષણ પામેલું, હૈમવત નામનું મનહર શેત્ર શોભી
રહ્યું છે પર્યં કાકારે રહેલા એ શેત્રના પૂર્વ અને પશ્ચિમના છેડા લવણસમુદ્રને સ્પર્શીને રહેલા
છે ૩૨૬-૩૨૭

યુગલિક મનુષ્યોને આસનાદિકને માટે હેમ-સુવર્ણ આપતું હોવાથી, અથવા એને
હૈમવત નામે દેવ અધિપતિ હોવાથી, એ શેત્ર ‘હૈમવત’ કહેવાય છે ૩૨૮

આ શેત્રનો ‘વિષ્કમ્ભ’ બે હજાર એકસો પાંચ યોજન ને પાંચ કળા છે ૩૨૯

તથા શતાનિ પદ્ત્રિશચ્ચતુરશીતિરેવ ચ ।

યોજનાનિ ચતસ્રશ્ચ કલા. શર ફહ સ્મૃતઃ ॥ ૩૩૦ ॥

સપ્તત્રિશત્સહસ્રાણિ યોજનાનાં શતાનિ પદ્ ।

ચતુઃસપ્તતિરસ્ય જ્યા ન્યૂના. કલાશ્ચ ષોડશ ॥ ૩૩૧ ॥

અષ્ટાત્રિશત્સહસ્રાણિ તથા સપ્તશતાનિ ચ ।

ચત્વારિંશાનિ કોદગડપૃષ્ઠમસ્ય કલા દશ ॥ ૩૩૨ ॥

સહસ્રા પદ્ સસશતી પંચપચાશદન્વિતા ।

તિસ્ર. કલાશ્ચ વાહાત્ર પ્રત્યેક પાર્શ્વયોઃ દ્વયોઃ ॥ ૩૩૩ ॥

અત્ર ક્ષેત્રફલં કોઢ્યઃ પદ્ લક્ષાણિ દ્વિસસતિઃ ।

ત્રિપચાશત્ સહસ્રાણિ યોજનાનાં શતં તથા ॥ ૩૩૪ ॥

પચચત્વારિંશદાઢ્યં કલાઃ પંચ તથોપરિ ।

અષ્ઠૌ ચ વિકલા. પ્રોક્તં સ્વર્ણદેયોજનસસ્મિતૈઃ ॥૩૩૫॥ યુગ્મમ્ ॥

સર્વરત્નમયો વૃત્તૈવૈતાઢ્યો ધરણીધરઃ ।

મધ્યભાગે વિભાત્યત્ર પલ્પવત્સર્વતઃ સમઃ ॥ ૩૩૬ ॥

જમ્બૂદ્વીપસંગ્રહણીવૃત્તૌ તુ પંચવર્ણરત્નમય. ॥

૧ળી એનુ 'શર' ત્રણ હબર છમે ચોરાશી યોજન અને ચાર કળા જેટલુ છે ૩૩૦
૧ળી એની 'જ્યા' માહત્રીગ હબર છમે ચુન્નોતેર યોજન અને ઉપર લગભગ સોળ
કળા-એટલી છે ૩૩૧

તેમનુ એનુ 'ધતુ પૃષ્ઠ' આહત્રીશ હબર સાતસો ચાળીશ યોજન અને ઉપર દશ
કળા-એટલુ છે ૩૩૨

૧ળી એને બેઢ પડખે બે 'બાહા' છે તે પ્રત્યેકનુ પ્રમાણુ છ હબર સાતસો ૫ ચાવન
યોજન અને ત્રણ કળા છે ૩૩૩

એનુ ક્ષેત્રકળ છ કોડ ખ્હોતેર લાખ ત્રેપન હબર એક સો પીમતાળીશ યોજન, પાચ
કળા અને આઠ વિકળા જેટલુ, યોજન યોજનપ્રમાણુ ખટાથી થયેલુ છે ૩૩૪-૩૩૫

એ ક્ષેત્રના મધ્યભાગમા સર્વરત્નમય તથા એક પાલાની પેઠે સર્વત સરખો,-એવો
વૃત્તૈવૈતાઢ્યપર્વત ચોળી રહ્યો છે ૩૩૬

'જમ્બૂદ્વીપસંગ્રહણી' ની ટીકામા 'સર્વરત્નમય' ની જગ્યાએ 'પચવર્ણરત્નમય' કહ્યુ છે,

નામ્ના ચ શબ્દાપાતીતિ સહસ્રયોજનોન્નતઃ ।

શતાન્યર્દ્ધતૃતીયાનિ સ નિમગ્નો મુવોઽન્તરે ॥ ૩૩૭ ॥

સહસ્રયોજનાયામવિષ્કમ્મ. પરિવેપત ।

ત્રયઃ સહસ્રા દ્વાષ્ટયા યોજનાનાં શત યુતમ્ ॥૩૩૮॥ યુગ્મમ્ ॥

અભિતોઽયં ગિરિ પદ્મવેદિકાવનમણ્ડિતં ।

પ્રાસાદો ભાત્યુપર્યસ્ય સ્વરૂપં તસ્ય પૂર્વવત્ ॥ ૩૩૯ ॥

સ્વાતિનામા સુરસ્તસ્ય સ્વામ્યેકપલ્ચજીવિતં ।

રાજધાન્યાદિકં ત્વસ્ય સર્વં વિજયદેવવત્ ॥ ૩૪૦ ॥

અય ક્ષેત્રસમાસાભિપ્રાય. । યત્તુ જમ્વૂદ્વીપપ્રજ્ઞસ્યાં અત્ર શબ્દાપાતિ-
નામા દેવઃ ઉક્ત તન્નામાન્તરં વા મતાન્તર વેતિ સર્વવિદ્વેચમ્ ॥

દ્વિધા વિભક્ત ગિરિણાનેન હૈમવત કિલ્લ ।

પૂર્વહૈમવતં ચૈવાપરહૈમવત તથા ॥ ૩૪૧ ॥

પુનરેકૈકમર્થં તત્ સરિદ્રમ્યા વિહિત દ્વિધા ।

રોહિતાશારોહિતાભ્યાં સ્તુપાભ્યામિવ મન્દિરમ્ ॥ ૩૪૨ ॥

નામે ' શબ્દાપાતી ' એવો એ પર્વત એક હલાર યોજન ઉચો, બસો પચાસ યોજન પૃથ્વીમા ગૂઢ અને હલાર હલાર યોજન લાંબોપહોળો છે વળી એનો ઘેરાવો ત્રણ હલાર એકસો બાસક યોજન થાય છે ૩૩૭-૩૩૮

એની આસપાસ સુ દર પદ્મવેદિકા અને વનખડ એટલે બગીચો શોભી રહ્યો છે એની ઉપર વળી એક પ્રાસાદ છે જેતુ વર્ણન પૂર્વની પેઠે સમજવુ ૩૩૯

સ્વાતિનામે દેવ એનો સ્વામી છે-જેતુ આયુધ્ય એક પ-યોપમતુ છે અને જેની રાજધાની વગેરે સઘણુ વિજયદેવવત છે ૩૪૦

એ પ્રમાણે ક્ષેત્રસમાસનો અભિપ્રાય છે ' જમ્વૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિ ' મા તે ' શબ્દાપાતી ' નામનો દેવ કહ્યો છે તે નામાન્તર હોય કે મતાન્તર હોય એ સર્વજ્ઞ બાણે

એ વૃત્તવૈતાલ્યપર્વતે હૈમવત ક્ષેત્રને બે ભાગમા બહેચી નાખ્યુ છે એક ભાગ ' પૂર્વ હૈમવત ' અને બીજો ' પશ્ચિમહૈમવત ' એવા નામથી જોળખાય છે ૩૪૧

વળી જેમ બે પુત્રવધુઓ આવીને ઘરને બહેચી લેવા માટે એના બે ભાગ પાડે છે તેમ ' રોહિતા ' અને ' રોહિતાશા ' નામની બે નદીઓએ એ પ્રત્યેક ભાગના, દક્ષિણાર્દ અને

દક્ષિણાર્દ્ધં ચોત્તરાર્દ્ધં ઇતિ જાતં ચતુર્વિધમ્ ।

પદ્મપંચાશત્સહસ્રાણિ દ્વયુત્તરાણ્યત્ર નિમ્નગા. ॥૩૪૩॥ યુગ્મમ્ ॥

ક્ષેત્રાનુભાવતસ્તત્ર મૂઃ શર્કરાદિજિત્વરી ।

ચક્રીમોજ્યજિદાસ્વાદફલપુષ્પાઃ સુરદ્રુમાઃ ॥ ૩૪૪ ॥

યેઽપિ યૂકા મત્કુણાઘ્યા લોકસન્તાપકારિણઃ ।

યક્ષભૂતામયાદ્યુત્યા ઢોપાસ્તત્ર ન સન્તિ તે ॥ ૩૪૫ ॥

ભવન્ત્યર્હિસકા વ્યાઘ્રર્સિહાઘ્યાઃ સ્વર્ગગામિન ।

ઉદ્ગતાન્યપિ ધાન્યાનિ નરાણાં નોપમુક્તયે ॥ ૩૪૬ ॥

મનુજાસ્તત્ર ગવ્યૂતોત્તુંગા પલ્યોપમાયુપઃ ।

ઉત્કર્ષતો જઘન્યાઞ્ચ દેશોનપલ્યજીવિનઃ ॥ ૩૪૭ ॥

ચતુષ્પદ્મિપૃષ્ઠકરંડકાઃ સુન્દરભૂઘના ।

દિનાન્યશીતિમેકોનાં વિહિતાપત્યપાલનાઃ ॥ ૩૪૮ ॥

ઉત્તરાર્દ્ધ-એમ બે બે વિભાગો પાડ્યા છે એટલે એવી રીતે આ હૈમવતક્ષેત્રના ચાર ભાગલા થયા ૩૪૨-૩૪૩

એ ક્ષેત્રમાં છાપનહીર નદીઓ છે વળી એ ક્ષેત્રનો એવો પ્રભાવ છે કે એની ભૂમિ માકર કરતા પણ મિઠી છે વળી એના કંપવૃક્ષોના પુષ્પફળ પણ ચક્રવર્તીના ભોજનના ઠરતા પણ અધિક સ્વાદિષ્ટ છે ૩૪૪

વળી ત્યાં લોકોને સતાપકારક એવા જ્યૂ, માકડ આદિનું દુઃખ નથી, તેમ નથી ભૂત-પ્રેત, યક્ષ કે રાગ વગેરેનો કોઈ ભ્રાતિનો ઉપદ્રવ ૩૪૫

ત્યાં વાઘ સિંહ આદિ હિંસક પશુઓ પણ અહિંસક બની રહ્યા છે અને એઓ વળી સ્વર્ગગામી છે ધાન્યો પણ ત્યાં પુષ્કળ ઉગે છે પણ માણસોને એનો ઉપયોગ કરવો પડતો નથી ૩૪૬

ત્યાંના મનુષ્યો એક ગાઉ ઉંચા છે વળી એમનું આયુષ્ય ઉત્કર્ષત એક પચોપમનું અને જઘન્યથી પચોપમ કરતા કંઈક ન્યૂન છે ૩૪૭

એમની દેહાકૃતિ સૌન્દર્યવાન છે એમને ચોમઠ ચોમઠ પૃષ્ઠ કરડકો છે અને એઓ પોતાના અપત્યોને ઓગણાએ શી દિવસ સુધી જ પાળી પોષી મોટા કરે છે ૩૪૮

સત્યપિ સ્વર્ણરત્નાદૌ મમત્વાપેશવર્જિતા ।

સતામપિ ગજાદીનામગ્રહાત્ પાદચારિણઃ ॥ ૩૪૯ ॥

વિચક્ષણાશ્ચારુત્રેષા પ્રેષ્યપ્રેષકતોઽજ્ઞતા ।

ચતુર્થાન્તે ચામલકફલપ્રમિતભોજિન ॥ ૩૫૦ ॥

આદ્યસહનના. પૃથ્વીસ્વર્દ્રુપુષ્પફલાશિન ।

પ્રકૃત્યા પ્રતનુદ્વેષરાગા સ્વર્લોકયાયિન ॥ ૩૫૧ ॥ કુલકમ્ ॥

વદ્ધસ્નેહ ઇવૈતસ્મિન્ કાલ સુષમદુ.પમા ।

સાર્વદીનસ્તત્સ્વરૂપ દિપ્તલોકે પ્રવચ્યતે ॥ ૩૫૨ ॥

इति हैमवतचेत्रम् ॥

अस्योत्तरान्ते च महाहिमवान्नाम पर्वतः ।

सर्वरत्नमयो भाति द्वियोजनशतोन्नतः ॥ ૩૫૩ ॥

अथ जम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्यभिप्राय ॥ बृहत्चेत्रविचारादौ तु अस्य पीत-
स्वर्णवर्णमयत्वमुक्तम् इति मतान्तरमवसेयम् । अनेनैव च मतान्तराभि-
प्रायेण जम्बूद्वीपपट्टादौ अस्य पीतवर्णत्व दृश्यते इति ॥

ત્યા સુવર્ણ, રત્ન વગેરે હોવા છતાં પણ કોઈનામાં મમત્વભાવ નથી તેમ હસતી,
અર્થે આદિ વાહક પ્રાણીઓ હોવા છતાં પણ એમનો ઉપયોગ ન કરતા એઓ પાદચારિ
પણ પસંદ કરે છે ૩૪૯

એઓ વિચક્ષણ છે, મુદર વેષ ધારણ કરે છે અને અપવાસ અપવાસને પારણે ફક્ત
એક આમળા પ્રમાણ આહાર લે છે વળી ત્યાં સે યમેવકભાવ જેવું કંઈ નથી ૩૫૦

એમનું પહેલું વજ્રરૂપભનારાય સંઘયણ છે વળી એઓ પૃથ્વીપરના કૃપવૃક્ષના પુષ્પ
ફળનો આહાર કરે છે, અને સ્વભાવતઃ આ પરાગદ્રેષવાળા હોઈ સ્વર્ગગામી જ છે ૩૫૧

જાણે બહુ પ્રેમબદ્ધ થયો હોયની એમ ત્યાં કાચમને માટે સુષમદુષમ કાળ વાસ કરી
રહ્યો છે આ વાતનું સ્વરૂપ આગળ ઉપર ‘જાણલોક’ ના અધિકારમાં કહેણું ૩૫૨

એ પ્રમાણે હૈમવત છેત્રનું સ્વરૂપ કંઈ

હવે આ હૈમવત છેત્રની ઉત્તર દિશાએ, સર્વરત્નમય અને ંસો યોજન ઉંચો એવો
મહાહિમવાન નામનો પર્વત છે ૩૫૩

આ અભિપ્રાય ‘જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞાપ્ત’ નો છે ‘બૃહત્સંહિત વિચાર’ વગેરે અ ધોમાં તે

પંચાશતં યોજનાનિ સ નિમગ્નો ધરાન્તરે ।

પૂર્વાપરામ્ભોનિધિષ્ઠકુ પ્રમિમાસુરિવાન્તરમ્ ॥ ૩૫૪ ॥

યોજનાનાં સહસ્રાણિ ચત્વાર્યસ્ય શતદ્વયમ્ ।

દશોત્તર દશ કલા વિષ્કમ્ભોઽથ શર વુવે ॥ ૩૫૫ ॥

યોજનાનાં સહસ્રાણિ સર્વેવાપ્તૌ શતાનિ ચ ।

ચતુર્નવત્યુપેતાનિ ચતુર્દશ તથા કલાઃ ॥ ૩૫૬ ॥

ત્રિપચાશસ્સહસ્રાણિ શતાનિ નવ ચોપરિ ।

ઘકત્રિંશદ્યોજનાનિ જ્યાસ્ય સાર્ધાશ્ચ પદ્ કલા. ॥ ૩૫૭ ॥

સહસ્રા સતપચાશઙ્ગિનવત્યધિકૌ શતૌ ।

મહાહિમવતિ પ્રોક્ત ધનુઃપૃષ્ઠ કલા. દશ ॥ ૩૫૮ ॥

સહસ્રાણિ નવ શતદ્વય પદ્સત્તિસ્તથા ।

સાર્ધા નવ કલા પ્રોક્તા વાહાસ્થ્યૈકૈકપાર્શ્વતઃ ॥ ૩૫૯ ॥

एकोनविंशति. कोटयो योजनानां समन्विताः ।

अष्टपंचाशता लक्षैरष्टपष्टया सहस्रकै ॥ ૩૬૦ ॥

શતં ચ પદ્શીત્યાદ્યં કલા દશ તથાધિકા. ।

વિકલા પંચ શૈલેસ્મિન્ ગણિત પ્રતરાત્મકમ્ ॥૩૬૧॥ યુગ્મમ્ ॥

‘મર્વરત્નમય’ ની જગાએ ‘પીતમ્બરુમય’ લગ્ન્યુ છે એ મનાન્તર સમજવુ અને એ મનાન્તરના જ અભિપ્રાયને લઈને જન્મીટીપના પદ્ વગેરેમા પીતમ્બરુ દેખાય છે

એ પર્વત પચાસ યોજન પૃથ્વીમા પ્રુથેલા છે વળી જાણે એ પૂર્વસમુદ્ર અને પશ્ચિમ સમુદ્ર વચ્ચેનુ અન્તર માપતો હોયની એમ એ જોડને અપર્શીને રહેલો છે ૩૫૪

એનો ‘વિષ્કલ’ આજ હજાર જસો દર યોજન અને દશ કલા છે અને એનુ ‘શર’ સાત હજાર આઠસો ચોરાણ યોજન અને ચૌદ કલા છે ૩૫૫-૩૫૬

એની ‘લયા’ ત્રેપન હજાર નવનો એકત્રીશ યોજન અને માડા છ કલા છે ૩૫૭

એનું ‘ધનુ પૃષ્ઠ’ સતાવન હજાર જસો ત્રાણુ યોજન અને દર કલા છે ૩૫૮

એની બે બાજુની ‘બાહા’ પ્રત્યેક નવહજાર જસો છેતેર યોજન અને માડાનવ કલા છે ૩૫૯

એનુ ‘પ્રતરાત્મક ગણિત’ અર્થાત્ ‘પ્રતર’ એગળીશ કોડ, અઠાવન લાખ અડતઠ હજાર એકનો છપાસી યોજન, દશ કલા અને પાચ વિકલા—એનુ છે ૩૬૦-૩૬૧,

શતાન્યેકોનચત્વારિશત્કોટીના તથા પરા • ।

કોટય સત્તદશ લક્ષા પટ્ત્રિશદય ચોપરિ ॥ ૩૬૨ ॥

સત્ત્રિશત્સહસ્રાણિ ત્રિશતી સહિતાષ્ટભિ ।

વિકલા દ્વાદશેત્યુક્ત મહાહિમવતો ઘનમ્ ॥ ૩૬૩ ॥ યુગમ્ ॥

કૂટાન્યષ્ટૌ પર્વતેઽસ્મિન્ સિદ્ધાયતનમાદિમમ્ ।

મહાહિમવદાબ્હાન તથા હેમવતાભિધમ્ ॥ ૩૬૪ ॥

રોહિતાશ્ચ ચ હ્રીકૂટ હરિકાન્તાભિધં તથા ।

હરિવર્ષં ચ વૈદૂર્યં કૂટાનિ હિમવદ્ગિરે ॥ ૩૬૫ ॥ યુગમ્ ॥

પૂર્વાપરાયતશ્રેણ્યાઃ સ્થિતિઃ માન ચ પૂર્વવત્ ।

પ્રાગ્વત્સિદ્ધાયતને ચ પ્રાસાદ શાશ્વતોઽર્હતામ્ ॥ ૩૬૬ ॥

શેપેષુ દેવદેવીના પ્રાસાદાસ્તેઽપિ પૂર્વવત્ ।

સ્વરૂપ રાજધાન્યશ્ચ પ્રાગ્વત્તસ્વામિનામપિ ॥ ૩૬૭ ॥

મહાપદ્મહૃદશ્ચાસ્યોપરિ મધ્યે વિરાજતે ।

દ્વે સહસ્રૈ યોજનાનામાયામેનોદિતઃ સ ચ ॥ ૩૬૮ ॥

एक सहस्रं विस्तीर्णं उद्विद्धो दशयोजनीम् ।

तस्य मध्ये पद्ममेक पट्परिचेपशोभितम् ॥ ૩૬૯ ॥ યુગમ્ ॥

વળી એનું ' ઘન ' એમણુઆલીશ સો સત્તર કોટ છત્રીશ લાખ સાડત્રીશ હજાર ત્રણસો આઠ યોજન અને ઉપર બાર વિકળા—એટલું જુલું છે ૩૬૨-૩૬૩

આ પર્વતને આઠ ' કૂટ ' કે શિખરો છે તેમા પહેલું સિદ્ધાયતન, બીજું મહાહિમવત, ત્રીજું હેમવત, ચોથું રોહિત, પાચમું હ્રીકૂટ, છઠું હરિકાન્તા, સાતમું હરિવર્ષ અને આઠમું વૈદૂર્ય છે ૩૬૪-૩૬૫

એની પૂર્વપાશ્ચિમ દ્વિબાલી શ્રેણિની સ્થિતિ અને માન પૂર્વપેઠે સમજવું તેમજ સિદ્ધાયતન કૂટ અને એની ઉપરના શાશ્વતા જિનપ્રભુના પ્રાસાદનું સ્વરૂપ પણ પૂર્વવત્ જાણવું ૩૬૬

વળી શેષ સાત કૂટ પરના દેવદેવીઓના પ્રાસાદો પણ પૂર્વવત્ જાણવા તેમ એમની રાજધાનીઓ અને સ્વામીઓનું સ્વરૂપ પણ પૂર્વોક્ત પ્રમાણે સમજવું ૩૬૭

આ પર્વતને મધ્યમાં મધ્યમાં ' મહાપદ્મ ' નામનો દ્રઢ જે તે જે હજાર યોજન લાંબો,

પદ્મહદાઽજતુલ્યાનિ પદ્માન્યેતાનિ સંખ્યયા ।

વિષ્કમ્ભાયામન્નાહલ્યૈઃ દ્વિગુણાનિ તતઃ પુનઃ ॥ ૩૭૦ ॥

તત્સમાનોદ્વિદ્ધતયા હ્રદસ્યાસ્ય કજાન્યપિ ।

તાવદેવોચ્છ્રૂતાનિ સ્યુરેવમગ્રેઽપિ ભાવ્યતામ્ ॥ ૩૭૧ ॥

મૂલપદ્મે ચ ભવનં શ્રીદેવીભવનોપમમ્ ।

હ્રીદેવી ચ વસત્યસ્મિન્નેકપલ્યોપમસ્થિતિઃ ॥ ૩૭૨ ॥

દાક્ષિણાત્યતોરણેન મહાપદ્મહદાત્તતઃ ।

નિર્ગતા રોહિતા નામ્ની દક્ષિણાભિમુખી નદી ॥ ૩૭૩ ॥

સહસ્ર યોજનાનાં પદ્શર્તીં પચસમન્વિતામ્ ।

કલાઃ પચ દક્ષિણસ્યાં સા ગત્વા પર્વતોપરિ ॥ ૩૭૪ ॥

વજ્રજિહ્વિકયા શૈલાત્ પ્રવાહેણ પતત્યધઃ ।

સદ્રોહિતાપ્રપાતાસ્થ્યે કુળ્લે રજ્જુરિવાવટે ॥ ૩૭૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥

અત્રાયમાન્નાયઃ ।

એક હજાર યોજન પહોળો અને દશ યોજન ઊંડો છે એની વચ્ચે એક મુદર કમળ છે તે કમળની આસપાસ થીજા પુષ્કળ કમળોના છ વલયો છે ૩૬૮-૩૬૯

એ સર્વ કમળોની સખ્યા 'પદ્મદ્રહ' ના કમળો જેટલી છે પરન્તુ એઓની ૩૫૪, પહોળાઈ અને જડાઈ બમણી બમણી છે ૩૭૦

૫૫૧ મેળે દ્રહ સરખા ઉંડા હેવાથી જેઊના કમળો ઉચાઈમા સરખા છે આગળ આવી વાત આવે ત્યા પછી એમજ લાવી લેતુ ૩૭૧

જે એક કમળ ડહુ-તે મૂળકમળ-મા પૂર્વોક્ત શ્રીદેવીના ભવન તરફ ભવન છે અને તેમા પ-મોપમના આયુષ્યવાળી 'હ્રીદેવી' રહે છે ૩૭૨

તે 'મહાપદ્મદ્રહ' થકી એના દક્ષિણતરફના તોરણમા થઇને 'રોહિતા' નામની નદી નીકળી દક્ષિણદિશામા વહે છે ૩૭૩

તે નદી એક હજાર છસો પાંચ યોજન અને પાંચ ઝળા જેટલું પર્વતપર વહીને, ૫૫૧ કુવા મા દોરડું તરતું હોય એમ, ધોધરૂપે રોહિતાપ્રપાત નામના કુડમા પડે છે ૩૭૪-૩૭૫ અહિં નીચે મુજબ નિયમ છે —

વ્યાસં હૃદસ્ય સશોધ્ય ગિરિવ્યાસેર્જિતે ચ યત્ ।
તાવન્નર્દીનાં ક્રમણં ગિરૌ સ્યાદક્ષિણોત્તરમ્ ॥ ૩૭૬ ॥

દાક્ષિણાત્યતોરણેન તસ્માન્નિર્ગત્ય કુણ્ઢતઃ ।
પ્રાચ્ય હેમવતસ્યાર્દ્રં દ્વેધા વિદધતી કિલ ॥ ૩૭૭ ॥
ક્રોશદ્વયેનાસંપ્રાપ્તા શબ્દાપાતિમહીધરમ્ ।
આલીવ રોહિતાશાયા દૃષ્ટાગાત્પૂર્વસંમુખી ॥ ૩૭૮ ॥
અષ્ટાવિંશત્યા સહસ્રૈઃ નદીભિઃ પરિવારિતા ।
અધો વિભિચ્ર જગતી પૂર્વાર્ધિ યાતિ રોહિતા ॥ ૩૭૯ ॥ વિશેષકમ્ ॥
પ્રવાહજિહ્વિકાકુણ્ઢદ્વીપાદિષુ ભવેદિહ ।
વિષ્કમ્ભદૈર્ધ્યોદ્વેધાદિ રોહિતાંશાસમ સમમ્ ॥ ૩૮૦ ॥

ઉત્તરાહતોરણેન મહાપદ્મહૃદાત્તતઃ ।
હરિકાન્તેતિ તટિની નિર્ગતોત્તરસન્મુખી ॥ ૩૮૧ ॥
પૂર્વોક્તમાનમુલ્લુપ્ય ગિરિં સોત્તરસન્મુખમ્ ।
હરિકાન્તાપ્રપાતાલ્યે કુણ્ઢે પતતિ જિહ્વયા ॥ ૩૮૨ ॥

પર્વતના વ્યાસમાથી દ્રહનો વ્યાસ બાદ કરતા જે આવે તેનું અર્ધ કરવું એનું જે પરિણામ આવે તે નદીનું પર્વતપરનું દક્ષિણોત્તર કેમણુ સમજવું ૩૭

(પર્વતપરથી કુડમા પડી) ત્યાથી પાછી એના દક્ષિણતરફના તોરણમા થઇને બહાર નીકળી પૂર્વાર્દ્ર હેમવતને જે ભાગમા બેઠેલી નાખી, શબ્દાપાતી પર્વતથી જે કોસ દૂર રહી, એ રોહિતા નદી, બહુ રોહિતાશા નદીની સહચરી-સખી હોયતી એમ હર્ષપૂર્વક એની સન્મુખ આવી, ત્યાં એને આવી મળેલી અઘ્યાવીશ હજાર નદીઓને સાથે લઈ જગતીના કોટને હેડળ થી લેલી પૂર્વ સમુદ્રને મળે છે ૩૭૭-૩૭૯

એના પ્રવાહ, ધોધ, કુહ, દીપ આદિ સર્વેની લબાઈ, પહોળાઈ, અને ઉંડાઈ વગેરે સમજાવાના રોહિતાશા સમાન બહુવા ૩૮૦

વળી એ મહાપદ્મદ્રહના ઉત્તર તરફના તોરણમાથી હરિકાતા નામની નવી નીકળે છે, અને તે ઉત્તર તરફ વહે છે ૩૮૧

પૂર્વોક્ત પ્રમાણુ જેટલું પર્વતપર વહીને તે નદી હરિકાતાપ્રપાત નામના કુડમા ધોધરૂપે વહે છે ૩૮૨

ઉત્તરાહતોરણેન તસ્માન્નિર્ગત્ય કુણ્ડતઃ ।

અષ્ટાવિંશત્યા સહસ્રૈઃ નદીભિઃ પથિ સંગતા ॥ ૩૮૩ ॥

ગન્ધાપાતિનમપ્રાપ્તાન્તરિતં યોજનેન સા ।

સ્મૃતપ્રયોજનેવેત. પ્રસ્થિતા પશ્ચિમામુખી ॥ ૩૮૪ ॥

અષ્ટાવિંશત્યા સહસ્રૈઃ નદીભિઃ પુનરાશ્રિતા ।

एवं नदीनां पट्पचाशता सहस्रकैर्वृता ॥ ३८५ ॥

હરિવર્ષપશ્ચિમાર્ધં દ્વેધા વિદધતી કિલ ।

अथो विभिय जगतीं पतिता पश्चिमांश्चुधौ ॥ ३८६ ॥ कलापकम् ॥

યોજનાનિ ધ્રુવ પંચવિંશતિર્હૃદનિર્ગમે ।

विष्कम्भोऽस्या योजनार्धं चोद्वेधः कुण्डसीमया ॥ ३८७ ॥

તતશ્ચ વર્ધતે વ્યાસો ધનૂંપિ પ્રતિયોજનમ્ ।

एकतो विंशतिश्चत्वारिंशच्चोभयतः पुन ॥ ३८८ ॥

एव च द्वे शते सार्धं योजनान्यविधसंगमे ।

विष्कम्भोऽस्यास्तत्र पुनरुद्वेधः पंचयोजनी ॥ ३८९ ॥

યોજનાયામવાહલ્યા જિઠ્ઠિહાસ્યા પ્રકીર્તિતા ।

विष्कम्भतः पुन. पंचविंशतिर्योजनान्यसौ ॥ ३९० ॥

ત્યાથી વળી પાછી નીકળી ઉત્તર તરફ વહેતા માર્ગને વિષે આવી મળેલો અઠવાવીશ હજાર નદીઓનો પરિવાર લઇ, ગંધાપાતી પર્વતથી ખાસ્સો એક યોજન દૂરનેદૂર રહી, જાણે કઇ કામ યાદ આવ્યું હોય એમ પશ્ચિમ તરફ પાછી વળી પુનઃ આવી મળેલી ણીજી અઠવા વીશ હજાર નદીઓથી પરિવરિત થઇ એટલે કે એક દર છપ્પન હજાર નદીઓથી સંયુક્ત થઇ પશ્ચિમાર્દ્દ હરિવર્ષને એ વિભાગમા બેઠેલી નાખી, જગતીના કોટને હેઠળથી લેદી, એ નદી પશ્ચિમસંયુદ્ધને મળે છે ૩૮૩-૩૮૬

એની ઉંઘાઈ કુડસુધીમા અરધા યોજનની છે વળી પહોળાઈ દ્રહમાથી નીકળતી વળતે પચવીશ યોજનની છે, પણ ત્યારપછી પ્રત્યેક યોજને અઠેક પડખે વીશ વીશ મળીને ચાલીશ ધનુષ્ય નેટલી વધતી જાય છે એટલે એ પ્રમાણે સંયુદ્ધને મળતા સુધીમા પહોળાઈ અઢીસો યોજનની અને ઉંઘાઈ પાચ યોજનની થાય છે ૩૮૭-૩૮૯

એનો ધોધ એક યોજન નેટલો લાગે તથા જડા કહ્યો છે, અને પચવીશ યોજન પહોળો કર્યો છે ૩૯૦

દ્વે શતે યોજનાનાં ચ ચત્વાર્ણિશ્તસમન્વિતે ।

કુણ્ડસ્યાયામવિક્રમ્ભાવુદ્વેધો દશયોજની ॥ ૩૯૧ ॥

દ્વીપસ્યાયામવિક્રમ્ભો દ્વાર્ત્રિશયોજનાનિ ચ ।

જલાત્સમુચ્છ્રય ક્રોશદ્વય શેષ તુ પૂર્વવત્ ॥ ૩૯૨ ॥

इति महाहिमवान् पर्वत ॥

उत्तरस्यां हरिवर्षं महाहिमवतो गिरे ।

प्रौढपर्यंकसस्थानमन्ताभ्यां वारिधि स्पृशत् ॥ ૩૯૩ ॥

व्यासोऽस्याष्टौ सहस्राणि योजनाना चतुःशती ।

तथैकविंशतिश्चैका कलात्राय शर ब्रુવે ॥ ૩૯૪ ॥

सहस्रा षोडश त्रीणि योजनाना शतानि च ।

युक्तानि पचदशभिः कला पचदशोपरि ॥ ૩૯૫ ॥

त्रिसप्तति सहस्राणि जीवा नवशतानि च ।

एकोत्तराययथ कला सार्द्धा सप्तदशोपरि ॥ ૩૯૬ ॥

धनुःपृष्ठ सहस्राणि चतुरशीतिरेव च ।

षोडशाढ्यान्यथ कलाश्चतस्र પરિકીર્તિતા. ॥ ૩૯૭ ॥

કુડની લ બાઇપહોળાઈ બસો આલીશ યોજન અને ઉંડાઈ દશ યોજનની છે ૩૯૧

એમા રહેલા દ્વીપની લ બાઇપહોળાઈ બત્રીશ યોજન છે અને (૪૭ ઉપર) ઉંચાઈ બે કોસ છે શેષ મર્વ પૂર્વવત સમજવુ ૩૯૨

એ પ્રમાણે મહાહિમવાનપર્વતનુ અવડપ સમજવુ

હવે એ મહાહિમવત પર્વતની ઉત્તરે હરિવર્ષ મેત્ર છે એનો પલ ગળેયો આકાર છે અને એના બેઉ છેડા સમુદ્રસુધી પહોંચેલા છે ૩૯૩

એ મેત્રનો ' વિષ્ણુ ' આઠ હજાર ચારમો એમ્વીશ યોજન અને એક ડગા છે ૩૯૪

એનું ' શર ' સોળહજાર ત્રણસો પાંચ યોજન અને ઉપર પાંચ કળા છે ૩૯૫

એની ' જયા ' તોતેર હજાર નવમો એક યોજન અને સાઠાસતર કળા છે ૩૯૬

એનું ' ધનુ પૃષ્ઠ ' ચોરાશી હજાર મોગ યોજન અને ચાર કળા છે ૩૯૭

ત્રયોદશ સહસ્રાણિ ત્રિશતી ચૈકષ્ટિયુક્ ।

યોજનાનાં પદ્ કલાશ્ચ સાર્દ્ધા વાઢૈકપાર્શ્વતઃ ॥ ૩૯૮ ॥

ચતુઃપચાશ્ચ કોઢ્યો યોજનાનાં તથા પરાઃ ।

સત્તચત્વારિશદેવ લઙ્કા. કિલ તથોપરિ ॥ ૩૯૯ ॥

ત્રિસત્તતિઃ સહસ્રાણિ સપ્તત્યાઢ્યાષ્ટશત્યથ ।

કલાઃ સપ્તાત્ર સકલં ગણિતં પ્રતગત્મકમ્ ॥ ૪૦૦ ॥ યુગ્મમ્ ॥

મધ્યેઽસ્ય ગન્ધાપાતીતિ વૃત્તવૈતાઢ્યપર્વતઃ ।

સ્વરૂપમસ્ય પૂર્વોક્તશબ્દાપાતિસમ સમમ્ ॥ ૪૦૧ ॥

પદ્મનામા સુરસ્ત્વસ્ય સ્વામ્યેકપલ્પજીવિતઃ ।

સ્વરૂપ સર્વમેતસ્ય જ્ઞેયં વિજયદેવવત્ ॥ ૪૦૨ ॥

લક્ષમેક સહસ્રાશ્ચ દ્વાદશ દ્વયધિકા ઇહ ।

હરિવર્ષાભિધક્ષેત્રે નયઃ પ્રોક્તા જિનેશ્વરૈઃ ॥ ૪૦૩ ॥

ક્ષેત્રે પુનર્વસન્ત્યત્ર નરા યુગલધર્મિણ્ ।

ક્રોશદ્વયસમુત્તુંગા સહ્લક્ષણા વિચક્ષણા. ॥ ૪૦૪ ॥

એની પ્રત્યેક 'ખાહા' તેરહજાર ત્રણમેા એકસઠં યોજન અને સાડા છ કળાહે ૩૯૮

એનું પ્રતરાત્મક ગણિત યોપન કોડ સુડનાળીગ લાખ તોતેર હજાર આઠસો શીતેર યોજન અને સાત કળા જેટલુ છે ૩૯૯-૪૦૦

એ હરિવર્ષક્ષેત્રના મધ્ય ભાગમા ' ગન્ધાપાતી ' નામનો વૃત્તવૈતાઢ્ય પર્વત છે તેનું સર્વ સ્વરૂપ પૂર્વોક્ત ' શબ્દાપાતી ' પર્વત તુલ્ય છે ૪૦૧

' પદ્મ ' નામનો એક પ. યોપમના આયુધનાળો દેવ એનો સ્વામી ે એનું સ્વરૂપ વળી પૂર્વોક્ત નિજયદેવવત્ સમજવુ ૪૦૨

આ હરિવર્ષ ક્ષેત્રમા એક લાખ બાર હજાર ને બે નવીઓ છે એવું નિનલગવાનનુ કહેવુ છે ૪૦૩

ત્યા વળી પુત્રપુત્રીરૂપ બેડલે જન્મતા વિવ્યક્ષણ મનુષ્યો વમે ે તેઓની બે કોસની કાયા છે અને એમનામા ઉત્તમ લક્ષણો છે ૪૦૪

આયુરુત્કર્પતસ્ત્વેપાં પૂર્ણ પલ્યોપમદ્વયમ્ ।

પલ્યોપમાસલ્યભાગહીન તત્ત્વ જઘન્યતઃ ॥ ૪૦૫ ॥

તેઽસકૃત્ પઠભક્તાન્તે વદરપ્રમિતાશિન ।

અષ્ટાવિંશ શત તેષાં દેહે પૃષ્ઠકરંડકા ॥ ૪૦૬ ॥

ચતુષ્પદિં ચ દિવસાન્ વિધાયાપત્યપાલનામ્ ।

સ્વર્લોકમેવ તે યાન્તિ કાલશ્ચ સુપમાન્વહમ્ ॥ ૪૦૭ ॥

ચેત્રાનુભાવઃ સર્વં ચ વલસહનનાદિકમ્ ।

અનન્તગુણપર્યાય જ્ઞેય હૈમવતાદિહ ॥ ૪૦૮ ॥

इति हरिवर्षक्षेत्रम् ॥

हरिवर्षस्योत्तरान्ते निषधो नाम पर्वत ।

स चतुर्योजनशतोऽनुगो रक्तसुवर्णजः ॥ ४०९ ॥

योजनानां शत भूमौ मग्नोऽन्तस्પૃષ્ઠવારિધિ ।

દાક્ષિણાત્યા મિત્તિરિવ મહાવિદેહવેદ્મનઃ ॥ ૪૧૦ ॥ યુગ્મમ્ ॥

એમનું આયુષ્ય ઉત્કર્ષિત પૂરા એ પલ્યોપમનું છે, અને જઘન્યત એ પલ્યોપમ કરતા પલ્યોપમના અમ ખ્યામા ભાગ જેટલું ન્યૂન છે ૪૦૫

એઓ હું મેશા છઠ્ઠું છઠ્ઠુંને પારણે ક્ષેત્ર ભાર જેટલો આહાર લે છે વળી એઓના શરીરમાં એકસોને અઠ્યાવીશ પૃષ્ઠકરંડક છે ૪૦૬

એઓ ચોસઠ દિવસ પર્વન્ત પોતાની શતતિનું પાલનપોષણ કરી મૃત્યુ પામી સ્વર્ગેજ જાય છે વળી ત્યાં હું મેશા સુપમા કાળ વર્તે છે ૪૦૭

એ મેત્રનો પ્રભાવ, ત્યાંના મનુષ્યોનું બળ મધ્યણુ આદિ મર્વવાના હેમવત મેત્રનાથી અનન્તગણા પર્યાયવાળા છે ૪૦૮

એ પ્રમાણે હરિવર્ષ મેત્રનું સ્વરૂપ હતું

હવે આ હરિવર્ષમેત્રની ઉત્તર દિશાએ છેડાપર નિષધ નામનો રક્ત સુવર્ણનો પર્વત છે તે ચારસો યોજન જાણે છે, એકસો યોજન પૃથ્વીમાં ખુણેલો છે અને બેઉ છેડે સસુદ્રને ઝડીને રહેલો છે વળી તે જાણે મહાવિદેહવેદ્મની ઘરની દક્ષિણ તરફની એક ભીંત હોયની એવો છે ૪૦૯-૪૧૦

યોજનાનાં સહસ્રાણિ ષોડશાઘૈ શતાનિ ચ ।
 દ્વિચત્વારિશદાઘ્યાનિ વિષ્કમ્ભોઽસ્ય કલાદ્વયમ્ ॥ ૪૧૧ ॥
 ત્રયસ્ત્રિશત્સહસ્રાણિ સપ્તપચાશતા યુતમ્ ।
 શતમેક સપ્તદશ કલાશ્ચ નિષધે શર. ॥ ૪૧૨ ॥
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ ચતુર્નવતિરેવ ચ ।
 પદ્મપંચાશ શતમેક પ્રત્યચાસ્ય કલાદ્વયમ્ ॥ ૪૧૩ ॥
 લક્ષ્મં ચતુર્વિંશતિશ્ચ સહસ્રાણિ શતત્રયમ્ ।
 ષટ્ચત્વારિશતોપેત ધનુઃપૃષ્ઠ કલા નવ ॥ ૪૧૪ ॥
 વિંશતિશ્ચ સહસ્રાણિ પચપટ્ટિયુતં શતમ્ ।
 સાર્દ્ધં કલાદ્વય જ્ઞેય વાહાસ્યૈકૈકપાર્શ્વત ॥ ૪૧૫ ॥
 કોટીના શતમેક દ્વિચત્વારિશચ્ચ કોટય ।
 ચતુઃપંચાશચ્ચ લક્ષ્મ. પદ્મપટ્ટિશ્ચ સહસ્રકા. ॥ ૪૧૬ ॥
 સૈકોનસત્તતિઃ પંચશતી તથાધિકાઃ કલા. ।
 અષ્ટાદશાસ્ય પ્રતરગણિત ભૂવિ કીર્તિતમ્ ॥ ૪૧૭ ॥ યુગમમ્ ॥
 સત્પંચાશત્સહસ્રાઃ કોટીના કોટય. પરા. ।
 અષ્ટાદશ તથા લક્ષ્મ. પદ્મપટ્ટિરથ ચોપરિ ॥ ૪૧૮ ॥

એનો ' વિષ્કમ્ભ ' સોળહજાર આઠસો બે તાળીશ યોજન ને બે ડગા છે ૪૧૧

એતુ ' શર ' તેત્રીશ હજાર એકસો સતાવન ચોજન અને સત્તર ડગા છે ૪૧૨

એની ' જ્યા ' ચોરાણી હજાર એકસો છપ્પન ચોજન અને બે ડગા છે ૪૧૩

એતુ ધનુ પૃષ્ઠ એક લાખ ચોવીશ હજાર ત્રણસો છે તાળીશ ચોજન ને નવ ડગા જેટલું છે ૪૧૪

એની બેઉ બાજુની બે ' બાહ્યા ' પ્રત્યેક વીશ હજાર એકસો પાસઠ ચોજન અને અઢી ડગા છે ૪૧૫

એતુ પ્રતરરૂપ ગણિત એકસોબેતાળીશ કોઠ ચોપન લાખ છાસઠ હજાર પાચમો યોગ હોતેર ચોજન અને અઢાર ડગા છે ૪૧૬-૪૧૭

સહસ્રાણિ યોજનાનાં સપ્તવિંશતિરેવ ચ ।

શતાનિ નવ સૈકોનાશીતીન્યત્ર ભવેત્ ધનમ્ ॥ ૪૧૯ ॥ યુગ્મમ્ ॥

સિદ્ધાયતનકૂટ ચ દ્વિતીય નિષધાભિધમ્ ।

હરિવર્ષાભિધ કૂટ પૂર્વવિદેહસજ્જકમ્ ॥ ૪૨૦ ॥

હરિકૂટ ધૃતિકૂટ શીતોદાકૂટમિત્યપિ ।

અપરવિદેહકૂટ કૂટ ચ રુચકાહ્વયમ્ ॥ ૪૨૧ ॥

નિષધે નવ કૂટાનિ શ્રેણ્યા સ્થિતાનિ પૂર્વવત્ ।

આયે ચૈત્યં દેવદેવ્યોઽન્યેષુ કૂટસમાભિધા ॥ ૪૨૨ ॥ વિશેષકમ્ ॥

તિર્ગિચ્છિસ્તુ પૌષ્પરજસ્તરપ્રધાન રૂપ હૃદ ।

તિર્ગિચ્છિનામા ચત્વારિ સહસ્રાણ્યયમાયત ॥ ૪૨૩ ॥

વિસ્તીર્ણશ્ચ દ્વે સહસ્રે ઉદ્વિદ્ધો દશયોજનીમ્ ।

પદ્મહૃદસમસરયૈ પદ્મૈ સશોભિતોઽભિત ॥ ૪૨૪ ॥

વિષ્ણુભાદિ તુ પદ્મેભ્યસ્તેભ્ય ઇવા ચતુર્ગુણમ્ ।

યથાત્ર સ્થાન્મૂલપદ્મ ચતુર્યોજનસમ્મિતમ્ ॥ ૪૨૫ ॥

વળી એનું ‘ધન’ સત્તાવન હજાર ને અઢાર કોડ, છાસક લાખ, સત્યાવીશ હજાર, નવસો ઓગણ્યાએશી યોજન જેટલું છે ૪૧૮-૪૧૯

આ નિષધપર્વતને (૧) સિદ્ધાયતનકૂટ, (૨) નિષધકૂટ, (૩) હરિવર્ષકૂટ, (૪) પૂર્વવિદેહકૂટ, (૫) હરિકૂટ, (૬) ધૃતિકૂટ, (૭) શીતોદાકૂટ, (૮) અપરવિદેહકૂટ અને (૯) રૂચકાહ્વય—એમ નવ શિખરા છે અને તે પૂર્વવત્ શ્રેણિબદ્ધ રહેલા છે એમા પહેલા શિખરપર એક ચૈત્ય છે અને શેષ આઠપર શિખરોના ૪ નામનાળા દેવદેવીઓના નિવાસ છે ૪૨૦-૪૨૨

તિગિચ્છિ એટલે પુષ્પરજ પ્રધાનપણે હોવાથી તિગિચ્છિ કહેવાતો એક દ્રહ અહિ આવેલો છે તે ચાર હજાર યોજન લાંબો, બે હજાર યોજન પહોળો અને દશ યોજન ઊંડો છે એ દ્રહમા ચોદિશ પન્નદ્રહના જેટલા જ અને વળી મુદર ક્રમજો ચોલી રહ્યા છે ૪૨૩-૪૨૪

એ ક્રમજોની પહોળાઈ વગેરે પન્નદ્રહના ક્રમજોથી ચાર ગણી છે હજાન્ત તરીકે આ સરોવરનું મૂળ ક્રમજ ત્યો તે પેલા કરતા ચારગણ અર્થાત્ ચાર યોજનનું છે ૪૨૫

ભવનં મૂલપદ્મેઽત્ર શ્રીદેવીભવનોપમમ્ ।

ધીદેવી સ્વામિની તસ્ય સૈરુપલ્યોપમસ્થિતિઃ ॥ ૪૨૬ ॥

દાક્ષિણાત્યતોરણેન તિર્ગિચ્છિહદતોઽમુન ।

તટિની હરિસલિલા નિર્ગતા દક્ષિણામુખી ॥ ૪૨૭ ॥

યોજનાના સહસ્રાણિ સસોપરિ ગતાનિ ચ ।

ચત્વારિ ચૈકવિંશાનિ કલાં ચ પર્વતોપરિ ॥ ૪૨૮ ॥

ગત્વાસૌ હરિસલિલાકુણ્ડં પતતિ પર્વતાત્ ।

દક્ષિણેન તોરણેન નસ્માદ્નિર્ગત્ય કુણ્ડતઃ ॥ ૪૨૯ ॥

હરિવર્ષપૂર્વભાગ વિભજન્તી દ્વિધા કિલ ।

એકેન યોજનેનાર્વાક્ ગન્ધાપાતિધરાધરાત્ ॥ ૪૩૦ ॥

ચલિતા શ્રાદ્ધમુખીભૂય વિગતિ પ્રાચ્યવારિધૌ ।

પટ્પંચાશ્ચૈવલિનીસહસ્રૈઃ પરિવારિતા ॥ ૪૩૧ ॥ કલાપકમ્ ॥

પ્રમાણ જિહ્વિકાકુણ્ડદ્વીપપ્રવાહવૃદ્ધિગમ્ ।

હરિકાન્તાસમં સર્વં જ્ઞેયમત્રાવિશેષિતમ્ ॥ ૪૩૨ ॥

ઉત્તરાહતોરણેન તિર્ગિચ્છિહદતસ્તનં ।

શીતોદેતિ નિર્દશરિણી નિર્ગતોત્તરસન્મુખી ॥ ૪૩૩ ॥

આ દ્રહના મૂળ કમગમા પલુ શ્રીદેવીના ભવન જેવું એક ભવન છે એમા એક પદ્મે પમના આમુખ્યવાગી ' ધી દેવી ' નું આમિ વ છે ૪૨૬

એ તિર્ગિચ્છિ દ્રહના દાક્ષિણાત્ય તોરણનાથી દક્ષિણલિલા નામની નદી નીકળે છે નીકળીને દક્ષિણ તરફ માત્ર હજાર ચારમા એકવીસ યોજન અને એક કડા જેટલું પર્વતપર ફરી, ત્યાંથી દક્ષિણ તરફ નામના કુડમા પડી, એમાથી પાછી દક્ષિણ તરફના તોરણનાથી નીકળી, વહેતી વહેતી પૂર્વદક્ષિણેવળેને એ ભાગ ॥ બેઝી નાળી, ' ગન્ધાપાતિ ' પર્વતથી એક યોજન પ્રમાણ દૂર ને દૂર રહી, પૂર્વ તરફ વડલુ લઇ, નાગમા આવી મળેલી છપ્પન હજાર નદીઓના પતીવાર સાથે પૂર્વમુખને મળે છે ૪૨૭-૪૩૧

એના સાથે કુડમા દ્વીપ અને પ્રવાહની વૃદ્ધિ મળે છે નવ અગ્રપલ ૪૩૨ નિ ॥ દક્ષિણાત્યતોરણ નામનું ૪૩૩

પ્રાગુક્તમાનમુલ્લખ્ય ક્ષેત્ર ક્ષિતિધરોપરિ ।

શીતોદાકુણ્ડે પતતિ વજ્રજિહ્વિકયા નગાત્ ॥ ૪૩૪ ॥ યુગમ્ ॥

કુણ્ડાદસ્માદૌત્તરાહતોરણેનોત્તરામુલ્લી ।

યાન્તી કુરુહ્વદાન્ પચ ખલેવ કુર્વતી દ્વિધા ॥ ૪૩૫ ॥

નદીસહસ્રૈશ્ચતુરશીત્યા પથ્યાશ્રિતા ક્રમાત્ ।

યાન્તી દેવકુરુપ્રાન્તે મદ્રસાલવનાન્તરે ॥ ૪૩૬ ॥

યાવદ્દ્વાભ્યા યોજનાભ્યા સુમેરુ દૂરત સ્થિત ।

તાવત્તસમુલા યાતા કામુકીવ રસાકુલા ॥ ૪૩૭ ॥

વક્ષસ્કારગિરેર્વિદ્યુત્પ્રભસ્યાધોવિભાગત ।

પરાવૃત્તા પશ્ચિમાતો લજ્જિતેવાભિસારિકા ॥ ૪૩૮ ॥

દ્વેધાપરવિદેહાંશ્ચ કુર્વતી સરિતા શ્રિતા ।

અષ્ટાવિંશત્યા સહસ્રૈરેકૈકવિજયોદ્ગતૈઃ ॥ ૪૩૯ ॥

શ્રિતામ્બોધિપ્રવેશે ચ મૂલત સર્વસંખ્યયા ।

નદીનાં પચમિ લક્ષૈ સદ્ધાત્રિંશત્સહસ્રકૈઃ ॥ ૪૪૦ ॥

અધો જયન્તદ્વારસ્ય વિભિન્ન જગતીતટમ્ ।

પ્રવિષ્ટા પશ્ચિમામ્બોધૌ શીતોદાત્યા મહાનદી ॥ ૪૪૧ ॥ કુલકમ્ ॥

આ તિગિછિ દ્રહના ઉત્તર તરફના તોરણુમાથી શીતોદા નામની નદી નીકળે છે અને ઉત્તર તરફ વહે છે તથા પૂર્વે કશ્ચુ છે એટલું પર્વતપર કરીને ત્યાથી ધોધરૂપે શીતોદા કુટમ પડે છે ત્યાથી એના ઉત્તર તરફના તોરણુમાથી નીકળી ઉત્તર તરફ પહેલી પ્રપત્તિ માણસની પેઠે (ઉત્તર) કુરુક્ષેત્રના પાંચ દ્રહાને દ્વિધા લેદતી, માર્ગને વિષે આવી મળેની ચોરાશી હજાર નદીઓને સાથે લઈ અનુક્રમે દેવકુરુક્ષેત્રને છેડે લદ્દશાળવનમા પહોંચતા પહોંચતા, સુમેરુપર્વત જે યોજન દૂર રહેતા સુધી કામાતુર સ્ત્રીની પેઠે તેની સન્મુખ જઈ, વિદ્યુત્પ્રભ નામના વક્ષસ્કાર પર્વતના નીચેના ભાગથી, લન્ગિત અભિસારિકાની પેઠે પાછા વળી લઈ, અપર વિદેહને જે ભાગમા બેઠેલી, અકેક વિજયમાથી નીકળી આવી મળેલી અઘ્યાવીશ અઘ્યાવીશ હજાર નદીઓને સાથે લઈ, એ રીતે ઠેક મૂળથી આરભીને સમુદ્રમા ભળતા સુધી એકદર પાંચ લાખ બીસ હજાર નદીઓના પરીવાર સહિત પહેલી પહેલી જયન્ત દ્વારની નીચે જગતીના ડોટને લેતી આખરે એ મહાનદી પાશ્વમ સમુદ્રમા ભળે છે ૪૩૩-૪૪૧

પંચાશદ્યોજનાન્યસ્યા વિષ્કમ્ભો હૃદનિર્ગમે ।
 એકં યોજનમુદ્વેધ. સ કુણ્ડનિર્ગમાવધિ ॥ ૪૪૨ ॥
 વ્યાસેઽશીતિશ્ચ વર્ધન્તે ધનૂંપિ પ્રતિયોજનમ્ ।
 તત્ પંચયોજનશતઢ્યાસેય વાર્ધિસગમે ॥ ૪૪૩ ॥
 તત્રોદ્વેધો યોજનાનિ દશૈતસ્યાશ્ચ જિહ્વિકા ।
 પંચાશદ્વિસ્તૃતા દ્વે ચ યોજને મેદુરાયતા ॥ ૪૪૪ ॥
 ચત્વારિ યોજનશતાન્યશીતિશ્ચ તથોપરિ ।
 કુણ્ડસ્યાચામવિષ્કમ્ભૌ દશોદ્વેધશ્ચ કીર્તિતઃ ॥ ૪૪૫ ॥
 ચતુઃપષ્ટિયોજનાનિ દ્વીપોઽસ્યા વિસ્તૃતાયતઃ ।
 યોજનાર્દ્ધમુદ્ગ્રિતોઽદ્ભ્યો ગગાવત્ ભવનાદિકમ્ ॥ ૪૪૬ ॥
 શીતોપ્યેવ નીલવતો નિર્ગતા કેસરિહૃદાત્ ।
 શીતાકુણ્ડે નિપત્યાતઃ પ્રસ્થિતા દક્ષિણામુખી ॥ ૪૪૭ ॥
 પ્રાગદ્વિદધતી દ્વેધા પંચોત્તરકુરુહદાન્ ।
 નદીસહસ્રૈશ્ચતુરશીત્યોદકકુરુગૈ. શ્રિતા ॥ ૪૪૮ ॥
 પ્રાપ્તોત્તરકુરુપ્રાન્તે ભદ્રસાલવન ક્રમાત્ ।
 અસપ્રાપ્તા યોજનાભ્યાં દ્વાભ્યાં મન્દરભૂધરમ્ ॥ ૪૪૯ ॥

કુ ડમા પડતા અગાઉ એની ઉડાઇ એક યોજનની છે વળી દ્રહ્મમાંથી નીકળતી વખતે
 એની પહોળાઈ પચાસ યોજનની ઠી છે, જે ત્યારપછી પ્રત્યેક યોજને એ શી એ શી ધનુષ્ય
 વધતા વધતા ૮૧૮ અસુદ્રમાં ભળતી વખતે પચાસો યોજન થાય છે વળી તે સ્થાને એની
 ઉડાઈ પણ વધીને ૬૧ યોજન થયેલી હોય છે વળી એનો ધોધ પચાસ યોજન પહોળો અને
 એ યોજન ભરો ૮ ૪૪૨-૪૪૪

કુડની લખાઈ પહોળાઈ ચારનો એ શી યોજન છે અને ઉડાઈ દશ યોજન છે ૪૪૫

દ્વીપની લખાઈ પહોળાઈ ચોમઠ યોજન છે અને એની જળ ઉપરની ઉચાઈ અરધો
 યોજન છે તે ૫૦ ભવનો વગેરે છે તે સર્વ ગંગાપ્રમાણે ભળવા ૪૪૬

એજ પ્રમાણે નીલવાન પર્વતના કૈમરી નામના દ્રહ્મમાંથી વળી શીતા નામની નદી નીકળે

ગિરેર્માલ્યવતોઽધસ્તાત્ પ્રસ્થિતા પૂર્વસમુગ્ધી ।

દ્વેધા વિદધતી પૂર્વવિદેહાન્ પથિ ચાશ્રિતા ॥ ૪૫૦ ॥

અષ્ટાવિંશત્યા સહસ્રૈરેકૈકવિજયોદ્ગતૈ ।

નદીનાં પચમિલેક્ષૈ સદ્ઘાત્રિંશત્સહસ્રકૈ ॥ ૪૫૧ ॥

સર્વાગ્રેણોતિ સયુક્તા વિભિદ્ય જગતીતટમ્ ।

દ્વારસ્ય વિજયસ્યાધો વિશતિ પ્રાચ્યવારિધિમ્ ॥ ૪૫૨ ॥ કુલકમ્ ॥

અસ્યા વાર્ધિપ્રવેશાન્તમારમ્ય હ્રદનિર્ગમાત્ ।

શીતોદયા સમ સર્વ જ્ઞાતવ્યમવિશેષિતમ્ ॥ ૪૫૩ ॥

इति निषधपर्वत प्रसगात् शीतास्वरूप च ॥

हिमवता महता च कनीयसा

जलधिना निषधेन च यत् त्रिधा ।

तदिह दक्षिणपार्श्वमिहોदितम्

बहुविधं नियतानियतारकै ॥ ४५४ ॥

છે નીકળીને વહેતી વહેતી શીતાકુડમા પડે છે વળી ત્યાથી પાછી નીકળી દક્ષિણ મન્સુખ વહી પૂર્વવત્ પાથ ઉત્તરકુડરોને બે બે વિભાગમા બેચતી ઉત્તરકુડની ચોરાગા હબાર નદીઓને માથે લઇ, લદ્દશાળવનમા જઈ, મહરાયળથી બે ચોળનને ડેટે માન્યવાન પર્વતથી નીચે ઉતરી, પૂર્વ મન્સુખ ચાલતી, વળી પૂર્વ વિદેહને બે વિભાગમા બેચતી, માર્ગમા અઢેકા રિજ્યમાથી નીકળેલી અઢયાવીશ અઢયાવીશ હબાર નદીઓને માથે લઈ, એવી રીતે સમગ્રપણે પાથ લાગ બત્રીશ હબાર નદીઓના પરિવાર સહિત વિજયદ્રારના નીચે જગતીને તટ લેટીને પૂર્વ સમુદ્રમા લાગે છે ૪૪૭-૪૫૨

આ ' શીતા ' નીનું, દ્રહમાથી નીકળવાથી તે ડેક મસુદ્રમા લાગના સુધીનું સમગ્ર વૃત્તાન્ત લેશપણ તફાવત વિના ગીતાદા નીના વૃત્તાન્ત જેવું છે ૪૫૩

એ પ્રમાણે નિષધપર્વતનું, અને પ્રસગને લઈને કહેવું શીતાનદીનું સ્વરૂપ બાલવું

એવી રીતે મહા હિમવત અને સુદ્ર હિમવતથી તથા સમુદ્ર અને નિષધ પર્વતથી ત્રણ ત્રણ વિભાગ પડેલા હોવાને લીધે તથા નિયતાનિયત આરાઓને લીધે બહુવિધ-એવા આ દક્ષિણ પાનુના ભાગનું નર્ણન કર્યું ૪૫૪

વિશ્વાશ્ચર્યદકીર્તિકીર્તિવિજયશ્રીવાચકેન્દ્રાન્તિય—

દ્રાજશ્રીતનયોઽતનિષ્ઠ વિનય શ્રીતેજપાલાત્મજઃ ।

કાવ્યં યત્કિલ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્ત્વપ્રદીપોપમે

સર્ગો નિર્ગલિતાર્થસાર્યસુભગ, પૂર્ણઃ સુખં ષોડશઃ ॥ ૪૫૫ ॥

इति षोडशः सर्गः ।

અગિલ વિશ્વને આશ્ચર્ય પમાડી રહી છે કીર્તિ જેમની એવા શ્રીકીર્તિવિજયવાચકના અન્તેવામી તથા માતા રાજશ્રી અને પિતા તેજપાળના મુખ્ય—એવા વિનયવિનયજીએ જગતના નિશ્ચિત સ્વરૂપપર દીપક સમાન પ્રકાશ પાડવાને રચેલા આ ગ્રન્થનો, એમા વર્ણવેલા અર્થના મમદથી મનહર—એવો મોળમો મર્ગ નિર્વિધે સંપૂર્ણ થયો

સોળમો સર્ગ સમાપ્ત.

અથ સપ્તદશ. સર્ગ ।

મધ્યે દ્વયોર્પર્વતયોર્નીલવન્નિપધાણ્યયો. ।

ભાત્યાયતચતુરસ્ત્ર દ્વેત્ર મહાવિદેહકમ્ ॥ ૧ ॥

સર્વદ્વેત્રગુરુત્વાત્ મહાપ્રમાણાંગજનયુતત્વાત્ વા ।

ઇદમુત મહાવિદેહાભિધસુરયોગાત્ મહાવિદેહાણ્યમ્ ॥ ૨ ॥

ત્રયસ્ત્રિંશયોજનાનાં સહસ્રાણિ ચ પદ્મશતી ।

યુન્તા ચતુરશીત્યાસ્ય વ્યાસઃ કલાચતુષ્ટયમ્ ॥ ૩ ॥

વર્ષવર્ષધરાદ્રીણામન્યેષા તુ જિનેશ્વરૈ ।

અન્યપ્રદેશપંક્તિર્યા સા જીવેતિ નિરૂપિતા ॥ ૪ ॥

અસ્મિન્દ્વેત્રે પુનર્મધ્યપ્રદેશપક્તિરાયતા ।

સા પ્રત્યચા ભવેત્ પૂર્ણલક્ષયોજનમમ્મિતા ॥ ૫ ॥

તતશ્ચાપેક્ષ્ય તા જીવાં ધનુષ્ટદ્વય ભવેત્ ।

તત્રૈક દક્ષિણાન્ધિસ્પૃગુત્તરાન્ધિશ્રિત પરમ્ ॥ ૬ ॥

સર્ગ ૧૭ મો

નીલવાન અને નિપધ પર્વતોની વચ્ચે મહાવિદેહ નામનું ચોરસ મેદાન આવેલું છે ૧

મર્વ મેત્રેભા મ્હોટું હોવાથી અથવા એનો મહાવિદેહ નામનો અધિષ્ઠાયક દેવ હોવાથી અથવા મ્હોટા શરીરવાળા મનુષ્યો ત્યાં વસતા હોવાથી એનું ‘મહાવિદેહ’ એવું યોગ્ય નામ પાડેલું છે ૨

એ મેત્રેનો ‘વિષ્કલ’ તેત્રીગહભર છત્રો ચોરાશી યોજન અને ચાર કળા છે ૩

અન્ય મેત્રે અને વર્ષધર પર્વતોના તો અન્ય પ્રદેશની પક્ષિતને જિનભગવાનોએ ‘ભવા’ કહેલી છે ૪

પરંતુ આ મેત્રેભા તો મધ્યપ્રદેશની પક્ષિ લગાયતી છે તે પૂરા એક લાખ યોજનની પક્ષિ જ ‘ભવા’ થશે ૫

एवं शरोऽपि द्विविधो दक्षिणोत्तरभेदतः ।
 पूर्वापरैव बाहापि प्रत्येकं द्विविधा भवेत् ॥ ७ ॥
 लक्षार्धं योजनान्यस्य विशिखौ दक्षिणोत्तरौ ।
 दाक्षिणात्येतरधनुःपृष्ठमानमथ ब्रुवे ॥ ८ ॥
 अष्टपचाशत्सहस्राधिकं योजनलक्षकम् ।
 गतं त्रयोदशयुतं सार्धाः कलाश्च षोडश ॥ ९ ॥
 सहस्रा. षोडशशतान्यष्टौ त्र्यशीतिरेकिका ।
 बाहा त्रयोदश कला. कलातुर्याशसयुता. ॥ १० ॥
 शतानि त्रीणि कोटीनां कोटयः सप्तविंशतिः ।
 लक्षाश्चतुर्दश तथा सहस्राण्यष्टसप्ततिः ॥ ११ ॥
 पंचभिश्चाभ्यधिकानि योजनानां शतानि षट् ।
 कलाद्वयं च विकला एकादश तथोपरि ॥ १२ ॥
 एतन्महाविदेहस्य गणितं प्रतरात्मकम् ।
 भव्यलोकोपकाराय तत्त्वविद्विर्निरूपितम् ॥ १३ ॥ विशेषकम् ॥
 महाविदेहक्षेत्रं तच्चतुर्धा वर्णितं जिने. ।
 पूर्वापरविदेहाश्च द्विविधाः कुरवस्तथा ॥ १४ ॥

અને તેથી તે ‘ ૭૫૦ ’ ની અપેક્ષાએ બે ‘ ધનુ પૃષ્ઠ ’ થયા એક દક્ષિણ સમુદ્રને ૪૪૫ને અડે છે એ, અને બીજી ઉત્તર સમુદ્રને અડે છે એ .

એ ૪ પ્રમાણે ‘ ૪૦ ’ પણ બે થયે એક ઉત્તર તરફનું અને બીજી દક્ષિણ તરફનું તેવી રીતે પ્રત્યેક ‘ બાહા ’ પણ પૂર્વ તરફની અને પાશ્વર તરફની—એમ બે પ્રકારની થાય છે ૭

એક ઉત્તરતરફનું અને બીજી દક્ષિણતરફનું એમ, બેડ ‘ વિશિષ્ટ ’ એટલે ‘ શર ’ પચાસ હજાર યોજનના છે અને એના, દક્ષિણ અને ઉત્તર તરફના ધનુ પૃષ્ઠનું પ્રમાણ એક લાખ અઠાવન હજાર એકસો તેર યોજન અને ચાઠમોળ ઢળા છે ૮-૯

એની પ્રત્યેક ‘ બાહા ’ મોળહજાર આઠસો ચાલી યોજન અને નવાતેર ઢળા છે ૧૦

આ મહાવિદેહક્ષેત્રનું ‘ પ્રતરગણિત ’ ત્રણસો અઠાવીન કોડ ચૌદ લાખ અઠ્યોતેર હજાર ઠસો પાંચ યોજન, બે ઢળા અને અગ્યાર વિકળા છે ૧૧-૧૩

તત્ર મેરોરુત્તરસ્યામુત્તરા કુરવ. સ્મૃતા ।
 ગન્ધમાદનસન્માલ્યવતોરન્તર્ગિરીન્દ્રયો ॥ ૧૫ ॥
 દક્ષિણસ્યા પુનર્દેવકુરવ સુરભૂષ્ટત. ।
 વિદ્યુત્પ્રભસૌમનસગજદન્તનગાન્તરે ॥ ૧૬ ॥
 મેરોશ્ચ પૂર્વત પૂર્વવિદેહા. પરિકીર્તિતા ।
 તથાપરવિદેહાશ્ચ મેરો પશ્ચિમત સ્મૃતા ॥ ૧૭ ॥

શીતયા સરિતા પૂર્વવિદેહા વિહિતા દ્વિધા ।
 કૃતા શીતોદયાપ્યેવ દ્વિધાપરવિદેહકા ॥ ૧૮ ॥
 અષ્ટૌ પૂર્વવિદેહેષુ શીતોત્તરતટે કિલ ।
 ભવન્તિ વિજયાશ્ચક્રિજેયપટ્નલ્લલચિતા ॥ ૧૯ ॥
 અન્તર્નદીભિસ્તિસ્તુર્ભિર્વક્ષસ્કારાચલૈસ્તથા ।
 ચતુર્ભિ કૃતસીમાનો ભવન્તીત્યેવમથ તે ॥ ૨૦ ॥
 શીતાયા દક્ષિણતટે તથૈવ વિજયાષ્ટકમ્ ।
 અષ્ટાષ્ટૌ વિજયા એવ શીતોદાકુલયોરપિ ॥ ૨૧ ॥

આ મહાવિદેહ શ્રેય આર ભાગમા બે આયતુ ૭, (૧) પૂર્વવિદેહ, (૨) પશ્ચિમવિદેહ,
 ૩) ઉત્તરકુરુ અને (૪) દેવકુરુ ૧૪

મેરુની ઉત્તર તરફનો ભાગ-એ ઉત્તરકુરુ તે યથાભાદન અને માધવાન પર્વતોની
 વચ્ચે છે ૧૫

મેરુપર્વતની દક્ષિણ તરફનો ભાગ-તે દેવકુરુ એ વિદ્યુત્પ્રભ અને સૌમનસ નામના
 બે ગજદંત પર્વતોની વચ્ચે છે ૧૬

વળી મેરુપર્વતની પૂર્વદિશામા પૂર્વવિદેહ, અને પશ્ચિમ દિશામા પશ્ચિમવિદેહ છે ૧૭
 હવે પૂર્વવિદેહના ' શીતા ' નદીવડે બે વિભાગ થાય છે, અને પશ્ચિમવિદેહના ' શી
 તોદા ' નદી વડે બે વિભાગ થાય છે ૧૮

પૂર્વવિદેહમા શીતા નદીને ઉત્તર તટે, ચક્રવર્તીને જીવતા પડે છે એ છ ખડકી દર્શિત
 આઠ વિજયો છે ૧૯

જલ અન્તર નદીઓ અને ચાર વક્ષસ્કાર પર્વતો-આમ સાત નીમા થઇ એટલે વિજયો
 આઠ થયા ૨૦

પૂર્વાર્ધે ચ વિદેહાનાં મહી કરતલોપમા ।
નતો નયદ્રિવિજયા સમશ્રેણ્યા સ્થિતા ઇહ ॥ ૨૨ ॥

અપરાર્ધે તુ ધરણી વિયોગિનીવ હીયતે ।
સંમભૂમૈઃ સમારમ્ય પશ્ચિમાયાં ક્રમાત્તત ॥ ૨૩ ॥
વિજયે નલિનાવત્યા વપ્રારુપ્યે ચાન્તવર્ત્તિન ।
સહસ્રં યોજનાન્યુરુહાં ગ્રામા ભવન્તિ કેચન ॥ ૨૪ ॥ યુગ્મમ્ ॥
તતોઽધોલૌકિકગ્રામા ઇતિ તે રૂપાતિમૈયરુ ।
તેષામન્તે સ્થિતા ભૂમિર્ભિત્તી રોધ્ધુમિવાર્ણવમ્ ॥ ૨૫ ॥
તત્રૈવ જગતીભિત્તિર્જયન્તદ્વારરાજિતા ।
ઊર્ધ્વં સ્થિતાધોગ્રામાણાં દિદ્ધુરિવ કૌતુકમ્ ॥ ૨૬ ॥
શીતોદાપિ સ્ત્રીસ્વભાવાદિવાધોગામિની ક્રમાત્ ।
યોજનાનાં સહસ્રંઽર્ઘિ યાતિ ભિત્ત્વા જગત્યધઃ ॥ ૨૭ ॥

ગીતા નદીને કક્ષિણતટે પણ એ જ રીતે આઠ વિજયો છે એવી જ ગીતે વર્ણી ગીતાઠા નદીના બેઠે તટપર આઠ આઠ વિજયો છે ૨૧

પૂર્વ તરફના (અર્ધ) વિદેહમા જમીન હથેળી જેવી સપાટ છે તેથી ત્યા નદીઓ, પ રીતો અને વિજયો નમશ્રેણીએ રહેલા છે ૨૦

પણ પશ્ચિમ તરફના વિદેહમા તો જમીન વિયોગિની સ્ત્રીની જેમ ક્ષીણ થતી જાય છે એટલે સપાટ ભૂમિથી આરંભીને પશ્ચિમ તરફ જતા ડેવટે 'નલિનાવતી' તથા 'વપ્ર' નામના વિજયોમા દેવાડે આવેલા કેટલાક ગામો તો હજાર હજાર યોજન જેટલા નીચાણુમા છે અને તેથી એઓ અધોલોકગ્રામ—એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે આ ગામોને છંટે બાણે સમુદ્રને ગાંડી ગણવાને માટે લીંટ હોયતી એવી જમીન છે ૨૩-૨૫

ત્યાં જ જયન્ત નામના દરવાજાથી મુશોશિત એવા 'જગતીનો કંઠ' આવેલ છે એ બાણે અધોગ્રામના કૌતુક એવા માટે ઉચે ઉલો રહ્યો હોયતો એમ લાગે છે ૨૬

ગીતાઠા નદી પણ બાણે સ્ત્રીઓના એવા સ્વભાવને લીધે જ હોયતી એમ અધોગમન કરતી કરતી એક નદસ યોજન જેટલે નીચાણે 'જગતી' ના અધોશાગને બેઠીને સમુદ્રને મળે છે ૨૭

एव च पश्चिमार्धस्य कमनिम्ना क्षितिर्भवेत् ।
 कृपकोशसमाकर्षित्वृषगन्तव्यभूरिव ॥ २८ ॥
 ततो निम्ननिम्नतरा भवन्ति समभूतलात् ।
 तत्रत्या विजयाः शैला सरितश्च यथोत्तरम् ॥ २९ ॥

માલ્યવદ્રગજદન્તસ્ય પૂર્વતો વિજયો ભવેત્ ।
 કચ્છાણ્યસ્તસ્ય પૂર્વાન્તે સીમકૃચ્ચિત્રપર્વત ॥ ૩૦ ॥
 તત. સુકચ્છવિજયસ્તસ્યાપિ સીમકારિણી ।
 ગાહાવતી નામ નદી મહાકચ્છસ્તત. પરમ્ ॥ ૩૧ ॥
 વિજયસ્યાસ્ય પૂર્વાન્તે વહ્નકૂટાભિધો ગિરિ. ।
 કચ્છાવતીતિ વિજયસ્તતઃ પરમુદીરિત ॥ ૩૨ ॥
 હ્રદાવતી નદી તસ્ય મર્યાદાકારિણી તત ।
 શ્રાવર્તવિજયોઽસ્યાન્તે નલિનીકૂટપર્વત ॥ ૩૩ ॥
 મગલાવર્તવિજય ઇતસ્માત્પૂર્વતો ભવેત્ ।
 તસ્ય વેગવતી નામ નદી સીમાવિધાયિની ॥ ૩૪ ॥
 વિજય પુષ્કલઃ તસ્યા. પૂર્વતસ્તસ્ય સીમકૃત્ ।
 એકશૈલગિરિસ્તસ્માદ્વિજય. પુષ્કલાવતી ॥ ૩૫ ॥

આ પ્રમાણે પશ્ચિમવિદેહની ભૂમિ કુષાભાષી કોસ એ ચનારા ગાઢને ઓગળવી પડતી ભૂમિની પેઠે ક્રમે ક્રમે નીચી નીચી થતી જાય છે એથી ત્યાના વિજયો, નદીઓ અને પર્વતો મપાટ ભૂતળથી ઉત્તરોત્તર નીચા નીચા છે ૨૮-૨૯

માલ્યવાન ગજદંતની પૂર્વદિશાએ ‘કચ્છ’ નામનો વિજય છે એને પૂર્વને છેડે ચિત્ર પર્વત સીમા બાધી રહેલો છે ૩૦

એની પછી ‘સુકચ્છ’ નામે વિજય છે અને એને ઝીંઘાડે ‘ગાહાવતી’ નામની નદી છે ત્યારપછી ‘મહાકચ્છ’ નામનો વિજય આવે છે—એને ઝીંઘાડે બ્રહ્મકૂટ પર્વત આવેલો છે એની પછી ‘કચ્છાવતી’ નામનો વિજય આવે છે એની મર્યાદા બાધનારી હ્રદાવતી નામની નદી છે તે પછી ‘શ્રાવર્ત’ નામનો વિજય આવે છે એને ઝીંઘાડે ‘નલિનીકૂટ’ નામે પર્વત છે એની પછી વગી મગલાવર્ત નામનો વિજય આવે છે એને ઝીંઘાડે વેગવતી નામની નદી છે ૩૧-૩૬

વિજયેસ્મિન્ વિજયતે સીમન્ધરજિનોઽધુના ।

જગદીનકરઃ પુણ્યપ્રકર્યપ્રાપ્યદર્શનઃ ॥ ૩૬ ॥

તત.પરં વનમુખમિત્યેવ વિજયાદકમ્ ।

શીતાયા ઉત્તરતટે પર્યન્તે વનરાજિતમ્ ॥ ૩૭ ॥

તત્સમુખં વનમુખં શીતાયા દક્ષિણે તટે ।

તસ્માત્પશ્ચિમતો વત્સનામા વિજય આહિત ॥ ૩૮ ॥

બાહુનામા જિનઃ શ્રીમાન્ વિજયેઽસ્મિન્ વિરાજતે ।

સુરેશ્વરકરામશૌરસકુન્મસૃણક્રમઃ ॥ ૩૯ ॥

ત્રિકૂટઃ પર્વતોઽસ્યાન્તે સુવત્સવિજયસ્તત ।

તસા નામાન્તરનદી તસ્ય સીમાવિધાયિની ॥ ૪૦ ॥

તતો મહાવત્સનામા વિજયોઽસ્ય ચ સીમનિ ।

ઐલો વૈશ્રમણકૂટસ્તસ્ય પશ્ચિમતઃ પુનઃ ॥ ૪૧ ॥

વત્સાવતીતિ વિજયસ્તસ્ય સીમાવિધાયિની ।

નદી મત્તા તતઃ પ્રત્યગ્ રમ્યાલ્લયો વિજયસ્તતઃ ॥ ૪૨ ॥

ત્યારપછી ‘ પુષ્કળ ’ નામનો વિજય છે—એને ત્રીમાટે એકશૈલ પર્વત આવેલો છે એની પછી ‘ પુષ્કલાવતી ’ નામનો વિજય આવે છે—એમા અત્યાદે, પૂરા પુણ્ય કર્યા હોય તોજ દર્શન થાય એવા અને જગતનો અધકાર દૂર કરવામા મૂલ્યમમાન શ્રીમીમધર તીથ કર વિચરે છે એ પછી વનમુખ આવે છે ૩૫-૩૬

આ પ્રમાણે આઠે વિજયો છે એઓ શીતા નદીને ઉત્તર કિનારે આવેલા છે અને એમના પર્યન્ત ભાગમા થતી મુશોભિત વન આવી રહેલા છે ૩૭

એની મન્મુખ, શીતા નદીને દક્ષિણતટે વનમુખ છે એની પશ્ચિમે ‘ વત્સ ’ નામનો વિજય છે—જમા અત્યાદે, ઈન્દ્રોમુદ્ધા જેમના ચરણની જેવા કરી રહેલા છે એવા, શ્રીમાન્ બાહુ નામે નીર્થ કર વિચરે છે આ વિજયને ત્રીમાટે ‘ ત્રિકૂટ ’ નામનો પર્વત છે ત્યારપછી ‘ સુવત્સ ’ નામનો વિજય આવે—એને ત્રીમાટે ‘ તપ્તા ’ નામની અન્તર નદી આવી છે ૩૮-૪૦

ત્યારપછી ‘ મહાવત્સ ’ નામનો વિજય છે—એને ત્રીમાટે વૈશ્રમણ નામનો પર્વત છે એની પશ્ચિમે ‘ વત્સાવતી ’ નામનો વિજય છે—એની ત્રીમા મત્તા નામની નદીથી બધાયલી છે એની પછી ‘ રમ્ય ’ નામે વિજય છે, એની ત્રીમા અજન નામના પર્વતથી બધા થતી છે ૪૧-૪૨

અજનાદ્રિરમુખ્યાન્તે રમ્યેકો વિજયસ્તતઃ ।
 ઉન્મત્તાલ્યા નદી તસ્યા વિજયો રમણીયકઃ ॥ ૪૩ ॥
 માતંજનગિરિસ્તસ્ય સીમ્ન્યથો મંગલાવતી ।
 વિજયોઽસ્ય ચ સીમાયા ગિરિ સૌમનસાભિધઃ ॥ ૪૪ ॥
 અસ્ય પશ્ચિમતો દેવકુલસ્તદનન્તરમ્ ।
 ગિરિર્વિદ્યુત્પ્રભનામા ગજદન્તાકૃતિ સ્થિતઃ ॥ ૪૫ ॥
 તસ્ય પશ્ચિમતઃ પદ્મવિજયઃ પરિકીર્તિતઃ ।
 તતોઽદ્ધાપાતી ક્ષિતિભૃત્ સુપદ્મો વિજયસ્તતઃ ॥ ૪૬ ॥
 તતઃ ક્ષીરોદાલ્યાનદી મહાપદ્માભિધસ્તતઃ ।
 વિજયોઽન્તેઽસ્ય ચ પદ્મપાતીતિ ક્ષિતિભૃદ્ભવેત્ ॥ ૪૭ ॥
 પદ્માવતીતિ વિજયઃ કથિતસ્તદનન્તરમ્ ।
 શીતશ્ચોતા નામ નદી તસ્ય સીમાવિધાયિની ॥ ૪૮ ॥
 તસ્યા પશ્ચિમતઃ શાલવિજયોઽન્તેઽસ્ય રાજતે ।
 આશીવિપગિરિસ્તસ્માદ્વિજયો નક્ષિનોઽગ્રતઃ ॥ ૪૯ ॥
 નયન્તર્વાહિની તસ્ય મર્યાદાકારિણી ભવેત્ ।
 તસ્યા પશ્ચિમતઃ ક્યાતો વિજયઃ કુમુદાભિધઃ ॥ ૫૦ ॥

ત્યાર પછી ગમ્યક નામે વિજય આવે છે—એની સીમા બાધનારી ઉન્મત્તા નામની નદી છે તે પછી રમણીય નામે વિજય આવે છે—એની સીમામાં ‘ માતંજન ’ પર્વત છે પછી ‘ મંગલાવતી ’ વિજય આવે છે—એની સીમામાં સૌમનસ પર્વત છે ૪૩-૪૪

આ સૌમનસ પર્વતની પશ્ચિમે ‘ દેવકુલ ’ છે ત્યારપછી ગજદન્તા આકારનો ‘ વિદ્યુત્પ્રભ ’ પર્વત આવે છે એની પશ્ચિમે ‘ પદ્મ ’ નામનો વિજય છે—જેને છેડે ‘ અદ્ધાપાતી ’ પર્વત છે ત્યાર પછી ‘ સુપદ્મ ’ નામે વિજય આવે છે—જેને છેડે ક્ષીરોદા નામે નદી છે પછી ‘ મહાપદ્મ ’ નામે વિજય છે—જેને સીમાડે ‘ પદ્મપાતી ’ નામનો પર્વત આવી રહ્યો છે તે પછી પદ્માવતી નામનો વિજય છે, જેના સીમાડામાં ‘ શીતશ્ચોતા નદી ’ આવી છે ૪૫-૪૮

શીતશ્ચોતાની પશ્ચિમે શાલ નામે વિજય છે—એની સીમા ‘ આશીવિપ ’ પર્વતથી બંધાયેલી છે ત્યાર પછી ‘ નક્ષિન ’ નામે વિજય છે—એની મર્યાદા અન્તર્વાહિની નામે નદીથી બંધાયેલી છે

સુલાવહો ગિરિસ્તસ્ય મર્યાદાકારકો ભવેત્ ।

તત- પરંતુ નલિનાવતીતિ વિજયો મત ॥ ૫૧ ॥

નમસ્યતે સુકૃતિભિઃ સુબાહુર્જગદીશ્વરઃ ।

વિજયે વિહરન્નસ્મિન્ શતકતુશતસ્તુતઃ ॥ ૫૨ ॥

શીતોદાદાક્ષિણતટાશ્રિતં વનમુખ તતઃ ।

તત્સંમુખ વનમુખ શીતોદોત્તરકલજમ્ ॥ ૫૩ ॥

વનસ્યૈતસ્ય પૂર્વસ્યાં વિજયો વપ્રનામકઃ ।

પૂર્વતસ્તસ્ય ત્વન્દ્રાણ્યો વક્ષસ્કારગિરિર્ભવેત્ ॥ ૫૪ ॥

વિજયે વિહરત્યસ્મિન્ યુગધરજિનેશ્વરઃ ।

અધુના વેગનાસારૈઃ પુનાનો ભવ્યમણ્ડલમ્ ॥ ૫૫ ॥

તત સુવપ્રવિજયસ્તતો નયૂર્મિમાલિની ।

તતો મહાવપ્રનામા વિજયઃ કથિતો જિનૈઃ ॥ ૫૬ ॥

તતઃ સૂરો નામ ગિરિસ્તતો વપ્રાવતી ભવેત્ ।

વિજયોઽન્તેઽસ્ય ગમ્ભીરમાલિની કથિતા નદી ॥ ૫૭ ॥

પછી છે એની પાશ્વમે ‘કુસુહ’ નામે વિજય છે-એની સીમા ‘સુખાવહ’ નામે પર્વત આધી રહ્યો છે ત્યાર પછી ‘નલિનાવતી’ નામનો વિજય આવે છે, જેમા સેકડો ઈન્દ્રો જેમને સેવી રહ્યા છે અને પુણ્યશાળી પ્રાણીઓ નમન કરી રહ્યા છે એવા શ્રીસુબાહુજિન વર્તમાન કાળે વિચરી રહ્યા છે ૪૯-૫૦

ત્યાર પછી શીતોદા નદીના દક્ષિણ તટપર વનમુખ આવે છે અને એની મનમુખ એના ઉત્તર તટપર પણ વનમુખ છે ૫૩

આ વનની પૂર્વદિશામા ‘વપ્ર’ નામે વિજય છે, અને એની પણ પૂર્વે ‘ચન્દ્ર’ નામનો વક્ષસ્કાર પર્વત આવેલો છે ૫૪

એ ‘વપ્ર’ નામના વિજયમા હાલમા ઉપદેશાત્મક તત્વો સંભળાવી ભવ્યજનોને પવિત્ર કરતા શ્રીયુગધરજિન વિચરે છે ૫૫

તે પછી સુવપ્રવિજય અને ઊર્મિમાલિની નદી આવે છે ત્યારપછી મહાવપ્ર નામે વિજય અને સૂર નામનો પર્વત આવે છે તે પછી ‘વપ્રાવતી’ વિજય અને એને છેડે ગમ્ભીરમાલિની નદી આવી રહી છે ૫૬-૫૭

અજનાદ્રિરમુખ્યાન્તે રમ્યકો વિજયસ્તત ।
 ઉન્મત્તાહ્યા નદી તસ્યા વિજયો રમણીયક ॥ ૪૩ ॥
 માતંજનગિરિસ્તસ્ય સીમ્ન્યથો મગલાવતી ।
 વિજયોઽસ્ય ચ સીમાયા ગિરિ. સૌમનસાભિધ. ॥ ૪૪ ॥
 અસ્ય પશ્ચિમતો દેવકુગ્રસ્તદનન્તરમ્ ।
 ગિરિર્વિદ્યુત્પ્રભનામા ગજદન્તાકૃતિ સ્થિતઃ ॥ ૪૫ ॥
 તસ્ય પશ્ચિમત. પદ્મવિજયઃ પરિકીર્તિતઃ ।
 તતોઽદ્ભાપાતી ક્ષિતિશ્રુત્ સુપદ્મો વિજયસ્તત ॥ ૪૬ ॥
 તતઃ શીરોદાહ્યનદી મહાપદ્માભિધસ્તત. ।
 વિજયોઽન્તેઽસ્ય ચ પદ્મપાતીતિ ક્ષિતિશ્રુદ્ભવેત્ ॥ ૪૭ ॥
 પદ્માવતીતિ વિજય. કથિતસ્તદન્તરમ્ ।
 શીતશ્ચોતા નામ નદી તસ્ય સીમાવિધાયિની ॥ ૪૮ ॥
 તસ્યા. પશ્ચિમત શાલવિજયોઽન્તેઽસ્ય રાજતે ।
 આશીવિષગિરિસ્તસ્માદ્વિજયો નલ્લિનોઽગ્રત ॥ ૪૯ ॥
 નચન્તર્વાહિની તસ્ય મર્યાદાકારિણી ભવેત્ ।
 તસ્યા પશ્ચિમત. હ્યાતો વિજયઃ કુમુદાભિધઃ ॥ ૫૦ ॥

ત્યાર પછી રમ્યક નામે વિજય આવે છે—એની સીમા બામનારી ઉન્મત્તા નામની નદી છે તે પછી રમણિક નામે વિજય આવે છે—એની સીમામાં ‘ માતંજન ’ પર્વત છે પછી ‘ મગલાવતી ’ વિજય આવે છે—એની સીમામાં સૌમનસ પર્વત છે ૪૩-૪૪

આ સૌમનસ પર્વતની પશ્ચિમે ‘ દેવકુગ્ર ’ છે ત્યારપછી ગજદન્તાના આકારનો ‘ વિદ્યુત્પ્રભ ’ પર્વત આવે છે એની પશ્ચિમે ‘ પદ્મ ’ નામનો વિજય છે—જેને છેડે ‘ અદ્ભાપાતી ’ પર્વત છે ત્યાર પછી ‘ સુપદ્મ ’ નામે વિજય આવે છે—જેને છેડે શીરોદા નામે નદી છે પછી ‘ મહાપદ્મ ’ નામે વિજય છે—જેને સીમાડે ‘ પદ્મપાતી ’ નામનો પર્વત આવી રહ્યો છે તે પછી પદ્માવતી નામનો વિજય છે, જેના સીમાડામાં ‘ શીતશ્ચોતા નદી ’ આવી છે ૪૫-૪૮

શીતશ્ચોતાની પશ્ચિમે શ બ નામે વિજય છે—એની સીમા ‘ આશીવિષ ’ પર્વતથી બ ધા યદી છે ત્યાર પછી ‘ નલ્લિન ’ નામે વિજય છે—એની મર્યાદા અન્તર્વાહિની નામે નદીથી બ ધા

સુલાવહો ગિરિસ્તસ્ય મર્યાદાકારકો ભવેત્ ।

તત્ પરં ચ નલિનાવતીનિ વિજયો મતઃ ॥ ૫૧ ॥

નમસ્યતે સુકૃતિભિઃ સુવાહુર્જગદીશ્વરઃ ।

વિજયે વિહરન્નસ્મિન્ શતકતુશતસ્તુતઃ ॥ ૫૨ ॥

શીતોદાદાક્ષિણતટાશ્રિત વનમુખ નતઃ ।

તત્સંમુખ વનમુખ શીતોદોત્તરકૂલજમ્ ॥ ૫૩ ॥

વનસ્યૈતસ્ય પૂર્વસ્યાં વિજયો વપ્રનામકઃ ।

પૂર્વતસ્તસ્ય ત્વન્દ્રાણ્યો વક્ષસ્કારગિરિર્ભવેત્ ॥ ૫૪ ॥

વિજયે વિહરન્નસ્મિન્ યુગધરજિનેશ્વરઃ ।

અધુના વેશનાસારૈઃ પુનાનો મઘ્યમણ્ડલમ્ ॥ ૫૫ ॥

તત્ સુવપ્રવિજયસ્તતો નવ્યૂર્મિમાલિની ।

તતો મહાવપ્રનામા વિજયઃ કથિતો જિનૈઃ ॥ ૫૬ ॥

તતઃ સૂરો નામ ગિરિસ્તતો વપ્રાવતી ભવેત્ ।

વિજયોઽન્તેઽસ્ય ગમ્भीરમાલિની કથિતા નદી ॥ ૫૭ ॥

યહી છે એની પાશ્વમે ‘કુમુદ’ નામે વિજય છે-એની સીમા ‘સુખાવહ’ નામે પર્વત આપી રહ્યો છે ત્યાર પછી ‘નલિનાવતી’ નામનો વિજય આવે છે, જેમા સેકડો ઈન્દ્રો જેમને સેવી રહ્યા છે અને પુણ્યશાળી પ્રાણીઓ નમન કરી રહ્યા છે એવા શ્રીસુખાહુર્જિન વર્તમાન કાયે વિચરી રહ્યા છે ૪૯-૫૦

ત્યાર પછી શીતોદા નદીના દક્ષિણ તટપર વનમુખ આવે છે અને એની સન્મુખ એના ઉત્તર તટપર પદ્મ વનમુખ છે ૫૩

આ વનની પૂર્વદિશામા ‘વપ્ર’ નામે વિજય છે, અને એની પશ્ચ પૂર્વે ‘ચન્દ્ર’ નામનો વક્ષસ્કાર પર્વત આવેલો છે ૫૪

એ ‘વપ્ર’ નામના વિજયમા હાલમા ઉપદેગાત્મક તત્વો મળાવાથી ભવ્યજનોને પવિત્ર કરતા ત્રીયુગ ધરજિન વિચરે છે ૫૫

તે પછી સુવપ્રવિજય અને જિર્મિમાલિની નદી આવે છે ત્યારપછી મહાવપ્ર નામે વિજય અને સૂર નામનો પર્વત આવે છે તે પછી ‘વપ્રાવતી’ વિજય અને એને છેડે ગમ્भीરમાલિની નદી આવી રહી છે ૫૬-૫૭

અજનાદ્રિરમુખ્યાન્તે રમ્યકો વિજયસ્તતઃ ।

ઉન્મત્તાહ્યા નદી તસ્યા વિજયો રમણીયકઃ ॥ ૪૩ ॥

માતંજનગિરિસ્તસ્ય સીમ્ન્યથો મગલાવિતી ।

વિજયોઽસ્ય ચ સીમાયાં ગિરિઃ સૌમનસાભિધઃ ॥ ૪૪ ॥

અસ્ય પશ્ચિમતો દેવકુન્ડસ્તદનન્તરમ્ ।

ગિરિર્વિદ્યુત્પ્રભનામા ગજદન્તાકૃતિ સ્થિતઃ ॥ ૪૫ ॥

તસ્ય પશ્ચિમતઃ પદ્મવિજયઃ પરિકીર્તિતઃ ।

તતોઽદ્ભાપાતી ક્ષિતિભૃત્ સુપદ્મો વિજયસ્તતઃ ॥ ૪૬ ॥

તતઃ સ્ત્રીરોદાહ્યનદી મહાપદ્માભિધસ્તતઃ ।

વિજયોઽન્તેઽસ્ય ચ પદ્મપાતીતિ ક્ષિતિભૃન્નવેત્ ॥ ૪૭ ॥

પદ્માવતીતિ વિજયઃ કથિતસ્તદન્તરમ્ ।

શીતસ્ત્રોતા નામ નદી તસ્ય સીમાવિધાયિની ॥ ૪૮ ॥

તસ્યા પશ્ચિમતઃ શાલ્વવિજયોઽન્તેઽસ્ય રાજતે ।

આશીવિષગિરિસ્તસ્માદ્વિજયો નલિનોઽમતઃ ॥ ૪૯ ॥

નયન્તર્વાહિની તસ્ય મર્યાદાકારિણી ભવેત્ ।

તસ્યા પશ્ચિમતઃ રૂપાતો વિજયઃ કુમુદાભિધઃ ॥ ૫૦ ॥

ત્યાર પછી રમ્યક નામે વિજય આવે છે—એની સીમા બાધનારી ઉન્મત્તા નામની નદી છે તે પછી રમણિક નામે વિજય આવે છે—એની સીમામા ‘ માત જન ’ પર્વત છે પછી ‘ મગલાવતી ’ વિજય આવે છે—એની સીમામા સૌમનસ પર્વત છે ૪૩-૪૪

આ સૌમનસ પર્વતની પશ્ચિમે ‘ દેવકુન્ડ ’ ॥ ત્યારપછી ગજદન્તા આકારનો ‘ વિદ્યુત્પ્રભ ’ પર્વત આવે છે એની પશ્ચિમે ‘ પદ્મ ’ નામનો વિજય છે—જેને છેડે ‘ અદ્ભાપાતી ’ પર્વત છે ત્યાર પછી ‘ સુપદ્મ ’ નામે વિજય આવે છે—જેને છેડે સ્ત્રીરોદા નામે નદી છે પછી ‘ મહાપદ્મ ’ નામે વિજય છે—જેને સીમાએ ‘ પદ્મપાતી ’ નામનો પર્વત આવી રહ્યો છે તે પછી પદ્માવતી નામનો વિજય છે, જેના સીમામા ‘ શીતસ્ત્રોતા નદી ’ આવી છે ૪૫-૪૮

શીતસ્ત્રોતાની પશ્ચિમે શાળ નામે વિજય છે—એની સીમા ‘ આશીવિષ ’ પર્વતથી બંધાયેલી છે ત્યાર પછી ‘ નલિન ’ નામે વિજય છે—એની મર્યાદા અન્તર્વાહિની નામે નદીથી બંધાયેલી છે

સુખાવહો ગિરિસ્તસ્ય મર્યાદાકારકો ભવેત્ ।

તત્. પરં ચ નલિનાવતીનિ વિજયો મત ॥ ૫૧ ॥

નમસ્યતે સુકૃતિભિઃ સુબાહુર્જગદીશ્વરઃ ।

વિજયે વિહરન્નસ્મિન્ ગતકતુગતસ્તુતઃ ॥ ૫૨ ॥

શીતોદાદાક્ષિણતટાશ્રિત વનમુખ તત્. ।

તત્સમુખ વનમુખ શીતોદોત્તરકલ્પજમ્ ॥ ૫૩ ॥

વનસ્પૈતસ્ય, પૂર્વસ્થાં વિજયો વપ્રનામકઃ ।

પૂર્વતસ્તસ્ય જ્વન્દ્રાણ્યો વક્ષસ્કારગિરિર્ભવેત્ ॥ ૫૪ ॥

વિજયે વિહરત્યસ્મિન્ યુગધરજિનેશ્વરઃ ।

અધુના દેશનાસારૈઃ પુનાનો ભવ્યમણ્ડલમ્ ॥ ૫૫ ॥

તત્ સુવપ્રવિજયસ્તતો નયૂર્મિમાલિની ।

તતો મહાવપ્રતામા વિજયઃ કથિતો જિનૈઃ ॥ ૫૬ ॥

તતઃ સૂરો નામ ગિરિસ્તતો વપ્રાવતી ભવેત્

વિજયોઽન્તેઽસ્ય ગમ્भीરમાલિની કથિતા ॥ ૫૭ ॥

પછી છે એની પાશ્વમે 'કુચુક' નામે વિજય છે-એની ઓળખ 'સુખાવહ' નામે પર્વત બાધી રહ્યો છે ત્યાર પછી 'નલિનાવતી' નામનો વિજય આવે છે, જેમાં સેકડો ઇન્દ્રા જેમને નેવી રહ્યા છે અને પુણ્યશાળી પ્રાણીઓ નમન કરી રહ્યા છે એવા શ્રીસુબાહુજિન વર્તમાન કાળે વિચરી રહ્યા છે ૪૮-૫૦

ત્યાર પછી શીતોદા નદીના દક્ષિણ તટપર વનમુખ આવે છે અને એની સન્મુખ એના ઉત્તર તટપર પણ વનમુખ છે ૫૩

આ વનની પૂર્વદિશામાં 'વપ્ર' નામે વિજય છે, અને એની પણ પૂર્વે 'ચન્દ્ર' નામનો વક્ષસ્કાર પર્વત આવેલો છે ૫૪

જે 'વપ્ર' નામના વિજયમાં હાલમાં ઉપદેશાત્મક તત્વો સંબંધિત બાળાવી બાળાજનોને પવિત્ર કરતા યીયુગધરજિન વિચરે છે ૫૫

તે પછી સુવપ્રવિજય અને જીર્મિમાલિની નદી આવે છે ત્યારપછી મહાવપ્ર નામે વિજય અને તર નામનો પર્વત આવે છે તે પછી 'વપ્રાવતી' વિજય અને એને છેડે ગંધર્વીમાલિની નદી આવી રહી છે ૫૬-૫૭

તતશ્ચ વલ્ગુવિજયસ્તતો નાગાભિધો ગિરિઃ ।

તત. સુવલ્ગુવિજયસ્તતશ્ચ ફેનમાલિની ॥ ૫૮ ॥

સ્યાદન્તરનદી તસ્યા ગન્ધિલો વિજય. પરઃ ।

તતોગિરિદેવનામા તતશ્ચ વિજય. કિલ ॥ ૫૯ ॥

સ્યાત્ ગન્ધિલાવતી નામ્ના તતશ્ચ ગન્ધમાદન. ।

ગજદન્તગિરિસ્તસ્માદુત્તરા કુરવ. પરા. ॥ ૬૦ ॥ યુગ્મમ્ ॥

પૃથ્વ કચ્છ સુકચ્છશ્ચ મહાકચ્છ કચ્છાવતીતિ ચ ।

આવર્તો મંગલાવર્ત પુષ્કલ. પુષ્કલાવતી ॥ ૬૧ ॥

વત્સઃ સુવત્સશ્ચ મહાવત્સો વત્સાવતીતિ ચ ।

રમ્યો રમ્યકરમણીયૌ મંગલાવતીતિ ચ ॥ ૬૨ ॥

પદ્મઃ સુપદ્મશ્ચ મહાપદ્મ. પદ્માવતીતિ ચ ।

શશ્વશ્ચ નલિનઃશ્ચૈવ કુમુદો નલિનાવતી ॥ ૬૩ ॥

વપ્રઃ સુવપ્રશ્ચ મહાવપ્રો વપ્રાવતી તથા ।

વલ્ગુઃ સુવલ્ગુવિજયો ગન્ધિલો ગન્ધિલાવતી ॥ ૬૪ ॥

દ્વાત્રિશદેતે વિજયા કચ્છાયા સ્થપિત ક્રમાત્ ।

માલ્યવદ્ગજદન્તાદ્રેરારમ્યાગન્ધમાદનમ્ ॥ ૬૫ ॥

ત્યારપછી ‘વ શુ’ વિજય અને ‘નમ્’ પર્વત આને છે તે પછી ‘સુવન્શુ’ વિજય અને એને છેડે ‘ફેનમાલિની’ નહીં આવી રહી છે ૫૮

ત્યારપછી ‘ગન્ધિલ’ નામનો વિજય અને એને છેડે ‘દેવ’ નામનો પર્વત આવેલ છે વળી એની પછી ગન્ધિલાવતી વિજય અને એને છેડે ‘ગન્ધમાદન’ નામે ગજ તપર્વત ઉભો છે ૫૯-૬૦

ત્યારપછી ‘ઉત્તરકુટ’ મેઝ આવે છે

અને એવી રીતે (૧) કચ્છ, (૨) સુકચ્છ, (૩) મહાકચ્છ, (૪) કચ્છાવતી, (૫) આવર્ત, (૬) મંગલાવર્ત, (૭) પુષ્કલ, (૮) પુષ્કલાવતી, (૯) વત્સ, (૧૦) સુવત્સ, (૧૧) મહાવત્સ, (૧૨) વત્સાવતી, (૧૩) રમ્ય, (૧૪) રમ્યક, (૧૫) રમણીય, (૧૬) મંગલાવતી, (૧૭) પદ્મ, (૧૮) સુપદ્મ, (૧૯) મહાપદ્મ, (૨૦) પદ્માવતી, (૨૧) શશ, (૨૨) નલિન, (૨૩) કુમુદ, (૨૪) નલિનાવતી, (૨૫) વપ્ર, (૨૬) સુવપ્ર, (૨૭) મહાવપ્ર, (૨૮) વપ્રાવતી, (૨૯) વન્શુ (૩૦)

द्वाविंशति शतानीषश्यूनानि च त्रयोदश ।
 योजनानीह विष्कम्भः सर्वेषु विजयेष्वथ ॥ ૬૬ ॥
 सहस्राणि षोडशैषामायाम पचभि शतैः ।
 योजनानां द्वाववत्या चाढ्यानि द्विकलाढ्यया ॥ ૬૭ ॥
 अन्तर्नदीनां सर्वासा वक्षस्कारमहीभृताम् ।
 सर्वेषामप्यसावेवायामો જ્ઞેયો વિચક્ષણૈ ॥ ૬૮ ॥

અત્રાયમાન્નાય ।

शीताशीतोदयोर्वाद्धिप्रवेश एव यद्यपि ।
 विष्कम्भ. स्याद्योजनानां पूर्णपचशतात्मक ॥ ૬૯ ॥
 हीनो हीनतरोऽन्यत्र तथाप्युभयकूलयो. ।
 कच्छादीनां विजयानां समीपे रमणोचितौ ॥ ૭० ॥
 द्वौ द्वौ तयो. स्त. रमणप्रदेशौ तदपेक्षया ।
 सर्वत्राप्यनयोर्व्याप्तो भाव्य. पचशतात्मकः ॥ ૭१ ॥ विशेषकम् ॥
 ततो विदेहविष्कम्भे शीताव्यासेन वर्जिते ।
 अर्धितेऽन्तर्नदीवक्षस्काराद्विविजयाततिः ॥ ૭२ ॥

સુવન્ધુ (૩૧) ગન્ધિદા અને (૩૨) ગન્ધિલાવની-એ બત્રીશ વિજયો માન્યવાન નામના ગજદ ત
 પર્વતથી આરંભીને ગન્ધમાદન પર્વત સુધીમા આવેલા છે ૧- ૫

એ બત્રીશ વિજયોનો વિષ્કલ છે હજાર બનો ને તેર ચોળનમા કપક ન્યૂન છે અને
 એમની લબાઈ સોળહજાર પાચસો બાણુ યોજન અને જે 'કુળા' છે ૬૬- ૭

વળી મર્વ અન્તર નહીઓ તથા સર્વ વક્ષસ્કાર પર્વતોની લબાઈ પણ એટલી જ
 નમજવી ૬૮

એ સમજણ આ પ્રમાણે — શીતા અને ગીતોદા નદીઓનો વિષ્કલ સમુદ્રને મળતી
 વળત સપુર્ણ પાચસો યોજન છે અને બીજી જગ્યાએ એથી ઘટતો ઘટતો છે, તોપણ 'કચ્છ'
 વગેરે વિજયોની મઝીપમા બેડે તટપટ એમને જોઈએ એવા રમણપ્રદેશો છે-એ અપેક્ષાએ
 મર્વન્ધુએ એમનો વ્યાસ પાચસો યોજન ગણવો અને તેથી ગીતાનો વ્યાસ બાદ કરતા વિદેહનો
 જટલો વિષ્કલ રહે તેનું અરધોઅન્ધ કરતા જે આવે તે અન્તરનદી તથા વક્ષસ્કાર તથા વિજ
 યોની વળાઈ આવી [(૩૩૬/૪ થો ૪૦-૫૦૦ થો) = ૨૮૬૫૨૨ થો ૨ ૩૦] ૬૯-૭૨

એતે ચ વિજયા સર્વે વૈતાલ્યૈર્વિહિતા દ્વિધા ।
 પૂર્વાપરાયતતયા સ્થિતૈ રજતકાન્તિભિઃ ॥ ૭૩ ॥
 સ્વરૂપતોઽમી ભરતવૈતાલ્યસ્ય સહોદરા ।
 આયામતશ્ચ વિજયવિષ્કમ્ભસદૃશા ઇમે ॥ ૭૪ ॥
 સમક્ષેત્રસ્થિતેશ્ચૈર્ષાં ધનુર્ચાહાયસમ્ભવ ।
 મૂલાદૂર્ધ્વ યોજનાના દશાના સમતિક્રમે ॥ ૭૫ ॥
 યપુ દ્વે સ્થેચરશ્રેણ્યો તયોર્વિદ્યામૃતામિહ ।
 પુરાણિ પચપચાશત્ પ્રત્યેકં પાર્શ્વયોર્દ્વયો ॥ ૭૬ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 તત્ પુનર્યોજનાના દશાના સમતિક્રમે ।
 શક્રેશાનાભિયોગ્યાનાં દ્વે શ્રેણ્યૌ પાર્શ્વયોર્દ્વયો ॥ ૭૭ ॥
 તત્રાપિ શીતાયા દક્ષિણતટે વૈતાલ્યા વિજયેષુ યે ।
 તત્રાભિયોગ્યશ્રેણ્યો યાસ્તા સૌધર્મસ્ય વજ્રિણ ॥ ૭૮ ॥
 શીતાયાશ્ચોત્તરતટે વૈતાલ્યા વિજયેષુ યે ।
 તત્રાભિયોગ્યશ્રેણ્યો યાસ્તા ઈશાનસુરેશિતુઃ ॥ ૭૯ ॥

એ મર્થ વિજયોને, પુષ્પશ્ચિમ ત્રાણા પહેલા વૈતાલ્યપર તોએ એ વિભાગમા બહેલી
 નાખ્યા છે ૭૩

એ વૈતાલ્યોતુ નવરૂપ ભરતમેરના વૈતાલ્ય સમાન છે અને એમની આઠ વળી વિ
 જયોની પહોળાઈ એવડી છે ૭૪

નપાટ જમીનપર રહેલા હોવાથી એમને શરૂ બાહ્યા વગેરે હોતા નથી ૭૫

એમના મૂળ આગમથી દગ યોજન ઉચ્ચ ચડતા એ વિદ્યાધરાની શ્રેણિઓ આવે છે
 પ્રત્યેક શ્રેણિમા બેઉ પડએ વિદ્યાધરાના પચાવન પચાવન નગરો છે ૭૬-૭૬

નગી ત્યાથી યે દશ યોજન આગમ વધતા, બેઉ બાજુએ સૌધર્મેન્દ્ર તથા ઇશાનેન્દ્રના
 અભિયોગી દેવો (સેવકો) ની એ શ્રેણિઓ આવેલી છે ૭૭

એમા પપુ, રીના નદીના દક્ષિણતટપરના વિજયોના વૈતાલ્ય પર જ શ્રેણિઓ છે તે સૌ
 ધર્મેન્દ્રના અભિયોગી દેવોની છે, અને શીતાના ઉત્તરતટપરના વિજયોના વૈતાલ્ય પર
 શ્રેણિઓ ત તે ઇશાનેન્દ્રના અભિયોગી દેવો ની નગરોની ૭૮-૭૮

સર્વેઽપ્યમી નવનવકૂટાલંકૃતમૌલયઃ ।

માનં સ્વરૂપ કૂટાનામુક્તવૈતાલ્યકૂટવત્ ॥ ૮૦ ॥

પૂર્વસ્યાં પ્રથમં કૂટં સિદ્ધાયતનસંજ્ઞિતમ્ ।

તતઃ સ્વસ્વવિજયાર્ધકૂટં દક્ષિણશબ્દયુક્ ॥ ૮૧ ॥

સ્વરૂપપ્રપાતકૂટં સ્યાન્માણિભદ્ર તતઃ પરમ્ ।

વૈતાલ્યં પૂર્ણભદ્રં ચ તમિસ્ત્રગુહમિત્યપિ ॥ ૮૨ ॥

તતઃ સ્વસ્વવિજયાર્ધકૂટમુત્તરશબ્દયુક્ ।

વૈતાલ્યેષ્વન્તિમં કૂટ જ્ઞેયં વૈશ્રમણાભિધમ્ ॥ ૮૩ ॥

વૈતાલ્યેષુ હિ સર્વેષુ કૂટં દ્વિતીયમષ્ટમમ્ ।

સ્યાદ્વચ્ચિનોત્તરસ્વસ્વવિજયાર્ધાભિધં ક્રમાત્ ॥ ૮૪ ॥

યથા દક્ષિણકચ્છાર્ધકૂટં દ્વિતીયમષ્ટમમ્ ।

ભવેદુત્તરકચ્છાર્ધં કચ્છવૈતાલ્યપર્વતે ॥ ૮૫ ॥

અર્ધે દ્વે દ્વે વિજયાનાં વૈતાલ્યગિરિણા કૃતે ।

યથા દક્ષિણકચ્છાર્ધં તથા કચ્છાર્ધમુત્તરમ્ ॥ ૮૬ ॥

આ સર્વ વૈતાલ્યો નવ નવ શિખરોથી વિરાજી રહ્યા છે એમનું માન અને નવરૂપ પૂર્વોક્ત ભરતના વૈતાલ્યના શિખરો પ્રમાણે છે ૮૦

પહેલું શિખર પૂર્વ દિશામાં ‘ સિદ્ધાયનન ’ નામે છે, બીજું તે તે વિજયનું દક્ષિણાર્ધ-દૃટ, ત્રીજું ખડપ્રપાત, ચોથું માણિભદ્ર, પાંચમું વૈતાલ્ય, છઠ્ઠું પૂર્ણભદ્ર, સાતમું તમિસ્ત્રગુહ, આઠમું તે તે વિજયનું ઉત્તરાર્ધ-દૃટ અને નવમું વૈશ્રમણ-એ પ્રમાણે છે ૮૧-૮૩

અહિં બીજા અને આઠમા-એમ બે બે શિખરના નામ કહ્યા તેમાં બે બે વિજયના તે શિખર હોય તે તે વિજયના નામ એમાં ઉમેરવા એટલે એમ કે ‘ ડચ્છ ’ નામના વિજયના વૈતાલ્યનું બીજું શિખર ‘ દક્ષિણકચ્છાર્ધ-દૃટ ’ અને એનું આઠમું શિખર ‘ ઉત્તરકચ્છાર્ધ-દૃટ ’ એ નામે હોય ૮૪-૮૫

વૈતાલ્યપર્વતથી થયેલા બન્ને ભાગમાંથી એક અરધા ભાગમાં દક્ષિણકચ્છાર્ધશિખર અને બીજા અરધા ભાગમાં ઉત્તરકચ્છાર્ધશિખર-એમ આવે છે ૮૬

અર્ધસ્ય તસ્યૈકૈકસ્ય સહસ્રાણ્યષ્ટ દીર્ઘતા ।

યોજનાનાં દ્વિશત્યેકસસત્યાઢ્યા તથા કલા ॥ ૮૭ ॥

નીલવન્નિપધક્ષમામૃદ્વક્ષિણોદગ્નિતમ્બયોઃ ।

શૈલો વૃષભકૂટઃ સ્યાદ્વિજય વિજય પ્રતિ ॥ ૮૮ ॥

તસ્ય ચાત્રેરુભયતઃ કુણ્ડમેકૈકમસ્તિ તત્ ।

સિન્ધુકુણ્ડ પશ્ચિમતો ગગાકુણ્ડ ચ પૂર્વત ॥ ૮૯ ॥

તે ચ ષષ્ઠિ યોજનાનિ વિષ્ણુમ્ભાયામતો મતે ।

કિંચિદૂનનવત્યાઢ્ય શત ચ પરિવેપત ॥ ૯૦ ॥

યોજનાનિ દશોદ્વિદ્ધે વિમલોદકપૂરિતે ।

દ્વીપેનૈકૈરેન રમ્યે સ્વદેવીભવનસ્પૃશા ॥ ૯૧ ॥ યુગ્મમ્ ॥

एताभ्यामथ कुण्डाभ्यां सिन्धुर्गंगा च निम्नगे ।

दक्षिणेन तोरणेन निर्गते दक्षिणामुखे ॥ ९२ ॥

अपान्तरालेऽनेकाभिर्नदीभिः पथि सञ्चिते ।

वैताढ्यसविधे सप्तनदीसहस्रसेविते ॥ ९३ ॥

तमिस्राया पश्चिमत सिन्धुर्वૈતાઢ્યભૂધરમ્ ।

ગગા સ્વણ્ડપ્રપાતાયા. પ્રાગ્વિભિચ ચ નિર્ગતે ॥ ૯૪ ॥

એવા દરેક અરધીઆની લાંબાઈ આઠહજાર બસો એકોતેર યોજન અને એક કળા છે ૮૭

હવે નીલવાન અને નિષધપર્વતની ઉત્તર અને દક્ષિણ એમ બેઉ બાજુએ વિજયેવિજયે વૃષભકૂટ પર્વત પડેલા છે ૮૮

તે પર્વતની બેઉ બાજુએ અંકેક કુંડ છે પશ્ચિમે સિન્ધુકુંડ, અને પૂર્વે ગગાકુંડ ૮૯

બેઉ કુંડ સાઠસાઠ યોજન લાંબા પહોળા છે એમનો ઘેરાવો એકસો નેચુ યોજનમા ક છંક ઓછો છે અને એઓની ઉંડાઈ દશ યોજન છે, એઓ નિર્ભગ જળથી ભરેલા છે વળી પ્રત્યે કમા અંકેક દ્વીપ છે એમા પોતપોતાની દેવીનું ભવન આવેલું છે ૯૦-૯૧

હવે એ બેઉ કુંડમાથી, દક્ષિણબાજુના તોરણમાથી, ગગા અને સિન્ધુ નદીઓ દક્ષિણ તરફ વહે છે માર્ગમા એમનામા અનેક નીચીઓ ભળે છે અને વૈતાઢ્ય નજદીક પહોંચતામા તો એ ૧૧ નીચીઓની સખા સાતહજાર થાય છે સિન્ધુ ની તમિસા શુક્લી પાશ્વમે, અને ગગા

યામ્યાર્ધેઽપિ નદીસત્તસહસ્રસંશ્રિતે ઇતિ ।
સરિત્સહસ્રકૈ, પ્રત્યેકં ચતુર્દશભિરન્વિતે ॥ ૯૫ ॥
શીતાનર્દી પ્રવિશતઃ દક્ષિણાભિમુખાધ્વના ।
તનો ભવન્તિ ષટ્કુંડાઃ સર્વેઽપિ વિજયા ઇમે ॥ ૯૬ ॥ કુલકમ્ ॥

શીતાયા યામ્યકૂલેઽપિ વિજયેષ્વેવમષ્ટસુ ।
નિપથમ્યોદગ્નિતમ્વે એકૈકો ઘૃપભાચલ. ॥ ૯૭ ॥
તસ્યાપ્યુભયત. પ્રાગ્વત્ કુણ્ડે દ્વે દ્વે તથાવિધે ।
પ્રત્યગ્ રક્તવતીકુણ્ડં રક્તાકુણ્ડં ચ પૂર્વત. ॥ ૯૮ ॥
ઘતાભ્યામપિ કુણ્ડાભ્યાં નિર્ગતે ઉત્તરામુખે ।
રક્તારક્તવતી નયૌ ભિત્ત્વા વૈતાલ્યમૂધરમ્ ॥ ૯૯ ॥
શીતાનર્દી પ્રવિશત. સ્વરૂપં પ્રુનરેતયો. ।
પૂર્વોન્તાભિઃ નદીભિઃ સ્યાન્નિઃશેષમવિશેષિતમ્ ॥ ૧૦૦ ॥ યુગ્મમ્ ॥
શીતોદાયામ્યકૂલેઽપિ વિજયેષ્વેવમષ્ટસુ ।
નિપથમ્યોદગ્નિતમ્વે એકૈકો ઘૃપભાચલ. ॥ ૧૦૧ ॥

નદી ખડપ્રપાત શુદ્ધાની પૂર્વે, વૈતાલ્યપર્વતને લેદીને નીકળે છે જેમ ઉત્તરાર્ધમા તેમ દક્ષિણાર્ધમા પણ, બેઉ નદીઓમા સાતસાત હજાર નદીઓ આવીને ભળે છે એટલે દરેક યૌદ્યૌદ હજાર નદીઓને લઇને દક્ષિણતરફને માર્ગે શીતાનર્દીમા પ્રવેશ કરે છે અને તેથી જ આ સર્વ વિજયોના છ છ ખડ થાય છે ૯૨-૯૬

શીતા નદીના દક્ષિણતરફર પણ જે આઠ વિજયો છે તેમા નિપથપર્વતની ઉત્તરતરફની બાબુએ એકેકે ' ઘૃપભાચળ ' પર્વત છે ૯૭

એની પણ બેઉ બાબુએ પૂર્વની પેઠે બબ્બે કુડ છે, પશ્ચિમ તરફ ' રક્તવતી કુડ ' છે અને પૂર્વ તરફ ' રક્તા કુડ ' છે ૯૮

એ બેઉ કુડોમાથી પણ ઉત્તરસન્મુખ ' રક્તા ' અને ' રક્તવતી ' નામની નદીઓ નીકળેલી છે અને એઓ વૈતાલ્યપર્વતને લેદીને ' શીતા ' નદીમા ભળે છે ૯૯

એ બેઉ નદીઓનુ મર્વ સ્વરૂપ લેશ પણ તક્ષવત વિના પૂર્વોક્ત નદીઓ જેવુ જ છે ૧૦૦

એવી જ રીતે ' શીતોદા ' નદીને પણ દક્ષિણતરે જે આઠ વિજયો છે તેમા આવેલા નિપથપર્વતની ઉત્તરમેખલાપર પણ એકેક ઘૃપભાચળ પર્વત છે ૧૦૧

તસ્યાપ્યુભયતઃ કુણ્ડે પ્રાગ્વદ્ દ્વે દ્વ મનોરમે ।

સિન્ધુકુણ્ડ પશ્ચિમતો ગંગાકુણ્ડ ચ પૂર્વત ॥ ૧૦૨ ॥

તાભ્યાં ગંગાસિન્ધુનયૌ પ્રવ્યૂઢે ઉત્તરાધ્વના ।

પ્રાગ્વદ્દિભિન્નવૈતાલ્યે શીતોદાં વિશતો નદીમ્ ॥ ૧૦૩ ॥

इत्थमेवोत्तरतटे शीतोदासरितः किल ।

નિતમ્બે દક્ષિણે નીલવતોઽસ્તિ વૃષભાચલઃ ॥ ૧૦૪ ॥

પ્રાગ્વદ્ વૃષભકૂટસ્ય ગિરેરસ્યાસ્તિ પૂર્વત ।

રક્તાકુણ્ડ રક્તવતીકુણ્ડ પશ્ચિમતસ્તત ॥ ૧૦૫ ॥

एताभ्यामपि कुण्डाभ्या निर्गत्य दक्षिणामुखे ।

રવતારક્તવતી નયૌ ભિન્ના વૈતાલ્યભૂધરમ્ ॥ ૧૦૬ ॥

शीतोदायां प्रविशतः चाम्येन रुजुनाध्वना ।

ગંગાસિન્ધુશ્રવન્તીભ્યામિમાઃ સર્વાત્મના સમાઃ ॥૧૦૭॥ યુગ્મમ્ ।

તથાહુઃ क्षमाश्रमणमिश्राः ।

सीयाइउड्नेसु सीओयाए य जम्मविजएसु ।

ગંગાસિન્ધુ નર્હઓ હ્યરેસુ ય રત્તરત્તવર્હ ॥ ૧૦૮ ॥

એ પર્વતની પણ જોઈ બાબુએ પૂર્વપ્રમાણે જાણે સુદર કુડા છે, પાશ્વિમ તરફ સિન્ધુ કુડ છે અને પૂર્વતરફ ગંગાકુડ છે એમાના સિન્ધુ કુડમાથી સિન્ધુ અને ગંગાકુડમાથી ગંગા નદી નીકળે છે તેઓ ઉત્તર તરફ વહેતી પૂર્વની પેઠે વૈતાલ્યને લેહીને શીતા નદીને મળે છે ૧૦૨-૧૦૩

એજ પ્રમાણે શીતોદા નદીને ઉત્તર તટે, નીલવાન પર્વતની દક્ષિણ બેઝલાપર પણ વૃષ ભાર્યજ પૂર્વત આવ્યો છે ૧૦૪

એ પર્વતની પૂર્વે, પૂર્વપ્રમાણે, રક્તાકુડ નામે કુડ છે, અને પાશ્વિમે ‘રક્તવતી’ કુડ છે આ જોઈ કુડમાથી પણ ‘રક્તા’ અને ‘રક્તવતી’ નામે નદીઓ નીકળી, દક્ષિણ તરફ વહી, વૈતાલ્યપર્વતને લેહી સીધી દક્ષિણતરફ શીતોદા નદીને મળે છે આ જોઈ નદીઓનું સર્વરૂપ ગંગા અને સિન્ધુ નદીઓની જેવુંજ સમજવું ૧૦૫-૧૦૭

આ બાબતમા શ્રીકૃષ્ણાશ્રમણમિશ્ર કહે છે કે-શીતા નદીની ઉત્તરમા અને શીતોદા નદીની દક્ષિણમા (જે વિજયો છે તેમા) ગંગા અને સિન્ધુ નદીઓ છે અને એથી ઇતર, એટલે

કુળ્હાન્યેવં ચતુષ્પટિઃ દ્વાત્રિશત્ વૃષભાદ્રયઃ ।
 સ્વરૂપમેષાં ભરતવર્તિકુળ્હર્ષભાદ્રિવત્ ॥ ૧૦૯ ॥
 ચતુષ્પટે. તથૈવાસાં નદીનાં હૃદનિર્ગમાત્ ।
 શ્રારમ્ય શીતાશીતોદાવાહિનીસગમાવધિ ॥ ૧૧૦ ॥
 સર્વં સ્વરૂપં ભરતગંગાસિન્ધુસરિત્સમમ્ ।
 પ્રત્યેક પરિવારોઽપિ તાવાન્ જ્ઞેયો વિશારદૈઃ ॥ ૧૧૧ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 ગંગારક્તાન્યતરસ્યાઃ પ્રવેશે માગધાભિધમ્ ।
 શીતાશીતોદયોરન્યતરસ્યાં તીર્થમાહિતમ્ ॥ ૧૧૨ ॥
 એવ સિન્ધુરક્તવત્યોર્યોગે પ્રભાસનામકમ્ ।
 તયોર્દ્વયોરન્તરાલે વરદામં ભવેદિહ ॥ ૧૧૩ ॥
 એવ તીર્થત્રયં જ્ઞેય વિજયં વિજયં પ્રતિ ।
 સ્વરૂપમેષાં ભરતતીર્થવત્ પરિભાવ્યતામ્ ॥ ૧૧૪ ॥
 ઉત્તરાહેપુ શીતાયા કચ્છાદિવિજયેષ્વિમાઃ ।
 રાજધાન્યો દક્ષિણાર્ધમધ્યસ્થાણ્ડેષુ કીર્તિતાઃ ॥ ૧૧૫ ॥

શીતાની દક્ષિણા અને શીતાદાની ઉત્તરમાં જે વિજયો છે તેમાં ‘ રક્તા ’ અને ‘ રક્તવતી ’ નદીઓ છે ૧૦૮

એવીરીતે (મહાવિદેહક્ષેત્રમાં) કુડો ચોસઠ અને વૃષભાચળ પર્વતો બન્નીશ થયા —એઓનું સર્વ સ્વરૂપ ભરતક્ષેત્રના કુડ અને વૃષભાચળ સમાન છે ૧૦૯

વળી, ઠેક દ્રુહમાંથી નીકળવાથી આરભીને શીતાશીતોદાના સગમ સુધીનું ચોખઠે નદી ઓનું સ્વરૂપ પણ એજ પ્રમાણે ભરતક્ષેત્રની ગંગાસિન્ધુ નદીઓના જેવું છે તેમનો તેમનો પરીવાર પણ તેટલોજ જાણવો ૧૧૦-૧૧૧

ગંગાનદી કે ગંગામતી જે સ્થળે શીતા કે શીતાદા નદીને મળે છે તે સ્થળ ‘ માગધ ’ તીર્થ કહેવાય છે એવી જ રીતે સિન્ધુ અને રક્તવતીના સગમપર ‘ પ્રભાસ ’ નામનું તીર્થ છે અને એ બેઉ તીર્થોની વચમાં ‘ વરદામ ’ નામનું તીર્થ છે ૧૧૨-૧૧૩

એ પ્રમાણે પ્રત્યેક વિજયે ત્રણ ત્રણ તીર્થ છે એમનું સ્વરૂપ સર્વથા ભરતક્ષેત્રના તે તે તીર્થો જેવું છે ૧૧૪

શીતા નદીની ઉત્તરદિશાએ દક્ષિણાર્ધના મધ્યજ ડોમાં કચ્છ વગેરે આઠ વિજયોની નીચે

ક્ષેમા ક્ષેમપુરી ચૈવારિષ્ઠા રિષ્ટવતી પુરી ।

ખડ્ગી મજૂયૌષધિશ્ચ પુરી ચ પુણ્ડરીકિણી ॥ ૧૧૬ ॥

શીતાયા દાક્ષિણાત્યેપુ વત્સાદિવિજયેષ્વિમા ।

રાજધાન્ય ઉત્તરાર્દ્ધે મધ્યખણ્ડેપુ વર્ણિતા ॥ ૧૧૭ ॥

સુસીમા કુણ્ડલા ચૈવાપરાજિતા પ્રભકરા ।

અકાવતી પદ્મવતી શુભાથ રત્નસંચયા ॥ ૧૧૮ ॥

શીતોદાયા યામ્યતટે પદ્માદિવિજયેષ્વિમા ।

ઉત્તરાર્દ્ધેમધ્યખણ્ડે રાજધાન્યો નિરૂપિતા ॥ ૧૧૯ ॥

અશ્વપુરી સિંહપુરી મહાભૂયા વિજયાભિધા ।

અપરાજિતાપરાભૂયા શોકા ચ વીતશોકિકા ॥ ૧૨૦ ॥

શીતોદાયા ઉદીચ્યેપુ વપ્રાદિવિજયેષ્વિમા ।

યામ્યાર્દ્ધે મધ્યખણ્ડેપુ રાજધાન્યો જિનૈઃ સ્મૃતા ॥ ૧૨૧ ॥

વિજયા વૈજયન્તી ચ જયન્તી ચાપરાજિતા ।

ચક્રપુરી ધ્વજપુર્યવન્ધ્યાયોચ્યેતિ નામતઃ ॥ ૧૨૨ ॥

પ્રમાણે આઠ રાજધાની છે —(૧) ક્ષેમા, (૨) ક્ષેમપુરી, (૩) અરિષ્ઠા, (૪) રિષ્ટવતી, (૫) ખડ્ગી, (૬) મજૂયા, (૭) ઔષધી અને (૮) પુણ્ડરીકી ૧૧૫-૧૧૬

વળી શીતા નદીની દક્ષિણે ઉત્તરાર્ધમધ્યખણ્ડમાં વત્સ વગેરે આઠ વિજયોની નીચે પ્રમાણે આઠ રાજધાની છે —(૧) સુસીમા, (૨) કુણ્ડલા, (૩) અપરાજિતા, (૪) પ્રભકરા, (૫) અકાવતી, (૬) પદ્મવતી, (૭) શુભાથ અને ૧૧૭-૧૧૮

એ નદીના દક્ષિણે ઉત્તરાર્ધમધ્યખણ્ડમાં પદ્મ વગેરે આઠ વિજયોની નીચે —(૧) સુસીમા, (૨) કુણ્ડલા, (૩) અપરાજિતા, (૪) પ્રભકરા, (૫) અકાવતી, (૬) પદ્મવતી, (૭) શુભાથ અને ૧૧૭-૧૧૮

ઉત્તર વિજયાર્ધ વગેરે

(૨) ની,

૧૨૨

વિજયેષ્વેષુ મનુજાઃ પંચાપશતોઙ્ગતાઃ ।

જઘન્યોત્કર્ષતઃ પૂર્વકોટીઙ્ગુલભવાયુષઃ ॥ ૧૨૩ ॥

નાનાસહનના નાનાસથાના વિવિધાશયાઃ ।

મૃત્વા નાનાગતિ યાન્તિ સ્વસ્વકર્માનુસારતઃ ॥ ૧૨૪ ॥ યુગ્મમ્ ॥

કાલઃ સદાત્ર દુઃપમાસુપમારકસન્નિભ ।

સામ્પ્રતીનભરતવત્ ગર્ભાપત્યાવનાદિકમ્ ॥ ૧૨૫ ॥

આહારસ્યાન્તરે માને ચાનૈયત્યં તથૈવ હિ ।

તતશ્ચતુશ્શતગુણં માનં ચ સ્યાત્ ગૃહાદિષુ ॥ ૧૨૬ ॥

ચિત્રાઘ્યાન્ દેવશૈલાંસ્તાન્ વક્ષસ્કારગિરીન્ વિદુઃ ।

ચતુરઃ ચતુરઃ શીતાશીતોદયોઃ તટદ્વયે ॥ ૧૨૭ ॥

ચિત્રશ્ચ બ્રહ્મકૂટશ્ચ નલિનીકૂટ ઇત્યપિ ।

૯કશૈલશ્ચેતિ શીતોત્તરકૂલે ધરાધરાઃ ॥ ૧૨૮ ॥

ત્રિકૂટશ્ચ વૈશ્રમણોઽજ્ઞનો માતઙ્ગનોઽપિ ચ ।

શીતાયા દક્ષિણતટે વક્ષસ્કારાચલા ઇમે ॥ ૧૨૯ ॥

આ સર્વ વિલયોમા જે મનુષ્યો વમે છે તે ઉચ્ચાધમા પાચસો ધનુષ્ય છે અને એમનુ આધુષ્ય એકસરખુ કોઈ પૂર્વ કુલ્લક ભવનું છે એ મનુષ્યોના સઘયણ અને સઠાણ એક જ ભલિના ન હોતા વિવિધ પ્રકારના છે અને એમના આસયો પણ વિવિધ છે મૃત્યુ ખાદ એઓ પાતપોતાના કર્મેને અનુસારે વિવિધ જન્મ ધારણ કરે છે ૧૨૩-૧૨૮

ત્યા મહા દુપમસુપમા કાળ પર્તે છે વળી ત્યા ગર્ભધારણ, અપત્યપાલન વગેરે અર્વાચીન ભરતશેત્રની પેઠે છે વળી એઓ કેટલે કેટલે અન્તરે આહાર લે છે તથા કેટલા પ્રમાણમા લે છે એ વાતનો કઈ નિયમ નથી એમના ઘર વગેરેનુ પ્રમાણ ભરતશેત્રના ઘર વગેરે કરતા આસોગણ છે ૧૨૫-૧૨૬

શીતા અને શીતોદાના બેઉ તટપર આરઆર દેવગિરિ તથા આર આર વક્ષસ્કાર પર્વતો આવેલા છે ૧૨૭

એ આ પ્રમાણે —

ચિત્રકૂટ, બ્રહ્મકૂટ, નલિનીકૂટ અને એકશૈલ એ આર દેવગિરિ શીતા નદીના ઉત્તર તટપર આવેલા છે, અને એના દક્ષિણ તટપર ત્રિકૂટ, વૈશ્રમણ, અજ્ઞન અને માતઙ્ગન નામના આર વક્ષસ્કાર પર્વતો આવી રહ્યા છે ૧૨૮-૧૨૯

અકાપાતી પદ્મપાતી આશીવિષ. સુલાવહ ।

શીતોદાયા યામ્યતટે વદ્ધસ્કારાદ્રય સ્મૃતાઃ ॥ ૧૩૦ ॥

ચન્દ્રઃ સૂર્યશ્ચ નાગશ્ચ દેવશ્ચેતિ મહીધરા ।

શીતોદાયા ઉદન્મૂલે સર્વે એવ ચ ષોડશ ॥ ૧૩૧ ॥

એકતોડમી નીલવતા સજ્યન્તે નિષેપેન વા ।

દ્વિતીયાન્તેન શીતોદા શીતાં વા સસ્પૃશન્તિ ચ ॥ ૧૩૨ ॥

યોજનાનાં પચશતાન્યેતે વિષ્કમ્ભતો મતા ।

સર્વત્ર સર્વે સદૃશા સર્વરત્નમયા અપિ ॥ ૧૩૩ ॥

નીલવન્નિષધદ્માભૃત્સમીપેડમી સમુન્નતા ।

ચતુઃશર્તી યોજનાનાં શતમેક ભુવોડન્તરે ॥ ૧૩૪ ॥

તતશ્ચ માત્રયા વર્દ્ધમાના. સર્વે યથાક્રમમ્ ।

શીતાશીતોદયો પાશ્વે જાતા. પચશતોન્નતા ॥ ૧૩૫ ॥

પચવિંશ યોજનાનાં શત તત્ર ભુવોડન્તરે ।

તુરગસ્કન્ધસસ્થાનસસ્થિતા ઇતિ વર્ણિતા ॥ ૧૩૬ ॥

અ કાપાતી, પદ્મપાતી, આશીવિષ અને સુલાવહ એ નામના ચાર વક્ષસ્કાર પર્વતો શીતોદા નદીના દક્ષિણ તટપર આવ્યા છે, જ્યારે એના ઉત્તર તટપર અદ્ર, સૂર્ય, નાગ અને અને દેવ-એવા નામના ચાર દેવગિરિ આવેલા છે ૧૩૦-૧૩૧

એ પ્રમાણે કુલ અઠને જોગ થયા

એ પર્વતો એક તરફ નીલવાન અથવા નિષધ પર્વતને અડીને રહેલા છે, જ્યારે બીજી બાજુએ શીતોદા અથવા શીતા નદીની અડોઅડ રહેલા છે ૧૩૨

આ પર્વતોનો વિષ્કલ અર્થાત્ પહોળાઈ પાચસો યોજન છે એઓ વળી સવત્ર સમાન અને સર્વરત્નમય છે નીલવાન અને નિષધ પર્વતોની સમીપમા એઓની ઉચાઈ ચારસો યોજન છે વળી ત્યાં એઓ પૃથ્વીની અદર એડસો યોજન ઉડા ગયેલા છે ૧૩૩-૧૩૪

પડી ધીમેધીમે માત્રામાત્રા વધના વધતા એઓ શીતા અતે શીતોદાની પાસે પહેા ચતા સુધીમા પાચસો યોજનની ઉચાઈએ પહેાચ્યા છે અહિં એઓ પૃથ્વીની અદર સવાસો યોજન ઉડા (ખુ એલા) છે એઓનો આઝર વળી ચોડાના અઢધ એવો ડહોમય છે ૧૩૫-૧૩૬

સ્વસ્વાહ્વાનસમાહ્વાનૈકૈકવૃન્દારકાશ્રિતા ।

યથા ચિત્રગિરૌ ચિત્રઃ સ્વામ્યેવમપરેષ્વપિ ॥ ૧૩૭ ॥

અથ ચત્વારિ ચત્વારિ કૂટાન્યેષુ કિલાદ્રિષુ ।

ભવન્ત્યેવં ચતુઃપદિરેતાનિ સર્વસંખ્યયા ॥ ૧૩૮ ॥

આયં વિવક્ષિતં ગિરિપ્રાગ્વર્તિવિજયાખ્યયા ।

નીલવન્નિપધગ્રાવ્ણો. સમીપેઽન્યતરસ્ય તત્ ॥ ૧૩૯ ॥

ય. પશ્ચિમાયાં વિજયો દ્વૈતીયીકં તદાખ્યયા ।

તૃતીયં નિજનામ્નૈવ સિદ્ધાયતનમન્તિમમ્ ॥ ૧૪૦ ॥

વિયદ્ધુમ્વિચલત્કેતુસિદ્ધાયતનબન્ધુરમ્ ।

શીતાશીતોદયોરન્યતરસ્યા સત્રિધે ચ તત્ ॥ ૧૪૧ ॥

કચ્છસુકચ્છયોર્મધ્યસ્થિતે ચિત્રગિરૌ યથા ।

ગ્રાદ્ય સુકચ્છકૂટ સ્યાત્ કચ્છકૂટ દ્વિતીયકમ્ ॥ ૧૪૨ ॥

તૃતીયં ચિત્રકૂટં સ્યાત્ સિદ્ધાયતનમન્તિમમ્ ।

શીતાશીતોદયોરેવમુદગ્રોધસિ ભાવ્યતામ્ ॥ ૧૪૩ ॥

એમનામાનો દરેક વળી પોતાના સરખા નામવાળા દેવથી અધિષ્ઠિત છે દૃષ્ટાન્ત તરીકે, ચિત્ર નામના પર્વતપર ચિત્ર નામનો દેવ અધિષ્ઠાયક છે બીજા પર્વતોના સળધમા પણ એમજ સમજવું ૧૩૭

આ રીતે પર્વતોને વળી આરચાર શિખરો છે અને એ પ્રમાણે મર્વ મળીને ચોસઠ શિખરો છે ૧૩૮

પહેલું, ગિરિની પૂર્વમા આવેલા વિજયના નામનું, જે નીલવાન અને નિષધ-એ બેમાથી એક પર્વતની સમીપે રહેલું છે, બીજું, ગિરિની પશ્ચિમે આવેલા વિજયના નામનું, ત્રીજું ગિરિના જ નામનું અને ચોથું 'સિદ્ધાયતન' નામનું છે આ છેલ્લું ગગનતળને સ્પર્શ કરી રહેલી ધ્વજવાળા સિદ્ધમહિરને લીધે અત્યન્ત મનોહર હોઈ ગીતા અને ગીતાદામાથી એકની મમીપમા આવેલું છે ૧૩૯-૧૪૧

જેમકે, કચ્છ અને સુકચ્છ વિજયોની વચ્ચે રહેલા ચિત્રગિરિ નું પહેલું શિખર 'સુકચ્છ' છે, બીજું 'કચ્છ' છે વળી ત્રીજું 'ચિત્રકૂટ' છે અને ચોથું 'સિદ્ધાયતન' છે

ત્રિકૂટે ચ ગિરૌ વત્સકૂટં નિપધસન્નિધૌ ।

દ્વિતીય ચ સુવત્સાલ્યં તત્ત્રિકૂટસન્નિતમ્ ॥ ૧૪૪ ॥

તુર્યં ચ સિદ્ધાયતન સર્વેષ્વપ્યેવમદ્રિપુ ।

શીતાશીતોદયોર્યામ્યતટસ્થેષુ વિભાવ્યતામ્ ॥ ૧૪૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥

एव चतुर्णां चतुर्णां सिद्धायतनशालिनाम् ।

કૂટાનાં શ્રેણ્ય શીતાશીતોદોભયકૂલયો ॥ ૧૪૬ ॥

पिधानमालिनां दिव्यकलशानामिवालय ।

ભાન્ત્યર્હદભિપેકાય ન્યસ્તાનામમ્બુપૂર્ત્તયે ॥ ૧૪૭ ॥ યુગ્મમ્ ॥

सिद्धायतनवर्जानि स्वस्वतुल्याल्यनाकिना ।

તાન્યાશ્રિતાનિ વિજયદેવવત્તે મહર્દ્ધિકા ॥ ૧૪૮ ॥

शीताशीतोदयोर्याम्योत्तरयोर्ये सुधाभुज ।

ક્રમાત્તેષાં રાજધાન્યો મેરુતો દક્ષિણોત્તરા. ॥ ૧૪૯ ॥

गाहावती हृदावती तृतीया वेगवर्यपि ।

શીતાયા ઉત્તરતટે સ્યુસ્તિસ્ત્વોઽન્તરનિમ્નગા ॥ ૧૫૦ ॥

શીતા અને શીતોદાને ઉત્તરતટે (આવેલા સર્વ પર્વતોની યાજ્ઞતમા) એ પ્રમાણે સમ જુ ૧૪૨-૧૪૩

૧. ગી. 'ત્રિકૂટ' પર્વતના આર શિખરો આ પ્રમાણે —પહેલું 'નિપધ' ની પાસેનું 'વત્સ', બીજું 'સુવત્સ', ત્રીજું 'ત્રિકૂટ' અને ચોથું તો 'સિદ્ધાયતન' છે જ એ પ્રમાણે શીતા અને શીતોદાના દક્ષિણ તટપર આવેલા સર્વ પર્વતોની યાજ્ઞતમા સમજી લેવું ૧૪૩-૧૪૫

એવી રીતે સિદ્ધાયતનોથી મનોહર એવા અત્યાર શિખરોની પકિતઓ શીતા અને શીતોદાના બન્ને તટ પર આવી રહી છે આ શિખરો બંને જિનભગવાનના અભિષેકને અર્થે જળ ભરવાને રાખેલા દિવ્ય ઝળથો હોયની એવા વિરાજી રહ્યા છે ૧૪૬-૧૪૭

ચોસઠ્યાથી સોળ 'સિદ્ધાયતન' નામના શિખરો બાદ કરતા ચેષ રહેવા અડતાળીશે શિખરો પોતપોતાના નામ સરખા નામવાળા દેવોથી અધિષ્ઠિત છે એ દેવો વિજયદેવની જેવા મહર્દ્ધિક એટલે મહા ઋદ્ધિવાળા છે શીતા અને શીતોદાની દક્ષિણે અને ઉત્તરે રહેલા આ દેવોની રાજધાનીઓ અનુક્રમે એટની દક્ષિણે અને ઉત્તરે આવેલી છે ૧૪૮-૧૪૯

હવે અહિ બાર અન્તર નદીઓ આવેલી છે તે વિષે

ગીતા નદીને ઉત્તર તટે યજુ-તે આ પ્રમાણે-ગાહાવતી, હૃદાવતી અને ત્રીજી વેગવતી ૧૫૦

શીતાયામ્યતટે તપ્તા મત્તોન્મત્તેતિ નિશ્ચિતાઃ ।

ક્ષીરોદા શીતસ્ત્રોતાઃ ચાન્તર્વાહિનીતિ નામતઃ ॥ ૧૫૧ ॥

શીતોદાયા યામ્યતટે તસ્યા ઉત્તરતઃ પુનઃ ।

ઊર્મિગમ્भीરફેનેભ્યો માલિન્યોઽન્તરનિમ્નગાઃ ॥ ૧૫૨ ॥ યુગ્મમ્ ॥

દ્વાદશાનામપ્યમૂપામેકૈકં કુણ્ડમીરિતમ્ ।

સ્વતુલ્યાલ્ય નીલવતઃ સમીપે નિષધસ્ય વા ॥ ૧૫૩ ॥

કુણ્ડં પુનસ્તદેકૈકં વિષ્કમ્ભાયામતો મતમ્ ।

સપાદં યોજનશતમુદ્વિદ્ધ દશયોજનીમ્ ॥ ૧૫૪ ॥

પરિક્ષેપેણ સાશીતિ યોજનાનાં શતત્રયમ્ ।

મધ્યે ચ દ્વીપ એકૈકો નદીકુણ્ડસમાભિધ ॥ ૧૫૫ ॥

યથા ગાહાવતીનદ્યાઃ કુણ્ડ ગાહાવતીતિ ચ ।

તત્ર ગાહાવતીદ્વીપો ભવત્યેવં પરેઽપ્યમી ॥ ૧૫૬ ॥

યોજનાનિ પોઢશામી વિષ્કમ્ભાયામમાનતઃ ।

સાતિરેકાણિ પંચાશત્ પ્રજ્ઞસા પરિવેષતઃ ॥ ૧૫૭ ॥

‘ શીતા ’ ને દક્ષિણતટે ત્રણ—તે આ પ્રમાણે —તપ્તા, મત્તા અને ત્રીજી ઉન્મત્તા

‘ શીતોદા ’ ને , દક્ષિણ તટે ત્રણ—તે આ પ્રમાણે —શીતોદા, શીતસ્ત્રોતા અને ત્રીજી અન્તરવાહિની

‘ શીતોદા ’ ને ઉત્તર તટે ત્રણ—તે આ પ્રમાણે —ઊર્મિમાલિની, ગમ્ભીરમાલિની અને ત્રીજી દેવમાલિની ૧૫૧-૧૫૨

આ બારે નદીઓને પોતપોતાના નામનો અકેક કુડ છે અને એ નીલવાન અથવા નિષધ પર્વતની સમીપે છે ૧૫૩

એ પ્રત્યેક કુડની લગભગ પંદોળાઈ સવાસો યોજનની છે, ઉંડાઈ દસ યોજનની છે, અને ઘેરાવો ત્રણસો એગ્રી યોજનનો છે ૧૫૪-૧૫૫

પ્રત્યેક કુડની મધ્યમા નદી તથા કુડના નામાલિધાનવાળો અકેક દ્વીપ આવેલો છે જેમકે ગાહાવતી નામની નદીને ગાહાવતી નામનો કુડ છે, અને એમા દ્વીપ છે એવું નામ પણ ગાહાવતી છે એવી રીતે સર્વત્ર સમજી લેવું ૧૫૫-૧૫૬

(એમ બાર દ્વીપો થયા) તે સોળ યોજન લાંબાપંદોળા છે, અને એમનો

કિંચ સર્વેऽપ્યમી દ્વીપા દ્વૌ ક્રોશાવુચ્છ્રિતા જલાત્ । -

પદ્મવેદિકયા સર્વે વ્રનેન ચ વિરાજિતા ॥ ૧૫૮ ॥

મધ્યે ચ તેષાં દ્વીપાનામેકૈક ભવન ભવેત્ ।

નદીનામસદ્ગ્નામ્ન્યા દેવ્યા યોગ્યમનુત્તરમ્ ॥ ૧૫૯ ॥

અર્ધક્રોશવ્યાસમેકક્રોશાયત મનોહરમ્ ।

દેશોનક્રોશતુગ સ્વદેવીશય્યાવિભૂષિતમ્ ॥ ૧૬૦ ॥ યુગ્મમ્ ॥

एताश्च गाहावत्याद्या निम्नगा निखिला अपि ।

પચર્વિંશ યોજનાના શત વિષ્કમ્ભતો મતા ॥ ૧૬૧ ॥

साद्धे द्वे योजने निम्ना आरभ्य हृदनिर्गमात् ।

શીતાશીતોદાપ્રવેશપર્યન્ત સર્વત સમાઃ ॥ ૧૬૨ ॥ યુગ્મમ્ ॥

યત્તુ શ્રીમલયગિરય ક્ષેત્રસમાસવૃત્તૌ જમ્બૂદ્વીપાધિકારે एताश्च
गाहावतीप्रमुखा नद्यः सर्वा अपि सर्वत्र कुण्डाद्विनिर्गमे शीताशीतोदयो-
प्रवेशे च तुल्यप्रमाणविष्कम्भोद्वेधा इति स्वयमुक्त्वा तस्मिन्नेव ग्रन्थे
धातकीखण्डपुष्करार्धाधिकारयोस्तत्रत्यनदीनां द्विगुणविस्तारातिदेश व्या-

યેશવે પચાસ યોજનથી કંઈક અધિક છે વળી એઓ સર્વે જળથી બે કોસ ઉંચા છે
૧૫૭-૧૫૮

વળી એ મર્જેઆ પદ્મવેદીઓ અને બગીચા શોભી રહ્યા છે

પ્રત્યેક દ્વીપના મધ્ય ભાગમાં અડેક અનુપમ ભવન છે અને તે નદીના નામ મરખા
નામવાળી ત્યા રહેનારી દેવીને લાયકતુ છે ૧૫૯

પ્રત્યેક ભવનમાં વળી અર્ધ કોસ પહોળી, એક કોસ લાંબી અને લગભગ એટલી જ
ઉંચી, દેવીની મનહર શય્યા છે ૧૬૦

ગાહાવતી વગેરે આ સર્વે નદીઓ એકસો પચવીશ યોજન પહોળી છે અને ધરા
માંથી નીકળીને છેક શીતાશીતોદામાં ભળતા સુધી એમની ઉંડાઈ સર્વત્ર સરખી અઢી યોજ
નની છે ૧૬૧-૧૬૨

શ્રીમલયગિરિમહારાજે ત્રેત્રસમાસની ટીકામાં જ જૂદીપના અધિકારમાં કહ્યું છે કે-“આ
ગાહાવતી વગેરે નદીઓની, કુડમાંથી નીકળતી વખતે તથા શીતા કે શીતોદામાં ભળતી વખતે
સર્વત્ર સરખી પહોળાઈ અને સરખી ઉંડાઈ છે ” આમ કહ્યા પછી પાંચુ એજ અથમા

રુયાનયન્ત પ્રોત્તુઃ યથા જમ્બૂદ્વીપે રોહિતાંશારોહિતાસુવર્ણકૂલારુપ્યકૂલાનાં
ગાહાવત્યાદીનાં ચ દ્વાદશાનામન્તરનદીનાં સર્વાગ્રેણ ષોડશાનાં નદીનાં
પ્રવાહે વિષ્કમ્ભો દ્વાદશયોજનાનિ સાદ્ધાનિ ઉદ્વેધઃ ક્રોશમેકં સમુદ્રપ્રવેશે
ગાહાવત્યાદીનાં ચ મહાનદીપ્રવેશે વિષ્કમ્ભો યોજનાનિ ૧૨૫ ઉદ્વેધો
યોજને ૨ ક્રોશ ૨ । તદભિપ્રાયં ન વિદ્મઃ । કિંચ આસાં સર્વત્ર સમવિ
ષ્કમ્ભકત્વે આગમવત્ યુક્તિઃ અપિ અનુકૂલા । તથાહિ । આસાં વિષ્ક-
મ્ભવૈષ્મ્યે ઉભયપાર્શ્વવર્તિનોઃ વિજયયોરપિ વિષ્કમ્ભવૈષ્મ્ય સ્યાત્ । ઇષ્યતે
ચ સમવિષ્કમ્ભકત્વમિતિ ॥

જગતીસન્નિધૌ શીતાશીતોદયોસ્તટદ્વયે ।

સ્પાદેકૈક વનમુખમેવં ચત્વારિ તાન્યપિ ॥ ૧૬૩ ॥

આયં વનમુખ શીતાનીલવદ્ભૂધરાન્તરે ।

દ્વિતીયં ચ વનમુખ શીતાં નિષધમન્તરા ॥ ૧૬૪ ॥

તૃતીય ચ વનમુખં શીતોદાનિષધાન્તરે ।

શીતોદાનીલવન્મધ્યે ચતુર્થ પરિકીર્તિતમ્ ॥ ૧૬૫ ॥

ધાતકીખડ તથા પુષ્કાર્જના અધિકારમાં ત્યાની નદીઓના બમણા વિસ્તારની વાત કરતા
વળી એમ કહે છે કે —“ જમ્બૂદ્વીપમાં રોહિતાશા, રોહિતા, સુવર્ણકૂલા અને રૂપ્યકૂલા એમ
ચાર નદીઓ, તથા ગાહાવતી વગેરે બાર અન્તરનદીઓ—એમ કુલ થઇને સોળે નદીઓના
પ્રવાહની પહોળાઇ સાડાબાર યોજન છે અને ઉંડાઇ એક કોસ છે, પણ પગી, પહેલી
ચારની સમુદ્રપ્રવેશસમયે અને પગીની બારની મહાનદીમાં ભળતી વખતે ‘પહોળાઇ સવાસો
યોજન થાય છે અને ઉંડાઈ બે યોજન ને બે કોસ થાય છે ” આમ એમને પરસ્પર
વિરોધી અભિપ્રાય છે તે કઇ સમજમાં આવતો નથી આ નદીઓની પહોળાઇ તો સર્વત્ર
સમાન હોય એજ યુક્તિ અનુકૂળ છે, કેમકે જો એને ઝોછીવતી ગણીએ તો એમની બેઉ
બાજુએ રહેલા વિજયોની પહોળાઇ પણ ઝોછી વતી થાય એ અચુકત થાય કેમકે એ વિજ-
યોની પહોળાઇ તો સર્વત્ર સમાન જ હોવી જોઇએ

હવે ‘જગતી’ની શીત-ટોટ-ની પાસે શીતા અને શીતોદાના બેઉ તટપર અકેક વનમુખ
છે એમ કુલ ચાર છે ૧૬૩

તે આ પ્રમાણે —

પહેલું, શીતા અને નીલવાન પર્વતની વચ્ચે, બીજું શીતા અને નિષધપર્વતની વચ્ચે,

યામ્યોત્તરાયતાનાં પ્રાક્પ્રત્યગ્વિષ્કમ્ભશાલિનામ્ ।
 एषा विजयवद्वैर्घ्यं सर्वेषामपि भाव्यताम् ॥ ૧૬૬ ॥
 एका कलेषां विष्कम्भो नीलवस्त्रिषधान्तिके ।
 ततो जगत्या वक्त्वाद्धर्धते जगतीदिशि ॥ ૧૬૭ ॥
 त्रिसहस्री योजनानामष्टसप्ततिवर्जिता ।
 शीताशीतोदयो पार्श्वे वर्द्धमानः क्रमादभूत् ॥ ૧૬૮ ॥ युग्मम् ॥

અત્રાયમાન્નાય ।

પોહશાના વિજયાના વક્ષસ્કારાષ્ટકસ્ય ચ ।
 पण्णामन्तर्निम्नगानां कुरूणां गजदन्तयो ॥ ૧૬૯ ॥
 नीलवस्त्रिषधज्याभ्या विष्कम्भे शोधिते स्थितम् ।
 कलाद्वय तत्सैकैका विष्कम्भो वनयोर्द्वयो ॥ ૧૭૦ ॥ युग्मम् ॥
 द्वैर्घ्येऽतीते योजनादौ यावति व्यास इष्यते ।
 निहन्यते तद् द्वाविंशैरेकोनत्रिंशता शतै ॥ ૧૭૧ ॥
 पुनरेकोनविंशत्याहत्य लक्षेस्त्रिभिर्भजेत् ।
 सहस्रपचदशकसार्धद्विशतसयुतै ॥ ૧૭૨ ॥

ત્રીજી શીતોદા અને નિષધ પર્વતની વચ્ચે, તથા ચોથું શીતોદા અને નીલવાન પર્વતની વચ્ચે.
 ૧૬૪-૧૬૫

આ મર્દ વનસુખો ઉત્તર દક્ષિણ લાગા છે તથા પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળા છે એમની લંબાઇ તો વિજયોની લંબાઈ જેટલી છે એમની પહોળાઇ, નીલવાન અને નિષધ પર્વતની પાસે એક ‘કળા’ જેટલી છે, પણ પછી ‘જગતી’ના વક્તવને લીધે જગતીની દિગામા વધવા માટે છે તે ક્રમે ક્રમે વધતી વધતી શીતા અને શીતોદાની પાસે પહોળાનામા તો તે પહોળાઇ બે હજાર નવસો બાવીશ યોજન થાય છે ૧૬૬-૧૬૮

અહિ આ પ્રમાણે આન્નાય છે —

સોળવિજયો, આઠ વક્ષસ્કારપથો, છ અન્તરનદી, અને કુરુના બે ગજદંત—એ બધાની સમગ્ર પહોળાઈને નીલવાન અને નિષધપર્વતની ‘જ્યા’ અથવા ‘જીવા’ માથી ગાદ કરતા શેષ બે ‘કળા’ રહે છે એટલે તેમાથી અકેકી કળા જેટલી જન્ને વનની પહોળાઈ સમજવી ૧૬૯-૧૭૦

અમુક ‘લંબાઈ’ વ્યતીત થયે ત્યા આગળની ‘પહોળાઈ’ બહુવી હોય તો તે ‘લંબાઈ’ને

લઘ્વં વ્યાસો યોજનાદિ. સ્યાદત્રાભીપ્સિતાસ્પદે ।

ભાજ્યભાજકયોરત્રોપપત્તિર્લિખ્યતે સ્ફુટા ॥ ૧૭૩ ॥

પરમવ્યાસરૂપોઽત્ર સર્વત્ર ગુણકો ધ્રુવ. ।

તેન હૃત્વૈકોનવિશત્યાહતિસ્તુ કલાકૃતે ॥ ૧૭૪ ॥

આયામ એવ પરમો ભાજકોઽત્ર ધ્રુવો ભવેત્ ।

ઉપરિસ્થકલાયુગમપ્રત્વેપાય કલીકૃત. ॥ ૧૭૫ ॥

અધોત્તરકુરૂણાં યૌ પર્વતૌ સીમકારિણૌ ।

ગન્ધમાદનસન્માલ્યવન્તૌ તૌ વર્ણ્યામ્યહમ્ ॥ ૧૭૬ ॥

તત્રોત્તરકુરૂણાં યઃ પશ્ચિમાયાં વ્યવસ્થિતઃ ।

વાયવ્યાં મેરુતઃ સોઽય પ્રજ્ઞસો ગન્ધમાદનઃ ॥ ૧૭૭ ॥

ગન્ધ. કોટપુટાદિભ્યો રમ્યો યદિહ પર્વતે ।

તથા ક્ષેત્રસ્વભાવેન તતોઽય ગન્ધમાદનઃ ॥ ૧૭૮ ॥

ગન્ધમાદનનામા ચ દેવઃ પલ્યોપમસ્થિતિઃ ।

સ્વામ્યસ્યેતિ તથા ક્ષ્યાતોઽપર ચ શાશ્વતામિધ ॥ ૧૭૯ ॥

બે હુબાર નવનો બાવીશ—એટલાએ ગુણવા, બળી ફરી ઓગણીશે ગુણવા જે આવે એને, ત્રણ લાખ પદર હુબાર બસો પચાસ—આ રકમે ભાગવા પરિણામ જે આવે તે ઇચ્છિત સ્થળની ‘પહોળાઈ’ આવી મમજવી ૧૭૧-૧૭૩

અહિં લાલ્ય અને લાજકની રકમોની ઉત્પત્તિ વિષે સ્ફુટપણે જલેલુ ભેદ્યએ ઉત્કૃષ્ટી પહોળાઈ—એજ સર્વત્ર ધ્રુવ ગુણક હોય છે તે વડે ગુણના પછી ‘કળા’ કાઢવામાટે ઓગણીશે ગુણવા બળી અહિં ઉત્કૃષ્ટી લખાઈજ ધ્રુવ લાજક હોય છે ‘કળા’ એટલા માટે કાઢવી કે એમા ઉપલી બે કળા ઉમેરવી છે માટે ૧૭૩-૧૭૫

હવે ઉત્તરકુરૂક્ષેત્રની ત્રીમા બાધનારા ગન્ધમાદન અને સન્માલ્યવાન નામના બે પર્વત કહી ગયા છીએ એનું વર્ણન દરવાખા આવે છે ૧૭૬

ઉત્તરકુરૂની પશ્ચિમે અને મેરૂપર્વતથી વાયવ્યકોણમા રહેલો પર્વત—તે ગન્ધમાદન પર્વત ૧૭૭

આ પર્વતપર, કોઈ એવા ક્ષેત્રસ્વભાવને લઈને કોટપુટ જેવા સુગન્ધિ દ્રવ્યથી પણ વિશેષ સુગન્ધ છે માટે એ ગન્ધમાદન કહેવાય છે અથવા પશ્ચોપમના આયુષ્યવાળો કોઈ ગન્ધમાદન

પીતરત્નમયશ્ચૈવ મતાન્તરે હિરણ્મયઃ ।

શોભિત સપ્તભિઃ કૂટૈર્નાનારત્નોપશોભિતૈઃ ॥ ૧૮૦ ॥

જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસુત્રે તુ અથ સઽવરચણમયે इति सर्वात्मना रत्नमय उक्तः । जम्बूद्वीपसमासे तु कनकमय उक्त- । बृहत्क्षेत्रसमासे तु गिरि-
गधमायणो पीयथो अ पीतक पीतमणिमय इत्येतद्वृत्तौ ॥

તત્રાથ મન્દરાસન્ન વાયવ્યાં મન્દરાચલાત્ ।

કૂટ સિદ્ધાયતનાશ્ચ તત્રોત્તુગો જિનાલયઃ ॥ ૧૮૧ ॥

કૂટાત્તતોઽપિ વાયવ્યાં કૂટ સ્યાત્ ગન્ધમાદનમ્ ।

સ્યાત્ ગન્ધિલાવત્રીકૂટ વાયવ્યામમુતો વિશિઃ ॥ ૧૮૨ ॥

તુર્યં તૂત્તરકુર્વાશ્ચ સ્યાદ્વાયવ્યા તૃતીયત્ ।

પચમાત્તદ્વિણ્ણસ્યાં વક્રત્વેનાસ્ય મૂઘૃત ॥ ૧૮૩ ॥

તુરીયાદુત્તરસ્યા ચ પચમ સ્ફટિકામિધમ્ ।

અસ્માદુત્તરત પષ્ઠ લોહિતાદ્વામિધ ભવેત્ ॥ ૧૮૪ ॥

નામનો દેવ એનો સ્વામી છે તે માટે એ ગધમાદન કહેવાય છે અથવા તો એમજ સમજવું
કે એ પર્વતનું એ નામ સાથે જ છે ૧૭૮-૧૭૯

આ પર્વત પીતરત્નમય છે અથવા અન્યમતે સુવર્ણમય છે અને તે વિવિધ રત્નોથી દેહી
અમાન એવા સાત શિખરોથી વિરાજી રહ્યો છે ૧૮૦

જ બૃહદ્વીપપ્રજ્ઞસિસુત્રમા તો આ ગન્ધમાદન પર્વતને સર્વરત્નમય કહ્યો છે, જ્યારે
જ બૃહદ્વીપમાસમા એને સુવર્ણમય કહ્યો છે વળી બૃહત્ક્ષેત્રસમાસમા એને પીળો એટલે પીળા
મણિઓનો કહ્યો છે

આ ગધમાદનપર્વતને સાત શિખરો છે —

મેરૂપર્વતની પાસે, એના વાયવ્યકોણમા પહેલું ‘સિદ્ધાયતન’ નામનું શિખર છે,
જેનાપર એક ઉંચું જિનમંદિર છે ૧૮૧

એ શિખરથી વાયવ્યકોણમા બીજું ‘ગધમાદન’ નામનું શિખર છે અને તેથી વાયવ્ય
કોણમા ત્રીજું ‘ગન્ધિલાવત્રી’ નામનું શિખર છે ૧૮૨

એ ત્રીજા શિખરથી વળી વાયવ્યકોણમા ચોથું ‘ઉત્તરકુરુ’ નામનું શિખર છે, જે એ
પર્વતની વક્રતાને લીધે પાચમા શિખરની દક્ષિણે આવી ગયું છે ૧૮૩

ચોથા શિખરથી ઉત્તરદિશામા પાચમું ‘સ્ફટિક’ નામનું શિખર છે અને એની ઉત્તરે
વળી છઠું ‘લોહિતાક્ષ’ નામનું શિખર આવેલું છે ૧૮૪

लोहिताच्चाटुत्तरस्यां सप्तमं कूटमाहितम् ।

आनन्दाख्यमिति सप्त कूटानि गन्धमादने ॥ १८५ ॥

भोगकराभोगवत्यौ द्वयोः पचमपष्ठयोः ।

दिक्कुमार्यावपरेषु कूटतुल्याभिधाः सुरा ॥ १८६ ॥

एतत्कूटाभिधदेवदेवीना मन्दराचलात् ।

राजधान्योऽन्यत्र जम्बूद्वीपे वायव्यकोणके ॥ १८७ ॥

अथોदक्कुरुत प्राच्या याम्या नीलवतो गिरे ।

ऐशान्यां મન્દરાત્ કચ્છાત્ પ્રતીચ્યા માલ્યવાન્ ગિરિઃ ॥ ૧૮૮ ॥

नानाकुसुमगुल्मानि विधूतानि समीरणैः ।

कुर्वन्त्येनં कीर्णपुष्पं ततोऽयं માલ્યવાનિતિ ॥ ૧૮૯ ॥

महर्द्धिको वसत्यत्र માલ્યવાન્નામ નિર્જરઃ ।

પલ્યોપમાયુરિતિ વા ચદ્રાસૌ શાશ્વતાભિધઃ ॥ ૧૯૦ ॥

स वैदूर्यमयश्चायं नवकूटोपशोभितः ।

મેર્વાસિન્ન કૂટમાયં સિદ્ધાયતનસંજ્ઞિતમ્ ॥ ૧૯૧ ॥

એ લોહિતાક્ષની ઉત્તરે માતશુ ‘આનદ’ નામનું શિખર છે ૧૮૫

એ સાત પૈકી પાચમા અને છઠ્ઠા શિખરોપર ‘ભોગકરા’ અને ‘ભોગવતી’ નામે બે દિક્કુમારિદાસ છે શેષ પાચ શિખરોપર શિખરના નામ મદરા નામવાળા દેવો વસે છે ૧૮૬

એ શિખરના નામનાગા દેવદેવીઓની રાજ્યધાની બીજા જમ્બૂદ્વીપમા મેરૂપર્વતથી વાયવ્યકોણમા છે ૧૮૭

હવે ઉત્તરકુરૂથી પૂર્વે, નીલવાનપર્વતની દક્ષિણે, મેરૂથી ઇલાનકોણમા તથા કચ્છ નામના વિજયથી પશ્ચિમ દિગામા માલ્યવાન નામે પર્વત છે ૧૮૮

પવનોએ ઊરાડેલા વિવિધ જાતિના માન્ય એટલે પુ’પના યુગ્ધે એ પર્વતપર ચેરાયલા પડ્યા ગે છે એ પશ્ચી એતુ નામ ‘માલ્યવાન’ પડયું છે અથવા ત્યા પડ્યોપમના આયુધ્ય વાળો ડોઢ મહર્દ્ધિક માલ્યવાન નામનો દેવ વસે છે તે પરથી એ નામ પડયું છે અથવા તે ગમતો કે એતુ એ ગ્રામ્યતુલ્ય નામ છે ૧૮૯-૧૯૦

એ માલ્યવાનપર્વત વૈદૂર્ધ્યરત્નમય છે અને એને નવ શિખરો છે —

પહેલું ‘મિદાયાનન’ નામનું છે, જે મેરૂની નિઠરા આવેલું છે ૧૮૧

દ્વિતીય માલ્યવત્કૂટં તૃતીય તુ તત પરમ્ ।

ભવેદુત્તરકુર્વાલ્ય તુર્યં કચ્છાભિધ મતમ્ ॥ ૧૯૨ ॥

પચમ સાગરાભિલ્યં યથ તુ રજતાભિધમ્ ।

શીતાકૂટ પૂર્ણભદ્રકૂટ હરિસ્સહાભિધમ્ ॥ ૧૯૩ ॥

ऐशान्या मन्दरात् पस्त्यास्थित कूटचतुष्टयम् ।

તુર્યાત્ પચમમૈશાન્યા પષ્ટાદક્ષિણતશ્ચ તત્ ॥ ૧૯૪ ॥

पचमादुत्तरस्यां च यथ रजतमित्यथ ।

દક્ષિણોત્તરયા પચ્મયા શેષ કૂટત્રય તત્ ॥ ૧૯૫ ॥

पूर्णभद्रादुत्तरस्या याम्या नीलवतो गिरे ।

કૂટં નામ્ના સહસ્ત્રાંકં રૂપાત હરિસ્સહ ચ તત્ ॥ ૧૯૬ ॥

एतन्नीलवतो वर्षधरस्यासन्नमीरितम् ।

જાત્યસ્વર્ણમય દીપ્રપ્રભાપટલપિજરમ્ ॥ ૧૯૭ ॥

योजनानां सहस्रं तत्तुग वृत्ताकृति ध्रुवम् ।

અલ્લ્યર્ધયોજનશતદ્વયમુદ્વેષતો ભવેત્ ॥ ૧૯૮ ॥

ખીજી ‘મા-યવાન’, ત્રીજી ‘ઉત્તરકુર્’ અને ચોથી ‘૦૮૭’ નામનું ૭ ૧૯૨

પાંચમું ‘સાગર’ અને છઠ્ઠું ‘રજત’ એ ત્યારપછી નાતમું ‘શીતાકૂટ’ આઠમું ‘પૂર્ણભદ્ર’ અને નવમું ‘હરિસ્સહ’ છે ૧૯૩

એ નવમા ચાર તો મેરૂથી ઇશાનકોણમા ઢેણિબદ્ધ રહેલા છે, અને પાંચમું ચોથાથી ઇશાનકોણમા અને છઠ્ઠાની દક્ષિણે છે ૧૯૪

છઠ્ઠું શિખર પાંચમાથી ઉત્તરે છે અને શેષ ત્રણ શિખરો એનાથી દક્ષિણોત્તરમા પ ન્તિ બદ્ધ આવેલા છે ૧૯૫.

એટલે ‘હરિસ્સહ’ નામથી-અસિદ્ધ એવું ‘સહસ્ત્રાક’ નામે શિખર એ તે પૂર્ણભદ્રથી ઉત્તરમા અને નીલવાનથી દક્ષિણે આવે છે ૧૯૬

એ હરિસ્સહ શિખર નીલવાન નામના વર્ષધર પર્વતની નજીક આવેલું છે વળી એ સુવર્ણમય છે અને તેજસ્વી કાન્તિના સમૂહને લીધે પિબરવર્ણનું જણાય છે ૧૯૭

વળી એ એક હજાર યોજન ઉંચું છે એની આકૃતિ ગોળ છે અને એ ઇસોન પચાસ યોજન જટલુ જમીનની અંદર ખુલેલું છે ૧૯૮

તથોક્તં જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિદ્ધૌ ।

અવશિષ્ટ યમકગિરિપ્રમાણેન નેતવ્યમ્ । તચ્ચેદમ્ । અઘ્વાઈજ્ઞાઈ
જોઅણસયાઈં ઉઠ્ઠેહેણ ॥

સહસ્ર યોજનાનાં ચ સ્યાન્મૂલે વિસ્તૃતાયતમ્ ।

મધ્યે સાધ્વાં સતશર્તીં શતાનિ પચ ચોપરિ ॥ ૧૯૯ ॥

યોજનાનાં ત્રિસહસ્ત્રીં સદ્વાપષ્ટિશતાન્વિતા ।

દ્વે સહસ્ત્રે ચ દ્વિસત્તયધિકત્રિશતાંચિતે ॥ ૨૦૦ ॥

સહસ્ર સાધિકૈકાશીત્યાઢ્યપચશતાન્વિતમ્ ।

ક્રમાદસ્ય પરિત્તેષા મૂલે મધ્યે તથોપરિ ॥ ૨૦૧ ॥ યુગ્મમ્ ॥

શતાનિ પંચ વિસ્તીર્ણે ગજદન્તગિરાવિદમ્ ।

સહસ્રયોજનપૃથુ કૂટ માતિ કથં નતુ ॥ ૨૦૨ ॥

અત્રોચ્યતે । ગજદન્તગિરિં વ્યાપ્ય નિજાર્ધેન સ્થિતં તત, ।

ગિરેરુભયતો વ્યોમ્નિ શેષાર્ધેન પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥ ૨૦૩ ॥

તથોક્તં ક્ષેત્રસમાસવૃહદ્વૃત્તૌ ।

એ મધ્યમા જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિદ્ધાની ટીકામા કહ્યું છે કે—શેષ વાત યમકગિરિની મમાન છે એટલે કે એ બસોને પચાસ યોજન ઉંડુ છે

૫મી એ ‘ હરિમ્સદ ’ શિખરનો, મૂળ આગળ એકહજાર યોજન વિસ્તાર છે, મધ્યમા માત્રમે પચાસ યોજન વિસ્તાર છે અને ઉપરના ભાગમા પાચનો યોજન વિસ્તાર છે ૧૬૬

એનો મૂળનો, મધ્યભાગનો અને ઉપરના ભાગનો ઘેરાવો અનુક્રમે ત્રણ હજાર એકસો બાસક યોજન, એ હજાર ત્રણસો પ્હોતેર યોજન અને એક હજાર પાચનો એકાશી યોજન છે ૨૦૦-૨૦૧

અહિં ટોણ એરી યકા કરે કે પાચસો યોજન વિસ્તૃત—એવા જગદ તપર્વતપર આ એક હજાર યોજન વિસ્તૃત શિખર મમાય કેવી રીતે ? ૨૦૨

એ યકાના મમાધાનમા કહેવાનું કે—એ શિખર ગજદ તની ઉપર તો ફક્ત અરધુ જ રહેલું છે, બાકીનું અરધુ તો ગિરિની બેડે બાજુએ આકાશમા—જુલતું રહ્યું છે ૨૦૩

एव हरिकूटहरिस्सहकूटयोरपि निजनिजाश्रयगिर्यो यथारूपं उभय
पार्श्वे आकाशमवरुद्ध्य स्थितत्वं परिभाषनीयमिति ॥

આવકૂટે જિનગૃહ તથા પચમવષ્ટયો ।
સુભોગાભોગમાલિન્યૌ દિક્કુમાર્યે નિરૂપિતે ॥ ૨૦૪ ॥
શેપેષુ પદસુ કૂટેષુ પલ્યોપમાયુષ સુરા ।
કૂટાનુરૂપનામાનો મહર્ચ્યા વિજયોપમા ॥ ૨૦૫ ॥
એતેષાં દેવદેવીનામૈશાન્યા મન્દરાદ્ગિરે ।
જમ્બૂદ્વીપેઽન્યત્ર રાજધાન્યો હરિસ્સહં વિના ॥ ૨૦૬ ॥
હરિસ્સહસ્ય તુ સ્યાતા રાજધાની સુમેરુત ।
ઉત્તરસ્યામન્યજ્જમ્બૂદ્વીપે હરિસ્સહાભિધા ॥ ૨૦૭ ॥
સહસ્રાશ્ચતુરશીતિર્યોજનાના ભવેદિહ ।
વ્યાસાયમાવપર તુ તુલ્ય ચમરચચયા ॥ ૨૦૮ ॥
इमावद्री योजनाना दक्षिणोत्तरमायतौ ।
त्रिंशत्सहस्रान् द्विशतीं नवोत्तरां सप्तद्वकलाम् ॥ २०९ ॥

એ બાબતમા ક્ષેત્રસમાસની બૃહત્ વૃત્તિમા કહ્યું છે કે—એવી રીતે હરિકૂટ અને હરિસ્સહ શિખરો પોતપોતાના આશ્રયરૂપ પર્વતોપર યથારૂપ બન્ને પડખે આકાશમા-ગુહતા રહ્યા છે એમ સમજી લેવું

પહેલા શિખરપર એક જિનચૈત્ય છે, અને પાંચમા તથા છઠ્ઠા શિખરોપર અનુક્રમે ‘ સુભોગા ’ અને ‘ ભોગમાલિની ’ નામની દ્વિદ્વકુમારિકાઓ રહે છે ૨૦૪

શેષ ■ શિખરોપર ‘ પ-યોપમ ’ ના આયુષ્યવાળા, શિખરો સહસ્ર નામવાળા તથા વિજયદેવ નેટલી ઋદ્ધિવાળા દેવો વસે છે ૨૦૫

હરિસ્સહ શિવાયના શિખરોપર રહેનારા દેવદેવીઓની રાજધાની મેરૂપર્વતથી ઇશાન કોણમા અન્ય ■ બૃહદીપમા છે ૨૦૬

હરિસ્સહ શિખરના હરિસ્સહ દેવની ‘ હરિસ્સહા ’ નામે રાજધાની છે તે મેરૂપર્વતથી ઉત્તરદિશમા છે ૨૦૭

એનો વિગતાર ચોરાશી હજાર યોજન છે શેષ સર્વ ‘ ચમરચચયા ’ પ્રમાણે બાણુ ૨૦૮

એ બેઉ (અન્ધમાદન અને માત્રયાન) પર્વતો ‘ ત્રીશહજાર બસો નવ યોજન ■ કળા ’

પૂર્વાપરં ચ વિસ્તીર્ણો સમીપે નીલવદ્ગિરેઃ ।

શતાનિ પંચ પર્યન્તેઽડ્ગુલાસંખ્યાંશવિસ્તૃતૌ ॥ ૨૧૦ ॥

ચતુઃશર્તી યોજનાનાં ગિરેર્નીલવતોઽન્તિકે ।

અભ્યુન્નતૌ શતમેકમવગાદૌ ભુવોઽન્તરે ॥ ૨૧૧ ॥

સમીપે મન્દરસ્યાથ સ્યાતા પંચશતોન્નતૌ ।

નિમગ્નો પ્ચ ગવ્યૂતશતાનિ વસુધાન્તરે ॥ ૨૧૨ ॥ કલાપકમ્ ॥

નીલવત્પર્વતોપાન્તાદ્ધર્ધમાનાવિમૌ ક્રમાત્ ।

સમુત્સેધાવગાહાભ્યાં વિસ્તૃત્યા હીયમાનકૌ ॥ ૨૧૩ ॥

પૂર્વોક્તમાનવિસ્તીર્ણોદ્વિહ્વોઽધિવપમન્દરમ્ ।

નીલવચ્છૈલકરિણો દશનાવિવ રાજત ॥ ૨૧૪ ॥ યુગ્મમ્ ॥

પ્રત્યેક ચ પદ્મવરવેદિકાવનમણ્ડિતૌ ।

કુરુન્તૌ મિથો યોગાદધિજ્યધનુરાકૃતિમ્ ॥ ૨૧૫ ॥

ગન્ધમાદનસન્માલ્યવતો પર્વતયોરથ ।

અભ્યન્તરે સ્થિતા કાન્તભુજયોરિવ કામિની ॥ ૨૧૬ ॥

દક્ષિણોત્તર લાગ્યા છે, અને નીલવાન પર્વતની સમીપ પાશ્વસો યોજન પૂર્વપશ્ચિમપહોળા છે જો કે છેક ટોચપર તો અશુભના અસખ્યમા ભાગ ભેટલા પહોળા છે ૨૦૬-૨૧૦

ઐઠ વળી નીલવાન પર્વતની પામે ચારસો યોજન ઉચા છે, અને એકસો યોજન જમીનની અદર રહેલા છે ૨૧૧

એઓ ઐઠપર્વતની પામે તો પાશ્વસો યોજન ઉચા છે અને ત્રણસો યોજન જમીનની અદર રહેલા છે ૨૧૦

નીલવાન પર્વતથી આગળ એમની પહોળાઈ ઘટતી જાય છે પણ કંમે કંમે એમની ઉંચાઈ અને ઉંડાઈ વધતી જાય છે તે ઐઠ આગળ પહોંચતા ઉપર કદા પ્રમાણે વિસ્તાર પામેલી હોઈને, એ ઐઠ જાણે નીલવાન પર્વતરૂપી હન્તીના બે દન્તુશળ હોયની એવા જણાય છે ૨૧૩-૨૧૪

એ ઐઠ પર્વતો ઉપર પદ્મવેદિકા અને ભગીચા શેલી રહ્યા છે વળી એમનો પરસ્પર યોગ થવાથી એમની જે આકૃતિ થાય છે તે જાણે દોરી ચઢાવેલું ધનુષ્ય હોયની એવી થાય છે ૨૧૫

હવે, મદશયજની ઉત્તરે અને નીલવાનની દક્ષિણે ઉત્તરકુદ્દેશ આપેલું છે જાણે

મન્દરાદ્રેરુત્તરસ્યાં દક્ષિણસ્યા ચ નીલત ।

ઉત્તરાઃ કુરવ સ્યાતા અનુત્તરચિદાશ્રયૈ ॥ ૨૧૭ ॥ યુગ્મમ્ ॥

ઉદગ્દક્ષિણવિસ્તીર્ણાસ્તા પૂર્વપશ્ચિમાયતા ।

અર્ધેન્દુમણ્ડલાકારા ભુવો માલમિવાહિતા ॥ ૨૧૮ ॥

અત્રોત્તરકુરુર્નામ દેવ પલ્યોપમસ્થિતિઃ ।

વસત્યતસ્તથા સ્યાતા યદ્વેદ નામ શાશ્વતમ્ ॥ ૨૧૯ ॥

एकादश सहस्राणि शतान्यष्ट तथोपरि ।

योजनानां द्विचत्वारिंशत् कलाद्वितय तथा ॥ ૨૨૦ ॥

दक्षिणोत्तरविस्तार एतासां वर्णितो जिने ।

ज्ञાતવ્યાત્રોપપત્તિશ્ચ પૂર્વાચાર્યપ્રદર્શિતા ॥ ૨૨૧ ॥ યુગ્મમ્ ॥

महाविदेहविष्कम्भे मेरुविष्कम्भवर्जिते ।

અર્ધીકૃતે કુરુવ્યાસમાન ભવતિ નિશ્ચિતમ્ ॥ ૨૨૨ ॥

त्रिपचाशयोजनानां सहस्राणि भवेदिह ।

પ્રત્યચા નીલવત્પાશ્ચ સા ચૈવ પરિભાવ્યતામ્ ॥ ૨૨૩ ॥

મરતારની એ ભુજાની વચ્ચે સી રહેલી હોયની એમ એ વળી ગન્ધમાદન અને માન્ધવાન-એ
ત્રે પર્વતોની વચ્ચે રહેલું છે ૨૧૫-૨૧૬

આ ઉત્તરકુરુએત્ર ઉત્તર દક્ષિણ પહોળું છે અને પૂર્વપશ્ચિમ લાંબું છે વળી એનો
આકાર અર્ધચંદ્ર જેવો હોવાથી એ જાણે પૃથ્વીનું લલાટ હોયની એણે જણાય છે
૨૧૭-૨૧૮

ત્યા પન્થોપમના આયુષ્યવાળો ઉત્તરકુરુ નામનો દેવ રહે છે તે પરથી એ એત્ર ઉત્તરકુરુ
રહેવાય છે અથવા એ શાશ્વતું જ નામ મમજવુ ૨૧૯

એનો ઉત્તર દક્ષિણ વિસ્તાર અચ્ચાર હજાર આઠસો બેતાળીશ યોજન અને એ ડાળા
છે ૨૨૦-૨૨૧

આ સળધમા પૂર્વાચાર્યોએ જે “ ઉપપત્તિ ” કહી છે તે નીચે પ્રમાણે છે —

મહાવિદેહના વિષ્કલમાથી એડનો વિષ્કલ બાદ કરતા જે રહે એનું અરધોઅરધ કરના
જે આવે તે ‘ કુરુ ’નો વિષ્કલ કે વિન્નાર મમજવો ૨૨૨

એની “ જીવા ” નીવતપર્વતની પાસે ત્રેપન હજાર યોજન છે તે આ પ્રમાણે —મેરુ

ભદ્રશાલવનાયામો દ્વિગુણો મન્દરાન્વિતઃ ।

ગજદન્તવ્યાસહીનઃ કુરુજીવામિતિર્ભવેત્ ॥ ૨૨૪ ॥

યોજનાના સહસ્રાણિ પષ્ટિઃ કિંચ ચતુઃશતી ।

અષ્ટાદશાધિકા શેષા કલા દ્વાદશ તદ્દનુઃ ॥ ૨૨૫ ॥

તથેવમ્ । આયામમાનયોર્યોગે ઉભયોર્ગજદન્તયો ।

ભવેત્કુરુધનુઃપૃષ્ઠમાન મેરુસમીપતઃ ॥ ૨૨૬ ॥

અત્યન્ત રમણીયાત્ર ક્ષિતિરીતિવિવર્જિતા ।

કલ્પદ્રુમા દશવિધાઃ પૂરયન્તિ જનેન્સિતમ્ ॥ ૨૨૭ ॥

સદા યુગલધર્માણો જના લલિતમૂર્તયઃ ।

ગલ્બ્યૂતત્રયમુત્તુગાઃ કલાકૌશલશાલિનઃ ॥ ૨૨૮ ॥

દધાનાશ્ચાયુરુત્કર્ષાત્પૂર્ણં પલ્યોપમત્રયમ્ ।

પલ્યાસહ્યેયભાગોનં પલ્યત્રય જઘન્યતઃ ॥ ૨૨૯ ॥

પદ્મ્વચાગત્સયુતે દ્વે શતે પૃષ્ઠકરણ્ડકાન્ ।

ધારયન્તઃ ક્રોધમાનમાયાલોભાલ્પતાજુપ ॥ ૨૩૦ ॥ વિશેષકમ્ ॥

પર્વત સહિત ભદ્રશાલવનની લગાઈને દિશુલિત કરા તેમાથી ગજદન્તનો વ્યાસ બાક કરે જે આવે તે 'કુરુ' ની 'જવા' નું પ્રમાણ ૨૨૩-૨૨૪

વળી એનું ધનુ પૃષ્ઠ નાક હજાર ચારનો અઢાર ચોત્તર અને બાર જગા છે તે આ પ્રમાણે—જેઝ ગજદન્તપર્વતોની લગાઈનો નરવાળો—એ જ મેફનજદીક 'કુરુ' ના ધનુ પૃષ્ઠનું માન ૨૨૫-૨૨૬

અહિની એટલે આ ઉત્તરકુલક્ષેત્રની જમીન અતીવ રમણીય છે અને ત્યાં કોઇ પણ જાતના ઉપદ્રવનો ભય નથી ત્યાં દસ પ્રકારના ડંપવૃક્ષો છે તે લોકોના સર્વ મનવાંછિત પુર છે ૨૨૭

ત્યાં નિરન્તર યુગલધર્મી, સુદર આકૃતિવાળા, ત્રણ ગાઉ ઉંચા અને કમરડોસાટયમા પારગત એવા મનુષ્યો છે ૨૨૮

એમનું આયુષ્ય ઉત્પટ્ટપણે પૂરા ત્રણ પંચોપમનું, અને જઘન્યપણે ત્રણ પંચોપમ કરતાં ૫ યોપમના અસખ્યાતમા ભાગ જેટલું એાધુ છે ૨૨૯

એમના ગરીરમા જનોને છપ્પન પાસળીઓ છે એમને ક્રોધ, માદ, માયા અને લોભ બહુ ૨૩૦

તે પોઢા સ્યુ પદ્મગન્ધા મૃગગન્ધાસ્તથા સમા. ।

સહાશ્ચ તેજસ્તલિન શનેશ્ચારિણ इत्यपि ॥ ૨૩૧ ॥

સકૃદદૃશ્યમભવતાન્તે તુવરીકણમાત્રયા ।

પૃથ્વીકલ્પદ્રુમફલભોજિનો મનુજાશ્ચ તે ॥ ૨૩૨ ॥

एकोनपंचाशद्वस्त्रविहितापत्यपालना. ।

કાસજૃમ્ભાદિભિસ્ત્યક્તપ્રાણા યાન્તિ ત્રિવિષ્ટપમ્ ॥૨૩૩॥ યુગ્મમ્ ॥

अनन्तगुणमाधुर्यो हरिवर्पाद्यपेक्षया ।

પૃથ્વીપુષ્પફલાદીનામાસ્ત્રાદસ્તત્ર વર્ણિત* ॥ ૨૩૪ ॥

तादृशा एव तिर्यंच तत्र हिंसादिवर्जिता ।

પાલયિત્વા યુગ્મધર્મ ગચ્છન્તિ નિયમાદિવમ્ ॥ ૨૩૫ ॥

आहारयन्त्यमी पष्ठान्तरमित्थ यथागमम् ।

અન્યયુગ્મિતિરશ્વામપ્યાહારેઽન્તરસ્મૂહ્યતામ્ ॥ ૨૩૬ ॥

पचेन्द्रियतिरश्चां यद्वज्जने परमान्तरम् ।

ભાષિત ષષ્ટરૂપ તદ્દેવામેવ વ્યપેક્ષયા ॥ ૨૩૭ ॥

એએની વળી, (૧) પદ્મગન્ધ, (૨) મૃગગન્ધ, (૩) સમ, (૪) સહ, (૫) તેજસ્તલિન ને (૬) શનેશ્ચર-એમ છ ભાવિ છે ૨૩૧

વળી એએ નિરન્તર અકૃમને પારણે, એકજવાર, અને ડહપટક્ષના ફાળે તુવેરના ઠણુ ટલા જ ભાગને આહાર કરે છે ૨૩૨

એગણુ પચાસ દિવસ મુઘી અપત્યનુ પાલનપોષણુ કર્યા પછી ખાત્રી કે બગાસુ આવીને મનુ મૃત્યુ થાય છે, અને મૃત્યુ બાદ એએ સ્વર્ગે ભય છે ૨૩૩

ત્યાની પૃથ્વી, પુષ્પ, ફળ વગેરેની મીઠાશ ‘હરિવર્ષ’ મેત્રની અપેક્ષાએ અનન્તગણી ૨૩૪

ત્યાના તિર્યંચો પણ હિંસાદિકથી રહિત છે અને એએ પણ ત્યાના મનુષ્યોની માફક તાને યુગલધર્મ પાળીને મૃત્યુબાદ સ્વર્ગે જ ભય છે આ તિર્યંચો વળી છટું છટુંને આતરે આહાર લે છે આ પ્રમાણે બીજા યુગ્મિ તિર્યંચોનો પણ આહારનો અન્તર આગમમા કહ્યા માણુ સમજી લેવો ૨૩૫-૨૩૬

જે એમ ઠણુ કે તિર્યંચો છટું છટુંને આતરે આહાર લે છે તે પચેન્દ્રિયતિર્યંચોના બધા ઠણુ છે ૨૩૭

તથોક્તમ્ । પચિન્દ્રિયતિરિનરાણં સહાવિય છદ્ધઅહમઓ । ઇત્યાદિ ॥

કાલઃ સદાત્ર સુપમસુપમાલ્ય. પ્રવર્તતે ।

વૃદ્ધ. સાધુરિવ ક્ષેત્રપરાવૃત્તિપરાઙ્મુખ. ॥ ૨૩૮ ॥

ક્ષેત્રેઽસ્મિંશ્ચ નીલવતો ગિરેર્દક્ષિણતઃ કિલ ।

યોજનાનાં શતાન્યદૈ ચતુર્ઽશતમેવ ચ ॥ ૨૩૯ ॥

ચતુર. સાસિકાન્ ભાગાનતિક્રમ્ય સ્થિતાવિહ ।

યમકાલ્યૌ ગિરી શીતાપૂર્વપશ્ચિમકૂલયોઃ ॥ ૨૪૦ ॥ યુગ્મમ્ ॥

મિથસ્તુલ્યસ્વરૂપૌ તૌ યમલભ્રાતરારાવિવ ।

તદેતૌ યમકાભિલ્યૌ કથિતૌ જિનનાયકૈ. ॥ ૨૪૧ ॥

અથવા યમકાનામશકુન્યાકૃતિશાલિનૌ ।

તતસ્તથોદિતૌ સ્વર્ણમયૌ ગોપુચ્છસંસ્થિતૌ ॥ ૨૪૨ ॥

વ્યાસાયામપરિક્ષેપતુગત્વોદ્વિદ્વતાદિભિઃ ।

હરિસ્સહોપમૌ પદ્મવેદિકાવનમણિડતૌ ॥ ૨૪૩ ॥

તે સ બ ધમા શાસ્ત્રવચન છે કે

ત્યા પચેન્દ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્ય અનુકંષે છઠ્ઠુ છઠ્ઠને આતરે અને અકુમ અકુમને આતરે આહાર લે છે

અહિ હમ્મેશા “ સુપમસુપમ ” કાળ જ વર્તે છે, તે બાણે વૃદ્ધાવસ્થાને લઇને ક્ષેત્ર ન બદલી શકનાર સાધુ-હોયની ૨૩૮

આ ક્ષેત્રમા, નીલવાન પર્વતથી દક્ષિણ દિશામા આઠસો ચોત્રીશ પૂર્ણાક ચાર મહમાશ યોજન ગયા પછી, શીતા નદીના પૂર્વ અને પશ્ચિમ તટ પર બે ‘ યમક ’ પર્વતો આવેલા છે ૨૩૯-૨૪૦

એમને ‘ યમક ’ એટલા પરથી ઠહ્યા છે કે જોડીઆ ભાઇજોની પેઠે એઓતુ સ્વરૂપ પરસ્પર એઠસરણુ છે અથવા તો એમનો ‘ યમક ’ નામના પક્ષી જેવો આકાર છે તેથી એમને યમક કહ્યા છે ૨૪૧-૨૪૨

એઓ સ્વર્ણમય છે, ગોપુચ્છની જેમ રહેલા છે, અને એમની પહોળાઇ, લંબાઈ, ઘેરાવો, ઉંચાઈ તથા ઉંડાઈ વગેરે હરિન્સહ પર્વતની પેઠે છે ૨૪૩

તયો પર્વતયોર્મોલૌ ભૂમિભાગોઽતિચન્ધુર ।

પ્રત્યેક તત્ર ચૈકૈક. સ્યાત્પ્રાસાદાવતસક ॥ ૨૪૪ ॥

દ્વાપર્ષિ યોજનાન્યર્ધ્વાધિકાનિ સ સમુચ્છ્રીત ।

યોજનાન્યેકત્રિંશત ક્રોશ ચ વિસ્તૃતાયત ॥ ૨૪૫ ॥

તન્મધ્યે સપરીવારમસ્તિ સિંહાસન મહત્ ।

યમકારુણ્યામરાહં તચ્છેષ વિજયદેવવત્ ॥ ૨૪૬ ॥

મેરોરુત્તરતો જમ્બૂદ્વીપેઽન્યત્ર નિરૂપિતે ।

રાજધાન્યૌ યમકયોર્નિઃશેષ વિજયોપમે ॥ ૨૪૭ ॥

યદુક્તમન્તરં નીલવતો યમકભૂમૃતો ।

યમકાદ્રાચહૃદયોસ્તાવદેવાન્તર ભવેત્ ॥ ૨૪૮ ॥

પરસ્પર હૃદાનાં ચ તાવદેવોક્તમન્તરમ્ ।

અન્યહૃદાત્તાવતૈવ ક્ષેત્રપર્યન્તભૂરપિ ॥ ૨૪૯ ॥

एव च यमकहृददीर्घत्वै. सप्तभिश्च तथान्तरै ।

યથોક્તમુત્તરકુલ્યાસમાન પ્રજાયતે ॥ ૨૫૦ ॥

એઓ પદ્મવેદિકા અને બગીચાને લઇને બહુ સુદર લાગે છે એમની મધ્યાગાની ભૂમિ અત્યન્ત મનોહર છે અને ત્યાં અકેક મહાન પ્રાસાદ છે ૨૪૪

એ પ્રાસાદ સાડાબાસક યોજન ઉંચા, અને એકત્રીશ યોજન એક ડોસ લાખા પહોળા છે ૨૪૫.

એની અદર ' યમક ' નામના દેવને લાયક મોટા પરિવારવાળા સિંહાસન આવેલા છે એનું શેષ સ્વરૂપ વિજયદેવ પ્રમાણે સમજવું ૨૪૬

અન્યત્ર જમ્બૂદ્વીપમા મેરુ પર્વતની ઉત્તરે વિજયદેવની રાજધાની સરખીજ યમકદેવોની રાજધાનીઓ છે ૨૪૭

નીલવાન અને યમક પર્વતો વચ્ચે જેટલું અન્તર કહેલું છે તેટલું જ અન્તર પાશુ યમક પર્વતો અને એમના પહેલાં જેણે કુડો વચ્ચે છે ૨૪૮

વળી એ જેડ કુડોનું પરસ્પર અન્તર પણ તેટલું જ ઠલું છે અને આ ક્ષેત્રની પર્યન્ત ભૂમિ પણ છેલ્લા કુડથી તેટલી જ છે ૨૪૯

એવી રીતે સર્વ યમકકુડોની લગાઇ અને સાત આતરા-એ બધાનો સંવાળો ડરવાથી ઉત્તરકુડનો યથોક્ત વ્યાસ આવી રહે છે ૨૫૦

तदुक्तम् ।

जावइयंमि पमाणंमि होंति जमगाओ नीलवंताओ ।

तावइयमंतरं खलु जमगदहाणं दहाणं च ॥ २५१ ॥

अथाभ्यां यमकाद्रिभ्यां दक्षिणस्यां समान्तरा ।

शीताया. सरितो मध्ये हृदाः पच यथाक्रमम् ॥ २५२ ॥

प्रथमो नीलवन्नामा नीलवद्गिरिसन्निभैः ।

शोभितः शतपत्रायैस्तत्तथाप्रथिताभिधः ॥ २५३ ॥

यद्वा नागकुमारेन्द्रो नीलवन्नाम निर्जरः ।

पालयत्यस्य साम्राज्यमित्येव प्रथिताभिधः ॥ २५४ ॥

द्वितीयस्तूत्तरकुरुसस्थानाब्जादिमत्तया ।

तुल्याख्यव्यन्तरावासायद्रोत्तरकुरुहृदः ॥ २५५ ॥

चन्द्राभशतपत्रादिमत्त्वाच्चन्द्राभिधो हृद. ।

व्यन्तरेन्द्रचन्द्रદેવસ્વામિત્વાદ્વા તૃતીયક ॥ ૨૫૬ ॥

અન્યત્ર કહ્યું છે કે—

યમક અને નીલવાન વચ્ચે જેટલું અંતર છે તેટલું જ અન્તર યમક અને એના કુડો, વચ્ચે તેમજ પરસ્પર કુડો વચ્ચે છે ૨૫૧

હવે આ યમક પર્વતોથી દક્ષિણ નિશામા, શીતા નીની અદર એક સરખે અન્તરે, અનુક્રમે પાત્ર દ્રહ આવેલા છે ૨૫૨

એ આ પ્રમાણે —

પહેલો દ્રહ ‘નીલવાન’ નામનો છે નીલવાન પર્વત સમાન શત્રપત્ર-કમળો વગેરેથી તે શોભી રહ્યો છે એટલે એ એ નામથી પ્રખ્યાત છે, અથવા નીલવાન નામના નાગકુમારોના ઇન્દ્રદેવતુ ત્યા સામ્રાજ્ય છે એને લીધે એ નામથી ઓળખાય છે ૨૫૩-૨૫૪

બીજો ‘ઉત્તરકુરુ’ નામનો દ્રહ છે એમા ઉત્તરકુરુ જેવા કમળપુષ્પો હોવાથી અથવા ઉત્તરકુરુ નામના વ્યન્તરનો વાસ હોવાથી એતુ એ નામ પડેલું છે ૨૫૫

ત્રીજો ‘ચદ્ર’ નામનો દ્રહ છે એમા ચદ્રમા જેવી આભાવાળા કમળ વગેરે હોવાથી અથવા એનો ચદ્રદેવ નામનો વ્યન્તરેન્દ્ર સ્વામી હોવાથી એ એ નામે પ્રસિદ્ધ છે ૨૫૬

પૈરાવતાકારહારિપદ્માદિમત્તયાથવા ।

વ્યન્તરૈરાવતાઘ્યત્વાચુર્યશ્ચૈરાવતો હૃદ ॥ ૨૫૭ ॥

માલ્યવત્પર્વતાકારામ્બુજાદિમત્તયાથવા ।

માલ્યવદ્વચન્તરાવાસાત્ પચમો માલ્યવાન્ હૃદઃ ॥ ૨૫૮ ॥

પદ્મહૃદસમાકારા. સર્વે સહોદરા इव ।

તથૈવ પદ્મવલ્લૈ પદ્મજાતીયૈરલકૃતા. ॥ ૨૫૯ ॥

વિશેષસ્તુ પદ્મહૃદ પરિક્ષિત. સમન્તત ।

એકેન વનત્વળદેન પદ્મવેદિકયૈકયા ॥ ૨૬૦ ॥

વિભક્તાભ્યા પ્રવિશ્યાન્તર્વિનિર્યાન્ત્યા ચ શીતયા ।

અમી પદ્મવેદિકાભ્યા વનાભ્યાં ચ પરિષ્કૃતા. ॥ ૨૬૧ ॥

યામ્યોત્તરાયતાશ્ચામી પૂર્વપશ્ચિમવિસ્તૃતા. ।

સહસ્રયોજનાયામા. શતાનિ પચ વિસ્તૃતા. ॥ ૨૬૨ ॥

તથાહુઃ ।

એથી ‘ઐરાવત’ નામનો દ્રહ છે એમા ઐરાવતના આકારના મનોહર હોવાથી, અથવા એના સ્વામી-વ્યન્તર દેવતુ ઐરાવત નામ હોવાથી એ નામ પડેલ છે

પાચમો માલ્યવાન નામનો દ્રહ છે એમા માલ્યવાન પર્વતના આકારના કમળો હોવાથી અથવા એમા માલ્યવાન નામે વ્યન્તરદેવનો આવાસ હોવાથી એ માલ્યવાન છે ૨૫૮

આ સર્વે દ્રહો બાજુ સહોદર-ભાઇઓ હોયની એમ એકમરખી આકૃતિના વિવિધ કમળવલ્લયો વડે અલકૃત હોઇ એઓ પદ્મદ્રહ સમાન ચોલી રહ્યા છે ૨૫૯

તદ્દાવત માત્ર એટલો જ છે કે જ્યારે પદ્મહૃદની આસપાસ એક પદ્મવેદિકા અખગીચો છે, ત્યારે આ દ્રહોની આસપાસ, અદર પ્રવેશ કરીને પાછી બહાર નીકળતી નદીવડે વિશક્ત એવી બે પદ્મવેદિકા અને બે વન છે ૨૬૦-૨૬૧

આ દ્રહો વળી એક હબર યોજન ઉત્તરદક્ષિણ લાંબા છે, અને પાચસો યોજન પશ્ચિમ પહોળા છે ૨૬૨

અન્યન પદ્મ કહ્યું છે કે —

સીયાસીઓયાળ બહુમજ્જે હુંતિ પંચ હરયાઓ ।

ઉત્તરહદાહિણદીહા પુઝાવરવિત્થડા ઇણમો ॥ ૨૬૩ ॥

પદ્મહદાદયો યે તુ પરે વર્ષધરા હદા. ।

તે સ્યુ. પૂર્વાપરાયામા દક્ષિણોત્તરવિસ્તૃતાઃ ॥ ૨૬૪ ॥

હદાધિદેવતાનાં ચ પચાનામમૃતાશિનામ્ ।

રાજધાન્યોઽન્યત્ર જમ્બૂદ્વીપે મેરુરુદગ્દિશિ ॥ ૨૬૫ ॥

એકૈકસ્ય હ્રદસ્યાસ્ય પૂર્વપશ્ચિમયોર્દિશોઃ ।

યોજનાનિ દશ દશ મુક્ત્વા તટમુવિ સ્થિતાઃ ॥ ૨૬૬ ॥

શૈલાઃ કાંચનનામાનો મૂલે લગ્નાઃ પરસ્પરમ્ ।

એકૈકતો દશ દશ ક્ષેત્રેઽસ્મિન્ નિલિલા. શતમ્ ॥ ૨૬૭ ॥ યુ. ॥

સર્વેઽપિ યોજનશતોત્તુગા રમ્યા હિરણ્મયા. ।

વિષ્કમ્ભાયામતો મૂલે યોજનાનાં શત મતા ॥ ૨૬૮ ॥

મધ્યે પચસપ્તર્તિં ચ યોજનાનિ પ્રકીર્તિતાઃ ।

પંચાશત યોજનાનિ મસ્તકે વિસ્તૃતાયતાઃ ॥ ૨૬૯ ॥ યુગ્મમ્ ॥

શીતા અને શીતાદા નદીઓમા વચ્ચેવચ્ચ પાચ દ્રહ છે એઓ ઉત્તરદક્ષિણ લાખા છે અને પૂર્વપશ્ચિમ પહોળા છે ૨૬૩

પદ્મદ્રહ આદિ જે અન્ય વર્ષધર દ્રહો છે તે તો ઉત્તરદક્ષિણ પહોળા અને પૂર્વપશ્ચિમ લાખા છે ૨૬૪

આ પાચે દ્રહોના પાચે અધિષ્ઠાયઠ દેવોની રાજધાનીઓ અન્યત્ર જ શૂદ્રીપમા એક પર્વતની ઉત્તરે કહેલી છે ૨૬૫

આ પાચે દ્રહોમાથી પ્રત્યેકની પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાએ, કિનારા પર દશ દશ યોજન મૂકીને, મૂળ આગળ પરસ્પર જોડાયેલા એવા ' ક્ષાત્રન ' નામના પર્વતો છે પ્રત્યેક બાજુએ દશ દશ હોહોને, એઓ સર્વ મળીને આ ક્ષેત્રમા એકસો થાય છે ૨૬૬-૨૬૭

એ સર્વે એકસો યોજન ઉંચા છે વળી એમનો વિસ્તાર મૂળ આગળ એકસો યોજન છે, મધ્યમા પચોતેર યોજન છે અને મથાળે પચાસ યોજન છે ૨૬૮-૨૬૯

શતત્રય પોઢશાઢ્યં કિંચિદ્વિશેષતોઽધિકમ્ ।

યોજનાનિ પરિત્તેપ તેષાં મૂલે પ્રકીર્તિતઃ ॥ ૨૭૦ ॥

મધ્યે વિશેષાભ્યધિકા સસત્રિંશા શતદ્વયી ।

સાતિરેકાષ્ટપંચાશયુક્ત શતમથોપરિ ॥ ૨૭૧ ॥ યુગ્મમ્ ॥

વસુન્ધરાવધુક્રીડાસ્વર્ણસારિસમા. સ્થિતાઃ ।

દક્ષિણોત્તરપક્ષ્યેતે વેદિકાવનમણિડતા. ॥ ૨૭૨ ॥

કાચનપ્રભપાથોજાચલકૃતજલાશ્રયા. ।

કાંચનાહ્યાસ્તતો યદ્વા કાંચનાહ્યૈ. સુરૈ. શ્રિતા. ॥ ૨૭૩ ॥

સર્વેઽપ્યેકૈકપ્રાસાદાવતસાશ્રિતમૌલય ।

પ્રાસાદાસ્તે ચ યમકપ્રાસાદસદૃશા મતા ॥ ૨૭૪ ॥

સપરિચ્છદમેકૈકં તત્ર સિંહાસન સ્ફુરત્ ।

પૈશ્વર્યં ભુજતે તેષુ નિર્જરા કાંચનાભિધા ॥ ૨૭૫ ॥

ઋદ્ધિશ્ચૈષાં વિજયવદાયુ. પલ્યોપમ સ્મૃતમ્ ।

મેરોરુદગ્ રાજધાન્યો જમ્બૂદ્વીપે પરત્ર ચ ॥ ૨૭૬ ॥

એમનેા પરિધિ એટલે ઘેરાવેા મૂળ આગળ ત્રણસો સોળ ચોજનથી કપક અધિક, મધ્યમા ખસો સાડત્રીશ ચોજનથી કપક અધિક અને મધ્યમે એકસો અઠાવન ચોજનથી સહેજ વધારે છે ૨૭૦-૨૭૧

પૃથ્વી રૂપી વધુના રમવાના સુવર્ણના મોગાડા હોયની એવા એ પર્વતો પદ્મવેદિકા અને બગીચા વડે સૌન્દર્યવાન હોઈને ઉત્તરદક્ષિણ શ્રેણિબદ્ધ રહેલા છે ૨૭૨

કાચન સમાન ઝાંતિવાળા કમળો વગેરેથી શોભી રહેવા જળાશયો એ પર્વતો પર છે તેથી અથવા કાચન નામના એમના અધિષ્ઠાયક દેવો હોવાથી એમનું ‘કાચન’ એવું નામ કહેવાય છે ૨૭૩

આ કાચનપર્વતોના શિખરો પર એકેક સુદર પ્રાસાદ છે એ સર્વે પ્રાસાદો યમકપર્વતોના પ્રાસાદ જેવા છે ૨૭૪

મધ્યમા પ્રાસાદોને વિષે વળી મહોટા પરિવારવાળા સિંહાસનો શોભી રહ્યા છે એમનેા કાચન નામના દેવો ઐશ્વર્યપૂર્વક ઉપલોગ કરી રહ્યા છે ૨૭૫

એ કાચનદેવોની મમૃદ્ધિ વિજયદેવની જેવી છે એમનું આયુષ્ય એક પચોપમનું કહ્યું છે અને એમની રાજધાનીઓ અન્ય જ ભૂદીપમા મેરૂની ઉત્તરે રહેલી છે ૨૭૬

अथोत्तरकुरुक्षेत्रस्थिता जम्बूर्निरूप्यते ।

सुदर्शनाख्या यन्नाम्ना जम्बूद्वीपोऽयमुच्यते ॥ २७७ ॥

उत्तराः कुरवो द्वेधा विभक्ताः शितया किल ।

पूर्वापरार्धभावेन सीमन्तेनालका इव ॥ २७८ ॥

तत्र च दक्षिणस्यां नीलगिरेः उदीच्यां मन्दराचलात् ।

पश्चिमायां माल्यवतः शीतायाः प्राप्तने तटे ॥ २७९ ॥

उदक्कुरुप्राक्तनार्धमध्यभागे निरूपितम् ।

जाम्बूनदमयं जम्बूपीठं नम्रसुरासुरैः ॥ २८० ॥ युग्मम् ॥

शतानि पंच विष्कम्भायामौ પરિધિરસ્ય ચ ।

एकाशीत्यधिक सार्धसहस्रं किंचनाधिकम् ॥ २૮૧ ॥

पीठस्यास्य मध्यभागे वाहल्यं परिकीर्तितम् ।

યોજનાનિ દ્વાદશાન્ત્યભાગેષુ ક્રોશયોર્દ્વયમ્ ॥ ૨૮૨ ॥

તદેકયા પદ્મવરવેદિકયા વનેન ચ ।

સમાવૃતં તન્માનાદિ જગતીવેદિકાદિવત્ ॥ ૨૮૩ ॥

હવે આ ઉત્તરકુરુક્ષેત્રમા આવેલા ' સુદર્ન ' નામના જમ્બૂવૃક્ષતુ વર્ણન કરે છું—જે જમ્બૂવૃક્ષપરથી ' જમ્બૂદ્વીપ ' એવું નામ પડેલું છે ૨૭૭

વાળા જેમ મીમન્ત એટલે સેથાને લીધે જે ભાગમા બંડેઆઇ બાધ છે એમ આ ઉત્તર કુરુક્ષેત્ર શીતાનદીને લીધે (૧) પૂર્વ—ઉત્તરકુરુ અને (૨) પશ્ચિમ—ઉત્તરકુરુ—એમ જે ભાગમા બંડેઆઇલું છે ૨૭૮

એ જે ભાગમાના એક—પૂર્વોત્તરકુરુ—ના મધ્યમા, નીલગિરિથી દક્ષિણે, મેરુપર્વતથી ઉત્તરે અને માલ્યવાન પર્વતથી પશ્ચિમે, શીતાનદીના પૂર્વતટપર, સુવર્ણમય જમ્બૂપીઠ આવેલું છે એમ જિનશાળાનાએ કહેલું છે ૨૭૯—૨૮૦

એ જમ્બૂપીઠનો વિસ્તાર (લગાઈ પડેલાગાઇ) પાચસો યોજનનો છે અને એનો ઘેરાયો પદરસો એકાશી યોજનથી સંદેજ વધારે છે એની બહાઈ મધ્યભાગમા ખાર યોજનની અને પ્રાન્તભાગે જે કોસની છે ૨૮૧—૨૮૨

એ પીઠની આમપાસ એક પદ્મવેદિકા તથા સુદર બગીચા આવી ગયા છે—એતુ માન વગેરે ' જગતી ' ની વેદિકા જેવું બાણુતુ ૨૮૩

દિત્તુ પૂર્વાયાસુ તસ્ય જમ્બૂપીઠસ્ય તીર્થપૈઃ ।
 एकैक द्वारमुक्तं त्रिसोपानप्रतिरूपकम् ॥ ૨૮૪ ॥
 તદેકક્રોશવિસ્તીર્ણં ક્રોશદ્વયસમુચ્છિન્નતમ્ ।
 वज्ररत्नमयैर्भूमिमूलभागैर्मनोहरम् ॥ ૨૮૫ ॥
 ભૂમેરૂઘ્વં પ્રતિષ્ઠાનભૂતૈશ્ચ રિષ્ટરત્નજૈઃ ।
 प्रदेशैः शोभितं वर्णवैदूर्यस्तम्भवन्धुरम् ॥ ૨૮૬ ॥
 સુવર્ણરુપ્યફલકૈઃ વૈદૂર્યસન્ધિવન્ધુરૈઃ ।
 रत्नालम्बनवाहाभिः रत्नालम्बनकैः युतम् ॥ ૨૮૭ ॥ વિશેષકમ્ ॥
 દ્વારેષુ તેષુ સર્વેષુ પ્રત્યેક તોરણ ભવેત્ ।
 रत्नस्तम्भसन्निविष्टं वृषभाश्वादचित्रयुक् ॥ ૨૮૮ ॥
 તોરણાનામુપર્યેષામુત્તરગેષુ સન્તિ વૈ ।
 अष्टावष्टौ मंगलानि तथा तत्तोरणोपरि ॥ ૨૮૯ ॥
 દગ્ધા વજ્રમયા પંચવર્ણાશ્ચ ચામરધ્વજાઃ ।
 पताकातिपताकाश्च छत्रातिछत्रकाणि च ॥ ૨૯૦ ॥
 ભૂયાંસિ ઘણટાયુગ્માનિ ભૂયાંસ ઉત્પલોદ્ધયા ।
 भूयांसः पद्मकुमुदनिकराः सन्ति रत्नजा ॥ ૨૯૧ ॥ વિશેષકમ્ ॥

એ પીઠની પૂર્વાદિ ચારે દિશાઓમા ત્રણત્રણ પગથીઆવાળું અકેક દ્વાર કદું છે ૨૮૪
 એમ ચાર દ્વાર થયા એ ચારે કોસ કોસ પહોળા અને બપ્પે કોસ ઉંચા છે એમના
 મૂળ આગળની જમીન વજ્રરત્નમય છે, એમ ની આસપાસનો ભૂમિદેશ રિષ્ટરત્નમય છે અને
 એમના સ્તભો વૈદૂર્યરત્નમય છે એ દ્વારોના ફલક એટલે કમાડ વૈદૂર્યરત્ન બેસાડેલા સુવર્ણ
 અને રૂપાના છે લટકતા રત્નોએ યુક્ત એની બાહ્યાઓ છે અને એમનાપર રત્નોના કુંભા
 શોભી રહેલા છે ૨૮૫-૨૮૭

ચારે દ્વારોપર વળી રત્નમય સ્તભોપર ગોઠવેલા અને વૃષભ, અથવા વગેરેના ચિત્રોવાળા
 તોરણો છે ૨૮૮

એ તોરણોપર વળી ઉત્તરગ એટલે બારમાઓમા અષ્ટમ ગણ, વજ્રમય દડ, પચવર્ણના
 ચામર અને ધ્વજાઓ, પતાકાઓપર પતાકા, અને છત્રોપર છત્રો શોભી રહ્યા છે, એટલું જ
 નહિ પણ ત્યાં અનેક ઘટાઓ, પુષ્કળ કુંભો અને રાશિબદ્ધ રત્નમય પત્રો અને કુમુદો વિરાજી
 રહ્યા છે ૨૮૯-૨૯૧

મધ્યભાગેઽસ્ય પીઠસ્ય સ્યાચ્ચતુર્યોજનોત્તતા ।
 યોજનાન્યષ્ટ વિસ્તીર્ણાયતૈકા મણિપીઠિકા ॥ ૨૧૨ ॥
 ઉપર્યસ્યાઃ પીઠિકાયા જમ્બૂવૃક્ષોઽસ્તિ વેદિતઃ ।
 વેદિકાભિર્દ્વાદશભિ પ્રાકારાકારચારુભિઃ ॥ ૨૧૩ ॥
 અથાસ્ય જમ્બૂવૃક્ષસ્ય મૂલં વજ્રમય મતમ્ ।
 મૂલાદુપરિ યઃ કન્દો ભૂમધ્યસ્થઃ સ રિષ્ટજઃ ॥ ૨૧૪ ॥
 સ્કન્ધઃ કન્દાદુત્થિતો યઃ સ તુ વૈદૂર્યરત્નજઃ ।
 સુવર્ણમય્યસ્તચ્છાત્રાઃ પ્રશાત્રા જાતરૂપજાઃ ॥ ૨૧૫ ॥
 શાત્રાનાં દિકપ્રસ્તૂતાનાં મધ્યે સ્કન્ધાત્સમુત્થિતા ।
 ચોર્ધ્વશાત્રા વિહિમાત્ર્યા સોક્તા રજતનિર્મિતા ॥ ૨૧૬ ॥
 પત્રાણિ તસ્ય વૈદૂર્યમયાનિ જગદુઃ જિનાઃ ।
 તપનીયવૃન્તવન્તિ ગુચ્છા જામ્બૂનદોદ્ભવાઃ ॥ ૨૧૭ ॥
 રજતોત્પાસ્તપ્રવાલાંકુરાઃ પુષ્પફલાવલીઃ ।
 નાનારત્નમયી જમ્બૂતરુરિદ્ધગ્ શ્રુતઃ શ્રુતે ॥ ૨૧૮ ॥
 શાત્રાપ્રભવપર્યન્ત સ્કન્ધઃ કન્દાદય ઊર્ધ્વગઃ ।
 દ્વે યોજને સ ઉત્તુગો વિસ્તીર્ણઃ ક્રોશયોર્દ્વયમ્ ॥ ૨૧૯ ॥

આ જમ્બૂપીઠના મધ્ય ભાગમા એક મણિપીઠિકા છે તે ચાર ચોત્રન ઉચી અને આઠ ચોત્રન લાંબી પહોળી છે ૨૬૨

એ પીઠિકાપર પૂર્વોક્ત જમ્બૂવૃક્ષ આવેલું છે-એની આસપાસ કિટલાના આકારની બાર બાર વેદિકાઓ શેાલી રહી છે ૨૬૩

આ જમ્બૂવૃક્ષનું મૂળ વજ્રમય છે, એના મૂળથડી ઉપર, પૃથ્વીના મધ્યમા 'કદ' છે તે રિષ્ટરત્નમય છે, કદમાથી નીકળેલું સ્કન્ધ વૈદૂર્યરત્નમય છે, એની શાખાઓ સુવર્ણમય છે, અને પ્રશાખાઓ રજતસુવર્ણમય છે ૨૬૪-૨૬૫

વળી ચેતરફ વિસ્તરેલી શાખાઓના મધ્યમા, સ્કન્ધમાથી નીકળેલી 'વિહિમ' નામની એક ઉચી શાખા છે તે ઉપરમય એટલે કે રૂપાની જે એના પરો વૈદૂર્યરત્નમય, ગુચ્છો સુવર્ણમય અને વૃન્તો એટલે હીંટ પણ સુવર્ણના છે વળી એના પ્રવાલના અંકુરો ઉપરમય અને યુન્ય તથા ક્ષણ વિવિધરત્નમય છે ૨૬૬-૨૬૮

યા દિક્પ્રસ્તુતશાખાન્તર્જાતા શાખોર્ધ્વગામિની ।

વિદિમાપરપર્યાયા સોત્તુગા યોજનાનિ પદ ॥ ૩૦૦ ॥

एव च कन्दादारभ्य सर्वाग्निष्ठाष्टयोजनीम् ।

जम्बूतरु समुत्तुगो भूमग्नः क्रोशयोर्द्वयम् ॥ ૩૦૧ ॥

या तस्य प्रस्तुता स्कन्धाच्छाखा दिक्षु चतसृषु ।

पूर्वादिषु किलैकैका शिष्यशाखा गुरोरित्र ॥ ૩૦૨ ॥

क्रोशेनोनानि चत्वारि योजनान्यायताश्च ता ।

प्रत्येकं चित्रकृतपत्रफलपुष्पावલकृता ॥ ૩૦૩ ॥ युग्मम् ॥

एव चोभयत शाखाद्वैध्यै स्कन्धोर्वतान्विते ।

विष्कम्भायामतः सोऽय भवेत् पूर्णाष्टयोजन ॥ ૩૦૪ ॥

शाखायाः प्रस्तुताया प्राक् मध्यभागे विराजते ।

अनादृतस्य देवस्य भवन रत्ननिर्मितम् ॥ ૩૦૫ ॥

अनेकरत्नस्तम्भाढ्यं क्रोशमायामतो मतम् ।

विष्कम्भतस्तુ ક્રોશાર્ધં દેશેન ક્રોશમુદ્રતમ્ ॥ ૩૦૬ ॥ યુગ્મ ॥

આ જમ્બૂવૃક્ષનો, કદથી ઉપરનો, શાખાઓ નીકળી ત્યાં સુધીનો ભાગ જે રૂઢ થ કહે વાય-તે જે યોજન ઉંચો અને જે ડોસ પહોળો છે ૨૯૯

વળી ચોતરફ વિસ્તરેલી શાખાઓની અદર ‘વિદિમ’ નામની સર્વથી ઉંચી શાખા છે તે જ યોજન ઉંચી છે ૩૦૦

એવી રીતે આ જમ્બૂવૃક્ષ કદથી આર લીને સમગ્ર આઠ યોજન ઉંચાઈમા છે, અને જે ડોસ પૃથ્વીમા ગૂઢ રહેલ છે ૩૦૧

હવે એને, રૂઢ ધમાથી આર દિશાઓમા પ્રસરેલી, ગુરૂની શિષ્યપરમ્પરા જેવી, આર શાખાઓ છે તે પ્રત્યેકની લગાઈ આર યોજનમા એક ડોસ જોડાઈ છે વળી એ પ્રત્યેક વિવિધ જાતિના પત્ર, પુષ્પ અને ફળથી અલકૃત છે ૩૦૨-૩૦૩

એવી રીતે રૂઢધની પહોળાઈ અને શાખાઓની બેઉ બાજુની લગાઈ ગણુતા, આ જમ્બૂ વૃક્ષની પહોળાઈ પણ સંપૂર્ણ આઠ યોજનની થાય છે ૩૦૪

આ જમ્બૂવૃક્ષની, પૂર્વતરફ ફેલાયેલી શાખાની વચ્ચે ‘અનાદત’ દેવનું અનેક રત્નમય રત્ન ભોવાળું એક રત્નમય ભવન ચોલી રહ્યું છે ૩૦૫

ધનુ.પંચશતોત્તુંગં તદર્ધં પ્રથુલં ક્રમાત્ ।

પ્રાચ્યુદીચીદક્ષિણાસુ દ્વારમેકૈકમત્ર ચ ॥ ૩૦૭ ॥

ધનુ.પંચશતાયામવિષ્કમ્ભા મણિપીઠિકા ।

તદર્ધમાનવાહલ્યા તત્ર શય્યાવિરાજિતા ॥ ૩૦૮ ॥

ગેપશાલાસુ તિસ્થુ સ્યુઃ પ્રાસાદાવતંસકા ।

પ્રાક્શાલાભાવિભવનાનુકારાઃ સર્વમાનસા ॥ ૩૦૯ ॥

સર્વરત્નમયા દીપ્રપ્રમાપટલભાસુરાઃ ।

અનાદૃતસ્વર્ગિયોગ્યસિંહાસનવિભૂષિતાઃ ॥ ૩૧૦ ॥ યુગ્મમ્ ॥

યથાપિ વિપમાયામવિષ્કમ્ભ ભવન શ્રીદેવ્યાદિભવનવત્ સમાયામ-
વિષ્કમ્ભ પ્રાસાદ. વિજયાદિપ્રાસાદવત્ ઇતિ ભવનપ્રાસાદયોર્વિશેષ
આમનન્તિ તથાપિ શ્રીજમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રશ્રીજિનભદ્રગણિન્દ્રમાશ્રમણ-
કૃતક્ષેત્રસમાસશ્રીઉમાસ્વાતિવાચકકૃતજમ્બૂદ્વીપસમાસશ્રીસોમતિલકસૂ-
રિકૃતનવ્યવૃહક્ષેત્રસમાસાદિષુ એતેષાં વક્ષ્યમાણવનગતાના ચ પ્રાસાદ-
તયા વ્યપદિષ્ટત્વાત્ ક્રોશાયામક્રોશાર્દ્ધવિષ્કમ્ભસ્વસ્ય ચ ઉક્તત્વાત્ જમ્બૂ-

એ ભવન લખાઈમા એક ઠોસ, પહોળાઈમા અરધો ઠોસ અને ઉચાઈના એક ઠોસથી
સહેજ ઓછુ છે ૩૦૬

એને વળી પૂર્વમા, ઉત્તરે તથા દક્ષિણે-એમ ત્રણ દ્વારો છે એઓ પાચસો પાચસો
ધનુષ્ય ઉંચા તથા અડીંગા અડીસો ધનુષ્ય પહોળા છે ૩૦૭

તથા વળી એક મણિપીઠિકા છે-તે પાચસો ધનુષ્ય લાંબીપહોળી છે અને અડીસો ધનુષ્ય
ઝાડી છે ૩૦૮

શેષ ત્રણ શાળાઓમા પણ મહાન પ્રાસાદો છે એઓનુ પ્રમાણ પૂર્વ તરફની શાળામા
રહેલા ભવનની જેટલુ જ છે એઓ સર્વ પ્રકારના રત્નોએ યુક્ત છે, દેહીપ્યમાન કાન્તિને દીપે
ચક્રચક્રિત થઈ રહેલા છે અને અનાદૃત દેવને લાયકના સિંહાસનથી અલક્ષ્ય છે ૩૦૯-૩૧૦

જો કે, જેની લખાઈ પહોળાઈ વિષમ હોય એ ‘ ભવન ’ કહેવાય, જેમકે લક્ષ્મીદેવીનુ
‘ ભવન ’, અને સમાન લખાઈ પહોળાઈ હોય તે ‘ પ્રાસાદ ’ કહેવાય, વિજયદેવ વગેરેના
પ્રાસાદની જેમ-આમ ‘ ભવન ’ અને ‘ પ્રાસાદ ’ મા તફાવત ગણાવાય છે તો પણ જ બૃહીપ્રજ્ઞ
પ્રિતસૂત્ર, જિનસદગણિકામાશ્રમલુકૃત ક્ષેત્રસમાસની ટીકા, શ્રીઉમાસ્વામિવાચકકૃત જમ્બૂદ્વીપ-
માસાસ અને શ્રીનિભતિલકસૂરિકૃત નવીન બૃહત્ક્ષેત્રસમાસ વગેરેમા એઓને તથા વક્ષ્યમાણ

પ્રકરણે પ્રાસાદા અપિ વિપમાયામવિષ્કમ્ભા इति ध्येयम् । इति अर्थत,
उपाध्यायश्रीशान्तिचन्द्रोपज्ञजम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धौ ॥

जीवाभिगमसूत्रे तु एषामपि समायामविष्कम्भत्वमेव दृश्यते ।
तथा च तद्ग्रन्थः । तत्थ जे दाहिणिल्ले साले एत्थ ण एगे मह पासा-
यावडिसए पणत्ते कोसं च उहु उच्चतेण अद्धकोस आयामविस्खभेण
इति ॥

शेषપ્રાસાદસૂત્રાણિ અપિ અસ્યૈવ સૂત્રસ્ય અતિદેશેન ઉક્તાનિ इति ज्ञेयम् ॥

चतुर्दिग्गतशाखान्त शाखा या विडिमाभिधा ।

तस्या मौलौ मध्यभागे सिद्धायतनमुत्तमम् ॥ ૩૧૧ ॥

विष्कम्भायामतश्ચૈતત્ પ્રાક્ષાખાભવનોપમમ્ ।

देशोनकोशमुत्तुगप्रथुद्वारत्रयान्वितम् ॥ ૩૧૨ ॥

तस्य मध्ये महत्येका शोभते मणिपीठिका ।

धनु.पचशतायामव्यासा तदर्धमेदुरा ॥ ૩૧૩ ॥

उपर्यस्या महानेको देवच्छन्दक आहितः ।

पंचापशतायामविष्कम्भ सर्वरत्नज ॥ ૩૧૪ ॥

વનગતભવનોને પ્રામાદ તરીકે ગણેલા હોવાથી અને એમની લગાઈ એક કોસની તથા પહોળાઈ અરધા કોસની કહેલી હોવાથી આ જૂવૃક્ષના પ્રકરણમાં પ્રાસાદો પણ વિષમ લગાઈ પહોળાઈવાળા છે એમ સમજવું આવે અર્થે શ્રીશાંતિચંદ્રઉપાધ્યાયકૃત જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞાતિની રીકામાં કહેલો છે

જીવાભિગમસૂત્રમાં તો એઓની પણ સમાન લગાઈ પહોળાઈ ભેવામાં આવે છે એ સૂત્રમાં જે પાઠ છે એનો અર્થ આ પ્રમાણે છે — દક્ષિણ દિશામાં જે વૃક્ષ છે તેમાં એક મહાન પ્રાસાદ કહેવો છે તે ઉચ્ચાઈમાં એક કોસ તથા લગાઈ પહોળાઈમાં અરધા કોસ છે

શેષ પ્રામાદસૂત્રો પણ આજ સૂત્રના અતિદેશને લખને કહેવા છે એમ સમજવું

હવે ચારે દિશાઓમાં પ્રસરેલી ચાર શાખાઓની અદર-વચ્ચે જે ‘ વિડિમ ’ નામની શાખા કહી છે તેની ટોચપર એક ઉત્તમ ‘ સિદ્ધાયતન ’ કે સિદ્ધમંદિર છે ૩૧૧

। એ સિદ્ધાયતનની લગાઈ પહોળાઈ પૂર્વોક્ત શાખાન્તર્ગત ભવન જેટલી છે, અને ઉચાઈ એક કોસથી મહેજ ઓછી છે એ સિદ્ધાયતનને ત્રણ દાર છે વળી એમાં એક મોટી મણિ પીઠિકા છે—જે પાચસો ધનુષ્ય લાંબીપહોળી અને ઓથી અરધી જાડી છે ૩૧૨-૩૧૩

સાતિરેકધનુઃપંચશતોત્તુગોડ્ય તત્ર ચ ।

અષ્ટાધિકં જિનાર્ચનાં શતં વૈતાહ્યચૈત્યવત્ ॥ ૩૧૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥

एवमुक्तस्वरूपोऽय जम्बूद्वीपः समन्ततः ।

ભાત્યષ્ટાગ્રેણ જમ્બૂનાં શતેન પરિવેષ્ટિતઃ ॥ ૩૧૬ ॥

अमी आद्यपरिक्षेपगता जम्बूमहीरुहः ।

મૂલજમ્બૂતરોરધમાના ભવન્તિ સર્વથા ॥ ૩૧૭ ॥

यथा द्वादशभि पद्मवेदिकाभिः स वेष्टित ।

તથામી નિશિલા પદ્મભિર્વેદિકાભિરલકૃતા ॥ ૩૧૮ ॥

श्रीदेवीपद्मवच्चैते सर्वेऽनादृतनाकिनः ।

સ્વીયાભરણસર્વસ્વનિલેપવણિગાપણાઃ ॥ ૩૧૯ ॥

एतेषु च १०८ जम्बूद्वीपेषु श्रीजम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिश्रीजीवाभिगमक्षेत्र-
विचारादौ सूत्रकृद्भिः वृत्तिकृद्भिश्च जिनभवनप्रासादचिन्ता न कापि
चक्रे । बहवो बहुश्रुताः आद्यप्रतिक्रमणचूर्णिकारादयः शाश्वतजिनस्तो-

એ મહિપીઠિકાપર એક મોટો સર્વસ્વભય દેવમંદિરક આવેલો કહેવાય છે—જે પાચસો ધનુષ્ય લાભોપહોળો છે અને એથી કંઈક વિશેષ ઉચો છે એમા વૈતાહ્યના ચૈત્યની પેઠે એકસો આઠ જિનગિમ્મ છે ૩૧૪-૩૧૫

આવા આવા સ્વરૂપવાળા એ જમ્બૂદ્વીપની ફરતા એકસોઆઠ બીજા જમ્બૂદ્વીપો વીંટાઈને રહ્યા છે ૩૧૬

એ એકસોઆઠ પહેલા ઘેરાવામા રહેલા છે અને એઓતુ માન મૂળના જમ્બૂદ્વીપથી અરધુ છે ૩૧૭

વળી મૂળ જમ્બૂદ્વીપની આસપાસ જ્યારે બાર પદ્મવેદિકા આવી રહી છે ત્યારે આ મર્વની ફરતી છ પદ્મવેદિકા છે ૩૧૮

વળી શ્રીદેવીને જેમ કમળતેમ ‘અનાદિત’ દેવને આ સર્વ દ્વીપો પોતાના આભૂષણાદિક સર્વ વાના રાખવાની બબડ હુકાન જેવા છે ૩૧૯

આ એકસો આઠ જમ્બૂદ્વીપોમા જિનભવન કે પ્રાસાદ આદિક કંઈક નહિ તે મળ-ધમા, સૂત્રકાર કે ટીકાકારોએ શ્રી જમ્બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ, શ્રી જિવાભિગમ કે ક્ષેત્રવિચાર વિગેરે અન્યોમા કંઈ પણ ઉચેષ ઉર્થો નથી પરંતુ આદ્યપ્રતિક્રમણની ચૂર્ણના કર્તા વગેરે બહુશ્રુતો

આગ્નેય્યા ચ યોજનાનાં પચાશતો વ્યતિક્રમે ।

વનેત્રૈવ પુષ્કરિણ્યો દિક્ચતુષ્કે યથાક્રમમ્ ॥ ૩૪૪ ॥

શ્રીકાન્તા શ્રીમહિતા ચ શ્રીચન્દ્રા ચ તત પરમ્ ।

શ્રીનિલયાલ્યેતિ શેષ પ્રાસાદાદિ તુ પૂર્વવત્ ॥ ૩૪૫ ॥

પ્રાસાદેષ્વેપુ ચૈકૈકમસ્તિ સિંહાસન મહત્ ।

અનાદતસ્ય દેવસ્ય ક્રીડાર્હં સપરિચ્છદમ્ ॥ ૩૪૬ ॥

અત્ર જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રે સીંહાસણા સપરિવારા इति । જીવાભિગમે
ચ સીંહાસણ અપરિવાર इति ॥

અસ્મિન્નેવ વને પૂર્વદિક્ભાવિભવનાત્ કિલ ।

ઉદીચ્યા દક્ષિણસ્યા ચૈશાનીપ્રાસાદશેખરાત્ ॥ ૩૪૭ ॥

एक कूटं द्वितीयस्तु प्राग्भाविभवनादित ।

દક્ષિણસ્યામુદીચ્યાં આગ્નેયીપ્રાસાદપુંગવાત્ ॥ ૩૪૮ ॥ યુગ્મમ્ ॥

पश्चिमायामथाग्नेयीप्रासादात् पूर्वतोऽपि च ।

દાક્ષિણાત્યાત્ ભવનત કૂટોઽપ્રાસ્તિ તૃતીયક. ॥ ૩૪૯ ॥

વળી અગ્નિકોણુમા પણ પચાસ યોજન મૂકીને, ચારે દિશાએ ચાર વાવ છે-તે અનુક્રમે
આ પ્રમાણે છે (૧) શ્રીકાન્તા, (૨) શ્રીમહિતા, (૩) શ્રીચન્દ્રા અને (૪) શ્રીનિલયા
આ સઘળી વાવોમા પણ પ્રાસાદ વગેરે પૂર્વવત્ સમજવા પ્રત્યેક પ્રાસાદમા ‘ અનાદત ’ દેવને
કીડા કરવાને લાયકતુ મ્હોટું પરીવારવાળું સિંહાસન છે ૩૪૪-૩૪૬

જ ખૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિ સૂત્રમા સિંહાસનો પરીવારવાળા કહ્યા છે, ત્યારે અનાભિગમ સૂત્રમા
પરીવાર વિનાના કહ્યા છે

આ જ વનને વિષે વળી, પૂર્વસ્થ ભવનથી ઉત્તરે અને ઇગાનસ્થ પ્રાસાદથી દક્ષિણે એક
‘ કૂટ ’ અર્થાત્ શિખર છે ૩૪૭

તથા પૂર્વસ્થ ભવનથી દક્ષિણે અને અગ્નિકોણુમા આવેલા પ્રાસાદથી ઉત્તરમા બીજું
‘ કૂટ ’ છે ૩૪૮

વળી અગ્નિકોણુમા આવેલા પ્રાસાદથી પશ્ચિમે અને દક્ષિણસ્થ ભવનથી પૂર્વે એક ત્રીજું
‘ કૂટ ’ છે ૩૪૯

દાક્ષિણાત્યભવનતોઽપરસ્યાં પૂર્વતોઽપિ ચ ।
 પ્રાસાદાન્નૈર્ઋતીનિષ્ઠાતુર્યઃ કૂટો ભવેદિહ ॥ ૩૫૦ ॥
 પ્રાસાદાન્નૈર્ઋતીસસ્થાદુદીચ્યામથ યામ્યતઃ ।
 પ્રતીચીનભવનતઃ કૂટો ભવતિ પંચમઃ ॥ ૩૫૧ ॥
 પ્રતીચીનભવનતઃ ઉદીચ્યામથ યામ્યતઃ ।
 વાયવ્યકોણપ્રાસાદાત્ પષ્ઠઃ કૂટઃ નિરૂપિતઃ ॥ ૩૫૨ ॥
 વાયવ્યકોણપ્રાસાદાત્ પ્રાચ્યાં પશ્ચિમતોઽપિ ચ ।
 ઉદગ્ભવનતસ્તત્ર કૂટો ભવતિ સત્તમઃ ॥ ૩૫૩ ॥
 ઉદગ્ભવનતઃ પ્રાચ્યામથ પશ્ચિમતોઽપિ ચ ।
 ઐશાનકોણપ્રાસાદાદત્ર કૂટોઽષ્ટમો મતઃ ॥ ૩૫૪ ॥
 ઐવમષ્ટાપ્યમી કૂટા જાત્યસ્વર્ણમયાઃ સ્મૃતાઃ ।
 દ્વે યોજને ભૂનિમગ્ના યોજનાન્યષ્ટ ચોચ્છ્રૂતાઃ ॥ ૩૫૫ ॥
 વિષ્કમ્ભાયામતો મૂલે યોજનાન્યષ્ટ કીર્તિતાઃ ।
 મધ્યે પદ્મર્વં ચત્વારિ ગોપુચ્છાકૃતયસ્તતઃ ॥ ૩૫૬ ॥

દાક્ષિણાત્ય ભવનથી ઉત્તરમા અને નૈઋત્યસ્થ પ્રાસાદથી પૂર્વમા એક ઘોડુ 'કૂટ' છે
૩૫૦

નૈઋત્યસ્થ પ્રાસાદથી ઉત્તરમા અને પશ્ચિમસ્થ ભવનથી દક્ષિણે એક પાથમુ 'કૂટ'
છે ૩૫૧

પશ્ચિમસ્થ ભવનથી ઉત્તરમા અને વાયવ્ય કોણમા પ્રાસાદથી દક્ષિણમા એક છઠુ 'કૂટ'
છે ૩૫૨

વાયવ્ય કોણસ્થ પ્રાસાદથી પૂર્વમા અને ઉત્તરસ્થ ભવનથી પશ્ચિમમા વળી એક સાતમુ
'કૂટ' છે ૩૫૩

અને ઉત્તરસ્થ ભવનથી પૂર્વમા અને ઐશાનકોણસ્થ પ્રાસાદથી પશ્ચિમમા આઠમુ
'કૂટ' છે ૩૫૪

એમ આઠ 'કૂટ' કે શિખરો છે-તે આઠ શ્રેષ્ઠ સુવર્ણમય છે વળી એઓ બે યોજન
પૃથ્વીને વીધ રહેલા છે અને આઠ યોજન ઊંચા છે ૩૫૫

એઓની લગાઈ પહોળાઈ મૂળ આગમ આઠ યોજન, મધ્યભાગમા છ યોજન અને
ટોચ આગમ આઠ યોજન છે અને તેથી એમનો આકાર ગોપુચ્છ જેવો છે ૩૫૬

एषां मूले परिक्षेपोऽधिकानि पचर्विंशति ।

मध्येऽष्टादश मौलौ च योजनान्यर्कसख्यया ॥ ૩૫૭ ॥

તથોક્તમ્ ।

पणविसट्टारसवारसेव मूले अ मज्झि उवर्रि च ।

सविसेसाइ परिरओ कूडस्स इमस्स बोधव्वो ॥ ૩૫૮ ॥

अयं जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिसूत्राभिप्राय. ॥ जिनभद्रगणिचमाश्रमणै. तु

अटुसहकूडसरिमा सव्वे जम्बूणया भणिया ।

इत्यस्या गाथाया रूपभकूटसमत्वेन भणितत्वात् मूले द्वादश योजनानि अष्टौ मध्ये चत्वारि च उपरि आयामविक्रममेत्यादि ऊचे ॥ तथैव मलयगिरिपादै. व्याख्यातमपि ॥ जीवाभिगमसूत्रेऽपीत्यमेवैषां मानदृश्यते ॥ तत्त्व बहुश्रुतगम्यम् ॥

प्रत्येकमेषामुपरि चैकैकं सिद्धमन्दिरम् ।

एतच्च जम्बूविडिमासिद्धायतनसन्निभम् ॥ ૩૫૯ ॥

अष्टाप्येते पद्मवरवेदिकावनमडिताः ।

दिग्गगनानामष्टાનાં ક્રીડાયૈ નિર્મિતા ઇવ ॥ ૩૬૦ ॥

એમનો પરિધિ એટલે ઘેરાવો મૂળ આગળ પચવીશ યોજનથી સહેજ વધારે, મધ્યમાં અઠાર યોજનથી વિશેષ અને મથાળે બાર યોજનથી કંઈક વધારે છે ૩૫૭

જ બુદ્ધોપપ્રજ્ઞામાં પણ એમનો ઘેરાવો મૂળ, મધ્ય અને ટોચ આગળ અનુક્રમે અવિશેષ-પચવીશ, અઠાર અને બાર યોજનનો કહ્યો છે ૩૫૮

પણ જિનભદ્રગણિશમાશ્રમણે તો આઠ જમ્બૂદ્વીપ ઋષભદ્રુટ જેવા છે એમ કહ્યું છે એ પરથી તો એમનું એ માન બરાબર બાર, આઠ અને ચાર યોજન કહેવાય આ વાતને શ્રીમલયગિરિએ પણ પ્રમાણ માની છે અને શ્રી જીવાભિગમસૂત્રમાં પણ એમજ કહ્યું છે તો સત્ય કયું એ બહુશ્રુત બાજે

એ આઠ 'દ્રુટ' મા ના પ્રત્યેકપર અડેક સિદ્ધાયતન એટલે સિદ્ધમંદિર છે અને એ જમ્બૂવૃક્ષની મ્હોટી 'વિડિમા' શાખાપર રહેલા સિદ્ધાયતન જેવું છે ૩૫૯

વગી એ આઠ દ્રુટની ચોદિશ, બાણે આઠ દિશાઝૂપી સ્ત્રીઓને ક્રીડા કરવા માટે નિર્માણ કર્યા હોય એવા બગીચાઓ અને પક્ષવેદિકાઓ આવી રહ્યા છે ૩૬૦

एवमुक्तस्वरूपाया अस्या जम्बवा महातरोः ।

नामानि द्वादशैतानि प्रज्ञप्तानि जिनेश्वरैः ॥ ૩૬૧ ॥

सुदर्शना तथामोघा सुप्रबुद्धा यशोधरा ।

भद्रा विशाला सुमना सुजाता नित्यमंडिता ॥ ૩૬૨ ॥

विदेहजम्बूः नियता सौमनस्येति कीर्त्तिताः ।

रत्नमय्या अप्यमुष्या द्रुमेषु मुख्यतां विदु ॥ ૩૬૩ ॥

તથોક્ત બહુશ્રુતાધ્યયને ।

जहा दुमाणपवरा जम्बू नाम सुदंसणा ।

अणाढीयस्स देवस्स एव हवइ बहुसुण ॥ ૩૬૪ ॥

जम्बूद्वीपपतिर्देवो वसत्यस्यामनादृतः ।

जम्बूस्वामिपितृज्यो य प्राग्भवे सोऽधुनास्त्यसौ ॥ ૩૬૫ ॥

चतु सामानिकसुरसहस्रसेवितक्रमः ।

महिषीभि चतसृभिः स्नेहिनीभिः कटाक्षितः ॥ ૩૬૬ ॥

पर्पद्भि तिसृभि जुष्ट सप्तभिः सैन्यसैन्यपैः ।

उदायुधैः षोडशभिः सहस्रैश्चात्मरक्षिणाम् ॥ ૩૬૭ ॥

આ પ્રમાણે જેની હકીકત છે એવા એ મહાન ' જમ્બૂવૃક્ષના ' જિનભગવાનોએ આર નેટલા નામ કહ્યા છે ૩૬૧

તે આ પ્રમાણે —(૧) સુદર્શના, (૨) અમોઘા, (૩) સુપ્રબુદ્ધા, (૪) યશોધરા, (૫) ભદ્રા (૬) વિશાલા, (૭) સુમના, (૮) સુજાતા, (૯) નિત્યમંડિતા, (૧૦) વિદેહજમ્બૂ, (૧૧) નિયતા અને (૧૨) સૌમનસ્યા ૩૬૨-૩૬૩

વળી એ ' જમ્બૂ ' રત્નમય હોવા છતાં એને સર્વવક્ષ શિરોમણિ કહ્યું છે

' બહુશ્રુત ' અધ્યયનમાં એ માટે કહ્યું છે કે—જેમ ' અનાદૃત ' દેવનું સુદર્શના નામે જમ્બૂવૃક્ષ સર્વ વૃક્ષોમાં મુખ્ય-અર્થશિરોમણિ છે તેમ ' બહુશ્રુતો ' માં જમ્બૂવામી મુખ્ય છે ૩૬૪

આ જમ્બૂવૃક્ષમાં ' અનાદૃત ' નામનો, જમ્બૂદ્વીપનો સ્વામી અધિષ્ઠાયક દેવ રહે છે પૂર્વભવમાં એ જમ્બૂવામીનો કાકો હતો અને અત્યારે ત્યાં છે ૩૬૫

એની સેવા અર્થે આર હજાર સામાનિક દેવો અને ઉપલોભ અર્થે આર પ્રેમાળ પદ્મ રાણીઓ સતત-કાયમ હાજર હોય છે ૩૬૬

વ્યન્તરાણાં વ્યન્તરીણામન્યેષામપિ ભૂયસામ્ ।

અનાદતરાજધાનીવાસ્તવ્યાનામધીશ્વરઃ ॥ ૩૬૮ ॥

મેરોરુદીચ્યામન્યત્ર જમ્બૂદ્વીપે મહર્દ્ધિકઃ ।

પુર્યામનાદતાહ્યાયા સામ્રાજ્ય પાલયત્યસૌ ॥૩૬૯॥ કલાપકમ્ ॥

યૌ સીમાકારિણૌ દેવકુરૂણાં ધરણીધરૌ ।

સૌમનસવિદ્યુત્પ્રભાભિધૌ તૌ વર્ણ્યામ્યથ ॥ ૩૭૦ ॥

નિષધાદ્રેરુત્તરસ્યામાગ્નેય્યા મન્દરાચલાત્ ।

પ્રતીચ્યા મગલાવત્યા યોઽસૌ સૌમનસાભિધ ॥ ૩૭૧ ॥

દેવા દેવ્યો વસન્ત્યત્ર યત પ્રશાન્તચેતસઃ ।

તત સૌમનસો યદ્વા સૌમનસાહ્યભર્તૃક ॥ ૩૭૨ ॥

તુરગસ્કન્ધસસ્થાનો ગજદન્તસમોઽપિ સ ।

મનોહરો રૂપ્યમય સત્કૂટોપશોભિત ॥ ૩૭૩ ॥

વળી એને ત્રણ સલાઓ છે, સાત સેન્યો અને સેનાપતિઓ છે, અને એના સ રક્ષણ અર્થે સોળ હજાર દેવો શસ્ત્રસભ્ય થઈને રહેલા હોય છે ૩૬૭

વળી એને એની રાજધાનીમા રહેલા અન્ય પણ અનેક વ્યન્તરદેવો અને વ્યન્તરદેવીઓ મેવા કરનારા-સેવકો છે ૩૬૮

વળી મહર્દ્ધિક-અતુલ મહર્દ્ધિવાળા એ ‘અનાદત’ દેવને મેરૂની ઉત્તરે અન્યત્ર જમ્બૂદ્વીપને વિષે ‘અનાદત’ નામની રાજધાની છે ત્યાં એ રાજ્ય હોય છે ૩૬૯

હવે દેવકુરૂની ત્રીજા આધી રહેલા અર્થાત્ એને ત્રીજાડે આવેલા “સૌમનસ” અને “વિદ્યુત્પ્રભ” નામના પર્વતો જે તે વિષે કંઈક કહું છું ૩૭૦

એ બેમાંથી જે ‘સૌમનસ’ છે તે નિષધપર્વતથી ઉત્તરે, મદરાચળથી અગ્નિકોણમાં અને ‘મગલાવતી’ વિજયની પશ્ચિમે આવેલ છે ૩૭૧

અહિં સુ-મના અર્થાત્ શાતમનવાળા દેવદેવીઓ વસે છે એ પરથી, અથવા તો એનો સૌમનસ નામનો અધિષ્ઠાયક દેવ છે એ પરથી, એ ‘સૌમનસ’ કહેવાય છે ૩૭૨

એનો અશ્વના રુક યેવો આકાર છે, ગજદંતસમાન મનહર દેખાય છે, અને એ વળી રૂપ્યમય છે ૩૭૩

સિદ્ધાયતનમાય સ્યાત્ પર સૌમનસાભિધમ્ ।
 સન્મંગલાવતીકૂટં દેવકુર્વભિધ પરમ્ ॥ ૩૭૪ ॥
 વિમલ કાંચન ચૈવ વાસિષ્ઠ કૂટમન્તિમમ્ ।
 પ્રમાણ જ્ઞેયમેતેપાં હિમવદ્ગિરિકૂટવત્ ॥ ૩૭૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 આગ્નેય્યામાદિમ કૂટ મન્દરાસન્નમાહિતમ્ ।
 તસ્યાગ્નેય્યાં દ્વિતીય તુ તસ્યાપ્યાગ્નેયકોણકે ॥ ૩૭૬ ॥
 કૂટં તૃતીયમિત્યેતત્કૂટત્રય વિદિક્સ્થિતમ્ ।
 અથો તૃતીયાદાગ્નેય્યામુત્તરસ્યાં ચ પચમાત્ ॥ ૩૭૭ ॥
 કૂટં ચતુર્થં પ્રજ્ઞપ્તમેતસ્માત્કૂટતઃ પરમ્ ।
 દક્ષિણોત્તરયા પક્ષ્યા શેપં કૂટત્રય ભવેત્ ॥ ૩૭૮ ॥ વિશેષકમ્ ॥
 વત્સમિત્રાસુમિત્રાણ્યેષ્ઠપંચમકૂટયોઃ ।
 દિક્કુમાર્યો કૂટસમાભિધા દેવાશ્ચતુર્ણુ ચ ॥ ૩૭૯ ॥

અત્ર જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિસૂત્રે વૃહત્તેત્રસમાસં સિરિનિલય ઇતિ ક્ષેત્ર
 સમાસાદિપુ ચ સૌમનસપચમપષ્ટકૂટવાસિન્યૌ સુવત્સાવત્સમિત્રાણ્યે એવ
 દિક્કુમાર્યૌ ઉક્તે ॥ યત્તુ જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિસૂત્રે એવ જિનજન્માધિકારે

એને સાત શિખરો છે — (૧) સિદ્ધાયતન, (૨) સૌમનસ, (૩) મગળાવતી, (૪) દેવકુરુ, (૫) વિમલ, (૬) કાચન અને (૭) વાસિષ્ઠ એમનું પ્રમાણ હિમવતના શિખર પ્રમાણે બાણપુ ૩૭૪-૩૭૫

પહેલું શિખર મેરૂપર્વતપાસે અગ્નિકોણમા આવ્યું છે, એના અગ્નિકોણમા વળી બીજું છે અને એ બીજાના અગ્નિકોણમા ત્રીજું આવ્યું છે વળી એ ત્રીજાથી અગ્નિકોણમા અને પાચમાની ઉત્તરે ચોથું શિખર છે એવ ત્રણ શિખરો ચોથાથી દક્ષિણોત્તરે એક હારમા આવેલા છે ૩૭૮-૩૭૯

પાચમા અને છઠ્ઠા શિખરપર 'સુમિત્રા' અને 'વત્સમિત્રા' નામની દિવ્યકુમારિકાઓ રહે છે એવ શિખરોપર તે તે શિખરેના નામવાળા દેવોનો વાસ છે ૩૭૯

આ મગળમા જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિસૂત્રમા, બૃહત્ શેત્રસમાસમા તથા 'સિરિનિલય' નામના શેત્રસમાસ વગેરેમા સુમિત્રા અને વત્સમિત્રાની જગ્યાએ સુવત્સા અને વત્સમિત્રા-એવા નામ દેવા છે વળી જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિસૂત્રમા જિનજન્મના અધિકારમા અધોલોકમા

લોકવાસિનીના ભોગકરાદીનામઘ્નાનાં દિવકુમારીણાં મધ્યે પચમી
ધારા યદી વિચિત્રા ચ ઇતિ ઉત્ત તદય લિખિતદોષ. નામાન્તર વા
સર્વવિદ્ વેદ ॥

एतत्कूटाधिपदेवदेवीना मन्दराचलात् ।

दक्षिणस्यां राजधान्यो जम्बूद्वीपेऽपरत्र वै ॥ ૩૮૦ ॥

उत्तरस्यां निषधाद्रे. नैर्ऋत्या कनकाचलात् ।

पूर्वस्या पद्मविजयात् गिरि विद्युत्प्रभाभिध ॥ ૩૮૧ ॥

तपनीयमयत्येन विद्युद्वદ્વીप्तिमत्तया ।

विद्युत्प्रभेशयोगાદ્વા રૂપાતો વિદ્યુત્પ્રભાશ્રયયા ॥ ૩૮૨ ॥

આથ સિદ્ધાયતનાશ્રયં વિદ્યુત્પ્રભ દ્વિતીયકમ્ ॥

તૃતીયં દેવકુર્વારય વ્રહ્મકૂટ તુરીયકમ્ ॥ ૩૮૩ ॥

પચમ કનકાભિરય પદ સૌવસ્તિકાભિધમ્ ॥

સપ્તમ સીતોદાકૂટ સ્યાચ્છતજ્વલમદ્રમમ્ ॥ ૩૮૪ ॥

હરિકૂટ તુ નવમ કૂટૈરેભિરલકૃતઃ ॥

વિભાતિ સાનુમાનેષ વેદિકાવનશોભિત ॥ ૩૮૫ ॥

નારી 'લોગકરા' આદિ આઠ કુમારિકાની અદર તે પાચમી અને છઠી 'તોયધારા' 'વિચિત્રા' એ નામની કહી છે આ કદાચ લખવામાં ભૂલ થઇ હોય અથવા એ એમના નામ હોય ખરીવાત કેવળી લખવાન બાલુ

આ શિખરોના સ્વામી-દેવદેવીઓની રાજધાનીઓ અપરં જમ્બૂદ્વીપમાં મેરૂની હોય છે ૩૮૦

હવે બીજો જે 'વિદ્યુત્પ્રભ' નામનો પર્વત ઉપર કહી ગયા છીએ તે નિષધપર્વતથી છે, કનકાચલાના નૈર્ઋત્યકોણમાં 'પદ્મ' વિજયથી પૂર્વદિશાએ આવ્યો છે ૩૮૧

સુવર્ણમય હોવાથી, વિદ્યુત્-વિજળીસમાન ચમકતો હોઇને, અથવા વિદ્યુત્પ્રભ નામનો એ અધિષ્ઠાપક દેવ હોઇને, એનું 'વિદ્યુત્પ્રભ' નામ પડેલું છે ૩૮૨

આ વિદ્યુત્પ્રભ પર્વતને નવ શિખરો છે, તે આ પ્રમાણે — (૧) સિદ્ધાયતન, (૨) વિષ્ણુ, (૩) દેવકુર, (૪) બ્રહ્મરૂઢ, (૫) કનક, (૬) સૌવસ્તિક, (૭) સીતોદા, (૮)

નૈર્ઋત્યાં મન્દરાત્ જ્ઞેયમાદ્યં કૂટચતુષ્ઠયમ્ ।

પઠાદુત્તરતસ્તુર્યાન્નૈર્ઋત્યા પચમં મતમ્ ॥ ૩૮૬ ॥

દક્ષિણોત્તરયા પક્ત્યા શેષ કૂટચતુષ્ઠયમ્ ।

માનતોઽપિ કૂટાનિ હિમવદ્ગિરિકૂટવત્ ॥ ૩૮૭ ॥

નવમ નિપધાસન્ન દક્ષિણસ્યાં કિલાષ્ટમાત્ ।

સર્વથા માલ્યવદ્ભાવિહરિસ્સહસમં ચ તત્ ॥ ૩૮૮ ॥

જ્ઞેયા ચમરચચાવદેતકૂટપતેર્હરેઃ ।

મેરોરપાચ્યાં નગરી જમ્બૂદ્વીપે પરત્ર સા ॥ ૩૮૯ ॥

તથોક્તં જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રે । જહા માલવંતસ્ત હરિસ્સહકૂડે તહ
ચેવ હરિકૂડે રાયહાણી તહ ચેવ દાહિણેણં ચમરચચારાયહાણી તહ
ણેયઞ્ચા ॥ ક્ષેત્રસમાસવૃત્તાવપિ સા ચમરચચારાજધાનીવત્ પ્રત્યેયા ઇતિ ॥

શેષકૂટપતીનાં તુ નગર્યો વિજયોપમા. ।

જમ્બૂદ્વીપેઽન્યત્ર મેરોર્દક્ષિણસ્યાં યથાયથમ્ ॥ ૩૯૦ ॥

શતભવલ અને (૯) હરિદ્રૂટ અને એની આસપાસ પણ પદ્મવેદિકાઓ અને ખગીયાઓ
શેાલી રહ્યા છે ૩૮૩-૩૮૫

એ નવ શિખરોમાથી પહેલા ચાર મેરૂપર્વતથી નૈર્ઋત્યોણ્ણમા આવેલા છે પાચમુ શિખર
છઠ્ઠાથી ઉત્તરે અને ચોથાથી નૈર્ઋત્યમા આવેલુ છે વળી શેષ ચાર રહ્યા તે ઉત્તરથી દક્ષિણ એક
હારમા રહેલા છે ૩૮૬-૩૮૭

એ નવ શિખરોમાથી આઠનું માન હિમવત પર્વતના ગિખરસમાન છે

અને નવમુ શિખર જે આઠમાથી દક્ષિણે નિપધપર્વતની નજદીક છે એનું માન માલ્યવાન
પર્વતના હરિસ્સહશિખર પ્રમાણે છે ૩૮૮

આ નવમા દ્રુટના સ્વામી હરિદેવની રાજધાની, ચમરચચાનગરીનીપેઠે અન્યત્ર
જમ્બૂદ્વીપમા મેરૂની દક્ષિણે છે ૩૮૯

જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રમા પછુ કહ્યું છે કે—આ હરિદ્રૂટ નામનું શિખર છે તે માલ્યવાન પ
ર્વતના હરિસ્સહ શિખર જેણુ સમજણુ, અને આ હરિદેવની રાજધાની પણ ચમરચચા રાજધા
નીની પેઠે દક્ષિણેદિગામા સમજણી હોતસમાસની ટીકામા પણ એને ચમરચચા જેવી કહી છે

દિક્કુમાર્યો નિવસત્ તત્ર પચમપથ્યો ।

પુષ્પમાલાઽનિન્દિતાર્યે શેપેષુ પૂર્વવત્ સુરા ॥ ૩૯૧ ॥

ભોગકરાદિમા ગન્ધમાદનાદ્રિસાનુપુ ।

વસન્ત્યો દિક્કુમાર્યોઽષ્ટૌ યા એવમિહ ભાપિતા ॥ ૩૯૨ ॥

શૈલેષ્વમીપુ ક્રીડાર્થં તાસા વાસો ભવેત્ ધ્રુવમ્ ।

વસન્તિ ચ સ્વસ્વગજદન્તાધોભવનેષ્વિમા ॥ ૩૯૩ ॥

એકૈરગજદન્તાધો દ્વે દ્વે સ્તો ભવને તયોઃ ।

તિર્યગ્લોક વ્યતિક્રમ્યાસુરાદિભવનાસ્પદે ॥ ૩૯૪ ॥

અધોલોકનિવાસિન્યોઽત એવામ્ શ્રુતે મતા ॥

ભૂશુદ્ધિસૂતિવેશમાદિનિયુક્તા જિનજન્મનિ ॥ ૩૯૫ ॥

યથાપિ ઉત્તરકુરુવક્ત્રસ્કારયો યથાયોગ સિદ્ધહરિસ્સહકૂટવર્જકૂટા
ધિપરાજધાન્યો યથાક્રમ વાયવ્યામૈશાન્યાં ચ યથા પ્રાગ્ અભિહિતા
તથા દેવકુરુવક્ત્રસ્કારયો યથાયોગ સિદ્ધહરિકૂટવર્જકૂટાધિપરાજધાન્યો
યથાક્રમ આગ્નેર્યાં નૈર્ઋત્યાં ચ વક્તુમુચિતા તથાપિ પ્રસ્તુતસૂત્રસન્મગ્નિષ્

શેષ શિખરેના સ્વામીઓની રાજધાનીઓ વિષયા રાજધાનીની પેઠે અન્ય ૪ જમૂદ્રી
પમા મેરૂથી દક્ષિણે કહી છે ૩૯૦

એ શિખરેમાના પાચમા અને છઠ્ઠાપર પુષ્પમાળા અને અનિન્દિતાનામની દિક્કુમારિ
કાઓ રહે છે અને શેષ સાત શિખરે પર પૂર્વવત દેવોના વાસ કહ્યો છે ૩૯૧

ગન્ધમાદન વગેરેના શિખરે પર લોગ કરા વગેરે આઠ દિક્કુમારિકાઓના વાસ કહ્યો છે તે
સ બધા એમ સમજવું કે એઓ ત્યાં ક્રીડા કરવા જતી આવતી રહે છે બાકી એઓ (ખરી
રીતે) રહે છે તો ગજદન્તોના અધોભુવનમા પ્રત્યેક ગજદન્તની નીચે એઓના બળે લવનો છે
અને એ તીર્થલોકને મૂકીને અસુરાદિકના લવનો આવે છે ત્યાં છે એમને શાસ્ત્રમા અધોલોકમા
વસનારી કહી છે તે આજ હેતુને લઈને કહી છે વળી એઓનું કાર્ય જિનલગવાનના જન્મ
વળતે ભૂમિશુદ્ધિ કરવા સબધી તથા સૂતિકાગૃહ સબધી છે ૩૯૨-૩૯૫

પૂર્વે ઉત્તરકુરુના વક્ત્રસ્કારોમા, સિદ્ધહરિસ્સહ કૂટ વરણને અન્ય શિખરેના સ્વામીઓની
રાજધાનીઓ અનુક્રમે વાયુ યજ્ઞોભુમા અને ઇગ્નિનકોભુમા યથાયોગ કહેવી છે તે પ્રમાણે દેવકુરુના
વક્ત્રસ્કારોમા, સિદ્ધહરિદ્રુદ શિવાયના શિખરેના અધિપતિઓની રાજધાનીઓ અનુક્રમે
અગ્નિકોભુ અને નૈરઋત્યકોભુમા યથોચિત કહેવી એમને પણ પ્રસ્તુત સૂત્રની એક

યાવત્ આદર્શોષુ પૂજ્યધીમલયગિરિકૃતક્ષેત્રવિચારવૃત્તૌ ચ તથા દર્શના-
ભાવાત્ અસ્માભિરપિ રાજધાન્યો દક્ષિણેન ઇતિ અલેખિ । ઇતિ શ્રી-
જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિદ્ધતૌ ॥

અનયોઃ નગયોઃ દૈર્ઘ્યવ્યાસોચ્ચત્વાદિક સમમ્ ।

ગન્ધમાદનસન્માલ્યવતોરિવ ત્રિભાવ્યતામ્ ॥ ૩૧૬ ॥

સન્ત્યથાભ્યા પર્વતાભ્યામકપાલીકૃતા હવ ।

મેરોર્દક્ષિણતો દેવકુરવો નિપધાદુદક્ ॥ ૩૧૭ ॥

અત્ર દેવકુરુર્નામ દેવઃ પલ્યોપમસ્થિતિઃ ।

વસત્યતસ્તથા ક્યાતા યદ્વેદ નામ શાશ્વતમ્ ॥ ૩૧૮ ॥

ધનુઃપૃષ્ઠવ્યાસજીવાદિક માન તુ ધીધનૈઃ ।

અત્રાપ્યુત્તરકુરુવદ્વિજ્ઞેયમવિજેષિતમ્ ॥ ૩૧૯ ॥

કિન્ત્વત્ર નિપધાસન્ના જીવા કલ્પ્યા વિચક્ષૌ 。

વિદ્યુત્પ્રભસૌમનસાયામાનુસારતો ધનુઃ ॥ ૪૦૦ ॥

પણ પ્રત-નકલ-મા કે પૂજ્યધીમલયગિરિકૃત ક્ષેત્રવિચારની ટીકામાં પણ એમ નથી દેખાતું તેથી
અમોએ પણ એમ ન લખતા એ રાજધાનીઓ દક્ષિણમાં હોવાનું લખ્યું છે આમ શ્રી જમ્બૂ-
દ્વીપપ્રજ્ઞસિદ્ધતૌની ટીકામાં હકીકત છે

આ ' સૌમનસ ' અને ' વિદ્યુત્પ્રભ ' પર્વતોની લાગણીપડોળાઇ અને ઉચ્ચ વગેરે
મધ્ય ગન્ધમાદન અને માત્યવાન પર્વતોની પેઠે સમજવું ૩૮૬

હવે મહાવિદેહક્ષેત્રના ચોથા વિભાગ ' દેવકુરુ ' વિષે

આ બેડ પર્વતોના યોગામાં ગ્ય હોયની એવું ' દેવકુરુક્ષેત્ર ' મેરુથી દક્ષિણે અને
નિપધાસ્યથી ઉત્તરે છે ૩૯૭

અહિ દેવકુરુ નામનો એક પ-યોપમના આયુધવાળો દેવ રહે છે એના નામ પરથી એ
નામ પડેલું સમજવું, અથવા એ નામ એકે શાશ્વત જ નામ છે એમ સમજવું ૩૯૮

એના ધનુ પૃષ્ઠ, વ્યાસ, જ્યા (જીવા) વગેરે સર્વનું પ્રમાણ નિર્વિશેષપણે ઉત્તરકુરુની પેઠે
સમજ લેવું ૩૯૯

પરંતુ અહિ ' જીવા ' નિષધપર્વતપાસે કલ્પવી અને ધનુ પૃષ્ઠ વિદ્યુત્પ્રભ અને
સૌમનસ પર્વતોની લાગણીને અનુસારે ક-પવું ૪૦૦

શતાન્યષ્ટ યોજનાનાં ચતુર્વિંશદ્યુતાનિ ચ ।

ચતુર સાતિકાન્ ભાગાન્ વ્યતીત્ય નિષધાચલાત્ ॥ ૪૦૧ ॥

શીતોદાયા. પૂર્વતટે વિચિત્રકૂટપર્વતઃ ।

ચિત્રકૂટ. પરતટે સામસ્ત્યાથમકોપમૌ ॥ ૪૦૨ ॥ યુગ્મમ્ ॥

કિન્ત્વેતસ્ત્રામિનોર્નૂનં વિચિત્રચિત્રદેવયો ।

જમ્બૂદ્વીપેઽન્યત્ર પુર્યો મેરો. દક્ષિણતો મતે ॥ ૪૦૩ ॥

અથૈતાભ્યાં પર્વતાભ્યામુત્તરસ્યામમી સ્મૃતા ।

હદાઃ પચોત્તરકુરુહદતુલ્યા. સ્વરૂપતઃ ॥ ૪૦૪ ॥

નિષધાચલસકાશશતપત્રાદિશોભિત

નિષધાલ્યસુરાવાસ પ્રથમો નિષધહદઃ ॥ ૪૦૫ ॥

સ દેવકુરુસંસ્થાનશતપત્રાલકૃત ।

દેવકુર્વમરાવાસો હદો દેવકુરુ પર ॥ ૪૦૬ ॥

સૂરનામા તૃતીયસ્તુ હદઃ સૂરસુરાશ્રિતઃ ।

સુલસસ્વામિકસ્તુર્યો હદઃ સ્યાત્ સુલસાભિધઃ ॥ ૪૦૭ ॥

નિષધાચળથી આઠસો ચોત્રીશ ચોજન અને ચાર સપ્તમાથ જેટલું મૂકીને શીતોદા નદીના પૂર્વતટપર ‘વિચિત્રકૂટ’ નામે પર્વત છે અને એના પશ્ચિમ તટપર ‘ચિત્રકૂટ’ નામે પર્વત છે એ બેજિતુ સમઝ સ્વરૂપ ધમકપર્વતો જેવું મમજી લેવું ૪૦૧-૪૦૨

પરન્તુ એમના સ્વામી ચિત્રદેવ અને વિચિત્રદેવની શબ્દધાનીઓ છે તે અન્યત્ર જમ્બુ દ્વીપમા મેરૂની દક્ષિણે કહેલી છે ૪૦૩

હવે આ બેઉ પર્વતથી ઉત્તરે ઉત્તરકુરૂના દ્રહ સરખા પાથ દ્રહ છે ૪૦૪

પહેલો ‘નિષધ’ નામનો છે તેમા નિષધપર્વત જેવા કમળો શોભી રહ્યા છે અને તે વગી નિષધ નામના દેવનો આવાસરૂપ છે ૪૦૫

બીજો ‘દેવકુરૂ’ નામનો દ્રહ છે તે દેવકુરૂના આકારના કમળોથી મનહર જણાય છે અને એમા દેવકુરૂ નામનો દેવ વસે છે ૪૦૬

ત્રીજો ‘સૂર’ નામનો દ્રહ છે તેમા સૂર નામનો દેવ રહે છે ચોથો ‘સુલસ’ નામનો છે તેનો સ્વામી ‘સુલસ’ દેવ છે ૪૦૭

ભૂષિતઃ શતપત્રાચૈ. વિદ્યુદુદ્યોતપાટલૈઃ ।

વિદ્યુત્પ્રભઃ પંચમઃ સ્યાદ્વિદ્યુત્પ્રભાધિદૈવતઃ ॥ ૪૦૮ ॥

પદ્મપદ્મપરિચ્છેપતત્સહ્યાભવનાદિકમ્ ।

અત્રાપિ પદ્મહૃદવત્ વિજ્ઞેયમવિશેષતઃ ॥ ૪૦૯ ॥

પૂર્વપશ્ચિમવિસ્તીર્ણાઃ તે દક્ષિણોત્તરાયતા ।

પ્રાક્ પ્રત્યક્ ચ દશ દશકાંચનાચલચારવ ॥ ૪૧૦ ॥

કાંચનાદ્રિહૃદેશાનામેષાં વિજયદેવવત્ ।

સમૃદ્ધાનાં રાજધાન્યો દક્ષિણસ્યાં સુમેરુતઃ ॥ ૪૧૧ ॥

વિચિત્રચિત્રૌ નિપધાત્ યાવદ્દૂરે વ્યવસ્થિતૌ ।

વિચિત્રચિત્રશૈલાભ્યા તાવતા નિપધો હૃદઃ ॥ ૪૧૨ ॥

દ્વિતીયાદિહૃદાનામપ્યેવમન્યોઽન્યમન્તરમ્ ।

તુલ્યં તથાન્તિમહૃદચ્છેત્રપર્યન્તયોરપિ ॥ ૪૧૩ ॥

યતા શીતાસ્પર્દ્યૈવ શીતોદયા દ્વિધાકૃતાઃ ।

પૂર્વાપરાર્ધભાવેન સદેવકુરવોઽપિ હિ ॥ ૪૧૪ ॥

પાચમાતુ નામ વિદ્યુત્પ્રભ છે એ વિદ્યુત-વિજળી જેવા અગકાટ મારતા કમળોધી શોભિતો છે અને એનો આખી વિદ્યુત્પ્રભ નામે દેવ છે ૪૦૮

આ પાચે દ્રહોના મુખ્ય ડમળ, ફરતા ડમળવલ્લયો, એમની સખ્યા, એઓના ભવન વગેરે સર્વસ્વ નિર્વિશેષપણે પદ્મદ્રહની પેઠે સમજી લેવા ૪૦૯

એઓ પૂર્વપશ્ચિમ પહોળા છે અને ઉત્તરદક્ષિણ લાંબા છે વળી એમની પૂર્વ તથા પશ્ચિમ બેઠ દિશાઓમા દશદશ સુદર સુવર્ણપર્વતો છે ૪૧૦

વિજયદેવની જેવી સમૃદ્ધિવાળા આ મુવર્ણગિરિના દ્રહોના આખીઓની રાજધાનીઓ મેરઠી દક્ષિણ દિશામા છે ૪૧૧

નિપધપર્વતથી જેટલા વિચિત્ર અને ચિત્ર પર્વતો છે તેટલો જ વિચિત્ર અને ચિત્રપર્વ તોથી નિપધ દ્રહ છે ૪૧૨

એ પછીના બીજા મર્વ દ્રહો પણ એટલું જ પરસ્પર અન્તર છે વળી અન્તિમ દ્રહ અને ક્ષેત્રના પર્યન્ત વચ્ચે પણ એટલું જ અન્તર છે ૪૧૩

આ દેવકુરક્ષેત્રને પણ શીતોદા નદીઓ, બાણે શીતા નદીની સ્પર્દાથીજ હોયની એમ, પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધ-એમ બે ભાગમા બેઠેથી નાખ્યું છે ૪૧૪

શીતોદાયાસ્તુ યત્પ્રાચ્યાં તત્પૂર્વાર્દ્ધમિહોચ્યતે ।

શીતોદાયા પ્રતીચ્યા યદપરાર્દ્ધ તદીહિતમ્ ॥ ૪૧૫ ॥

તત્રૈતાસામપરાર્દ્ધમધ્યભાગે નિરૂપિત ।

સમાન શાલ્મલીવૃક્ષો જમ્બૂવૃક્ષેણ સર્વથા ॥ ૪૧૬ ॥

કિંચૈતચ્છાલ્મલીપીઠ રચાત રજતનિર્મિતમ્ ।

પ્રાસાદભવનાન્ત સ્થાઃ કૃટા અપ્યત્ર રાજતા. ॥ ૪૧૭ ॥

શિખરાકૃતિમત્ત્વેન રૂપાતોઽય કૃટશાલ્મલી ।

વેણુદેવાલ્ય. સુપર્ણજાતીયોઽસ્ય ચ નાયક ॥ ૪૧૮ ॥

તથોક્ત સ્થાનાગસૂત્રદ્વિતીયસ્થાનકે । તત્થળ દો મહતી મહાલયા
મહદુમા પળણ્ણા યાવત્ કૂટસામલી ચેવ જમ્બૂ ચેવ સુદસણા । તત્થળ દો
દેવા મહિદ્વિયા જાવ મહાસોલ્લાપલિશ્રોવમઠિતીયા પરિવસતિ । ત ગરુલે
ચેવ વેણુદેવે અણાદીષ ચેવ જમ્બૂદિવાહિવહ્ । एतद्वृत्तावपि गरुड सुपर्ण
कुमारजातीयो वेणुदेवो नाम्ना इत्यादि ॥ एवच न अय सुपर्णकुमाराणा
दाक्षिणात्य इन्द्र सभाव्यते । किन्तु अन्य एव । तस्य हि इन्द्रत्वेन सार्ध-
पल्योपमरूपाया उत्कृष्टस्थितेर्न्याय्यत्वात् । अय तु पल्योपमस्थितिक इति ॥

જે ભાગ શીતોદાયા પૂર્વમાં છે તે પૂર્વાર્દ્ધદેવકુટ, અને જે ભાગ એની પશ્ચિમે છે તે પ
શ્ચિમાર્દ્ધદેવકુટ—એવા નામથી ઓળખાય છે ૪૧૫

પશ્ચિમાર્દ્ધદેવકુટના મધ્યભાગમાં સર્વથા જમ્બૂવૃક્ષ જેવું એક શાલ્મલીવૃક્ષ છે ૪૧૬

પરંતુ એ શાલ્મલીવૃક્ષનું પીઠ રૂપરમય છે તેમજ પ્રાસાદ, ભવન અને અન્તર્ય કટો
પણ રૂપરમય છે ૪૧૭

એનો આકાર એક શિખર જેવો હોવાથી એ ‘કૃટશાલ્મલી’ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ છે
વળી સુપર્ણજાતીય વેણુદેવ નામે દેવ એનો સ્વામી છે ૪૧૮

આ સ બ ધ મા સ્થાનાગસૂત્રના બીજા ‘સ્થાન’ મા કહ્યું છે કે—ત્યાં જે મહાલયકપ જે મહાન
વૃક્ષો કહેલા છે એક કૃટશાલ્મલી અને બીજું સુદર્શન જાળવૃક્ષ ત્યાં વળી મહાન સમુદ્ધિવાળા,
અત્યન્ત સુખી અને પયોપમના આયુષ્યવાળા જે દેવો રહે છે એક સુપર્ણજાતીય વેણુદેવ
અને બીજો જમ્બૂદાપનો સ્વામી અનાદિતદેવ એની ટીકામાં પણ ‘સુપર્ણજાતીય એટલે ગર્
ડનાતિનો વેણુદેવ’ એમ છે વળી આ દેવ સુપર્ણકુમારોનો દક્ષિણ દિશાનો ધર્મ સંભવતો
નથી એ બીજો જ દેવ હોવો એમ એ કેમકે ઇન્દ્રદેવની ઉત્કૃષ્ટ ગિયતિ દોઢ પયોપમની હોય,
અને આ દેવની તો એક પ યોપમની છે

મતાન્તરે તુ ક્રીડાસ્થાનમયં વૃક્ષ સ્યાત્સુપર્ણકુમારયોઃ ।

વેણુદેવવેણુદાલિસુર્યોરુમયોરપિ ॥ ૪૧૯ ॥

તથા ચાહ મૂત્રકૃતાગચૂર્ણિકૃત્ શાલ્મલીવૃક્ષવક્તવ્યતાવસરે । તત્થ
વેણુદેવે વેણુદાલી ય વસઈ ॥ તયોર્હિ તત્ ક્રીડાસ્થાનમિતિ ॥

સ્વરૂપમુત્તરકુરુતિરશ્વા યદીરિતમ્ ।

આયુઃશરીરમાનાદિ તદત્રાપ્યનુવર્તતે ॥ ૪૨૦ ॥

કુરવો દ્વિવિધા સમા ઇમાઃ સુપમાભિ સુતમાં પરસ્પરમ્ ।

મિલિતા કલહાય મેરુણા પ્રવિભક્તા ઇવ મધ્યવર્તિના ॥ ૪૨૧ ॥

વિશ્વાશ્ચર્યદકીર્તિકીર્તિવિજયશ્રીવાચકેન્દ્રાન્તિષ

દ્રાજશ્રીતનયોઽતનિષ્ટ વિનય શ્રીતેજપાલાત્મજ ।

કાઠ્ય યતિકલ્લ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્વપ્રદીપોપમે

સર્ગ સસદશઃ સમાતિમગમદ્વિદ્વત્પ્રમોદપ્રદઃ ॥ ૪૨૨ ॥

इति सप्तदश सर्ग ।

ખીનો મત એમ કે આ વૃક્ષ ' વેણુદેવ ' અને ' વેણુદાલિ ' નામના સુપર્ણકુ
મારોને ક્રીડા કરવાના સ્થાનરૂપ કે ૪૧૯

એ સળધમા મૂત્રકૃતાગની ચૂર્ણી-ટીકામા નાતમલીવૃક્ષના વર્ણનપ્રસંગે કહ્યું કે—
આ વેણુદેવ અને વેણુદાલિ દેવ રહે છે, કેમકે એ બેજાનું એ ક્રીડાસ્થાન છે

આ દેવકુરુના મનુષ્ય અને તિર્યચાનુ આયુષ્ય, શરીરમાન આદિ સ્વરૂપ ઉત્તરકુરુના
મનુષ્ય આદિકનુ કહી ગયા છીએ તે પ્રમાણે મમણ લેવુ ૪૨૦

કુરુક્ષેત્રના બેઠા વિભાગમા સુપમા આરો વર્તે છે એટલે પરસ્પર મમાનતાને લક્ષને
બેઠે બાણે વઢનાડે જવા સામમામા મળ્યા હોય અને મધ્યમ્ય એવા મેરુએ મધ્યસ્થ મળને
એમને જૂદા યાદયા હોયની એવા લાગે કે ૪૨૧

જેમની કીર્તિ શ્રવણ કરીને અગિલ જગત આશ્ચર્યમા લીન થઈ ગયું છે એવા ત્રીકીર્તિ
વિજયઉપાધ્યાયના અન્તેવામી, અને માતૃશ્રી રાજબાઈ તથા પિતા તેજપાળના સુપુત્ર વિન
યવિજય ઉપાધ્યાયે—જગતના નિશ્ચિત તત્વોને પ્રકટ બતાવી આપવામા નીપડે જેવા-રથેલા
આ કાવ્યચયનો વિદ્વદર્શને પ્રમોદ આપનારા મત્તરમો સર્ગ સમાપ્ત થયો

सत्तरमो सर्ग समाप्त.

અથ અષ્ટાદશ સર્ગ ।

પાર્શ્વ શલેશ્વરોત્તંસ નત્વા તત્વાવબોદધમ્ ।
 સ્વરૂપ સ્વર્ણશૈલસ્ય યથાશ્રુતમથોચ્યતે ॥ ૧ ॥
 ઉત્તરસ્યાં સ્થિતો દેવકુરુભ્ય કનકાચલ ।
 ઉત્તરાભ્ય કુરુભ્યશ્ચ દક્ષિણસ્યા પ્રતિષ્ઠિત ॥ ૨ ॥
 પ્રત્યક્ પૂર્વવિદેહેભ્ય પ્રાક્ પશ્ચિમવિદેહત ।
 રત્નપ્રભાચક્રનાભિરિવ મધ્યેઽસ્યવસ્થિત ॥ ૩ ॥
 નિમિચ્છેતોર્ભુવનપર્યાયભાહસમ્ભવે ।
 ભ્રમત કાલચક્રસ્ય ભ્રમિદણ્ડ ઇવોચ્છિદ્ધત ॥ ૪ ॥
 માનદણ્ડ ઇવોદસ્તો જમ્બૂદ્વીપમીમીપયા ।
 તથૈવ સ્થાપિતો ધાત્રા મેય મત્વાભિતોલ્યકમ્ ॥ ૫ ॥
 સ્તિન્ધયોર્ધ્વીકૃતો ધાત્રીમાત્રા સ્વાંકેઽતિકૌતુકાત્ ।
 નીલચૂલો વાલ ઇવ પ્રભાવલયચોલક. ॥ ૬ ॥

સર્ગ ૧૮ મો

હવે, સત્ય વસ્તુસ્થિતિ સમજાવનાર એવા શ્રીશંખેશ્વરપાર્શ્વનાથને નમસ્કાર કરીને મેરૂપર્વતનું શાસ્ત્રોક્ત સ્વરૂપ કહું છું ૧

આ મેરૂપર્વત દેવકુરુની ઉત્તરે અને ઉત્તરકુરુની દક્ષિણે આવેલો છે ૨

એ, પૂર્વવિદેહની પશ્ચિમે અને પશ્ચિમવિદેહની પૂર્વે-બાજે રત્નપ્રભાકરૂપી ચક્રની ધરી હોયની એમ વચ્ચોવચ્ચ રહેલો છે ૩

વળી એ, જગતના પર્યાયરૂપી કામવાસલુ ઉતારવામા નિમિત્તબૂત એવું જે કાળરૂપી ચક્ર-તેને ફેરવવાનો દાટો હોયની એમ ઉચો ઉલો રહેલો છે ૪

વળી એ, બાજે વિધાત્રાએ જમ્બૂદ્વીપને માપવાની ઇચ્છાથી જ એ કરેલો, અને પછી મેયવસ્તુને તોળવાની સમજીને એમને એમ ધરી રાખેલો, (વિધાતાનો) માનદ હોયની એવો લાગે છે ૫

વળી એ, બાજે પૃથ્વીરૂપી ત્રેનાળુ માતાનો-કૌતુકથી જોળામા ઉલો રાખેલો, કાન્તિરૂપી વચ્ચ અને શ્યામશિખા વાળો-બાગક હોયની એવો લાગે છે ૬

ચન્દ્રાર્કગ્રહનક્ષત્રતારાવૃષભસંતતેઃ ।

ભ્રમન્ત્યા મનુજક્ષેત્રે મેઠિદણ્ડ ઇવાહિતઃ ॥ ૭ ॥

નીલવન્નિપધોન્મત્તદન્તિનોર્યુધ્યતોર્મિથઃ ।

મધ્યે સીમાસ્તમ્ભ ઇવ ગજદન્તાદ્રિદન્તયો ॥ ૮ ॥

તિર્યંગલોકમહાઢ્જસ્ય સ્પષ્ટાઘ્રાશાદલશ્રિયઃ ।

વીજકોશ ઇવાન્તઃસ્થઃ પરાગભરર્પિજરઃ ॥ ૯ ॥

જમ્વદ્વીપોરુપોતસ્ય મુક્તસ્ય લવણાર્ણવે ।

કૂપસ્તમ્ભ ઇવોત્ક્ષિપ્તઃ પ્રભાસિતપટાંચિતઃ ॥ ૧૦ ॥

ન્યસ્તપાદો ભદ્રશાલકાનનાસ્તરણોપરિ ।

પશ્યન્નિવોર્ધ્વદમોઽયં નગેન્દ્રઃ સેવિનો નગાન્ ॥ ૧૧ ॥

નરક્ષેત્રકટાહેઽસ્મિન્નાનાપદાર્થપાયસમ્ ।

પવતો વિધિસૂદસ્ય દર્વીદણ્ડ ઇવોન્નતઃ ॥ ૧૨ ॥

પ્રાદુશ્ચૂલઃ સૌમનસોત્તરીયોઽનુજલપ્પ્લુતઃ ।

દેવાર્ચકઇવોન્નન્દિનન્દનારામધૌતિકઃ ॥૧૩॥ એકાદશભિઃ કુલકમ્ ॥

વળી એ, નાણે ફરતા કર્યા કરતા-એવા ચન્દ્રમા, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારાઓ રૂપી બળદોને ફરતી વખતે બાધવા માટે મનુષ્યક્ષેત્રમા ઉભો કરેલો એક ઉચો સ્તંભ હોયની એવો લાગે છે ૭

વળી એ, નાણે પરસ્પર દન્તાદન્તિ યુદ્ધ કરી રહેલા, ગજદન્તારૂપી દાતવાળા નીલવાન અને નિપધ પર્વતોરૂપી (એ) હસ્તીઓની વચ્ચે નાણે મીમામ્ભ ભ હોયની એવો લાગે છે ૮

વળી એ, નાણે આઠ નિર્ભળ દિશાઓરૂપી મુદર પત્રોવાળા તીર્થલિંગરૂપી મહાન કમગર્ત, પુષ્કળપગમને લીધે ખીણ ખીણ ચર્ચિતરહેલું, (અદરતું) બીજકોશ હોયની એવો જણાય છે ૯.

વળી એ, નાણે લવણસમુદ્રમા છોડી મૂકેલા જમ્વદ્વીપરૂપી મહાન પ્રવહણનો, -પ્રભારૂપી સ્વેતસઢવાળો, ઉચો કરેલો રૂપસ્તંભ (કુવો-ડોલ) હોયની એવો લાગે છે ૧૦

વળી એ, નાણે ભદ્રશાળવનરૂપી શમ્યાપર ઉભો રહી, મેવક્રમેવા અન્ય પર્વતો પર ઉપરી-શેઠની જેમ દયામભરી નજર કરી રહ્યો હોયની એવો લાગે છે ૧૧

વળી એ, નાણે મનુષ્યક્ષેત્રરૂપી કઢાયામા વિધિવિધ પદાર્થોરૂપી ક્ષીરાન્ન પદાવતા વિધાત્રા રૂપી રમોયાનો ઉભો -રહેલો કચ્છીનો પાટો હોયની એવો છે ૧૨

एव दशसहस्राणि जातानि धरणीतले ।

विष्कम्भो मेरुशैलस्य सर्वत्रैवं विभाव्यताम् ॥२६॥ विशेषकम् ॥

अथवा प्रकारान्तरेण इदमेव करणम् ।

मूलाद्यत्र योजनादावुत्पत्य ज्ञातुमिष्यते ।

व्यास. तस्मिन् योजनादौ विभक्ते रुद्रसरयया ॥ २७ ॥

यल्लब्ध तन्मूलसत्काद्विस्ताराच्छोधयेत् बुध. ।

यच्छेष तन्मितस्तस्य व्यासोऽभीष्टस्थले यथा ॥२८॥ युग्मम् ॥

कदात्सहस्रमुत्पत्य व्यास जिज्ञाससे यदि ।

सहस्रमेकादशभि भज लब्धमिद पुन ॥ २९ ॥

नवतिर्योजनान्यंशा दश चैकादशात्मकाः ।

कन्दव्यासाच्छोधयेदं તત શેષાણિ યાનિ તુ ॥ ૩૦ ॥

योजनाना सहस्राणि दशैतावान्महीतले ।

विष्कम्भः स्वर्णशैलस्य सर्वत्रैव विभाव्यताम् ॥३१॥ विशेषकम् ॥

अथ व्यासानुसारेण सर्वत्र उच्चैरज्ञानाय करणम् ।

એમા એકહજાર ઉમેરેા એટલે દશહજાર યોજન થયા આ મેરુપર્વતની પૃથ્વીતળ પાસેની પહોળાઇ થઇ અને એ પ્રમાણે સર્વ સ્થળે બાણી લેવુ ૨૪-૨૬

વળી એક બીજી યુક્તિ —

મૂળથી ઉંચે ચઢતા હરકોઈ સ્થળ-ભાગનેા વ્યાસ બાણવા માટે, એટલુ ઉંચે ચઢ્યા એને અગ્યારવડે ભાગવા જે આક આવે એને મૂળની પહોળાઈમાથી બાદ કરવા જે વધે તે તે સ્થળ કે ભાગની પહોળાઈ બાણવી ૨૭-૨૮

જેમકે, મૂળથી એકહજાર યોજન ઉંચેના ભાગની પહોળાઈ બાણવી હોય તો એ હજારને અગ્યારવડે ભાગવા એટલે નેવુ પૂર્ણક દશઅગ્યારાશ યોજન આવશે. એને, મૂળની પહોળાઈના યોજનમાંથી બાદ કરવા બાદ કરતા દશહજાર રહેશે-એટલા યોજન મેરુપર્વતનો તે ભાગનો વિષ્કમ્ભ સમજવો. એજ પ્રમાણે સર્વત્ર સમજી લેવુ ૨૯-૩૧

હવે વ્યાસને અનુસારે અર્થાત્ વ્યાસ ઉપરથી ઉંચાઈ બાણવાની યુક્તિ નીચે પ્રમાણે —

યાવાન્ યત્રાસ્ય વિસ્તારો નિશ્ચિતો ભૂતલાદિષુ ।

તસ્મિન્મૂલસ્ય વિસ્તારાચ્છોધિતે યત્તુ શિષ્યતે ॥ ૩૨ ॥

ગુરુયં તદેકાદશભિઃ યદ્ભવેત્તત્રપ્રમાણતઃ ।

ઉચ્ચત્વમસ્ય વિષ્કમ્ભસ્યાનુસારેણ તથથા ॥ ૩૩ ॥ યુગ્મમ્ ॥

યોજનાના સહસ્રાણિ દશ વ્યાસોઽસ્ય ભૂતલે ।

મૂલવિષ્કમ્ભતસ્તેષુ વિશોધિતેષ્વદઃ સ્થિતમ્ ॥ ૩૪ ॥

નવતિર્યોજનાન્યશા દશ ચૈકાદશાત્મકાઃ ।

અસ્મિન્નૈકાદશગુણે સહસ્રમિયમુચ્ચતા ॥ ૩૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥

મૂલભૂતલયોર્મધ્યે સર્વત્રૈવ વિભાવ્યતામ્ ।

વિસ્તારસ્યાનુસારેણ તુંગત્વમીપ્સિતાસ્પદે ॥ ૩૬ ॥

અથ સર્વત્ર વિષ્કમ્ભવૃદ્ધિહાનિજ્ઞાનાય કરણમ્ ।

ઉપરિતને વિસ્તારેઽધસ્તનવિસ્તારતઃ કૃતે દૂરમ્ ।

તન્મધ્યવર્તિશૈલોચ્છ્રયેણ શેષે હૃતે વિદુષા ॥ ૩૭ ॥

અલ્પલઘ્વં તદુભયતો વૃદ્ધિર્ગિરિમૌલિતો દ્વ્યધઃપતને ।

તાવત્યેવ ચ હાનિર્મૌલાવારોહણેઽધસ્તઃ ॥ ૩૮ ॥ યુગ્મમ્ ॥

તળીએ કે હુડકોઈ જગ્યાએ જેટલી નિશ્ચિત પહોળાઈ હોય તેને મૂળની પહોળાઈમાથી બાદ કરવી જે બાકી રહે એને અગ્યારે ગુણવા એમ કરતા જે આકડો આવે એ એ મથળની ઉંચાઈ સમજવી ૩૨-૩૩

દ્દશાન્ત તરીકે, મેરૂપર્વતની પૃથ્વીતળપરની પહોળાઈ દશહજાર યોજન છે એને મૂળની પહોળાઈમાથી બાદ કરતા નેત્રુ પૂર્ણાંક દશઅગ્યારાશ શેષ (યોજન) રહે છે એ શેષ ૨૬૫ એને અગ્યારે ગુણુા જેટલે એક હજાર આવ્યા એ એ મથળનો ઉંચાઈ સમજવી ૩૪-૩૫

એવી રીતે મેરૂપર્વતના મૂળ અને ભૂતળ વચ્ચે સર્વત્ર, ઇચ્છિત મથળની પહોળાઈ પરથી ઉંચાઈ બાકી શકાય છે ૩૬

હવે સર્વત્ર પહોળાઈની વધઘટ બાજુવા માટે નીચે પ્રમાણે યુક્તિ છે —

નીચેની પહોળાઈમાથી ઉપલાબાગની પહોળાઈ બાદ કરવી શેષ રહે એને પર્વતની મધ્યવર્તિ ઉંચાઈએ ભાગવા એમ કરતા જે આકડો આવે એ શિખરથી નીચે ઉત્તરતાં જેડ બાજુએ ‘વૃદ્ધિ’ સમજવી, અને નીચેથી ઉપર ચઢતા જેડ બાજુએ ‘હાનિ’ સમજવી. ૩૭-૩૮

તથા હિ । સાહસ્યે મૌલિવિષ્કમ્ભે કન્દવ્યાસાદ્વિશોધિતે ।

શેષ નવત્યધિકાનિ શતાનિ નવતિ. સ્થિતમ્ ॥ ૩૯ ॥

અશા દશૈકાદશોત્યા. ચૈર્ષાં કર્તું સર્વર્ણનમ્ ।

યોજનાનાં રાશિમેકાદશભિર્ગણયેત્ બુધ. ॥ ૪૦ ॥

ભાગાન્ દશોપરિતનાન્ ક્ષિપેજ્ઞાતા ઇમે તત્ ।

લક્ષ્ ભાજ્યરાશિમેન ક્વચિત્ સસ્યાપયેત્ બુધ ॥ ૪૧ ॥

નગોચ્છ્રયો લક્ષરૂપાં ભાજકો રુદ્રસગુણ ।

લક્ષારયેકાદશ જાતસ્ત ભાગાર્યમથો ન્યસેત્ ॥ ૪૨ ॥

અલ્પત્વેન વિભાજ્યસ્ય મૂયસ્ત્વાત્ ભાજકસ્ય ચ ।

ભાગાપ્રાપ્ત્યાપવર્ત્યેતે લક્ષેણ ભાજ્યભાજકૌ ॥ ૪૩ ॥

ઉપર્યેક સ્થિતોઽધસ્તાદેકાદશ સ્થિતા તત્ ।

લબ્ધ ઇકાદશ ભાગો યોજન યોજન પ્રતિ ॥ ૪૪ ॥

યદ્વા ભાજ્ય ભાજકયો ઉભયો લક્ષરૂપયો. ।

રાશિ ભાજ્યોઽશરૂપોઽસ્તિ ભાજકો યોજનાત્મક ॥ ૪૫ ॥

પ્રતિયોજનમેકોઽશ તત્સુખેનૈવ લભ્યતે ।

ઇય મેરોરુભયતો વૃદ્ધિહાની નિરૂપિતે ॥ ૪૬ ॥

જેમકે, મૂળની પહોળાઇમાંથી ચિખરની પહોળાઇના એક હજાર યોજન બાદ કરતા નવ હજાર નેવું પૂર્ણિક દશ અઘ્યારાશ શેષ રહેશે એવું નવર્ણન કરવા માટે અઘ્યારે શુભ્રી દશ અશ છે તે ભેગવી દેવા એટલે એક લાખ લાભ્યરાશિ થઈ એને એક ખાતુએ મૂકી રાખે। ૩૯-૪૧

હવે પર્વતની ઉચાઇ એક લક્ષ યોજનની છે એને પણ અઘીઆરે શુભ્રા એટલે અઘ્યા રલક્ષ લાભકરાશિ થઈ ૪૦

આમ લાભ્યરાશિ જે એક લક્ષ યોજન છે તે આ લાભકરાશિથી અપ આવી માટે ભાગ ચાલશે નહીં માટે લાભ્યલાભકને ઉલટાવી નાખે। ૪૩

એટલે ઉપર એક રહેશે અને નીચે અઘ્યાર રહેશે અર્થાત્ યોજનયોજનપ્રત્યે એક અઘ્યારાશ ભાગ આવ્યો ૪૪

અથવા લાભ્યરાશિ અને લાભકરાશિ-એ જેઉંમા લાભ્યરાશિ અશડપ છે અને

જ્ઞાતુમિષ્ટે વૃદ્ધિહાની તત્ર યથેકપાર્શ્વત ।

દ્વાવિશતિવિભક્તસ્ય યોજનસ્ય લવસ્તદા ॥ ૪૭ ॥

તત્ર અથ ભાવ ।

યાવદુત્પત્યને કન્દાદગુલયોજનાદિકમ્ ।

एकादश तस्य भागो कन्दव्यासात् क्षय व्रजेत् ॥ ४८ ॥

તથાહિ । एकादशस्वगुलेषु समुत्क्रान्तेषु मूलतः ।

क्षीयते मूलविष्कम्भात् संपूर्णमेकमगुलम् ॥ ४९ ॥

योजनेष्वपि तावत्सु समुद्यातेषु मूलतः ।

क्षीयते मूलविष्कम्भात् संपूर्णमेकयोजनम् ॥ ५० ॥

एवं योजनशतसहस्रेष्वपि भाव्यम् ॥

अत एव योजनाना सहस्रे मूलतो गतः ।

नवतिः योजनान्यशा एकादशोद्भवा दश ॥ ५१ ॥

एतावानेकादशोऽंशः सहस्रस्य क्षय गतः ।

ततः सहस्राणि दश विष्कम्भो धरणीतले ॥ ५२ ॥

ભાજકશાશિ યોજન૪૫ ૭ તેથી પ્રતિયોજને એકેક ભાગ આવ્યા આ એક અગ્યાગશ યોજન વધઘટ આવી એ એકની એક બાબુની વધઘટ આવી ૪૫-૪૬

પર તુ જો એક જ બાબુની વધઘટ બાબુવા માગતા હો તો, તે એક યોજનનો બાવીશમો ભાગ છે ૪૭

એનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે —

મૂળથી જેટલા અગુલપ્રમાણુ કે યોજનપ્રમાણુ ઉંચે ચઢીએ તેનો અગ્યારમો અશ મૂળની પહોળાઈથી ઓછો થાય ૪૮

અમકે, મૂળથી અગ્યાર અગુલ ઉપર ચઢીએ ત્યાની પહોળાઈ મૂળની પહોળાઈથી એક અગુલ ઘટે છે, અને મૂળથી અગ્યાર યોજન ઉપર ચઢીએ ત્યાની પહોળાઈ મૂળની પહોળાઈથી એક યોજન ઘટે છે ૪૯-૫૦

લાખે યોજનમા એજ પ્રમાણે બાબુવા ધારા કે મૂળથી એક હબ્બા યોજન ઉંચે ચઢ્યા તો એ હબ્બરને અગ્યાર ભાગતા જે નેતુ પૂર્ણાક દમ અગ્યાગશ યોજન આવ્યા એટલા પુરતો, એ મ્યજનો વ્યાસ મૂળના ન્યામથી ઓછો થયો એટલે કે એકની, પૃથ્વીતળઆગળની પહોળાઈ દમ હબ્બર યોજન ગરાગર મળી ગઈ ૫૧-૫૨

एकादशस्वेकादशस्वतिक्रान्तेषु भूमित ।

सहस्रेषु किलैकैक सहस्रं व्यासतो हूसेत् ॥ ५३ ॥

एव च नवनवते सहस्राणामतिक्रमे ।

शिरोभागेऽस्य विष्कम्भ सहस्रमवशिष्यते ॥ ५४ ॥

यद्वा कन्दाद्योजनाना लक्षेऽतीते शिरस्तले ।

लक्षस्यैकादशो भाग एतावान् परिहीयते ॥ ५५ ॥

नवतिर्योजनशतान्यधिका नवतिस्तथा ।

अशा दशैकादशोत्था. सहस्र शिष्यते तत् ॥ ५६ ॥ युग्मम् ॥

(નનુ) પ્રત્યેક પરિત. પચ્ચશતવિસ્તૃતયો નનુ ।

नन्दनसौमनसयो. सद्भावात् मेखलाद्वये ॥ ५७ ॥

योजनाना सहस्रस्य द्वि भवेत् युगपत् त्रुटि ।

कथं एकादशभागहानिः तदुपपद्यते ॥ ५८ ॥ युग्मम् ॥

अत्रोच्यते कर्णगत्या समाधेयमिदं बुधै ।

का कर्णगतिरित्येवं यदि पृच्छसि तत् शृणु ॥ ५९ ॥

એજ રીતે ૬૨ અચ્ચારહત્તર યોજન ઉચે ચઢતા, પહોળાઈમા એક હત્તર યોજન ઘટે ૫૩

એ ગણત્રીએ નવાણુ હત્તર યોજન ઉચે ચઢતા, પહોળાઈમા નવહત્તર યોજન ઓછા થાય એટલે ક્ષત્ર એકહત્તર યોજન પહોળો રહે ૫૪

અથવા મૃગથી એકલક્ષ યોજન ઉપર આવીએ ત તથાએ એ ‘લક્ષ’ નો અચ્ચારમા અ શ અર્થાત્ નવહત્તર નવસો નવાણુ પૂર્ણાંક દત્ત અચ્ચારાશ યોજન પહોળાઈમા ઘટે એમ ગણતા પણ શિખરે એકહત્તર યોજન પહોળાઈમા રહે ૫૫-૫૬

અહિ એવી શ કા ઉપનિષદ થાય કે મેરૂની ક્રૂરતા પાચસો પાચસો યોજનના વિન્તારમા નન્દન અને મૌમનમ વન હોવાથી બેઉ મેખલાપચ એકસાથે એકહત્તર યોજનનો બેવાર ઘટાડો થાય ત્યા અચ્ચારમા સાગની હાનિની વાત કેવી રીતે બેસતી લાવશે ? ૫૭-૫૮

ઉત્તરમા કહે છે કે-એ વાતનું ‘કર્ણયુક્તિ’ વડે મમાધાન કરવું આ ‘કર્ણયુક્તિ’ થી છે તે માસકો — ૫૮

કન્દાદારમ્ય શિખર યાવત્તદુભયસ્પૃશિં ।

દત્તાયાં દવરિકાયાં સ્થિરહસ્તેન ધીમતા ॥ ૬૦ ॥

અપાન્તરાલે યત્ ક્વાપિ કિયદાકાશમાસ્થિતમ્ ।

તત્ સમગ્રં કર્ણગત્યા મેરોરાભાવ્યમિત્યતઃ ॥ ૬૧ ॥

તત્ પ્રકલ્પ્ય મેરુતયા ગ્રાહુઃ ગણિતકોવિદાઃ ।

સર્વત્રૈકાદશભાગપરિહારિણિ યથોદિતામ્ ॥ ૬૨ ॥ વિશેષકમ્ ॥

અર્થ ચ અર્થ. શ્રીજિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણપૂજ્યૈરપિ વિશેષણવત્યા
લવણોદધિઘનગણિનનિરૂપણાવસરે દૃષ્ટાન્તદ્વારેણ જ્ઞાપિત એવ ॥

અતોઽયં મેલલાયુગ્માવિવચ્ચયા ક્રમાત્તનુઃ ।

મૂલે ચ વિસ્તૃત. સુષ્ટ્વદસ્તગોપૂચ્છસમ્થિત. ॥ ૬૩ ॥

અથાત્ર ત્રીણિ કાળડાનિ વર્તન્તે કનકાચલે ।

કાળડ વિભાગો નિયતવિશિષ્ટપરિણામવાન્ ॥ ૬૪ ॥

ચતુર્વિધ કાળડમાથ મૃત્તિકાવહુલ ક્વચિત્ ।

પાપાણવહુલ વજ્રવહુલ શર્કરામયમ્ ॥ ૬૫ ॥

મૂળથી આર લીને શિખરપર્થન્ત, તે બન્નેને સ્પર્શ કરે એવી રીતે એક દોરી સ્થિર હાથે પકડી રાખતા વચ્ચેના જ્યાં જ કંઈ પોલાણ રહે એ સર્વ કર્ણગતિ-ચુકિત વડે મેરુડે એમ ભાવવું ૬૦-૬૧

અને તેથીજ ગણિતવાસ્તવો પણ એને મેરુડ પદ્ધતીને સર્વત્ર યથોક્ત અગ્યારમા ભાગનો ઘટાડો ઠહે છે ૬૨

શ્રીજિનભદ્રગણિક્ષે પણ વિશેષણવતીમા લવણસમુદ્રનું ઘનગણિત નિરૂપણ કરતા દૃષ્ટાન્તદ્વારા આ જ ભાવાર્થ કહ્યો છે

અને એમ હોવાથી જ—એક મેળવાને ગણત્રીમા ન લઈએ તો ત્યાં આગળ સાઠડા, અને ત્યાંથી ઉતરતા ઉતરતા પહોળા થતા થતા—મૂળ આગળ બહુ પહોળા—એવા આ મેરુ પર્વતને ઉપા કરેલા ગોપુચ્છના આકારે રહેલો ઠહ્યો છે ૬૩

હવે આ મેરુપર્વતના ત્રણ ‘કાઠ’ એટલે વિશિષ્ટ વિભાગ કહ્યા છે ૬૪

તેમા પ્રથમ કાઠ આર પ્રકારનો છે—કવચિત્ માટીમય, કવચિત્ પાપાણમય, કવચિત્ વજ્રમય, અને કવચિત્ વેણુમય ૬૫

કારણ દ્વિતીયમપ્યેવ ચતુર્ધાઽસ્ય નિરૂપિતમ્ ।

અંકજં સ્ફાટિક ક્વાપિ સૌવર્ણં રાજત તથા ॥ ૬૬ ॥

જ્યાત્યજામ્બૂનદમય તૃતીય કારણમીરિતમ્ ।

ત્રયાણામપિ કારણાનાં પરિમાણમથોચ્યતે ॥ ૬૭ ॥

સહસ્રયોજનોન્માનમાદ્યમારમ્ય કન્દતઃ ।

ત્રિપષ્ટિશ્ચ સહસ્રાણિ દ્વિતીય સમમૃતલાત્ ॥ ૬૮ ॥

તતસ્તૃતીય પટ્ટત્રિંશત્સહસ્રાવધિ કીર્તિતમ્ ।

एवं काण्डेद्विभिस्तस्य लक्षमेक समाप्यते ॥ ૬૯ ॥

અય જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞતિસૂત્રાભિપ્રાય ॥ સમવાયાગે નુ અષ્ટત્રિંશત્તમે સમવાયે દ્વિતીયવિભાગઃ અષ્ટત્રિંશયોજનસહસ્રાણિ ઉચ્ચત્વેન ભવતીતિ ઉક્તમ્ ॥

(નહુ) ચતુર્વિધત્વે નન્વેવમાદ્યદ્વિતીયકારણયોઃ ।

મૃત્તિકાદિવિભાગાના ન પૃથક્કારણતા કથમ્ ॥ ૭૦ ॥

અન્નોચ્યતે । પૃથ્વ્યાદિર્વસ્તુજત્વેઽપિ નૈયત્યેનોક્તકારણયોઃ ।

પૃથ્વ્યાદિરૂપભાગાનામવિવેકાત્ ન કારણતા ॥ ૭૧ ॥

બીજે કાંડ પછુ એજ પ્રમાણે અકરલમય, સ્ફટિકરલમય, સુવર્ણમય અને રૂપ્યમય-
એમ ચાર પ્રકારનો કહેલો છે ૬૬

ત્રીજે કાંડ ઉત્તમસુવર્ણમય કહ્યો છે

એ ત્રણે કાંડનું પ્રમાણ નીચે મુજબ છે —

મૂળથી સમભૂતજસુધી એટલે કે એક હજાર યોજનના પહેલો કાંડ છે સમભૂતજથી ત્રેસઠ સહસ્ર યોજન પર્યન્ત બીજો કાંડ અને ત્યાંથી છત્રીશ હજાર યોજન સુધી ત્રીજો કાંડ છે આમ ત્રણે કાંડ વડે મેરૂના સમગ્ર એક લાખ યોજન પૂરા થઈ રહ્યા ૬૭-૬૮

એવો જ બૃહદ્વીપપ્રજ્ઞતિસૂત્રનો અભિપ્રાય છે

સમવાયાગસૂત્રમા તો એમ કહ્યું છે કે બીજો વિભાગ આઠત્રીશ હજાર યોજનનો છે

અહિ કોઈ એવી શકા કરે કે પહેલા અને બીજા કાંડના આ પ્રમાણે ચાર પ્રકાર કહેા છે તો મૃત્તિકા આદિ વિભાગોને લઈને પૃથક્ પૃથક્ કાંડ કેમ નથી કહેતા ? ૭૦

એનું સમાધાન આ પ્રમાણે —તે બેઉ કાંડે પૃથ્વી આદિક નસ્તુઓથી થયેલા ૭ એ

ચતુર્ભિશ્ચાયમભિતો વનસ્ત્રગૈરલકૃત. । -
 દાનશીલતપોભાવૈઃ જૈનધર્મ ઇવોન્નતઃ ॥ ૭૨ ॥
 તત્ર ભૂમૌ ભદ્રશાલં ક્રમાત્ મેલ્લલયોર્દ્વયો ।
 નન્દન સૌમનસ ચ શિશ્વરે પ્પઢકં વનમ્ ॥ ૭૩ ॥
 તત્રાવ્ય ભદ્રશાલાખ્ય મેરોઃ પશ્ચિમપૂર્વત ।
 દ્વાવિંશતિર્દ્વાવિંશતિ. સહસ્ત્રાણ્યાયતં મતમ્ ॥ ૭૪ ॥
 સાદૈં દ્વે યોજનશતે દક્ષિણોત્તરવિસ્તૃતમ્ ।
 સ્થિત મેરુ પરિક્ષિપ્ય વજ્રયાકૃતિનાત્મના ॥ ૭૫ ॥

અન્નપ્રેયશ્ચપત્તિઃ ।

પૂર્વસ્યાં પશ્ચિમાયાં વા ય આયામોઽસ્ય વર્ણિતઃ ।
 સોઽષ્ટાશીત્યા વિભક્ત સન્ વિસ્તારોઽત્રૈકપાર્શ્વત ॥ ૭૬ ॥
 કિંચ ઉદીચ્યો દાક્ષિણાત્યો વા વિસ્તારોઽસ્ય વનસ્ય ય ।
 સોઽષ્ટાશીત્યા તાઢિત સન્ આયામોઽસ્યૈકપાર્શ્વત. ॥ ૭૭ ॥
 ભદ્રશાલવનં ચૈતત્ અષ્ટધા વિહિતં કિલ ।
 શીતોદયા શીતયા ચ ગજદન્તાદ્રિમેરુભિ. ॥ ૭૮ ॥

ખરૂ, પલ્લુ છના એ પૃથ્વી આદિક ભાગોને જૂઠા ન પાડવાથી એમના પૃથક્ પૃથક્ કાર્ય થઈ શકે ॥ ૭૧

વળી એ મેરુપર્વત, દાન શીલ તપ અને ભાવ એ આથી જેમ જૈનધર્મ, તેમ આદ્ય વનખ ટોથી મુશોભિત છે ૭૨

મેરુની ફરતુ મમ ભૂતળપર ભદ્રશાળવન આવેલુ છે એની શ્રેષ્ઠ મેરુશાળવન કુશલ નાનવન તથા સૌમનસવન આવેલા છે અને મધ્યે પડકન છે ૭૩.

પહેલુ ભદ્રશાળવન મેરુની પૂર્વપશ્ચિમ બાવીશ બાવીશ દેશન લગભગ છે, અને ઉત્તર દક્ષિણ પહોળુ અઢીસો યોજન છે વળી એ મેરુને ૨૨૧૨૨૨ ચીજો રહ્યુ છે ૭૪-૭૫

અહિ એક ઘટના છે તે નીચે મુજબ —

પૂર્વ તરફની કે પાશ્વિમ તરફની એ વનની જે લંબાઈ ની એકાદશીમા ભાગ થઈ જાય છે એના બાબુની પહોળાઈ છે વળી ઉત્તર કે દક્ષિણ તરફની એક ના પહોળાઈ છે એનાથી અઢ્યાશીગણી એની એકબાબુની લંબાઈ છે ૭-૭૬

તથાહિ । ઇકો ભાગો મન્દરસ્ય પ્રાચ્યાં પશ્ચિમત પરૃ ।

વિદ્યુત્પ્રભસૌમનસમધ્યેઽપાચ્યાં તૃતીયકઃ ॥ ૭૧ ॥

તુર્યશ્ચોત્તરતો માલ્યવદ્ગન્ધમાદનાન્તરે ।

ભાગા સર્વેઽપ્યમી શીતાશીતોદામ્બ્યા દ્વિધાકૃતાઃ ॥ ૮૦ ॥ યુ૦ ॥

તથૈવમ્ । ઉદીચ્યાશો દ્વિધા ચક્રે શીતયા પ્રાક્પ્રવૃત્તયા ।

પ્રાર્ચીં પ્રતિ પ્રસ્થિતયા પ્રાક્સ્રવણોઽપિ દ્વિધાકૃત ॥ ૮૧ ॥

શીતોદયા ચામ્પ્યસ્રવણો દ્વિધોદગ્ગનયા કૃતૃ ।

દ્વિધા પશ્ચિમસ્રવણોઽપિ કૃત પ્રત્યક્પ્રવૃત્તયા ॥ ૮૨ ॥

इत्येवमष्टभागेऽस्मिन् मेरोर्दिक्षु चतसृषु ।

सिद्धायतनमेकैक पचाशद्योजनोत्तमम् ॥ ८३ ॥

उक्तान्येतानि हिमवच्चैत्यतुल्यानि सर्वथा ।

स्वरूपतो मानतश्च संवितानि सुरासुरै ॥ ८४ ॥

विदिक्षु पुनरेकैक प्रासादस्तावदन्तरे ।

योजनानां पच शतान्युच्चोऽर्धं विस्तृतायत ॥ ८५ ॥

વળી એ ભદ્રશાળ વનના, શીતા અને શીતોદા એ બે નદીઓથી તથા ગૃહ ત અને મેરુ એ પર્વતોથી આઠ ભાગ પડેલા છે ૭૮

તે આ પ્રમાણે —(૧) મેરુની પૂર્વે, (૨) મેરુની પશ્ચિમે, (૩) મેરુની દક્ષિણે, વિદ્યુત્પ્રભ તથા સૌમનસની વચ્ચે, (૪) મેરુની ઉત્તરે, માલ્યવાન અને ગન્ધમાદનની વચ્ચે, —આ પ્રમાણે ચાર ભાગ થયા—એમના પાછા શીતા અને શીતોદા નદીઓએ આવીને બન્ને ભાગ પાડ્યા છે (એટલે સમગ્ર આઠ ભાગ થયા) ૭૯-૮૦

એ આવી રીતે —શીતા નદીએ દક્ષિણ દિશામાં વહેતા ઉત્તર તરફના અથવા બે ભાગ, અને પૂર્વ તરફ વહેતા પૂર્વ તરફના અથવા બે ભાગ થઇને ચાર ભાગ પાડ્યા છે વળી શીતોદા નદીએ ઉત્તર દિશામાં વહેતા દક્ષિણ ખડના બે ભાગ, અને પશ્ચિમમાં વહેતા પશ્ચિમ ખડના બે ભાગ—એમ ચાર ભાગ પાડ્યા છે (એવી રીતે આઠ થયા) ૮૧-૮૨

એ પ્રમાણે આઠ વિભાગોમાં વહેચાયેલા આ ભદ્રશાળ વનમાં, મેરુથી ચારે દિશાએ પચાસ પચાસ યોજન દૂર અકેક સિદ્ધાયતન છે ૮૩

ચારે સિદ્ધાયતનો, સ્વરૂપ અને પ્રમાણમાં સર્વથા હિમવાન પર્વતના ચૈત્ય જેવા છે અને સુરાસુરોથી સેવાઈ રહ્યા છે ૮૪

ચતુર્દિશ ચતષ્ઠમિસ્તે વાપીભિરલંકૃતાઃ ।

યોજનાનિ દશોદ્વિદ્વા તાઃ પોઢશાપિ વાપિકાઃ ॥ ૮૬ ॥

પશાશ્ચયોજનાયામા આયામાર્ધ ચ વિસ્તૃતાઃ ।

સ્વરૂપતો નામતશ્ચ જમ્બૂવાપીસમાઃ સમા ॥ ૮૭ ॥ યુગ્મમ્ ॥

આગ્નેય્યામથ નૈર્ઋત્યા યૌ પ્રાસાદૌ પ્રતિષ્ઠિતૌ ।

તૌ સૌધર્મસુરેન્દ્રસ્ય તદર્હાસનશાલિનૌ ॥ ૮૮ ॥

વાયવ્યામથ ચૈશાન્યાં યૌ પ્રાસાદૌ પ્રરૂપિતૌ ।

તાવીશાનસુરેન્દ્રસ્ય તથોગ્યાસનશોભનૌ ॥ ૮૯ ॥

અષ્ઠૌ દિગ્ગજકૂટાનિ વનેઽસ્મિન્ જગદુર્જિનાઃ ।

ગજાકૃતીનિ કવયો યાન્યાદુઃ દિગ્ગજા इति ॥ ૯૦ ॥

પદ્મોત્તરો નીલવાંશ્ચ સુહસ્ત્યથાંજનાગિરિઃ ।

કુમુદશ્ચ પલાશશ્ચ વૃતંસો રોચનાગિરિઃ ॥ ૯૧ ॥

અન્યે તુ રોચનાગિરિસ્થાને રોહણાગિરિં પઠન્તિ ॥

વળી ચારે વિદિશા એટલે ખુણાઓમા એટલે જ અન્તરે અઠેક પ્રાસાદ છે તે પાચસો પાચસો યોજન ઉચા અને એથી અર્ધ લાખાપહોળા છે ૮૫

એ ચારે પ્રાસાદોની ચારે દિશાએ ચાર ચાર વાવ છે એ સેણે વાવ દશ યોજન ઉઠી, પચામ યોજન લાખી અને પચવીશ યોજન પહોળી છે વળી એ મર્વેતુ સ્વરૂપ તથા પ્રમાણ ૪ ખૂની વાવ સમાન છે ૮૬-૮૭

અગ્નિકોણ તથા નૈઋત્યકોણમા જે બે પ્રાસાદ છે એ સૌધર્મ ઇન્દ્રના છે અને એને યોગ્ય હોય એના આમનોથી મુશોભિત છે ૮૮

વાયવ્ય કોણ અને ઇશાન કોણમા જે બે પ્રાસાદો છે એ ઇશાન ઇન્દ્રના છે અને એને લાયકના આમનોથી વિરાજી રહ્યા છે ૮૯

આ વનમા વળી આઠ ગજકૂટ-પર્વતો કહેલા છે,—જે હાથી જેવા આકારના હોવાથી ગજકૂટ કહેવાય તે ૯૦

પદ્મોત્તર, નીલવાન, સુહસ્તી, જ નનાગિરિ, કુમુદ, પલાશ, વૃત સ અને રોચનાગિરિ—એવા એમના નામ છે ૯૧

કોઇ કોઇ રોચનાગિરિને રોહણાગિરિ પણ કહે છે

મેરોરુત્તરપૂર્વસ્યાં શીતાયાઃ સરિતઃ પુન ।

ગચ્છન્ત્યાઃ પ્રાગભિમુખમુત્તરસ્યામિહાદિમઃ ॥ ૧૨ ॥

પ્રાદક્ષિણ્યકમેણાથ મેરોર્દક્ષિણપૂર્વત ।

શીતાયા પ્રાક્પ્રવૃત્તાયા દક્ષિણસ્યા ચ નીલવાન્ ॥ ૧૩ ॥

મેરોર્દક્ષિણપૂર્વસ્યા શીતોદાયાશ્ચ પૂર્વત ।

મેરોર્દક્ષિણદિક્સ્થાયા સુહસ્તી નામ દિગ્ગજઃ ॥ ૧૪ ॥

અજનો નામ દિઙ્નાગો નૈર્ઋત્યા મેરુભૂધરાત્ ।

શીતોદાયા પશ્ચિમત પ્રયાન્ત્યા ઉત્તરાં પ્રતિ ॥ ૧૫ ॥

દિઙ્નાગઃ કુમુદોઽપ્યેવ નૈર્ઋત્યામેવ મેરુતઃ ।

શીતોદાયા દક્ષિણત પ્રયાન્ત્યા વારુણીં પ્રતિ ॥ ૧૬ ॥

ઉત્તરાપરતો મેરો પલાશો નામ દિગ્ગજઃ ।

પશ્ચિમાભિમુખ યાન્ત્યા શીતોદાયા ઉદક્ ચ સઃ ॥ ૧૭ ॥

અથાવતંસકોઽપ્યેવ વાયુકોણે સુમેરુતઃ ।

સ શીતાયા પશ્ચિમતઃ પ્રયાન્ત્યાઃ દક્ષિણાં પ્રતિ ॥ ૧૮ ॥

મેરૂની ઉત્તરપૂર્વે, અને પૂર્વ તરફ વહેતી શીતાનદીની ઉત્તરે, પહેલો એટલે પશ્ચિમ ગંગકૂટ આવેલો છે ૯૨

પ્રદક્ષિણાને ક્રમે મેરૂની દક્ષિણપૂર્વે અને પૂર્વતરફ જતી શીતાનદીની દક્ષિણે બીજો એટલે નીલવાન ગંગકૂટ આવેલો છે ૯૩

મેરૂની દક્ષિણપૂર્વે, અને મેરૂથી દક્ષિણે રહેલી શીતાનદીની પૂર્વે, સુહસ્તી નામે ત્રીજો ગંગકૂટ આવેલો છે ૯૪

મેરૂની નૈઋત્યે અને ઉત્તર તરફ વહેતી શીતાદાનદીની પશ્ચિમે અજન નામનો ચોથો ગંગકૂટ છે ૯૫

વગી મેરૂની નૈઋત્યગ્રાજ અને પશ્ચિમ તરફ વહેતી શીતાદાનદીની દક્ષિણે કુમુદ નામનો પાંચમો ગંગકૂટ છે ૯૬

મેરૂથી વાયવ્ય કાલુખા અને પશ્ચિમ તરફ વહેતી શીતાદાનદીની ઉત્તરે પલાશ નામે છઠ્ઠો ગંગકૂટ આવેલો છે ૯૭

મેરોરુત્તરપૂર્વસ્યામષ્ટમો રોચનાચલઃ ।

દક્ષિણાભિમુખ યાન્ત્યા શીતાયા પૂર્વતશ્ચ સ. ॥ ૧૯ ॥

एकैकस्या विदिष्येव द्वौ द्वौ कूटौ निरूपितौ ।

પ્રાસાદસિદ્ધાયતનાન્તરાલેષુ કિલાષ્ટસુ ॥ ૧૦૦ ॥

તથાહિ વૃદ્ધસપ્રદાયઃ ।

મહાશાલવને મેરોઃ ચતસ્રોઽપિ દિશ કિલ ।

નદીપ્રવાહે રુદ્ધાઃ તદ્વિદ્ધેવાર્હદ્યહાણિ ન ॥ ૧૦૧ ॥

किन्तु नयन्तिकस्थानि भवनानि किलार्हताम् ।

ગજદન્તસમીપસ્યા પ્રાસાદાશ્ચ વિઢૌજસામ્ ॥ ૧૦૨ ॥

तदन्तरालेष्वण्टासु करिकूटा यथोदिता. ।

दर्शित. स्थाननियमस्तत्राप्येष विशेषतः ॥ ૧૦૩ ॥

बहिरुत्तरकुरुभ्यो मेरोरुत्तरपूर्वतः ।

શીતાયા ઉત્તરદિશિ પ્રાસાદઃ પરિકીર્તિતઃ ॥ ૧૦૪ ॥

એજ પ્રમાણે મેરૂથી વાયવ્ય ડોણમાં અને દક્ષિણ દિશામાં જતી ગીતા નદીથી પશ્ચિમે અવતસક નામનો સાતમો ગજકૂટ છે ૬૮

મેરૂની ઉત્તરપૂર્વે, અને દક્ષિણમાં જતી શીતાનદીની પૂર્વે, રોચનાગિરિ નામનો આઠમો ગજકૂટ શેલી રહ્યો છે ૬૯

એવી રીત અકક્રી વિદિશા એટલે ખુણામાં બગ્ગે ગજકૂટ આવેલા છે એ આઠે વળી પ્રાસાદ અને સિદ્ધાયતનની વચ્ચે વચ્ચે આઠ ગાળામાં છે ૧૦૦

આ સ બધા નીચે પ્રમાણે વૃદ્ધસ પ્રદાય છે —

મહાશાળ વનમાં મેરૂપર્વતની ચારે દિશાઓ નદીઓના પ્રવાહથી રૂંધાયેલી છે તેથી તે દિશાઓમાં જ જિનમંદિરો નથી ૧૦૧

પરંતુ નદીની પાસે અરિહતના મંદિરો છે, અને ગજકૂટ પર્વતોની પાસે ઇન્દ્રોના પ્રાસાદ છે ૧૦૨

અને એઓની વચ્ચે રહેલા આઠ ગાળામાં ઉપર જણાવેલા ગજકૂટ-પર્વતો છે ૧૦૩

આ બાબતમાં વિગતવાર સ્થાનનિયમ નીચે પ્રમાણે છે —

ઉત્તરકુડથી બહાર, મેરૂની ઉત્તરપૂર્વ, તથા શીતાનદીથી ઉત્તરે પ્રાસાદ જોડે છે ૧૦૪

મેરોઃ પ્રાચ્યા દક્ષિણત શીતાયા સિદ્ધમન્દિરમ્ ।
 ઇતસ્યોભયત કૂટૌ દ્વૌ પ્રજ્ઞસૌ જિનેશ્વરૈઃ ॥ ૧૦૫ ॥
 વહિર્દેવકુરુણાં ચ મેરોર્દક્ષિણપૂર્વત ।
 શીતાયા દક્ષિણદિશિ પ્રાસાદ કીર્તિતો જિનૈઃ ॥ ૧૦૬ ॥
 મધ્યે ઢેવકુરુણા વૈ શીતોદાયાશ્ચ પૂર્વત ।
 મેરોર્દક્ષિણત સિદ્ધાયતન સ્મૃતમાગમે ॥ ૧૦૭ ॥
 અસ્યાપ્યુભયતઃ કૂટૌ સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતૌ ।
 ધુર્યૌ યુગન્ધરસ્યેવ મહીન્દ્રસ્યેવ ચામરૌ ॥ ૧૦૮ ॥
 શીતોદાયા દક્ષિણતો નૈર્ઋત્યા સ્વર્ણભૂમૃતઃ ।
 વહિર્દેવકુરુણા ચ પ્રાસાદઃ પ્રાગ્વદાહિત ॥ ૧૦૯ ॥
 શીતોદાયા ઉત્તરત પશ્ચિમાયા સુમેરુતઃ ।
 સિદ્ધાનાં સદન કૂટૌ તસ્યાપ્યુભયતઃ સ્થિતૌ ॥ ૧૧૦ ॥
 શીતોદાયા ઉત્તરતો વાયુકોણે સુમેરુતઃ ।
 વહિરુત્તરકુરુમ્ય પ્રાસાદ સુરભૂમૃત ॥ ૧૧૧ ॥

મેરૂ પર્વતની પૂર્વે અને શીતાનદીની દક્ષિણે સિદ્ધમન્દિર છે એની બે બાજુએ બે ગજકૂટ છે ૧૦૫

— દેવકુરૂની બહાર, મેરૂની દક્ષિણપૂર્વે તથા શીતાનદીની દક્ષિણે પ્રાસાદ આવેલ છે ૧૦૬

દેવકુરૂના મધ્યમાં, શીતોદા નદીની પૂર્વે અને મેરૂ પર્વતની દક્ષિણે સિદ્ધમન્દિર આવેલું છે એમ આગમમાં કહેલું છે ૧૦૭

એની પશ્ચિમ બે બાજુએ સમશ્રેણીએ બે ગજકૂટ આવેલાં છે—તે બંને યુગધરને બે પડખે રહેલા બે ગજા હોયની, અથવા, રાજાની બે બાજુએ રહેલા બે ચામર હોયની ૧૦૮

દેવકુરૂની બહાર, શીતોદા નદીની દક્ષિણે અને મેરૂ પર્વતની નૈઋત્યમાં, વળી પૂર્વની પાસે એક પ્રાસાદ આવેલો છે ૧૦૯

શીતોદા નદીની ઉત્તરે અને મેરૂની પશ્ચિમે વળી એક સિદ્ધમન્દિર છે અને એને પશ્ચિમ બે બાજુએ બે ગજકૂટ આવેલા છે ૧૧૦

ઉત્તર કુરૂની બહાર, શીતોદાની ઉત્તરે અને મેરૂની વાયવ્યે સુરેન્દ્રનો પ્રાસાદ છે ૧૧૧

पूर्वस्यामथ शीताया उदीच्यां मन्दराचलात् ।

उत्तरासां कुरुणा च मध्येऽस्ति सिद्धमन्दिरम् ॥ ११२ ॥

कूटौ द्वौ तदुभयतो मेरोः सर्वेऽप्यमी स्थिताः ।

विहारकूटप्रासादा पंचाशद्योजनान्तरे ॥ ११३ ॥

योजनाना पचशतान्युच्चैस्त्वेन भवन्त्यमी ।

गव्यूतानां पंचशती निमग्नाश्च धरोदरे ॥ ११४ ॥

मूले पच योजनानां शतान्यायतविस्तृताः ।

मध्ये त्रीणि पचससत्यधिकानि शतानि च ॥ ११५ ॥

उपर्यर्द्धतृतीयानि शतानि विस्तृतायताः ।

कूटा इमे वर्षधरगिरिकूटसमा इति ॥ ११६ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

सर्वेऽमी वनखडेन पद्मवेदિકયાન્विताः ।

सिंहासनाढ्यस्वસ્वेशપ્રાસાદશ્રાજિમૌલયઃ ॥ ૧૧૭ ॥

દ્વાપર્ષિં યોજનાન્યેતે પ્રાસાદા વિસ્તૃતાયતાઃ ।

एकत्रिंशद्योजनोच्चाः रम्या, विविधरत्नजाः ॥ ११८ ॥

ઉત્તર કુટના મધ્યમા, શીતાનનીની પૂર્વે અને મહારાચળની ઉત્તરે પણ એક સિદ્ધ મંદિર છે ૧૧૨

એની પણ જેઠી બાજુએ જે ગજકૂટ આવેલા છે

આ મર્વ સિદ્ધમંદિરે, ગજકૂટ પર્વતો અને પ્રાસાદો એક પર્વતથી પચામ પચામ યોજનને અન્નકે આવેલા છે ૧૧૩

મર્વ ગજકૂટો પાચસો પાચસો યોજન ઉંચા છે અને મનામે યોજન નેટલા નમીનની અઠગ ખુ એલા છે વળી એઓ મૂળમા પાચસો યોજન લાબાપહોળા છે, મધ્યમા ત્રણસો પચોતેર યોજન લાબાપહોળા છે, અને મથાળે બનો પચામ યોજન લાબાપહોળા છે એમ એઓ વર્ષધર પર્વતના કૂટ બેલા છે ૧૧૪-૧૧૬

વળી એ સર્વ કૂટો પર વન તથા પદ્મવેદિકા પણ આવી રહેલા છે, અને એમના શિખરો પણ મિહામનોથી યુક્ત એવા અનેક સ્વામીઓના પ્રાનાદથી વિગાળ રહ્યા છે ૧૧૭

આ પ્રાસાદો કહ્યા એ વિવિધ રત્નોના બનાવેલા છે એઓ બાસઠ બાસઠ યોજન લાબા પહોળા છે, અને ઉચાઈમા એકત્રીય યોજન છે ૧૧૮

एकपल्यायुपस्तेषु स्वस्वकूटसमाभिधा ।

क्रीडन्ति नाकिनः स्वैर दिक्कुम्भिकूटनायकाः ॥ ११९ ॥

स्वस्वकूटविदिक्ष्वेषा राजधान्यः प्रकीर्त्तिताः ।

जम्बूद्वीपेऽन्यत्र यथायोग विजयदेववत् ॥ १२० ॥

एतेषु करिकूटेषु पूर्वाचार्यैश्चिरन्तनै ।

पठ्यन्ते जिनचैत्यानि स्तोत्रेषु शाश्वताहताम् ॥ १२१ ॥

जम्बूद्वીपप्रज्ञप्त्यादिसૂत्रे तૂપલભામહે ।

ન સામ્પ્રત તત્ર તત્ત્વ જાનન્તિ શ્રુતપારગા ॥ ૧૨૨ ॥

અતઃ એવોક્ત રત્નશેખરસૂરિભિઃ સ્ત્રોપજ્ઞક્ષેત્રવિચારે ।

करिकूडकुंडनइदहकुरुकंचणजमलसमविषद्वेसु ।

जिणभवणविसवाओ जो त जाणंति गीयत्था ॥ १२३ ॥

भद्रशालवनस्यास्य समभूमेरुपर्यथ ।

स्यात्पचयोजनशतातिक्रમે नन्दन वनम् ॥ १२४ ॥

એ પ્રાસાદોમાં, એક પ'યોપમના આયુષ્યવાળા, પોતપોતાના કૂટના સમાન નામાંભિધાન વાળા, કૂટ પર્વતોના નાયક-સ્વામી એવા હેવા સ્વેચ્છાએ ક્રીડા કરે છે ૧૧૯

પોતપોતાના કૂટોની વિદિશાઓમાં, અન્યત્ર જ ભૂદ્વીપમાં, વિજયદેવની રાજધાની જેવી એમની રાજધાનીઓ છે ૧૨૦

આ ગજકૂટ પર્વતોપર શાશ્વત જિનેશ્વરોના મદિત્તે આવેલા છે એમ પ્રાચીન પૂર્વાચાર્યોએ સ્તોત્રોને વિષે કહેલું છે ૧૨૧

પણ અત્યારે જ ભૂદ્વીપપ્રજ્ઞાસિ વગેરે સૂત્રોમાં ક્યાઈ એ વાત નથી એ વિષયમાં તત્ત્વ શુ છે તે શ્રુતપારગામી-કેવળી જાણે ૧૨૨

માટે જ રત્નશેખરસૂરિએ પોતે રચેલા ક્ષેત્રવિચારઅથવા ઠંભુ છે કે—ગજકૂટ, કુડ, ની, દ્રહ, કુર, કથનગિરિ, ચમનગિરિ તથા સમવૃત્તવૈતાલ્ય—આ સર્વ સ્થળે જિનસવન સંબંધી મતભેદ છે ખરૂં શુ છે એ 'ગીતાર્થ' જાણે ૧૨૩

આ લક્ષ્યાગ વનની સમભૂમિથી, ઉપર ચઢતા પાચસૌ યોજન પૂરા થયે 'નન્દનવન' નામનું વન આવે છે ૧૨૪

યોજનાનાં પચશતાન્યેતદ્વિષ્કમ્ભતો મતમ્ ।

સ્થિત મેરુ પરિક્ષિપ્ય વલયાકૃતિનાત્મના ॥ ૧૨૫ ॥

વાહ્યાભ્યન્તરરૂપ હિ વિષ્કમ્ભદ્વિતયં ભવેત્ ।

ગિરીનાં મેઘલાભાગે તતોઽત્ર દ્વયમુચ્યતે ॥ ૧૨૬ ॥

एक एकादशभागो योजनस्यापचीयते ।

પ્રતિયોજનમેઘ ચ પંચશત્યા વ્યતિકમે ॥ ૧૨૭ ॥

लब्धानि पचचत्वारिंशद्योजनानि पचभिः ।

एकादशांશैर्यુક્તાणि त्यज्यन्ते मूलविस्तृते. ॥ ૧૨૮ ॥

दशसहस्ररूपायास्तदैतदवशिष्यते ।

શતાનિ નવનવતિશ્ચતુષ્પંચાશદેવ ચ ॥ ૧૨૯ ॥

एकादशांशा. षट् वाह्यो व्यासोऽयं तत्र भूमृत ।

દક્ષિણોત્તરયો પૂર્વાપરયોર્વા વનાન્તયોઃ ॥૧૩૦॥ કલાપકમ્ ॥

एकत्रिंशद्योजनानां सहस्राणि चतुःशती ।

एकोनाशीतिरधिका परिक्षेपोઽત્ર વાહ્યતઃ ॥ ૧૩૧ ॥

वाह्ये च गिरिविष्कम्भे सहस्रयोजनोनिते ।

સ્યાદન્તર્ગિરિવિષ્કમ્ભ. સ ચાય પરિભાવ્યતે ॥ ૧૩૨ ॥

એનો વિન્તાર પાચમે યોજનનો છે અને એ એકપર્વતને વલયાકારે વીંટળાઇને રહ્યું છે ૧૨૫

પર્વતોની, મેઘલાના ભાગમા પહોળાઇ ને પ્રકારે હોય છે એક બહારની અને બીજી અંદરની માટે અહિં પણ બે પ્રકારે ઢીલે છે — ૧૨૬

અહતા પ્રત્યેક યોજને એક અઆરાશ યોજન જેટલો પહોળાઈમા ઘટાડો થતો જાય છે એ હિમાબે, પાચસો યોજન અઢ્યાથી પીગતાળીશ પૂર્ણક પાચ અઆરાશ યોજન જેટલો મૂળની પહોળાઈમા ઘટાડો થાય એટલે મૂળની પહોળાઈ દશહજાર યોજન છે એમાથી આ ઘટાડો બાદ કરતા નવહજાર નવસો યોજન પૂર્ણક છે અઆરાશ યોજન આવ્યા તે મેડની બાહ્ય પહોળાઈ આવી અને તે આ વનની દક્ષિણથી ઉત્તર સુધીની અને પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધીની સમજવી વળી એ પરથી બહારનો ઘેરાવો એકત્રીશ હજાર ચારસો ઓગણીસે થી યોજન થાય ૧૨૭-૧૩૧

સહસ્રાણિ યોજનાનામઘૌ નવ શતાનિ ચ ।

ચતુ પચાશત્તથાંશાં પઢેકાદશનિર્મિતા ॥ ૧૩૩ ॥

સહસ્રા યોજનાન્યષ્ટાવિંશતિચ્છિશતી તથા ।

પોઢશાઢ્યા તથા ભાગા અષ્ટાવેકાદશોત્થિતા ॥ ૧૩૪ ॥

અન્ત પરિરયોઽય ચ ભવેદસ્મિન્ વને ગિરે ।

વનમેતદથો પદ્મવેદિકાવનવેષ્ટિતમ્ ॥ ૧૩૫ ॥

एव चत्वार्यपि वनानि ज्ञेयानि ॥

સિંઢ્યાયતનમેકૈક પૂર્વાદિદિક્ચતુષ્ટયે ।

સુવર્ણશૈલત પચાશયોજનવ્યતિક્રમે ॥ ૧૨૬ ॥

વિદિહ્નુ તાવતૈવાસ્માત્ પ્રાસાદા ભદ્રશાલવત્ ।

તેપાં ચતુર્દિશ વાપ્યઃ પ્રત્યેકમિતિ પોઢશ ॥ ૧૩૭ ॥

નન્દોત્તરા તથા નન્દા સુનન્દા વર્ધનાપિ ચ ।

પેશાન્યા વિદિશિ પ્રાહુર્વાપીનામાનિ સત્તમા ॥ ૧૩૮ ॥

હવે મેઝની બહારની પહોળાઇમાંથી એક હબાર યોજન બાદ કરતા એની અંદરની પહોળાઇ આવે એટલે તે આઠ હબાર નવમે ચોપન પૂર્ણાંક છ અગ્યારાશ ચોજન આવી તે પરથી વળી તેનો ઘેરાવો ઠાઢીએ તો તે અઢ્યાવીશ હબાર ત્રણસોને સોળ પૂર્ણાંક આઠ અગ્યારાશ ચોજન આવે (અલખત આ એ વનમાં મેઝનો અંદરનો ઘેરાવો થયો) ૧૩૨-૧૩૫

હવે આ વન પછુ પદ્મવેદિકા અને વનથી વીંટળાયલુ છે ૧૩૫ (અને એજ પ્રમાણે ચારે વન વીંટળાયલા છે)

વળી મેઝ પર્વતથી પચામ પચાસ ચોજનને અન્તરે પૂર્વ આદિ ચારે દિશાએ અઢેક સિંદૂર્મદિર છે ૧૩૬

વળી વિદિશાઓમાં એટલે ચારે ખણે પછુ મેઝથી એટલે એટલે જ અન્તરે, ભદ્રશાળ વનમાં છે એવા પ્રાસાદો છે વળી દરેકની ચારે દિશાઓએ કુલ થઇને સોળ વાવ છે ૧૩૭

“ એ સોળે નીચે પ્રમાણે —

મિશાન કોણમાં નદોત્તરા, નદા, સુનદા, અને વર્ધના એ નામની ચાર વાવ આવેલી છે એમ વિદ્વાનોનું કહેવું છે ૧૩૮

નન્દિપેણા તથા મોઘા ગોસ્તૂપા ચ સુદર્શના ।

આગ્નેય્યાં વિદિશિ પ્રાહુર્વાપીનામાનિ સત્તમા ॥ ૧૩૯ ॥

મદ્રા વિશાલા કુમુદા તથા ચ પુષ્કરીકિણી ।

નૈર્ઋત્યાં વિદિશિ પ્રાહુર્વાપીનામાનિ સત્તમાઃ ॥ ૧૪૦ ॥

વિજયા વૈજયન્તી ચાપરાજિતા જયન્ત્યપિ ।

વાયવ્યાં ત્રિદિશિ પ્રાહુર્વાપીનામાનિ સત્તમાઃ ॥ ૧૪૧ ॥

સ્યુશ્વતસ્રશ્વતસ્રસ્તા. પૂર્વાદિદિગનુક્રમાત્ ।

સ્થિતા પરીત્ય પરિતઃ પ્રાસાદાંસ્તાન્ વિદિગ્ગતાન્ ॥ ૧૪૨ ॥

આગ્નેય્યામથ નૈર્ઋત્યાં પ્રાસાદૌ શક્રમર્ત્તકૌ ।

વાયવ્યામથ વૈશાન્યાં તાવીશાનસુરેશિતુ. ॥ ૧૪૩ ॥

કૂટા નવ ભવન્ત્યત્ર નન્દનાલ્યં ચ મન્દરમ્ ।

નિષધાલ્યં ચ હિમવત્કૂટ રજતનામકમ્ ॥ ૧૪૪ ॥

રુચક સાગરચિત્ર વજ્રકૂટ ઘ્લાભિધમ્ ।

પચાશતા યોજનૈઃ સ્યુર્મેરોરેતાનિ નન્દને ॥ ૧૪૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥

૧૧ીં અક્ષિ કોણમાં નન્દિપેણા, મોઘા, ગોસ્તૂપા, અને સુદર્શના એ નામની ચાર વાવ વિદ્યાનોએ કહેલા છે ૧૩૯

એજ પ્રમાણે નૈઋત્યમાં પણ ભદ્રા, વિશાલા, કુમુદા અને પુષ્કરિકિણી નામની ચાર વાવ આવેલી છે—એમ જ્ઞાનીઓએ કહેલું છે ૧૪૦

તેમજ વાયવ્ય કોણમાં વિજયા, વૈજયન્તી, અપરાજિતા અને જયન્તી એ નામની ચાર વાવ આવેલી છે એમ જ્ઞાનીઓએ કહે છે ૧૪૧

એ ચત્તાર વાવો વિદિશાઓમાં રહેલા પ્રાસાદોને ઘેરીને પૂર્વાદિ દિશામાં અનુક્રમે રહેલી છે ૧૪૨

(એ પ્રમાણે જ્યાં તે કહે છે) અક્ષિ કોણ તથા નૈઋત્ય કોણમાં મોઘમૈન્દ્રના પ્રાસાદ, અને વાયવ્ય તથા ઇશાન કોણમાં ઇશાનેન્દ્રના પ્રાસાદ છે ૧૪૩

અહિં ૧૧ીં નવ શિલ્પો આવેલા છે તે આ પ્રમાણે — (૧) નન્દન, (૨) મન્દર, (૩) નિષધ, (૪) હિમવત, (૫) રજત, (૬) રુચક, (૭) સાગરચિત્ર, (૮) વજ્ર અને (૯) બળ એ સર્વ આ નન્દન વનમાં મેડથી પચાસ પચાસ યોજનને અંતરે છે ૧૪૪-૧૪૫

પૌરસ્ત્યસિદ્ધાયતનૈશાનીપ્રાસાદયોઃ કિલ ।

અન્તરે નન્દન કૂટ તત્ર મેઘકરા સુરી ॥ ૧૪૬ ॥

જમ્બૂદ્વીપેऽપરત્રાસ્યા રાજધાની સુમેરુતઃ ।

ऐशान्यां विदिशि प्रोक्ता यथार्हं विजयादिवत् ॥ ૧૪૭ ॥

પૌરસ્ત્યસિદ્ધાયતનાગ્નેયીપ્રાસાદયોઃ કિલ ।

અન્તરે મન્દર કૂટ તત્ર મેઘવતી સુરી ॥ ૧૪૮ ॥

રાજધાની પુનરસ્યા પૂર્વસ્યાં મેરુતો મતા ।

जम्बूद्वीपेऽन्यत्र यथास्थानं विजयदेववत् ॥ ૧૪૯ ॥

અપાચ્યસિદ્ધાયતનાગ્નેયીપ્રાસાદયો કિલ ।

અપાન્તરાલે નિપધં સુમેધા તત્ર દેવતા ॥ ૧૫૦ ॥

મેરોર્દક્ષિણતસ્તસ્યા રાજધાનીં જગુર્બુધા ।

सहस्रान् द्वादशातीत्य जम्बूद्वीपेऽपरत्र वै ॥ ૧૫૧ ॥

અપાચ્યસિદ્ધાયતનાત્પ્રતીચ્યા પૂર્વત પુન ।

પ્રાસાદાન્નૈર્ઋતીનિષ્ઠાત્ કૂટ હૈમવત સ્થિતમ્ ॥ ૧૫૨ ॥

પહેલુ નન્દન નામનુ શિખર છે તે પૂર્વ તરફના સિદ્ધાયતન અને ઘશાન કોણે આવેલા પ્રાસાદની વચ્ચે છે અને ત્યાં મેઘકરા નામની દેવીનો વાસ છે ૧૪૬

એ દેવીની રાજધાની અપરત્ર જ જૂદીપમા મેરૂ પર્વતથી ઇશાન કોણમાં આવેલી છે અને એ સમગ્રપણે વિજયદેવની રાજધાની જેવી સમજવી ૧૪૭

બીજી જે મંદર નામનુ શિખર છે તે પૂર્વ તરફના સિદ્ધાયતન અને અગ્નિકોણે આવેલા પ્રાસાદની વચ્ચે આવેલુ છે ત્યાં વળી મેઘવતી નામની દેવી રહે છે ૧૪૮

એ દેવીની રાજધાની અન્યત્ર જ જૂદીપમા મેરૂપર્વતની પૂર્વ દિશાએ આવેલી છે અને એની હકીકત પણ સમગ્રપણે વિજયદેવની રાજધાનીની પેઠે જાણવી ૧૪૯

નિપધ નામનુ ત્રીજી શિખર દક્ષિણ દિશાના સિદ્ધાયતન અને અગ્નિકોણના પ્રાસાદની વચ્ચે આવેલ છે ત્યાં સુમેધા નામની દેવી છે ૧૫૦

એ દેવીની રાજધાની પણ અપરત્ર જ જૂદીપમા મેરૂપર્વતની દક્ષિણે ખારહનર યોજ નને અન્તરે આવેલી છે એમ બુદ્ધિમાનોનુ કહેવુ છે ૧૫૧

ચોથુ હૈમવત નામનુ શિખર તાક્ષિણત્ય નિદ્રમંદિરની પશ્ચિમે અને નૈઋત્ય કોણના પ્રાસાદની પૂર્વદિશાએ આવેલુ છે ૧૫૨

શોભતે સ્વામિની તત્ર દેવતા મેઘમાલિની ।

જમ્બૂદ્વીપેઽન્યત્ર તસ્યા મેરુતો રાજધાન્યપાક્ ॥ ૧૫૩ ॥

મેઘમાલિનીસ્થાને હેમમાલિનીતિ જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રે ॥

દક્ષિણસ્યા પ્રતીચીનાત્ સિદ્ધાયતનતસ્તથા ।

પ્રાસાદ્ઐર્ઘ્યતીનિષ્ઠાદુદીચ્યા રજતાભિધમ્ ॥ ૧૫૪ ॥

સુવરમા દેવતા તત્ર પ્રતીચ્યા કનકાચલાત્ ।

જમ્બૂદ્વીપેઽન્યત્ર તસ્યા રાજધાની નિરૂપિતા ॥ ૧૫૫ ॥

ઉત્તરસ્યા પ્રતીચીનાત્ સિદ્ધાયતનતસ્તથા ।

વાયવ્યકોણપ્રાસાદાદપાચ્યાં રુચકાભિધમ્ ॥ ૧૫૬ ॥

વત્સમિત્રા તત્ર દેવી પશ્ચિમાયા સુમેરુતઃ ।

જમ્બૂદ્વીપેઽન્યત્ર તસ્યા રાજધાની જિનૈઃ સ્મૃતા ॥ ૧૫૭ ॥

एव च जम्बूद्वीपप्रज्ञसिस्त्रवृत्तिवृहत्क्षेत्रसमाससूत्रवृत्तिसिग्निलय-
क्षेत्रसमाससूत्रवृत्त्याद्यभिप्रायेण सौमनसगजदन्तसम्बन्धिपचकूटपट्टकूट-

એ શિખરપર મેઘમાલિની દેવી સ્વામીની તરીકે રહે છે એની રાજધાની અન્યત્ર જમ્બૂદ્વીપમા મેરુપર્વતની દક્ષિણ દિશાએ આવેલી છે ૧૫૩

અહિં 'મેઘમાલિની' નામ મે કશું છે પણ જમ્બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞા સૂત્રમા એને 'હેમમાલિની' એવું નામ છે

પાચમું 'ગજ' નામનું શિખર પાશ્ચિમ તરફના સિદ્ધમહિની દક્ષિણે અને નૃસિંહ કોણના પ્રાસાદની ઉત્તરે આવેલું છે ૧૫૪

એ શિખર પર સુવરમા નામની દેવીનો વાસ છે એની રાજધાની પણ અન્યત્ર જમ્બૂદ્વીપમા મેરુ પર્વતની પાશ્વમે આવેલી છે ૧૫૫

'રુચક' નામનું છઠ્ઠું શિખર પાશ્ચિમાત્મ સિદ્ધમહિની ઉત્તરે અને રુચક કોણના પ્રાસાદથી દક્ષિણ દિશાએ આવેલું છે, ૧૫૬

ત્યા વત્સમિત્રા નામની દેવી છે એની રાજધાની પણ અન્યત્ર જમ્બૂદ્વીપમા મેરુની પાશ્વમે આવેલી છે એમ જિનેશ્વરાનું કહેવું છે ૧૫૭

એવી રીતે જમ્બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞા સૂત્રની ટીકા, બૃહત્સેત્રમમાગ્રની ક્ષેત્ર-અથવા સિગ્નિલય-ત્રેત્રમમાગ્રની ટીકા વગેરેને અભિપ્રાયે, સૌમનસ અને ગજદંત પર્વતોના ક્ષેત્રોની જિગ્નિલય શિખરોપર રહેનારી સિદ્ધકુમારિઓના, અને નન્દન વનના પાચમા બૃહત્સેત્ર-પર્વતોની

વાસિન્યૌ નન્દનવનપચમકૂટપષ્ઠકૂટવાસિન્યૌ ચ દિવકુમાર્યૌ તુલ્યાલ્યે
 એવ ॥ સ્થાનાગસૂત્રકલ્પાન્તર્વાચ્યટીકાદિષુ તુ ઊર્ધ્વલોકવાસિનીષુ સુવ-
 ત્સાવત્સમિલાસ્થાને તોયધારાવિચિત્તે દૃશ્યેતે ॥

ઉદીચ્યસિદ્ધાયતનાત્ પ્રતીચ્યામથ પૂર્વત ।

પ્રાસાદાદાયુકોણસ્થાત્ કૂટ સાગરચિત્રકમ્ ॥ ૧૫૮ ॥

વલાહકા તત્ર દેવી મેરોરુત્તરત પુન ।

જમ્બૂદ્વીપેઽન્યત્ તસ્યા રાજધાની જિના જગુ. ॥ ૧૫૯ ॥

ઉદીચ્યસિદ્ધાયતનાત્ પ્રાચ્યા ત્રાયવ્યકોણજાત્ ।

પ્રાસાદાત્ પશ્ચિમાયાં ચ વજ્રકૂટમિહાન્તરે ॥ ૧૬૦ ॥

વજ્રસેના તત્ર દેવી રાજધાની સુમેરુત ।

ઉત્તરસ્યામન્યજમ્બૂદ્વીપે જ્ઞેયા યથાગમમ્ ॥ ૧૬૧ ॥

અય તાવત્ ક્ષેત્રસમાસવૃહદ્વૃત્ત્યભિપ્રાય ॥ જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રે ચ
 સાગરચિત્રકૂટે વજ્રસેના દેવી વજ્રકૂટે વલાહકા દેવી પઠચતે ઇતિ
 જ્ઞેયમ્ ॥ તથા ક્ષેત્રસમાસસૂત્રે વારિસેણુ ઇતિ પાઠ । કિરણાવલ્યાદાવપિ

દિક્ષુભારિઓના નામે એક સરખા છે પણ સ્થાનાગસૂત્ર અને ડ.પાન્તરવાચ્યની ટીકા વગે
 રેમા ઉર્ધ્વલોકવાત્રી દિક્ષુભારીઓમાથી સુવત્સા ' તથા ' વ સમિત્રા ' ને ન્થાને ' તોયધગા '
 અને ' વિચિત્રા ' એવા નામે છે

વગી સાગરચિત્રક નામનુ સાતમુ શિખર ઉત્તર તરફના સિદ્ધાયતનની પાશ્વમે અને
 પાચવ્ય કોણના પ્રાસાદથી પૂર્વે આવેલુ છે ૧૫૮

એ શિખરપર બલાહકા નામની દેવી છે અને એની રાજધાની પણ બાધીઓની રાજ
 ધાનીની પેઠે અન્યત્ર જમ્બૂદ્વીપમા મેઝ પર્વતની ઉત્તર આવેલી છે એવા જિનપ્રભુના વચન
 છે ૧૫૯

આઠમુ શિખર વજ્રકૂટ નામનુ છે તે ઉત્તર તરફના સિદ્ધાયતનના પૂર્વે અને પાચવ્ય
 કોણના પ્રાસાદની પાશ્વમે આવી રહ્યુ છે ૧૬૦

એ શિખરપર વજ્રસેના દેવીનો વાસ છે અને એની રાજધાની પણ પૂર્વવત્ અન્યત્ર
 જમ્બૂદ્વીપમા મેઝ પર્વતની ઉત્તર દિશાને વિષે આવેલી છે એમ આગમમા કહ્યુ છે ૧૬૧

આ બે મે કહ્યુ છે તે જ સુબળ મેત્રસમાસની મોટી ટીકામા પણ કહ્યુ છે પરતુ જબ
 દ્વાપપ્રજ્ઞસિસૂત્રમા તો માગરચિત્ર શિખરપર વજ્રસેના દેવી અને વજ્રકૂટ શિખરપર બલાહકા

વારિપેણાં ઇતિ । જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રે વહરસેણાં ઇતિ । બૃહત્ત્વેત્રસમાસ
ઘટૌ ચ વજ્રસેના ઇતિ નામ । ઇતિ જ્ઞેયમ્ ॥

एता अष्टाप्यूर्ध्वलोकवासिन्यो दिग्कुमारिकाः ।

सुगन्धम्बुपुष्पवृष्टिं कुर्वन्ते जिनजन्मनि ॥ ૧૬૨ ॥

भद्रशालवनकूटतुल्यत्वेन भवन्त्यमी ।

मूले पचयोजनानां शतान्यायतविस्तृता. ॥ ૧૬૩ ॥

वनेऽपि पचशतिके पचाशद्योजनोत्तरम् ।

स्थितेरेषां स्थितिः किञ्चिदाकाशे बलकूटवत् ॥ ૧૬૪ ॥

अत्रैव नन्दनवने सुधाशनधराधरात् ।

पेशान्यां विदिशि प्रोक्तं बलकૂટं जिनेश्वर ॥ ૧૬૫ ॥

તથોક્તં જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રે । મદરસ્તણ પવ્વયસ્ય ઉત્તરપુરચ્છિમેણં
एत्थणं णदणवणे बलकूटे ग्रामं कूडे पणत्ते । इत्यादि ॥

विदिशोऽपि विशाला. स्युः महतो वस्तुन. किल ।

तद् घटेतावकाशोऽत्र प्रासादबलकूटयो. ॥ ૧૬૬ ॥

દેવી કહેલી છે વળી ક્ષેત્રસમાસસૂત્રમા 'વારિસેણા' એવો પાઠ છે, 'કિરણાવલી' વગેરેમા
'વારિપેણા' એવો પાઠ છે, જ જુદીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રમા 'વહરસેણા' એવો પાઠ છે અને જુદ
ક્ષેત્રસમાસની ટીકામા 'વજ્રસેના' એવો પાઠ છે

આ આઠ દેવીઓ ઊર્ધ્વલોકની દિક્કુમારીઓ છે અને એઓ જિનભગવાનના જન્મસ
મયે સુગંધી જળનો છ ટકાવ અને પુષ્પની વૃષ્ટિ કરે છે ૧૬૨

વળી આઠ શિખરો કહી ગયા એ ભદ્રશાલવનના શિખરો જેવા હોઇને મૂળમા પાચસો
યોજન લાંબા પહોળા છે ૧૬૩

વળી એઓ પાચસો યોજનના વનમા પચાસ યોજન મૂક્યા પછીથી રહેલા છે એટલે
એઓનો કંઈક ભાગ 'બલકૂટ' ની પેઠે આકાશમા અદ્ધર રહેલો છે ૧૬૪

છેલ્લુ નવમું 'બલકૂટ' છે તે નન્દનવનમા જ એકપર્વતના ઇશાનકોણમા આવેલ
છે એમ જિનભગવાનનું કહેવું છે ૧૬૫

એ સંબધમા જ જુદીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રને વિષે કહ્યું છે કે—મદરાચળપર્વતની ઉત્તરપૂર્વે અ
ર્થાત્ ઇશાનકોણમા બલકૂટ આવેલ છે

અર્ધેન નન્દનવને કૂટમેતદવસ્થિતમ્ ।

અપરાર્ધેન ચાકાશે તદુક્ત પૂર્વસૂરિભિઃ ॥ ૧૬૭ ॥

આહ ॥ નન્દનવને બલકૂટમ્ । નન્દનવન ચ પંચયોજનશતવિસ્તીર્ણાયાં મેરો પ્રથમમેલલાયાં । તતઃ કથં તત્ર માતિ ॥ બલકૂટેન પચ-યોજનશતાનિ નન્દનવનસત્કાનિ રુદ્ધાનિ પંચયોજનશતાનિ પુનઃ મેરો. બહિઃ આકાશે ॥ તતઃ ન કશ્ચિદ્વોષઃ ॥

ઉક્ત ચ । નદનવણ રુભિત્તા પચસણ જોઅણાઈ નીસરિઓ ।

આયાસે પચસણ રુભિત્તા ઠાઈ બલકૂડો ॥ ૧૬૮ ॥

इति क्षेत्रसमाप्तवृत्तौ ॥

जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिसूत्रवृत्तौ तु मेरुत पंचाशद्योजनातिक्रमे ईशान-कोणे ऐशानप्रासादः ततः अपि ईशानकोणे बलकूटमित्युक्तम् ॥ तदभि-प्रायं न विद्मः ॥

મહાન પદાર્થોની વિદિશાઓ પણ મહાન-વિશાલ હોય છે એ કથનથી, અહિં પ્રાસાદ અને બળકૂટ બેજાનો અવકાશ ઘટે છે ૧૬૬

આ નવમું બળકૂટ અરધું નદનવનમા રહેલું છે અને અરધું અદ્ધર આકાશમા રહેલું છે એમ પૂર્વાચાર્યેતું રહેલું છે ૧૬૭

અહિં એવી શઃકા ઉત્પન્ન થાય કે—નદનવનમા બળકૂટ છે (એમ તમે કહો છો) પણ નદનવન તો મેરુપર્વતની પાચસો યોજન વિસ્તીર્ણુ એવી પહેલી મેળલામા છે તો એમા (એક સહસ્ર યોજન વિસ્તીર્ણુ એના) બળકૂટનો કેવી રીતે સમાવેશ થાય ?

આ શઃકાનું સમાધાન એવી રીતે કે—બળકૂટ નદનવનના પાચસો યોજન રોકીને રહ્યું છે અને બીજા પાચસો યોજન તો મેરુથી બહાર અદ્ધર આકાશમા છે માટે શઃકા જોડે કાંઈ રહેતું નથી

ક્ષેત્રસમાપ્તની વૃત્તિમા પણ કહ્યું છે કે નદનવનના પાચસો યોજન રોકીને નીકળેલા બળકૂટે આકાશમા પાચસો યોજન રોક્યા છે ૧૬૮

વળી જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિસૂત્રની ટીકામા તો એમ કહ્યું છે કે “ મેરુપર્વતથી ઈશાનકોણમા પચાસ યોજન જતા ઈશાન તરફનો પ્રાસાદ છે અને એથી પણ ઈશાનકોણમા બળકૂટ છે ” આ વાત કંઈ સમજાણુમા આવતી નથી

માલ્યવદ્ગિરિસમ્વન્ધિહરિસ્તહાલ્યકૂટવત્ ।
સર્વાત્મનેદં વિજ્ઞેયં વ્યાસાયામોચ્ચતાદિભિઃ ॥ ૧૬૯ ॥

વલ્લનામા સુરસ્તત્ર સ્વામી તદ્રાજધાન્યપિ ।
મેરોરુત્તરપૂર્વસ્યાં જમ્વૂદ્વીપેऽપરે મતા ॥ ૧૭૦ ॥

ઘલાલ્યાયા રાજધાન્યાઃ સ્વરૂપમખિલં લલુ ।
હરિસ્તહાયાઃ સદૃશ વિજ્ઞેયમવિશેષિતમ્ ॥ ૧૭૧ ॥

ગચ્છદ્વિભિશ્ચૈત્યનત્યર્થ પારદકેઽદો વનં પથિ ।
વિશ્રાન્ત્યે શ્રીયતે વિદ્યાચારણૈઃ મુનિવારણૈઃ ॥ ૧૭૨ ॥
પ્રયાગચ્છદ્વિભિરાનસ્ય પારદકે શાશ્વતાન્ જિનાન્ ।
વિશ્રામ્યદ્વિભિઃ ભૂપ્યતેઽદો જંઘાચારણસાધુભિઃ ॥ ૧૭૩ ॥

અયાસ્ય નન્દનાભિલ્યવનસ્ય સમભૂતલાત્ ।
યોજનાનાં સહસ્રાણિ દ્વાષ્ટિ પંચભિઃ શતૈઃ ॥ ૧૭૪ ॥
સમન્વિતાન્યતીત્યાસ્તિ વન સૌમનસાભિધમ્ ।
યોજનાનાં પંચશતીં વિસ્તીર્ણં સર્વતોઽપિ તત્ ॥૧૭૫॥યુગ્મમ્ ॥

આ બગદ્દત્તી લ બાઇ, પહોળાઇ, ઉચાઇ વગેરે મર્વવાના માલ્યવાન પર્વતના હરિ સ્મહ નામના શિખર પ્રમાણે બાણી લેવા ૧૬૯

એ બગદ્દત્ત પર વળી એનો બળ નામનો સ્વામીદેવ રહે છે એની રાજધાની મેરુ-પર્વતની ઉત્તરપૂર્વમાં પૂર્વવત્ અન્ય જ બૂદ્ધીપમા છે ૧૭૦

એ રાજધાનીનું નામ ' બલા ' છે અને એની સર્વ હકીકત સમગ્રપણે હરિસ્તહા પ્ર માણે બાણવી ૧૭૧

આ નન્દનવન વળી પાડકવનમાં જિનચૈત્યની યાત્રાએ જતા વિદ્યાચરણ મુનિઓનું વિશ્રામસ્થાન છે ૧૭૨

વળી પાડકવનમાં શાશ્વતા જિનેશ્વરના દર્શન કરીને પાછા વળતા જ ઘાચારણ મુનિઓ અહિં વિસામો લે છે ૧૭૩

હવે આ નન્દનવનના સમભૂતજયથી બાસકંઠજાર પાચસો યોજનને અન્તરે, સર્વત પાચસો યોજનના વિસ્તારવાળુ એવુ સૌમનસ નામનું વન છે ૧૭૪-૧૭૫.

અસ્મિન્નપિ પરિચ્છિપ્ય સ્થિતે મેરું સમન્તત. ।

વદ્યે વાહ્યાન્તરરૂપૌ વિષ્કમ્ભૌ પૂર્વવત્ ગિરે ॥ ૧૭૬ ॥

યોજનાનાં સહસ્રાણિ ચત્વારિ દ્વે શતે અપિ ।

દ્વિસત્તયધિકે ભાગા અષ્ટાવેકાદશોદ્ભવા ॥ ૧૭૭ ॥

વહિર્વનાત્ ગિરેર્વ્યાસઃ એવ પૂર્વાપરાન્તયો ।

વક્ષિણોત્તરયોર્વાપિ તત્રોપપત્તિરુચ્યતે ॥ ૧૭૮ ॥ યુગ્મમ્ ॥

મેરુચ્છૂયસ્યાતીતાનિ ભુવ. સૌમનસાવધિ ।

ત્રિપષ્ટિર્યોજનસહસ્રાણિ રુદ્રૈર્ભજેતુ યુધ. ॥ ૧૭૯ ॥

શતાનિ સતપચાશત્ સતર્વિશાનિ તત્ર ચ ।

લઘ્વાનિ યોજનાન્યશા ત્રયશ્ચૈકાદશોદ્ભવા ॥ ૧૮૦ ॥

અસ્મિન્ રાશૌ ભૂમિગતાત્ મેરુવ્યાસાત્ વિશોધિતે ।

માન યથોક્ત જાપેત વાહ્યાયા ગિરિવિસ્તૃતે ॥ ૧૮૧ ॥

વ્યાસો વનસ્યોભયત પચપચશતાત્મક ।

વાહ્યવ્યાસાત્તત્સહસ્રે શોધિતે શેષમાન્તરઃ ॥ ૧૮૨ ॥

સ ચ અયમ્ ।

યોજનાનાં સહસ્રાણિ ત્રીણિ કિંચ શતદ્વયમ્ ।

દ્વિસત્તયધિક ભાગા અષ્ટ ચૈકાદશોદ્ભવા ॥ ૧૮૩ ॥

આ વન પશુ મેરુની કશ્તુ વીંટાઇને રહેલુ હોવાથી, પૂર્વવત્ એને ગિરિવાહ્યાન્તર ૩૫ દિનિધ વાગે હોય એ નીચે પ્રમાણે ૭૬૬ ૬ ૧૭૬

વનની બહાર મેરુનો પૂર્વપશ્ચિમ અથવા ઉત્તરદક્ષિણ વિસ્તાર ચારહજાર બસો ને બહો તેર પૂર્ણાંક આઠ અગ્રારાશ યોજન છે ૧૭૭-૧૭૮

એ આ પ્રમાણે — પૃથ્વીથી તે સોમનસવનયુધી મેરુની ઉંચાઇ ત્રેસઠહજાર યોજન છે એને અગ્રારે ભાગે એટલે ભાગમા પાંચ હજાર સાતસો સત્યાવીશ પૂર્ણાંક ત્રણ અગ્રારાશ યોજન આવશે. આરકમને પૃથ્વીપરની મેરુની પહોળાઇ ૭૨ દશ હજાર યોજન છે તેમાથી બાઠ કરતા ૭૨ આવે તે બહારનો ગિરિવિન્માર આવશે. (૧૦૦૦૦-૫૭૨૭૩૬=૪૨૭૨૬૪) ૧૭૬-૧૮૧

હવે વનની બહાર બાહ્યની પહોળાઇ પાંચસો પાંચસો યોજન છે એટલે સમગ્ર એક હજાર

તથા ગિરેર્વાણપરિક્ષેપ પ્રસાદઃ
एकादशा. शता पंच

अन्तर्गिरिपरिक्षेप सहस्रं
शताः चैकोनपचाशः प्रदो

एवमुक्ताभिलाषेन
अत्रापि नन्दनाभिरवन्द्य

तथैवैकैकमाशासु विज्ञेयं
विदिक्षु पुनरैकैः प्रामाद

सुमना. सौमनसा च सौमनस
पेशान्यां विदिशि प्रोक्ता

सदुत्तरकुरु देवकुरुः बन्दि
वाप्यश्चतस्र क्रमनो वारि

विशाला साधभद्रा चाभव
वाप्यः चतस्रो नैर्ऋत्यां

भद्रोत्तरा तथा भद्रा मुक्ता
भद्रावतीति वायव्यकोणे

તિવાળા

ડવન મેરૂની
૭૬૬ અધિક

ચોજન થયા તેને બહારની પહોળાઈમાંથી
મમજવી. એટલે કે ૪૨૭૨૬-૧૦૦૦=૩૨૭૨૬

(વળી એ પરથી ઘેરાવો પણ નીકરે)

પૂર્ણાક છ અગ્યારાશ ચોજન આવે છે
ઓગણપચામ પૂર્ણાક ત્રણ અગ્યારાશ ચોજન

ન હનવતમા ફટ કહ્યા છે એ ફટ

એની જ પેઠે અકેરી દિગામા

સમજવો ઇમાનજીયામા પૂર્વાદિને
બામની વાવો સમજવી અગ્નિ કોણ

દિશ અકેક સિદ્ધ
૩૬ માસાદ છે એ
૨૦૧-૨૦૨
રક્તાવતી નામની
થા વાણી નામની

તથા

આગ્નેષ્યામથ નૈર્ઋત્યાં પ્રાસાદૌ શક્રમર્તૃકૌ ।

ऐशान्यां वायव्यायां च तानीशानसुरेशितुः ॥ ૧૯૨ ॥

एव वनं सौमनस लेशतो वर्णित मया ।

वर्णयामि वनमथ पाण्डुक शिखरस्थितम् ॥ ૧૯૩ ॥

अतीत्योर्ध्वं सौमनसवनस्य समभूतलात् ।

योजनानां सहस्राणि पद्त्रिंशत्मुपर्यध ॥ ૧૯૪ ॥

प्रज्ञप्त पण्डकवनमनेकसुरसेवितम् ।

चारणश्रमणश्रेણिश्रितकल्पद्रुमाश्रयम् ॥ ૧૯૫ ॥ युग्मम् ॥

चतुर्नवत्या सयुक्ता योजनानां चतु शती ।

वनस्यास्य चक्रवालविष्कम्भो वर्णितो जिनेः ॥ ૧૯૬ ॥

उपपत्तिश्चात्र मेरुमौलेः सहस्रविस्तृतात् ।

शोधयेत् चूलिकामूलव्याસं द्वादशયोजનીમ્ ॥ ૧૯૭ ॥

अवशिष्टेऽर्द्धीकृते च यथोक्तमुपपद्यते ।

मानमस्य मरकतमणिभैवेयકાકૃતેઃ ॥ ૧૯૮ ॥ युग्मम् ॥

આર વાવ, નૈઋત્ય ખુણામાં અનુક્રમે વિશાકા, માધમદ્રા, અશરતેના અને રેહિણી નામની
આર વાવ, અને વાયવ્ય કોણમાં અનુક્રમે ભદ્રોત્તરા, ભદ્રા, મુખદ્રા તથા ભદ્રાવતી નામની
આર વાવ સમજવી ૧૮૭-૧૯૧

વળી અગ્નિ ખુણામાં અને નૈઋત્ય ખુણામાં સૌધર્મેન્દ્રના બે પ્રાસાદ, અને ઇશાન તથા
વાયવ્ય કોણમાં ઇશાનેન્દ્રના બે પ્રાસાદ છે ૧૯૦

એ પ્રમાણે મેં સૌમનસવનનું લેશમાત્ર વર્ણન કર્યું હવે (ચેડના) શિખરપર રહેલા
પાંડકવનનું વર્ણન કરૂં છું ૧૯૩

સૌમનસવનના સમભૂતગથી ઉપર ચઢતા છત્રીસ હજાર યોજન પૂરા થતા પછી, અનેક
દેવેાથી સેવાયત્રુ અને ચારણમુનિઓના વિસામારૂપ ૪૮૫૪૦૫૪૦૫૪૦૫૪૦ આવી છે ૧૯૪-૧૯૫

આ વનની ફરતી પહોળાઈ ચારસો ચોરાણ ચોજનની છે-એમ જિનભગવાનનું
વચન છે ૧૯૬

એની સમજૂતિ આ પ્રમાણે —

મેરૂ પર્વતના શિખરનો વિસ્તાર એક હજાર યોજન છે એમાંથી ચૂલિકાના મૂળની
પહોળાઈ બે ચાર યોજનની છે તે બાદ ફરતી એટલે નવમે અઠ્યામી યોજન રહ્યાં એને

યથા મેરુ પરિક્ષિપ્ય સ્થિતા પૂર્વવનત્રયી ।

પરિક્ષિપ્ય સ્થિતમિહ તથેદ મેરુચૂલિકામ્ ॥ ૧૯૯ ॥

ત્રિસહસ્રી યાંજનાના દ્વાપૃથ્યા સયુતં શતમ્ ।

વિશેષાભ્યધિક કિંચિત્ પરિક્ષેપોઽસ્ય વર્ણિતઃ ॥ ૨૦૦ ॥

અસ્મિન્ મેરુચૂલિકાયા. પંચાશયોજનોત્તરમ્ ।

સિદ્ધાયતનમેકેકં પ્રાગ્વત્ દિશા ચતુષ્થે ॥ ૨૦૧ ॥

વિવિદ્ધુ પુનરેકૈરુ પ્રાસાદો વાપિકાવૃતઃ ।

નામાન્યાસાં વાપિકાનામૈશાન્યાદિવિવિદ્ધક્રમાત્ ॥ ૨૦૨ ॥

પુદ્ગા પુદ્ગપ્રમા ચૈવ સુરક્તાલ્યા તથાપરા ।

રક્તાવતીતિ ચૈશાનપ્રાસાદે વાપિકા મતાઃ ॥ ૨૦૩ ॥

ક્ષીરરસા ચેત્તુરસા તથામૃતરસાભિધા ।

વારુણીતિ કિલાગ્નેયપ્રાસાદે વાપિકાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૨૦૪ ॥

શાલોત્તરા તથા શાલા શંભવર્તા બલાહકા ।

પ્રાસાદે નૈર્મત્તીસંસ્થે વાપિકા. પરિકીર્તિતાઃ ॥ ૨૦૫ ॥

અર્ધ ૪૨૫૦ એટલે ચાગનો ચોરાણ ચોજન આખ્યા એ મરકતરત્નના ઐવેયકની આકૃતિવાળા એ વનનુ પ્રમાણ ૧૯૭-૧૯૮

પૂર્વોત્તર ત્રણ વન જેમ મેડપર્વતને વીંટાણને રહેલા છે તેમ આ ચોથુ પડકવન મેડની ચૂલિકાને વીંટીને રહેતુ છે એનો ઘેરાવો ત્રણ હજાર એકતો બાસઠ ચોજનથી ઠંઠકે અધિક કરેલો છે ૧૯૯-૨૦૦

આ વનમા, મેડની ચૂલિકાથી પચામ ચોજનને અતરે, પૂર્વની પેઠે ચોદિશ અંકેક સિદ્ધ મંદિર છે, અને ચારે વિદિશાઓ એટલે ખુલામા વાવોથી વીંટળાયેલા અંકેક પ્રાસાદ છે એ વાવોના નામ ઇશાન આદિક વિદિશાઓને અનુક્રમે નીચે પ્રમાણે છે — ૨૦૧-૨૦૨

ઇશાનકોણના પ્રાસાદની ચોતરફ પુદ્ગ, પ્રમાવા, સુરક્તા તથા રક્તાવતી નામની વાવો છે ૨૦૩

અગ્નિકોણના પ્રાસાદની ચોતરફ ક્ષીરરસા, ઇમુગ્રમા, અમૃતરસા તથા વારુણી નામની વાવો છે ૨૦૪

નૈઋત્યકોણમા રહેલા પ્રાસાદની ચોખાણુ શંખોત્તરા, શાખા, શંખાવર્તા, તથા બલાહકા નામની વાવો છે ૨૦૫

પુષ્પોત્તરા પુષ્પવતી સુપુષ્પા પુષ્પમાલિની ।

વાયવ્યકોણે વાપ્ય સ્યુ. સર્વાઃ પૂર્વાદિત. ક્રમાત્ ॥ ૨૦૬ ॥

આગ્નેયનૈર્ઋત્યગતૌ પ્રાસાદૌ સ્તઃ શતક્રતો. ।

વાયવ્યૈશાનસત્કૌ તાવીશાનેન્દ્રસ્ય વર્ણિતૌ ॥ ૨૦૭ ॥

ચૈત્યપ્રાસાદવાપીના માન ત્રિષુ વનેષ્વપિ ।

સદ્ભદ્રશાલવનવદ્વિજ્ઞેયમવિશેષિતમ્ ॥ ૨૦૮ ॥

અથાસ્મિન્ પટકવનેઽભિષેકાર્હા સ્વયમુવામ્ ।

શિલાશ્વત્ત્વઃ પ્રજ્ઞસા સ્નાત્રોદકપવિત્રિતા ॥ ૨૦૯ ॥

આઘ્યા પાણ્ડુશિલાનામ્ની દ્વિતીયા પાણ્ડુકવલા ।

તૃતીયા ચ રક્તશિલા ચતુર્થી રક્તકવલા ॥ ૨૧૦ ॥

અમૂનિ આસા નામાનિ જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રે ॥ ક્ષેત્રસમાસે તુ પાંડુકવલા
અતિપાણ્ડુકવલા રક્તકવલા અતિરક્તકવલા એવ આસા નામાનિ પઠ્યન્તે ॥

પ્રાચ્યાં મેરુચૂલિકાયા પ્રાકૂપર્યન્તે વનસ્ય ચ ।

ભાત્યર્જુનસ્વર્ણમયી શિલા પાણ્ડુશિલાભિધા ॥ ૨૧૧ ॥

અને વાયવ્યકોણના પ્રાસાદને ફરતી પૂર્વાદિક દિશાને અનુક્રમે પુષ્પોત્તરા, પુષ્પવતી
સુપુષ્પા અને પુષ્પમાલિની નામની ચાર વાવ આવેલી છે ૨૦૬

અગ્નિકોણ તથા નૈઋત્યકોણનો—એમ બે પ્રાસાદ સૌધર્મેન્દ્રના છે, અને વાયવ્યકોણ
તથા ઇશાનકોણનો—એમ બે પ્રાસાદ ઇશાનેન્દ્રના છે ૨૦૭

ભદ્રશાળવનમા આવેલા ચૈત્ય, પ્રાસાદ અને વાવ—એ સર્વેનું જે માન યોગ્યમ્થળે કહે
વામાં આવ્યું છે તેજ માન શેષ ત્રણે વનના ચૈત્ય, પ્રાસાદ અને વાવનું છે ૨૦૮

વળી આ પાટકવનને વિષે શ્રી જિનભગવાનના અભિષેકને યોગ્ય ચાર શિલાઓ આવેલી
છે—તે ચારે પ્રભુના સ્નાત્ર જળથી પવિત્ર થયેલી છે ૨૦૯

પહેલી પાણ્ડુશિલા, બીજી પાણ્ડુકવલા, ત્રીજી રક્તશિલા અને ચોથી રક્તકવલા છે ૨૧૦

આ નામ કહ્યા તે જ બૃહ્વીપપ્રજ્ઞપિત સૂત્રને અનુસારે છે ક્ષેત્રસમાસમા તે પાણ્ડુકવલા,
અતિપાણ્ડુકવલા, રક્તકવલા અને અતિરક્તકવલા—એમ નામ કહેલા છે

ચારમા જે પહેલી પાણ્ડુશિલા નામની છે તે મેરુની ચૂલિકાથી પૂર્વે અને વનને પૂર્વ છેડે
આવેલી છે ૨૧૧

સા પૂર્વાપરવિસ્તીર્ણા તથોદગ્દક્ષિણાયતા ।
 આયામતો યોજનાનાં શતાનિ પચ કીર્તિતા ॥ ૨૧૨ ॥
 શતાન્યર્દ્ધતૃતીયાનિ મધ્યે વિષ્કમ્મતો મતા ।
 અર્ધચન્દ્રાકૃતેસ્તસ્યા મધ્યે પરમવિસ્તૃતિઃ ॥ ૨૧૩ ॥
 પૂર્વાપરઃ શરત્વેન વ્યાસોઽસ્યા પરમો બુધૈઃ ।
 જીવાત્વેન ચ પરમાયામસ્તુ દક્ષિણોત્તરઃ ॥ ૨૧૪ ॥
 પરિક્ષેપો ધનુઃપૃષ્ઠતયા માઘ્યો યથોચિતઃ ।
 તત્તત્કરણરીસ્યા વા સમાનેય શરાદિકમ્ ॥ ૨૧૫ ॥
 ચતુર્યોજનપિણ્ડાયામસ્યાં માતિ ચતુર્દિશમ્ ।
 તોરણાલંકૃતં કમ્ભં સોપાનાનાં ત્રય ત્રયમ્ ॥ ૨૧૬ ॥
 અધિજ્યષ્ઠાપાકારાયાઃ વક્ત્રતા ચૂલિકાદિશિ ।
 ક્ષુજુતા સ્વસ્વદિક્ષેત્રાભિમુખાસ્યા વિભાજ્યતામ્ ॥ ૨૧૭ ॥
 અત્યન્તકમનીયાયામસ્યાં વૃન્દારકવ્રજાઃ ।
 આસીનાશ્ચ શયાનાશ્ચ વિદન્તિ પરમાં મુદમ્ ॥ ૨૧૮ ॥

એ પૂર્વપશ્ચિમ પહોળી છે અને ઉત્તર દક્ષિણ લાંબી છે એના લગભગ પાચમો યોજન છે એની પહોળાઈ મધ્યભાગમા અઢીસો યોજન છે કેમકે એ અર્ધ ચક્રાકારની છે એટલે મધ્ય ભાગમા ઉત્કૃષ્ટ પહોળાઈ હોય એ પહોળાઈ પૂર્વપશ્ચિમે જગપણાને લઇને ઉત્કૃષ્ટી છે વળી એની લગભગ જુવાપણાને લઇને ઉત્તર દક્ષિણ તરફ ઉત્કૃષ્ટી છે ૨૧૨-૨૧૪

એનો ઘેરાવો ધનુ પૃષ્ઠપણાથી યથાયોગ્યપણે લાવી લેવો અથવા એનું શગદિક (શર, છવા અને ધનુ પૃષ્ઠ) તે તે ડરણુ-સુક્તિની રીતે શોધી ડાહવું ૨૧૫

આ ગિલા ચાર યોજન જાડી છે અને એને ચાદિયા તોરણોને લીધે શોભાધમાન એવા ત્રણ ત્રણ પગથીયાછે ૨૧૬

એની આકૃતિ દોરી ચઢાવેલા ધનુષ્ય જેવી છે એ સૂક્તિકાની દિશામા વક્ર છે અને પોતા-પોતાની દિશાના ક્ષેત્રસન્મુખ મરલ-મીધી છે ૨૧૭

એ અત્યન્ત મનોહર હોવાથી, એના પર દેવતાઓ અત્યન્ત હર્ષથી સૂએ બેસે છે ૨૧૮

વેદિકાવનખડાભ્યાં સમન્તાવિયમાવૃતા ।

કાંચીદામનીલપરિધાનાભ્યામિવ કામિની ॥ ૨૧૯ ॥

દક્ષિણસ્યામુદીચ્યાં ચ તસ્યા સિંહાસને સ્થિતે ।

ધનુ.પચશતવ્યાસાયામે તદર્ધમેદુરે ॥ ૨૨૦ ॥

જ્ઞેયો ગ્રન્થાન્તરાત્ સિંહાસનયોરિહ વર્ણક ।

અનાવૃત્તસ્થલસ્થાનાઢેષા ચન્દ્રોદય ત્રિના ॥ ૨૨૧ ॥

તુલ્યસ્વાદનયોઢ્યાસાયામાભ્યા ચતુરસ્તતા ।

ચતુરસ્તપીઠબન્ધરૂપે જ્ઞેયે ઇમે તત ॥ ૨૨૨ ॥

ઉત્તરાહે તત્ર સિંહાસને દેવાશ્ચતુર્વિધા ।

અભિર્ષિચન્તિ કચ્છાદિવિજયાષ્ટકતીર્થપાન્ ॥ ૨૨૩ ॥

સિંહાસને દાક્ષિણાત્યે વિજયેષુ કિલાષ્ણુ ।

વત્સાદિકેષુ સજાતાન્ સ્નપયન્તિ જિનેશ્વરાન્ ॥ ૨૨૪ ॥

માવઃ ।

શિલાયા. સમુલ્લં દ્વાસ્યા. પૂર્વસ્યાં દિશિ વર્તતે ।

ક્ષેત્ર પૂર્વવિદેહાલ્ય વિજયાસ્તત્ર પોઢશ ॥ ૨૨૫ ॥

સર્વત્ર વેદિકા તથા વનખડાની વીંટળાયેલી આ શિલા બાજુ સુવર્ણ મેળાતા અને
લાલ અને સફેદ થયેલી ઢોઢ કામિની-ની હોયની એવી થોડે છે ૨૧૯

એ શિલા પર દક્ષિણ અને ઉત્તરે પાચમેા ધનુષ્ય લાખાપહોળા અને અઢીસો ધનુષ્ય
હો એ સિંહાસનેા રહેલા છે ૨૨૦

એ જોડેના પરિવાર અને અથોથી બાણી લેવો ૨૨૧

લખાઈ અને પહોળાઈ એડસરખી હોવાથી એઓ ચોખડા છે, અને એટલે એઓને સમ
પીઠબંધ જેવા સમજવા ૨૨૨

એ જોખાથી જે ઉત્તર તરફતુ છે તેના પર ચારે પ્રકારના દેવો કુચ વગેરે આઠ વિજ
યા થયેલા તીર્થ કરોનેા અભિષેક કરે છે ૨૨૩

અને જે દક્ષિણ તરફતુ છે તે પર વત્સ વગેરે આઠ વિજયોખા થયેલા તીર્થ કરોનેા
અભિષેક કરવામા આવે છે ૨૨૪

એનો વિનંતુત ભાવાર્થ આ પ્રમાણે —

ઉત્કર્ષતોઽપિ તત્ર દ્વૌ જાયેતે યુગપજ્જિનૌ ।
 તલ શીતોત્તરાભાવિવિજયાષ્ટકજો જિન ॥ ૨૨૬ ॥
 સિંહાસને સુરાધીશૈરૌત્તરાહેઽભિષિચ્યતે ।
 દાક્ષિણાત્યે દાક્ષિણાત્યવિજયાષ્ટકજો જિનઃ ॥ ૨૨૭ ॥
 એવ ભાવ્યં પશ્ચિમાયામપિ સિંહાસનદ્વયમ્ ।
 પ્રત્યકૂવિદેહાર્હદ્યોગ્ય દક્ષિણોત્તરયોર્દિશોઃ ॥ ૨૨૮ ॥
 તદેકૈક દાક્ષિણાત્યોદીચ્યયોઃ શિલયોઃ કિલ ।
 યદ્ભારતેરવતયોરેકૈઋસ્યાર્હતો જનિઃ ॥ ૨૨૯ ॥
 વનસ્યાથો દાક્ષિણાત્યપર્યન્તે પારાદુકચલા ।
 દક્ષિણસ્યા વિશિ મેરુચૂલિકાયાઃ પ્રતિષ્ઠિતા ॥ ૨૩૦ ॥
 દક્ષિણોત્તરવિસ્તીર્ણા પ્રાકૂપશ્ચિમાયતા ચ સા ।
 ઋજુતાસ્યા દક્ષિણસ્યાં વક્રતા ચૂલિકાદિશિ ॥ ૨૩૧ ॥
 ઉપર્યસ્યા મધ્યભાગે સિંહાસનમનુત્તરમ્ ।
 સુરેન્દ્રૈસ્તત્ર ભરતજાતો જિનોઽભિષિચ્યતે ॥ ૨૩૨ ॥

આ ગિલાની સન્ન્યુષ પૂર્વ દિગામા પૂર્વવિદેહ નામે ક્ષેત્ર છે તેમા સોળ વિજયો અર્થાત્
 ગૂઢા ગૂઢા વિભાગ છે ત્યા એકમાથે વધારેમા વધારે બે જિનેશ્વરે થાય છે તેમાથી શીતા
 નનીની ઉત્તરે ગહેલા આઠ વિજયોમા થયેલા જિનેશ્વરનો, ઇન્દ્રો ઉત્તર તરફના સિંહાસનપર
 અભિષેક કરે છે તથા દક્ષિણ તરફના આઠ વિજયોમા થયેલા જિન ભગવાનનો, દક્ષિણ તરફના
 સિંહાસનપર અભિષેક કરે છે ૨૨૫-૨૨૭

વગી એવી રીતે પશ્ચિમ તરફ પણ બે સિંહાસનો છે તે પશ્ચિમ વિદેહમા ઉત્તરે અને
 દક્ષિણે આવેલા આઠઆઠ વિજયોમા થતા તીર્થ કરોને માટે છે ૨૨૮

વગી ઉત્તર તથા દક્ષિણ તરફ એ ચિલાપર અકેક સિંહાસન છે કેમકે ભરતક્ષેત્રમા તથા
 ભૈરવત ક્ષેત્રમા અકેક તીર્થ કરનો જન્મ થાય છે ૨૨૯

હવે જે પાકુકબલા નામની બીજી ગિલા જ્ઞી છે તે આ વનને દક્ષિણ છેડે મેરુની ચૂલિ
 ગથી દક્ષિણ દિશામા છે ૨૩૦

એ ચિલા ઉત્તરદક્ષિણ પહોળી અને પૂર્વપશ્ચિમ લાંબી છે વળી એ દક્ષિણ તરફ સરલ
 એટલે ચીધી છે અને ચૂલિકા તરફ વક્ર એટલે વાકવાળી છે ૨૩૧

અમુખ્યા દક્ષિણામુખ્યા. સમ્મુલ્લ ભરત યતઃ ।

તતસ્તત્રત્યસાર્વસ્ય યુક્તમત્રામિપેચનમ્ ॥ ૨૩૩ ॥

શેષ તુ માનસસ્થાનસોપાનવેદિકાદિકમ્ ।

સર્વાસામપિ વિજ્ઞેયમવિશેષેણ પાણ્ડુવત્ ॥ ૨૩૪ ॥

વર્ણતશ્ચોક્તરૂપે દ્વે કુમુદોદરસોદરે ।

વક્ત્ર્યમાણે પુન કોકનદવિદ્રુમવન્ધુર ॥ ૨૩૫ ॥

અય તાવત્ જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રરૂપમિપ્રાય ॥ બૃહત્ક્ષેત્રસમાસસૂ
ત્રવૃત્તૌ તુ સર્વા. શ્વેતસુવર્ણમય્ય ઉક્તા ઇતિ જ્ઞેયમ્ ॥

વનપશ્ચિમપર્વન્તે શિલા રક્તશિલાભિધા ।

પ્રતીચ્યાં મેરુચૂલાયાઃ તપનીયમગ્રી મતા ॥ ૨૩૬ ॥

પૂર્વપશ્ચિમવિસ્તીર્ણા સા દક્ષિણોત્તરાયતા ।

ઋજુતાસ્યા પશ્ચિમાયાં વ્રકતા ચૂલિકાદિશિ ॥ ૨૩૭ ॥

એ પર મધ્યભાગમા ઉત્તમ સિંહાસન છે એ સિંહાસનઉપર ઈન્દ્રો ભરતક્ષેત્રમા થયેલા
જિનેશ્વરોનો અભિષેક કરે છે ૨૩૨

આ શિલાની સન્ન્યુળ દક્ષિણ તરફ ભરતક્ષેત્ર આવેલ છે અને તેથી ત્યાં થયેલા જિનભગ
વાનનો ત્યાં અભિષેક થાય છે ૨૩૩

આ શિલાસ બધી આકૃતિ, પ્રમાણ, પગથીયા તથા વેદિકા વગેરેશેષ સર્વ પાંદકશિલાની
સમાન બાણી લેવું ૨૩૪

ઉપરોક્ત ઉલ્લેખ ગિલાઓનો વર્ણ કુચુદના ગર્ભસમાન છે અને જે હવે વર્ણવશું એ
એ ગિલાનો વર્ણ માણિક્ય તથા પ્રવાળા સરખો છે ૨૩૫

આ વાત જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રની ટીકાને અનુસાર છે ક્ષેત્રસમાસની ટીકામા તો મર્વ
શિલાઓ શ્વેત સ્વર્ણમય કહી છે

ત્રીજી રત્નશિલા નામની શિલા વનને પશ્ચિમ છેડે એકની ચૂલિકાની પશ્ચિમે આપેલી છે
અને રક્તાસ્વર્ણમય છે એમ કહ્યું છે ૨૩૬

એ પૂર્વપશ્ચિમ પહોળી છે અને ઉત્તર દક્ષિણ લાંબી છે વળી એ પશ્ચિમ તરફ સરલ-
સીધી છે અને ચૂલિકાતરફ વાકી છે ૨૩૭

સ્યાત પ્રતીચીસમુલાયામસ્યાં સિંહાસનદ્વયમ્ ।
 જિનજન્માભિપેકાર્હં દક્ષિણોત્તરયોર્દિશોઃ ॥ ૨૩૮ ॥
 શીતોદોત્તરદિગ્ભાવિપક્ષમાદિવિજયાષ્ટકે ।
 સજાતોઽર્હસૌત્તરાહસિંહાસનેઽભિપિચ્યતે ॥ ૨૩૯ ॥
 શીતોદાદક્ષિણાભાવિવપ્રાદિવિજયાષ્ટકે ।
 જાતો જિનો દાક્ષિણાત્યસિંહાસનેઽભિપિચ્યતે ॥ ૨૪૦ ॥
 ઉદીચ્યાં મેરુચૂલાયા ઉદીચ્યાન્તે વનસ્ય ચ ।
 રક્તસ્વર્ણમયી રક્તકવલા વર્તતે શિલા ॥ ૨૪૧ ॥
 દક્ષિણોત્તરવિસ્તીર્ણા સા પૂર્વપશ્ચિમાયતા ।
 ઉદગ્ રૂઝ્વી ચૂલિકાતો વક્રા તથોત્તરામુખી ॥ ૨૪૨ ॥
 અસ્યાં સિંહાસન મધ્યે મણિરત્નમનોહરમ્ ।
 પરાવતક્ષેત્રજાતો જિનસ્તત્રાભિપિચ્યતે ॥ ૨૪૩ ॥
 એવ મેરુગિરાવસ્મિન્નભિપેકાસનાનિ પદ્મ ।
 અભિપેકસ્તુ યુગપદ્મતુર્ણામથવા દ્વયોઃ ॥ ૨૪૪ ॥

પશ્ચિમ સન્મુખ રહેલી આ શિલાપર ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશામાં જિનભગવાનના અભિષેકને અર્થે બે લાયક સિંહાસનો છે ૨૩૮

ઉત્તર નિશાના સિંહાસનપર, શીતોદાનદીની ઉત્તરે આવેલા પક્ષમાદિક આઠ વિજયોમાં થયેલા જિનભગવાનનો અભિષેક કરવામાં આવે, અને દક્ષિણદિશાના સિંહાસનપર, શીતોદાની દક્ષિણે આવેલા વપ્રાદિ આઠ વિજયોમાં થયેલા જિનેશ્વરનો અભિષેક કરવામાં આવે ૨૩૯-૨૪૦

ચોથી રત્નભલા નામની શિલા છે તે મેઝની ચૂલિકાની ઉત્તરે વનને ઉત્તર છેટે આવેલી છે અને એ પણ રક્તમ્બર્જીય છે ૨૪૧

એ શિલા ઉત્તરદક્ષિણ પહોળી અને પૂર્વપશ્ચિમ લાંબી છે વળી એ ઉત્તરસન્મુખ આ વેવી છે, અને ઉત્તરગત્રીથી તથા ચૂલિકાતરફ વાકી છે ૨૪૨

એ શિલા પર મણિરત્નથી મનોહર એવા સિંહાસન રહેલું છે અને તે સિંહાસન પર એરવત ક્ષેત્રમાં થયેલા જિનભગવાનનો અભિષેક કરવામાં આવે છે ૨૪૩

એ પ્રમાણે આ મેઝ પર્વત પર અભિષેક કરવાના છ આસનો છે ત્યાં એક સાથે ચાર અથવા બે જિનભગવાનનો અભિષેક થાય છે ૨૪૪

પૂર્વાપરવિદેહેષુ નિશીથેઽર્હજ્જનિર્યદા ।

ભરતૈરવત્તદેત્રે મધ્યાહ્નઃ સ્યાત્તદા યતઃ ॥ ૨૪૫ ॥

શેષેષ્વપિ વ્યવસ્થેયં તુલ્યા ચતુર્ણુ મેરુષુ ।

સિંહાસનાન્યતર્હિશત્ ભવન્તિ સર્વસંખ્યયા ॥ ૨૪૬ ॥

ત્રિંશતસ્તીર્થરાજાં તુ યુગપન્ન જનિર્ભવેત્ ।

ભરતૈરાવતવિદેહેષુ કાલવિપર્યયાત્ ॥ ૨૪૭ ॥

યુગ્મૈવોક્તા નત પ્રાચ્યૈરર્હતા યુગપજ્જનિઃ ।

ઉત્કર્ષાદ્વિંશતેરેવ દશાના ચ જઘન્યતઃ ॥ ૨૪૮ ॥

ભરતેષ્વૈરાવતેષુ કાલસ્ય સામ્યતો મિથઃ ॥

હીનાધિકાના પૂર્વોક્તસંખ્યાતો ન જનિર્ભવેત્ ॥ ૨૪૯ ॥

પાણ્ડુકાર્યવનસ્યાસ્ય મધ્યભાગે સુનિશ્ચિતે ।

ચકાસ્તિ ચૂલિકા મેરોર્વર્ચવૈદૂર્યરત્નજા ॥ ૨૫૦ ॥

વિસ્ફુરત્પટકવનશરાવાન્ત પ્રતિષ્ઠિતઃ ।

યવારકસ્તથ ઇવ ભદ્રકૃજ્જિનજન્મનિ ॥ ૨૫૧ ॥ યુગ્મમ્ ॥

કેમકે પૂર્વ પશ્ચિમ મહાવિદેહમાં અર્હત પ્રભુનો જન્મ જે વખતે મધ્ય રાત્રીએ થાય છે તે વખતે ભરત શ્વેત અને ઐરવત ક્ષેત્રમાં તેો મધ્યાહ્ન કાળ (ખરેખર અપોર) હોય છે ૨૪૫.

શેષ ચારે મેડ પર પણ એના મરણી જ ન્યવસ્થા છે એવે મમત્ર મળીને ત્રીશ સિંહાસનો થયા ૨૪૬

વગી ભરતક્ષેત્ર, ઐરવત ક્ષેત્ર તથા મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં કાળના વિપર્યયને લીધે એક માથે ત્રીશ તીર્થ કરોનો જન્મ થતો નથી માટે પૂર્વાચાર્યોએ જે એમ ઠણું છે કે ઉત્કૃષ્ટ વીશ જિનેશ્વરોનો અને જઘન્યપણે દગનો જન્મ થાય છે એ વાત યુક્ત જ કહી છે ૨૪૭-૨૪૮

એમ જ વગી ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રોમાં કાળની પરસ્પર સામ્યતાને લીધે પૂર્વોક્ત સખ્યાથી હીનાધિક તીર્થ કરોનો જન્મ થતો નથી ૨૪૯

આ પાટક વનમાં સુનિશ્ચિત એવા મધ્ય ભાગમાં ઉત્તમ વૈદ્ય રત્નોની અનેલી મેડ પર્વતની શ્લોકા, જાણે જિનભગવાનના ક ચાણકારી જન્મ સમયે પ્રકૃષ્ટિ થયેલા પટકવન રૂપી શરાવની અદૃ (રોષેશ) જવાર (જુવારા) નો રોષો હોયની એમ, વિરાજ રહી છે ૨૫૦-૨૫૧

ચત્વારિંશદ્યોજનાનિ તુગત્વેન ભવેદસૌ ।
 દ્વાદશેષ યોજનાનિ મૂલે વિષ્કમ્ભતો મના ॥ ૨૫૨ ॥
 મધ્યે ચ યોજનાન્યષ્ઠૌ ચત્વાર્યુપરિ વિસ્તૃતા ।
 ઉદસ્તાદુત્થગોપુચ્છસુસ્થસસ્થાનશાલિની ॥ ૨૫૩ ॥
 સપ્તત્રિંશદ્યોજનાનિ સાતિરેકાણિ કિચન ।
 મૂલેઽસ્યા પરિધિ. મધ્યે સાધિકા પચવિંશતિ. ॥ ૨૫૪ ॥
 સાધિકાનિ દ્વાદશૈતત્પરિક્ષેપ ઉપર્યથ ।
 વ્યાસાનુસારતો ભાવ્યોઽન્યેત્રાપિ પરિધિ ધ્રુવૈઃ ॥૨૫૫॥ યુગ ॥
 ઐતસ્યા ચૂલિકાયામુત્ક્રાન્તે યોજનાદિકે ।
 મૂલાત્તપ્તચમલવઃ સ્વીયતે મૂલવિસ્તૃતેઃ ॥ ૨૫૬ ॥
 મેરોર્યથૈકાદશભિ. યોજનૈ. યોજનં દ્વૈસેત્ ।
 સ્વીયતે યોજનં તદ્વત્ પચભિ યોજનૈરિહ ॥ ૨૫૭ ॥
 ઉત્ક્રાન્તાયા મૂલભાગાયથા યોજનવિંશતૌ ।
 વિંશતે. પચમો ભાગઃ સ્યાચ્છતુર્યોજનાત્મક. ॥ ૨૫૮ ॥
 તર્સ્મિશ્ચ મૂલવિષ્કમ્ભાદપનીતે ભવેદિહ ।
 વિષ્કમ્ભો યોજનાન્યષ્ટાવિત્થં સર્વત્ર ભાવના ॥ ૨૫૯ ॥ યુગ્મમ્ ॥

એની ઉચ્ચાર્થ ચાલોગ યોજનની છે એની પહોળાઈ મૂળ આગળ બાર યોજનની, મ
 વ્યમા આઠ યોજનની અને મથાળે ચાર યોજનની છે એનો આઠર વળાં ગાયે ઉંચું કરેલું
 પુચ્છ હોય એવો છે ૨૫૨-૨૫૩

બળી એનો ઘેરાવો મળ આગળ માડત્રીશ યોજનથી કંઈક અધિક, મધ્યમા પચવીશ
 યોજનથી કંઈક અધિક અને મથાળે બાર યોજનથી કંઈક અધિક છે એનો અન્યત્ર ઘેરાવો
 બાજુવો હોય તો વ્યામને અનુસારે ગણી ઠાઠી બાજી લેવો ૨૫૪-૨૫૫

હવે આ ચલિકામા, દર એક યોજન ઉપર ચઢતા મૂળના વિસ્તારનો પાચમે પાચમે
 ભાગ ઘટતો આવે છે ૨૫૬

જેમ મેઝ પર દર અગ્યાર યોજને, મૂળના વિસ્તારથી એક યોજન ઘટાડો થાય છે તેમ
 આ ચલિકાના મળમા દર પાચ યોજને એક યોજનનો ઘટાડો થાય છે ૨૫૭

દધાન્ત તરીકે, મળથી વીગ યોજન ઉંચે ચઢીએ ત્યારે વાંશનો પાચમે ભાગ જે ચાર-

યદ્વા મૌલેરતિક્રાન્તમધો યદ્યોજનાદિકમ્ ।

વિમક્તે પચમિસ્તસ્મિન્ લઙ્ઘે ચતુર્ભિરન્વિતે ॥ ૨૬૦ ॥

જાયતેઽમીપ્સિતે સ્થાને વિષ્કમ્ભોઽપ્ર યથોર્ધ્વતઃ ।

અપક્રાન્તૌ યોજનાના વિંશતે સ વિભાવ્યતે ॥ ૨૬૧ ॥

વિંશતે પચમિર્ભાગિ યોજનાના ચતુષ્ટયી ।

લઙ્ઘા ચતુર્ભિર્ધુમ્તાઘૌ યોજનાનીતિ ભાવના ॥ ૨૬૨ ॥

અસૌ પદ્મવેદિકયા પરીતા કાનનેન ચ ।

સહકારલતેવોચ્છેરાલવાલેન રાજતે ॥ ૨૬૩ ॥

પત્તસ્યાશ્ચ શિરોભાગે કમનીયમહીતલે ।

પ્રાપ્નુવન્તિ પરાં પ્રીતિં નિર્જરા સુખનિર્ભરા ॥ ૨૬૪ ॥

મધ્યેઽપ્ર સિદ્ધાયતન તવેક ક્રોશમાયતમ્ ।

તથા ક્રોશાર્દ્ધવિસ્તાર વેશોન ક્રોશમુદ્રતમ્ ॥ ૨૬૫ ॥

અષ્ટોત્તરશત તત્ર પ્રતિમા શાશ્વતાર્હતામ્ ।

વૈતાલચૈત્યવત્સર્વ વસ્તવ્યમિહ વર્ણનમ્ ॥ ૨૬૬ ॥

તેટલા યોજન ઘટે છે એટલે કે મૂળના બાર યોજનના વિસ્તારમાથી ચાર યોજન તથા એટલે ત્યા આઠ યોજનનો વિસ્તાર રહે છે એવી રીતે સર્વ ગણતરી કરી લેવી ૨૫૮-૨૫૯

હવે એ મથાળેથી જ્યાં નીચે ઉતર્યા તે જગનો વિસ્તાર જાણવો હોય તો એટલું નીચે ઉતર્યા તેને પાંચ ભાગમાંથી જે આવે તેમા ચાર ભાગવા ૨૬૦

જેમકે, ઉચેથી વીશ યોજન નીચે ઉતર્યા ત્યાનો વિસ્તાર જાણવો છે તો વીશને પાંચ ભાગતા ચાર આવ્યા એમા ચાર ઉમેરતા આઠ આવ્યા એ આઠ (યોજન) તે તે જગનો વિસ્તાર કે પહોળાઈ આવી એજ પ્રમાણે જ્યાં ત્યા ગણતરી કરી લેવી ૨૬૧-૨૬૨

આ ચૂલિકા પદ્મવેદિકા અને વનખડકી ઘેરાયલી હોઈને જાણે કચારાથી ઘેરાયલી કોઈ આમ્રલતા હોયની એવી ચોથી રહી છે ૨૬૩

વળી એને મથાળે મનહર ભૂમિપર રહેતા દેવો મુખમા નિમજ્જ થયા વડા ઉત્કૃષ્ટ આનન્દ પ્રાપ્ત કરે છે ૨૬૪

એના મધ્યભાગમા એક સિદ્ધમંદિર છે એની લગાઈ એક કોસ છે, પહોળાઈ અરધો કોસ છે અને ઉંચાઈ એક કોસ કરતા ઓછી છે ૨૬૫

અનેકે સુરગન્ધર્વાઃ તત્ર ગાયન્તિ લીલર્યા ।

શૃણવન્તિ શ્રોત્રસુભગં જિનગીત સુરેશ્વર્ય ॥ ૨૬૬ ॥

જિનાગ્રે તત્ર નૃત્યન્ત્યઃ કુર્વન્તિ ગિદગાંગના ।

મેરુમૌલિસ્થમરુતાં વશારુદનટીશ્રમમ્ ॥ ૨૬૮ ॥

કિંચાય મન્દરો મેરુ સુદર્શન સ્વયપ્રભ ।

મનોરમો ગિરિરાજો રત્નોચ્ચયશિલોચ્ચયો ॥ ૨૬૯ ॥

• લોકમધ્યો લોકનાભિઃ સૂર્યાવર્તોઽસ્તસંજિત ।

દિગાદિસૂર્યાવરણાવતંસકનગોત્તમાઃ ॥ ૨૭૦ ॥

અભિઃ યોડશભિઃ ક્ષ્યાતો નામભિઃ મૃધરો મૃદિઃ ।

સ્પૃશન્નશ્રમદભ્રાંશુઃ કલાભિરિવ ચન્દ્રમા ॥ ૨૭૧ ॥

તત્રાપિ મન્દર ઇતિ મુખ્યનામૈયુ નામસુ ।

મન્દરાખ્યઃ સુરો હ્યત્ર સ્વામી પલ્યોપમમ્બિનિઃ ॥ ૨૭૨ ॥

મહર્ષિકો નિવસતિ ક્ષ્યાત તથોગતો શતઃ ।

યદ્વેદ જ્ઞાશ્વત નામ ભરતૈરવતાદિવત્ ॥ ૨૭૩ ॥

એ સિદ્ધમ દિશમા ગાથત તીર્થ કરેની એકતોને આ વેતાલ્ય પર્વતના એત્ય પેઠે બાલુલુ ૨૬૬

ત્યા અનેક ગન્ધર્વો જિનેશ્વરના ધર્મપ્રિય શુભગાન ગે છે ૨૬૭

૫મી ત્યા દેવાગનાઓ પણ જિનપ્રભુ પાસે નૃત્ય કર્યો દેવ મસુદાયને વાસપર રહી નૃત્ય કરતી કોઈ નથીઓ દેશ

આ મેરુપર્વત વળી મદર, મેરુ, સુદર્શન, સ્વયપ્રભ, લોચ્યય, લોનમધ્ય, લોનાભિ, સૂર્યાવર્ત, અન્વ, નિરંગોત્તમ-એવા સોળ નામાભિધાનવડે પ્રસિદ્ધ-પ્રયાગ યદ્રમા આગશને સ્પર્શને રહ્યો હોયની એવો જણાય

એના એ સોળ નામોઆ પણ અપ્ય તો

एव महाविदेहानां स्वरूप लेशतो मया ।
कीर्त्तित कीर्त्तिविजयगुरुक्रमकजालिना ॥ २७४ ॥

સતતમહતમોદ્ધાન્યક્ષલદ્ધમીનિધાનમ્
જયતિ જગતિ વર્ષ શ્રીવિદેહાભિધાનમ્ ।
અવિરહિતમનેકૈર્દેવદેવૈર્નૃદેવૈ
અતિવલવલદેવૈ વાસુદેવૈ સદેવ ॥ ૨૭૫ ॥

તત્ર તીર્થકરચક્રવર્તીનામ્
વાસુદેવવલદેવયોરપિ ।
સ્યાજ્ઞધન્યપદતશ્ચતુષ્ટયમ્
ઘ્રૂમહેઽય પરમપ્રકર્ષત ॥ ૨૭૬ ॥

દ્વાત્રિંશત્તીર્થનાથા. પ્રતિવિજયમિહૈકૈકભાવેન बोध्या
अष्टाद्व्या विंशतिः स्यात् प्रबलहलभृतां शाङ्गिर्गणा चक्रिणां च ।
एकत्रोत्पत्ययोगाद्धरिहलधरयोश्चक्रिभिः साकमेवम्
व्यत्यासोऽन्योऽन्यमेवामकथि गणधरेन्द्रे प्रकर्षाप्रकर्षे ॥ २७७ ॥

પત્યોપમના આયુધવાળા એક મહત્તર નામનો દેવ છે એના નામપરથી એ નામ પણ કહેવાય છે અથવા તો ભરત, ઔરવત વગેરેની જેમ એ નામ શાશ્વત જ મનજલુ ૨૭૨-૨૭૩

એ પ્રમાણે કીર્તિવિજયગુરુતા ચરણરૂપી કમળ આગળ જમણ કરતા જમર સમભાસા જેવાએ મહાવિદેહક્ષેત્રનું લેશમાત્ર સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે ૨૭૪

અખડ મોક્ષલક્ષ્મીના નિધાનરૂપ તથા અનેકધન્દ્રો, રાબ્દઓ, બળદેવો અને વાસુદેવો નિરન્તર સહયોગવાળુ આ મહાવિદેહક્ષેત્ર દિનપ્રતિદિન જયવત વર્તે છે ૨૭૫

એ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા તીર્થ કરો, ચક્રવર્તીઓ, વાસુદેવો તથા બળદેવો જધન્યત એ. ઓછામા ઓછા ચાર થાય છે ૨૭૬

અને ઉત્કૃષ્ટ , પ્રત્યેક વિજયે અકેક ગણુતા બત્રીશ તીર્થ કરો થાય છે, તથા અઘ્યાવી બળદેવ, વાસુદેવ અને ચક્રવર્તીઓ થાય છે અહિ ગણુધરોએ ઉત્કૃષ્ટ અને જધન્યત ૧૫૨૫૨ તકાવત કહ્યો એનું કારણ એ કે ચક્રવર્તીની સાથે એકજ સ્થળે બળદેવ કે વાસુદેવ ઉત્પત્તિ થતી નથી ૨૭૭

વિશ્વાશ્ચર્યદકીર્તિકીર્તિવિજયશ્રીવાચકેન્દ્રાન્તિપ—

દ્રાજશ્રીતનયોઽનનિષ્ઠ વિનયઃ શ્રીતેજપાલાત્મજઃ ।

કાવ્ય યત્કિલ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્ત્વપ્રદીપોપમે

સર્ગો નિર્ગલિતાર્થસાર્યસુભગ. પૂર્ણોઽયમષ્ટાદશઃ ॥ ૨૭૮ ॥

इति अष्टादशः सर्गः ।

સકળ વિશ્વને આશ્ચર્યચક્રિત કરી દેનારી કીર્તિવાળા શ્રી કીર્તિવિજયવાચકેન્દ્રના અન્તે વામી, તથા માતા ગજશ્રી અને પિતા તેજપાળના પુત્ર,—એવા વિનયવિનયશુભે જગતના નિશ્ચિત તત્ત્વોને પ્રકાશિત કરવામા હીપક સમાન એવો જે આ કાવ્ય—અથ રચ્યો છે તેનો, નિર્ભળ અર્થોના મમ્મદ્વથી સુભગ એવો આ અઠારમો સર્ગ સ પૂર્ણ થયો. ૨૭૮

અઠારમો સર્ગ સમાપ્ત.

अथ एकोनविशः सर्ग ।

अथो महाविदेहानामुदकूतीमाविधायक ।

भूधरो नीलवान्नाम स्याद्वैदूर्यमणीमय ॥ १ ॥

स्वामिनो नीलवान्नाम्नो योगात् पल्योपमस्थिते ।

नीलवानित्यसौ ख्यातो यद्वेદ नाम शाश्वतम् ॥ २ ॥

जम्बूद्वीपेऽन्यत्र चास्य मेरोरुत्तरतः पुरी ।

वक्ष्यमाणसुराणामप्येव पुर्यायुरादिकम् ॥ ३ ॥

दक्षिणोत्तरविस्तीर्णं स पूर्वपश्चिमायत ।

सर्वमस्य निषधवत् ज्ञेय धनुःशरादिकम् ॥ ४ ॥

किन्तु जीवा दक्षिणस्यामुत्तरस्था शरासनम् ।

दक्षिणाभिमुखो वाण एवमग्रेऽपि भाव्यताम् ॥ ५ ॥

सर्ग १६ भો

હવે મહાવિદેહને ઉત્તરતરફને ત્રીમાટે નીલવાન નામનો વૈદુર્યમણીમય પર્વત આવેલો છે ૧

એનો એક પ યોપમના આયુધવાળો નીલવાન નામનો આત્રી છે-એને લગ્નને એ પર્વત નીલવાન કહેવાય છે અથવાતો એ નામ શાશ્વતજ છે ૨

આ નીલવાનદેવની રાજધાની અન્યત્ર જમ્બૂદ્વીપમા મેરૂપર્વતથી ઉત્તર દિશામા છે હવે-આગળ ઉપર જેમનું વર્ણન આવશે એ દેવોની રાજધાની તથા આયુધ વગેરે વિષે પણ એમજ સમજવું ૩

નીલવાનપર્વત ઉત્તરદક્ષિણ પહોળો છે, તથા પૂર્વપશ્ચિમ લાંબો છે એનું ધનુ પૃષ્ઠ અને શર વગેરે બધુંય નિષધપર્વત પ્રમાણે છે પરંતુ એની ‘જીવા’ દક્ષિણોન્મુખી છે, એનું ‘ધનુ પૃષ્ઠ’ ઉત્તર તરફ છે અને એનું ‘શર’ દક્ષિણાભિમુખ છે આગળ પણ એ પ્રમાણે સમજ લેવું ૪-૫.

દીપ્રપ્રભૈરયં કૂટૈર્નવભિં શોભિતોઽભિતં ।

બ્રહ્મવ્રતશ્રુતસ્કન્ધ ઇવ ગુપ્તિનિરૂપણૈઃ ॥ ૬ ॥

તત્ર સિદ્ધાયતનાશ્ય સમુદ્રાસન્નમાદિમમ્ ।

દ્વિતીયં નીલવત્કૂટં નીલવત્પર્વતેશિતુ ॥ ૭ ॥

તતઃ પૂર્વવિદેહેશસુપર્વેશ્વર્યશાલિતમ્ ।

કૂટં પૂર્વવિદેહાશ્યં તૃતીયં પરિકીર્તિતમ્ ॥ ૮ ॥

શીતાકૂટ તુરીય ચ શીતાનદીસુરીશ્રિતમ્ ।

નારીકાન્તં પંચમ તન્નારીકાન્તાસુરીશ્રિતમ્ ॥ ૯ ॥

કેસરિદ્વદવાસિન્યા કીર્તિદેવ્યા નિકેતનમ્ ।

પથં સ્પષ્ટ જિનપ્રઘ્નૈ કીર્તિકૂટં પ્રકીર્તિતમ્ ॥ ૧૦ ॥

તથાઽપરવિદેહાશ્યં કૂટ સત્તમમીરિતમ્ ।

સદાઽપરવિદેહેશનિર્જરસ્થાનમુત્તમમ્ ॥ ૧૧ ॥

રમ્યક્ષેત્રનાથેન રમ્યકાશ્યસુધામુજા ।

અધિષ્ઠિતં ચચ્છિદ્રેષ્ટૈસ્તન્નિષ્ઠંકિતમષ્ટમમ્ ॥ ૧૨ ॥

તથા ચાનવમજ્ઞાનૈ કૂટં નવમમીરિતમ્ ।

ઉપદર્શનસજ્જ તદુપદર્શનદૈવતમ્ ॥ ૧૩ ॥

એમ પ્રથમતથુતસ્કન્ધ, નવ 'ગુપ્તિ' એટલે 'વાડ' નું એની અંદર નિઝપણ કહેલું હોવાથી, શોભાયમાન લાગે છે, તેમ આ પર્વત ચોતરફ આવી ઝહેલા એના નવ દેવીપ્રમાન ગિરિદેવોને લઈને બહુ મુશોભિત બહુાય છે ૬

એ નવ શિખરોમા પહેલું, મસુદ્રની નજીક આવેલું 'સિદ્ધાયતન' નામનું છે, બીજું એ પર્વતના નીલવાન નામના ગ્વામીનું 'નીલવાન નામનું છે, ત્રીજું, પૂર્વવિદેહના ગ્વામીની મદિથી મમૃદ-એવું 'પૂર્વવિદેહ' નામનું છે, ચોથું, શીતા નદીની અધિષ્ઠાત્રી દેવીના આ શ્રયવાળું, 'શીતાકૂટ' નામે છે, પાંચમું, નારીકાતા દેવીથી અધિષ્ઠિત થયેલું, 'નારીકાત' નામનું છે, છઠું કેસરિદ્વદ-નિનાગી કીર્તિદેવીના આશ્રયરૂપ 'કીર્તિકૂટ' નામનું છે, સાતમું, અપરવિદેહના સ્નામીના નિરન્તરના આશ્રયરૂપ, 'અપરવિદેહ' નામનું છે, આઠમું રમ્યક ક્ષેત્રના રમ્યકનામના ગ્વામીથી અધિષ્ઠિત-એવું 'રમ્યક' નામનું છે, ડેઠલું-નવમું, ઉપદર્શન દેવના સ્થાનરૂપ, 'ઉપદર્શન' નામનું છે ૭-૧૩

एषामाद्ये जिनगृहं शेषेषु पुनरष्टसु ।

तत्तत्कूटसमाख्यानां प्रासादाः कूटनाकिनाम् ॥ १४ ॥

उक्तवक्ष्यमाणकूटप्रासादचैत्यगोचरम् ।

स्वरूप हिमवत्कूटप्रासादजिनसद्भवत् ॥ १५ ॥

अस्योपरि महानेकश्चकास्ति केसरिहृद् ।

निषધોપરિભાગસ્થતિગિચ્છેરિવ સોદરઃ ॥ ૧૬ ॥

अत्यन्तमुन्दराकारकेमरालीपरिष्कृतैः ।

शोभते शतपत्राद्यै रूपातोऽय केसरी तत ॥ १७ ॥

દ્વે નિમ્નગે હ્રદાદસ્માન્નિર્ગતે કન્યકે ઇવ ।

શીતા ચ નારીકાન્તા ચ દક્ષિણોત્તરગે ક્રમાત્ ॥ ૧૮ ॥

દાક્ષિણાત્યતોરણેન નિર્ગત્ય દક્ષિણામુખી ।

શીતા પૂર્વવિદેહાન્તર્ગત્વૈતિ પ્રાકૂપયોનિધિમ્ ॥ ૧૯ ॥

विशेषतोऽस्या स्वरूप च प्रागुक्तमेव ॥

એ નવ ગણાવ્યા એમાના પહેલાપર જિનભગવાનનુ મંદિર ઠે શેષ આઠ શિખરોપર તે તે શિખરના નામેરી દેવતાઓના પ્રામાદ કે મહેલો છે ૧૪

આ કહ્યા એ અને હવે કહેશુ એ-પર્વ પ્રાસાદો અને ચૈત્યોનુ સમગ્ર ૨૪૩૫ હિમવત પર્વતના પ્રામાદ તથા જિનચૈત્ય પ્રમાણે છે ૧૫

આ પર્વતપર એક મહાન અને સુદર 'કેસરિહ્રદ' નામે દ્રહ-ધરો આવેલો છે, જે નિષધ પર્વતના તિગિ છિદ્રહ બેયો જ ઠે ૧૬

સુદર આકૃતિના કેસરોવાળા સખ્યાબધ શતપત્ર એટલે ઢમળો એની અદર આવેલા હોવાથી એ 'કેસરિદ્રહ' ને નામે ઓળખાય છે ૧૭

આ દ્રહમાથી, બાણે બે કન્યાઓ હોયની એવી 'શીતા' અને 'નારીકાતા' નામની નદીઓ નીકળેલી છે એમા 'શીતા' દક્ષિણ તરફ વહે છે, બ્યારે 'નારીકાતા' ઉત્તર તરફ વહે છે ૧૮.

વળી 'શીતા' એ દ્રહના દક્ષિણ તરફના તોરણમાથી નીકળીને દક્ષિણ તરફ વહેતી વહેતી પૂર્વવિદેહની અદર થપ્પને પૂર્વમસુદ્રમા ભળે છે ૧૯

આ 'શીતા' નુ નમન ૨૪૩૫ અગાઉ કહી ગયા છીએ

उत्तराहतोरखेन विनिर्गत्योत्तरामुखी ।

नारीकान्ता स्वप्रपातकुडे निपत्य निर्गता ॥ २० ॥

दक्षिणार्द्धरम्यकस्य विदधाना द्विधा खलु ।

असप्राप्ता योजनेन माल्यवन्त नगं ततः ॥ २१ ॥

रम्यकस्यापरभाग द्विधा कृत्वाऽपराम्बुधौ ।

पदपचाशच्छैवलિनीसहस्रैर्याति सश्रिता ॥ २२ ॥ विशेषकम् ॥

अस्या वार्द्धिप्रवेशान्तं स्वरूपमाहदोद्गमात् ।

विज्ञेयं हरिसलिलज्ञानया इवाविशेषितम् ॥ २३ ॥

हृदेऽस्मिन् मूलकमलं चतुर्योजनसमितम् ।

तदर्धार्धप्रमाणानि पद्मानां वलयानि पद् ॥ २४ ॥

पल्योપમસ્થિતિસ્તत्र कीर्त्तिता कीर्त्तिदेवता ।

भवनादिस्थितिस्त्वस्याः श्रीदेव्या इव भाव्यताम् ॥ २५ ॥

इति नीलवान् पर्वतः ॥

ખીજી ‘ નારીકાતા ’ નદી છે ત એ દ્રહના ઉત્તર તરફના તોરણમાથી નીકળી ઉત્તર તરફ વહેતી વહેતી પોતાના ૪ નારીકાત પ્રપાતકુડમા પડી, ત્યાથી બહાર નીકળી, દક્ષિણાર્ધ રમ્યક મેત્રને બે વિભાગમા બહેથી નાખી, માત્ર્યવ તપર્વત એક યોજન જેટલો રહ્યો ત્યા આગળથી ઉત્તરાર્ધ રમ્યકક્ષેત્રના પછી બે ભાગલા પાડની પોતામા ભળેલી છમ્પન હજાર નદીઓ સહિત પાશ્વિમ સમુદ્રને મળે છે ૨૦-૨૨

દ્રહમાથી નીકળી ત્યાથી તે છેક સમુદ્રમા ભળના સુધીનું, આ નદીનું સમસ્ત સ્વરૂપ, લેશપણ ફારફેરવિના, હરિસલિલા નદી પ્રમાણે સમજવું ૨૩

આ દ્રહમા મુખ્ય કમળ ચારયોજનનું છે એની આસપાસ વળી ખીજા છ વલયો છે એ વલયોમાના કમળોનું માન પૂર્વપૂર્વનાથી અરધુ અરધુ છે ૨૪

મુખ્ય કમળ પ-યોપમના આયુષ્યવાળી કીર્તિદેવીનું સ્થાન છે આ કીર્તિદેવીના ભવન વગેરે બધું શ્રાદેવીવત બાણુ ૨૫

એ પ્રમાણે નીલવાન પર્વતની હકીકત ઠહી

ઉત્તરસ્યા નીલવતો દક્ષિણસ્યા ચ રુક્મિણ ।
 રાજતે રમ્યક્ષેત્ર રમ્યકામરભર્તૃકમ્ ॥ ૨૬ ॥
 સ્વર્ણમાણિમ્યલ્પચિતૈઃ મૂપ્રદેશૈઃ, મનોરમૈઃ ।
 નાનાકલ્પદ્રુમૈ રમ્યતયેદ રમ્યકાભિધમ્ ॥ ૨૭ ॥
 પરમાયામરૂપાઽસ્ય પ્રત્યચા હરિવર્ષવત્ ।
 કિન્ત્વત્ર સા દક્ષિણસ્યામુત્તરસ્યા શરાસનમ્ ॥ ૨૮ ॥
 હ્રિપુલાહાક્ષેત્રફલાદ્યપીહ હરિવર્ષવત્ ।
 ક્ષેત્રાનુભાવકાલાદિસ્વરૂપ તદ્દેવ ચ ॥ ૨૯ ॥
 ક્ષેત્રસ્યાસ્ય મધ્યભાગે વિભાજકોઽર્ધયોઽર્ધયો ।
 માલ્યવાનિતિ વિરુદ્ધાતો વૃત્તોવૈતાદ્યપર્વત ॥ ૩૦ ॥
 માલ્યવત્સદૃશાકારૈઃ, તદ્દેવારુણપ્રભૈઃ ।
 સદા રાજન્નુત્પલાદ્યૈ માલ્યવાનિતિ કીર્ત્યતે ॥ ૩૧ ॥

જમ્બૂદ્વીપજ્ઞપ્તિસૂત્રે તુ માલ્યવત્પર્યાય ઇતિ નામ દૃશ્યતે ॥

હવે, એ નીલવાનની ઉતરે અને રુક્મિણપર્વતની દક્ષિણે, રમ્યક નામે દેવતુ રમ્યક નામતુ ક્ષેત્ર છે ૨૬

સુવર્ણમય અને માણેદ્રમય પ્રદેશો અને વિવિધવ્રતિના ક પવૃત્તોને લીધે એ એના અત્યન્ત રમ્ય એટલે રમણીય લાગે છે તેથી એતુ રમ્ય એવું નામ પડેલું છે ૨૭

એની ઉત્તરે લખાઈ રૂપી ‘ જાના ’ એટલે ‘ જ્યા ’ કે પ્રત્યયા ‘ હરિવર્ષક્ષેત્રપ્રમાણે ’ પરન્તુ તે દક્ષિણમાં છે, અને એતુ ‘ ધનુ પૃથ ’ ઉત્તરમાં છે ૨૮

એના ‘ શર, ’ ‘ બાહ્યા ’, ‘ ચેત્રક્ષણ ’ ઇત્યાદિ તેમજ એનો ‘ ક્ષેત્ર પ્રસાવ, ’ ‘ કાળ વગેરે સર્વ સ્વરૂપ હરિવર્ષ પ્રમાણે જ છે ૨૯

આ ક્ષેત્રમાં માલ્યવાન નામે યોગબાતો ગોળાકાર વૈતાલ્ય પર્વત આવી રહ્યો છે, જેને લીધે એના વચમાંથી બે વિભાજ પડી ગયા છે ૩૦

એમાં, માલ્યવાનના આકારના અને એની જેવીજ રકત પ્રસાવાળા પુષ્કળ સુશોભિત કમળો વગેરે વિકસી રહેલા હોવાથી એ ‘ માલ્યવાન ’ ને નામે પ્રખ્યાત છે ૩૧

‘ જમ્બુદ્વીપ પ્રજ્ઞાપ્ત ’ માં તો એતુ ‘ માલ્યવત્પર્યાય ’ એતુ નામ છે

ક્ષેત્રલોક] પાચમું 'રમ્યક' ક્ષેત્ર । 'રુપી' નામનો પાચમો વર્ષધર પર્વત । (૩૬૯)

પ્રભાસાહ્યસુરસ્તત્ર સ્વામી પલ્પોપમસ્થિતિઃ ।

મેરોરુત્તરતસ્તસ્ય પુરી નીલવદાદિવત્ ॥ ૩૨ ॥

હરિવર્ષસ્થાયિગન્ધાપાતિવૈતાહ્યશૈલવત્ ।

જ્ઞેયમસ્યાપિ સકલં સ્વરૂપમવિશેષિતમ્ ॥ ૩૩ ॥

ઉદકૂ રમ્યકવર્ષસ્યાપાગ્ હૈરણ્યવતસ્ય ચ ।

રુક્મી નામ્ના વર્ષધર. પ્રજ્ઞપ્તઃ પરમર્ષિભિઃ ॥ ૩૪ ॥

સ પૂર્વપશ્ચિમાયામો દક્ષિણોત્તરવિસ્તૃત. ।

મહાહિમવતો વન્ધુરિવાત્યન્તસમાકૃતિઃ ॥ ૩૫ ॥

રુક્મ રૂપ્યં તદસ્યાસ્તીત્યન્વર્થકલિતાભિધઃ ।

સર્વાત્મના રૂપ્યમયો રુક્મિનામસુરાશ્રિતઃ ॥ ૩૬ ॥

इदं जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तौ ॥ क्षेत्रसमासवृत्तौ तु रुक्म श्वेतं हेम तन्मय
अयमुक्तः इति ज्ञेयम् ॥

આ પર્વતનો સ્વામી 'પ્રભાસ' નામનો દેવ છે, જેનું એક પ યોપમનું આયુષ્ય છે એની રાજધાની, નીલવાન વગેરેની જેમ, મેરૂની ઉત્તરે છે ૩૨

એનું પણ સર્વ સ્વરૂપ, હરિવર્ષક્ષેત્રના ગંધાપાતિવૈતાહ્ય પ્રભાણે છે, લેશ પણ દેર ક્ષાર નથી ૩૩

રમ્યકક્ષેત્રથી ઉત્તરે અને હૈરણ્યવતથી દક્ષિણે 'રૂક્મી' કે 'રૂપી' નામનો વર્ષધર પર્વત આવેલો છે ૩૪

એ પર્વત પૂર્વપશ્ચિમ લાંબો છે, અને ઉત્તરદક્ષિણ પહોળો છે એ વળી બાણે મહાહિમવતપર્વતનો બધું હોયની એમ એને જરાયેજરા માગતો છે ૩૫

'રૂક્મ' એટલે રૂપ્ય-રૂપ, એ પરથી, રૂપ્યમય હોઇને એનું રૂક્મી કે રૂપી એવું સાર્થક નામ પડેલું છે વળી એનો અધિષ્ઠાતા દેવ પણ રૂક્મી નામનો છે ૩૬

'રૂક્મી' નો આવો અર્થ 'જમ્બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ' ની ટીકામાં છે જ્યારે 'ક્ષેત્રમભાસ' ની ટીકામાં 'રૂક્મ' એટલે 'શ્વેતસુવર્ણ' અને 'રૂક્મી' એટલે 'શ્વેતસુવર્ણમય' એમ અર્થ કરેલો છે

વિશિષ્ટૈરદ્યભિઃ કૂટૈ સોઽતિતુગૈરલંકૃતઃ ।

દિગદ્ગનાનામદાના ક્રીડાપર્વતકૈરિવ ॥ ૩૭ ॥

આથ પૂર્વાર્ણવાસન્ન સિદ્ધાયતનસંજ્ઞિતમ્ ।

રુક્મિદેવાધિષ્ઠિત ચ રુક્મિસન્ન દ્વિતીયકમ્ ॥ ૩૮ ॥

રમ્યકાધીશ્વરસ્થાન તૃતીય રમ્યકાભિધમ્ ।

તુર્યં નરકાન્તાદેવ્યા નરકાન્તાભિધ ચ તત્ ॥ ૩૯ ॥

તથા મહાપુડરીકહૃદેશાયાઃ શુભાસ્પદમ્ ।

બુદ્ધિકૂટ બુદ્ધિદેવ્યા પચમ પરિકીર્તિતમ્ ॥ ૪૦ ॥

રૂપ્યકૂલાનદીદેવ્યાઃ પદ્મ કૂટ તદાલ્પયા ।

સપ્તમં હૈરણ્યવતં હૈરણ્યવતદેવતમ્ ॥ ૪૧ ॥

મણિકાંચનદેવાલ્ય મણિકાંચનમદ્યમમ્ ।

આથે જિનાલયોઽન્યેષુ પ્રાસાદા સ્વામિનાકિનામ્ ॥ ૪૨ ॥

માન સ્વરૂપં કૂટાના ચૈત્યનિર્જરસન્નનામ્ ।

હિમવદ્ગિરિવત્ સર્વં તથૈવાસ્ય ગિરેરપિ ॥ ૪૩ ॥

આ રૂકમીપર્વતને, આઠ દિકકુમારીઓના ક્રીડાપર્વતો હોયની એવા આઠ સુદર ઉચા શિખરો છે ૩૭

પહેલું, પૂર્વસમુદ્રની નજીકના ‘સિદ્ધાયતન’ નામનું, ધીજી, રૂકમીદેવતા આશ્રયરૂપ ‘રૂકમી’ નામનું, ત્રીજું, રમ્યકશેખરા સ્નામીના આશ્રયરૂપ, ‘રમ્યક’ નામનું, ચોથું, નર કાતાદેવીના સ્થાનરૂપ ‘નરકાત’ નામનું, પાંચમું, મહાપુડરીક હૃદની સ્વામિની બુદ્ધિદેવીના આશ્રયરૂપ, ‘બુદ્ધિકૂટ’ નામનું, છઠ્ઠું, રૂપ્યકૂલાનદીની દેવીથી અધિષ્ઠિત, ‘રૂપ્ય’ નામનું, સાતમું હૈરણ્યવત દેવતા નિવાસરૂપ, ‘હૈરણ્યવત’ નામનું, અને આઠમું, મણિકાચનદેવની માલિકીનું ‘મણિકાચન’ નામનું ૩૮-૪૧

પહેલાં સિદ્ધાયતનશિખરપર જિનભગવાનનું ચૈત્ય છે, બ્યારે શેષ સાતેપર એમના માલિક-દેવોના પ્રાસાદો છે ૪૨

આ પર્વતનું તેમજ એના શિખરોનું માન, સ્વરૂપ તથા એ પર આવેલા ચૈત્ય, દેવ પ્રાસાદો આદિનું સર્વ સ્વરૂપ હિમવતપર્વત પ્રમાણે છે ૪૩

હરો મહાપુઢરીકો મહાપદ્મહદોપમઃ ।

વિભાતિ સલિલૈઃ સ્વચ્છૈઃ નિર્જયન્ માનસ સરઃ ॥ ૪૪ ॥

અસ્મિન્ન મૂલકમલ યોજનદ્વયસંમિતમ્ ।

તદર્ધાર્ધપ્રમાણાનિ શેષાઙ્ગવલયાનિ પદ્ ॥ ૪૫ ॥

અન્નાધિષ્ઠાયિકા વુદ્ધે વોધિતા વુદ્ધિઃશ્રેવતા ।

ભવનાદિસમૃદ્ધ્યા સા શ્રીદેવતાનુકારિણી ॥ ૪૬ ॥

હૃદાદસ્માદાપંગે દ્વે દક્ષિણોદગમુખે ક્રમાત્ ।

વિનિર્ગતે શ્મશ્રુલેખે દ્વોત્તરૌષ્ઠમધ્યત ॥ ૪૭ ॥

દાક્ષિણાત્યતોરણેન નિઃસૃત્ય દક્ષિણામુખી ।

નરકાન્તા સ્વકે કુળે ગત્વા સ્નાત્વેવ નિર્ગતા ॥ ૪૮ ॥

રમ્યકોદીચ્યભાગસ્ય દ્વેધીકારમયાદિવ ।

અર્વાક્ સ્થિતા યોજનેન માલ્યવદ્ધરણીધરાત્ ॥ ૪૯ ॥

તતો વલિત્વા મિન્દાના પૂર્વાર્દ્ધં રમ્યકસ્ય સા ।

પૂર્વાશ્મ્ભોધૌ યાતિ નદીપદ્મંવાશત્સહસ્રયુક્ ॥૫૦॥ વિશેષકમ્ ॥

એ પર્વતનો, મહાપદ્મદ્રહ તુ-ય, 'મહાપુઢરીઠ' નામનો દ્રહ છે માનસ સરોવરનાથી પણ ચડી ઝાંય એવા એના સ્વરૂપ જળ છે ૪૪

આ દ્રહતુ મુખ્યક્રમગ એ યોજન પ્રમાણ છે એની આસપાસ ધીજા છ વલયો છે, જે દરેકના ક્રમગતુ, પૂર્વ પૂર્વના કરતા અરધુ અરધુ પ્રમાણ છે ૪૫

એ ક્રમગની અધિષ્ઠાત્રી 'બુદ્ધિ' નામની દેવી છે એના 'ભવન' આદિક સમૃદ્ધિ લક્ષ્મીદેવીના પ્રમાણ છે ૪૬

આ દ્રહમાથી, બાણે ઉપલા હોઠના મધ્યભાગ ચડી બે બાણુએ 'મશ્વેષા નીકળી હોયની એવી, દક્ષિણ અને ઉત્તર તરફ વહેતી બે નદીઓ નીકળેલી છે ૪૭

બેમાથી એક નરકાવા નામની છે તે એ દ્રહના દક્ષિણ તરફના તોરણમાથી નીકળી દક્ષિણ તરફ વહેતી વહેતી, બાણે સ્નાન કરવા માટે હોયની એમ પોનાના કુડમા પડી, ત્યાથી બહાર નીકળી રમ્યક મેત્રના ઉત્તરાર્ધના બે કટકા થઇ જવાના ભયથી હોયની એમ માદરવાન પર્વતથી એક યોજન જેટલે છેટેથીજ વલણ લઇ, એજ રમ્યકના પૂર્વાર્ધને કોટી કરી, માર્ગમ્ મળેલી છપ્પન હજાર નદીઓની સગાથે પૂર્વસંયુદ્ધમા જઇ ભળે છે ૪૮-૫૦

ઉત્તરાહતોરણેન વિનિર્ગત્યોત્તરામુખી ।

રૂપ્યકૂલા સ્વપ્રપાતકુંડે નિપત્ય નિર્ગતા ॥ ૫૧ ॥

દક્ષિણાર્ધં ચ હૈરણ્યવતસ્ય કુર્વતી દ્વિધા ।

ક્રોશદ્વ્યેનાસંપ્રાપ્તા વિકટાપાતિન ગિરિમ્ ॥ ૫૨ ॥

તતો નિવૃત્ય હૈરણ્યવતાપરાર્ધભેદિની ।

અષ્ટાવિંશત્યા સહસ્રૌ સરિદ્ભિરાશ્રિતા પથિ ॥ ૫૩ ॥

તાદૃક્ષેત્રવિભેદોત્પપાતકાનુશયાદિવ ।

પપાત પશ્ચિમામ્ભોધૌ તદ્બુદ્ધુતજિર્ધાસયા ॥ ૫૪ ॥ કલાપકમ્ ॥

इति रुक्मिपर्वत ।

ક્ષેત્રં ચ હૈરણ્યવતમુદીચ્યાં રુક્મિણો ગિરે ।

દક્ષિણસ્યાં શિશ્વરિણોર્દ્વયોર્લીનમિવાન્તરે ॥ ૫૫ ॥

રૂપ્ય હિરણ્યશબ્દેન સુવર્ણમપિ વોચ્યતે ।

તતો હિરણ્યવન્તૌ દ્વૌ તન્મયત્વાત્ ધરાધરૌ ॥ ૫૬ ॥

રુક્મી ચ શિશ્વરી ચાપિ તદ્દિરણ્યવતોરિદમ્ ।

હૈરણ્યવતમિત્યાહુ ક્ષેત્રમેતત્ મહાધિયઃ ॥ ૫૭ ॥

ખીજી નદી ' રૂપ્યકૂલા ' નામની છે તે એજ દ્રહના ઉત્તર તરફના તોરણુમાથી નીકળી ઉત્તર તરફનો માર્ગ લઈ, રસ્તે પોતાના પ્રપાતકુંડમા પડી ત્યાંથી બહાર નીકળી હૈરણ્યવત ક્ષેત્રના દક્ષિણ તરફના અર્ધ ભાગના બે વિભાગ કરતી, વિકટાપાતિ પર્વતથી બે કોસ જેટલે છેટેથીજ વહણુ લઈ એજ હૈરણ્યવ તના ઉત્તર તરફના અર્ધભાગને પણ બે વિભાગમા વહે ચાલી, રસ્તે મળે-ની અઠવાવીશ હજાર નદીઓની સગાથે, બાણે એવા હૈરણ્યવ ત જેવા ક્ષેત્રને લોટી કટકા કર્યાથી લાગેલા પાપના પ્રાયશ્ચિત્તને અર્થેજ હોયની એમ, પશ્ચિમસમુદ્રમા જઈ પડે છે ૫૧-૫૪

એ પ્રમાણે રૂક્મિપર્વતનું વર્ણન કર્યું

(હવે હૈરણ્યવત ક્ષેત્રની હકીકત)

એ ક્ષેત્ર રૂક્મિપર્વતની ઉતરે અને શિશ્વરિ પર્વતની દક્ષિણે આવેલ હોય, બાણે એ બેની વચ્ચે સત્તાઈ બેઠું હોયની એવું જણાય છે ૫૫.

' હિરણ્ય ' એટલે ' રૂપ ' પણ થાય છે અને ' સુવર્ણ ' પણ થાય છે તેથી રૂક્મિ અને

પ્રયચ્છતિ હિરણ્યં વા યુગ્મિનામાસનાદિષુ ।

યત્ સન્તિ તત્ર વહવઃ શિલાપટ્ટા હિરણ્યજાઃ ॥ ૫૮ ॥

પ્રમૂતં તન્નિલ્યયોગિ વાસ્યાસ્તીતિ હિરણ્યવત્ ।

તદેવ હૈરણ્યવતમિત્યાહુઃ મુનિસત્તમાઃ ॥ ૫૯ ॥

હૈરણ્યવતનામા વા દેવઃ પલ્યોપમસ્થિતિઃ ।

દેશ્વર્યં કલયત્યત્ર તથોગાત્ પ્રથિત તથા ॥ ૬૦ ॥

ક્ષેત્રાનુભાવો માનં ચ નૃતિરશ્વામપિ સ્થિતિઃ ।

નિલિલ હૈમવતવદ્વિજ્ઞેયમિહ ધીધનૈઃ ॥ ૬૧ ॥

ક્ષેત્રસ્યાસ્ય મધ્યભાગે ચતુરંશવિભાજકઃ ।

વૈતાલ્યો વિકટાપાતી રાત્નિકઃ પલ્યસસ્થિતઃ ॥ ૬૨ ॥

પદ્મોત્પલશતપત્રાદીનિ સન્ત્યત્ર સતતમ્ ।

વિકટાપાતિવર્ણાનિ વિકટાપાલ્યયં તતઃ ॥ ૬૩ ॥

શિખરી, જે બેડ (અનુક્રમે) રૂપ્યમય અને સુવર્ણમય છે તે બેડનું ' હિરણ્યવત ' એવું એક સમાન નામ કહી શકાય એટલે એ હિરણ્યવત પર્વતોના સમઘવાણુ જે ક્ષેત્ર તે હૈરણ્યવત ક્ષેત્ર ૫૬-૫૭

અથવા તો ત્યાં હિરણ્ય એટલે સુવર્ણની પુષ્કળ પાટથો હોવાથી, ત્યાંના યુગલીઆને આસન વગેરેને માટે એ ક્ષેત્ર આખ્યા કરે છે માટે એ નામ પડેલું છે ૫૮

અથવા તો એમની નિન્ય ઉપયોગની પ્રચુરતર વસ્તુઓ હિરણ્યવત એટલે સુવર્ણવાળી હોવાથી મુનિવરોએ એ નામ પાડેલું છે ૫૯

અથવા તો ત્યાં એક પદ્યોપમના આયુધવાળો હૈરણ્યવત દેવ પ્રભુત્વ એટલે ઉપરીપણુ ભોગવે છે એને લીધે એ નામ પડેલું છે ૬૦

આ ક્ષેત્રનો પ્રભાવ, એનું પ્રમાણ તથા ત્યાંના મનુષ્ય અને તિર્યચીની મિથિતિ-એ સર્વ હૈમવતક્ષેત્રવત્ બાલુકુ ૬૧

આ ક્ષેત્રમા રત્નમય ' વિકટાપાતિ ' વૈતાલ્ય આવેલો છે એનો પાલા જેવો આકાર છે અને એના ચાર વિભાગ પડેલા છે ૬૨

' વિકટાપાતિ ' એટલે કદિ ન ઉડી બાય એવા ' પાટા ' વર્ણ-રંગના પત્રો, ઉત્પલો તથા શતપત્ર આદિ ત્યાં નિરન્તર લભ્ય હોવાથી એ ' વિકટાપાતિ ' કહેવાય છે ૬૩

ઉત્તરાહતોરણેન વિનિર્ગત્યોત્તરામુખી ।

રૂપ્યકૂલા સ્વપ્રપાતકુંડે નિપત્ય નિર્ગતા ॥ ૫૧ ॥

દક્ષિણાર્ધ ચ હૈરણ્યવતસ્ય કુર્વતી દ્વિધા ।

ક્રોશદ્રયેનાસંપ્રાપ્તા વિકટાપાતિન ગિરિમ્ ॥ ૫૨ ॥

તતો નિવૃત્ય હૈરણ્યવતાપરાર્ધમેદિની ।

અષ્ટાવિંશત્યા સહસ્રૈ સરિદ્ભિરાશ્રિતા પથિ ॥ ૫૩ ॥

તાદૃક્ષેત્રવિભેદોત્પપાતકાનુશયાદિવ ।

પપાત પશ્ચિમામ્ભોધૌ તદુષ્કૃતજિધાસયા ॥ ૫૪ ॥ કલાપકમ્ ॥

इति रुक्मिपर्वत ।

ક્ષેત્રં ચ હૈરણ્યવત્તમુદીચ્યાં રુક્મિણો ગિરે ।

દક્ષિણસ્યા શિખરિણોર્દ્વયોર્લીનમિવાન્તરે ॥ ૫૫ ॥

રૂપ્ય હિરણ્યશબ્દેન સુવર્ણમપિ વોચ્યતે ।

તતો હિરણ્યવન્તૌ દ્વૌ તન્મયત્વાત્ ધરાધરૌ ॥ ૫૬ ॥

રુક્મી ચ શિખરી ચાપિ તદ્દિરણ્યવતોરિદમ્ ।

હૈરણ્યવતમિત્યાદુ ક્ષેત્રમેતત્ મહાધિય ॥ ૫૭ ॥

ખીછ નદી ' રૂપ્યકૂલા ' નામની છે તે એજ દ્રહના ઉત્તર તરફના તોરણુમાથી નીકળી ઉત્તર તરફનો માર્ગ લઈ, રસ્તે પોતાના પ્રપાતકુંડમા પડી ત્યાથી બહાર નીકળી હૈરણ્યવત ક્ષેત્રના દક્ષિણ તરફના અર્ધ ભાગના બે વિભાગ કરતી, વિકટાપાતિ પર્વતથી બે કોસ જેટલે છેટેથીજ વલણ લઈ એજ હૈરણ્યવતના ઉત્તર તરફના અર્ધભાગને પણ બે વિભાગમા વહે ચતી, રસ્તે મળેની અઠયાવીશ હજાર નદીઓની સગાથે, બાજુ એવા હૈરણ્યવત જેવા ક્ષેત્રને બેઠી કટકા કર્યાથી લાગેલા પાપના પ્રાયશ્ચિત્તને અર્થેજ હોયની એમ, પશ્ચિમસમુદ્રમા જઈ પડે છે ૫૧-૫૪

એ પ્રમાણે રૂક્મિપર્વતનું વર્ણન કર્યું

(હવે હૈરણ્યવત ક્ષેત્રની હકીકત)

એ ક્ષેત્ર રૂક્મિપર્વતની ઉત્તરે અને શિખરિ પર્વતની દક્ષિણે આવેલું હોય, બાજુ એ બેની વચ્ચે સતાઈ બેઠું હોયની એવું જણાય છે ૫૫

' હિરણ્ય ' એટલે ' રૂપ ' પણ થાય છે અને ' સુવર્ણ ' પણ થાય છે તેથી રૂક્મિ અને

પ્રયચ્છતિ હિરણ્યં વા યુગ્મિનામાસનાદિષુ ।

યત્ સન્તિ તત્ર બહવઃ શિલાપટ્ટા હિરણ્યજાઃ ॥ ૫૮ ॥

પ્રભૂતં તન્નિલયોગિ વાસ્યાસ્તીતિ હિરણ્યવત્ ।

તદેવ હૈરણ્યવતમિત્યાહુઃ મુનિસત્તમાઃ ॥ ૫૯ ॥

હૈરણ્યવતનામા વા દેવઃ પલ્યોપમસ્થિતિઃ ।

એશ્વર્યં કલયત્યત્ર તયોગાત્ પ્રથિત તથા ॥ ૬૦ ॥

ક્ષેત્રાનુભાવો માનં ચ નૃતિરશ્વામપિ સ્થિતિઃ ।

નિખિલં હૈમવતવદ્વિજ્ઞેયમિહ ધીધનૈઃ ॥ ૬૧ ॥

ક્ષેત્રસ્યાસ્ય મધ્યભાગે ચતુરંશવિભાજકઃ ।

વૈતાલ્યો વિકટાપાતી રાત્નિકઃ પલ્યસસ્થિતઃ ॥ ૬૨ ॥

પદ્મોત્પલ્લશતપત્રાદીનિ સન્ત્યત્ર સંતતતમ્ ।

વિકટાપાતિવર્ણાનિ વિકટાપાલ્યય તતઃ ॥ ૬૩ ॥

શિખરી, જે બેડ (અનુક્રમે) રૂપ્યમ અને સુવર્ણમય છે તે બેડનું ' હિરણ્યવત ' એવું એક સમાન નામ કહી શકાય એટલે એ હિરણ્યવત પર્વતોના ચાળ મવાણુ જે ક્ષેત્ર તે હૈરણ્ય વત ક્ષેત્ર ૫૬-૫૭

અથવા તો ત્યાં હિરણ્ય એટલે સુવર્ણની પુષ્કળ પાટયો હોવાથી, ત્યાંના યુગલીઆને આસન વગેરેને માટે એ ક્ષેત્ર આપ્યા કરે છે માટે એ નામ પડેલું છે ૫૮

અથવા તો એમની નિત્ય ઉપયોગની પ્રચુરતર વસ્તુઓ હિરણ્યવત્ એટલે સુવર્ણવાળી હોવાથી મુનિવરોએ એ નામ પાડેલું છે ૫૯

અથવા તો ત્યાં એક પત્યોપમના આયુધવાળો હૈરણ્યવત દેવ પ્રભુત્વ એટલે ઉપરીપણું ભોગવે છે એને લીધે એ નામ પડેલું છે ૬૦

આ ક્ષેત્રને પ્રભાવ, એનું પ્રભાવ તથા ત્યાંના મનુષ્ય અને તિર્થચોની સ્થિતિ-એ સર્વ હૈમવતક્ષેત્રવત્ બાણુ ૬૧

આ ક્ષેત્રમા રત્નમય ' વિકટાપાતિ ' વૈતાલ્ય આવેલો છે એનો પાલા નેવો આકાર છે અને એના ચાર વિભાગ પડેલા છે ૬૨

' વિકટાપાતિ ' એટલે કદિ ન ઉડી બળ્ય એવા ' પાડા ' વર્ણ-રંગના પદ્મો, ઉત્પલો તથા શતપત્ર આદિ ત્યાં નિરન્તર લબ્ય હોવાથી એ ' વિકટાપાતિ ' કહેવાય છે ૬૩

ઉત્તરાહતોરણેન વિનિર્ગત્યોત્તરામુખી ।

• રૂપ્યકૂલા સ્વપ્રપાતકુંડે નિપત્ય નિર્ગતા ॥ ૫૧ ॥

દક્ષિણાર્ધ ચ હૈરણ્યવતસ્ય કુર્વતી દ્વિધા ।

ક્રોશદ્વયેનાસપ્રાપ્તા વિકટાપાતિન ગિરિમ્ ॥ ૫૨ ॥

તતો નિવૃત્ય હૈરણ્યવતાપરાર્ધમેદિની ।

અષ્ટાવિંશત્યા સહસ્રૈ સરિદ્ભિરાશ્રિતા પથિ ॥ ૫૩ ॥

તાદૃક્ષેત્રવિભેદોત્પપાતકાનુશયાદિવ ।

પપાત પશ્ચિમામ્ભોધૌ તદુષ્કૃતજિધાસયા ॥ ૫૪ ॥ કલાપકમ્ ॥

इति रुक्मिपर्वतः ।

ક્ષેત્રં ચ હૈરણ્યવતમુદીચ્યાં રુક્મિણો ગિરેઃ ।

દક્ષિણસ્યા શિખરિણોર્દ્વયોર્લીનમિવાન્તરે ॥ ૫૫ ॥

રૂપ્ય હિરણ્યશબ્દેન સુવર્ણમપિ વોચ્યતે ।

તતો હિરણ્યવન્તૌ દ્વૌ તન્મયત્વાત્ ધરાધરૌ ॥ ૫૬ ॥

રુક્મી ચ શિખરી ચાપિ તદ્દિરણ્યવતોરિદમ્ ।

હૈરણ્યવતમિત્યાહુઃ ક્ષેત્રમેતત્ મહાધિયઃ ॥ ૫૭ ॥

બીજી નદી ‘ રૂપ્યકૂલા ’ નામની છે તે એજ દ્રહના ઉત્તર તરફના તોરણમાથી નીકળી ઉત્તર તરફનો માર્ગ લઈ, રસ્તે પોતાના પ્રપાતકુંડમા પડી ત્યાથી બહાર નીકળી હૈરણ્યવત ક્ષેત્રના દક્ષિણ તરફના અર્ધ ભાગના બે વિભાગ કરતી, વિકટાપાતિ પર્વતથી બે કોસ એટલે છેટેથીજ વલણ લઈ એજ હૈરણ્યવતના ઉત્તર તરફના અર્ધભાગને પણ બે વિભાગમા વહે ચતી, રસ્તે મળેની અઠવાવીશ હજાર નદીઓની સગાયે, જાણે એવા હૈરણ્યવત જેવા ક્ષેત્રને ભેદી કટકા કર્યાથી લાગેલા પાપના પ્રાયશ્ચિત્તને અર્થેજ હોયની એમ, પશ્ચિમસમુદ્રમા જઈ પડે છે ૫૧-૫૪

એ પ્રમાણે રૂક્મિપર્વતનું વર્ણન કર્યું

(હવે હૈરણ્યવત ને ૧ની હકીકત)

એ ક્ષેત્ર રૂક્મિપર્વતની ઉત્તરે અને શિખરિ પર્વતની દક્ષિણે આવેલ હોઈ, જાણે એ બેની વચ્ચે સતાઈ બેઠું હોયની એવું જણાય છે ૫૫

‘ હિરણ્ય ’ એટલે ‘ રૂપ્ય ’ પણ થાય છે અને ‘ સુવર્ણ ’ પણ થાય છે તેથી રૂક્મિ અને

પ્રયચ્છતિ હિરણ્યં વા યુગ્મિનામાસનાદિષુ ।

યત્ સન્તિ તત્ર વહવઃ શિલાપટ્ટા હિરણ્યજાઃ ॥ ૫૮ ॥

પ્રમૂતં તન્નિત્યયોગિ વાસ્યાસ્તીતિ હિરણ્યવત્ ।

તદેવ હૈરણ્યવતમિત્યાહુઃ મુનિસત્તમાઃ ॥ ૫૯ ॥

હૈરણ્યવતનામા વા દેવઃ પલ્યોપમસ્થિતિઃ ।

પૈશ્વર્યં કલયત્યત્ર તથોગાત્ પ્રથિત તથા ॥ ૬૦ ॥

ક્ષેત્રાનુભાવો માનં ચ નૃતિરશ્વામપિ સ્થિતિઃ ।

નિખિલં હૈમવતવદ્વિજ્ઞેયમિહ ધીધનૈઃ ॥ ૬૧ ॥

ક્ષેત્રસ્યાસ્ય મધ્યભાગે ચતુરંશવિભાજકઃ ।

વૈતાહ્યો વિકટાપાતી રાત્નિકઃ પલ્યસસ્થિતઃ ॥ ૬૨ ॥

પદ્મોત્પલ્લશતપત્રાદીનિ સન્ત્યત્ર સતતમ્ ।

વિકટાપાતિવર્ણાનિ વિકટાપાત્યય તતઃ ॥ ૬૩ ॥

શિખરી, જે એક (અનુક્રમે) રૂપ્યમય અને સુવર્ણમય છે તે એકલુ 'હિરણ્યવત' એવું એક મહાન નામ કહી શકાય એટલે એ હિરણ્યવત પર્વતોના સબ મવાણુ જે ક્ષેત્ર તે હૈરણ્યવત ક્ષેત્ર ૫૬-૫૭

અથવા તો ત્યાં હિરણ્ય એટલે સુવર્ણની પુષ્કળ પાટથો હોવાથી, ત્યાંના યુગલીઆને આસન વગેરેને માટે એ ક્ષેત્ર આપ્યા કરે છે માટે એ નામ પડેલું છે ૫૮.

અથવા તો એમની નિત્ય ઉપયોગની પ્રચુરતર વસ્તુઓ હિરણ્યવત્ એટલે સુવર્ણવાળી રોવાથી મુનિવરોએ એ નામ પાડેલું છે ૫૯.

અથવા તો ત્યાં એક પયોપમના આયુધવાળો હૈરણ્યવત દેવ પ્રભુત્વ એટલે ઉપરીપણુ વોગવે છે એને લીધે એ નામ પડેલું છે ૬૦.

આ મેત્રને પ્રભાવ, એનું પ્રમાણ તથા ત્યાંના મનુષ્ય અને તિર્થથિની સ્થિતિ-એ સર્વ દેમવતક્ષેત્રવત્ બાળુ ૬૧

આ ક્ષેત્રમા રત્નમય 'વિકટાપાતિ' વૈનાસ્ત્ર આવેલો છે એનો પાલા જેવો આકાર છે અને એના ચાર વિભાગ પડેલા છે ૬૨

'વિકટાપાતિ' એટલે કદિ ન ઉઠી બાય એવા 'પાકા' વર્ણ-રંગના પદ્મો, ઉત્પલો તથા શનપત્ર આદિ ત્યાં નિરન્તર લભ્ય રોવાથી એ 'વિકટાપાતિ' કહેવાય છે ૬૩

ઉત્તરાહતોરણેન વિનિર્ગત્યોત્તરામુખી ।

રૂપ્યકૂલા સ્વપ્રપાતકુંડે નિપત્ય નિર્ગતા ॥ ૫૧ ॥

દક્ષિણાર્ધ ચ હૈરણ્યવતસ્ય કુર્વતી દ્વિધા ।

ક્રોશદ્યેનાસંપ્રાપ્તા વિકટાપાતિનં ગિરિમ્ ॥ ૫૨ ॥

તતો નિવૃત્ય હૈરણ્યવતાપરાર્ધમેદિની ।

અષ્ટાવિંશત્યા સહસ્રે સરિદ્ભિરાશ્રિતા પથિ ॥ ૫૩ ॥

તાદૃક્ષેત્રવિભેદોત્પપાતકાનુશયાદિવ ।

પપાત પશ્ચિમામ્ભોધૌ તદુજ્જૃતજિધાસયા ॥ ૫૪ ॥ કલાપકમ્ ॥

इति रुक्मिपर्वतः ।

ક્ષેત્રં ચ હૈરણ્યવતમુદીચ્યાં રુક્મિણો ગિરેઃ ।

દક્ષિણસ્યાં શિખરિણોર્દ્યોર્લીનમિવાન્તરે ॥ ૫૫ ॥

રૂપ્ય હિરણ્યશઙ્કેન સુવર્ણમપિ વોચ્યતે ।

તતો હિરણ્યવન્તૌ દ્વૌ તન્મયત્વાત્ ધરાધરૌ ॥ ૫૬ ॥

રુક્મી ચ શિખરી ચાપિ તદ્ધિરણ્યવતોરિદમ્ ।

હૈરણ્યવતમિત્યાહુઃ ક્ષેત્રમેતત્ મહાધિયઃ ॥ ૫૭ ॥

ખીજી નદી ‘ રૂપ્યકૂલા ’ નામની છે તે એજ કુંડના ઉત્તર તરફના તોરણુમાંથી નીકળી ઉત્તર તરફનો માર્ગ લઈ, રસ્તે પોતાના પ્રપાતકુંડમાં પડી ત્યાંથી બહાર નીકળી હૈરણ્યવત ક્ષેત્રના દક્ષિણ તરફના અર્ધ ભાગના બે વિભાગ કરતી, વિકટાપાતિ પર્વતથી બે કોસ જેટલે છેટેથીજ વલણ લઈ એજ હૈરણ્યવતના ઉત્તર તરફના અર્ધભાગને પણ બે વિભાગમાં વહે ચતી, રસ્તે મળેની અઠ્યાવીંશ હજાર નદીઓની સગાથે, બાજુ એવા હૈરણ્યવત જેવા ક્ષેત્રને બેઠી કટકા કર્યાંથી લાગેલા પાપના પ્રાયશ્ચિત્તને અર્થેજ હોયની એમ, પશ્ચિમસમુદ્રમાં જઈ પડે છે ૫૧-૫૪

એ પ્રમાણે રૂક્મિપર્વતનું વર્ણન કર્યું

(હવે હૈરણ્યવત ક્ષેત્રની હકીકત)

એ ક્ષેત્ર રૂક્મિપર્વતની ઉતરે અને શિખરિ પર્વતની દક્ષિણે આવેલ હોઈ, બાજુ એ બેની વચ્ચે સતાઈ બેઠું હોયની એવું જણાય છે ૫૫

‘ હિરણ્ય ’ એટલે ‘ રૂપ ’ પણ થાય છે અને ‘ સુવર્ણ ’ પણ થાય છે તેથી રૂક્મિ અને

પ્રયચ્છતિ હિરણ્યં વા યુગ્મિનામાસનાદિષુ ।

યત્ સન્તિ તત્ર બહવઃ શિલાપટ્ટા હિરણ્યજાઃ ॥ ૫૮ ॥

પ્રભૂતં તન્નિત્યયોગિ વાસ્યાસ્તીતિ હિરણ્યવત્ ।

તદેવ હૈરણ્યવતમિત્યાહુઃ મુનિસત્તમાઃ ॥ ૫૯ ॥

હૈરણ્યવતનામા વા દેવઃ પલ્પોપમસ્થિતિઃ ।

પૈશ્વર્યં કલયત્યત્ર તથોગાત્ પ્રથિતં તથા ॥ ૬૦ ॥

ક્ષેત્રાનુભાવો માનં ચ નૃતિરશ્ચામપિ સ્થિતિઃ ।

નિશ્ચિલં હૈમવતવદ્વિજ્ઞેયમિહ ધીધનૈઃ ॥ ૬૧ ॥

ક્ષેત્રસ્યાસ્ય મધ્યભાગે ચતુરશ્ચિખાજકઃ ।

વૈતાલ્યો વિકટાપાતી રાત્નિકઃ પલ્પસસ્થિત્રઃ ॥ ૬૨ ॥

પદ્મોત્પલશતપત્રાદીનિ સન્ત્યત્ર સંતતમ્ ।

વિકટાપાતિવર્ણાનિ વિકટાપાત્યં તતઃ ॥ ૬૩ ॥

શિખરી, જે બેડ (અનુક્રમે) રૂપમય અને સુવર્ણમય છે તે સુવર્ણમય એક મમાન નામ કહી શકાય એટલે એ હિરણ્યવત પર્વતોના સ્વરૂપમાં છે. વત ક્ષેત્ર ૫૬-૫૭

અથવા તે ત્યાં હિરણ્ય એટલે સુવર્ણની પુષ્કળ પાટીઓ રૂપમાં આસન વગેરેને માટે એ ક્ષેત્ર આપ્યા કરે છે માટે એ નામ પડેલું છે.

અથવા તે એમની નિત્ય ઉપયોગની અનુરૂપ વસ્તુઓ હોવાથી મુનિવરોએ એ નામ પાડેલું છે ૫૮

અથવા તે ત્યાં એક પલ્પોપમના આયુધવાળો દેવ હોવાને છે એને હીધે એ નામ પડેલું છે ૬૦

આ ક્ષેત્રનો પ્રભાવ, એનું પ્રમાણ તથા ત્યાંના મનુષ્યો દેવવતમિત્રવત્ બાલુકા ૬૧

આ ક્ષેત્રમાં રત્નમય 'વિકટાપાતિ' વૈતાલ્ય એક અને એના ચાર વિભાગ પડેલા છે ૬૨

'વિકટાપાતિ' એટલે કદિ ન ઉડી બાય એ તથા શતપત્ર આદિ ત્યાં નિરંતર લભ્ય હોવાથી તે

૩,
૬૮,
૧૧મ
અને

આસ્તે દેવોઽરુણાખ્યોઽત્ર સ્વામી પલ્યોપમસ્થિતિઃ ।

જમ્બૂદ્વીપેઽન્યત્ર નગર્યુદીચ્યામસ્ય મેરુત ॥ ૬૪ ॥

શેપમસ્ય સ્વરૂપ તુ ગન્ધાપાતિનગેન્દ્રવત્ ।

एव चत्वारोऽपि वृत्तवैताढ्या रात्मिका. समाः ॥ ૬૫ ॥

एव च क्षेत्रविचारमूत्रवृत्त्यभिप्रायेण हैमवते शब्दापाती हैरण्यवते विकटापाती हरिवर्षे गन्धापाती रम्यके माल्यवान् इति वृत्तवैताढ्यानां व्यवस्था ॥ जम्बूद्वीपवृत्त्यभिप्रायेण तु हैमवते शब्दापाती हरिवर्षे विकटापाती रम्यके गन्धापाती हैरण्यवते माल्यवान् इति व्यवस्थेति ॥ अत्र तत्त्व सर्वविद्वेद्यम् ॥

इति हैरण्यवतक्षेत्रम् ॥

उदीच्यां हैरण्यवतादपागैरवतादपि ।

षष्ठो वर्षधर. ख्यात शिखरी नाम पर्वतः ॥ ૬૬ ॥

ज्ञेय शिखरिशब्देन वृक्षस्तदाकृतीनि च ।

भूयासि रत्नकूटानि सन्त्यत्रेति शिखर्यसौ ॥ ૬૭ ॥

‘અહિ એક પન્થોપમના આયુષ્યવાળો અરુણ નામનો દેવ સ્વામિત્વ લોગવે છે એની શબ્દાપાતીની નગરી અન્યત્ર જમ્બૂદ્વીપમાં મેરુપર્વતની ઉત્તરે છે ૬૪

એનું શેપ સ્વરૂપ ગન્ધાપાતિ વૈતાઢ્ય પ્રમાણે છે

વળી આરે વૃત્તવૈતાઢ્યેા એક સરખા રત્નમય છે ૬૫

ક્ષેત્રવિચારમૂત્રગની વૃત્તિને અભિપ્રાયે એજ પ્રમાણે વ્યવસ્થા છે—એટલેકે હૈમવતક્ષેત્રમાં ‘શબ્દાપાતી’ નામનો વૃક્ષવૈતાઢ્ય આવેલો છે, હૈરણ્યવતમાં ‘વિકટાપાતી’ નામનો, હરિવર્ષમાં ‘ગન્ધાપાતી’ નામનો, અને રમ્યકમાં ‘માલ્યવાન’ નામનો. પણ જમ્બૂદ્વીપપ્રસારિની વૃત્તિમાં તો એમ કહ્યું છે કે “હૈમવતમાં ‘શબ્દાપાતી’ આવેલો છે, હરિવર્ષમાં ‘વિકટાપાતી’, રમ્યકમાં ‘ગન્ધાપાતી’ અને હૈરણ્યવતમાં ‘માલ્યવાન’ આવેલો છે” સાચું કહ્યું તે કેવળી જાણે

એ પ્રમાણે હૈરણ્યવત ક્ષેત્રની હકીકત સમજવી

હવે શિખરિ પર્વત વિષે

હૈરણ્યવતથી ઉત્તરે તથા હૈરણ્યવતથી દક્ષિણે છઠ્ઠો ‘શિખરિ’ નામનો વર્ષધર પર્વત આવેલો છે ૬૬

‘શિખરિ’ શબ્દનો અર્થ આહ ‘વૃક્ષ’ લેવો, અને એના આકારના અહિ પુષ્કળ રત્નમય શિખરો છે તેથી તે ‘શિખરિ’ પર્વત કહેવાય છે ૬૭

સન્ત્યેકાદશ કૂટાનિ વદ્યમાણાનિ યાનિ તુ ।
તેભ્યોઽમૂન્યતિરિક્તાનિ કૂટાનીતિ વિભાવ્યતામ્ ॥ ૬૮ ॥

અન્યથા સર્વશૈલાનાં યથોક્તકૂટયોગતઃ ।
શિખરિત્વવ્યપદેશઃ સમ્ભવન્ કેન વાર્યતે ॥ ૬૯ ॥

સ ચૈકાદશભિઃ કૂટૈઃ પરિતોઽલંકૃતો ગિરિઃ ।
પ્રતિમાભિરિવ શ્રાદ્ધધર્મઃ શર્મદદર્શનઃ ॥ ૭૦ ॥

ગ્રાથ સિદ્ધાયતનાલ્ય પૂર્વવારિધિસન્નિધૌ ।
દ્વિતીય શિખરિસ્વર્ગિકૂટં શિખરિસજ્જકમ્ ॥ ૭૧ ॥

તૃતીયં હૈરણ્યવતકૂટ તત્સ્વામિદૈવતમ્ ।
તૂર્યં સુવર્ણકૂલાલ્યં તન્નદીદેવતાસ્પદમ્ ॥ ૭૨ ॥

દિક્કુમાર્યાઃ સુરાદેવ્યાઃ પંચમં ચ તદાલ્યયા ।
પષ્ટ રક્તાવર્ત્તનાલ્યં લક્ષ્મીકૂટં ચ સત્તમમ્ ॥ ૭૩ ॥

રક્તવર્યાવર્ત્તનાલ્યં પ્રજ્ઞસં કૂટમષ્ટમમ્ ।
હલાદેવ્યા દિક્કુમાર્યા નામ્ના ચ નવમં મતમ્ ॥ ૭૪ ॥

દશમ ચૈરવતાલ્યમૈરાવતસુરાશ્રિતમ્ ।
સ્પાત્તિર્ગિહ્લિહ્દેશાયાસ્તિર્ગિહ્લિકૂટમન્તિમમ્ ॥ ૭૫ ॥

જે (અમુક) અગ્યાર શિખરોની વાત હવે હમણાજ કહેશું એથી આ જૂદા સમજવા કારણકે અન્યથા તો એવા દૂતને યોગે પર્વત માત્રના 'શિખરિ' એવા નામાભિધાનનો સક્ષવ ઉલ્લેા થાય ૬૮-૬૯

સુદર સમ્યક્ત્વવાળો શ્રાદ્ધધર્મ જેમ અગ્યાર 'પડિમા' થી શોભે છે તેમ આ પર્વત એના ક્રમતા આવેલા અગ્યાર શિખરોથી શોભી રહ્યો છે ૭૦

એ અગ્યારમા પહેલું, પૂર્વ મહાસાગરનો નજદીકમા આવેલું, 'સિદ્ધાયતન' નામનું છે, બીજું શિખરિદેવનું, 'શિખરિ' નામનું છે, ત્રીજું હિરણ્યવત ક્ષેત્રના સ્વામિનું, 'હૈરણ્યવત' નામનું છે, ચોથું સુવર્ણદૂલાનદીની દેવીનું 'સુવર્ણદૂલ' નામનું છે, પાંચમું, સુરાદેવી નામે દિક્કુમારીનું, એના જ નામનું છે છઠ્ઠું 'રક્તાવર્તન', સાતમું 'લક્ષ્મીકૂટ' અને આઠમું 'રક્તવત્સાવર્તન' છે વળી નવમું, હલાદેવી નામે દિક્કુમારીનું, એના જ નામનું છે, દશમું 'એરાવત' નામના દેવના આશ્રયભૂત-એવું 'એરાવત' નામનું છે, અને છેલ્લું-અગ્યારમું તિગિહ્લિહ્દના માલિકનું 'તિગિહ્લિકૂટ' નામનું છે ૭૧-૭૫.

इदं जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिसूत्राभिप्रायेण ॥ क्षेत्रसमाप्ते तु अत्र पंचमं
श्रीदेवीकूटं नवमं गन्धापातीकूटमिति दृश्यते ॥

આવે ચૈત્ય શેષકૂટદશકે ચ સુધામુજામ્ ।

तत्तत्कूटसमाख्यानां स्युः प्रासादावतंसकाः ॥ ७६ ॥

પુણ્ડરીકહૃદશ્ચાત્ર પદ્મહૃદસહોદર ।

अस्मिंश्च मूलकमलमेकयोजनसंमितम् ॥ ७७ ॥

તદર્ધાર્ધપ્રમાણાનિ શેષાઢ્ઞવલયાનિ પદ્મ ।

लक्ष्मीदेवी वसत्यत्र स्थित्या श्रीदेवतेव सा ॥ ७८ ॥

હિમદ્ગિરિવત્ સર્વ માનમત્રાપિ ચિન્ત્યતામ્ ।

ज्यावाहाधनुरादीनां केवल दिग्विपर्ययः ॥ ७९ ॥

નયસ્તિસ્તો હૃદાદસ્માત્ નિર્ગતાઃ ત્રિભિરધ્વભિઃ ।

नदी सुवर्णकूलाख्या रक्ता रक्तवतीति च ॥ ८० ॥

દક્ષિણેનાધ્વના તત્ર નિર્ગત્ય દક્ષિણામુક્તી ।

सुवर्णकूला पतति कुण्डे स्वसमनामनि ॥ ८१ ॥

એ જ જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિસૂત્રને અનુસરીને કહ્યું છે ક્ષેત્રસમાપ્તિમા તે એવો ઉદ્દેશ છે કે પાશ્વર્યુ 'દેવીકૂટ' છે, અને નવમું 'ગન્ધાપાતિકૂટ' છે

પહેલા શિખરપર જિનેશ્વરનું ચૈત્ય છે શેષ દશપર તે તે શિખરના નામાભિધાન વાળા દેવોના પ્રાસાદ એટલે મહેલો છે ૭૬

આ પર્વતપર પદ્મદ્રહ જેવોજ એક 'પુણ્ડરીક' નામે દ્રહ છે એમા કમળો પુષ્કળ છે પણ જે એક મૂળકમળ છે તે એક ચોળન પ્રમાણ છે બીજા દ્વરતા ૩ વલયોમા જે કમળો છે તે ઉત્તરોત્તર પૂર્વપૂર્વથી અર્ધઅર્ધ વિસ્તારના છે અહિં શ્રીદેવી જેવીજ એક લક્ષ્મીદેવીનો વાસ છે ૭૭-૭૮

આ પર્વતની ન્યા, બાહ્ય, ઘનુ આદિનું પ્રમાણ હિમવત પર્વત પ્રમાણે છે માત્ર દિશા ઉલટસુલટ છે ૭૯

જે 'પુણ્ડરીક' નામનો અહિં દ્રહ ડહ્યો તેમાથી ત્રણ માર્ગે ત્રણ નદીઓ નીકળે છે (૧) સુવર્ણકૂલા, (૨) રક્તા અને (૩) રક્તવતી ૮૦

સુવર્ણકૂલા દક્ષિણમાર્ગે નીકળે છે અને (વહેતી વહેતી) પોતાના નામનાજ કુડમા પડે છે ત્યાંથી પાછી નીકળી હૈરણ્યવત ક્ષેત્રના ઉત્તરાર્દને જે ભાગમા વહેયતી, વિકટાપાતિ

ततो निर्गत्य हैरण्यवतोत्तरार्धभेदिनी ।

योजनार्धेन दूरस्था विकटापातिभूधरात् ॥ ८२ ॥

प्राक् परावर्त्य हैरण्यवतपूर्वार्धमादितः ।

सूत्रधारस्येव रज्जुः द्विधा विदधती क्रमात् ॥ ८३ ॥

अष्टाविंशत्या सहस्रे नदीभिः परिपूरिता ।

गृहिणीव स्वामिगेहे विशति प्राच्यवारिधौ ॥ ८४ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

अस्मादेव हृदात् प्राच्यतोरणेन विनिर्गता ।

रक्तानदी पूर्वदिशि प्रवृत्ता पर्वतोपरि ॥ ८५ ॥

योजनानां पंचशतीमतिक्रम्य ततः परम् ।

रक्तावर्त्तेनकूटस्याधस्तादुत्तरतो भवेत् ॥ ८६ ॥

त्रयोविंशां पचशतीं योजनानां कलात्रयम् ।

साદ્ધं गत्वाधिकमुदक् शिखरिचमाधरोपरि ॥ ८७ ॥

वज्रजिह्विकयोत्तीर्य कुडे रक्ताप्रपातके ।

शतयोजनપ્રપાતા યુજગીવાવિશત્ ધિલે ॥ ૮૮ ॥

उदीच्यतोरणेनास्माद्विनिर्गत्योत्तरामुखी ।

नदीसप्तसहस्राढ्या वैતાढ्यागिरिसीमया ॥ ८९ ॥

પર્વતથી અરધા યોજન જેટલે છેટેથી પૂર્વતરફ વળણુ લઇ, વળી મુથારની દોરીની જેમ એજ હૈરણ્યવતના પૂર્વાર્ધને પણુ બે ભાગમા વહેચતી, આગમા કંમે કંમે પોતામા બળેલી અઘ્યાવીશ હજાર નદીઓની સગાથે, હરતારને થે જતી એક સી હોયની એમ પૂર્વસમુદ્રમા પ્રવેશ કરે છે ૮૧-૮૪

એજ દ્રહના પૂર્વ તરફના તોરણુમાથી રક્તા નદી નીકળે છે અને પર્વતપર ઉગમણી વહે છે વળી પાચસો યોજન જેટલે છેટે ગયા પછી રક્તાવર્તન નામના શિખરની નીચે થઇને ઉત્તરતરફ વહે છે એવી રીતે પાચસોત્રેવીશ યોજનને સાડાત્રણુ ઝળા જેટલુ ઉત્તર તરફ વહી, એક નાગણી પોતાના બીલ એટલે દરમાં પ્રવેશ કરતી હોય એમ એકસો યોજનની ઉંચાઇ પરથી રક્તાપ્રપાત કુ ડમા પડે છે ત્યાંથી પાછી એના ઉત્તરાદા તોરણુમાથી નીકળી ઉત્તરાદી વહેતી સાત હજાર નદીઓથી સગત થઇ વૈતાલ્ય પર્વતની હદમા આવેલી ખડમપાતા શુદ્ધની

દર્યા. લ્વણ્ડપ્રપાતાયાં પ્રાચ્યાં વૈતાલ્યભૂધરમ્ । ૧૦

ભિત્વોદીચ્યૈ સત્તનદીસહસ્રૈરાશ્રિતાધ્વનિ ॥ ૧૦ ॥

સહસ્રૈ સરિતામેવ ચતુર્દશભિરાશ્રિતા ।

વિભિદ્ય જગતીં પૂર્વાર્ણવેડસૌ વિશતિ દ્રુતમ્ ॥ ૧૧ ॥

પશ્ચિમેન તોરણેન હ્રદાદસ્માદ્વિનિર્ગતા ।

રક્તાવતી પશ્ચિમાયાં પ્રવૃત્તા પર્વતોપરિ ॥ ૧૨ ॥

અતિક્રમ્ય પચશતીં નિજાવર્તનકૂટત ।

પર્વતોપર્યુત્તરસ્યાં વ્યૂહા તત્ર વ્યતીત્ય ચ ॥ ૧૩ ॥

ત્રયોવિંશાં પચશતીં સાગ્ર સાર્ધકલાત્રયમ્ ।

વજ્રમય્યા જિલ્હિકયા યોજનૈકશતોન્નતાત્ ॥ ૧૪ ॥

નિપત્ય પર્વતાત્ રક્તાવતીપ્રપાતકુણ્ડકે ।

રોપાવેશાત્ ભામિનીવ દત્તક્ષંપા મહાવટે ॥ ૧૫ ॥

ઉદીચ્યેનાધ્વના તસ્માદુદગ્મુખી વિનિર્ગતા ।

આવૈતાલ્યાન્તિક સત્તનદીસહસ્રસેવિતા ॥ ૧૬ ॥

કન્દરાયા તમિસ્ત્રાયા પશ્ચિમાયાં ધરાધરમ્ ।

દ્રુત વિભિદ્ય વૈતાલ્યમુત્તરાર્ધં સમાગતા ॥ ૧૭ ॥

ઉદીચ્યૈ સત્તમિ સિન્ધુસહસ્રૈ સહ ગચ્છતિ ।

પશ્ચિમાન્ધાવિતિ નદીચતુર્દશસહસ્રયુક્ ॥ ૧૮ ॥

પૂર્વમાં એજ પર્વતને લેદી, માર્ગમાં વળી બીજી સાત હજાર નદીઓ ભળવાથી, એકદર ચોદ હજાર નદીઓના પરિવાર સહિત, 'જગતી' ના કોટને, લેદી તુરત પૂર્વમુદ્રમાં જઈ પડે છે ૮૫-૮૬

હવે ત્રીજી રક્તાવતી નદી એજ દ્રહના આથમણુ તોરણમાંથી નીકળી પશ્ચિમ તરફ પર્વત પર પાચસો યોજન જેટલું વહી ચોતાના આવર્તનકૂટથી ઉતાર તરફ વળણુ લઈ સમગ્ર પાચસો ત્રેવીશ યોજન સાડાત્રણ કળા પ્રમાણુ માર્ગ કાપી, એકસો યોજનપૂર ઉંચા પર્વતપરથી કોઈ કોધાવિષ્ઠ માનિની મોટા કુવામાં ઝ પાપાત કરે તેમ, વજ્રમયજીભ્રૂકારે રક્તાવતી પ્રપાતકુણ્ડમાં પડે છે ત્યાંથી વળી ઉત્તરમાર્ગે નીકળી ઉત્તરાદી વહેતી વૈતાલ્યપર્વતની હૃદયુધીમાં સાતહજાર

इति शिखरी पर्वतः ॥

उत्तरस्यां शिखरिण उदीच्यलवर्णार्णवात् ।
दक्षिणस्यामैरवतक्षेत्र भाति मनोहरम् ॥ १९ ॥

पेरावतः सुरो ह्यस्य स्वामी पल्योपमस्थितिः ।
वसत्यत्र ततः ख्यातमिदमैरावताख्यया ॥ १०० ॥

भरतस्य प्रतिविम्बमिवેદં સંમુખેઽમ્બુધૌ ।
તત્પ્રમાણં તેન તુલ્ય સદા તદનુવર્ત્તે ॥ ૧૦૧ ॥

ભાનુના ભાસિતે તસ્મિન્સ્તેનેદમપિ ભાસિતમ્ ।
ઇન્દુના શોભિતે તત્રાદોઽપિ સ્યાત્તેન શોભિતમ્ ॥ ૧૦૨ ॥

તથદા પદ્મિરરકેઃ મિત્રાં મિત્રાં દશાં શ્રયેત્ ।
તથેદમપિ સન્મિત્રમિવ મિત્રાનુવૃત્તિકૃત્ ॥ ૧૦૩ ॥

જિને તત્ર જિનોઽત્રાપિ ચક્રયત્ર તત્ર ચક્રિણિ ।
વાસુદેવાદિષુ સત્સુ તત્રાત્રાપિ ભવન્તિ તે ॥ ૧૦૪ ॥

નદીઓથી સગત થઇ, તમિસાશુકથી પશ્ચિમે વૈતાલ્યપર્વતને લેહી ઉત્તરાર્ધમાં આવી વળી ઉત્તરાદી સાત હજાર નદીઓ મળવાથી કુલ ચૌદ હજાર નદીઓના પરિવાર સહિત પશ્ચિમ સમુદ્રને મળે છે ૯૨-૯૮

એ પ્રમાણે શિખરીપર્વતની હદીકત થઇ

શિખરીપર્વતની ઉત્તરે અને ઉત્તરલવલ્લસમુદ્રથી દક્ષિણે એરવત નામનું મનહર ક્ષેત્ર આવેલું છે ૯૯

એક પ યોપમના આયુષ્યવાળા એના એરવતદેવ નામના આત્મીથી અધિષ્ઠિત હોવાથી એ ક્ષેત્રનું એરવત નામ પડેલું છે ૧૦૦

અનુપમા રહેલા મમુદમા જાણે ભરતક્ષેત્ર જ પ્રતિગિમ્બિત થયું હોયની એવું આ ક્ષેત્ર છે, કારણકે એ પ્રમાણમાં એના સમાન જ છે અને વળી એનું જ અનુવર્તન કરે છે ૧૦૧

જુઓ કે —જ્યાં ભરતક્ષેત્રમાં સૂર્ય ઉગે છે ત્યારે અહિં પણ ઉગે છે વળી ચંદ્રમાં પણ ત્યાં ઉગે છે ત્યારે અહિં પણ ઉગે છે ભરતક્ષેત્રને જેવા જૂદી જૂદી સ્થિતિવાળા છે ‘આરા’ માથી પચાર થયું પડે છે તેવા જ આ આરામાંથી આ ક્ષેત્રને પણ પચાર થયું પડે છે કારણકે એક ઉત્તમ મિત્ર હોય એ પોતાના મિત્રને પગલે પગલે જ ચાલે છે જ્યારે ભરતક્ષેત્રમાં નિનેપર, ચક્રવર્તી અને વાસુદેવ આદિક હોય છે ત્યારે અહિં પણ હોય છે ત્યાં જેવા દશ

इदं दशाश्चर्ययुतं स्यात्तत्राश्चर्यशालिनि ।

हसतीव निजं मित्र भरत तुल्यचेष्टया ॥ १०५ ॥

मध्ये स्थितेन द्वेધેદ વૈતાલ્યગિરિણા કૃતમ્ ।

दाक्षिणात्यैरावतार्धमुदीच्यैरावतार्धकम् ॥ १०६ ॥

યદુદીચ્યાર્ણવાસન્નમુત્તરાર્ધં તદુચ્યતે ।

शिखरिद्धमाधरासन्नं दक्षिणार्धमुदीरितम् ॥ १०७ ॥

ક્ષેત્રાશાપેક્ષયા હોપા દક્ષિણોદગૂહ્યવસ્થિતિઃ ।

मूर्याशापेक्षया त्वस्य याम्यार्धं वार्धिसन्निधौ ॥ १०८ ॥

ઉદીચ્યાર્ધં નગાસન્ન વ્યવહારસ્ત્વયં પુનઃ ।

क्षेत्राशापेक्षया सर्वो न तापदिगपेक्षया ॥ १०९ ॥ युग्मम् ॥

ઉદીચ્યાર્ધમસ્ય યામ્યમરતાર્ધેન સન્નિભમ્ ।

तद्वज्जीवेपुचापानि बाह्यात्रापि न सम्भवेत् ॥ ११० ॥

इतः प्रभृति याम्यार्धादिषु सर्वं विवर्द्धते ।

આવિદેહાર્ધમિષ્ટ્રાસજીવાવાહાશરાદિકમ્ ॥ ૧૧૧ ॥

‘આક્ષર્ય’ થાય છે તેવા અહિં પણ થાય છે આમ આ ઐરવતક્ષેત્ર બાહ્યે પોતાના મિત્ર ભરત ક્ષેત્રની જેમી યોદ્ધા કરીને એની હાત્રી કરતું હોયની-એવું જણાય છે ૧૦૧-૧૦૫

એના મધ્યભાગમા વૈતાલ્ય પર્વત આવેલો હોવાથી એના, (૧) દક્ષિણ ઐરવત અને (૨) ઉત્તર ઐરવત-એવા બે વિભાગ પડેલા છે ઉત્તર સમુદ્રની પાસે આવેલો ભાગ ઉત્તરાર્ધ ઐરવત, અને શિખરીપર્વતની નજદીક આવેલો દક્ષિણાર્ધ ઐરવત કહેવાય છે ૧૦૬-૧૦૭

આ દક્ષિણઉત્તરની વ્યવસ્થા ક્ષેત્રની દિશાની અપેક્ષાએ કરી છે સૂર્યની દિશાની અપેક્ષાએ તો સમુદ્રની નજદીકમા ‘દક્ષિણાર્ધ’ આવે અને શિખરી પર્વતની નજદીકમા ‘ઉત્તરાર્ધ’ આવે પરન્તુ અહિં વ્યવહાર બધો ક્ષેત્રની દિશાની અપેક્ષાએ છે, સૂર્યની દિશાની અપેક્ષાએ નથી. ૧૦૮-૧૦૯

ઐરવતક્ષેત્રનું ઉત્તરાર્ધ તે ભરતક્ષેત્રના દક્ષિણાર્ધ જેવું છે મારે અહિં પણ એની પ્રમાણે જ છવા, મર અને ધનુષ્ય સમજવા બાહ્યા અહિં પણ સંભવતી નથી ૧૧૦

ઉત્તરાર્ધ મૂકીને પછી દક્ષિણાર્ધાદિકમા છેક વિદેહાર્ધ સુધી ધનુષ્ય, છવા, બાહ્યા અને શર આદિક સર્વ વધના બળ છે ૧૧૧

વૈતાલ્યસ્યાપ્યત્ર તત ઉત્તરસ્યાં કિલાલ્પકઃ ।

આયામો દક્ષિણસ્યાં ચ વર્દ્ધમાનઃ ક્રમાત્ મહાન્ ॥ ૧૧૨ ॥

યામ્યવિદ્યાધરશ્રેણ્યાં વિદ્યાધરપુરાણ્યતઃ ।

પટ્ટિ. ભવન્ત્યુદીચ્યાયાં શ્રેણ્યાં પચાશદેવ ચ ॥ ૧૧૩

શેષં સર્વમાભિયોગ્યશ્રેણિવેદીવનાદિકમ્ ।

જ્ઞેય ભરતવૈતાલ્યોપમમુક્તાનુસારતઃ ॥ ૧૧૪ ॥

રક્તારક્તાવતીસ્રોતસ્વિનીભ્યાં તસ્થુપાન્તરે ।

વૈતાલ્યેન ચ પદ્મલંકમિદમૈરાવતં કૃતમ્ ॥ ૧૧૫ ॥

તત્ર ચ ઉત્તરાર્ધમધ્યલંકે ઉદીચ્યલવણોદધે. ।

દક્ષિણસ્યામુદીચ્યા ચ વૈતાલ્યામિધમૂઘરાત્ ॥ ૧૧૬ ॥

ચતુર્દશાધિકશતં યોજનાના કલાસ્તથા ।

एकादशातिक्रम्यान्धिवૈતાલ્યાભ્યામિહાન્તરે ॥ ૧૧૭ ॥

નગરી સ્યાદયોઘ્યાલ્યા નવયોજનવિસ્તૃતા ।

द्वादशयोजनायामालકૃતોત્તમપૂરુષૈ. ॥ ૧૧૮ ॥ વિશેષકમ્ ॥

તેથી આ ક્ષેત્રમા વૈતાલ્યની પછી લખાઈ જે ઉત્તરદિશામા તેા સ્વરૂપ છે તે દક્ષિણમા ક્રમે ક્રમે વધતી હોઈ વધારે છે અને એમ હોવાથી દક્ષિણ તરફની વિદ્યાધરની શ્રેણિમા સ્પષ્ટ નગર છે, બ્યારે ઉત્તરતરફની શ્રેણિમા એમના પચાસજ નગર છે ૧૧૨-૧૧૩

એના શેષ સર્વ વાના એટલે કે અભિયોગિકોની શ્રેણિ, પેદી, વન વગેરે, ભરતક્ષેત્રના વૈતાલ્યના કહી ગયા છીએ એજ પ્રમાણે છે ૧૧૪

રક્તા અને રક્તાવતી નદીઓથી તથા વચ્ચે ઉભેલા વૈતાલ્યપર્વતથી આ ઐરવતક્ષેત્રના છ વિભાગ પડેલા છે ૧૧૫

એ છમાનો એક ' ઉત્તરાર્ધમધ્ય ખંડ ' જે ઉત્તર-લવણસમુદ્રની દક્ષિણે અને વૈતાલ્યપર્વતની ઉત્તરે એકસો ચૌદ યોજન અને અગ્યાર કળા ઓળગ્યા બાદ સમુદ્ર અને વૈતાલ્યના વચ્ચે આવેલો છે તેમા નવ યોજન પહોળી અને બાર યોજન લાંબી, ઉત્તમપુરુષોના નિવાસ ભૂત અયોધ્યા નામે નગરી છે ૧૧૬-૧૧૮.

શેષાઃ પંચાપિ સ્વહા સ્યુરનાર્યા ધર્મવર્જિતાઃ ।
 અત્રાપિ ચાર્યદેશાનામધ્યર્ધા પંચવિંશતિઃ ॥ ૧૧૯ ॥
 એતેષ્વેવ હિ દેશેષુ જિનચક્ર્યર્ધચક્રીણાં ।
 સ્યાદુત્તમનૃણાં જન્મ પ્રાપ્તો ધર્મવ્યવસ્થિતિઃ ॥ ૧૨૦ ॥
 એવ ચ જમ્બૂદ્વીપેઽસ્મિન્ સપ્તત્તેત્રી વિરાજતે ।
 મધ્યે મહાવિદેહાલ્યમપાગુદક્ ત્રયં ત્રયમ્ ॥ ૧૨૧ ॥
 ભરતૈરાવતે તત્ર તુલ્યરૂપે નિરૂપિતે ।
 સમસ્વરૂપે હૈરણ્યવતે હૈમવતે અપિ ॥ ૧૨૨ ॥
 રમ્યકાલ્યહરિવર્ષે ઉભે તુલાધૃતે ઇવ ।
 પૂર્વાપરવિદેહાનામપ્યેવ તુલના મતા ॥ ૧૨૩ ॥
 દેવોત્તરકુરૂણામપ્યેવ તુલ્યસ્વમાહિતમ્ ।
 વિના ભરતૈરવતવિદેહાન્ અપરાઃ પુનઃ ॥ ૧૨૪ ॥
 અકર્મભૂમયઃ પદ્મ સ્યુ કૃષ્ણાદિકર્મવર્જિતાઃ ।
 તિલો ભરતૈરવતવિદેહા કર્મભૂમયઃ ॥ ૧૨૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 તથા ચાત્ર વર્ષધરપર્વતા પદ્મ પ્રકીર્તિતા ।
 વિદેહેભ્યો દક્ષિણસ્યામુદીચ્યાં ચ ત્રય ત્રયમ્ ॥ ૧૨૬ ॥

શેષ પાંચે બે ડા અનાર્થ છે ત્યાં ધર્મ બેલું કંઈ છે નહિ

‘ ઉત્તરાર્ધમધ્યખંડ ’ માં પણ કૃષ્ણ સાડીપચવીશ આર્યદેશે છે, અને એમાં જ જિન ભગવાન, ચક્રવર્તી તથા વાસુદેવ વગેરે ઉત્તમ પુરુષો જન્મે છે, અને ત્યાં જ ધર્મની વ્યવસ્થા છે ૧૧૯-૧૨૦

એ પ્રમાણે જ જમ્બૂદ્વીપમાં સાત ભેત્રો છે મધ્યમાં એક, મહા વિદેહ, અને ઉત્તર દક્ષિણ ત્રણ ત્રણ એમાં, ભરત અને ઐરવત બે બે એકસરખા, તથા હૈરણ્યવત અને હૈમવત બે બે એકસરખા છે વળી રમ્યક તથા હરિવર્ષ એ બે પણ એકસરખા છે તેમ જ પૂર્વમહાવિદેહ અને પશ્ચિમ મહાવિદેહ પણ પરસ્પર સમાન છે એવી રીતે દેવકુરૂ તથા ઉત્તરકુરૂ વચ્ચે પણ સમાનતા છે નવેમાં, ભરત, ઐરવત અને વિદેહ શિવા યના છે ‘ અકર્મભૂમિ, ’ અર્થાત્ ‘ દુષ્ટિ આદિ કર્મરહિત ’ છે ભરત, ઐરવત અને વિદેહ જ ‘ કર્મભૂમિ ’ છે ૧૨૧-૧૨૫.

વળી છ વર્ષધર પર્વતા કહ્યા છે એ મહાવિદેહથી ઉત્તરે ત્રણ અને દક્ષિણે પણ ત્રણ છે ૧૨૬

હિમવચ્છિલ્લરી ચૈકાદશકૂટૌ મિથઃ સમૌ ।

રુક્મિમહાહિમવતાવષ્ટકૂટૌ તથૈવ ચ ॥ ૧૨૭ ॥

નીલવન્નિષધૌ તુલ્યૌ નવકૂટૌ પરસ્પરમ્ ।

મેરુઃ નિરુપમઃ સોઽપિ નવકૂટોપશોભિતઃ ॥ ૧૨૮ ॥

ભરતૈરવત્ત્રોત્રદ્વાત્રિંશદ્વિજયોદ્ભવાઃ ।

વૈતાલ્યાઃ સ્યુઃ ચતુશ્ચિશત્ પ્રત્યેકમેકભાવતઃ ॥ ૧૨૯ ॥

સર્વેઽપ્યેતે રૂપ્યવર્ણા નવકૂટોપશોભિતાઃ ।

દશોત્તરશતદ્રંગાભિયોગ્યાલિદ્વયાન્વિતાઃ ॥ ૧૩૦ ॥

ચત્વારો વૃત્તવૈતાલ્યાઃ સમરૂપાઃ પરસ્પરમ્ ।

હરિવર્ષહૈમવતહૈરણ્યવતરમ્યકે ॥ ૧૩૧ ॥

દેવોત્તરકુરુસ્થેષુ હ્રદેષુ દશસુ ધ્રુવમ્ ।

પ્રાક્ પ્રત્યક્ ચ દશદશકાંચનાચલભાવતઃ ॥ ૧૩૨ ॥

દ્વે શતે કાંચનનગાઃ પરસ્પરાનુકારિણા ।

સ્થિતા ભોક્તૃં ચતસૃભિઃ પંક્તિભિઃ ચાન્ધવા ઇવ ॥૧૩૩॥યુગ્મમ્ ॥

ગજદન્તૌ સૌમનસગન્ધમાદનસક્ષિતૌ ।

રૂપ્યપીતરત્નમયૌ સત્કૂટોપશોભિતૌ ॥ ૧૩૪ ॥

એ છમા, હિમવાન અને શિખરીને અગ્યાર અગ્યાર શિખરો છે અને એમ એ બેજી એક સરખા છે, તેમ રૂકમી અને મહાહિમવાન આઠ આઠ શિખરોવાળા એક સરખા છે તેજ પ્ર માણે નીલવાન અને નિપધને નવનવ શિખરો છે-એમ બેજી વચ્ચે સમાનતા છે મેરુ અદિતીય છે એને પણ નવ સુશોભિત શિખરો છે ૧૨૭-૧૨૮

ભરતક્ષેત્રમા એક, ચૈરવત ક્ષેત્રમા એક અને વિદેહના બત્રીશ વિજયોમા અકેક-એમ સર્વ મળી ચોત્રીશ વૈતાલ્યપર્વતો છે જે સર્વે રૂપ્યવર્ણુ યુક્ત, નવનવ શિખરોથી અલકૃત છે અને, એકસોદસ નગરીઓની એક-એવી બખે શ્રેણિઓવાળા છે ૧૨૯-૧૩૦

હરિવર્ષ, હૈમવત, હૈરણ્યવત તથા રમ્યક-એ ચારેમા થઇને ચાર એકસરખા વૃત્તવૈતાલ્યપર્વતો છે ૧૩૧

ઉત્તર દેવકુરુના દશે દ્રહોમા, બાણે ચાર પગલ કરીને જમવા બેઠેલા (બસો) બાધવો હોયની એવા, દશ દશ પૂર્વદિશાના અને દશ દશ પાશ્વિમદિશાના મળીને એક દર બસો એક સરખા કાયનપર્વતો છે ૧૩૨-૧૩૩

વિદ્યુત્પ્રભમાલ્યવન્તૌ વૈદ્યૃતપનીયજૌ ।

નવકૂટાચિતૌ તુલ્યા ઇત્યાકૃત્યા નગા શ્રમી ॥ ૧૩૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥

ચતુઃકૂટાઃ ષોડશાપિ વક્ત્રસ્કારાદ્રયઃ સમાઃ ।

વિચિત્રચિત્રયમકાઃ સમરૂપાઃ પરસ્પરમ્ ॥ ૧૩૬ ॥

દ્વિશત્યેકોનસસત્યાધિકેત્યત્ર ધરાધરા ।

હિમવચ્છિલ્લરીસ્પૃષ્ઠા. દષ્ટ્રાશ્ચાષ્ટૌ મિથ સમાઃ ॥ ૧૩૭ ॥

વૈતાલ્યેષુ નવ નવ કૂટાઃ પ્રત્યેકમિત્યત્ ।

સર્વવૈતાલ્યકૂટાનિ ષડુત્તર શતત્રયમ્ ॥ ૧૩૮ ॥

પ્રતિવૈતાલ્યમેતેષુ કૂટત્રય તુ મધ્યમમ્ ।

સૌવર્ણ્ય શેષકૂટાશ્ચ રાત્નિકા ઇતિ તદ્વિદઃ ॥ ૧૩૯ ॥

સકોશવદ્યોજનોઘ્વા ચૈત્યપ્રાસાદશોભિતાઃ ।

સર્વેઽપિ ભરતસ્થાયિવૈતાલ્યકૂટસોદરા ॥ ૧૪૦ ॥

કૂટા. સત્ત સૌમનસગન્ધમાદનશૈલયો. ।

રુક્મિમહાહિમવતોરષ્ટાવઘૌ પૃથક્ પૃથક્ ॥ ૧૪૧ ॥

રૂપ્યમય અને પીતરત્નમય એવા ‘સૌમનસ’ અને ‘ગન્ધમાદન’ નામના (બે) ગજ દત્ત પર્વતો છે, જે સાતસાત શિખરોવાળા છે અને એવી રીતે પરસ્પર એકસરખા છે. વર્ગી વૈદ્યૃત્મય અને સુવર્ણમય એવા ‘વિદ્યુત્પ્રભ’ અને ‘મા નવાન’ નામના (બે) ગજદત્ત પર્વતો જે નવનવ શિખરોવાળા છે તે પરસ્પર એકસરખા છે. ૧૩૪-૧૩૫

ચાર ચાર કૂટવાળા હોઈ પરસ્પર એકસરખા સોળ વક્ત્રસ્કાર પર્વતો છે. વર્ગી ચિત્ર, વિચિત્ર અને બે યમક એમ યદ્યને ચાર એકસરખા પર્વતો છે. ૧૩૬

એવી રીતે કુલ એક હર બસોને ઓગણોતેર પર્વતો છે

વર્ગી હિમવાન અને શિખરી પર્વતની આઠ દાહાઓ છે જે પણ એકસરખી છે. ૧૩૭

પ્રત્યેક વૈતાલ્યને નવનવ શિખરો છે એટલે ચોત્રીશેના યદ્યને ત્રણસો ને છ શિખર થયા નવમાના વચલા ત્રણ ત્રણ સુવર્ણમય છે અને શેષ રત્નમય છે

વર્ગી એ સર્વ શિખરો છ ચોગ્ગન અને એક કોસ ઉંચા છે, ચૈત્ય અને પ્રાસાદોથી અલ કૂત છે, અને ભરતદેવના વૈતાલ્યના શિખરોની જેવા જ છે. ૧૩૮-૧૪૦

સૌમનસ અને ગન્ધમાદન પર્વતને સાતસાત શિખરો છે, અને રૂકમી તથા મહાહિમ વતને આઠ આઠ છે. ૧૪૧

વિદ્યુત્પ્રભમાલ્યવતોઃ નીલવન્નિપધાગયો ।

મેરોશ્ચ નન્દનવને કૂટાઃ નવ નવોદિતાઃ ॥ ૧૪૨ ॥

હિમવચ્છિલ્લિખરિકૂટાઃ એકાદશ પૃથક્ પૃથક્ ।

પોદશાનાં ચતુષ્પટિઃ વક્ષસ્કારમહીભૂતામ્ ॥ ૧૪૩ ॥

હરિસ્સહરિકૂટવલકૂટોઞ્જિતા ઇમે ।

શત સર્વેષ્ટપચાશ હિમવત્કૂટસન્નિભાઃ ॥ ૧૪૪ ॥

યોજનાનાં પંચ શતાન્યુચ્ચા રાત્ના મિથઃ સમાઃ ।

સાહસ્રાઃ સ્વર્ણજા તુલ્યાઃ હરિસ્સહાદયઃ ત્રયઃ ॥ ૧૪૫ ॥

એવ ચ ગિરિકૂટાનાં ત્રિવિધાનાં પ્રમાણતઃ ।

સર્વસંખ્યા સતપથ્યા સમન્વિતા ચતુઃશતી ॥ ૧૪૬ ॥

દ્વાત્રિંશતિવિજયેષુ ભરતૈરવતાલ્યયોઃ ।

ચતુર્વિંશત્ હિ વૃષભકૂટા તુલ્યા પરસ્પરમ્ ॥ ૧૪૭ ॥

ભદ્રસાલાભિધવને જમ્બૂશાલમલીવૃક્ષયોઃ ।

અષ્ટાષ્ટેયપચાશત્ ભૂમિકૂટા મિથ સમાઃ ॥ ૧૪૮ ॥

વિદ્યુત્પ્રભ અને આ થવાનને, નીલવાન અને નિવધને તેમજ મેરૂના નંદનવનમા નવનવ શિખરો છે ૧૪૨

હિમવાનને તથા શિખરીને પૃથક્ પૃથક્ અગ્યાર શિખરો છે વળી સોળે વક્ષસ્કાર પર્વ-
તોના થઇને ચોમઠ શિખરો છે ૧૪૩

એ શિખરો સમગ્ર થઇને એકસો એકમઠ થયા તેમાંથી હરિસ્સહ, હરિદ્રૂટ તથા બલદ્રૂટ-
એ ત્રણ બાદ કરતા બાકીના એકસો અઠાવન રજા એ બધા રત્નમય છે, પાચસો યોજન ઉંચા
છે અને પરસ્પર સમાન છે અને હરિસ્સહ વગેરે ત્રણે પરસ્પર સમાન છે, સુવર્ણમય છે અને
હજાર હજાર યોજન ઉંચા છે ૧૪૪-૧૪૫

એ રીતે ત્રણે આપના (પર્વતોના) શિખરોનો સરવાળો ચારસોને સડસઠ છે ૧૪૬

બત્રીશ વિજયોના બત્રીશ તથા ભરત અને ઐરવતાના થઇને બે-એમ ચોત્રીશ એક
સરખા વૃષભકૂટો છે વળી શદ્રસાલવનના, જમ્બૂવૃક્ષના અને શાલમલીવૃક્ષના આઠ આઠ
એટલે કુલ ચોવીશ છે એમ ચોત્રીશ અને ચોવીશ મળીને એકઠર અઠાવન પરસ્પર સમાન
ભૂમિકૂટો છે ૧૪૭-૧૪૮

एतेषां वक्तुमुचिते पर्वतत्वेऽपि वस्तुतः ।
 कूटस्वव्यवहारोऽयं पूर्वाचार्यानुरोधतः ॥ १४९ ॥
 महाह्रदाश्च षट् पद्मपुण्डरीकौ समाविह ।
 महापद्ममहापुण्डरीकावपि मिथः समौ ॥ १५० ॥
 तिगिच्छिकेसरिणौ च तुल्यौ द्विघ्नौ यथोत्तरम् ।
 दश देवोत्तरकुरुहदा पद्मह्रदोपमा ॥ १५१ ॥
 एव हदा षोडशैते परमहाह्रददेवता ।
 श्रीह्रीधૃતિકીર્તિबुद्धिलक्ष्म्यः परस्पर समाः ॥ १५२ ॥
 चतुर्दश महानद्यो गगाद्याः सपग्च्छिदाः ।
 जम्बूद्वीपशुभक्षेत्रे कल्यातुल्या विभान्ति याः ॥ १५३ ॥
 गगासिन्धु रोहितांशा रोहिता च तथापरा ।
 हरिकान्ता हरिनी शीतोदा चेति नामतः ॥ १५४ ॥
 मेरो दक्षिणतः सप्त ख्याता एता महापगा ।
 मेरोरुत्तरतोऽप्येव शोभन्ते सप्त सिन्धवः ॥ १५५ ॥
 शीता च नारीकान्ता च नरकान्ता तथापरा ।
 रूप्यकूला स्वर्णकूला रक्ता रक्तवतीति च ॥ १५६ ॥

તત્વત તો આ સર્વેને કૂટ ન કહેતા પર્વત જ કહેવા બેઠાં પરતુ પૂર્વાચાર્યોના અનુરોધને લઈને એમ વ્યવહાર પડેલો છે ૧૪૯

મોટા દ્રહા છ ઠઠા છે એમા ‘પદ્મ દ્રહ’ અને ‘પુણ્ડરીકદ્રહ’ એ બે બે બેકસરખા છે, ‘મહાપદ્મ’ અને ‘મહાપુણ્ડરીક’ એ બે બે બેકસરખા છે, તથા ‘તિગિછિ’ અને ‘દેસરિ’ એ બે બે બેકસરખા છે વળી એઓ ઉત્તરોત્તર પૂર્વ-પૂર્વનાથી દ્વિગુણ છે વળી બે બે કુરૂમા પશુ પદ્મદ્રહ જેવા દશ દ્રહ છે એટલે કુલ યદિને સોળ દ્રહ થાય છે ૧૫૦-૧૫૧

વળી છ મહાદ્રહની શ્રી, સ્ત્રી, ધૃતિ, કીર્તિ, બુદ્ધિ અને લક્ષ્મી નામની છ દેવીઓ કહી છે, જે પશુ પરસ્પર સરખી જ છે ૧૫૨

વળી અહિં બાણે જમ્બૂદ્વીપરૂપી ઉત્તમ ક્ષેત્રની સુદર નીકો હોયની એવી, ગગા વગેરે ચૌદ મહા નદીઓ સપરિવાર વધા કરે છે એમા (૧) ગગા, (૨) સિન્ધુ, (૩) રોહિતા, (૪) શિહિતા, (૫) હરિકાતા, (૬) હરિ અને (૭) શીતોદા-એ સાત મેરૂપર્વતના

હિમવત્પર્વતસ્થાયિપદ્મહદાદ્વિનિર્ગતાઃ ।

ગગાસિન્ધુરોહિતાંશા. નામ્ન્ય. તિસ્ત્રો મહાપગા ॥ ૧૫૭ ॥

મહાહિમવદત્રિસ્થમહાપદ્મહદાત્ પુનઃ ।

રોહિતા હરિકાન્તેતિ નિર્ગતે દ્વે મહાપગે ॥ ૧૫૮ ॥

નિષધાચલમૌલિસ્થતિગિચ્છિહદમધ્યતઃ ।

સમુદ્ભૂતે હરિનદી શીતોદેતિ મહાપગે ॥ ૧૫૯ ॥

નીલવત્પર્વતગતકેસરિહદત કિલ ।

શીતા ચ નારીકાન્તા ચ નિર્ગતે દ્વે મહાપગે ॥ ૧૬૦ ॥

તથા મહાપુણ્ડરીકહદાત્ રુક્મિનગાશ્રિતાત્ ।

નરકાન્તા રૂપ્યકૂલેત્યુદ્ગતે નિમ્નગે ઉભે ॥ ૧૬૧ ॥

શિખરિદ્માધરસ્થાયિપુણ્ડરીકહદોરિયતા ।

રક્તારક્તવતીસ્વર્ણકૂલાભિયા મહાપગાઃ ॥ ૧૬૨ ॥

एव च तिस्रो नद्यो हिमवतस्तिस्त्र. शिखरिणो गिरे ।

शेषवर्षधरेभ्यश्च महानद्योः द्वय द्वयम् ॥ १६३ ॥

वर्पाण्याश्रित्य सरित प्रतिवर्षं द्वयं द्वयम् ।

द्वे त्रिदेहेष्वपाच्या पट् पडुदीच्या ततो यथा ॥ १६४ ॥

દક્ષિણે ઠહી છે, બ્યારે (૧) શીતા, (૨) નારીકાતા, (૩) નરકાતા, (૪) રૂપ્યકૂલા, (૫) સ્વર્ણકૂલા, (૬) રક્તા અને (૭) રક્તવતી-એ સાત મેરૂથી ઉત્તરે ઠહી છે ૧૫૭-૧૫૯

વળી એ ચૌદમાથી, ગગા, સિન્ધુ અને રોહિતાશા નામની ત્રણ હિમવાન પર્વતના પદ્મદ્રુમાથી નીકળેલી છે, રોહિતા અને હરિકાતા નામની બે મહાહિમવતપર્વતના મહા પદ્મદ્રુમાથી નીકળેલી છે, હરિ અને શીતોદા નામની બે નિષધાચલપર્વતના તિગિ છિ દ્રુમાથી નીકળેલી છે, શીતા અને નારીકાતા નામની બે નીલવાન પર્વતના કેસરિ દ્રુમાથી નીકળેલી છે, નરકાતા અને રૂપ્યકૂલા-એ બે રૂકમીપર્વતના મહાપુણ્ડરીકદ્રુમાથી નીકળેલી છે, તથા રક્તા, રક્તવતી અને સ્વર્ણકૂલા-એ ત્રણ શિખરિપર્વતના પુ કરોક દ્રુમાથી નીકળેલી છે ૧૫૭-૧૬૨

એવી રીતે હોઇને, ત્રણુ મૂળ હિમવતપર્વતમા ડહેવાય, ત્રણુ મૂળ શિખરીપર્વતમા ડહેવાય અને શેઠ આઠમાથી બળેનુ મૂળ બાકીના (ચાર) વર્ષધરપર્વતોમા કહેવાય ૧૬૩

વળી ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ, દરેક ક્ષેત્રમા બળે છે બેવિંદેહોમા બે અને એની દક્ષિણે

તથા ચાહુ શ્રીહરિભદ્રસૂરયઃ ।

સીયા સીઓયા વિય વત્તીસસહસ્સપચલચ્છેહિં ।

સઁવે ચડદસલચ્છા છપ્પન્ન ચ સહસ્સ મેલવિયા ॥ ૧ ॥

દિવપટોઽપ્યેવમાહ ।

જમ્વૂદીવિ નરાહિવ સચા સઁવનઙ્ગ ચડદહયલચ્છા ।

છપ્પન્ન ચ સહસ્સા નવઙ્ગનઙ્ગઓ કહંતિ જિણા ॥ ૨ ॥

કુડોદ્દેષસ્તથા દ્રીપોચ્છાયસ્તદ્ભવનસ્ય ચ ।

પરિમાણં સમગ્રાસુ નદીપુ સદૃશ ભવેત્ ॥ ૧૭૯ ॥

શીતા ચ હરિસલિલા ગંગાસિન્ધૂ ચ રોહિતા ।

સ્વર્ણકૂલા નરકાન્તા નયોઽમ્. દક્ષિણામુચ્ચા. ॥ ૧૮૦ ॥

ઉદક્ યાતા રક્તવતી રમતા ચ રૂપ્યકૂલિકા ।

નારીકાન્તા રોહિતાંશા શીતોદા હરિકાન્તિકા ॥ ૧૮૧ ॥

સિન્ધુ વિના યા સરિતો દક્ષિણાં વિશમાગતા ।

તા. પૂર્વાર્ધિ ગામિન્ય સિન્ધુસ્તુ પશ્ચિમાર્ધિગા ॥ ૧૮૨ ॥

શ્રીહરિભદ્રસૂરિ પશુ કહે છે કે —

શીતા અને શીતોદાને પાચ લાખ બારીશ હજાર નદીઓનો પરિવાર છે એમ સર્વ સ રવાળો કરતા ચૌદલાખ છપ્પન હજાર નદીઓ થાય છે (૧)

શ્રીદિગ્ગજપર પશુ કહે છે કે —

હે રાજન્, જમ્બૂદીપમા જિનભગવાને સર્વભળી ચૌદ લાખ છપ્પન હજાર નેણુ નદીઓ કહી છે (૨)

કુડની ઉડાઇ, દ્રીપોની ઉચાઇ તથા ભવનનું માન સર્વ નદીઓમા એકસરખું છે ૧૭૯

શીતા, હરિસલિલા, ગંગા, સિન્ધુ, રોહિતા, સ્વર્ણકૂલા અને નરકાન્તા—આ સાત નદીઓ દક્ષિણસન્મુખ વહે છે, જ્યારે રક્તવતી રક્તા, રૂપ્યકૂલા, નારીકાતા, રોહિતાંશા, શીતોદા અને હરિકાન્તા—આ સાત નદીઓ ઉત્તરસન્મુખ વહે છે ૧૮૦-૧૮૧

દક્ષિણતરફ વહેનારીમાથી એક સિન્ધુને બાદ કરતા બાકીની પૂર્વસન્મુદ્રને મળે છે, સિન્ધુ પશ્ચિમસન્મુદ્રને મળે છે ૧૮૨

ઉદક્ યાતાશ્ચ યા નવ્યો વિના રક્તામહાનદીમ્ ।

તાઃ પશ્ચિમાબ્ધિગામિન્યો રક્તા પૂર્વાબ્ધિગામિની ॥ ૧૮૩ ॥

સ્વકીયહ્રદવિસ્તારેઽશીતિભક્તે યદાપ્યતે ।

દક્ષિણાભિમુખીના સા નદીનાં મુખવિસ્તૃતિઃ ॥ ૧૮૪ ॥

ઉત્તરાભિમુખીના તુ સ્વકીયહ્રદવિસ્તૃતૌ ।

ચત્વારિંશદ્વિભક્તાયા ચલ્લબ્ધ તન્મિતા મતા ॥ ૧૮૫ ॥

વ્યવસ્થેય દક્ષિણસ્યાં સરિતાં મન્દરાચલાત્ ।

ઉદક્ યામ્યોત્તરદિશાભિમુખીનાં વિપર્યયાત્ ॥ ૧૮૬ ॥

સર્વાસાં મુખવિસ્તારે દશઘ્ને પ્રાન્તવિસ્તૃતિ ।

વ્યાસપચાશત્તમાંશઃ સર્વત્રોદ્વેધ આહિતઃ ॥ ૧૮૭ ॥

મુખપર્યન્તવિસ્તારવિશ્લેષે ગતયોજનૈઃ ।

ગુણિતે પચચત્વારિશત્સહસ્રવિભાજિતે ॥ ૧૮૮ ॥

લબ્ધ યત્તદુભયતો વ્યાસવૃદ્ધિરભીક્ષિતે ।

યોજનાદૌ ગતે સર્વાસ્વપિ તસ્યાર્થમેકતઃ ॥ ૧૮૯ ॥ યુગ્મમ્

ઉત્તરતરફ વહેનારીઆથી એક રક્તાને બાદ કરતા બાકીની પશ્ચિમ સમુદ્રને મળે
રક્તા પૂર્વ સમુદ્રને મળે છે ૧૮૩

પોતાના દ્રહના વિસ્તારને એ શીએ ભાગતા જે આકડો આવે તે દક્ષિણાભિમુખ
ઓના મુખનો વિસ્તાર સમજવો, અને એજ પ્રમાણે પોતાના દ્રહના વિસ્તારને આ
ભાગતા જે આવે તે ઉત્તરાભિમુખ નદીઓના મુખનો વિસ્તાર સમજવો મન્દરાચળથી
દક્ષિણાભિમુખી તથા ઉત્તરાભિમુખી નદીઓના વિપર્યયને લીધે, મન્દરાચળથી દક્ષિણ
વ્યવસ્થા છે ૧૮૪-૧૮૬

(સર્વ નદીઓના) મુખના વિસ્તારને દશે ગુણતા છેડાના વિસ્તારનું પ્રમાણ આવે
પણી ઉઠાઇ સર્વત્ર વિસ્તારના પચાસમા ભાગ જેટલી છે ૧૮૭

(હરજોઈ નદીમા) એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાને જતા, એની પહોળાઇ કેટલી વધી
બહુવા માટે, મુખ અને પર્યન્તના વિસ્તારની બાદબાકીને ‘ જેટલા યોજન ગયા હો
તેટલા ’ વડે ગુણી પીસતાળીશ હજારે ભાગવા જે આવે એ જેડ બાબુની થઇને વૃદ્ધિ
જવી એનું અરધુ કરતા એક બાબુની વૃદ્ધિ આવશે ૧૮૮-૧૮૯

ચતુષ્પદિ વિજયેષુ સત્તવર્ણ્યાં ચતુર્દશ ।

દ્વાદશાન્તર્નદીનાં ચ કુંડાના નવતિસ્ત્રિયમ્ ॥ ૧૯૦ ॥

દ્વિઘ્નદ્વિઘ્નપ્રમાણાનિ કુંડાનિ જિહ્વિકાદિવત્ ।

તુલ્યાન્યન્તર્નિમ્નગાનાં મિથો વિજયગાનિ ચ ॥ ૧૯૧ ॥

પ્રાગુક્તા. પર્વતા. કૂટા. કુંડાનિ ચ મહાપગા. ।

સર્વે વૃતા વેદિકયા વનાદ્યોભયપાર્શ્વયા ॥ ૧૯૨ ॥

વેદિકાવનખડાના સર્વત્રાપ્યવિશેષિતમ્ ।

સ્વરૂપ જગતીસ્થાયિવેદિકાવનખડવત્ ॥ ૧૯૩ ॥

પૈરવતે ચ ભરતે વિજયેષ્વલિલેષુ ચ ।

પ્રત્યેક ત્રિત્રિસદ્ભાવાત્તીર્થાનાં દ્વયુત્તર શતમ્ ॥ ૧૯૪ ॥

શ્રેણ ચતસ્ર પ્રત્યેક વૈતાલ્યેષુ ગુહાદ્વયમ્ ।

શ્રેણ. શત સ્યુ. પટ્ટત્રિશમષ્ટપટ્ટિશ્ચ કન્દરાઃ ॥ ૧૯૫ ॥

દશોત્તર પુરશત પ્રતિવૈતાલ્યપર્વતમ્ ।

સપ્તત્રિંશચ્છતાન્યેવ ચત્વારિંશાનિ નાન્યપિ ॥ ૧૯૬ ॥

(આ જમ્બૂદ્વીપમા) કુડો સર્વ ભગીને નેવુ છે (બીજી) વિજયોમા ચોસઠ સાત શ્વેત્રોમા ચૌદ, અને બાર અન્તર્નદીઓમા બાર ૧૯૦

આ કુડોનુ માન જિહ્વાદિકની પેઠે (ઉત્તરોત્તર) બમણ બમણ છે વગી અન્તર્નદી ઓ તથા વિજયોના કુડ એક સરખા છે ૧૯૧

પૂરોક્ત સર્વે પર્વતો, કૂટો, કુડો અને મહાનદીઓની ક્ષતી ‘પદ્મવેદિકા’ એ અને પદ્મ વેદિકાની બન્ને બાજુએ બગીચા છે ૧૯૨

આ ‘વેદિકા અને બગીચા’ નુ સમસ્ત સ્વરૂપ લેશપણ ક્ષરક્ષર વિના સર્વત્ર ‘જગતી’ ના ‘વેદિકા અને બગીચા’ પ્રમાણે છે ૧૯૩

ઐરવતત્રેત્રમા, ભરતત્રેત્રમા અને પ્રત્યેક વિજયમા ત્રણ ત્રણ તીર્થ આવેલા હોઈને, તીર્થોની કુલ સખ્યા એકસો ને બે છે ૧૯૪

દરેક વૈતાલ્યમા ચાર ચાર ‘શ્રેણિ’ અને બળેશુક આવેલા હોઈ, (ચોત્રીશે વૈતાલ્યની) કુલ શ્રેણિ એકસો છત્રીશ છે અને શુકા અડસઠ છે ૧૯૫

દરેક વૈતાલ્યપર એકસો ને દશ નગર છે તેથી સર્વ ભગી નણુ હબ્બર સાતસો ચાવીશ નગરો છે ૧૯૬

દ્વાત્રિંશચ વિદેહસ્થા ભરતૈરવતે इति
 વિંજયા સ્યુ. ચતુર્વિંશચક્રીજેતવ્યભૂમયઃ ॥ ૧૯૭ ॥
 ચતુર્વિંશદ્રાજધાન્યો દ્વૌ કુરુથૌ મહાદ્રુમૌ ।
 અસ્યાન્તિકેન્તરદ્વીપાઃ પદ્મપંચાશચ વાર્ધિગાઃ ॥ ૧૯૮ ॥

एवं च संग्रहद्वारा यदुक्तमप्यनूदितम् ।
 सुखावबोधोद्यतानां तदस्माक न दोषकृत् ॥ १९९ ॥

जिनैश्चक्रिभिः सीरिभिः शाङ्गिर्गभिश्च
 चतुर्भिः चतुर्भिः जघन्येन युक्तः ।

सनाथस्तथोत्कर्षतस्तीर्थनाथैः

चतुर्विंशताऽयं भवेद्द्वीपराजः ॥ २०० ॥

चक्रवर्तिबलदेवकेशवૈ ત્રિંશતા પરિચિતઃ પ્રકર્ષતઃ ।
 ભારતૈરવતયો દ્વય તથા તે પરે ખલુ મહાવિદેહગા. ॥ ૨૦૧ ॥
 જમ્બૂદ્વીપે સ્યુ નિધીનાં શતાનિ પદ્યુક્તાનિ ત્રીણિ સત્તામપેદ્ય ।
 પદ્ત્રિંશતે ચક્રિભોગ્યા જઘન્યાદુત્કર્ષેણ દ્વે શતે સપ્તતિશ્ચ ॥૨૦૨॥

વિદેહમા બત્રીશ, ભરતમા એક અને ઐરવતમા એક—એમ મર્વ મળી ચૌત્રીશ વિજયો છે એવી જ રીતે ચૌત્રીશ રાજધાનીઓ છે વળી કુરુમા આવેલા છે એ બે મહાવૃક્ષો છે, અને નજદીકમા, સમુદ્રમા આવેલા છપ્પન અન્તર્દ્વીપો છે ૧૯૭-૧૯૮

આ પ્રમાણે અમે ગહેલાઇથી બોધ કરાવવા માટે ઉપસહાર કર્યો છે એમ કરતા પૂર્વે કહેલું હોય એવું કંઈ આર્હિ રહી ગયું હોય તો એમા અમારો દોષ ન કાઢવો ૧૯૯

આ જમ્બૂદ્વીપમા જઘન્યત એટલે ઝોછામા ઝોછા ચાર ચાર તીર્થકર, ચક્રવર્તી, બળ દેવ અને વાસુદેવ થાય છે જ્યારે ઉત્કર્ષત એટલે વધારેમા વધારે તીર્થકરો ચૌત્રીશ અને ચક્રવર્તી, બળદેવ તથા વાસુદેવ ત્રીશ ત્રીશ થાય છે એમા ભરત તથા ઐરવતમા બે અને બાકીના મહાવિદેહમા થાય છે ૨૦૦-૨૦૧

જમ્બૂદ્વીપમા વિદ્યમાન ત્રણસો ને છ નિધાન છે એમા ચક્રવર્તીને ઝોછામા ઝોછા છત્રીશ અને વધારેમા વધારે બસોને ત્રીસે ઉપલોગમા આવે છે ૨૦૨

ચક્રી ગગાદ્યાપગાનાં મુખસ્થાનેતાનાત્તાશેષપદ્મહરાજ્ય ।
 વ્યાવૃત્ત સન્નદમસ્ય પ્રભાવાત્ સાધિષ્ઠાતૃનાત્મસાન્નિર્મિતી ॥૨૦૩॥
 પચાક્ષરત્નદ્વિશતી દશાધિકોત્કર્ષેણ ભોગ્યાત્ર ચ ચક્રવર્તિનામ્ ।
 જઘન્યતોઽષ્ટાભ્યધિકૈવ વિંશતિરેકાક્ષરત્નેષ્વપિ ભાવ્યતામિદમ્ ॥૨૦૪॥
 દ્વૌ ચન્દ્રૌ દ્વૌ દિનેન્દ્રાવિહ પરિલસતો દીપકૌ સન્નનીવ
 પદ્મસપ્તત્યા સમેત ગ્રહશતમભિત કાન્તિમાવિષ્કરોતિ ।
 પદ્મપચાશ્ચ ફ્રક્ષાણ્યનિલપથપૃથૂન્નિદ્રચન્દ્રોદયાન્તર
 મુક્તાશ્રેણ્યાઃ શ્રયન્તિ શ્રિયમતિવિતતશ્રીમરેઃ વિશ્રુતાનિ ॥ ૨૦૫ ॥
 એક લઙ્ગ સહસ્રાઃ સતતમિહ ચતુર્વિંશદુદ્યોતહૃદ્યા
 ન્યૂના પંચાશતોષ્ઠૌ દધતિ રુચિરતા તારકાકોટિકોવ્યઃ ।
 પ્રોથત્પ્રસ્વેદવિન્દ્યાવલય ઇત્ર નિશિ વ્યોમલક્ષ્મીમૃગાદ્યા
 રત્યધ્યાસ વિધાતું પ્રિયતમવિધુના ગાઢમાલિંગિતાયા ॥ ૨૦૬ ॥
 કોટીકોટિપદેન કેચન લુધા કોટિં વદન્સ્યત્ર યત્
 લેન્નસ્તોકતયાવકાશઘટના નૈપાં ભવેદન્યથા ।

ચક્રવર્તી સમન્ત છ ખડ રાજ્યનો દિગ્વિજય કરી પાછો વળે છે ત્યારે અકૃમના તપના પ્રભાવથી, ગગા વગેરે નદીઓના યુગ્મમાં રહેલા એ નિધાનોને અને એના અધિષ્ઠાતાઓને પોતાને સ્વાધીન કરે છે ૨૦૩

વધારેમાં વધારે જસોને દસ અને ઓછામાં ઓછા અઠ્યાવીશ પચેન્દ્રિય રત્નો ચક્રવર્તીના ઉપલોગમાં આવે છે એકેન્દ્રિય રત્નોના સ્ત્રબધમાં પણ એમ જ છે ૨૦૪

ઘરમાં જેમ હીવા પ્રકાશ પાડે છે તેમ જન્મદ્રીપમ પ્રકાશ પાડનારા જે સૂર્ય અને જે ચન્દ્ર છે વળી ફરતા ચળકાટ ભારી રહેલા એકસો છોતેર યહો છે એટલું જ નહિ પણ અનિલપથ એટલે આકાશ રૂપી અત્યન્ત વિસ્તૃત અદરવાની અદર મોતીની શ્રેણીની શોશાને ધારણ કરતા છપ્પન પ્રસિદ્ધ નક્ષત્રો છે ૨૦૫

વળી મનહર ઉદ્યોતવાળા અને મનને ઉલ્લસિત કરવાવાળા એક લાખ તેત્રીશ હજાર નવસો પચાસ કોટાકોટિ તારાઓ છે, જે જાણે રાત્રીને વખતે રતિસુખ પ્રમ જે પોતાના સ્વામીથી આલિંગિત થયેલી આકાશલક્ષ્મીરૂપી સ્ત્રીને ઉત્પન્ન થયેલા પ્રસ્વેદ ગિન્દુ હોયની ! ૨૦૬

અહિં ‘કોટાકોટિ’ પદનો અર્થ કેટલાક વિદ્વાનો ‘કોટિ’ જ કરે છે, એમ કહીને કે, અન્યથા, ક્ષેત્ર અપ હોવાથી, એટલી મોટી સખ્યામાં તારાઓના અવકાશની વાત સભવી

અન્યે કોટય એવ તારકતતેરૌત્સેધિકૈરંગુલૈ

કોટાકોટિદશાં ભજન્તિ ઘટિના ઇત્યૂચિરે સૂરયઃ ॥ ૨૦૭ ॥

તથા ચ સંગ્રહણીવૃત્તૌ ॥ ઇહ દ્વે મતે । તત્રૈકે કોટીનામેવ કોટી-
રીતિસજ્ઞાતરં નામાન્તર મન્યન્તે ચૈત્રસ્ય સ્તોકત્વેન તથા પૂર્વાચાર્ય-
ત્ત્વેઃ । અન્યે ત્વાહુ. નગપુઢવીવિમાણાઈં મિણસુ પમાણંગુલેણ તુ ઇતિ
નાત્ તારાવિમાનાના સ્વરૂપેણ કોટય એવ સત્યો યદૌત્સેયાંગુલેન
તૌ મીયન્તે તદા કોટીકોટયો જાયન્તે । તથોક્ત વિજેષણદ્વયામ્

કોઢાકોઢીસન્નતર તુ મન્નતિ સ્વિત્તયોવતયા ।

અન્ને ઉસ્સેહગુલમાણ કાઝણ તારાણમ્ ॥ ૧ ॥

જયતિ જગતિ જમ્બૂદ્વીપભૂમિધવોડ્યમ્

સતતમિતરવાર્ધિદ્વીપસામન્તસેવ્ય- ।

સુરગિરિયમુચૈરંશુકો નીલચૂલ

શ્રયતિ કનકદઢો યસ્ય રાજઞ્વજત્વમ્ ॥ ૨૦૮ ॥

કે નહિં બીજા આચાર્યો વળી એમ કહે છે કે ઉત્સેધાંશુલના નામે ધગગા, તારાઓના
ટિઓની સંખ્યા ‘કોટિકોટિપણ’ ને પામી શકે છે ૨૦૭

આ સ બ ધમા સ ગ્રહણીની વૃત્તિમા આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે —

આ બાબતમા બે મત છે એક મતવાળા કહે છે કે ‘કોટિકોટિ’ એ શબ્દ ‘કોટિ’ નું જ
જ્ઞાન્તર-નામ સમજવું કારણકે કોટિ અર્થે તેથી પૂર્વાચાર્યોએ એમ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે બીજો
મત એમ છે કે — ‘પર્વત, પૃથ્વી અને વિમાનોનું પ્રમાણશુલથી માપવાનું એમ કહ્યું છે
પરંતુ એ માપે તારાઓના વિમાનો સ્વરૂપે ‘કોટિ’ જ લેવા છે પણ ત્યારે ઉત્સેધાંશુલના
નામે સર્વત માપવામા આવે ત્યારે એ ‘કોટિકોટિ’ થાય છે

વળી ‘વિશેષણવતી’ મા એમ ઉલ્લેખ છે કે —કેટલાં આ પ્રયોગ, મેત્ર અર્થે લેવાથી
‘કોટિકોટિ’ ને ‘કોટિ’ નું જ જ્ઞાન્તર-નામ કહે છે બીજાએ વળી તારાઓનું ઉત્સેધા
શુલવડે જ માન કાઢવાનું કહે છે (૧)

નિરન્તર અન્ય દ્વીપમશુદ્રોત્તમી સામન્તોથી મેવાતો આ જમ્બૂદ્વીપ બાજુએ એક વિજયવત
નૃપતિ-રાજા હોયતો એવો છે કેમકે એને પણ ઉચ્ચ અશુભાળો, નીલચૂલાવાળો ૨ અને
કનકદ ડાળો સુરગિરિ એટલે મેરૂપર્વતરૂપી રાજધાન્ય છે ૨૦૮

૧-૨ મેરૂપર્વે અશુ=દિશુ, ચૂલા=ચૂલિકા, ધવજપરે અશુ=અશુભ, વૃગ=ધવજી

વિશ્વાશ્ચર્યદકીર્ત્તિકીર્ત્તિવિજયશ્રીવાચકેન્દ્રાન્તિપ-
 દ્રાજશ્રીતનયોઽતનિષ્ઠ વિનય શ્રીતેજપાલાત્મજ ।
 કાવ્યં યત્કિલ્લ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્ત્વપ્રદીપોપમે
 સર્ગ પૂર્તિમિતો યુતોઽદ્ભુતગુણૈરેકોનર્વિંશ સુલભ ॥ ૨૦૯ ॥

इति एकोनविंश सर्ग ।

અગિલ વિશ્વને આશ્ચર્યચકિત કરી નાખનારી કીર્તિ છે જેમની એવા શ્રીકીર્તિવિજય
 વાચરૂપતિના અન્તેવામી-શિષ્ય તથા માતા-રાજશ્રી અને પિતા-તેજપાળના સુપુત્ર એવા
 વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાયે જગતના નિશ્ચિત તત્ત્વોને દીપકની જેમ પ્રગટાવ્યા હોવાનાર એવું જે
 આ કાવ્ય રચ્યું છે એનો અદ્ભુત શુદ્ધોવાળો ઓગણીશમો સર્ગ નિર્વિધે પૂર્ણ થયો ૨૦૯

ઓગણીશમો સર્ગ સમાપ્ત.

અથ વિશતિત્તમ સર્ગ ।

પ્રણમ્ય પરમજ્ઞાનપ્રભાપ્રસ્તાવક પ્રમુખ ।

દ્વીપેઽસ્મિન્નથ સૂર્યેન્દુચારરીતિર્વિભાવ્યતે ॥ ૧ ॥

સર્વેપાં કાલમાનાનામાદિરાદિત્ય એવ હિ ।

તતોઽસ્ય વ્યક્તુમુચિતા પૂર્વ ચારનિરૂપણા ॥ ૨ ॥

તથાહુઃ પચમાંગે ॥ સં કેળદેશ્ય ભતે એવ વુચ્છઈ નૂરે આઈચ્છે । સૂરે
આઈચ્છે ગોચમ સૂરાઈયાણં સમયાઈ વા આવલિયાઈ વા જાવ વા ઓસ-
પ્પિળીતિ વા અવસપ્પિળીતિ વા ॥

તતોઽન્ન વહુવાચ્યેઽપિ પ્રથમ સૈવ તન્યતે ।

પચાનુયોગદ્વારાણિ તસ્યામાહુઃ જિનેશ્વરાઃ ॥ ૩ ॥

મહલાનામિહ ક્ષેત્રપ્રરૂપણા તતઃ પરમ્ ।

સંખ્યાપ્રરૂપણા તેષા તદવાધાપ્રરૂપણા ॥ ૪ ॥

તતઃ પર મહલાનામન્તરસ્ય પ્રરૂપણા ।

ચારપ્રરૂપણા ચૈષા ભાવ્યન્તેઽનુક્રમાદિમાઃ ॥ ૫ ॥

સર્ગ વીશમો.

હવે, ઉત્કૃષ્ટજ્ઞાનરૂપી પ્રભાના પ્રસ્તાવક એવા શ્રીજિનપ્રભુને પ્રણમીને આ જમ્બૂદ્વીપમા
રહેલા સૂર્ય અને ચંદ્રમાની ગતિ વિષે વ્યાખ્યાન કરે છુ ૧

સૂર્યજ સર્વ કાળના માનતુ મૂળ છે, માટે પ્રથમ એ સૂર્યની ગતિતુ નિરૂપણ કરીએ ૨

સૂર્યને આદિત્ય કેમ કહેવામા આવે છે—એ મ બધમા પાચમા અગમા આ પ્રમાણે
ઉદ્દેશ્ય છે —(જિનશગવાન રહે છે) હે ગૌતમ, સૂર્યને આદિત્ય કહેવાતુ કારણ એ છે કે
'સમય' તથા 'આવલિ' થી તે એક 'ઉત્સર્પિણી' અને 'અવસર્પિણી' સુધીના સર્વ
કાળતુ માન સૂર્યથી થાય છે

આ સૂર્ય વિષે બહુબહુ કહેવાતુ છે પણ પ્રથમ એની ગતિ વિષે કહીએ તો એ માટે
જિનપ્રભુએ પાચ અનુયોગદ્વારે કહ્યા છે મહોની (૧) ક્ષેત્રપ્રરૂપણા, (૨) સંખ્યાપ્રરૂપણા,

इह प्रकरणे यत्र क्वाप्यशा अविशेषत ।

कथ्यन्ते तत्रैकपष्टिच्छिन्नास्तान् परिचिन्तयेत् ॥ ६ ॥

अभ्यन्तरादिभि बाह्यपर्यन्तै सूर्यमण्डलै ।

आकाश स्पृश्यते यत्तन्મणડલક્ષેત્રમુચ્યતે ॥ ૭ ॥

योजनाना पचशती दशोत्तरा तथा लवा ।

अष्टचत्वारिंशदस्य विष्कम्भ चक्रवालत ॥ ૮ ॥

તથાહિ । અષ્ટચત્વારિંશદશા વિષ્કમ્ભા પ્રતિમણડલમ્ ।

મણડલાના ચ ચતુરશીત્પાઢ્ય શતમીરિતમ્ ॥ ૯ ॥

अत्र चत्वारिंशता सा गुण्यते मण्डलावली ।

द्वात्रिंशानि शतान्यष्टાશીતિ भागा भवन्ति ते ॥ ૧૦ ॥

विभज्यते चैकपष्ट्या योजनानयनाय ते ।

पूर्वोदितानामशानામેકપષ્ટ્યાત્મકત્વત ॥ ૧૧ ॥

चतुश्चत्वारिंशमेव योजनानां शत भवेत् ।

अष्टचत्वारिंशदशा शेषमत्रावशिष्यते ॥ ૧૨ ॥

(૩) અબાધાપ્રરૂપણા, (૪) અન્તરપ્રરૂપણા, અને (૫) આરપ્રરૂપણા એ પાથેતુ અનુક્રમે નિરૂપણ કરવામા આવશે ૩-૫

આ પ્રકરણમા હરકોઈ જગ્યાએ અવિશેષપણે ‘અશ’ કહ્યો હોય તે ‘એક યોજનનો એકસઠનો અશ-ભાગ’ સમજવો ૬

જોત્રની વ્યાખ્યા-બાહ્ય તેમજ અભ્યન્તર આદિક સૂર્યમંડળો જેટલો આકાશપ્રદેશ સ્પર્શીને રહેવા છે તેટલો પ્રદેશ તે મંડળોનું ‘એક’ કહેવાય છે ૭

એ મંડળોત્રનો વિસ્તાર કરતો પાથસો દશ યોજન અને અડતાળીગ ‘લવ’ કે ‘અશ’ છે ૮

તે આ પ્રમાણે —અડતાલીગ અડતાલીશ ‘અશ’નું એક, —એવા એકસો ચોરાશી ‘મંડળો’ કે એટલે ‘એકસો ચોરાશી’ ને, ‘અડતાળીશ’ વડે ગુણવાથી આઠ હજાર આઠસો બત્રીશ અશ આપ્યા હવે એના યોજન કરવા માટે એ રકમને એકસઠે ભાગો કેમકે એકસઠ અશનો એક યોજન કહ્યો છે એવી રીતે એમાથી એકસો સુમાલીશ યોજન નીકળ્યા અને ઉપર અડતાળીશ અશો વધ્યા ૯-૧૨

મણ્ડલાનામન્તરાણિ સ્યુઃ ત્ર્યશીત્યધિકં શતમ્ ।

સ્યુઃ સર્વત્રાપ્યન્તરાણિ રૂપોનાન્યદ્ગુલીખિવ ॥ ૧૩ ॥

યોજનદ્વયમાન સ્યાદેકૈકં મણ્ડલાન્તરમ્ ।

શતં ત્ર્યશીત્યાભ્યધિકં દ્વિકેન ગુણયતે તતઃ ॥ ૧૪ ॥

શતાનિ ત્રીણિ પદ્મપૃષ્ઠાભ્યધિકાનિ ભવન્ત્યતઃ ।

પ્રાચ્યમત્ર ચતુશ્ચત્વારિશ્ પ્રચ્છિપ્યતે શતમ્ ॥ ૧૫ ॥

યોજનાનાં પચશતી દશોત્તરા તથા લવાઃ ।

અષ્ટચત્વારિશ્દેયા મણ્ડલચેત્રવિસ્તૃતિઃ ॥ ૧૬ ॥

इति सूर्यमण्डलक्षेत्रम् ॥ १ ॥

સમાક્રમ્ય યોજનાનામશીતિસયુતં શતમ્ ।

પચપષ્ટિઃ મણ્ડલાનિ જમ્બૂદ્વીપે વિવસ્વતઃ ॥ ૧૭ ॥

વિશેષધ્યાયમત્ર । પંચપૃષ્ઠા મણ્ડલૈઃ સ્યાદેકોનાશીતિયુક્તશતમ્ ।

યોજનાનામેકપષ્ટિભાગૈર્નવભિરંચિતમ્ ॥ ૧૮ ॥

તતઃ પદ્મપૃષ્ઠિતમસ્ય મણ્ડલસ્ય લવૈઃ સહ ।

સ્યાત્ દ્વિપંચાશતાશીતિયુક્ત યોજનશતં હ્યદ ॥ ૧૯ ॥

પાછા એ મંડળોની વચ્ચેવચ્ચે અન્તર (આતરા) છે એ આતરાની સખ્યા એકસો ત્રાશી છે કેમકે આતરા સર્વત્ર એકરૂપ આછા થાય (જેમકે પાચ આગળા વચ્ચે આતરા ચાર છે) વળી એકેક આતરા બે યોજનપ્રમાણ છે માટે એસો ત્રાશીને બે થે ગુણા એટલે ૩૬૬ યોજન થયા એમા પૂર્વોક્ત વિસ્તારના, ૧૪૪ યોજન ને ૪૮ અશ ઉમેરે એટલે ૫૧૦ યોજન ને ૪૮ અશ આવ્યા—જે મંડળોના ક્ષેત્રનો વિસ્તાર થયો ૧૩-૧૬

એ પ્રમાણે, સૂર્યમંડળોના 'ક્ષેત્ર' વિષે હકીકત ઠી (૧)

હવે સૂર્યમંડળોની સખ્યા વિષે —

જ ખૂદીપમા સૂર્યના પાસઠ મંડળ છે અને તે એકસો એશી યોજન જેટલો પ્રદેશ રાકીને રદ્યા છે ૧૭

અહિ આટલું કહેવાનું છે —એ પાસઠ માંડલાના તો ૧૭૮ યોજન ને ૬ અશ થાય છે પણ એમા, એ પછીના એટલે છાસઠમા માંડલાના પર અશ બાળીને ૧૮૦ યોજન થાય છે ૧૮-૧૯

તથા સાષ્ટચત્વારિંશદ્ભાગાં યોજનશતત્રયીં ત્રિંશામ્ ।

વ્યાપ્યાઘૌ મણ્ડલશતમર્કસ્થૈકોનવિંશં સ્યાત્ ॥ ૨૦ ॥

एवं च मण्डलशत रवेश्चतुरशीतिमत् ।

पूर्वोक्तं मण्डलक्षेत्रं समाक्रम्य व्यवस्थितम् ॥ ૨૧ ॥

अत्र जम्बूद्वीपवर्तिनां पचपष्टे. मण्डलानां विषयव्यवस्थायां संग्र-
हणीवृत्त्याद्युक्त. अथ बृहत्सम्प्रदाय. ।

यथૈકતો મેરુગિરે. ત્રિપષ્ટિઃ નિપધોપરિ ।

हरिवर्षजीवाकोट्यां विज्ञेयं मण्डलद्वयम् ॥ ૨૨ ॥

મેરોરપરતોઽપ્યૂર્ધ્વ ત્રિપષ્ટિઃ નીલવદ્ગિરે ।

रम्यकजीवाकोट्यां च मण्डले द्वे विवस्वत. ॥ ૨૩ ॥

इयं भरतैरवतापेक्षया मण्डलस्थिति. ।

अग्निवायुस्थयोर्मैरो. ज्ञेया निपधनीलयो ॥ ૨૪ ॥

પ્રાગ્વિદેહાપેક્ષયા તુ મેરોરૈશાનકોણકે ।

स्यु. त्रिपष्टि नीलवति मण्डलानीति तद्विदः ॥ ૨૫ ॥

વળી સૂર્યના બીજા એકસો બોગણીશ મહળો લવણ સમુદ્રની ઉપરના ત્રણસો ત્રીશ યોજન અને અડતાલીશ અશ ' જેટલા પ્રદેશ રાક્ષીને રહ્યા છે ૨૦

જેટલે (સરવાલો કરતા) સૂર્યના એકસો બોગણીશ મહળો આકાશમા પૂર્વેકિત ' પાચ સો દશ યોજન ને અડતાલીશ અશ ' જેટલા ક્ષેત્રને વ્યાપીને રહેલા છે ૨૧

જમ્બૂદ્વીપવર્તિ પાસઠ મહળોના વિષયની વ્યવસ્થાના સ બધમા 'સ અહણી'ની ટીકા વગેરેમા આ પ્રમાણે વૃદ્ધ સ પ્રદાય છે — મેરૂપર્વતથી એક પડખે નિપધપર્વત પર ત્રેસઠ અને હરિવર્ષની ' છવા 'ની કોટીમા એ એમ પાસઠ મહળો છે વળી મેરૂને બીજે પડખે નીલવાન પર્વતપર ત્રેસઠ અને રમ્યકક્ષેત્રની ' છવા 'ની કોટીમા એ એમ ૬૫ મહળો છે ૨૨-૨૩

આ મહળો નિપધ અને નીલવાન પર્વતપર, ભરત અને ઔરવતની અપેક્ષાએ મેરૂથી અગ્નિ અને વાયવ્ય કોણમા સમજવા ૨૪

પરતુ પૂર્વ વિદેહની અપેક્ષાએ, નીલવાનપરના ત્રેસઠ મહળો મેરૂથી ઈશાન કોણમા

एवं प्रत्यग्विदेहानामपेक्षया सुमेरुतः ।

नैऋतस्थाणि निषधे विज्ञेया मण्डलावली ॥ ૨૬ ॥

किं च विदिग्गताभ्यां श्रेणीभ्यां मण्डलाल्यौ स्थिते इमे ।

औदयिकक्षेत्रपरावर्त्तादयनयो द्वयोः ॥ ૨૭ ॥

कान्तिहान्याऽयने याम्येऽर्वागर्वागागतौ रवी ।

दृश्येते कान्तिवृद्ध्या च दूरतोऽप्युत्तरायणे ॥ ૨૮ ॥

एवं हरिवर्षरम्यकजीवाकोट्योरपि भावना ॥

તથાહુ -જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞાતિસૂત્રે-જમ્બૂદ્વીવેણ મંતે દીવે સૂરિયો ઉદી-
ણપાઙ્ગણં ઉગ્ગતથ પાઙ્ગણદાહિણ આગચ્છન્તિ (૧) પૂર્વવિદેહાપેક્ષયેદમ્ ।
પાઙ્ગણદાહિણં ઉગ્ગતથ દાહિણપડીણ આગચ્છન્તિ (૨) ભરતાપેક્ષયેદમ્ ।
દાહિણપડીણં ઉગ્ગતથ પડીણઉદીણ આગચ્છન્તિ (૩) પશ્ચિમવિદેહા-
પેક્ષયેદમ્ । પડીણઉદીણ ઉગ્ગતથ ઉદીણપાઙ્ગણ આગચ્છન્તિ (૪)
એરાવતાપેક્ષયેદમ્ ॥

સમજવા ન્યારે પશ્ચિમ વિદેહની અપેક્ષાએ નિષધ ઉપરના ત્રેસઠ મેઢથી નૈઋત્યમા સમજવા
૨૫-૨૬

વળી વિદિગ્ગત શ્રેણિમા રહેલા આ બેઉ ત્રેસઠ ત્રેસઠ મડળો, ઉદયક્ષેત્રના પરાવર્તનને
હીધ, (જૂઠા જૂઠા) બે ‘ અયન ’ મા આવેલા છે ૨૭

‘ દક્ષિણાયન ’ મા બન્ને સૂર્યોની કાન્તિ ઘટતી હોય છે, પણ આગળ આગળ વધતા
‘ ઉત્તરાયણ ’ મા કાન્તિ વધતી વધતી હોય છે અને તેથી (તે વખતે) એઓ દ્વરથી પણ
દેખાય છે ૨૮

હરિવર્ષક્ષેત્ર તથા રમ્યકક્ષેત્રની ‘ જીવા ’ની બેઉ કાટીઓ પર રહેલા બે બે મડળોની
પણ આ જ પ્રમાણે ‘ ભાવના ’ સમજવી

આ સ બ ધમા ‘ જ જૂદીપપ્રજ્ઞાતિસૂત્ર ’ મા ઉલ્લેખ છે તે નીચે પ્રમાણે —

હે ભગવન ! જ જૂદીપમા સૂર્ય (૧) પૂર્વવિદેહની અપેક્ષાએ, ઉત્તરપૂર્વમા ઉગીને
પૂર્વદક્ષિણમા આવે છે, (૨) ભરતક્ષેત્રની અપેક્ષાએ, પૂર્વદક્ષિણમા ઉગીને દક્ષિણપશ્ચિમમા
આવે છે, (૩) પશ્ચિમવિદેહની અપેક્ષાએ, દક્ષિણપશ્ચિમમા ઉગીને પશ્ચિમઉત્તરમા આવે છે,
અને (૪) એરાવતક્ષેત્રની અપેક્ષાએ, પશ્ચિમઉત્તરમા ઉગીને ઉત્તરપૂર્વમા આવે છે

યા મણ્ડલાનાં વિષયવ્યવસ્થેડ્યમુદીરિતા ।

ભારતાદિમધ્યભાગાપેક્ષયા સા વિભાવ્યતામ્ ॥ ૨૯ ॥

અન્યત્ર તુ સ્વસ્વમાનૂદયક્ષેત્રે યથોદિતા ।

મણ્ડલાનાં વ્યવસ્થા સાડ્યવ્યક્તા વક્તું ન શક્યતે ॥ ૩૦ ॥

एव च—येषामदृश्यो दृश्यत्त्व दृश्यो वा यात्यदृश्यताम् ।

यत्र तत्रैवोदयास्तौ तेषां भानुमतो नृणाम् ॥ ३१ ॥

नन्वेवं सति सूर्यस्योदयास्तमयने खलु ।

स्यातामनियते बाहं स्तो (स्तां) यदुक्तं पुरातनैः ॥ ૩૨ ॥

जह जह समए समए पुरओ संचरइ भल्लखरो गयणो ।

तह तह इओ वि नियमा जायइ रयणीइ भावत्थो ॥ ૩૩ ॥

एवं च सइ नराणां उदयस्थमणाइ होत नियमाइ ।

सइ देसकालभेए कस्सइ किंचिव दिस्सए नियमा ॥ ૩૪ ॥

મહોની આ વિષયવ્યવસ્થા કહી એ ભરતક્ષેત્ર વગેરેના મધ્યભાગની અપેક્ષાએ સમજવી ૨૯

પરન્તુ અન્યત્ર તો એઓની, પોતપોતાના સૂર્યના ઉદયક્ષેત્રમા જે વ્યવસ્થા છે તે અવ્યક્ત હોવાથી કહી શકાતી નથી ૩૦

આવી રીતે જે મનુષ્યોને, જ્યાં અદૃશ્ય સૂર્ય દૃશ્ય થાય અને દૃશ્ય સૂર્ય અદૃશ્ય થાય ત્યાં જ તે મનુષ્યોને સૂર્યનો ઉદયાસ્ત છે ૨૧

અહીં કોઈ એમ શકા કરે છે કે, એ એમ હોય તો તો સૂર્યનો ઉદય અને અસ્ત 'અનિયત' થઈ જાય ?

એ શકાનો ઉત્તર — એમ જ છે સૂર્યના ઉદયાસ્ત અનિયત જ છે એ સખધમા પૂર્વાચાર્યોએ કહ્યું છે કે — ૩૨

જેમ જેમ સમયે સમયે સૂર્ય આકાશને વિષે આગળ આગળ વધતો જાય છે તેમ તેમ ત્યાંથી ત્યાંથી જ પાછળ રાત્રી થતી જાય ૩૩ એ સ્વાભાવિક છે ૩૩

એવી રીતે અમુક માણસોને સૂર્યનો ઉદયાસ્ત દેશજાળને બેઠે નિયમિત હોય છે, કારણકે એ અમુકને તો નિયમિતપણે દેખાય છે ૩૪

સઙ્ગે ચેવ અનિદ્વિદ્વો રુદ્ધમુદ્વૃત્તો કમેણ સન્વેસિ ।

તેસિં ધીદાણિંપિ ય વિસયપમાણો રવી જેસિં ॥ ૩૫ ॥

ભગવતીસૂત્રશતક ૫ પ્રથમોદ્દેશકવૃત્તૌ ॥

इति सूर्यमण्डलसख्या प्रसंगात्तद्विषयव्यवस्था च ॥ २ ॥

વાચ્યાઽથ મળડલાવાધા ત્રિવિધા સા નિરૂપિતા ।

ઓઘતો મળડલક્ષેત્રાવાધાધિકૃત્ય મન્દરમ્ ॥ ૩૬ ॥

મેરુમેવાધિકૃત્યાન્યા ચાવાધા પ્રતિમળડલમ્ ।

મળડલે મળડલેઽવાધા તૃતીયા ત્વર્કયોઃ મિથઃ ॥ ૩૭ ॥

સહસ્રાણિ ચતુશ્ચત્વારિશ્દયૌ શતાનિ ચ ।

વિશાનિ મેરુતો દૂરે મળડલક્ષેત્રમોઘતઃ ॥ ૩૮ ॥

તથાહિ જમ્બૂદ્વીપાન્તઃ સર્વાભ્યન્તરમળડલમ્ ।

સાશીતિયોજનશતં સ્થિતં વગાહ્ય સર્વતઃ ॥ ૩૯ ॥

વળી એ સર્વને ક્રમે ક્રમે અદૃશ્ય થતો બાંધ છે અને પાછો ક્રમે ક્રમે જેમને દેખાતો બાંધ છે તેની તેની અપેક્ષાએ તે ઉદય થયેલો મનાય છે ૩૫

એ પ્રમાણે ભગવતી સૂત્રના પાંચમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશની ટીકામાં ઉલ્લેખ છે

આ પ્રમાણે સૂર્યના મંડળોની સખ્યા વિષે તથા પ્રસંગોપાત્ત એઓના વિષયની વ્યવસ્થા વિષે પ્રશ્નપણા પૂરી થઇ (૨)

હવે એ મંડળોની અબાધા પ્રશ્નપણા —

મંડળોની અબાધા ત્રણ પ્રકારની છે

(૧) (સર્વ મંડળોની) મેરુને અપેક્ષીને ઓઘત અબાધા (૨) (મેરુને જ અપેક્ષીને) પ્રત્યેક મંડળની અબાધા (૩) જેઉ સૂર્યની પરસ્પરના મંડળમંડળની અબાધા—આમ ત્રણ પ્રકાર છે ૩૬—૩૭

એ ત્રણ પ્રકારમાંના પહેલા પ્રકાર—‘ ઓઘત અબાધા ’ વિષે

સૂર્યના મંડળોનું ક્ષેત્ર મેરુ પર્વતથી ‘ ઓઘત ’ ગુમાલીશ હબ્તર આઠસો વીસ યોજન દૂર છે તે આ પ્રમાણે—સર્વથી અભ્યન્તર મંડળ જમ્બૂદ્વીપમાં ફરતું એકસો એ રી યોજન અવગાહીને રહેલું છે તેથી, એ દ્વીપના એક લક્ષ યોજન પ્રમાણ વિસ્તારમાંથી જેઉ બાબુના એકસો

તતશ્ચ દ્વીપવિષ્કમ્ભાલ્લક્ષરૂપાદ્વિયોજ્યતે ।

સાશીતિયોજનશતં પ્રત્યેક પાર્શ્વયો. દ્વયો ॥ ૪૦ ॥

સહસ્રા નવનવતિશ્ચત્વારિંશા ચ પદશતી ।

ઈદ્ગરૂપઃ સ્થિતો રાશિરસ્માદપ્યપનીયતે ॥ ૪૧ ॥

સહસ્રાણિ દશ વ્યાસો મેરોસ્તતોઽવશિષ્યતે ।

નવાશીતિ. સહસ્રાણિ ચત્વારિંશા ચ પદશતી ॥૪૨॥ યુગ્મમ્ ॥

પ્તાવાન્ મગડલચેત્રે મેરુવ્યાસો ન યદ્યપિ ।

તથાપિ ભૂતલગતો વ્યવહારાદિહોચ્યતે ॥ ૪૩ ॥

તથાહુઃ શ્રીમલયગિરિપાદા વૃહત્તેત્રસમાસવૃત્તૌ । યદ્યપિ ચ નામ મગડ-
લચેત્રે મેરોર્વિષ્કમ્ભો દશયોજનસહસ્રાત્મકો ન લભ્યતે કિન્તુ ડન
તથાપિ ધરણિતલે દશયોજનસહસ્રપ્રમાણઃ પ્રાપ્યતે इति તત્રાપિ સ તા-
વાન્ વ્યવહારતઃ વિવક્ષ્યતે ॥

અસ્મિન્નાશાવર્દ્ધિતે ચ સમ્પદ્યતે યથોદિતમ્ ।

ઓઘતો મગડલચેત્રાન્તર મેરુવ્યપેક્ષયા ॥ ૪૪ ॥

એ શી એકસો એ શી યોજન બાદ કરવા એમ કરતા ' નવાણું હજાર છસો ચાલીશ યોજન ' રહેશે એમાથી પણ મેરૂનો દશ હજાર યોજન પ્રમાણુ વ્યાસ બાદ કરવો-એટલે ' મેવ્યાશી હજાર છસો ચાલીશ યોજન ' રહે છે ૩૮-૪૨

સૂર્ય મડળોના ક્ષેત્રમા મેરૂનો આટલો વ્યાસ નથી તોપણ તેનો, પૃથ્વીતળ પર દશ હજાર યોજનનો વ્યાસ છે તે જ અહિં વ્યવહારને લઈને કહી શકાય છે ૪૩

(આ સૂર્ય મડળો જમીનથી ૮૦૦ યોજન ઉંચા હોવાથી ત્યાં મેરૂ પર્વતનો વિસ્તાર ૧૧ યોજને ૧ યોજન પ્રમાણુ ઘટતો હોવાથી યોજન ૭૨૮૧ ઘટે, પણ તે હીસાબમા લીધેલ નથી)

આ સ બ ધમા પૂજ્યપાદ શ્રીમલયગિરિ પણ ' બૃહત્ક્ષેત્રસમાસ ' ની ટીકામા કહે છે કે- મ હલક્ષેત્રમા મેરૂનો વ્યાસ દશ હજાર યોજન જેટલો નથી, પણ ઓછો છે તો એ પૃથ્વી તળા પર એ દશ હજાર યોજન પ્રમાણુ હોઈને અહિં પણ વ્યવહારને લઈને ' દશ હજાર ' કહેવાય છે

પછી આ રાશિ (૮૯૬૪૦) ને અર્ધ કરવાથી મડળોના ક્ષેત્રનું અન્તર મેરૂની અપેક્ષાએ ઉપર કદા મુજબ (૪૪૮૨૦) ઓગત થાય છે ૪૪

इति मेरु प्रतीत्य मण्डलवेप्राबाधा ॥ १ ॥

एतदेवान्तरं मेरोः सर्वान्तर्मंडलस्य च ।

अतः परं यदपर नास्ति मंडलमान्तरम् ॥ ४५ ॥

सर्वान्तरानन्तरे तु द्वितीयमंडले तत ।

साष्टाचत्वारिंशदशं वर्द्धते योजनद्वयम् ॥ ४६ ॥

इत्थं प्राग्मंडलादग्न्यमंडले योजनद्वयम् ।

साष्टाचत्वारिंशदશમवाधायां विवर्द्धते ॥ ४७ ॥

एवं यावत्तर्વवाह्यमंडल मेरुतः स्थितम् ।

सहस्रैः पचचत्वारिंशता त्रिंशै त्रिभिः शतैः ॥ ४८ ॥

इति मेरु प्रतीत्य प्रतिमंडलमबाधा ॥ २ ॥

यदाकौ चरत प्राप्य सर्वाभ्यन्तरमंडलम् ।

तदा सूर्यस्य सूर्यस्य स्यात् परस्परमन्तरम् ॥ ૪૯ ॥

सहस्रा नवनवतिश्चत्वारिंशाश्च पदशती ।

द्वीपव्यासादुभयतो મહલચેત્ર(૧૮૦) કર્પણાત્ ॥ ૫૦ ॥ યુગ્મમ્ ॥

એવી રીતે મેરુને અપેક્ષીને મંડળોના ક્ષેત્રની "ઝોઘત અબાધા" કહી ૧

ઉપર કહ્યું તે અન્તર મેરુ અને સર્વથી અભ્યન્તર મંડળ વચ્ચે છે, કેમકે ત્યારપછી બીજી અભ્યન્તર મંડળ છે નહિ ૪૫

‘સર્વાભ્યન્તર મંડળ પછીના બીજા મંડળમાં બે યોજનને અડતાળીશ અથવા અતર વધે છે અને એવી રીતે પૂર્વના મંડળથી આગળના મંડળમાં ‘ઝોઘત અબાધા’ માં બે યોજન અડતાળીશ અથવા વધે છે ૪૬-૪૭

એવી રીતે ગણતા સર્વબાહ્યમંડળ મેરુથી ખીસતાલીશ હજાર ત્રણસો ત્રીસ યોજન જેટલે છે તે રહ્યું છે

એ પ્રમાણે મેરુને આશ્રીને "પ્રત્યેક મંડળની અબાધા" કહી. ૨

ત્યારે બેઉ સૂર્ય સર્વાભ્યન્તર મંડળમાં ફરે છે ત્યારે એઓનું ‘પરસ્પર અન્તર’ નવાણું હજાર છત્રો ને ચાલીશ યોજન જેટલું હોય છે દ્વીપના એકવક્ષ યોજન પ્રમાણ વિસ્તારમાંથી, મંડળક્ષેત્રના બેઉ પડખેથી એકસો એવી એકસો એવી યોજન કુલ ૩૬૦ યોજન બાદ કરવાથી એ અઠ આઠે છે ૪૬-૫૦

સર્વાન્તરાનન્તરૌ તૌ દ્વિતીયં મંડલં યદા ।

ઉપસક્રમ્ય ચરત. તદા મિથોઽન્તરં તયો. ॥ ૫૧ ॥

સહસ્રા નવનવતિ* યોજનાનાં ચ પદશતી ।

પચચત્વારિંશદાઢ્યા પચત્રિશત્તથા લવા ॥ ૫૨ ॥ યુગ્મમ્ ॥

તથા હ્યેકોઽપ્યર્કં ઇહ દ્વિતીયમંડલે વ્રજન્ ।

સાષ્ટાચત્વારિંશદંશે દ્વે યોજને વ્યતિક્રમેત્ ॥ ૫૩ ॥

एव द्वितीयोऽपि ततो वर्द्धन्ते प्रतिमंडलम् ।

યોજનાનિ પચ પચત્રિશદ્ભાગા મિથોઽન્તરે ॥ ૫૪ ॥

एवं यावत्सर्वबाह्यमंडले चरतस्तदा ।

તયોઃ મિથોઽન્તર લક્ષ સપટ્ટીનિ શતાનિ પદ્ ॥ ૫૫ ॥

अन्तर्विशन्तौ तौ सर्वबाह्यमंडलतः पुन. ।

અર્વાચીને સર્વબાહ્યાદ્વર્તે મંડલે યદા ॥ ૫૬ ॥

तदार्कयोरन्तर स्याल्लक्षमेक शतानि पद् ।

ચતુઃપચાશાનિ લવા પદ્વિંશતિ પુરોદિતા ॥ ૫૭ ॥

एवमन्त. प्रविशत. प्रतिमंडलमन्तरम् ।

પંચમિર્યોજનૈઃ પચત્રિશતાંશૈશ્વ હીયતે ॥ ૫૮ ॥

સર્વાન્યન્તર મ ડળની પછી, જ્યારે એ બેઉ સૂર્યો બીજા મ ડળોમા ફરે ॥ ત્યારે એઓનું પરસ્પર અન્તર નવાણું હજાર છસો પીસતાલીશ યોજન અને પાત્રીશ લવ જેટલું હોય ॥ ૫૧-૫૨ એ આ પ્રમાણે —

એક સૂર્ય બીજા મ ડળમા ગયો જેટલે બે યોજન અને અડતાલીશ અ શ જેટલું ફર ગયો એવી રીતે બીજો સૂર્ય પણ એમ કરવાથી જેટલે ફર ગયો તેથી દરેક મ ડળે એઓનું પરસ્પર અન્તર પાચ યોજન ને પાત્રીશ અ શ જેટલું વધતું બાંધ એવી રીતે જ્યારે એ બેઉ સૂર્યો સર્વબાહ્ય મ ડળમા વિચરે ત્યારે એઓનું પરસ્પર અન્તર એક લાખ છસો સાઠ યોજન જેટલું થાય પછી સર્વબાહ્ય મ ડળમાથી પુનઃ અદર દાખલ થતી વખતે સર્વબાહ્ય મ ડળની ભેડેના પહેલા મ ડળમા આવે, ત્યારે બેઉ સૂર્ય વચ્ચેનું અન્તર એક લાખ છસો ચોપન યોજન અને છવીશ અ શ જેટલું હોય છે એવી રીતે અદર આવતા, દરેક મ ડળે એઓનું અતર પાચ યોજન અને પાત્રીશ અ શ જેટલું ઘટતું બાંધ છે ૫૩-૫૮

एवं पूर्वोदितमेव सर्वाभ्यन्तरमडले ।

मिथोऽन्तरं द्वयोः भान्वोः पुनस्तदवशिष्यते ६६६४० ॥५६॥

इति मंडले मडले सूर्ययोः परस्परमवाधा॥३॥इति मण्डलावाधा प्ररूपणा॥३॥

દ્વે દ્વે ચ યોજને સૂર્યમણ્ડલાનાં મિથોઽન્તરમ્ ।

कथमेतद् इति श्रोतुं श्रद्धा चेत् श्रूयतां तदा ॥ ६० ॥

सूर्यमण्डलविष्कम्भे स्फुरच्चतुरशीतिना ।

शतेन शुणिते त्यक्ते मण्डलक्षेत्रविस्तृते ॥ ६१ ॥

शेषा स्थिता योजनानાં સપદ્મષ્ટિઃ શતત્રયી ।

સઙ્ગ્યશીતિશતેનાસ્યાં ભક્તાયામેતદન્તરમ્ ॥ ૬૨ ॥

इति मण्डलान्तरप्ररूपणा ॥ ४ ॥

कर्त्तव्या मण्डलचारप्ररूपणा च सम्प्रति ।

सप्तानुयोगद्वाराणि तत्राहुः तत्त्ववेदिनः ॥ ६३ ॥

એવી રીતે સર્વ અભ્યન્તર મહળોમા જેડ સૂર્યોનુ પરસ્પર અતર પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે
૬૬૬૪૦ યોજન જેટલુ (બાકી) રહે છે ૫૬

એવી રીતે મહળે મહળે જેડ સૂર્યોની પરસ્પર અભાધા કહી

ત્રીજી મહળાભાધા પ્રરૂપણા પૂરી થઇ (૩)

હવે મહળોના અન્તર વિષે

સૂર્યના મહળોનુ પરસ્પર અન્તર જે જે યોજન છે તે કેવી રીતે-તે સામળો — ૬૦

સૂર્યમહળની પહોળાઇ ૬૬ ને ૧૮૪ વડે ગુણા જે આવે તેને મહળક્ષેત્રની પહોળાઇ
માથી બાદ કરે. એટલે ૩૬૬ યોજન રહેશે. એને વળી ૧૮૩ વડે ભાગો. એટલે જે યોજન
આવશે. ૬૧-૬૨

એવી રીતે મહળોના અતરની પ્રરૂપણા કહી (૪)

હવે મહળોની ગતિ વિષે

એને માટે તત્ત્વવેત્તાઓએ માત્ર અનુયોગદ્વારો કહેલા છે ૬૩

પ્રત્યદ્વ મગ્દલચારસરયાપ્રરૂપણા રવેઃ ।

વર્ષાન્તઃ પ્રત્યહ રાત્રિદિનમાનપ્રરૂપણા ॥ ૬૪ ॥

મગ્દલે મગ્દલે ચેત્રવિભાગેનાપ્યહર્નિશોઃ ।

પ્રરૂપણા મગ્દલાનાં પરિચેપપ્રરૂપણા ॥ ૬૫ ॥

પ્રતિમગ્દલ મુદ્દૂર્તગતિમાનપ્રરૂપણા ।

મગ્દલે મગ્દલે દૃષ્ટિપથપ્રાપ્તિપ્રરૂપણા ॥ ૬૬ ॥

પ્રરૂપણા સસમી ચ ર્યાતાર્ધમગ્દલસ્થિતેઃ ।

અનુયોગદ્વારમથ પ્રથમ પરિતન્યતે ॥ ૬૭ ॥

ચરતોઽર્કો યદા સર્વાન્તરાનન્તરમગ્દલે ।

સૂર્યસંવત્સરસ્યાહોરાત્રોઽય પ્રથમસ્તદા ॥ ૬૮ ॥

ઋયશીતિયુક્ષતતમે દ્વૈતીયીકાત્તુ મગ્દલાત્ ।

પરિપાઠ્યા સર્વવાહ્યમગ્દલે તૌ યદાગતૌ ॥ ૬૯ ॥

સપૂર્ણાઃ સૂર્યવર્ષસ્ય પરામાસાઃ પ્રથમે તદા ।

પતદેવ ચ વર્ષેઽસ્મિન્ દક્ષિણાયનમુચ્યતે ॥ ૭૦ ॥ યુગ્મસ્ ॥

(૧) ૬૨વર્ષે સૂર્યના મહળોમા ગતિની સખ્યા, (૨) વર્ષમા હુમેશની રાત્રી તથા દિવસનું પ્રમાણ, (૩) પ્રત્યેક મહળે ક્ષેત્રવિભાજન પ્રમાણે રાત્રિદિવસ, (૪) મહળનો પરિઘ અર્થાત્ ઘેરાયો, (૫) પ્રત્યેક મહળે એક મુદ્દૂર્તના ગતિનું માન, (૬) પ્રત્યેક મહળે દૃષ્ટિપથપ્રાપ્તિ, અને (૭) અર્ધમહળની સ્થિતિ ૬૪-૬૭

એ સાત દ્વારોમાના પહેલા દ્વાર વિષે —

ન્યારે જેઉ સૂર્યો સર્વથી અવ્યન્તર મહળ પછીના મહળમા ફરે છે ત્યારે સૂર્યસંવત્સરનો પહેલો અહોરાત્ર થાય છે ૬૮

પછી વળી ન્યારે એઓ બીજા મહળ ચડી, ફરતા ફરતા અનુક્રમે એકસો ગ્યાશીમા એટલે સર્વથી બહારના મહળમા આવે છે ત્યારે સૂર્યવર્ષના પહેલા છ માસ થાય છે, જે આ વર્ષનું દક્ષિણાયન કહેવાય છે ૬૯-૭૦

સર્વવાહ્યાર્વાક્તનેઽથ મણ્ડલેઽર્કોં યદા પુનઃ ।

તદોત્તરાયણસ્યાહોરાત્રોઽયં પ્રથમો ભવેત્ ॥ ૭૧ ॥

ત્રયશીતિયુક્શતતમે વાહ્યાર્વાર્ચીનમણ્ડલાત્ ।

યદા ક્રમાદ્રવી પ્રાપ્તૌ સર્વાભ્યન્તરમણ્ડલે ॥ ૭૨ ॥

પૂર્ણાં દ્વિતીયાં પરામાસાઃ પૂર્ણં તથોત્તરાયણમ્ ।

પૂર્ણં વર્ષં સ પદ્મપથ્યહોરાત્રિશતાત્મકમ્ ॥ ૭૩ ॥ યુગ્મમ્ ॥

અથ ચ.-સર્વાન્તરસર્વવાહ્યમણ્ડલયોઃ કિલૈકશઃ ।

પ્રત્યદ્વ સૂર્યચારઃ સ્યાત્ સર્વેષ્વન્યેષુ ચ દ્વિશઃ ॥ ૭૪ ॥

તથા ચ આગમઃ ॥ જાગ્રાણં સૂરિણ સવ્વભન્તરાઓ મંડલાઓ સવ્વવાહિર મંડલં ઉવસકમિત્તા ચાર ચરહ સવ્વવાહિરાઓ ય મંડલાઓ સવ્વભન્તરં મંડલં ઉવસકમિત્તા ચાર ચરહ એસ ણં અદ્ધા કેવદ્દણ્ણ રાહંદિયગ્ગેણં આહિયત્તિવણ્ણજ્જા । તિન્નિચ્છાવદ્ધે રાહંદિયસણ રાહંદિયગ્ગેણં આહિયત્તિવણ્ણજ્જા ॥ તા ણ્યાણ્ણ અદ્ધાણ સૂરિણ કહ મંડલાહં ચરહ-તા ? તુલસીયં મંડલસયં ચારં ચરહ, વાસીય મંડલસય દુલ્લુત્તો ચરહ । તં જહા । નિલ્લમમાણે ચેવ પવિસમાણે ચેવ દુવેય લલુ મંડલાહં સહં ચરહ । તં જહા । સવ્વભન્તરં ચેવ સવ્વવાહિરં ચેવ મંડલં ॥

એઓ વળી જ્યારે સર્વબાહ્ય મંડળથી અદરના પહેલા મંડળમા આવે છે ત્યારે એ ઉત્તરાયણનો પહેલો અહોરાત્ર થાય છે ૭૧

પછી વળી ફરતા ફરતા એઓ બહારના પહેલા મંડળ થકી, સર્વની અદરના-એકસો આશીમા મંડળમા આવે છે, ત્યારે બીજા છ માસ પૂરા થાય છે, એટલે ઉત્તરાયણ સંપૂર્ણ થાય છે અને ત્રણસો છાસઠ અહોરાત્રનું એક વર્ષ પણ પૂર્ણ થાય છે ૭૨-૭૩

એવી રીતે, (૧) સર્વથી અદરના અને (૨) સર્વથી બહારના-એમ બે મંડળોમા એકેકવાર, અને શેષ સર્વ મંડળોમા બેવાર દર વર્ષે સૂર્યનું ગમનાગમન થાય છે ૭૪

આ સ બધામા આગમમા ઉલ્લેખ છે તે આ પ્રમાણે —

સૂર્ય સર્વાભ્યન્તર મંડળથી સંક્રમણ કરીને સર્વ બાહ્ય મંડળમા આવે છે અને પાછો સર્વ બાહ્ય મંડળથી સંક્રમણ કરીને સર્વાભ્યન્તર મંડળમા ગમન કરે છે-તેટલો કાળ કેટલો

इति मंडलचारसख्याग्ररूपणा ॥

આક્રમેતે યદા માનૂ સર્વાભ્યન્તરમડલે ।

અષ્ટાદશમુહૂર્ત્તામા સર્વોક્લુષ્ટા દિનસ્તદા ॥ ૭૫ ॥

રાત્રિ. સર્વજઘન્યા તુ સ્યાત્ દ્વાદશમુહૂર્ત્તિકા ।

અથ ક્રમાત્ રાત્રિવૃદ્ધિ. માવનીયા દિનક્ષતિઃ ॥ ૭૬ ॥ યુગ્મમ્ ॥

યદા તસ્માદ્વિનિર્યાન્તૌ સર્વાભ્યન્તરમણ્ડલાત્ ।

આરભમાણૌ નવ્યાદ્વમહોરાત્રેઽસ્ય ચાદિમે ॥ ૭૭ ॥

સંક્રમ્ય ચરત. સર્વાભ્યન્તરનન્તરસ્થિતમ્ ।

દ્વિતીય મણ્ડલં સૂર્યો દ્વીપમન્દિરદીપકૌ ॥ ૭૮ ॥

દ્વાભ્યાં મુહૂર્ત્તેકપટિભાગાભ્યાં દિવસસ્તદા ।

હીયતે વાસતેયી ચ તાભ્યામેવ વિવર્દ્ધતે ॥ ૭૯ ॥ ત્રિભિર્વિશેષકમ્ ॥

અહોરાત્રે દ્વિતીયેઽસ્ય તૃતીયમડલે યદા ।

સંક્રાન્તૌ તરણી સર્વાન્તરનન્તરમણ્ડલાત્ ॥ ૮૦ ॥

અહોરાત્ર કહેવાય ? ઉત્તર-તેટલો કાળ ત્રણસો છાસક અહોરાત્ર કહેવાય વગી એટલા વખ તમા સૂર્ય કેટલા મડળોમા ફરે ? એટલા વખતમા સૂર્ય એકસો ચોરાશી મડળોમા ફરે એમાથી એકસો પચાશી મડળોમા તે બે બે વાર ફરે (ફરીને નીકળે અને પુનઃ પ્રવેશ કરે એમ બે વાર) અને, એક સર્વથી અઢરતુ અને એક સર્વથી બઢારતુ - એમ બે મડળમા તે એકેક વાર ફરે.

એ મુજબ પ્રત્યજ્ઞ મઠલ ચાર સ઼ ખ્યા પ્રરૂપણા કરી (પહેલું અનુયોગદ્વાર)

હવે બીજા અનુયોગદ્વાર વિષે (શ્લોક ૭૫ થી ૧૨૩ સુધી)

ન્યારે બેઉ સૂર્યો સર્વાભ્યંતર મડળે સક્રમણ કરે છે ત્યારે દિવસ મ્હોટામા મ્હોટો-અઢાર મુહૂર્ત્તનો થાય છે, અને રાત્રી ન્હાનામા ન્હાની ચાર મુહૂર્ત્તની થાય છે પછી ક્રમેક્રમે દિવસ ટુંકા થતો જાય છે અને રાત્રી લાંબી થતી જાય છે ૭૫-૭૬

ન્યારે દ્વીપરૂપી મંદિરના દીપ સમાન બેઉ સૂર્યો, એ સર્વાભ્યંતર મડળથી નીકળતા, નવા વર્ષનો પ્રારંભ કરે છે ત્યારે તેના પહેલા અહોરાત્રમા તે સર્વાભ્યંતર મડળની પાસે રહેલા બીજા મડળમા ગમન કરે છે, અને તે વખતે જ મુહૂર્ત્ત જેટલો દિવસ ટુંકા થાય છે અને રાત્રી એટલી લાંબી થાય છે ૭૭-૭૮

મુહૂર્ત્તેકપષ્ટિભાગૈશ્વતુર્ભિ. દિવસસ્તદા ।

હીયતે વર્દ્યતે રાત્રિ. ભાગૈસ્તાવદ્ભિરેવ ચ ॥ ૮૧ ॥ યુગ્મમ્ ॥

एव मुहूर्तैकपष्टिभागौ द्वौ प्रतिमण्डलम् ।

हापयन्तौ दिनक्षेत्रे वर्द्धयन्तौ निशादिशि ॥ ८२ ॥

अर्को यदा सर्वबाह्यमण्डले समुपस्थितौ ।

अहोरात्रेऽस्य वर्षस्य त्र्यशीतियुक्शतोन्मिते ॥ ८३ ॥

तदा ताभ्यां मुहूर्तैकपष्ट्यशानां शतत्रयम् ।

सपदપષ્ટિદિનાકૃષ્ટ રજન્યાં ચામિવર્દ્ધિતમ્ ॥ ૮૪ ॥

तावन्निश्च मुहूर्तैकपष्टिभागैर्यथोदितैः ।

विभाजितैरेकपष्ट्या मुहूर्त्तानि भवन्ति पद ॥ ८५ ॥

अहोरात्रेऽत्र तत्रાત્રિરષ્ટાદશમુહૂર્ત્તિકા ।

उत्कृष्टाहश्चाપકૃષ્ટ સ્યાત્ દ્વાદશમુહૂર્ત્તકમ્ ॥ ૮૬ ॥

યામ્યાયનસ્ય પૂર્ણસ્યાહોરાત્રોઽયં કિલાન્તિમઃ ।

ત્ર્યશીતિયુગહોરાત્રશતેનેદં હિ પૂર્યતે ॥ ૮૭ ॥

લોકે તુ:—રસદ્વિનાઢ્યોર્કપલા મૃગે સ્યુઃ

સચાપકુન્મેષ્ટકૃતૈ. પલૈસ્તાઃ ।

વળી એ વર્ષના બીજા અહોરાત્રમા જ્યારે એ સૂર્યો સર્વાશ્યન્તર મહાથી ત્રીજા મહામા પ્રવેશ કરે છે ત્યારે દિવસ ૬૬ મુહૂર્ત્તપ્રમાણુ દુકો થાય છે અને રાત્રી એ પ્રમાણુમા લાખી થાય છે ૮૦-૮૧

એવી રીતે પ્રત્યેક મહાને ૬૬ મુહૂર્ત્ત એટલેા દિવસ અદ્ય થતા થતા અને એટલા પ્રમાણુમા રાત્રી મ્હોટી થતા થતા, જ્યારે એ સૂર્યો વર્ષના ૧૮૩ મા અહોરાત્રમા સવથી બહારના મહામા આવે છે ત્યારે દિવસ ૬૬ (૮૬) મુહૂર્ત્તપ્રમાણુ દુકો થાય છે અને એટલા પ્રમાણુમા રાત્રી લાખી થાય છે એટલે કે દિવસ અઢારને બદલે બાર મુહૂર્ત્તનો થાય છે, અને રાત્રી એજ પ્રમાણુમા લાખી એટલે કે બારને બદલે અઢાર મુહૂર્ત્તની થાય છે આ ૧૮૩ મા અહોરાત્ર સ પૂર્ણ થયેલા દક્ષિણાયનનો છેલ્લો અહોરાત્ર છે આમ દક્ષિણાયન ૧૮૩ અહોરાત્રથી સ પૂર્ણ થાય છે ૮૨-૮૭

લોકાર્દિ પ્રમાણુ તો,

અલૌ ચ મીનેઽષ્ટયમાઃ સશ્ક્રા
મેપે તુલાયામપિ ત્રિંશદેવ ॥ ૮૮ ॥

કન્યાવૃષે મૂશિશ્વિનોઽદ્ભવેદા.
સાર્કાશ્ચિરામા મિથુને ચ સિંહે ।
કર્કે ત્રિરામા વસુવેદયુક્તા
ષ્પા મિતિ. સક્રમવાસરાણામ્ ॥ ૮૯ ॥

તતથઃ— પૈકાર્કપદ્મદ્વિશૈરાશ્ચિદંત્તા.
ત્રિદંત્તપદ્મદ્વિશૈરા. કુસૂર્યા ।
મૃગાદિષદ્કેઽહનિ વૃદ્ધિરેવમ્
કર્કાદિષદ્કેઽપચિતિ. પલાઢ્યા ॥ ૯૦ ॥

પ્રવિશન્તૌ સર્વવાહ્યમણ્ડલાત્તરણી યદા ।
સક્રમ્ય ચરત. સર્વવાહ્યાર્વાચીનમણ્ડલે ॥ ૯૧ ॥
તદા દ્વાભ્યાં મુહૂર્તૈકપથ્યશાભ્યાં વિવર્જ્યતે ।
દિવસ લીયતે રાત્રિસ્તાભ્યામેવ યથોત્તરમ્ ॥ ૯૨ ॥ યુગ્મમ્ ॥

(દિનમાન) મકર સંક્રાન્તિમા છવીશ ઘડી ને બાર પળ, ધનુષ્ય (ધન) અને કુલ્ સંક્રાન્તિમા છત્રીશ ઘડી અને ૪૮ પળ, વૃશ્ચિક અને મીન સંક્રાન્તિમા અઠ્યાવીશ ઘડી ને ચૌદ પળ, મેષ તથા તુલા સંક્રાન્તિમા ત્રીશ ઘડી, કન્યા અને વૃષ સંક્રાન્તિમા એકત્રીશ ઘડી ને છે તાળીશ પળ, મિથુન અને સિંહ સંક્રાન્તિમા તેત્રીશ ઘડી ને બાર પળ, અને કર્ક સંક્રાન્તિમા તેત્રીશ ઘડી ને અઠતાળીશ પળ હોય છે ૮૮-૮૯

તેથી મકર સંક્રાન્તિથી છ સંક્રાન્તિ સુધી અનુક્રમે ૧૨૧-૫૨૨-૩૨૩-૩૨૩-૫૨૨-૧૨૧ પળ વૃદ્ધિ પામે છે અને કર્ક સંક્રાન્તિથી ધન સંક્રાન્તિ સુધી છ સંક્રાન્તિમા તેજ અનુક્રમે તેટલા પળ દિવસ ઘટે છે

(આ બધી હકીકત તેનું અસલ સ્થળ જોયા શિવાય ચોક્કસ ચર્ચ શકે તેમ નથી)

સર્વથી બહારના મહામાથી સંક્રમણ કરીને જેઠ સૂર્યો જ્યારે બહારની અદરના પહેલા મહામા પ્રવેશ કરે છે ત્યારે દિવસ ૬૧ સુહૃર્ત જેટલો લાંબો થાય છે, અને રાત્રી તેટલી ટૂટી થાય છે ૯૧-૯૨

ક્રમાદેવં યદા પ્રાપ્તૌ સર્વાભ્યન્તરમણ્ડલે ।

ત્ર્યશીતિયુક્શતતમે વાહ્યાર્વાચીનમણ્ડલાત્ ॥ ૧૩ ॥

તદોત્કૃષ્ટ દિનમાનમષ્ટાદશમુદ્ઘૂર્તકમ્ ।

રાત્રિ. સર્વજઘન્યા તુ સ્યાત્ દ્વાદશમુદ્ઘૂર્તિકા ॥ ૧૪ ॥ યુગ્મમ્ ॥

પત્તદેવોદગયનસ્યાન્ત્ય દિનમુદીરિતમ્ ।

પૂર્ણે ચાસ્મિન્નહોરાત્રે સપૂર્ણે સૂર્યવત્સરઃ ॥ ૧૫ ॥

અત્યુત્કૃષ્ટ ચાપકૃષ્ટં પ્રત્યદ્વમેકમેવ હિ ।

દિનં રાત્રિસ્તથૈવૈકા સર્વોત્કર્ષાપકર્ષમાક્ ॥ ૧૬ ॥

રાત્રિર્યામ્યાયનાન્તેઽતિયુર્વી લઘુતમ દિનમ્ ।

દિન. સૌમ્યાયનાન્તેઽતિયુરુઃ નિશા લઘીયસી ॥ ૧૭ ॥

તથા ચ સિદ્ધાન્ત. ॥ ઇહ ખલુ તસ્તેવ આદ્યચસવચ્છરસ્સ સહ
અઘારસમુદ્ઘૂતે દિવસે ભવઈ । સહ અઘારસમુદ્ઘૂત્તા રાઈ ભવઈ । સહ
દુવાલસમુદ્ઘૂતો દિવસો ભવઈ । સહ દુવાલસમુદ્ઘૂત્તા રાઈ ભવઈ ॥

એવી રીતે એઓ અતુકમે જ્યાર નવથી અઘરના મહળમાં, એટલે કે બહારના અર્વા
ચીન મહળ થકી એકસો ત્રાશીમાં મહળમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે દિનમાન ઉત્કૃષ્ટ એટલે કે
અઘાર મુદ્ઘૂર્તનું થાય છે, અને રાત્રી જઘન્ય એટલે કે બાર મુદ્ઘૂર્તની થાય છે આ દિવસ
ઉત્તરાયણને છેલ્લો દિવસ છે વળી આ અઘોરાત્ર પૂર્ણ થાય એટલે સૂર્યસ વત્સર સ પૂર્ણ
થાય છે ૯૩-૯૫

એવી રીતે દર વર્ષે લાળામાં લાળો એક જ દિવસ આવે છે, અને દુકામાં દુકો પણ
એક જ દિવસ આવે છે, રાત્રી પણ એજ પ્રમાણે લાળામાં લાળી એક જ, તેમજ દુકામાં
દુકી પણ એક જ આવે છે ૯૬

દક્ષિણાયનને છેડે રાત્રી ઉત્કૃષ્ટ અને દિવસ લઘુતમ હોય છે, જ્યારે ઉત્તરાયણને છેડે
દિવસ ઉત્કૃષ્ટ અને રાત્રી લઘુતમ હોય છે ૯૭

આ સબધમાં સિદ્ધાન્તમાં પણ ઉલ્લેખ છે તે આ પ્રમાણે — “ સૂર્યસ વત્સરનો
એક જ દિવસ અઘાર મુદ્ઘૂર્તનો હોય છે, અને રાત્રી પણ એક જ અઘાર મુદ્ઘૂર્તની હોય
છે તેમ દિવસ પણ એક જ બાર મુદ્ઘૂર્તનો હોય છે અને રાત્રી પણ એક જ બાર મુદ્ઘૂર્તની
હોય છે ”

જમ્બૂદ્વીપે યદા મેરોઃ દક્ષિણોત્તરયો દિનમ્ ।

ચકિતેવ તદા રાત્રિઃ સ્યાત્ પૂર્વાપરયોઃ દિશો. ॥ ૯૮ ॥

સર્વોત્કૃષ્ટ દિનમાનં દક્ષિણોત્તરયો યદા ।

રાત્રિઃ સર્વજઘન્યા સ્યાત્ પૂર્વપશ્ચિમયોઃ તદા ॥ ૯૯ ॥

સર્વોત્કૃષ્ટ દિનમાન પૂર્વપશ્ચિમયો યદા ।

રાત્રિઃ સર્વજઘન્યા સ્યાત્ દક્ષિણોત્તરયોઃ તદા ॥ ૧૦૦ ॥

કિંચ ક્ષેત્રેષુ સર્વેષુ સમ માનમહર્નિશો ।

કિન્ત્વેતયોરવસ્થાને યથોક્ત સ્યાદ્વિપર્યય ॥ ૧૦૧ ॥

ક્ષેત્રે કાલે ચ સર્વસ્મિન્નહોરાત્રો ભવેત્ ધ્રુવમ્ ।

ત્રિશન્મુદ્ઘૂર્ત્તપ્રમાણો ન તુ ન્યૂનાધિક ક્વચિત્ ॥ ૧૦૨ ॥

લોકે તુ.—ભવેત્ પૈત્ર ત્વહોરાત્ર માસેનાદ્વેન દૈવતમ્ ।

દૈવે યુગસહસ્રે દ્વે બ્રાહ્મય કલ્પૌ તુ તૌ નૃણામ્ ॥ ૧૦૩ ॥

एवमहोरात्रे विशेष वदन्ति । अत एव दक्षिणायन देवानां रात्रि उत्तरायण तेषां दिनम् इति शुभकार्यं तत्र विहितमिति मन्यन्ते ॥

જ ખૂદ્વીપમા જ્યારે મેરૂ પર્વતથી દક્ષિણે અને ઉત્તરે દિવસ હોય છે ત્યારે રાત્રી, જાણે એનાથી બહીને જતી રહી હોયની એમ, એની પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામા હોય છે ૯૮

વળી દક્ષિણ અને ઉત્તરમા જ્યારે સર્વોત્કૃષ્ટ દિનમાન હોય છે ત્યારે પૂર્વ અને પશ્ચિમમા સર્વથી જઘન્ય રાત્રી હોય છે, અને પૂર્વ તથા પશ્ચિમમા જ્યારે સર્વોત્કૃષ્ટ દિનમાન હોય છે ત્યારે દક્ષિણ તથા ઉત્તરમા સર્વથી જઘન્ય રાત્રી હોય છે ૯૯-૧૦૦

અગર એકે સર્વ ક્ષેત્રમા રાત્રી દિવસનું માન સરખું હોય છે તોપણ અવસ્થાનમા ઉપર કદા પ્રમાણે વિપર્યય એટલે ફેરફાર હોય ॥ ૧૦૧

સર્વ ક્ષેત્રમા અને સર્વ કાળમા અહોરાત્ર તો ત્રીસ ગુહૂર્ત્તનો જ હોય છે, કથાય પણ અને કદિ પણ એછોવત્તો હોતો નથી ૧૦૨

“ લોકકર્ત્તિ પ્રમાણે તો પિતૃઓનો અહોરાત્ર એક માસનો, દેવોનો અહોરાત્ર એક વર્ષનો અને બ્રહ્માનો અહોરાત્ર દેવના બે સહસ્ત્ર યુગનો હોય છે વળી આ બ્રહ્માનો અહોરાત્ર એ મનુષ્યના બે ‘કલ્પ’ કહેવાય છે ” એ પ્રમાણે અહોરાત્રના સ બધા ફેરફાર છે વળી એ

નનુ ચાષ્ટાદશમુહૂર્ત્તાત્માહર્મરતે યદિ ।

સ્યાત્તદા ચ વિદેહેષુ રાત્રિઃ સર્વલઘીયસી ॥ ૧૦૪ ॥

તર્હિ રાત્રેર્દ્વાદશાનાં મુહૂર્ત્તાનાં વ્યતિક્રમે ।

સ્યાત્ ચેત્રે તત્ર ક. કાલ ઇતિ ચેદુચ્યતે શ્રુણુ ॥ ૧૦૫ ॥

ચુરાત્રિમાનવિશ્લેષે શેષાર્ધાર્ધ ભવેત્ દ્વયોઃ ।

સામાન્ય ચેત્રયો રાત્રિદિનપૂર્વાપરાંશયોઃ ॥ ૧૦૬ ॥

તથા । જ્યેષ્ઠોઽષ્ટાદશમ્યો દ્વાદશાપર્કર્ણે સ્થિતા. ।

પદ્ તદર્ધ ત્રય સાધારણં જ્યેષ્ઠદિનોપયોઃ ॥ ૧૦૭ ॥

અથ ચ । અષ્ટાદશમુહૂર્ત્તાત્મા યદોત્કૃષ્ટદિનસ્તદા ।

પશ્ચાત્રિચણશેષેઽહિ ભવેત્ માનૂદયોઽગ્રતઃ ॥ ૧૦૮ ॥

તથાહિ । મુહૂર્ત્તત્રયશેષેઽહિ ભરતૈરવતાત્મ્યયોઃ ।

ભવેદમ્યુદયો માનો. પૂર્વાપરવિદેહયોઃ ॥ ૧૦૯ ॥

પ્રમાણે દક્ષિણાયન તે દેવેાની રાત્રી કહેવાય છે અને ઉત્તરાયણ તે એઓના દિવસ કહેવાય છે, માટે શુભ કાર્ય ઉત્તરાયણમા કરવા એવી લોકમાન્યતા છે ૧૦૩

અહિ કોઈ માણસ એવી શકા ઉઠાવે કે “ જે વખતે ભરતક્ષેત્રમા અઠાર મુહૂર્ત્તનો દિવસ હોય છે તે વખતે મહાવિદેહક્ષેત્રમા રાત્રી બાર મુહૂર્ત્તની ન્હાનામા ન્હાની હોય છે, તો પછી એ રાત્રીના બાર મુહૂર્ત્ત વ્યતિક્રમે ત્યારે એ ક્ષેત્રમા કયો કાળ થાય છે ? ” ૧૦૪-૧૦૫

એ શકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે — દિનમાન અને રાત્રીમાનની બાદબાકી કરતા જે શેષ રહે એનું અરધુ અરધુ બેઉ ક્ષેત્રોમા રાત્રી-દિવસના પૂર્વ અને પશ્ચિમાશમા સામાન્ય રહે છે ૧૦૬

તે આ પ્રમાણે — અઠાર મુહૂર્ત્તમાથી બાર બાદ કરતા શેષ છ રક્ષા-એનું અર્ધ જે ત્રણ તે ઉત્કૃષ્ટ દિવસ અને રાત્રીમા સામાન્ય રહે છે ૧૦૭

એ પ્રમાણે ત્યારે અઠાર મુહૂર્ત્તનો ઉત્કૃષ્ટ દિવસ હોય ત્યારે પશ્ચાત્-પાછલા ભાગમા ત્રણ મુહૂર્ત્ત જેટલો દિવસ શેષ રહે છે અગ્રત — આગલા ભાગમા સર્વનો ઉદય થાય છે ૧૦૮

તે આ પ્રમાણે — ભરત અને ઐરવતમા ત્યારે ત્રણ મુહૂર્ત્ત જેટલો દિવસ શેષ રહે

દિને ત્રિચ્છણશેષે ચ પૂર્વાપરવિદેહયો ।

સ્યાત્ ભારતૈરવતયોઃ તરણેરુદયઃ સ્વલુ ॥ ૧૧૦ ॥

एव च । स्यात् भारतैरवतयोः अह्नोऽन्त्य यत्त्रिचणत्रयम् ।

ज्येष्ठेऽहनि तदेवाद्य पूर्वापरविदेहयोः ॥ १११ ॥

દિને ગુરૌ યદેવાદ્ય પૂર્વાપરવિદેહયો ।

તત્ ભારતૈરવતયોરહ્નોઽન્ત્ય સ્યાત્ત્રિચ્છણત્રયમ્ ॥ ૧૧૨ ॥

तथा अष्टादशमुहूर्त्ता स्यात् यदोत्कृष्टा निशा तदा ।

तन्मुहूर्त्तलयेऽतीते भवेदર્कोदय पुर ॥ ११३ ॥

तथाहि । पूर्वापरविदेहेषु भानोरस्तात् त्रिभिः क्षणैः ।

સ્યાત્ ભારતૈરવતયોઃ તરણેરુદયઃ સ્વલુ ॥ ૧૧૪ ॥

ભારતૈરવતયોશ્ચ ભાનોરસ્તાદનન્તરમ્ ।

ત્રિભિઃ ક્ષણૈઃ સ્યાત્ પ્રત્યૂપ પૂર્વાપરવિદેહયો ॥ ૧૧૫ ॥

ક્ષણશબ્દશ્ચાત્ર પ્રકરણે મુહૂર્તવાચીતિ જ્ઞેયમ્ ॥

तथा च भवेद्विदेहयोराद्य यन्मुहूर्त्तत्रय निशः ।

સ્યાત્ ભારતૈરવતયોઃ તદેવાન્ત્યં ત્રિચ્છણત્રયમ્ ॥ ૧૧૬ ॥

ત્યારે, પૂર્વ અને પશ્ચિમ મહાવિદેહમાં સૂર્યોદય થાય અને પૂર્વ તથા પશ્ચિમ મહાવિદેહમાં ત્રણ મુહૂર્ત જેટલો દિવસ બાકી રહે ત્યારે ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રમાં સૂર્યનો ઉદય થાય ૧૦૬-૧૧૦

એ પ્રમાણે, ભરત અને ઐરવતમાં ઉત્કૃષ્ટ દિવસના છેલ્લા ત્રણ મુહૂર્ત તેજ પૂર્વ અને પશ્ચિમ મહાવિદેહના દિવસના પહેલા ત્રણ મુહૂર્ત થાય, અને પૂર્વ તથા પશ્ચિમ મહાવિદેહમાં ઉત્કૃષ્ટ દિવસના પહેલા ત્રણ મુહૂર્ત તે જ ભરત તથા ઐરવતના દિવસના છેલ્લા ત્રણ મુહૂર્ત થાય ૧૧૧-૧૧૨

પણી જ્યારે રાત્રી મ્હોટામાં મ્હોટી અર્થાત્ અઢાર મુહૂર્તની હોય ત્યારે એના ત્રણ મુહૂર્ત વ્યતિક્રમ્યે છતે આગલા ભાગમાં સૂર્યોદય થાય ૧૧૩

તે આ પ્રમાણે — પૂર્વ અને પશ્ચિમ મહાવિદેહમાં સૂર્ય અસ્ત થાય તે પછી ત્રણ મુહૂર્ત ભરત અને ઐરવતમાં સૂર્યનો ઉદય થાય, તથા ભરત અને ઐરવતમાં સૂર્ય અસ્ત થાય તે પછી ત્રણ મુહૂર્ત પૂર્વ અને પશ્ચિમ મહાવિદેહમાં સૂર્યનો ઉદય થાય ૧૧૪-૧૧૫.

સ્યાત્ ભારતૈરવતયોઃ યન્નિશાય ચણત્રયમ્ ।

ભવેદ્વિદેહયો રાત્રેઃ તદેવાન્ત્યં ચણત્રયમ્ ॥ ૧૧૭ ॥

इह च प्राग्विदेहादिक्षेत्राब्धानोपलक्षिताः ।

पूर्वादिक्षेत्रदिग्मध्यभागा ज्ञेया विवेकिभिः ॥ ११८ ॥

तेष्विद કાલનૈયત્યં જ્ઞેયમન્યત્ર તુ સ્ફુટમ્ ।

ભાવ્યમસ્યાનુસારેણાકોદયાસ્તવિભાવનાત્ ॥ ૧૧૯ ॥

एव च अपाच्युदीच्योः प्रत्यूषात् मुहूर्त्तत्रितये गते ।

लघोर्निशायाः प्रारम्भः स्यात् पूर्वापरयोः दिशोः ॥ ૧૨૦ ॥

અપરાહ્નત્રિમુહૂર્ત્યાં શેષાયાં ચાનયોઃ દિશોઃ ।

પ્રત્યક્ પ્રાક્ ચ નિશાન્તઃ સ્યાદેવં સર્વત્ર ભાવ્યતામ્ ॥ ૧૨૧ ॥

इदं गुरुदिने गुर्व्यां रात्रौ त्वस्याः चणत्रयम् ।

गते शेषे च कल्पाहःप्रान्तावुक्तदिशोः क्रमात् ॥ ૧૨૨ ॥

વળી બેઉ વિદેહમાં રાત્રીના પહેલા ત્રણ મુહૂર્તો તેજ ભરત અને ઐરવતમાં છેલ્લા ત્રણ થાય, તેમજ ભરત અને ઐરવતમાં રાત્રીના બે પહેલા ત્રણ મુહૂર્ત તે જ બંને વિદેહોમાં રાત્રીના છેલ્લા ત્રણ મુહૂર્ત થાય ૧૧૬-૧૧૭

અહિ પૂર્વ વિદેહ ક્ષેત્ર અને પશ્ચિમ વિદેહ ક્ષેત્ર એવા નામ કદા છે એનો વિવેકીઓએ પૂર્વ અને પશ્ચિમ ક્ષેત્રદિશાના મધ્ય ભાગ-એવો અર્થ લેવો એ ભાગોમાં આવેા કાળનો નિયમ સમજવો અન્યત્ર તો એને અનુસારે સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્તની ભાવનાથી સ્ફુટપણે બાણી લેવું ૧૧૮-૧૧૯

અને એવી રીતે દાક્ષણ અને ઉત્તર દિશામાં પ્રભાત થાય તે પછી ત્રણ મુહૂર્ત પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં જઘન્ય રાત્રીનો પ્રારંભ થાય છે વળી એ બેઉ દિશાઓમાં, દિવસના અપોર પછીના ત્રણ મુહૂર્ત બાકી રહે ત્યારે પાશ્ચિમ અને પૂર્વ દિશામાં પ્રભાત થાય છે એવી રીતે સર્વત્ર સમજી લેવું ૧૨૦-૧૨૧

વળી એ વાત કહી એ ઉલ્લેખ દિનમાન હોય એ પ્રસંગની મુજબની રાત્રી ઉલ્લેખ હોય ત્યારે તો એના ત્રણ મુહૂર્ત વીત્યા પછીના શેષ મુહૂર્તોમાં, ઉક્ત દિશાઓમાં, ક્રમવાર દિવસ પૂર્ણ થાય છે ૧૨૨

નિશાં ચાહ્વાં મધ્યમાનામપ્યેવ સ્તો યથોચિતમ્ ।
વિશ્લેષશેષાર્દ્ધશેષે યાતે ચાદિપરિચયૌ ॥ ૧૨૩ ॥

इति कृता वर्षमध्ये दिनरात्रिप्रमाणप्ररूपणा ॥

મગ્દલસ્યામ્યન્તરસ્ય દશાત્ર પરિધેર્લેવા. ।
કલ્પ્યા. તત્રોદ્યોતયેત્તાંસ્ત્રીનેકોઽર્કો દિને ગુરૌ ॥ ૧૨૪ ॥
ત્રીંશ્ચ તત્સંમુખાનન્યઃ પદ્સ્વશેષુ દિનં તતઃ ।
મધ્યે તયોઃ સ્વૌ દ્વૌ દ્વૌ રજનીતિ સ્વા દશ ॥ ૧૨૫ ॥
જઘન્યેઽહ્નિ ચ દ્વૌ દ્વૌ ભાગૌ દીપ્યતો રવી ।
દિન ચતુર્ણુ ભાગેષુ નિશા પદ્સુ સ્વેષ્વત. ॥ ૧૨૬ ॥
પ્રકાશં ચેત્રતશ્ચૈવ દશાંશૌ દક્ષિણાયને ।
હીયેતે ક્રમતસ્તૌ ચ વર્દ્ધેતે ઉત્તરાયણે ॥ ૧૨૭ ॥

अत्रोपपत्तिः ।

દ્રામ્યાં કિલાહોરાત્રામ્યામેકેનાર્કેન મગ્દલમ્ ।
પૂર્યતેઽહોરાત્રયોશ્ચ મુહૂર્તા. પષ્ટિરાહિતાઃ ॥ ૧૨૮ ॥

મધ્યમ રાત્રી અને મધ્યમ દિવસોના પછુ આદિ અને અત, મુહૂર્તોની બાદબાકી કરતા શેષ મુહૂર્ત રહે એતુ અર્ધ વીત્યે થાય છે ૧૨૩

એવી રીતે વર્ષના સર્વ અહોરાત્રના પ્રમાણની પ્રપ્તિપ્રાપ્ત થીના અનુયોગદ્વારતુ વર્ણન પૂરુ થયુ

હવે ‘ ચાર પ્રપ્તિ ’ ના ત્રીજા દ્વાર વિષે (શ્લોક ૧૬૧ સુધી)

હવે, અભ્યન્તર મહાના વેરાવાના એ આપણે દશ વિભાગ કટપીએ તેા એ દશભાગી ત્રણ વિભાગને, ઉત્કૃષ્ટ દિવસે, એકે સૂર્ય પ્રકાશિત કરે છે, અને એની સન્મુખના ત્રણ વિભાગને ધીળે સૂર્ય પ્રકાશિત કરે છે તેથી એ છ વિભાગમા દિવસ હોય. બાકી વચ્ચે બાબે વિભાગ રહ્યા એમા રાત્રી હોય છે આમ દશ વિભાગ સમજવા ૧૨૪-૧૨૫.

જઘન્ય દિવસ હોય ત્યારે બેઉ સૂર્યો બે બે વિભાગોને પ્રકાશિત કરે છે તેથી ચાર વિભાગોમા દિવસ હોય, અને છ વિભાગોમા રાત્રી હોય ૧૨૬

એવી રીતે ‘ હેત્રત ’ ગતાવેલા દશાશમા પ્રકાશ હોય અને દશાશ અનુક્રમે દક્ષિણાય નમા ઘટતા બાય છે, જ્યારે ઉત્તરાયણમા વધતા વધતા બાય છે (૧૬ થી ઘટે છે ને ૧૬ થી વધે છે એમ સમજવુ) ૧૨૭

પષ્ટેશ્ચ દશમો ભાગ પદ્ તે ચ ત્રિગુણીકૃતા ।
 દશાંશત્રયરૂપાઃ સ્યુ પષ્ટેરષ્ટાદશ ત્રણાઃ ॥ ૧૨૯ ॥
 તદેભિરષ્ટાદશભિઃ મુદ્ધૂર્ત્તૈઃ પરિધેરપિ ।
 ઉત્કૃષ્ટદિવસે યુક્તં દશાંશત્રયદીપનમ્ ॥ ૧૩૦ ॥
 દશાંશદ્વયરૂપાશ્ચ પષ્ટેઃ દ્વાદશ નિશ્ચિતાઃ ।
 તત્ તૈઃ દ્વાદશભિઃ યુક્તં દશાંશદ્વયદીપનમ્ ॥ ૧૩૧ ॥

તથાહુઃ ।

ઇહ છદ્વિય દસભાણ જંબૂદ્વીવસ્ત દુન્નિ દિવસયરા ।
 તાર્વિતિ દિત્તલેસા અર્ધિતરમડલે સતા ॥ ૧૩૨ ॥
 ચત્તારિય દસભાણ જંબૂદ્વીવસ્ત દુન્નિ દિવસયરા ।
 તાર્વિતિ મંદલેસા વાહિરણ મંડલે સતા ॥ ૧૩૩ ॥

एव प्रकाशचेत्रस्य दशांशकल्पना बुधैः ।
 आपुष्करार्ध कर्तव्या रवीनामय तत्र च ॥ १३४ ॥
 दिशत्येकोनपंचाशा चतुर्विंशत् सहस्रकाः ।
 द्विचत्वारिंशच्च लक्षाः कोट्येका परिधिर्भवेत् ॥ १३५ ॥

અહિ આ પ્રમાણે ઉપપત્તિ છે —એક સૂર્ય જે અહોરાત્રમા મહળ પૂર કરે છે એવા જે અહોરાત્રના સાઠ મુદ્ધૂર્ત્ત થાય, સાઠનો દશાંશ છે, એને ત્રણગણા કરતા અઠાર મુદ્ધૂર્ત્ત આવ્યા એટલે કે ઉત્કૃષ્ટ દિનમાનમા સૂર્ય ત્રણદશાંશ પરિધિમા એટલે ઘેરાવામા અઠાર મુદ્ધૂર્ત્ત સુધી પ્રકાશ આપે છે વળી સાઠના દશાંશને બમણા કરે, એટલે બાર આવ્યા, તેથી એમ સમજવું કે એ વખતે સૂર્યના ઘેરાવાના જે દશાંશમા બાર મુદ્ધૂર્ત્ત સુધી પ્રકાશ આપે છે ૧૨૮-૧૩૧

કહ્યું છે કે-એક સૂર્યો જ્યારે અવ્યન્તર મહળમા હોય છે ત્યારે જમ્બૂદ્વીપના છ દશાંશ ભાગને દિપ્તલેશ્યાથી પ્રકાશિત કરે છે અને જ્યારે બહારના મહળમા હોય છે ત્યારે જમ્બૂ દ્વીપના ચાર દશાંશ ભાગને મહલેશ્યાથી પ્રકાશિત કરે છે ૧૩૨-૧૩૩

એવી રીતે સૂર્યોના પ્રકાશ ક્ષેત્રના દશાંશની કલ્પના છેક પુષ્કરાર્ધદ્વીપ સુધી કરી લેવી તે આ પ્રમાણે —પુષ્કરાર્ધ દ્વીપને (માનુષ્યોત્તર પાસે) એક કોઠ જેતાળીશ લાખ ચોત્રીશ હજાર ને જોગણપચાસ થોજન જેટલો ઘેરાવો છે આ રકમના દશાંશને ત્રણગણા કરે, એટલે

દશાંશત્રિતયં લક્ષા દ્વિચત્વારિંશદસ્ય ચ ।
 સપ્તત્રિશા ચતુર્વિંશત્ સહસ્રા. પરમે દિને ॥ ૧૩૬ ॥
 તાપચેત્ર તિર્યગેતત્ પુષ્કરાર્ધે વિવસ્વતામ્ ।
 તતસ્તદર્ધે પશ્યન્તિ તત્રત્યા. સૂર્યમુદ્ગતમ્ ॥ ૧૩૭ ॥

તથોક્તમ્ ।

લઘ્વેર્હિ ઇગ્રીસાઙ સાઙરેગેર્હિ પુષ્કરદ્વામિ ।
 ઉદય પિચ્છતિ નરા સૂર ઉક્કોસય દિવસે ॥ ૧૩૮ ॥
 સર્વાન્તરમહલગતસૂર્યયોરાતપાકૃતિઃ ।
 ઝર્વાસ્યનાલિકાપુષ્પસસ્થાનસસ્થિતા મતા ॥ ૧૩૯ ॥
 મેરુદિશ્યર્ધવલયાકારા વારિનિધેર્દિશિ ।
 શકટોર્ધ્વામૂલભાગાનુકારેયં પ્રકીર્તિતા ॥ ૧૪૦ ॥
 મેરોર્દિશિ સંકુચિતા વિસ્તૃતા ચામ્બુધેર્દિશિ ।
 પ્રત્યેકમસ્યા આયામો દક્ષિણોત્તરયો દિશો. ॥ ૧૪૧ ॥
 મેરોરન્તાત્ યોજનાનાં સહસ્રાણ્યષ્ટસપ્તતિ ।
 શતત્રય ત્રયવિંશ તૃતીયયોજનાંશયુક્ ॥ ૧૪૨ ॥
 સહસ્રા પંચચત્વારિંશદ્યોજનાનિ તત્ર ચ ।
 જમ્બુદ્વીપે શેપમઘ્નૌ દ્વયોર્યોગે યથોદિતમ્ ॥ ૧૪૩ ॥

બે તાલીશ લાખ ચોત્રીશ હજાર અને સાઠત્રીશ યોજન આવ્યા આટલા યોજન પુષ્કરાર્ધ દ્વીપમા સૂર્યોત્, ઉત્કૃષ્ટ દિનમાને, તીર્થ તાપચેત્ર છે અને તેથી તેના અર્ધ ભાગથી એટલે ૨૧૧૭૦૧૮૧૧ યોજનથી ત્યાના લોકો સૂર્યને ઉગેલો જુએ છે ૧૩૪-૧૩૭

અન્યત્ર પણ કહ્યું છે કે પુષ્કરાર્ધદ્વીપમા, ઉત્કૃષ્ટ દિનમાને એકવીશ લાખથી કંઈક અધિક યોજન સુધીના લોકોને તેટલા દૂરથી સૂર્ય ઉગેલો દેખાય છે ૧૩૮

સર્વાભ્યન્તર મહલગત બેઉ સૂર્યોના આતપની આકૃતિ ઊંચા મુખવાળા નાળવાળા પુષ્પની આકૃતિ જેવી કહેલી છે વળી તે મેરુ તરફ અર્ધવલયાકાર છે અને સમુદ્ર તરફ ગાઠાની ઊંઘના મૂળ ભાગને આકાર છે, મેરુ તરફ સંકાચ પામતી અને સમુદ્ર ભણી વિસ્તૃત થતી છે બેઉ આકૃતિ વળી ઉત્તર-દક્ષિણ લાગી છે, અને તે મેરુના છેડાથી અઠોતેર હજાર ત્રણસો

મેરુણા યન્મતે સૂર્યપ્રકાશઃ પ્રતિહન્યતે ।

તેષાં મતે માનમિદં તાપક્ષેત્રાયતે. ધ્રુવમ્ ॥ ૧૪૪ ॥

યેષાં મતે મેરુણાર્કપ્રકાશો નાભિહન્યતે ।

કિન્તુ મેરુગુહાદીનામપ્યન્તઃ પ્રથતે મહ ॥ ૧૪૫ ॥

તેષાં મતે મન્દરાર્ધાદારમ્ય લવણોદધેઃ ।

પદ્મભાગં યાવદાયામ તાપક્ષેત્રસ્ય નિશ્ચિત. ॥ ૧૪૬ ॥

તદા ચ યોજનાનાં સહસ્રાણિ પંચ રાશૌ પુરાતને ।

ક્ષિપ્યન્તે મન્દરાર્ધસ્ય તતો માનમિદં ભવેત્ ॥ ૧૪૭ ॥

યોજનાનાં સહસ્રાણિ ત્ર્યશીતિઃ ત્રિશતી તથા ।

ત્રયઽર્ચિશત્સમધિકા તૃતીયોંશશ્ચ યોજનઃ ॥ ૧૪૮ ॥

સુપર્વપર્વતાદેવં પૂર્વપશ્ચિમયોરપિ ।

તાપક્ષેત્રસ્ય પ્રત્યેક ઝાયામો જ્ઞાયતામિયાન્ ॥ ૧૪૯ ॥

સર્વેષુ મણ્ડલેષ્વપ ચરતોઃ ભાનુમાલિનો. ।

અવસ્થિતઃ સદા તાપક્ષેત્રાયામ. પ્રકીર્તિતઃ. ॥ ૧૫૦ ॥

તેત્રીસ પૂર્ણાંક એક તૃતીયાશ યોજન જેટલી છે આમાથી પીસતાલીશ હજાર યોજન જેટલી જમ્બૂદ્વીપમા છે અને શેષ તેત્રીશ હજાર ત્રણસો તેત્રીશ યોજન જેટલી સસુદ્રમા છે ૧૩૬-૧૪૩

સૂર્યના આ આતાપ ક્ષેત્રની લબાઈ, જેઓને મતે મેરૂથી સૂર્યનો પ્રકાશ પ્રતિધાત પામે છે તેમને મતે છે ૧૪૪

જેઓને મતે મેરૂથી સૂર્યનો પ્રકાશ પ્રતિધાત પામતો નથી પરંતુ મેરૂની શુદ્ધ આદિકની અદર પણ ફેલાય છે તેમને મતે તો મેરૂના અર્ધ ભાગથી માડીને લવણસુદ્રના છઠ્ઠા ભાગ સુધી સૂર્યનું તાપક્ષેત્ર લબાયલું છે એટલે જેમને મતે પૂર્વોક્ત માનમા મેરૂપર્વતના અર્ધ વિસ્તારના પાંચહજાર યોજન લેખવાથી એ લબાઈ આવે છે અર્થાત્ તે ત્રાશીહજાર ત્રણ સો તેત્રીસ પૂર્ણાંક એક તૃતીયાશ યોજન એ લોકોના મત પ્રમાણે કહેવાય છે ૧૪૫-૧૪૮

મેરૂપર્વતથી પૂર્વ પશ્ચિમ પણ સૂર્યના તાપક્ષેત્રની લબાઈ એટલીજ સમજવી ૧૪૬ વળી સ્પષ્ટતા ય મહાભાગ વિચરતા બેઉ સૂર્યોના તાપક્ષેત્રની લબાઈ હરમેશા અવસ્થિત (દારદેર વિનાની એક સરખી) કહી છે ૧૫૦

વિષ્કમ્ભસ્તુ મેરુપાર્શ્વે તસ્યાર્ધવલયાકૃતેઃ ।
સ્યાત્ મેરુપરિધેઃ ભાગે દશમે ત્રિગુણીકૃતે ॥ ૧૫૧ ॥

તથા ચ સહસ્રા નવ પદશીત્યધિકા ચ ચતુશ્રીતી ।
યોજનાનાં દશછિન્નયોજનસ્ય લવા નવ ॥ ૧૫૨ ॥

વિષ્કમ્ભોઽમ્ભોધિપાર્શ્વે તુ તાપચેત્રસ્ય નિશ્ચિત્ત્વં ।
અન્તર્મણ્ડલપરિધેર્દશાંશે ત્રિગુણીકૃતે ॥ ૧૫૩ ॥

સચાયમ્ । યોજનાનાં સહસ્રાણિ ચતુર્નવતિરેવ ચ ।
પદત્રિશા પચશત્યશા પટ્ટિજા દ્વયબિંધસમિતા ॥ ૧૫૪ ॥

નન્વેવમબ્ધેઃ પદ્મભાગં યાવદ્વાસિમુપેયુષ્ ।
તાપચેત્રસ્ય વિષ્કમ્ભઃ સમભવેત્ નાધિકઃ કથમ્ ॥ ૧૫૫ ॥

તથાહિ । પૂર્વોક્તાપચેત્રસ્ય પ્રાન્તેઽબ્ધૌ પરિધિસ્તુ ચઃ ।
તદ્દશાંશત્રયમિતો વિષ્કમ્ભઃ સમભવેત્ ન કિમ્ ॥ ૧૫૬ ॥

અત્રોચ્યતે । સંભવત્યેવ કિન્ત્વત્ર કરણેનૈવ સવદન્ ।
ચતુર્નવતિસહસ્રાદિક યવ મતો બુધૈઃ ॥ ૧૫૭ ॥

હવે આ સૂર્યોના તાપક્ષેત્રની પહોળાઈ વિષે કહે છે—અર્ધવલયાકાર એવા એ તાપક્ષેત્રની મેરૂની પાસે પહોળાઈ મેરૂના પરિધિના ત્રણ દશાંશ જેટલી છે એટલે કે નવહજાર ચાર સો છતાંત્રી પૂર્ણાંક નવ દશાંશ યોજન છે પણ સમુદ્ર પાસે એ પહોળાઈ અન્તર્મંડળની પરિધિના ત્રણ દશાંશ જેટલી છે એટલે કે ચોરાણ હજાર પાંચ સો છત્રીશ યોજન ને સાત ત્રિશાંશ યોજન છે ૧૫૧-૧૫૪

આહિ એવી શકા ઉપસ્થિત થાય કે એ કેટલાકને મતે સૂર્યાતપક્ષેત્ર લવણસમુદ્રના છઠ્ઠા ભાગ પર્યન્ત લંબાયલું છે તો એની પહોળાઈ પણ ઉપર કહી એથી અધિક કેમ ન સભવે ? પૂર્વોક્ત તાપક્ષેત્રને પ્રાન્તે સમુદ્રનો જે પરિધિ છે તેના ત્રણદશાંશ જેટલી પહોળાઈ કેમ ન સભવે ? ૧૫૫-૧૫૬

એના ઉત્તરમાં કહે છે - સભવે જ પરંતુ વિદ્વાનોએ આહિ ‘કરણ્યુક્તિ’ સાથે ભળતી આવતી પહોળાઈ ગણેલી છે અને એ પહોળાઈ ચોરાણ હજાર આદિક યોજન છે વળી આ

વ્યક્તિસ્તુ કરણસ્યાસ્ય મુહૂર્તગતિચિન્તયા ।

કાર્યા દુગ્ધોચરસ્યેવ સામ્યા દક્ષપથતાપયોઃ ॥ ૧૫૮ ॥

તથાહુઃ । અગ્રોદયાસ્તાન્તર પ્રકાશક્ષેત્ર તાપક્ષેત્રમિત્યેકાર્યાઃ ॥

વિષ્કમ્ભસ્ત્વેપ તાપસ્ય દ્વિવિધોઽપ્યનવસ્થિતઃ ।

યામ્યેઽયને હીયમાન સૌમ્યે વૃદ્ધિમવાપ્નુયાત્ ॥ ૧૫૯ ॥

મુહૂર્તૈકષપ્ટિભાગદ્વયગમ્ય તુ ચદ્ ભવેત્ ।

ક્ષેત્ર તાવન્મિતા વૃદ્ધિઃ હાનિશ્ચ પ્રતિમણ્ડલમ્ ॥ ૧૬૦ ॥

તથા ચ મણ્ડલૈઃ સાર્ધત્રિંશતૈકૈકમાનુમાન્ ।

ક્ષેત્રં ગમ્યં મુહૂર્તેન વર્ધયેદ્વા જ્ઞયં નયેત્ ॥ ૧૬૧ ॥

મણ્ડલાનાં સત્રયશીતિશતેનૈવમનુક્રમાત્ ।

વર્ધિતં જ્ઞપિતં તાભ્યાં સૌમ્યયામ્યાયનાન્તયોઃ ॥ ૧૬૨ ॥

મુહૂર્તૈઃ પદ્મિરાક્રમ્યં ક્ષેત્ર સ્યાદેષ एव च ।

વાહ્યાન્તરમણ્ડલાભ્યા દર્શાંશો વૃદ્ધિહાનિભાક્ ॥૧૬૩॥ યુગ્મમ્ ॥

પ્રકાશપૃષ્ઠલગ્નસ્યાન્ધસ્યેવ તમસોઽપ્યથ ।

આકૃતિશ્ચિન્ત્યતે માન્વોઃ સર્વાન્તમણ્ડલસ્થયોઃ ॥ ૧૬૪ ॥

૪૨જીયુક્તિની વ્યક્તિ મુહૂર્તગતિ વિચારીને કરવી કેમકે તેનું જેમ દુગ્ધોચરની સાથે સામ્ય છે, તેવું જ દક્ષપથ અને તાપક્ષેત્રની સાથે સામ્ય છે કહ્યું છે કે (૧) ઉદય અને અસ્ત વચ્ચેનું અન્તર, (૨) પ્રકાશક્ષેત્ર અને (૩) તાપક્ષેત્ર આ ત્રણે એકાર્થવાચી છે ૧૫૭-૧૫૮

તાપક્ષેત્રની જેમ પ્રકાશની આ પહોળાઈ અનવસ્થિત-અનિશ્ચિત છે, કેમકે દક્ષિણાયનમાં તે ઘટે છે અને ઉત્તરાયણમાં વધે છે, એક મુહૂર્તના બે એકસાગમાં જેટલું ક્ષેત્ર ઓળગાય તેટલી ઉત્તરાયણમાં વૃદ્ધિ અને દક્ષિણાયનમાં હાનિ પ્રત્યેક મહાયે થાય છે, તેથી સાડીત્રીશ મહાયે એકેકે સૂર્ય એક મુહૂર્તમાં ગમન કરી નકાય જેટલું ક્ષેત્ર વધારી ઘટાડી શકે છે, અને તેથી અનુક્રમે એકસો ત્રાશી મહાયમાં કૃત્રિને ઉત્તરાયણ અથવા દક્ષિણાયનને ઝેડે જેટ સૂર્યોએ જેટલું ક્ષેત્ર વધાર્યું કે ઘટાડ્યું હોય તે ૧૧ મુહૂર્તમાં ગમન કરી શકાય જેટલું જ હોય છે, કેમકે બહારના અને અંદરના જેમ જેટ મહાયમાં પ્રાપ્તે એક દશાશ વૃદ્ધિ કે હાનિ થાય છે ૧૫૯-૧૬૩

હવે બેજી સૂર્ય સર્વથી અંદરના મહાયમાં હોય છે ત્યારે, અંધની જેમ પ્રકાશની પાછળ લાગેલા અંધકારની આકૃતિ વિષે વિચાર કરીએ ૧૬૪

અસ્યાપ્યાકૃતિરૂર્ધ્વાસ્યનાલિકાપુષ્પસંસ્થિતા ।

તાપચેત્રવદાયામમાન ચાસ્યાપ્યવસ્થિતમ્ ॥ ૧૬૫ ॥

અસ્ત ગતે દિનપતૌ મેરોરપિ ગુહાદિપુ ।

ધ્વાન્તોપલબ્ધેરાયામ. તમસોઽપિ પ્રકાશવત્ ॥ ૧૬૬ ॥

વિષ્કમ્ભો મેરુસંલગ્ને સ્યાદેવં ધ્વાન્તચોલકે ।

મન્દરાદ્રિપરિચેપદશાંશે દ્વિગુણીકૃતે ॥ ૧૬૭ ॥

પદ્યોજનસહસ્રાણિ ચતુર્વિંશ શતત્રયમ્ ।

દશભાગીકૃતસ્યૈકયોજનસ્ય લવાશ્ચ પદ્ ॥ ૧૬૮ ॥

લવણામ્ભોધિદિશિ તુ વિષ્કમ્ભઃ તમસો ભવેત્ ।

અન્તર્મગ્ડલપરિધેઃ દશાંશે દ્વિગુણીકૃતે ॥ ૧૬૯ ॥

સ ષાયમ્ । યોજનાનાં સહસ્રાસ્રિપદિઃ સપ્તદશાધિકા ।

અષ્ટચત્વાર્શિદંશા. ષષ્ટિજા. તત્ર મગ્ડલે ॥ ૧૭૦ ॥

સર્વબાહ્યમગ્ડલ તુ પ્રાપ્તયોસ્પ્ષારોચિપો ।

તાપાન્ધકારયો પ્રાગ્વત્ સંસ્થાનાદિનિરૂપણમ્ ॥ ૧૭૧ ॥

इति कर्कसक्रान्तौ आतपचेत्रतम चैत्रयोः स्वरूपम् ॥

એની પણ આકૃતિ ઉર્ધ્વમુખી નાળવાળા પુષ્પ જેવી છે, એની લબાઇતુ પ્રમાણ પણ તાપચેત્રની લબાઇ જેટલુંજ છે દિનપતિ સૂર્ય અરત પામે છે ત્યારે મેરૂની શુદ્ધ આદિકમા પણ અધકાર છવાઇ જતો હોવાથી એ અધકારની લબાઇ પણ પ્રકાશની લબાઇ જેટલી જ છે ૧૬૫-૧૬૬

હવે એનો વિષ્કમ્બ એટલે એની પહોળાઈ મેરૂની આગળ મેરૂના પરિધિના બે દશાશ જેટલી છે એટલે કે છ હજાર ત્રણસો ચોવીસ પૂર્ણાંક ને છ દશાશ યોજન છે, જ્યારે લવણ સમુદ્ર તરફ સર્વાવ્યન્તર મડળના પરિધિના બે દશાશ જેટલી છે એટલે કે ત્રેસઠ હજાર અને સત્તરપૂર્ણાંક આઠ દશાશ યોજન છે ૧૬૭-૧૭૦

આ પ્રમાણે કર્ક સંક્રાંતિમા (સૂર્યના) આતપ ચેત્રતુ અને અધકાર ચેત્રતુ સ્વરૂપ કહ્યું

હવે જ્યારે બેઝિ સૂર્યો સર્વથી બહારના મડળમા આવે છે ત્યારે તાપ અને અધકારના આકાર આદિકતુ સ્વરૂપ તો પૂર્વવત સમજવું ફક્ત સમુદ્ર તરફની પહોળાઈમા ફેર છે એ પહોળાઈ સર્વમાઘ મડળના પરિધિના બે દશાશ જેટલી એટલે કે ત્રેસઠ હજાર છ સો ને

કિન્ત્વબિધિદિશિ વિષ્કમ્ભે વિશેષોઽસ્તિ ભવેત્સ ચ ।

વાહ્યમગ્ગલપરિધેઃ દશાંશે દ્વિગુણીકૃતે ॥ ૧૭૨ ॥

સ્યુઃ ત્રિપટિ. સહસ્રાણિ સત્રિપટિશ્ચ પદશતી ।

તદ્દશાંશે ત્રિગુણિતે ધ્વાન્તવ્યાસોઽપ્યસૌ તદા ॥ ૧૭૩ ॥

સહસ્રાઃ પંચનવતિશ્ચત્વાર્યેવ શતાનિ ચ ।

ચતુર્નવતિયુક્તાનિ ત્રિંશદંશાશ્ચ ષટ્ટિજાઃ ॥ ૧૭૪ ॥ વિશેષકમ્ ॥

વાહ્યાન્તર્મળલસ્થાર્કતાપચેત્રાનુસારતઃ ।

વૃદ્ધિહાનિવ્યતીહારઃ પ્રકાશતમસોર્ભવેત્ ॥ ૧૭૫ ॥

સામીપ્યાત્ દીપ્રતેજસ્વાત્ સર્વાન્તર્મળલેઽર્કયોઃ ।

દિનાતપચેત્ત્વૃદ્ધિર્ધર્મસ્તીવસ્તમોઽલ્પતા ॥ ૧૭૬ ॥

મન્દતેજસ્તયા દૂરતયા ચ વાહ્યમગ્ગલે ।

નિશાતમઃચેત્રવૃદ્ધિસ્તાપચેલાલ્પતા હિમમ્ ॥ ૧૭૭ ॥

યત્તુ જન્મ્વૃદ્ધીપપ્રજ્ઞાપ્તિસૂત્રે સર્વાન્તર્મળલસ્થે રવૌ સમુદ્રાદિશિ
તાપચેત્રવિષ્કમ્ભઃ ચતુર્નવતિઃ યોજનસહસ્રાણિ અષ્ટૌ શતાનિ અષ્ટ-
પષ્ટ્યધિકાનિ ચતુરશ્ચ દશભાગાન્ યોજનસ્ય ઉક્તઃ તથા ધ્વાન્તાવિ-
ષ્કમ્ભશ્ચ ત્રિપટિ. યોજનસહસ્રાણિ દ્વે ચ પચચત્વારિશદધિકે યોજનશતે

ત્રેસઠ યોજન છે તે વખતે એજ પરિધિના ત્રણ દશાંશ જેટલો એટલે કે ૫ થાણુ હજાર ચાર
સો ચોરાણુ પૂર્ણાંક એક દ્વિતીયાશ યોજન જેટલો અન્ધકારનો વ્યાસ હોય છે ૧૭૧-૧૭૪

બહારના અને અંદરના મહગ્ગમા રહેલા સૂર્યના તાપક્ષેત્રને અનુસારે પ્રકાશ અને
અધકારની વૃદ્ધિ હાનિ થાય છે સર્વથી અંદરના મહગ્ગમા આવે ત્યારે જેટ સૂર્યો નજીક અને
તીવ્ર તેજવાળા હોવાથી દિવસના પ્રમાણની તથા આતપક્ષેત્રની વૃદ્ધિ થાય છે તેથી તીવ્ર તાપ
લાગે છે અને અન્ધકાર અલ્પ રહે છે વળી જેટ સૂર્યો સર્વજાણી મહગ્ગમા હોય છે ત્યારે તેઓ
દૂર અને મંદતેજવાળા હોવાથી રાત્રીની અને અધકારના ક્ષેત્રની વૃદ્ધિ થાય છે, તાપક્ષેત્ર
સ્વલ્પ થાય છે અને હિમ પડે છે ૧૭૫-૧૭૭

વળી જમ્બુદ્વીપ પ્રજ્ઞાપ્તિ સૂત્રમા, સર્વથી અંદરના મહગ્ગમા સૂર્ય હોય છે ત્યારે સમુદ્ર-
તરફ તાપક્ષેત્રની પહોળાઈ ચોરાણુ હજાર આઠસો અડસઠ પૂર્ણાંક ચાર દશાંશ યોજનની જે

પદ્મ ચ દશભાગા યોજનસ્યાયમેવ ચ સર્વવાહ્યમણ્ડલસ્થે રવૌ તાપચેત્ર
ધ્વાન્તચેત્રયોઃ વિપર્યયેણ વિષ્કમ્ભ ઉક્ત સ તુ જમ્બૂદ્વીપપરિધેરેવ
દશાંશદ્વયત્રયકલ્પનયા ઇતિ વ્યામોહો ન વિધેયઃ । યત્તુ તત્ર સર્વાન્તર્મણ્ડલે
ઉભયતઃ સમુદિતં દ્વીપસમ્બન્ધિ પૃથ્વિધિક યોજનશતત્રય ન્યૂનતયા ન
વિવચિતં યચ્ચ સર્વવાહ્યમણ્ડલે ઉભયતઃ સમુદિતાનિ સમુદ્રસમ્બન્ધીનિ
પૃથ્વિધિકાનિ પદ્મયોજનશતાનિ અધિકતયા ન વિવચિતાનિ તત્ર અવિ-
વચ્ચૈવ ઘીજમ્ । ઇત્યાદિક અર્થતઃ ઉપાધ્યાયશ્રીશાન્તિચન્દ્રોપજ્ઞજમ્બૂદ્વીપ-
પ્રજ્ઞસિદ્ધત્તેઃ અવસેયમ્ ॥

તાપચેત્રસ્ય ચ વ્યાસો યાવાન્ સ્યાદ્યત્ર મણ્ડલે ।

કરપ્રસારસ્તસ્યાદ્દેં પૂર્વતોઽપરતોઽપિ ચ ॥ ૧૭૮ ॥

મેરોર્દિશિ તુ મેર્વર્દ્ધં યાવત્તેજઃ પ્રસર્પતિ ।

પાથોધિદિશિ પાથોધે પદ્મભાગ યાવદર્કયોઃ ॥ ૧૭૯ ॥

કરપ્રસાર ઊર્ધ્વં તુ યોજનાનાં શત મતઃ ।

યત્તાપયત યતાવદૂર્ધ્વં નિજવિમાનતઃ ॥ ૧૮૦ ॥

કહી છે, તથા અધિકારની પહોળાઇ ત્રેસઠ હજાર બસો પીસ્તાળીશ પૂર્વાક છ દશાંશ યોજન
ની જે કહી છે, અને તેથી ઉલટી રીતે તેટલીજ સર્વથી બહારના મહાગા સૂર્ય હોતે છતે
તાપચેત્રની તથા અન્ધકારચેત્રની પહોળાઇ જે કહેલી છે—તે જમ્બૂદ્વીપની પરિધિના જે દશાંશ
તથા ત્રણ દશાંશની કંપનાથી કહેલી છે માટે તે સબધમાં મુશ્કેલી નહિ વળી ત્યાં સર્વથી
અદરના મહાગા જેઉં તરફના મળીને દ્વીપ સબધી ત્રણસો સાઠ યોજન ન્યૂન નથી કહ્યા
તેમજ સર્વથી બહારના મહાગા જેઉં બાબુના મળીને સમુદ્ર સબધી છ સો સાઠ યોજન
અધિક નથી કહ્યા—તેમાં અવિવક્ષા જ કારણ સમજવું

આ હકીકત ઉપાધ્યાય શ્રી શાન્તિચન્દ્રે કરેલી જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞિતની ટીકામાં કહેલી છે
ત્યાથી બાણી લેવી

જે મહાગા તાપચેત્રનો જેટલો વ્યાસ હોય તેથી અર્ધ અર્ધ પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં
સૂર્યના કિરણોનો પ્રસાર હોય ૧૭૮

જેઉં સૂર્યોત્તુ તેજ મેરૂ તરફ મેરૂના અર્ધભાગ સુધી ફેલાય છે, અને સમુદ્ર તરફ સમુદ્રના
છઠ્ઠા ભાગ સુધી વિસ્તરે ॥ ૧૭૯

જેઉં સૂર્યોના કિરણો ઉપર એક સો યોજન સુધી પહોંચે છે એઓ પોતાના વિમાનથી
ઉચે તેટલું ક્ષેત્ર તપાવી શકે છે ૧૮૦

શતેષ્વઘ્તાસુ સૂર્યાભ્યામધસ્તાત્ સમમૂતલમ્ ।

સહસ્રં ચ યોજનાનામધોગ્રામાસ્તતોઽપ્યધ ॥ ૧૮૧ ॥

તાંશ્ચ યાવત્તાપયત. પ્રસરન્તિ કરાસ્તતઃ ।

વિવસ્વતોર્યોજનાનામઘ્તાદશ શતાન્યધ. ॥ ૧૮૨ ॥

સપ્તચત્વારિંશદથ સહસ્રાણિ શતદ્વયમ્ ।

ત્રિપદિશ્ચ યોજનાનાં પદ્યદશા એકવિંશતિઃ ॥ ૧૮૩ ॥

કરપ્રસાર ઘતાવાન્ સર્વાન્તર્મણ્ડલેર્કયોઃ ।

પૂર્વતોઽપરતશ્ચાથ દક્ષિણોત્તરયોઃ બ્રુવે ॥ ૧૮૪ ॥

ત્રયચ્ચિંશત્ સહસ્રાણિ ત્રયચ્ચિંશ શતત્રયમ્ ।

યોજનત્રયશયુક્ વાદ્ધૌ દ્વીપેઽશીતિયુતં શતમ્ ॥ ૧૮૫ ॥

સહસ્રાણિ પચ્ચત્વારિંશત્સ્વર્ગિગિરેર્દિશિ ।

સાશીતિયોજનશતોનાન્યથાબ્ધેર્દિશિ બ્રુવે ॥ ૧૮૬ ॥

સર્વવાદ્યમણ્ડલે તુ ચરતોરુષ્ણરોચિષોઃ ।

કરપ્રસાર. ઘતાવાન્ સ્યાત્ પૂર્વાપરયોર્દિશોઃ ॥ ૧૮૭ ॥

એકત્રિંશત્સહસ્રાણિ શતાન્યદ્ધૌ તથોપરિ ।

એકત્રિંશદ્યોજનાનિ ત્રિંશદશાશ્ચ ષષ્ટિજાઃ ॥ ૧૮૮ ॥

જેઠ સૂર્યોથી આઠસો યોજન નીચે સમ પૃથ્વીતળ છે અને એથી પણ એક હજાર યોજન જેટલા નીચાણમાં ‘ અધોગ્રામ ’ આવેલા છે, ત્યાં સુધી જેઠ સૂર્યોના તાપના કિરણો પ્રસરે છે એટલે એમ થયું કે જેઠ સૂર્યોના કિરણો નીચે અઠારસો યોજન સુધી પ્રસરે છે ૧૮૧-૧૮૨

સર્વથી અદરના મહાગ્રામ રહેલા જેઠ સૂર્યોના કિરણોના વિસ્તાર પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં સડતાલીશ હજાર બસો ત્રેસઠ પૂર્ણાંક ને સાત વીશાથ યોજન જેટલો છે, જ્યારે ઉત્તર અને દક્ષિણમાં મેરૂપર્વત તરફ ચુમાળીશ હજાર આઠસો ને વીશ યોજન, અને સમુદ્ર તરફ તેત્રીશ હજાર ત્રણસો તેત્રીશ પૂર્ણાંક ને એક તૃતીયાથ યોજન સુધી સમુદ્રમાં તથા એક સો ને એ રી યોજન દ્વીપમાં છે ૧૮૩-૧૮૬

સર્વથી બહારના મહાગ્રામ જ્યારે એ જેઠ સૂર્યો વિચરતા હોય છે ત્યારે એઓના કિરણોના વિસ્તાર પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં એકત્રીશ હજાર આઠસો એકત્રીશ પૂર્ણાંક ને એક દિતી

મેરોર્દિશિ યોજનાનાં વાર્દ્ધે ત્રિંશ શતત્રયમ્ ।

દ્વીપે ચ પચચત્વારિંશત્સહસ્રાસ્તતઃ પરમ્ ॥ ૧૮૯ ॥

ત્રયત્રિંશત્સહસ્રાણિ સત્રયશ્ચ યોજનત્રયમ્ ।

કરપ્રસારો ભાન્વો સ્યાલ્લવણાબ્ધૌ શિલાદિશિ ॥ ૧૯૦ ॥

ઊર્ધ્વં તુ યોજનશતં તુલ્ય સર્વત્ર પૂર્વવત્ ।

અષ્ટાદશ યોજનાનાં શતાન્યથસ્તથૈવ ચ ॥ ૧૯૧ ॥

इति क्षेत्रविभागेन दिनरात्रिमानप्ररूपणा तत्प्रसंगादातपतमःसस्था-
नादिप्ररूपणा च ॥

કૃતા જેત્રવિભાગેન દિનરાત્રિપ્રરૂપણા ।

પરિષ્કેપમિતિ વ્રૂમ સામ્પ્રતં પ્રતિમણ્ડલમ્ ॥ ૧૯૨ ॥

વગાહ્યોભયતો દ્વીપે સર્વાન્તર્મણ્ડલ સ્થિતમ્ ॥

સાશીતિયોજનશતમ્ દ્વિષ્ણ કાર્યમિદ તતઃ ॥ ૧૯૩ ॥

સષ્ટિયોજનશતત્રયં જાતમિદ પુનઃ ।

દ્વીપવ્યાસાલ્લક્ષરૂપાદિશોધ્યતે તતઃ સ્થિતમ્ ॥ ૧૯૪ ॥

વિષ્કમ્ભાયામતો નૂનં સર્વાભ્યન્તરમણ્ડલમ્ ।

સહસ્રા નવનવતિશ્ચત્વારિશા ચ ષડ્શતી ॥ ૧૯૫ ॥

યાશ યોજન છે અને મેર તરફ, સમુદ્રમા ત્રણસો ને ત્રીશ યોજન અને દ્વીપમા પીસતાળીશ હજાર યોજન છે લવણ સમુદ્રમા શિખા તરફ તેત્રાશ હજાર ને ત્રણ પૂર્ણાંક ને એક તૃતીયાશ યોજન પર્યાન્ત છે વળી ઉંચે એક સો યોજન અને નીચે અઠારસો યોજન પર્યાન્ત વિસ્તાર છે ૧૮૭-૧૯૧

આ પ્રમાણે દેવવિભાગવડે દિવસ અને રાત્રીના પ્રમાણની પ્રરૂપણા કરી એના પ્રસંગથી વળી તાપ અને અધકારના આકાર આદિકની પ્રરૂપણા પણ કરી

હવે દરેક મહળે એનો પરિક્ષેપ (પરિધિ) કેટલો હોય તે કહે છે—૧૯૨

સર્વથી અદરતુ મહળ દ્વીપમા ઉભયત એકસો એ શી યોજન અવગાહીને રહેલુ છે એ રકમને બમણી કરે ત્રણસો સાઠ યોજન આવ્યા આ રકમ દ્વીપનો વિસ્તાર જે એક લાખ યોજન છે તેમાથી બાદ કરે એટલે નવાણુ હજાર છસો ને આલીશ યોજન આવ્યા

પરિધિસ્તુ યથામ્નાયમસ્ય લક્ષત્રયં યુતમ્ ।

સહસ્રૈઃ પચદશભિઃ નવાશીતિશ્ચ સાધિકા ॥ ૧૯૬ ॥

સપટ્ટિયોજનશતત્રય યત્પ્રાગપ્રાકૃતમ્ ।

તસ્ય વા પરિધિઃ કાર્યઃ પૃથગીદ્દિધસ્તુ સ ॥ ૧૯૭ ॥

ષ્ઠાદશ શતાન્યષ્ટત્રિશાન્યેનં વિશોધયેત્ ।

જમ્બૂદ્વીપસ્ય પરિધેઃ સ્યાદપ્યેવ યથોદિતઃ ॥ ૧૯૮ ॥

અથૈકતઃ સ્થિતઃ સર્વાન્તરાનન્તરમણ્ડલમ્ ।

અષ્ટચત્વાર્શદશાન્ સર્વાન્તર્મણ્ડલાત્મકાન્ ॥ ૧૯૯ ॥

દ્વે યોજને ચ ત્યક્ત્વાર્વાક્ પરતોઽપ્યેવમેવ તત્ ।

एवं पंचत्रिंशदंશ भवेद्योजनपंचकम् ॥ ૨૦૦ ॥

તતોઽર્કયુગ્માન્તરવદ્વર્ધન્તે પ્રતિમણ્ડલમ્ ।

યોજનાનિ પચ પચત્રિંશદશાશ્ચ વિસ્તૃતૌ ॥ ૨૦૧ ॥

તતસ્તેષાં પરિક્ષેપા જ્ઞેયા વ્યાસાનુસારતઃ ।

સ પચત્રિંશદશસ્ય યોજનપંચકસ્ય વા ॥ ૨૦૨ ॥

પરિક્ષેપઃ પૃથક્કાર્યઃ ર્દૃઢમૂપઃ સ જાયતે ।

સાધિકાષ્ટાત્રિંશદંશયુક્ સપ્તદશયોજની ॥ ૨૦૩ ॥ યુગ્મમ્ ॥

એ સર્વથી અ દરના મ ડગની હ બાઇ પહોળાઇ આવી અર્થાત્ વચ્ચેનુ અ તર આબુ એ પરથી એનો પરિધિ ત્રણ લાખ પદર હજાર ને નેવાશી યોજન એટલો થાય છે ૧૯૩-૧૯૬

અથવા આમ પણ થાય — પૂર્વોક્ત ત્રણસો ને સાઠ યોજનનો જૂદો પરિધિ કાઢો એ અભ્યારસો ને આડત્રીશ યોજન આવશે. એને જમ્બૂદ્વીપના પરિધિમાથી બાઠ કરો એટલે પણ ઉપયુક્ત પરિધિ આવે છે ૧૯૭-૧૯૮

હવે એક તરફથી, સર્વથી અ દરના મ ડગની પાસેનુ મ ડગ પૂર્વપશ્ચિમ, સર્વથી અ દરના મ ડગના બે યોજન અને અડતાળીશ અશો છેડીને રહેણ છે જેથી બે બાજુના મળીને પાચ યોજન અને પાત્રીશ અશો થાય બન્ને સૂર્યોના અતરની પેઠે દરેક મ ડગે પાચ યોજન ને પાત્રીશ અશો વિસ્તારઆ વધે છે એનો પરિક્ષેપ (ઘેરાવો) પણ વ્યાપ્તને અનુસારે કાઢવો અથવા પાચ યોજન ને પાત્રીશ અશોવાળા વ્યાસનો જ પરિક્ષેપ જૂદો કાઢો તે સત્તર યોજન અને આડત્રીશ અશો લગભગ આવશે, પણ વ્યવહારથી એને સ પૂર્ણ અદાર

અષ્ટાદશ યોજનાનિ પરન્તુ વ્યવહારતઃ ।

સપૂર્ણાનિ વિવદ્યન્તે તતોઽષ્ટાદશયોજનામ્ ॥ ૨૦૪ ॥

પ્રાચ્યપ્રાચ્યમમણ્ડલસ્ય પરિક્ષેપે નિયોજયેત્ ।

તતોઽધ્યાધ્યમમણ્ડલસ્ય પરિક્ષેપમિતિર્ભવેત્ ॥ ૨૦૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥

एव वृद्धिः परिक्षेपे यावच्चरममण्डलम् ।

ततो यथावृद्धिहानिरासर्वान्तरमण्डलम् ॥ २०६ ॥

एवं च परिधिः सर्वान्तरानन्तरमण्डले ।

लक्षत्रय पंचदशसहस्राः सप्तयुक्शतम् ॥ २०७ ॥

तार्तीयिके मण्डले च सर्वाभ्यन्तरमण्डલાत् ।

લક્ષાસ્તિત્સઃ પંચદશ સહસ્રાસ્તત્વયુક્શતમ્ ॥ ૨૦૮ ॥

લક્ષાસ્તિત્સોઽષ્ટાદશૈવ સહસ્રાશ્ચિશતી તથા ।

યુક્તોનૈઃ પંચદશભિઃ સર્વાન્ત્યે પરિધિર્ભવેત્ ॥ ૨૦૯ ॥

તથાહુઃ શ્રીમલયગિરિપાદાઃ ચેલવિચારબૃહદ્વૃત્તૌ ॥ એવ મણ્ડલે મ-
ણ્ડલે આયામવિલ્કન્મયોઃ પંચ પચ યોજનાનિ પચત્રિશદેકપટ્ટિભાગાધિ-

યોજન કહેવાય આ અઢાર યોજનને પૂર્વપૂર્વના મહળના પરિધિમા લોગવતા જવાથી આગળ-આગળના મહળના પરિધિનુ માપ આવે છે એવી રીતે છેક છેલ્લા મહળ સુધી કયા જવાથી પરિક્ષેપ વધતો જશે અહીં જેમ વૃદ્ધિ થતી જશે તેમ સર્વથી અઢરના મહળ પર્યન્ત પાછા આવતા હાનિ થતી જશે ૧૯૯-૨૦૬

એ ગણત્રીએ, સર્વથી અઢરના મહળ પછીના મહળનો પરિધિ ત્રણ લાખ પઢર હજાર એકસો ને સાત યોજન આવશે, સર્વથી અઢરના મહળથી ત્રીજા મહળનો પરિધિ ત્રણ લાખ પઢર હજાર એકસો ને પચીશ યોજન આવશે અને સર્વથી છે લા મહળનો પરિધિ ત્રણ લાખ અઢાર હજાર ત્રણસો ને લગભગ પઢર યોજન આવશે ૨ ૭-૨૦૯

આ સઘ ધમા શ્રી મલયગિરિ આચાર્ય 'ક્ષેત્ર વિચાર' અન્યની મોટી લીકામા કહે કે કે —

એવી રીતે પ્રત્યેક મહળે, મહળના વિસ્તારમા પાચ યોજન અને પાત્રીશ અંશ અથવા મહળના પરિધિમા અઢાર યોજન વધારતા વધારતા આ સુધી પહોચવુ કે મહળનો વિસ્તાર એક લાખ છસો ને સાઠ યોજન આવે અથવા એ મહળનો પરિવિ ત્રણ લાખ અઢાર હજાર ત્રણસો ને લગભગ પઢર યોજન આવે અહિં પ્રત્યેક પરિધિએ અઢાર વધારતા જવાથી

કાનિ પરિરયે અષ્ટાદશ અષ્ટાદશ યોજનાનિ પરિવર્ધયતા તાવદ્વક્તવ્ય યાવ-
ત્સર્વવાદ્યમગ્ડલં એક યોજનશતસહસ્રં પદશતાનિ પૃથ્વીધિકાનિ આયામવિ-
ષ્કમ્ભાભ્યાં ત્રીણિ યોજનશતસહસ્રાણિ અષ્ટાદશસહસ્રાણિ ત્રીણિ શતાનિ
પચદશોત્તરાણિ કિંચિદૂનાનિ પરિરયે ઇતિ । અત્ર ચ યદ્યપિ પ્રતિપરિરિપે
અષ્ટાદશઅષ્ટાદશવૃદ્ધૌ ત્ર્યશીત્યધિકશતસ્ય અષ્ટાદશભિઃ ગુણને ચતુ-
ર્નવત્યધિકાનિ દ્વાત્રિંશચ્છતાનિ ભવન્તિ એતેષાં ચ સૈકોનનવાતિપંચદશ-
સહસ્રાધિકલક્ષત્રયરૂપપ્રથમમગ્ડલપરિરિપેણ સહ યોગે સર્વવાદ્યમગ્ડલ-
પરિરયઃ તિલ્લો લક્ષા અષ્ટાદશ સહસ્રા ત્રિશતી ત્ર્યશીત્યુત્તરા ભવન્તિ ।
પરન્તુ પ્રાગુક્તાનિ સસદશયોજનાનિ સાધિકયોજનસત્કાષ્ટાત્રિશદેકભા-
ગાધિકાનિ પ્રતિપરિરયવૃદ્ધિરિતિ વિભાવ્યૈવ ન્યૂનપંચદશાધિકશતત્રયયુ-
ક્તાષ્ટાદશસહસ્રાધિકલક્ષત્રયરૂપઃ સર્વવાદ્યમગ્ડલપરિરિધિઃ ઉક્તઃ ઇતિ
સમ્ભાવ્યતે । યદ્યપિ અત્રાપિ ઉપરિતન શતત્રયં ચતુર્દશોત્તરમેવ ભવતિ
તથાપિ ઉપરિતનાનાં અષ્ટત્રિંશતો ભાગાનાં સાધિકત્વાત્ ન્યૂનાનિ પંચ-
દશૈવ વિવચ્ચિતાનિ ઇતિ સમ્યગ્વિભાવનીય ગણિતજ્ઞૈઃ ॥

एवं कृता मग्डलानां परिच्छेपप्ररूपणा ।

गतिं प्रतिमुहूर्तं च ब्रूमहे प्रतिमग्डलम् ॥ २१० ॥

એકસો ને ત્રાશીને અઢારે શુભવાથી બત્રીશસો ને ચોરાણુ આવે છે અને એ રકમ પ્રથમ મહળના પરિધિની ત્રણ લાખ પદર હબાર ને નેવાશીવાળી રકમમા લેખવવાથી સર્વથી બહારના મહળનો પરિધિ ત્રણ લાખ અઢાર હબાર ત્રણસો ને ત્રાશી યોજન બેટલો થાય છે પણ સત્તર યોજન ને આઠત્રીશ અશો વાળી રકમ પછી અઢાર યોજન ગણી છે એને હીધે જ આટલો વધારો પરિધિમા આવ્યો છે પણ એ ૧૭ યોજન ને ૩૮ અશ જ પરિધિમા વધારતા જઈએ તો તો સર્વથી બહારના મહળનો પરિધિ ત્રણ લાખ અઢાર હબાર ત્રણસો ને લગભગ પદર યોજન જ આવે અહિ પણ ઉપર તો ત્રણસો ને ચૌદ યોજન થાય છે તો પણ તેની ઉપર આઠત્રીશ અશો અધિક હોવાથી ત્રણસો ને લગભગ પદર કહ્યો છે -એમ ગણિત જ્ઞોએ સમ્યગ્ રીતે વિચારી લેવુ

એવી રીતે સૂર્યના પ્રત્યેક મહળના પરિધિની પ્રરૂપણા કરી હવે એ પ્રત્યેક મહળે સૂર્યની પ્રત્યેક મુહૂર્ત ગતિ વિષે કહીએ છીએ —૨૧૦

एकैक मण्डलं ह्येकमार्तण्डेन समाप्यते ।

દ્વાભ્યાં કિલાહોરાત્રાભ્યાં મુહૂર્તાઃ પષ્ટિરેતયોઃ ॥ ૨૧૧ ॥

ततः पष्ट्या विभज्यन्ते परिचेपाः स्वकस्वकाः ।

एवं सर्वमण्डलानां मुहूर्त्तगतिराप्यते ॥ ૨૧૨ ॥

एवं च संक्रम्य चरतः सूर्यो सर्वान्तर्मण्डले यदा ।

તદા પ્રત્યેકમેકૈકમુહૂર્તેઽસૌ ગતિસ્તયોઃ ॥ ૨૧૩ ॥

नून पंच सहस्राणि योजनानां शतद्वयम् ।

एकपंचाशमेकोनत्रिंशदंशाश्च पण्डिताः ॥ ૨૧૪ ॥ યુગમ્ ॥

द्वितीयादिमण्डलेष्वप्येव परिरयैः स्वकैः ।

મુહૂર્તગતિરાનેયા પષ્ટ્યા ભક્તૈર્વિવસ્વતોઃ ॥ ૨૧૫ ॥

यद्वा प्रतिपरिचेपं योक्ताष्टादशयोजनी ।

વૃદ્ધિઃ પષ્ટ્યા વિભક્તુ તામૂર્ધ્વાધસ્તદ્વયં ન્યસેત્ ॥ ૨૧૬ ॥

राशिः पष्टेन दत्तेशं तत्राष्टादशलक्षण ।

તતોઽષ્ટાદશ પષ્ટિઘ્નાઃ સ્યુઃ સહસ્રમશીતિયુક્ ॥ ૨૧૭ ॥

तेषां षष्ट्या हृते भागे लब्धा अष्टादश स्फुटम् ।

एतावन्तः पण्डिताः किञ्चिदूनास्तु निश्चयात् ॥ ૨૧૮ ॥

એક સૂર્ય જે અહોરાત્રીમાં એક મહળ સમાપ્ત કરે છે અને જે અહોરાત્રીના સાઠ મુહૂર્તો છે તેથી તે તે મહળના પરિધિને સાઠ વડે ભાગીએ તો તે તે મહળે સૂર્યની મુહૂર્તગતિ આવે છે ૨૧૧-૨૧૨

એવી રીતે સર્વથી અદરના મહળમાં સહસ્રીને જ્યારે બેઠ સૂર્યો ગમન કરે છે ત્યારે પ્રત્યેક મહળે એક મુહૂર્તમાં એઓની ગતિ પરપરૂં યોજન જેટલી થાય છે ૨૧૩-૨૧૪

એવી રીતે દ્વિતીયાદિક મહળોમાં પણ તે તે મહળના પરિધિને સાઠે ભાગીને બેજ સૂર્યોનું મુહૂર્તગતિનું પ્રમાણ લાવવું ૨૧૫

અથવા પ્રત્યેક પરિધિએ જે અદાર યોજનની વૃદ્ધિ કહેલી છે તેને સાઠે ભાગવા રૂઠું આવશે. ૧૮ને ૬૦ વડે ભાગાય નહીં માટે, ૧૮ ને ૬૦ વડે શુદ્ધો એટલે ૧૦૮૦ અશ

પ્રાચ્યમણ્ડલમુદ્ધર્ત્તગતૌ ત્વિપ્યન્ત ઇત્યતઃ ।

યથોક્તં તત્પરિમાણં ભવેદેવં યથોત્તરમ્ ॥ ૨૧૯ ॥ યુગ્મમ્ ॥

પતદ્યામ્યાયને સૌમ્યાયને તુ પ્રતિમણ્ડલમ્ ।

અષ્ટાદશાંશાઃ ક્ષીયન્તે મુદ્ધર્ત્તીયગતૌ રવેઃ ॥ ૨૨૦ ॥

પદં ચ સર્વવાહ્યે યોજનાનાં પંચોત્તરં શતત્રયમ્ ।

સહસ્રાણિ પંચ પંચદશભાગાશ્ચ પટ્ટિજાઃ ॥ ૨૨૧ ॥

સર્વાન્તિમાર્વાચીને તુ ત્રિશતી ચતુરુત્તરા ।

સહસ્રાણિ પંચ સતપંચાશત્ પટ્ટિજાઃ લવાઃ ॥ ૨૨૨ ॥

મુદ્ધર્ત્તગતિરિત્યેવં વિવસ્વતોઃ નિરૂપિતા ।

અથ પ્રપંચ્યતે દટ્ટિપથપ્રાપ્તિપ્રરૂપણા ॥ ૨૨૩ ॥

મુદ્ધર્ત્તગતિરર્કસ્ય યા વિવક્ષિત મણ્ડલે ।

યદ્વ તસ્મિન્ દિનમાનં દ્વયમેતત્ પૃથગ્ ન્યસેત્ ॥ ૨૨૪ ॥

મુદ્ધર્ત્તગતિરેવાથ દિનમાનેન ગુણયતે ।

અર્કાર્કસ્ય તદૈકાહઃપ્રકાશ્યં ક્ષેત્રમાપ્યતે ॥ ૨૨૫ ॥

આબ્યા એને ૬૦ વઢે ભાગતા ૧૮ સાઠાશ આબ્યા આ રકમને પૂર્વના મઢળની મુદ્ધર્ત્ત-
ગતિમા ભેળવેા એમ કરવાથી એતુ થયેાક્રત પરિભાણ આવશે ઉત્તરોત્તર પ્રણ એમ જ
કરવુ ૨૧૬-૨૧૬

એવી રીતે દક્ષિણાયનમા સમજવુ

ઉત્તરાયણમા તો પ્રત્યેક મઢળે સૂર્યની મુદ્ધર્ત્તગતિમા અઢાર અથો ઘટતા બાય છે,
અને એવી રીતે સર્વથી બઢારના મ ઢળમા પાય હબર ત્રણસો પાય પૂર્ણાંક ૫૬૨ સાઠાશ
યોજન જેટલી સૂર્યની મુદ્ધર્ત્તગતિ આવે છે, અને સર્વથી બઢારના મ ઢળની અગાઉના મ ઢ-
ળમા એ મુદ્ધર્ત્તગતિ અઢાર સાઠાશ જોાથી જેટલે કે પાય હબર ત્રણસો ચાર પૂર્ણાંક સત્તાવન
સાઠાશ યોજન થાય છે ૨૨૦-૨૨૨

એવી રીતે બેજ સૂર્યોની મુદ્ધર્ત્તગતિ વિષે સમજણ આપી હવે એઓની દટ્ટિપથપ્રાપ્તિ
વિષે કહીએ છીએ ૨૨૩

વિવક્ષિત મ ઢળમા સૂર્યની જે મુદ્ધર્ત્તગતિ હોય તે રકમ એક બાલુ મૂકેા વળી તે મં-
ઢળમા જે દિનમાન હોય તે રકમ એક બાલુ મૂકેા બેજ રકમનો શુણાકાર કરેા જે આવે તે

યાવચ્ચૈકાહ પ્રકાશ્ય ચેત્રમેકત્રમણ્ડલે ।

તદર્ધેન મનુષ્યાણાં ભવેત્ દગ્ગોચરો રવિઃ ॥ ૨૨૬ ॥

અર્થ માત્ર' । યાવત્ત્વેત્ર દિનાર્ધેન માનુઃ ભાવયિતું હ્રમઃ ।

દૃશ્યતે તાવતઃ ચેત્રાત્ મણ્ડલેષ્વલિલેષ્વપિ ॥ ૨૨૭ ॥

યથા પચ સહસ્રાણિ યોજનાનાં શતદ્વયમ્ ।

એકપચાશમેકોનત્રિશદંશાશ્ચ પટ્ટિજાઃ ॥ ૨૨૮ ॥

મુહૂર્તગતિરેવા યા પ્રોક્તાઽભ્યન્તરમણ્ડલે ।

શુણ્યતે સા દિનાર્ધેન મુહૂર્તનવકાત્મના ॥ ૨૨૯ ॥

સપ્તચત્વારિંશદેવ સહસ્રાણિ શતદ્વયમ્ ।

ત્રિપટ્ટિશ્ચ યોજનાનાં પચ્ચશા એકવિંશતિઃ ॥ ૨૩૦ ॥

ઉદગચ્છન્નિયતઃ ચેત્રાત્ માનુરસ્તમયન્નપિ ।

દૃશ્યતે લોકૈઃ સર્વાભ્યન્તરમણ્ડલે ॥ ૨૩૧ ॥

તતશ્ચૈત્ત્વ દ્વિગુણિતમુદયાસ્તાન્તરં ભવેત્ ।

પ્રકાશચેત્રમપ્યેતાવદેવોભયતોઽન્વિતમ્ ॥ ૨૩૨ ॥

તથાહુઃ ।

એક સૂર્ય એક દિવસમા જેટલું ક્ષેત્ર પ્રકાશિત કરે છે તેનું પ્રમાણ સમજવું અને એક મહા-
સૂર્ય જેટલું ક્ષેત્ર એક દિવસમા પ્રકાશિત કરે છે તેથી અરધા ક્ષેત્ર જેટલા દૂર રહેલા મનુષ્યોને
સૂર્ય દૃષ્ટિગોચર થાય છે આનો બાવાર્થ એ કે અરધા દિવસમા સૂર્ય જેટલું ક્ષેત્ર પ્રકાશિત
કરે છે તેટલા ક્ષેત્રના લોકોને સૂર્ય તેટલા દૂરથી દૃષ્ટિગોચર થાય છે ૨૨૪-૨૨૭

જેમકે પાંચ હજાર ગસો એકાવન પૂર્ણાંક ઓગણત્રીશ સાઠાશ યોજન જેટલી જે અ-
રધા-મહામા રહેલા સૂર્યની મુહૂર્તગતિ કહેલી છે તેને અરધા દિવસવડે એટલે કે નવ મુહૂર્ત
વડે શુદ્ધો એટલે સહસ્રાલીશ હજાર ગસો ત્રેસઠ પૂર્ણાંક એકવીશ સાઠાશ યોજન આવશે
એટલા ક્ષેત્રમા રહેલા લોકોને એટલે દૂરથી સર્વથી અદરના મહામા ઉગતો તેમજ આથમતો
સૂર્ય દૃષ્ટિગોચર થાય છે-દેખાય છે વળી એ રહમને ગમણી કરેતા જે આવે એ ઉદય અને અસ્ત
વચ્ચેનું અન્તર સમજવું પ્રકાશક્ષેત્ર પણ એટલું જ-એટલા યોજન (ગમણું) સમજવું

૨૨૮-૨૩૨

રવિણો ઉદયત્યંતર ચઝણવદ્સહસ્ત પણસય છવિસા ।

બાયાલસદ્વિભાગા કક્કડસંકતિદિયહાંમિ ॥ ૨૩૩ ॥

એવ ચ સહસ્રૈ. સપ્તચત્વારિંશતા દ્વિતીયમણ્ડલે ।

સૈકોનાશીતિનાદ્દશ્યો યોજનાનાં શ્તેન ચ ॥ ૨૩૪ ॥

સપ્તપંચાશતા પદ્ધિભાગૈરેકસ્ય તસ્ય ચ ।

અંશૈરેકોનવિંશત્યા વિભક્તસ્યૈકપદ્ધિધા ॥ ૨૩૫ ॥

એવ ચ ત્ર્યશીતિ. યોજનાન્યશાઃ ત્રયોવિંશતિરેવ ચ ।

પદ્ધિભક્તયોજનસ્યૈકસ્ય પદ્ધિલવસ્ય ચ ॥ ૨૩૬ ॥

એકપદ્ધિવિભક્તસ્ય દ્વિચત્વારિંશદશકાઃ ।

હાનિરત્રેયમાઘ્યાત્ સ્યાત્ પુરો હાનો ધ્રુવોઽપ્યયમ્ ॥ ૨૩૭ ॥

કિં ચ સર્વાન્તર્મણ્ડલાત્તાર્તિયીક ચત્કિલ મણ્ડલમ્ ।

તદેવાધ્ય પ્રકલ્પ્યાગ્રે યેપુ યેપુ વિભાવ્યતે ॥ ૨૩૮ ॥

દ્વમ્માર્ગસ્તરણેસ્તત્ર તત્રૈકદ્વ્યાદિસંલ્ચયા ।

હત્વા પદ્ત્રિંશતં ભાગં ભાગાંસ્તાન્ યોજયેત્ ધ્રુવે ॥ ૨૩૯ ॥

તત્થ પૂર્વમણ્ડલદ્વમ્માર્ગપ્રાપ્તિસ્તેન વિવર્જિતા ।

ચરાંશો. દ્વકૂપથપ્રાપ્તિમાનં સ્યાદિષ્ટમણ્ડલે ॥ ૨૪૦ ॥

અન્યત્ર પણ કહ્યું છે કે કર્કસ કાન્તિના દિવસોમા સૂર્યના ઉદય અને અસ્ત વચ્ચેનું અન્તર ચોરાણું હબર પાચસો છબ્વીશ પૂર્ણાંક બેતાળીશ સાઠાશ યોજન બેટલુ છે ૨૩૩

બળી દ્વિતીય મહળમા એ સૂર્યનું ઉદય અને અસ્ત વચ્ચેનું અન્તર ૪૭૧૭૯ પૂર્ણ યોજન તથા ૫૭ સાઠાશ તથા તે ઉપર એક સાઠાશના $\frac{૧૬}{૬૬}$ છે એટલે કે લગભગ ૪૭૧૭૯ $\frac{૬૬}{૬૬}$ યોજન બેટલુ છે તે પરથી એમ સમજવાનું કે આઘ મહળની ગતિમાધી લગભગ ૮૩ $\frac{૩૩}{૬૬}$ યોજન બેટલી હાનિ થઈ આગળ પણ ઉત્તરોત્તર પ્રત્યેક મહળે એટલી જ હાનિ સમજવી એટલે એ આકાશ 'ધ્રુવ' સમજવો ૨૩૪-૨૩૭

બળી, સર્વથી અલગ્યન્તર મહળથી જે ત્રીજું મહળ છે તેને જ પહેલું કદપીને અગ્રે જેમા જેમા સૂર્યની દ્રષ્ટિપથ-પ્રાપ્તિ બાવવામા આવે તેમા $\frac{૩૬}{૬૬}$ આદિ રકમ 'ધ્રુવ' ની રકમમા ભેગવતા જવી ભેગવતા જે રકમ આવે તે રકમ પૂર્વમહળના દ્રષ્ટિપથની રકમમાથી બાદ કરતા જે આવે તે ઇચ્છિત મહળમા સૂર્યની દ્રષ્ટિપથ પ્રાપ્તિનું માન સમજવું ૨૩૮-૨૪૦

યથાન્તર્મણ્ડલાત્તાર્તિયીકે તરણિમણ્ડલે ।

પદત્રિશદેકેન ગુણ્યા સ્થિતો રાશિસ્તથૈવ સઃ ॥ ૨૪૧ ॥

તત્ પદત્રિશદેવૈતે ત્ર્યશીત્યુપરિવર્તિષુ ।

યોજિતા ભાગભાગેષુ જાતાસ્તે ચાષ્ટસસતિઃ ॥ ૨૪૨ ॥

एकपष्ट्या लवैश्चैकः षष्टिभागो भवेत् स च ।

योज्यते षष्टिभागेषु शेषाः सप्तदश स्थिताः ॥ ૨૪૩ ॥

एव च त्र्यशीतियोजनान्यंशा षष्टिजाता जिनैर्मताः ।

सप्तदशैकपष्ट्यंशा शोध्यराशिः भवत्यसौ ॥ ૨૪૪ ॥

अनेन राशिना हीने द्वितीयमण्डलाश्रिते ।

दृग्गोचरे तृतीये स्यात् मण्डले दृक्પથો રવેઃ ॥ ૨૪૫ ॥

एव च सहस्रैः सप्तचत्वारिंशता पणवर्ति श्रितैः ।

યોજનાનાં ષષ્ટિભાગૈઃ ત્રયચ્ચિંશન્મિતૈઃ તથા ॥ ૨૪૬ ॥

एकस्य षष्टिभागस्य विभक्तस्यैकषष्टिधा ।

भागद्वयेन चोष्णांशुः दृश्यः तृतीयमण्डले ॥ ૨૪૭ ॥

एवमुक्तप्रकारेण वह्निर्निष्क्रमतो રવે ।

દ્રક્પથપ્રાસિવિપયાત્ હીયતે પ્રતિમણ્ડલમ્ ॥ ૨૪૮ ॥

હાખલા તરીકે અભ્યન્તર મંડળથી ત્રીજી મંડળ તથા તેમા ઉપર કલા પ્રમાણે 'ધ્રુવ' ની ૨૪મમા ડુંક લેખવા. એટલે ધ્રુવની ૨૪મ લગભગ ૮૩^{૨૬}/_{૬૦} છે તેમા ડુંક લેખવાથી લગભગ ૮૩^{૨૬}/_{૬૦} થયા આ ૨૪મ 'શોધ્યરાશિ' થઈ (શોધ્યરાશિ એટલે બાદ કરવાની ૨૪મ) ૨૪૧-૨૪૪

એ ૨૪મ દ્વિતાય મંડળાશ્રિત રવિના દ્રષ્ટિપથની ૨૪મમાથી બાદ કરવાયા તૃતીય મંડળમા સૂર્યના દ્રષ્ટિપથનું માન આવે ૨૪૫

એટલે કે ૪૭૧.૭૯ પૂર્ણ ચોજન અને ૫૮ સાઠાશ જેટલી જે ૨૪મ આપણે દ્વિતીય મંડળાશ્રિત ચોક્કસ કરી ગયા છીએ તેમાથી ત્રણ ૮૩^{૨૬}/_{૬૦} ચોજન જેટલી શોધ્યરાશિ બાદ કરેા એટલે ૪૭૦.૯૬ પૂર્ણ ચોજન અને ૩૪ સાઠાશ (૪૭૦.૯૬^{૨૬}/_{૬૦} ^{૨૬}/_{૬૦}) આવશે આટલા ક્ષેત્રમા ત્રીજો મંડળે સૂર્ય દેખાય છે ૨૪૬-૨૪૭

એવી રીતે ઉક્ત પ્રકારે બહાર નીકળતા સૂર્યના દ્રષ્ટિપથપ્રાપ્તિના વિષયમાથી મંડળે

પૂર્વોક્તધ્રુવકાયુપપત્તિસ્તુ અત્ર ઉપાધ્યાયશ્રીશાન્તિચન્દ્રોપજ્ઞજમ્વૂદ્ધી-
પપ્રજ્ઞસિસૂત્રવૃત્તેઃ શ્રવસેયા । ગ્રન્થગૌરવમયાત્ ન અત્ર ઉચ્યતે । ઇતિ જ્ઞેયમ્ ॥

યદ્વા પચયોજનસહસ્રા. પચોત્તરં શતત્રયમ્ ।

પષ્ટિભાગાઃ પંચદશ મુહૂર્તગતિરત્ર હિ ॥ ૨૫૨ ॥

પપમુહૂર્ત્તાત્મના ચૈષા દિવસાર્ધેન ગુણયતે ।

તતોઽપ્યેતત્ દૃક્પ્રાપ્તિમાન સર્વાન્ત્યમણ્ડલે ॥ ૨૫૩ ॥

સર્વવાહ્યાર્વાક્તને તુ ચતુરશીતિવર્જિતૈઃ ।

દ્વાત્રિંશતા યોજનાનાં સહસ્રૈઃ દૃશ્યતે રવિઃ ॥ ૨૫૪ ॥

અંશૈશ્ચૈકોનચત્વારિશતા પષ્ટિસમુદ્ભવૈઃ ।

૧૬૫૫ પષ્ટિભાગસ્ય પૃથ્વાંશૈશ્ચૈકપષ્ટિજૈઃ ॥ ૨૫૫ ॥

॥ ૩૧૯૧૬-૧૬-(૧૬×૬૧) યોજન ॥

પચાશીતિ. યોજનાનિ નવભાગાશ્ચ પષ્ટિજાઃ ।

પૃથ્વશસ્યૈકસ્ય ભાગા પષ્ટિસ્તથૈકપષ્ટિજાઃ ॥ ૨૫૬ ॥

સર્વાન્ત્યમણ્ડલાદર્વાચીનદ્વિતીયમણ્ડલે ।

૧૬૫૫ વૃદ્ધિસ્તતો વૃદ્ધૌ પુરતો ધ્રુવકોઽપ્યસૌ ॥ ૨૫૭ ॥

પૂર્વોક્ત 'ધ્રુવ' આદિની ઉપપત્તિ તો ઉપાધ્યાય શ્રીશાન્તિચન્દ્રકૃત 'જમ્બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપિત સૂત્રની ટીકા' થી બાહુવી ગ્રન્થગૌરવના ભયથી અમે અહિં તે કહેતા નથી.

અથવા, અહિં એક મુહૂર્ત્તમા ૫૩૦૫ ફૂટ યોજન એટલી સૂર્યની ગતિ છે તેને અરધા દિવસના છ મુહૂર્ત્તોથી ગુણવામા આવે તો એ રીતે પણ સર્વાન્ત્ય મહાભાગ સૂર્યના દૃષ્ટિપથનુ પ્રમાણ આવશે. ૨૫૧-૨૫૩

'સર્વથી બહારના મહાગથી અદરના મહા' મા તો ૩૧૯૧૬-૧૬-(૧૬×૬૧) યોજનથી સૂર્ય દેખાય છે મતલબ કે ૮૫ પૂર્ણાંક+૬૧-(૧૬×૬૧) યોજનની વૃદ્ધિ થાય છે સર્વથી છેલ્લા મહાગની પહેલાના બીજા મહાગમા એટલી વૃદ્ધિ બાહુવી અને તે પછી પણ એટલી જ વૃદ્ધિ દરેક મહાગે થતી આવે છે (તેથી એ રકમને 'ધ્રુવાક ૩૫' સમજવી) ૨૫૪-૨૫૭

સર્વવાહ્યાતૃતીયાદિમણ્ડલેષ્વથ દ્વપથમ્ ।

જ્ઞાતુ ગુણિતયા પદત્રિંશતૈકદ્વ્યાદિસખ્યયા ॥ ૨૫૮ ॥

ધ્રુવાંકાત્ ન્યૂનિતેઽસૌ સ્યાત્ જેપ્યરાશિરનેન ચ ।

પ્રાચ્યમણ્ડલદ્વ્યમાર્ગો યુક્તઃ સ્યાદિષ્ટમણ્ડલે ॥ ૨૫૯ ॥

યાદિ તૃતીયે મણ્ડલે વાહ્યાત્ પદત્રિંશદેકતાહિતા ।

ધ્રુવકાત્તદવસ્થૈવ વિશોધ્યતે તત્. સ્થિતમ્ ॥ ૨૬૦ ॥

પચાશીતિ. યોજનાનિ પષ્ટિગાશ્ચ લવા નવ ।

પષ્ટ્યંશસ્યૈકસ્ય લવાઃ ચતુર્વિંશતિરેવ ચ ॥ ૨૬૧ ॥ યુગમ્ ॥

દ્વિતીયમણ્ડલસ્યાક્ષિગોચરોઽનેન સયુતે ।

તૃતીયમણ્ડલે દટ્ટિપથમાનં ભવેદિદમ્ ॥ ૨૬૨ ॥

યોજનાના સહસ્રા. સ્યુઃ દ્વાત્રિંશત્સૈકયોજનાઃ ।

ભાગા. ઇકોનપચાશયોજનસ્ય ચ પષ્ટિજા. ॥ ૨૬૩ ॥

ઇકપષ્ટિવિભક્તસ્યૈકસ્ય પષ્ટિલવસ્ય ચ ।

ત્રયોવિંશતિરેવાંશા એવ સર્વત્ર ભાવના ॥ ૨૬૪ ॥ વિશેષકમ્ ।

એવમન્તઃ પ્રવિશતઃ સૂર્યસ્ય વાહ્યમણ્ડલાત્ ।

પૂર્વોક્તરીત્યા દ્વ્યમાર્ગપ્રમાણે વર્ધિતે રવે. ॥ ૨૬૫ ॥

હવે સર્વવાહ્યા મ ડળથી તૃતીય આદિક મ ડળોમા દટ્ટિપથનુ માપ જાણના માટે છત્રીશને એક બે આદિક સખ્યા વડે ગુણવાથી જે રકમ આવે એટલા એકસદીઆ ભાગને ધ્રુવ રકમ માથી બાદ કરતા જે રકમ આવે તે રકમને પૂર્વના મ ડળના દટ્ટિપથના માપમા ઉમેરવી એટલે ઇષ્ટ મ ડળમા (સૂર્યના) દટ્ટિપથનુ માપ આવશે ૨૫૮-૨૫૯

જેમકે, બહારના મ ડળથી ત્રીજા મ ડળમા એક વડે ગુણવી છત્રીશની રકમ (૨૬૪)ને ધ્રુવાક માથી બાદ કરે. એટલે પચાશી પૂર્ણ યોજન, નવ સાઠાશ યોજન તથા એક સાઠાશ યોજન ના ચોવીશ એકસદીઆ ભાગો-એટલુ આવશે એ બીજા મ ડળના દટ્ટિપથના માપમા ઉમેરે. એટલે બત્રીશ હજાર ને એક પૂર્ણ યોજન, બોગણપચાસ સાઠાશ યોજન તથા એક સાઠાશ યોજનના ત્રીવીશ એકસઠાશ-એટલુ આવશે એ ત્રીજા મ ડળના દટ્ટિપથનુ માપ આવ્યુ આ પ્રમાણે સર્વત્ર ભાવનુ. ૨૬૦-૨૬૪

એવી રીતે બહારના મ ડળથી અંદરના મ ડળમા પ્રવેશ કરતા સૂર્યના દટ્ટિપથનુ પ્રમાણ

પચાશીતિ સાતિરેકા સંપૂર્ણા સૈવ કુત્રચિત્ ।

સાધિકા ચતુરશીતિ ક્વાપિ સા કેવલા ક્વચિત્ ॥ ૨૬૬ ॥

ત્ર્યશીતિઃ સાધિકા ક્વાપિ યોજનાના યથાયથમ્ ।

સર્વાન્તર્મણ્ડલ યાવદ્ ભાવ્ય તત્ત્વ પ્રદર્શિતમ્ ॥ ૨૬૭ ॥ વિશેષકમ્ ॥

યદ્યપિ ઘાહ્યતૃતીયમણ્ડલાત્ દ્વ્યશીત્યધિકશતતમે સર્વાભ્યન્તર-
મણ્ડલે યથોક્તકરણેન ત્ર્યશીતિયોજનાનિ દ્વાવિશતિ પષ્ટિભાગા યોજ-
નસ્ય એકસ્ય પષ્ટિભાગસ્ય સત્કાઃ પચત્રિંશદેકપષ્ટિભાગાઃ $= ૨૩\frac{૧}{૨} + (૧ \times \frac{૧}{૨})$
એવં રૂપ. છેપ્યરાશિર્ભવતિ તથાપિ યેઽત્ર ધ્રુવકાત્ પદત્રિશત્ યથોક્તરૂપા
શોધિતા. તે કલયા ન્યૂના અપિ પૂર્ણા એવ વિવાચિતા. તતઃ કિંચદધિક
નિર્ગતમ્ તત્ત્વ અધિકં સર્વાભ્યન્તરમણ્ડલે એકત્ર પિણ્ડિતં સત્ અષ્ટપાષ્ટિ.
એકપષ્ટિભાગા ભવન્તિ । તતઃ તે મૂય છેપ્યરાશૌ હિપ્યન્તે તતઃ જાતઃ
છેપ્યરાશિઃ $= ૨૩\frac{૧}{૨} + (૧ \times \frac{૧}{૨})$ । અસ્મિન્ન રાશૌ સર્વાભ્યન્તરનન્તરદ્વિતી-
યમણ્ડલગતદ્વક્પથપરિમાણે યોજિતે સતિ યથોક્ત સર્વાભ્યન્તરમણ્ડલે
દ્વક્પથપરિમાણ ભવતીતિ જ્ઞેયમ્ ॥

કથ ચૈવ યોજનાનાં સહસ્રૈઃ દૂરગાવપિ ।

આસન્નાવિવ દશ્યેતે તરણી ઉદયાસ્તયોઃ ॥ ૨૬૭ ॥

પૂર્વોક્ત રીતિએ વધતુ જતુ છે એમા હોખ્યરાશિ એટલે જે ઉત્તરવાની રકમ છે તે વયાક
પચાશી યોજનથી જરા અધિક, કયાક પચાશી યોજન, કયાક ચોરાશી યોજનથી કપક
અધિક, કયાક વળી ચોરાશી જ યોજન અને કયાક ત્રાશી યોજનથી કપક અધિક છે—એમ
સર્વાન્તર મહા પર્વન્ત યથાયોગ્ય ભાવણ

જે કે બહારના ત્રીજા મહાથી સર્વાભ્યન્તરના એટલે ૧૮૨ મા મહામા પૂર્વોક્ત
' કરણ પ્રક્રિયા ' વડે તો ૮૭ પૂર્ણ યોજન, ૨૨ સાકાશ અને ૩૫ એકસડીઆ અશ—એટલી
હોખ્યરાશિ થાય છે તોપણ અહિં આપણે તો ' ધ્રુવાક ' માથી ઉપર કદા મુજબ ૩૬ એકસડીઆ
ભાગો બાદ કર્યા છે તે એક કળા જેટલા ન્યૂન છતા પૂરા બાદ કર્યા છે—કપક અધિક બાદ કર્યા
છે તેથી તે ' અધિક ' એકત્રિત થતા સર્વથી અદરના મહામા ૬૮ એકસડીઆ અશ જેટલુ
થાય છે અને તેથી તે ફરીથી ' હોખ્યરાશિ ' મા ભેળવતા ૮૩ પૂર્ણયોજન ૨૩ સાકાશ અને
૪૨ એકસડીઆ અશ—આટલો ' હોખ્યરાશિ ' થયો આ ' હોખ્યરાશિ ' સર્વાભ્યન્તરથી ધીબ

મધ્યાહે તુ યોજનાનામદ્રશ્યાં સ્થિતાવપિ ।

દૂરસ્થાવિવ દ્રશ્યેતે કથમુષ્ણત્વિપૌ નનુ ॥ ૨૬૮ ॥

અત્રોચ્યતે દૂરત્વેન પ્રતિષ્ઠાતાત્ સ્વચ્ચિન્મ્વમહસાં રવી ।

આસન્નો સુખદ્રશ્યત્વાત્ જ્ઞાયેતે ઉદયાસ્તયોઃ ॥ ૨૬૯ ॥

મધ્યાહે ચાસન્નતયા પ્રસર્પચીવ્રરશિમભિ ।

જ્ઞાયેતે દુર્નિરીક્ષ્યત્વાદાસન્નાવપિ દૂરગૌ ॥ ૨૭૦ ॥

તથા ચાગમઃ ॥ હેસ્તાપડિધાણાં ઉગ્ગમણસુહૃત્તંતિ દૂરે અ મૂલે અ
દીસંતિ ॥ અત્ર દૂરે ચેતિ દૃષ્ટદૃશ્યાનાપેક્ષયા વિપ્રકૃષ્ટે મૂલે ચેતિ દૃષ્ટદૃષ્ટ-
તીલપેક્ષયા આસન્ને इति ભગવતીસૂત્રશતક ૮ ઉદ્દેશ ૮ ॥

દૂરત્વાદેવ મૂલગ્નાવિવ તાવુદયાસ્તયોઃ ।

નૈકલ્પ્યાદેવ દ્રશ્યેતે મધ્યાહે સ્વાયગાવિવ ॥ ૨૭૧ ॥

મહાગમાના દષ્ટિપથના આપમા ભોગવવાથી મર્યાદાત સર્વાભ્યન્તર મહાગમાના દષ્ટિમાર્ગેથી
પ્રમાણ આવે છે—એમ સમજવું

અત્ર કોઈ જિજ્ઞાસુ પ્રશ્ન કરે છે કે—જો સૂર્યો ઉદયાસ્ત સમયે હબરે યોજન દૂર છતાં
આપણી નજર કેમ દેખાય છે ? વળી મધ્યાહને આકાશો યોજન જેટલા ઉંચે છતાં બહુ દૂરથી
જેવા કેમ દેખાય છે ?

તે પ્રશ્નનો ખુલાસો આ પ્રમાણે—ઉદયાસ્તકાળે દૂરત્વને લઈને એમના જિજ્ઞાસુના તે
જનો પ્રતિષ્ઠાત થાય છે તેથી સુખે જોઈ શકાય છે તેથી બાણેએઓ નજીકમાં હોય એવા દેખાય
છે વળી મધ્યાહને નજીક હોયને એઓના વિસ્તરી રહેલા વીર કિરણોને લઈને હું જે જોઈ
શકાતા હોવાથી (નજીકમાં હોવા છતાં) દૂર રહેલા હોય એમ વર્તાય છે ૨૭૦

આગમમાં પણ કહ્યું છે કે ઉદયકાળે, દૂર હોવા છતાં લેશ્યાના પ્રતિષ્ઠાતને લઈને નજીકમાં
હોય એવા લાગે છે, (દૂર એટલે જોનારના સ્થાનની અપેક્ષાએ દૂર, નજીક એટલે
જોનારને પડતી પ્રતીતિની અપેક્ષાએ નજીક) (ભગવતી સૂત્ર શતક ૮ ઉદ્દેશ ૮)

દૂર હોવાથી જ એઓ જને ઉદયાસ્તકાળે પૃથ્વીને અડીને રહેલા હોય એવા દેખાય છે,
અને નજીક હોવાથી જ એઓ મધ્યાહ સમયે આકાશના અવભાગમાં રહેલા હોય એમ
દેખાય છે ૨૭૧

પચાશીતિ. સાતિરેકા સંપૂર્ણા સૈવ કુત્રચિત્ ।

સાધિકા ચતુરશીતિ ક્વાપિ સા કેવલા ક્વચિત્ ॥ ૨૬૬ ॥

ત્ર્યશીતિઃ સાધિકા ક્વાપિ યોજનાનાં યથાયથમ્ ।

સર્વાન્તર્મણ્ડલ યાવદ્ ભાવ્ય તત્ત્વ પ્રદર્શિતમ્ ॥ ૨૬૭ ॥ વિશેષકમ્ ॥

યથાપિ બ્રાહ્મતૃતીયમણ્ડલાત્ દ્વ્યશીત્યધિકશતતમે સર્વાભ્યન્તર-
મણ્ડલે યથોક્તકરણેન ત્ર્યશીતિયોજનાનિ દ્વાવિશતિ. પટ્ટિભાગા. યોજ-
નસ્ય એકસ્ય પટ્ટિભાગસ્ય સત્કાઃ પચત્રિંશદેકપટ્ટિભાગા. $= ૩૧\frac{૨}{૩} + (૧ \times \frac{૨}{૩})$
એવં રૂપઃ ક્ષેપ્યરાશિર્ભવતિ તથાપિ યેઽત્ર ધ્રુવકાત્ પદત્રિંશત્ યથોક્તરૂપા.
શોધિતા. તે કલયા ન્યૂના અપિ પૂર્ણા એવ વિવાક્ષિતા. તતઃ કિંચદધિક
નિર્ગતમ્ તત્ત્વ અધિકં સર્વાભ્યન્તરમણ્ડલે એકત્ર પિણ્ડતં સત્ અષ્ટપાટ્ટિ.
એકપટ્ટિભાગા ભવન્તિ । તતઃ તે ભૂય ક્ષેપ્યરાશૌ ક્ષિપ્યન્તે તતઃ જાતઃ
ક્ષેપ્યરાશિઃ $= ૩૧\frac{૨}{૩} + (૧ \times \frac{૨}{૩})$ । અસ્મિંશ્ચ રાશૌ સર્વાભ્યન્તરાનન્તરાદિતી-
યમણ્ડલગતદ્વકૂપથપરિમાણે યોજિતે સતિ યથોક્તં સર્વાભ્યન્તરમણ્ડલે
દ્વકૂપથપરિમાણ ભવતીતિ જ્ઞેયમ્ ॥

કથ ચૈવ યોજનાનાં સહસ્રૈઃ દૂરગાવપિ ।

આસન્નાવિવ દૃશ્યેતે તરણી ઉદયાસ્તયો ॥ ૨૬૭ ॥

પૂર્વોક્ત રીતિએ વધતુ જતુ છે એમા ક્ષેપ્યરાશિ એટલે જે ઉમેરવાની રકમ છે તે કયાક
પચાશી યોજનથી જરા અધિક, કયાક પચાશી યોજન, કયાક ચોરાશી યોજનથી કંઈક
અધિક, કયાક વળી ચોરાશી જ યોજન અને કયાક ત્રાશી યોજનથી કંઈક અધિક છે—એમ
સર્વાન્તર મહળ પર્યન્ત યથાયોગ્ય ભાવે

જે કે બહારના ત્રીજા મહળથી સર્વાભ્યન્તરના એટલે ૧૮૨ મા મહળમા પૂર્વોક્ત
' કરણ પ્રક્રિયા ' વડે તો ૮૪ પૂર્ણ યોજન, ૨૨ સાકાશ અને ૩૫ એકસડીઆ અશ—એટલી
ક્ષેપ્યરાશિ થાય છે તોપણ અહિં આપણે તો ' ધ્રુવક ' માથી ઉપર કહ્યા મુજબ ૩૬ એકસડીઆ
ભાગે બાદ કર્યા છે તે એક કળા જેટલા ન્યૂન છતા પૂરા બાદ કર્યા છે—કંઈક અધિક બાદ કર્યા
છે તેથી તે ' અધિક ' એકત્રિત થતા સર્વથી અદરના મહળમા ૬૮ એકસડીઆ અશ જેટલુ
થાય છે અને તેથી તે દ્વીતી ' ક્ષેપ્યરાશિ ' મા ભેળવતા ૮૩ પૂર્ણ યોજન ૨૩ સાકાશ અને
૪૨ એકસડીઆ અશ—આટલો ' ક્ષેપ્યરાશિ ' થયો આ ' ક્ષેપ્યરાશિ ' સર્વાભ્યન્તરથી બીજા

મધ્યાહે તુ યોજનાનામદૃશત્યાં સ્થિતાવપિ ।

દૂરસ્થાવિવ દૃશ્યેતે કથમુજ્જાલિયૌ નનુ ॥ ૨૬૮ ॥

અત્રોચ્યતે દૂરત્વેન પ્રતિધાતાત્ સ્વવિશ્વમહસાં રવી ।

આસન્નૌ સુલ્લદૃશ્યત્વાત્ જ્ઞાયેતે ઉદયાસ્તયોઃ ॥ ૨૬૯ ॥

મધ્યાહે ચાસન્નતયા પ્રસર્પતીવરરિમભિ ।

જ્ઞાયેતે દુર્નિરીક્ષ્યત્વાદાસન્નાવપિ દૂરગૌ ॥ ૨૭૦ ॥

તથા ચાગમઃ ॥ લેસ્સાપડિધાણં ઉગ્ગમણમુદ્ઘૂતંતિ દૂરે અ મૂલે દીસંતિ ॥ અત્ર દૂરે ચેતિ દૃષ્ટસ્થાનાપેક્ષયા વિપ્રકૃષ્ટે મૂલે ચેતિ દૃષ્ટસ્થાનાપેક્ષયા આસન્ને इति ભગવતીસૂત્રશતક ૮ ઉદ્દેશ ૮ ॥

દૂરત્વાદેવ મૂલગ્નાવિવ તાવુદયાસ્તયોઃ ।

નૈકલ્પ્યાદેવ દૃશ્યેતે મધ્યાહે લાગ્રગાવિવ ॥ ૨૭૧ ॥

મહાગમાના દષ્ટિપથના માપમા લેખવાથી યથોક્ત સર્વાભ્યન્તર મહાગમાના દષ્ટિમાર્ગના પ્રમાણ આવે છે—એમ સમજવું

અત્ર કોઈ જિજ્ઞાસુ પ્રશ્ન કરે કે—એજ સૂર્યો ઉદયાસ્ત સમયે હજારો યોજન દૂર છતાં આપણી નજર કેમ દેખાય છે ? વળી મધ્યાહ્ને આઠસો યોજન જેટલા ઉંચે છતાં બહુ દૂરસે જેવા કેમ દેખાય છે ?

તે પ્રશ્નો ખુલાસો આ પ્રમાણે —ઉદયાસ્તકાળે દૂરત્વને લઈને એમના બિંબોના તેજનો પ્રતિધાત થાય છે તેથી મુખે ભેદ શક્ય છે તેથી ભલેએઓ નજરમા હોય એવા દેખાય છે વળી મધ્યાહ્ને નજર હોખને એઓના વિસ્તરી રહેલા વીર કિરણોને લઈને હુ જે ભેદ શકાતા હોવાથી (નજરમા હોવા છતાં) દૂર રહેલા હોય એમ વર્તાય છે ૨૭૦

આગમમા પણ કહ્યું છે કે ઉદયકાળે, દૂર હોવા છતાં લેશના પ્રતિધાતને લઈને નજર શીકમા હોય એવા લાગે છે, (દૂર એટલે જોનારના સ્થાનની અપેક્ષાએ દૂર, નજર એટલે જોનારને પડતી પ્રતીતિની અપેક્ષાએ નજર) (ભગવતી સૂત્ર શતક ૮ ઉદ્દેશ ૮)

દૂર હોવાથી જ એઓ જ ને ઉદયાસ્તકાળે પૃથ્વીને અડીને રહેતા હોય એવા દેખાય છે અને નજર હોવાથી જ એઓ મધ્યાહ્ન સમયે આકાશના અગ્રભાગમા રહેલા હોય એમ દેખાય છે ૨૭૧

ઉચ્ચત્વં તુ સર્વદાઽપિ સમાનમેવ સૂર્યયોઃ ।

યોજનાનાં હ્યષ્ટશત્યા નાર્વાક્ ન પરતશ્ચ તૌ ॥ ૨૭૨ ॥

एवं दृष्टिपथप्राप्तिप्ररूपणा प्रपचिता ।

अथ प्ररूपणा भान्वोः कुर्मोऽर्धमण्डलस्थितेः ॥ २७३ ॥

एक मण्डलमेकेनाहोरात्रेण समाप्यते ।

દ્વાભ્યામભિમુખસ્થાભ્યાં રવિભ્યાં પ્રતિવાદિવત્ ॥ ૨૭૪ ॥

મેરોર્દક્ષિણપૂર્વસ્યાં યદા પ્રથમમેવ હિ ।

एक. सूर्य प्रविशति सर्वाभ्यन्तरमण्डलम् ॥ २७५ ॥

પશ્ચિમોત્તરદિગ્ભાગે તદૈવાન્યોઽપિ ભાસ્કરં ।

સમકાલ સ્પર્દ્યેવ સર્વાન્તર્મણ્ડલં વિશેત્ ॥ ૨૭૬ ॥

इत्थ ताभ्यां प्रविशद्भ्यां व्याप्त यत्प्रथमक्षणे ।

क्षેત્રં व्यपेक्षया तस्य कल्प्यमान्तरमण्डलम् ॥ २७७ ॥

પ્રથમાત્તુ જ્ઞાનાદૂર્ધ્વં વિવસ્વતૌ શનૈઃ, શનૈઃ ।

ક્રમાદપસરન્તૌ ચ સર્વાભ્યન્તરમણ્ડલાત્ ॥ ૨૭૮ ॥

જે સૂર્યોની ઉચ્ચતા તે હરમેશા સમાન જ છે કેમકે એઓ આડસો યોજનાથી એવા
યે આવતા નથી તેમ આઘા યે જતા નથી ૨૭૨

એવી રીતે જે સૂર્યોની દૃષ્ટિપથપ્રાપ્તિ વિષે વિવેચન કયું

હવે એમના અર્ધમ ડાળની સ્થિતિ વિષે ૨૭૩

વાહી પ્રતિવાહીની પેઠે સામસામા રહેલા જે સૂર્યો એક અહોરાત્રમા એક મ ડાળ પૂર્ણ
કરે છે ૨૭૪

જ્યારે એક સૂર્ય મેરૂથી દક્ષિણ પૂર્વમા પહેલા સર્વાભ્યન્તર મ ડાળમા દાખલ થાય છે
ત્યારે બીજો સૂર્ય પશ્ચિ સ્પર્દાથી હોયની, એમ તે જ વખતે પશ્ચિમોત્તર દિશામા તે જ
(પહેલા સર્વાભ્યન્તર) મ ડાળમા દાખલ થાય છે ૨૭૫-૨૭૬

એવી રીતે પ્રવેશ કરતા તે જે સૂર્યો પહેલે ક્ષણે કેટલું દોડ વ્યાપ્ત કરે છે તેની
અપેક્ષાએ સર્વાભ્યન્તર મ ડાળ કટપવુ ૨૭૭

પહેલા ક્ષણથી આગળ ધીમે ધીમે તે જે સૂર્યો અનુક્રમે સર્વાભ્યન્તર મ ડાળમાથી
પછીના મ ડાળ સન્નિધિ અપસરણ કરતા કરતા પહેલા ક્ષણમા જેટલું દોડ સ્પર્શે છે તેની અ

અનન્તરવહિર્ભાવિમણ્ડલાભિમુખ કિલ ।

સર્પન્તૌ ચરતશ્ચાર તતશ્ચ પ્રથમચણે ॥ ૨૭૯ ॥

સ્પૃષ્ઠં ચેત્રં યદેતાભ્યાં તદપેક્ષ્ય પ્રકલ્પિતમ્ ।

જેયં મણ્ડલતુલ્યત્વાત્ મણ્ડલં ન તુ તાત્વિકમ્ ॥૨૮૦॥ વિશેષકમ્ ॥

તથાહુઃ ।

રવિદુગ્ધમણવસાઓ નિપ્પજ્જઈ મંડલં ઇહ ઇગમ્ ।

તં પુણ મંડલસરિસ તિ મંડલં બુચ્છઈ તહા હિ ॥ ૨૮૧ ॥

ગિરિનિસિઢનીલવતેસુ ડગ્ગયાણ રવીણ કક્કમિ ।

પહમાઓ ચેવ સમયાઓ સરણેણં જઓ ભમણમ્ ॥ ૨૮૨ ॥

તો નો નિચ્છયરૂવં નિપ્પજ્જઈ મંડલં દિણયરાણમ્ ।

ચંદાણ વિ ઇવચિય નિચ્છયઓ મંડલાભાવો ॥ ૨૮૩ ॥

મેરોર્દક્ષિણપૂર્વસ્યામેકોઽભ્યન્તરમણ્ડલે ।

સક્રમ્ય યામ્યદિગ્ભાગ યદા મેરોઃ પ્રકાશયેત્ ॥ ૨૮૪ ॥

તદાપરોત્તરદિશિ પ્રાસોઽભ્યન્તરમણ્ડલમ્ ।

અન્યો મેરોરુદ્ગ્ભાગં પ્રકાશયતિ ભાનુમાન્ ॥ ૨૮૫ ॥

પેક્ષાએ તે મહાનુ ય હોવાથી તેની મહા એવી કપના કરી, તે કાષ્ઠ તાત્વિક એટલે ખરે ખર મહા નથી ૨૭૯-૨૮૦

કહ્યું છે કે—જે સૂર્યોના ભમવાથી અહીં એક મહા થાય છે, પરંતુ તે મહા જેવું હોવાથી તેને મહા કહેવામાં આવે છે જેમકે નિષધ અને નીલવત પર્વત પર કર્કમકાન્તિમા ઉગતા સૂર્યો પ્રથમ સમયથી ગતિવટે ભ્રમણ કરે છે, અને તેથી એમણે એ મહા ઠહેવાય છે પણ નિશ્ચયરૂપ મહા થતું નથી એવી જ રીતે ચંદ્રોના પણ નિશ્ચય મહાનેના અભાવ છે ૨૮૧-૨૮૩

મેરૂથી દક્ષિણ-પૂર્વે ત્યારે એક સૂર્ય અદરના મહામાં દાખલ થઈને મેરૂના દક્ષિણ તરફના ભાગને પ્રકાશે છે ત્યારે બીજો સૂર્ય મેરૂથી પાશ્વિકોત્તરે અદરના મહામાં દાખલ થઈને મેરૂના ઉત્તર તરફના ભાગને પ્રકાશે છે અને તે વખતે મેરૂથી દક્ષિણ અને ઉત્તર મધ્યેથી

દક્ષિણોત્તરયોર્મેરોઃ સર્વોક્ષ્ટ દિન તદા ।

રાત્રિઃ સર્વજઘન્યૈયોઽહોરાત્રો વત્સરેઽન્તિમઃ ॥ ૨૮૬ ॥

અહોરાત્રે નવાબ્દસ્ય ચરતઃ પ્રથમે યદિ

દ્વિતીયસ્મિન્ મળડલેઽર્કો નિષ્ક્રમ્યાન્તરમળડલાત્ ॥ ૨૮૭ ॥

દાક્ષિણાત્યઃ તદા સૂર્યઃ સર્વાન્તર્મળડલાશ્રિતાત્ ।

વિનિર્ગત્ય દક્ષિણાર્ધાત્ વાયવ્યાં સુરભૂમૃતઃ ॥ ૨૮૮ ॥

દ્વિતીયસ્ય મળડલસ્યોત્તરાર્દ્ધ આશ્રિત ચરન્ ।

મેરોરુત્તરદિગ્ભાગ પ્રકાશયતિ દીપવત્ ॥ ૨૮૯ ॥

ઔત્રરાહ પતંગસ્તુ સર્વાન્તર્મળડલાશ્રિતાત્ ।

ઔત્રરાર્ધાત્ વિનિર્ગત્ય મેરોઃ દક્ષિણપૂર્વતઃ ॥ ૨૯૦ ॥

દ્વિતીયસ્ય મળડલસ્ય દક્ષિણાર્ધમુપાશ્રિતઃ ।

મેરોઃ દક્ષિણદિગ્ભાગં પ્રકાશયતિ લીલયા ॥ ૨૯૧ ॥

ત્રેત્રમાખ્યાં ચ યત્સ્પૃષ્ઠ તસ્યાહ્નઃ પ્રથમચણે ।

દ્વિતીય મળડલં બુદ્ધ્યા કલ્પ્યતે તદપેક્ષયા ॥ ૨૯૨ ॥

एव च ऐकैकस्मिन्नहोरात्रे एकैकमर्धमण्डलम् ।

સક્રમ્ય સચરન્તૌ તાવન્યાન્યવ્યવહારતઃ ॥ ૨૯૩ ॥

મેટો દિવસ અને સર્વથી નહાની રાત્રી થાય છે અને તે વર્ષમા છેડેસો અહોરાત્ર કહેવાય છે ૨૮૪-૨૮૬

પછી જ્યારે તે જાનને સૂર્યો નવા વર્ષના પહેલા અહોરાત્રમા અદરના મળમાથી નીકળીને બીજા મળમા પરિક્રમણ કરે છે ત્યારે દક્ષિણ તરફનો સૂર્ય સર્વાખ્યન્તર મળના દક્ષિણાર્ધમાથી નીકળીને મેરુથી વાયવ્ય દિશામા બીજા મળના ઉત્તરાર્ધમા દાખલ થઈ ફરતો ફરતો દીપકની જેમ મેરુના ઉત્તર તરફના ભાગને પ્રકાશે છે, અને ઉત્તર તરફનો સૂર્ય સર્વાખ્યન્તર મળના ઉત્તરાર્ધમાથી નીકળીને મેરુથી દક્ષિણ પૂર્વે બીજા મળના દક્ષિણાર્ધમા દાખલ થઈ મેરુના દક્ષિણ તરફના ભાગને પ્રકાશિત કરે છે ૨૮૭-૨૯૧

(હવે) બેજી સૂર્યોએ તે દિવસને પ્રથમ ક્ષણે જોટલુ ક્ષેત્ર સ્પર્શ્યું તેની અપેક્ષાએ બીજી મળ ઝપી લેવું ૨૯૨

અને એવી રીતે અકેકા અહોરાત્રમા અકેક અર્ધમળમા સક્રમીને પરસ્પર વ્યવહાર

પ્રત્યેકં દ્વૌ મુદૂર્ત્તૈકષ્ટિભાગૌ દિને દિને ।

ક્ષપયન્તૌ સર્વવાહ્યમણ્ડલાવધિગચ્છતઃ ॥ ૨૧૪ ॥ યુગ્મમ્ ॥

તસ્માત્પુનઃ સર્વવાહ્યાર્વાચીનમણ્ડલસ્થિતાત્ ।

દક્ષિણાર્ધાત્ વિનિર્ગત્ય સર્વાન્ત્યમણ્ડલાશ્રિતમ્ ॥ ૨૧૫ ॥

ઉત્તરાર્ધં સ વિશતિ યઃ પ્રકાશિતવાન્ પુરા ।

રવિર્મેરોર્યામ્યભાગ સર્વાભ્યન્તરમણ્ડલે ॥ ૨૧૬ ॥ યુગ્મમ્ ॥

યન્તુ તત્રોત્તરભાગમદિદીપદ્રવિઃ પુરા ।

સ સર્વવાહ્યાર્વાચીનમણ્ડલસ્યોત્તરાર્ધતઃ ॥ ૨૧૭ ॥

નિર્ગત્ય દીપયેદ્યામ્યમર્ધં સર્વાન્ત્યમણ્ડલે ।

આય સવત્સરસ્યાર્ધમેવમાભ્યાં સમાપ્યતે ॥ ૨૧૮ ॥ યુગ્મમ્ ॥

તતસ્તૌ દ્વાવપિ રવી સૌમ્યાયનાદિમચ્છણે ।

અનન્તર સર્વવાહ્યાત્ દ્વિતીય મણ્ડલં શ્રિતૌ ॥ ૨૧૯ ॥

ઉત્તરાર્ધં યોઽદિદીપત્ સર્વાન્ત્યમણ્ડલાશ્રિતમ્ ।

દીપયેત્ સોઽત્ર યામ્યાર્ધમુત્તરાર્ધં તતઃ પરમ્ ॥ ૨૨૦ ॥

પૂર્વક જાણ્યતા તે બેઉ સૂર્યો દિનપ્રત્યે ૬૧ મુદૂર્ત્તને અપાવતા એટલે એટલા ઓછા ઓછા અપાવતા એકેક મહાને વ્યતિક્રમાવતા મર્ધથી બહારના મહામા આવે છે ૨૬૩-૨૬૪

આ બેઉ સૂર્યોમાથી જે સૂર્ય પહેલા મર્ધાભ્યન્તર મહામા મેડના દક્ષિણ ભાગને પ્રકાશિત કર્યો હતો તે સૂર્ય સર્વથી બહારના મહાથી પૂર્વના (અગાઉના) મહાના દક્ષિણાર્ધમાથી બહાર નીકળી છેલ્લા મહાના ઉત્તરાર્ધમા પ્રવેશ કરે છે અને પ્રકાશે છે વળી તે બે સૂર્યોમાથી જે સૂર્ય પૂર્વે (સર્વાભ્યન્તર મહામા) મેડના ઉત્તર ભાગને પ્રકાશિત કર્યો હતો તે સૂર્ય ' સર્વથી બહારનાથી પૂર્વના ' (પ્રથમના) મહાના ઉત્તરાર્ધમાથી નીકળી છેલ્લા મહાના દક્ષિણાર્ધમા પ્રવેશ કરી દક્ષિણાર્ધને પ્રકાશિત કરે છે ૨૬૫-૨૬૮

આમ એ બેઉ સૂર્યો મળીને સવત્સરનું પૂર્વાર્ધ (વર્ષના પહેલા છ માસ) સમાપ્ત કરે છે ૨૬૮

ત્યારપછી વળી એ બેઉ સૂર્યો ઉત્તરાયનને પહેલે ક્ષણે સર્વજાણ્યમહાથી અનન્તર એવા બીજા મહામા આવે છે ૨૬૯

બેમાથી જેણે છેક છેલ્લા મહાના ઉત્તરાર્ધને પ્રકાશિત કર્યું હતું તે અહીં તેના દક્ષિણાર્ધને પ્રકાશે છે અને જેણે દક્ષિણાર્ધને પ્રકાશિત કર્યું હતું તે ઉત્તરાર્ધને પ્રકાશે છે ૩૦૦

एव पुनर्मंडलार्धमैकैकं व्यतिहारत ।

एकैकस्मिन्नहोरात्रे आक्रमन्तौ दिवाकरौ ॥ ३०१ ॥

प्रत्येक द्वौ मुहूर्त्तैकपष्टिभागौ दिनेदिने ।

वर्धयन्तौ क्रमात् प्रातौ सर्वाभ्यन्तरमण्डले ॥ ३०२ ॥

मण्डलेऽस्मिन् अहोरात्रे गताद्वस्यान्तिमे रवी ।

यथाऽदिदीपतामर्धे पुनः दीपयत. तथा ॥ ३०३ ॥

इति अર્ધમण्डલस्थितिः ।

सूर्यवक्तव्यता चैव यथाम्नाय प्रपचिता ।

एव प्रપચામોઽથ ચન્દ્રચારપ્રરૂપણામ્ ॥ ૩૦૪ ॥

આદૌ ચેત્ર મણ્ડલાના તદવાધા તદન્તરમ્ ।

તચ્ચારશ્ચ વૃદ્ધિહાનિપ્રતિભાસપ્રરૂપણા ॥ ૩૦૫ ॥

અત્રાનુયોગદ્વારાણિ પચાહુસ્તત્ત્વવેદિન. ।

તત્રાદૌ મણ્ડલચેત્રપરિમાણ પ્રતન્યતે ॥ ૩૦૬ ॥

મણ્ડલાનિ પચદશ ચન્દ્રસ્ય સર્વસંખ્યયા ।

પદ્મપંચાશયોજનૈકપષ્ટિભાગપૃથૂન્યત. ॥ ૩૦૭ ॥

એવી રીતે એકેક અહોરાત્રમા વારાહૃતી એકેકા મહાધર્મને આક્રમણ કરતા દેકા તે બેઉ સૂર્યા દિનપ્રત્યે ૬૬ મુહૂર્ત દિનમાનમા વધારતા વધારતા અનુક્રમે એક અઢરના મહાળમા દાખલ થાય છે અને ગત વર્ષના છેલ્લા અહોરાત્રમા જેમ એઓ અર્ધ મહાળને પ્રકાશ આપતા હતા તેજ પ્રમાણે આ વખત પણ અર્ધ મહાળને પ્રકાશ આપે છે ૩૦૧-૩૦૩

એવી રીતે સૂર્યની અર્ધમહાળ સ્થિતિનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું

આમ સૂર્ય વિષે આમ્નાય પ્રમાણે જે કહેવાનું હતું તે બહી દીધું

હવે એવી જ રીતે ચન્દ્રની ગતિ વિષે કહીએ છીએ

સૂર્યના સખધમા જેમ પાચ અનુયોગદ્વારે કહ્યા હતા તેમ ચન્દ્રમાના સખધમા પણ તત્ત્વવેત્તાઓએ પાચ અનુયોગદ્વાર કહેલા છે અને તે આ પ્રમાણે છે — (૧) ચન્દ્રમાના મહોણનું ક્ષેત્ર, (૨) એઓની અબાધા, (૩) એઓનું અતર, (૪) એઓની ગતિ અને ૫) એઓની વૃદ્ધિહાનિનો પ્રતિભાસ ૩૦૪-૩૦૬

ગુણિતા પચદશભિઃ પદ્મપચાશત્ ભવન્તિ તે ।

અઘ્ઠૌ શતાનિ ચત્વારિશાન્યેકષષ્ટિજાઃ લવાઃ ॥ ૩૦૮ ॥

एकषष्ठ्या विभज्यन्ते योजनानयनाय ते ।

त्रयोदश योजनानि लब्धान्येतत्तु शिष्यते ॥ ૩૦૯ ॥

સસત્ત્વારિંશદંશા યોજનસ્યૈકષષ્ટિજા . ।

મગહલાનાં પુનરેપામન્તરાણિ ચતુર્દશ ॥ ૩૧૦ ॥

પચત્રિંશદ્યોજનનિ ત્રિંશત્તથૈકષષ્ટિજાઃ ।

લવા એકસ્યૈકષષ્ટ્યંશસ્ય જુગણસ્ય સસપ્તા ॥ ૩૧૧ ॥

भागाश्चत्वार एकैकमेतावदन्तरं भवेत् ।

शीतद्युतेर्मगडलेषु तत्रोपपत्तिरुच्यते ॥ ૩૧૨ ॥

ચન્દ્રમગહલવિષ્કમ્ભે પ્રાગ્વત્પંચદશાહતે ।

શોધિતે મગહલચેત્રાત્ યોજનનાં ચતુઃશતી ॥ ૩૧૩ ॥

शेषा सप्तनवत्याढ्या हेकांशः चैकषष्टिजः ।

विभज्यन्ते च ते चतुर्दशभिर्मगडलान्तरैः ॥ ૩૧૪ ॥

પચત્રિંશદ્યોજનનિ લબ્ધાન્યુદ્ધરિતે(સસ) હતે ।

એકષષ્ઠ્યેકષષ્ઠ્યશેનૈકેન ચ સમન્વિતે ॥ ૩૧૫ ॥

એ પાચમા પહેલા " મહાળોના ક્ષેત્ર " વિષે કહે છે (૧)

સર્વ મળીને ચદ્રમાના ૫૬૨ મહાળો છે પ્રત્યેક મહાળ પૂર્વ યોજન પહેાળુ છે તેથી ૫૬૨ મહાળનો વિસ્તાર ૧૩૪૪૫ યોજન છે ૩૦૭-૩૧૦

૫૬૨ મહાળો બન્ને યૌદ આતરા હોય તે દરેક (આતરા) ૩૫ યોજન + $\frac{8}{11}$ યોજન + ($\frac{1}{11} \times \frac{8}{11}$) યોજન છે ૩૧૦-૩૧૨

એની ઉપપત્તિ કે યુક્તિ આ પ્રમાણે છે —

એક મહાળના વિસ્તારને પૂર્વની પેઠે ૧૫ વતી ગુણો એટલે ૧૩૪૪૫ યોજન આવશે એ ૫૬૨ મહાળોનો વિસ્તાર હવે સમસ્ત મહાળ ક્ષેત્રનો વિસ્તાર ૫૧૦૪૬૬ યોજન છે એમાથી તે ૧૩૪૪૫ આઠ કરો એટલે ૪૬૭ $\frac{1}{11}$ યોજન રહ્યા એ યૌદ આતરાનો કુલ વિસ્તાર છે, માટે

અષ્ટાવિશા ચતુઃશત્યેતસ્યાશ્ચ ભજને સતિ ।
 ચતુર્દશભિરાપ્યન્તે ત્રિંશદશા. પુરોદિતાઃ ॥ ૩૧૬ ॥
 શેષા અષ્ટૌ સ્થિતા ભાજ્યા ભાજકાશ્ચ ચતુર્દશ ।
 ભાગપ્રાપ્ત્યાપવર્ત્યેતે તતો દ્વાભ્યામુભાવપિ ॥ ૩૧૭ ॥
 ભાગભાગાસ્તતો લઘ્વાશ્ચત્વાર સાતિકા ઇતિ ।
 ઇતચ્ચતુર્દશગુણ કર્તવ્યં પ્રથમ ત્વિહ ॥ ૩૧૮ ॥

પંચત્રિશ્ચોજનાનિ ચતુર્દશગુણાનિ વૈ ।
 શતાન્યભવશ્ચત્વારિ નવત્યાહ્યાનિ ચેઽપિ ચ ॥ ૩૧૯ ॥
 ત્રિશદેકપટ્ટિભાગાશ્ચતુર્દશગુણીકૃતાઃ ।
 જાતા શતાનિ ચત્વારિ વિંશત્યાહ્યાનિ તે ત્વથ ॥ ૩૨૦ ॥
 ઇકપટ્ટ્યા વિભજ્યન્તે યોજનપ્રાપ્તયે તતઃ ।
 લઘ્વા પદ્યોજની શેષાશ્ચતુઃપચાશદશકા. ॥ ૩૨૧ ॥
 સત્તમક્રસ્યૈકપટ્ટિભાગસ્ય યા ચતુર્લવી ।
 ચતુર્દશગુણા સાપિ પદ્મપચાશત્ ભવન્ત્યમી ॥ ૩૨૨ ॥
 અષ્ટાવેકપટ્ટિભાગા. જાયન્તે સત્તમાજિતાઃ ।
 દ્વાપટ્ટિરેતે સ્યુઃ પ્રાચ્યચતુઃપચાશતા યુતાઃ ॥ ૩૨૩ ॥

૪૨૭ ૙ ને ૧૪ વલી ભાગો એટલે ભાગમા ૩૫ પૂર્ણ યોજન અને ૩૦૪ એકસહાશ યોજન આવશે તે આ પ્રમાણે—

૪૬૭ યોજનને ચૌદે ભાગતા ભાગમા ૩૫ આવ્યા ભાજક અને ભાગનો શુભાકાર ૪૬૦ થયો તેને ૪૬૭ માથી બાદ કરતા બાકી ૭ યોજન રહ્યા, તે રહેલા ૭ યોજનને ૧૧ વડે શુભી એક અશ લેળવતા ૪૨૮ અશ આવ્યા તેને ૧૪ વડે ભાગતા ૩૦ એકસહીઆ ભાગ આવ્યા અને ૮ અશ વધ્યા તે ઉપર વધેલા આઠ અગને ચૌદેભાગતા ૧૬ અથવા ૪ આવ્યા એટલુ— ૩૫ ૙ ૪ યોજન અઢના દરેક મહળનુ આતરે મમજલુ ૩૧૩-૩૧૮

આ આવેલા આતરને ૧૪ વડે શુભતા પણ ઉપરનો અક આવશે તે આ પ્રમાણે—

૩૫ યોજનને ચૌદે શુભતા ૪૬૦ આવ્યા ૩૦ એકસહીઆ ભાગને ૧૪ વડે શુભતા ૪૨૦ આવ્યા તેને ૧૧ વડે ભાગતા ૬ યોજન આવ્યા ને ૫૪ અશ વધ્યા પછી ચાર સાતીઆ

એકપદ્યૈષાં ચ ભાગે પ્રાપ્તં સૈકાંશયોજનમ્ ।

યોજ્યતેંશશ્ચાંશરાશૌ યોજન યોજનેષુ ચ ॥ ૩૨૪ ॥

અથ ચ યોજનાનાં પંચશતી દશોત્તરૈકપાટિજાઃ ।

અષ્ટચત્વારિંશદશાઃ મણ્ડલચેત્રસંમિતિઃ ॥ ૩૨૫ ॥

કૃતૈવં મણ્ડલચેત્રપરિમાણપ્રરૂપણા ।

સંખ્યાપ્રરૂપણાં ત્વેપામાહુઃ પંચદશાત્મિકામ્ ॥ ૩૨૬ ॥

તત્ર પંચમણ્ડલાનિ જમ્બૂદ્વીપે જિના જગુઃ ।

શેષાણિ તુ દશામ્ભોધૌ મણ્ડલાન્યમૃતયુતે ॥ ૩૨૭ ॥

અવાધા તુ ત્રિધા પ્રાગવત્ તત્રાધ્યા મેર્વપેક્ષ્યા ।

ઓષતો મણ્ડલચેત્રાવાધાઽન્યા પ્રતિમણ્ડલમ્ ॥ ૩૨૮ ॥

તૃતીયા તુ મિથોઽવાધા શશિનોઃ પ્રતિમણ્ડલમ્ ।

તત્રોષતોઽર્કવત્ મેરો મણ્ડલચેત્રમીરિતમ્ ॥ ૩૨૯ ॥

ચતુશ્ચત્વારિંશતૈવ સહસ્રૈરષ્ટભિઃ શતૈઃ ।

વિંશત્યાદ્યૈઃ યોજનાનામ્ ઇયતૈવાયમણ્ડલમ્ ॥ ૩૩૦ ॥

ભાગને ચૌદે શુદ્ધતા ૫૬ આવ્યા તેને સાતે ભાગતા ૮ આવ્યા તેને ૫૪ અશ્મા લેખવતા ૬૨ થયા તેને એકસઠ વડે ભાગતા ૧ યોજન આવ્યો ને એડ એકસડીઓ ભાગ વધ્યો તેને ૪૯૬ મા લેખવતા ૪૯૭ ફૂં ચૌદ આતરાતુ પ્રમાણ આવ્યું હવે આપણે મહાજેત્રનો વિસ્તાર કાઢવો છે તે ૧૩ $\frac{૫૬}{૧૩}$ યોજનને ચૌદે આતરાના વિસ્તાર ૪૯૭ ફૂં યોજન સાથે મેળવતા ૫૧૦ $\frac{૫૬}{૧૩}$ યોજન પ્રમાણ આવશે ૩૧૬-૩૨૫

આ પ્રમાણે ચદ્રમહાના જ્ઞેત્રના પ્રમાણની પ્રત્યક્ષા કરી એ ચદ્રમહાની સખ્યા ૫૪૨ની છે તેમા પાચ જમ્બૂદ્વીપમા છે અને શેષ દશ લવણ સમુદ્ર ઉપર છે ૩૨૬-૩૨૭

હવે ચદ્રના મહાનોની 'અખાધા' વિષે કહે છે— (૨)

સૂર્યના સળધમા કહી ગયા તેમ આ ચદ્રમાના સળધમા પણ અખાધા ત્રણ પ્રકારે છે (૧) ઓધથી મેટની અપેક્ષાએ અખાધા, (૨) પ્રત્યેક મહાને મહાજેત્રની અખાધા, અને (૩) પ્રત્યેક મહાને બેઉ ચદ્રમાની પરસ્પર અખાધા ૩૨૮-૩૨૯

ઓધથી મેટની અપેક્ષાએ સૂર્યની પેઠે ચદ્રમાનું મહાજેત્ર કહેલું છે એટલે તેનું પહેલું મહાજેત્ર યુમાળીશ હબ્બર આઠસો ને વીસ યોજન મેટથી દૂર રહેલું છે ૨૩૦

પદત્રિંશદ્યોજનાન્યેકપદ્મશાઃ પચવિંશતિ ।

એકસ્યૈકપદ્મિજસ્ય ચત્વારઃ સસજા. લવા ॥ ૩૩૧ ॥

વર્ધતેઽન્તરમેતાવત્ પ્રતિમણ્ડલમાદિમાત્ ।

સર્વાન્યમણ્ડલ યાવત્ તતો દ્વિતીયમણ્ડલમ્ ॥ ૩૩૨ ॥

સત્સહસ્રૈશ્ચતુશ્ચત્વારિંશતા ચાષ્ટભિ શતૈઃ ।

પદપંચાશૈરેકપદ્મિભાગૈસ્તત્ત્વમિતૈસ્તથા ॥ ૩૩૩ ॥

એકસ્યૈકપદ્મિજસ્ય ચતુર્ભિઃ સપ્તજૈઃ લવૈઃ ।

સ્થાત્ મન્દરાત્ અન્તરિતમેકતોઽપરતોઽપિ ચ ॥૩૩૪॥

કલાપકમ્ ॥

સર્વવાહ્યમણ્ડલ તુ સ્થિત દૂરે સુમેરુત. ।

સહસ્રૈ. પંચચત્વારિંશતા ત્રિંશૈશ્ચિભિ. શતૈઃ ॥ ૩૩૫ ॥

યોજનાનાં યોજનૈકપદ્મિભાગાષ્ટકોઽગ્નિશતૈઃ ।

અથો મિથોઽન્તરં વચ્ચે શશિનોઃ પ્રતિમણ્ડલમ્ ॥ ૩૩૬ ॥

॥ યુગ્મમ્ ॥

ઇન્દ્રોર્મિથોઽર્કવત્સર્વાન્તરંગમણ્ડલેઽન્તરમ્ ।

સહસ્રા નવનવતિશ્ચત્વારિંશા ચ પદશતી ॥ ૩૩૭ ॥

ઇતથ દ્વાસસતિયોજનાનામેકપંચાશદંશકા ।

એકપદ્મિભવા સસમક્તસ્યાસ્ય લવોઽપિ ચ । ૩૩૮ ॥

પહેલા મહાગથી માડીને છેડ છેડા મહાગ સુધી દર મહાગે ૩૬ પૂર્ણ યોજન અને ૨૫૬ એકસઠાશ યોજન જેટલુ અતર વધતુ બાક છે તેથી બીજુ મહાગ ૪૪૮૫૬ પૂર્ણ યોજન અને ૨૫૬ એકસઠાશ યોજન જેટલુ એકથી બે બાબુએ દર રહેલુ છે ૩૩૧-૩૩૪

સર્વથી બહારનુ મહાગ છે તે તો એકથી ૪૫૩૨૬ પૂર્ણ યોજન જેટલુ દર છે ૩૩૫-૩૩૬ હવે બે બે અદ્રમાનુ દર મહાગે પરસ્પર અતર કેટલુ છે તે કહુ છુ (૩) ૩૩૬

સપોષ્યન્તર મહાગા બે બે અદ્રમાનુ પરસ્પર અન્તર સૂર્યોની પેઠે ૬૮૬૪૦ યોજનનુ

एतावदन्तरं ग्लावो वर्धते प्रतिमण्डलम् ।

वहिर्निष्क्रमतोरन्तर्विशतोः परिहीयते ॥ ૩૩૧ ॥

एतच्च यत्पुरा प्रोक्तं प्रतिमण्डलमेकतः ।

अन्तरं तद् द्विगुणितं भवेत्पार्श्वद्वयोद्भवम् ॥ ૩૩૦ ॥

एव च सहस्रा नवनवतिः योजनानां शतानि च ।

द्वादशोपेतानि सप्त विभागाश्चैकपट्टिजा ॥ ૩૪૧ ॥

एकपञ्चाशदेकोऽष्ट एकपट्टिलवस्य च ।

सप्तभागीकृतस्यैतत् द्वितीयमण्डलेऽन्तरम् ॥ ૩૪૨ ॥ युग्मम् ॥

सर्वान्तिमेऽन्तरं लक्षं सपટ્ટીनि શતાનિ પદ્ ।

યોજનાનામેકપટ્ટિભાગૈઃ પોઢશભિર્વિના ॥ ૩૪૩ ॥

अष्टांशोरुष्यासमिन्दुमण्डलं भानुमण्डलात् ।

अष्टाष्टાર્वाक्चेत्रभागाः आभ्यां रुद्रास्ततोऽधिकाः ॥ ૩૪૪ ॥

તતઃ પોઢશભિઃ ભાગૈઃ ન્યૂનં પરમમન્તરમ્ ।

સર્વાન્ત્યમણ્ડલે ગ્લાવોરર્કયોઃ પરમાન્તરાત્ ॥ ૩૪૫ ॥

છે અને પછી દર મ ડળે ૭૨ પૂર્ણ યોજન અને ૫૧૬ એકસઠાશ યોજન જેટલું અ તર ત્યાથી બહાર નીકળતા વધે છે અને અ દર દાખલ થતા બંદે છે ૩૩૭-૩૬૯

આ અ તર ને પૂર્વે દર મ ડળે એક તરફતુ કહ્યું છે તેને બમણું કરવાથી જેઉ તરફતુ અ તર નીકળે છે ૩૪૦

ખીજા મ ડળમા જેઉ ચ દ્રમાતુ પરસ્પર અ તર પહોંચા મ ડળ કરતા ૭૨ યોજન વગેરે જેટલું વધારે છે એટલે ૯૯૬૪૦ યોજન+૭૨ યોજન વગેરે છે એટલે કે ૯૯૭૧૨ પૂર્ણયોજન ઉપર ૫૧૬ એકસઠાયા યોજન છે ૩૪૧-૩૪૨

૧૧ીં એ જ પ્રમાણે સર્વથી અન્તિમ મ ડળમા જેઉ ચ દ્રોતુ અન્તર ૧૦૦૬૫૬૪૫ યોજન છે ૩૪૩

સૂચના મ ડળથી ચ દ્રના મ ડળનો ઘેરાવો આઠ અ શ વધારે છે તેથી જેઉ ચ દ્રમાએ ક્ષેત્રના આઠ આઠ અ શો વધારે રોક્યા છે અને તેથી સર્વથી છેલ્લા મ ડળમા સૂર્યોના ઉત્કૃષ્ટ અન્તરથી જેઉ ચ દ્રમાએતુ ઉત્કૃષ્ટ અ તર સોળ અ શ જેટલું ઓછું છે ૩૪૪-૩૪૫

एव कृता चन्द्रमसोर्मिथोऽवाधाप्ररूपणा ।

साम्प्रत मण्डलचारप्ररूपणा प्रपंच्यते ॥ ३४६ ॥

परिच्छेपा मण्डलाना मुहूर्त्तगतिरत्र च ।

मण्डलार्धमण्डलयो. कालसख्याप्ररूपणा ॥ ३४७ ॥

साधारणासाधारणमण्डलानां प्ररूपणा ।

एव चत्वार्यनुयोगद्वाराण्यत्र जिना जगु ॥ ३४८ ॥

विष्कम्भायामतस्तत्र सर्वाभ्यन्तरमण्डलम् ।

सहस्रा नवनवतिश्चत्वारिंशा च पदशती ॥ ३४९ ॥

तिस्रो लक्षा पचदશ सहસ્રા યોજનાન્યથ ।

નવાશીતિ. પરિચ્છેપોઽધિકોઽભ્યન્તરમણ્ડલે ॥ ૩૫૦ ॥

भावना तूभयोरपि सूर्याभ्यन्तरमण्डलवत् ॥

द्वितीयमण्डलव्यास विभाव्योक्तानुसारतः ।

भावनीयः परिच्छेपः स चायमुपपद्यते ॥ ३५१ ॥

तिस्रो लक्षा पचदશ सहસ્રાણિ શતત્રયમ્ ।

યોજનાન્યેકોનવિંશ સાધિકં કિંચનાથવા ॥ ૩૫૨ ॥

એ પ્રમાણે બેઉ અ દ્રમ્યાની ૫૨૨૫૨ અળાધાની પ્રગણા કરી

હવે એઓની મડળગતિ વિષે કઇક કહીએ (૪) ૩૪૬

અહિ ચાર અનુયોગદ્વાર કહેલા છે (૧) મડળોના પરિધિ એટલે ઘેરાવા, (૨)

મુહૂર્તગતિ, (૩) મડળ તેમજ અર્ધ મડળની કાળસખ્યા, અને (૪) સાધારણ તથા અસાધારણ મડળો મતલબ કે એ ચાર વાના આપણે અહિ વિચારવાના છે ૩૪૭-૪૮

(૧) સર્વથી અદરનુ મડળ ૯૯૬૪૦ ચોજન લાગુ પડેછે, અર્થાત્ તેટલો તે બનેનો મધ્ય નિષ્કલ છે અને તેથી એનો પરિધિ ૩૧૫૦૮૯ ચોજન આગેશે છે આ બેઉની ભાવના તો સૂર્યના અભ્યન્તર મડળની પેઠે બાબુલી ૩૪૬-૩૫૦

હવે બીજા મડળનો વ્યાસ પૂર્વોક્ત અનુસાર વિચારી એનો ઘેરાવો કાઢવો તે ૩૧૫૩૧૬ ચોજનથી કઇક અધિક આવશે ૩૫૧-૩૫૨ તે આ પ્રમાણે—

પૂર્વમણ્ડલવિષ્કમ્ભાત્ પરમણ્ડલવિસ્તૃતૌ ।

દ્વાસત્તતિ યોજનાનિ વૃદ્ધિઃ પ્રાક્ પ્રત્યપાદિ યા ॥ ૩૫૩ ॥

તસ્યાઃ પૃથક્ પરિચ્છેપ કર્તવ્યઃ કોવિદેન્દુના ।

દ્વે શતે ત્રિંશદધિકે યોજનાના ભવેદસૌ ॥ ૩૫૪ ॥

પૂર્વપૂર્વપરિચ્છેપે યદ્યયં ત્તિપ્યતે તદા ।

પરાપરપરિચ્છેપા ભાવનીયા યથોત્તરમ્ ॥ ૩૫૫ ॥

ઇયમિન્દુમણ્ડલાનાં પરિચ્છેપપ્રરૂપણા ।

મુહૂર્તગતિમાલ્યામિ સંપ્રતિ પ્રતિમણ્ડલમ્ ॥ ૩૫૬ ॥

ઉપસંક્રાન્તયોરિન્દ્રોઃ સર્વાભ્યન્તરમણ્ડલે ।

પચ પચ સહસ્રાણિ યોજનાનાં ત્રિસત્તતિઃ ॥ ૩૫૭ ॥

સહસ્રૈઃપદ્યોદશભિઃ સતત્ત્વૈઃ સપ્તભિઃ શતૈઃ ।

હિન્નસ્ય યોજનસ્યાંશશતાશ્ચ સપ્તસપ્તતિ ॥ ૫૫૮ ॥

ચતુશ્ચત્વારિંશદાઢ્યા મુહૂર્તગતિરેપિકા ।

જિજ્ઞાસ્યતેઽસ્યાશ્વેત્ ધીજં શ્રૂયતાં તર્હિ ભાવના ॥ ૩૫૯ ॥

ઇહૈકૈકોઽપ્યમૃતાંશુરેકૈકમર્ધમણ્ડલમ્ ।

એકેનાહોરાત્રેણૈકમુહૂર્ત્તાધિક્યશાલિના ॥ ૩૬૦ ॥

પૂર્વમણ્ડલની પહોળાઈથી પશ્ચિમ મણ્ડલની પહોળાઈમાં પૂર્વે જે ૭૨ યોજનની વૃદ્ધિ
કહેલી છે તે ૭૨ યોજનનો જૂદો પરિધિ કાઢવો તે ૨૩૦ યોજન થશે. તે જ્યાં પૂર્વપૂર્વના
ધેરાવામાં ઉમેરવામાં આવે ત્યારે ઉત્તરોત્તર મણ્ડલના ધેરાવા આવે તે સમજી લેવા. ૩૫૩-૩૫૫

એવી રીતે ચ દ્રના મણ્ડલના પરિધિની વાત થઈ

હવે પ્રત્યેક મણ્ડલે એમની મુહૂર્તગતિ વિષે કહે છે— ૩૫૬

મર્ધાભ્યન્તર મણ્ડલને વિષે સંક્રાન્ત થતા જેડ ચ દ્રમાની ગતિ એક મુહૂર્ત ૫૦૭૩ ^{૫૦૭૩}/_{૬૦૭૩}
યોજન જેટલી છે ૩૫૭-૩૫૮

એનું બીજા એટલે તેટલી ગતિ કેવી રીતે આવો તે જાણવું હોય તો તેની આ પ્રમાણે
જાણના છે —

શતાભ્યામેકવિશાભ્યાં દ્વાભ્યાં દ્વિત્વસ્ય નિશ્ચિતમ્ ।

મુહૂર્તસ્યૈકાદશભિઃ સાર્ધેર્ભાગૈઃ પ્રપૂરયેત્ ॥ ૩૬૧ ॥ યુગ્મમ્ ॥

एवं शशी द्वितीयोऽपि द्वितीयमर्धमण्डलम् ।

કાલેનૈતાવતૈવ દ્રાક્ ભ્રમણેન પ્રપૂરયેત્ ॥ ૩૬૨ ॥

सपूर्णस्य मण्डलस्य पूर्त्तिकालो यदेष्यते ।

અહોરાત્રદ્વયં દ્વાભ્યાં મુહૂર્તાભ્યાં યુતં તદા ॥ ૩૬૩ ॥

एकविंशत्यधिकाभ्यां शताभ्यां चूर्णितस्य च ।

ત્રયોવિંશતિરંશાનાં મુહૂર્તસ્ય વિનિર્દિશેત્ ॥ ૩૬૪ ॥ યુગ્મમ્ ॥

मण्डले पूर्त्तिकालेऽत्र प्रत्ययः केन चेदिति ।

ત્રૈરાશિકેન તદપિ શ્રૂયતાં યદિ કૌતુકમ્ ॥ ૩૬૫ ॥

भानुः लघुविमानत्वाच्छीघ्रगामितयापि च ।

પથ્યા મુહૂર્તૈરેક મણ્ડલ પરિપૂરયેત્ ॥ ૩૬૬ ॥

तद्वैपरीत्या द्वापथ्या साग्रया तैर्विधुस्तु तत् ।

સાઘપાથિ સત્તદશશતી તાનિ યુગે તત્ ॥ ૩૬૭ ॥

एकचन्द्रापेक्षयार्धमण्डलानि भवन्ति हि ।

તાવન્ત્યેવ ચ પૂર્ણાનિ દ્વયોરિન્દોરપેક્ષયા ॥ ૩૬૮ ॥

એક ચ દ્રમા એક અર્ધમહળને ૧ અહોરાત્ર, ૧ મુહૂર્ત અને ૩૩૩ મુહૂર્ત—આટલા કાળ દરમ્યાન પુર કરે છે વળી બીજો ચ દ્રમા પણ બીજા અર્ધમહળને તેટલે જ સમયે પૂર્ણ કરે છે, એટલે એક સપૂર્ણ મહળને પૂર્ણ કરવાનો કાળ ૨ અહોરાત્ર, ૨ ૩૩૩ મુહૂર્ત છે ૩૬૦-૩૬૪

એક મહળ પૂર્ણ કરવામા આટલો સમય લાગે છે તેની ખાતરી શી ? એવી કોઇ શકા કરે તો તેનું સમાધાન ત્રિરાશિની ગણતરીએ થાય છે તે જાણવાની ઇચ્છા હોય તો સાબળો ૩૬૫

સૂર્ય ચ દ્ર કરતા કાંઈક નાના વિમાનવાળો તેમ જ શીઘ્ર ગતિવાળો હોવાથી તે પ્રત્યેક મહળ સાઠ મુહૂર્તમા (જે અહોરાત્રમા) પૂર્ણ કરે છે પણ ચ દ્રમા તો તેના કરતા ધીમી ગતિવાળો હોવાથી ખાસઠ મુહૂર્તથી કંઈક અધિક સમયમા પૂર્ણ કરે છે એટલાના યુગ

તત્થ સાષ્ટપષ્ટિસસદશશતમાનાર્ધમણ્ડલૈઃ ।
 યુગાન્તર્ભાવિભી રાત્રિદિવાનાં યદિ લભ્યતે ॥ ૩૬૬ ॥
 અષ્ટાદશશતી ત્રિંશા તદા નનુ કિમાપ્યતે ।
 દ્વાભ્યામર્ધમણ્ડલાભ્યામિતિ રાશિત્રય લિખેત્ ॥ ૩૭૦ ॥
 અન્ત્યેન રાશિના રાશો મધ્યમે ગુણિતે સતિ ।
 જાતઃ શતાનિ પદત્રિંશત્ સપટ્ટીન્યેષ મજ્યતે ॥ ૩૭૧ ॥
 સાષ્ટપષ્ટિસસદશશતાત્મકાઘરાશિના ।
 અહોરાત્રદ્વય લઘ્વ ચતુર્વિંશ શતં સ્થિતમ્ ॥ ૩૭૨ ॥
 અહોરાત્રસ્ય ચ ત્રિશન્મુહૂર્તા ઇતિ તાઢિતમ્ ।
 ત્રિશતાઽભૂત્ વિશતીયુક્ સસત્રિશચ્છતાત્મકમ્ ॥ ૩૭૩ ॥
 અસ્મિન્ સાષ્ટપષ્ટિસસદશશત્યા હ્રતે દ્વયમ્ ।
 લઘ્વં મુહૂર્તયો. શેપં શતં ચતુરશીતિયુક્ ॥ ૩૭૪ ॥
 ભાગપ્રાસાઽપવર્ત્યેતે અષ્ટભિઃ ભાજ્યભાજકૌ ।
 ત્રયોવિંશતિરેકોઽન્યશ્ચૈકવિશં શતદ્વયમ્ ॥ ૩૭૫ ॥
 યપા મુહૂર્તદ્વાપટિઃ સર્વર્ણનાય ગુણ્યતે ।
 ઇકવિંશાભ્યાં શતાભ્યાં યે ચોપરિતનાઃ લવાઃ ॥ ૩૭૬ ॥

૧૭૬૮ થાય તેટલા ૪ વળી એક અદ્રમાની અપેક્ષાએ અર્ધમડળો થાય એ અદ્રમાની અપેક્ષાએ વળી તેટલા ૪ સપૂર્ણ મડળો થાય. ૩૬૬-૬૮

તેથી યુગાન્તરના ૧૭૬૮ અર્ધ મડળે એ ૧૮૩૦ અહોરાત્ર થાય તે એ અર્ધમડળે ટેટલા અહોરાત્ર થાય-એમ ત્રિરાશિમાડીને હિસાબ કરવો એ લખવાની રીત —

૧૭૬૮ • ૧૮૩૦ ૨

આ પ્રમાણે લખી ૧૮૩૦ ને ૨ વડે ગુણતા ૩૬૬૦ આવે એને ૧૭૬૮ વડે ભાગવા, એટલે એ અહોરાત્રી આવી અને ૧૨૪ વધ્યા એ ૧૨૪ ને એક અહોરાત્રના ૩૦ મુહૂર્તે ગુણતા ૩૭૨૦ આવે એને ૧૭૬૮ વડે ભાગતા એ મુહૂર્ત આવ્યા તેના ૩૫૩૬ બાકી રતા ૧૮૪ વધ્યા પછી ભાગ ન ચાલવાથી ૧૮૪ ને ૧૭૬૮ બને રકમને આઠે ભાગતા ૨૩૩ થયા આમ ૪૧૫ ભમા ૨ અહોરાત્ર, ૨૩૩ મુહૂર્ત એટલે કે ૬૨૩૩ મુહૂર્ત આવ્યા ૩૬૬-૩૭૫.

अयोर्विंशतिरुक्ता. प्राक् ते क्षिप्यन्ते भवेत्ततः ।

अथोदश सहस्राणि सतत्वा सप्तशत्यपि ॥ ३७७ ॥ शुग्मम् ॥

सर्वान्तर्मण्डलस्थस्य परिधिर्य. पुरोदित. ।

एकविंशत्यधिकाभ्यां शताभ्यां सोऽपि गुण्यते ॥ ३७८ ॥

जातः पद कोटयः पण्यवति, लक्षाः स्वरूपतः ।

चतुस्त्रिंशत् सहस्राणि षट्शत्येकोनसप्ताति. ॥ ३७९ ॥

सहस्रैस्त्रयोदशभिः सतत्त्वे सप्तभिः शतैः ।

एषां भागे हृते लब्धा मुहूर्त्तगतिरेन्दवी ॥ ३८० ॥

योजनानां सहस्राणि पचोपरि त्रिसप्ततिः ।

चतुश्चत्वारिंशान्यंशशतानि सप्तसप्तति. ॥ ३८१ ॥

सुहृत्तगतिरित्येव भाव्येन्द्रो प्रतिमण्डलम् ।

विभाज्योक्तभाजकेन प्राग्वत् परिरयं निजम् ॥ ३८२ ॥

सुहृत्तीयगतौ यद्वा वर्धन्ते प्रतिमण्डलम् ।

त्रियोजनी पञ्चपचांशाश्च पञ्चवति शता. ॥ ३८३ ॥

भागा एकयोजनस्य विभक्तस्य सहस्रकै ।

त्रयोदशमितैः सप्तशता च पंचविंशया ॥ ३८४ ॥ शुग्मम् ॥

એને સવર્ણ લાવવા માટે ૨૨૧ વડે ગુણો એટલે ૧૩૭૨૫ આવશે ૩૭૬-૩૭૭

વળી સર્વાન્તર મહામા રહેલા અદ્રમાનો પૂર્વે જે પરિધિ કહ્યો છે તેને પણ ૨૨૧ વડે શુદ્ધો એટલે તે ૬૬૬૩૪૬૬૮ આવશે એને ૧૩૭૨૫ વડે ભાગવાથી અદ્રમાની મુદ્દત્ ગતિ ૫૦૭૩ $\frac{૭૭૪૪}{૧૩૭૨૫}$ થોજન આવશે ૩૭૮-૩૮૧

જોવી રીતે બેઠ ચદ્રમાની પ્રત્યેક મહાને સુદૃષ્ટગતિ, પૂર્વવત્ પોતાના પરિધિને ઉક્ત
ભાગ્યથી ભાગતા જે આવે તે સમજવી ૩૮૨

અથવા તો, પ્રત્યેક મહાળે મુદ્દતગતિમા રૂ ૬૬૫૫ ચોજન વધે છે એમ સમજવું
૩૮૩-૩૮૪

અત્ર ઉપપતિઃ । યોજનદ્વિશતી ત્રિંશા યા વૃદ્ધિઃ પ્રતિમણ્ડલમ્ ।

ઉક્તા પરિચયે ગુણ્યા સા દ્વિશત્યૈકવિંશયા ॥૩૮૫॥

મક્તા ત્રયોદશસહસ્રાદિના રાશિના ચ સા ।

દત્તે ત્રિયોજની શેપાનંશાનપિ યથોદિતાન્ ॥૩૮૬॥ યુગ્મમ્ ॥

સર્વાન્તર્મણ્ડલે ચન્દ્રૌ જનાનાં દૃષ્ટિગોચરૌ ।

સહસ્રૈઃ સપ્તચત્વારિંશતા ત્રિપટિયુક્તયા ॥૩૮૭॥

દ્વિશત્યા ચ યોજનાનાં એકસ્ય યોજનસ્ય ચ ।

પટ્ટથશૈરેકવિશત્યા તત્રોપપત્તિરુચ્યતે ॥ ૩૮૮ ॥ યુગ્મમ્ ॥

અન્તર્મણ્ડલપરિધેર્દશાંશે ત્રિગુણીકૃતે ।

ઇન્દ્રોઃ પ્રકાશચેત્ર સ્યાત્ તાપચેત્રમિવાર્કયોઃ ॥ ૩૮૯ ॥

અર્ધે પ્રકાશચેત્રસ્ય પૂર્વતોઽપરતોઽપિ ચ ।

ઇન્દ્રોરપિ દૃષ્ટિપથપ્રાપ્તિઃ વિવસ્વતોરિવ ॥ ૩૯૦ ॥

તથા ચ જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞાસિદ્ધત્રમ્ ।

તથાણં ઇહગયસ્ત મણુસસ્ત સીયાલીસાહ જોઅણસહસ્તેહિં દોહિ-
યતેવઠેહિં જોઅણસપહિ ઇગવીસાણ સદ્દિમાણિં જોઅણસ્ત ચદે ચ-
ન્દ્રુફાસં હવમાગચ્છહ ॥

એની સમજણ આ પ્રમાણે —પ્રત્યેક મહાલે ઘેરાવામા ને ૨૦૦ યોજનની વૃદ્ધિ કહી છે તેને ૨૨૧ વડે ગુણી ૧૩૭૨૫ વડે ભાગવા એટલે ૩૬૬૩૫ યોજન આવી રહેશે ૩૮૫-૩૮૬

સર્વાવ્યન્તર એટલે સર્વથી અદરના મહાળમા હોય ત્યારે બેળે અદ્રમા ૪૭૨૬૩૬ યોજનથી લોકોને દૃષ્ટિગોચર થાય છે ૩૮૭-૩૮૮

એ કેવી રીતે તે સમજાવે છે —સર્વથી અદરના મહાળના ઘેરાવાના દશાશને ત્રણ ગણો કરો એટલે ને આવશે તે સૂર્યોના તાપદેત્રની પેઠે બેળ અદ્રમાત્ર પ્રકાશદેત્ર આવશે. પછી પૂર્વ અને પશ્ચિમ એમ બેળે તરફ પ્રકાશદેત્રત્ર અર્ધ કરવાથી, સૂર્યોના દૃષ્ટિમાર્ગની પ્રાપ્તિની નેમ ચ દ્રોના દૃષ્ટિ માર્ગની પ્રાપ્તિ આવે છે ૩૮૯-૩૯૦

આ સળ ધમા જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞાસિદ્ધત્રમમા કહ્યું છે કે —

“ અહિ રહેલા લોકોને બેળ અદ્રમા ૪૭૨૬૩૬ યોજનથી દૃષ્ટિગોચર થાય છે ”

જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિદ્ધશ્ચૌ ચ ।

યત્તુ પૃષ્ઠીભાગીકૃતયોજનસત્કૈકવિંશતિભાગાધિકત્વ તત્તુ સંપ્રદાય
ગમ્યમ્ । અન્યથા ચન્દ્રાધિકારે સાધિકદ્વાપટ્ટિમુહૂર્તપ્રમાણમण्डलपूर्ति-
કાલસ્ય છેદરાશિત્વેન ભણનાત્ સૂર્યાધિકારસત્કપાટ્ટિમુહૂર્તપ્રમાણમण्डल-
पूर्तिकालस्य છેદરાશિત્વેન અનુપપચ્ચમાનત્વાત્ इति દર્શયતે । તદત્ર
તત્ત્વં વહુશ્રુતગમ્યમ્ ॥

પંચયોજનસહસ્રાઃ પંચવિંશતિયુક્તશતમ્ ।

યોજનસ્ય તથૈકસ્ય પચવિંશતિસયુતૈ ॥ ૩૬૧ ॥

ત્રયોદશભિઃ સહસ્રૈઃ ભક્તસ્ય સપ્તભિઃ શતૈઃ ।

ભાગા નવત્યધિકાનિ શતાન્યેકોનસન્તતિઃ ॥ ૩૬૨ ॥

મુહૂર્તગતિરેપેન્દ્રો સર્વપર્યન્તમण्डले ।

અથાત્રૈવ દ્વિપથપ્રાપ્તિઃ વિવિચ્યતેઽનયોઃ ॥ ૩૬૩ ॥

एकत्रिंशता योजनसहस्रैरष्टभिः शतैः ।

एकत्रिंशैः सर्वथाहो दृश्येते मण्डले विभू ॥ ૩૬૪ ॥

અત્ર સૂર્યાધિકારોક્તમ્ ત્રીસાણ સદ્વિભાણિં હત્યધિક મન્તવ્યમ્ ।
इति जम्बूद्वीपप्रज्ञसौ ॥

પણ એની ટીકામા કહ્યું છે કે—“૧ યોજનના ૩૬૦ જેટલું જે અધિકપણ કહ્યું છે તે સંપ્રદાયગમ્ય છે, નહિં તો અદ્રના અધિકારમા કહ્યું અધિક એવા ૧૨ મુહૂર્તમા મહા પૂરવાના કાળને છેદરાશિપણ કહેવાથી સૂર્યના અધિકાર પરત્વે કહેલા ૬૦ મુહૂર્ત જેટલા મહાપુર્તિકાળને છેદરાશિપણ પ્રાપ્ત થઈ શકે નહિ ” એમ છે માટે અહિં તત્ત્વ શ્રુ તેમજ શ્રુત બાબે

સર્વથી છેલ્લા મહામા, જેઉ અદ્રમાની મુહૂર્તગતિ ૫૧૨૫૬૪૨૫ યોજન ॥ અને દ્વિ ભાગપ્રપ્તિ ૩૧૮૩૧ યોજને છે અર્થાત્ ૩૧૮૩૧ યોજનથી લોકોને દ્વિગોચર થાય છે ૩૬૧-૩૬૪

આ સબધમા જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિ સૂત્રની ટીકામા કહ્યું છે કે—અહિં સૂર્યના અધિકારમા કહેલા ૩૬૦ અધિક બાબુવા

અત્ર સર્વાભ્યન્તરસર્વવાહ્યચન્દ્રમણ્ડલયો. દૃષ્ટિપથપ્રાપ્તિતા દર્શિતા ।
શેષમણ્ડલેષુ સા ચન્દ્રપ્રજ્ઞાતિવૃહત્ત્વેત્રસમાસજમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞાપ્તિસૂત્રવૃત્ત્યા-
દિગ્રન્થેષુ પૂર્વે. ક્વાપિ દર્શિતા નોપલભ્યતે । તતોઽત્રાપિ ન દર્શિતેતિ
જ્ઞેયમ્ ॥

પ્રતિમણ્ડલમિત્યેવં મુહૂર્તગતિરીરિતા ।

મણ્ડલાર્ધમણ્ડલયો કાલમાનમથ ધ્રુવે ॥ ૩૯૫ ॥

નવશત્યા વિભક્તસ્ય ચચત્પંચદશાઢ્યયા ।

વિભાગૈર્મણ્ડલાર્ધસ્ય કિલૈકત્રિંશતોનિતમ્ ॥ ૩૯૬ ॥

અર્ધમણ્ડલમેકેનાહોરાત્રેણ સમાપ્યતે ।

એકૈકેન શશાંકેન ચત્રકુત્રાપિ મણ્ડલે ॥ ૩૯૭ ॥ યુગ્મમ્ ॥

દ્વિચત્વારિંશદધિકૈઃ શતૈશ્ચતુર્ભિરેવ ચ ।

અહોરાત્રસ્ય ભક્તસ્ય લવૈકત્રિંશતાધિકૌ ॥ ૩૯૮ ॥

અહોરાત્રૌ પૂર્તિકાલઃ એકસ્મિન્ મણ્ડલે વિધો. ।

રવિસ્તુ પૂરયેત્ પૂર્ણાહોરાત્રદ્વિતયેન તત્ ॥ ૩૯૯ ॥ યુગ્મમ્ ॥

અહિ ‘ સર્વથી અદરના ’ અને ‘ સર્વથી બહારના ’-એમ બે અદ્રમડળોની જ
દૃષ્ટિપથપ્રાપ્તિનુ પ્રમાણ બતાવ્યું, બાકીના-શેષમડળોનુ નથી બતાવ્યું કેમકે અદ્રપ્રશસિ,
બૃહત્ ક્ષેત્રસમાસ, જમ્બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞાપ્તિસૂત્ર તથા એ પ્રથોની ટીકા આદિકમા પૂર્વાચાર્યોએ
ક્યાય પણ દેખાડેલું હૃદય નથી

એ પ્રમાણે અદ્રમાની ‘ પ્રત્યેક મડળે મુહૂર્તગતિ ’ વિષે કહ્યું

હવે એઓના મડળ અને અર્ધમડળના કાળમાન વિષે કહે છે—

૩૯૫ નેટલુ બોધુ અર્ધમડળ કોઈપણ મડળમા રહેલો એક અદ્રમા એક અહોરાત્રે
સ પૂર્ણ કરે છે ૩૯૬-૩૯૭

કોઈપણ એક આયુ મડળ પૂર્ણ કરવા અદ્રમાને ૨૩૯૬ અહોરાત્ર નોઈએ છીએ

[૩-(૨૪૬૬) આટલુ મડળ પૂર્ણ કરવા ૧ અહોરાત્ર નોઈએ તો ૧ (આયુ)
મડળ પૂર્ણ કરવા કેટલા અહોરાત્ર નોઈએ-એમ ત્રૈશશિક રીતે ગણતા એ જવાબ મળશે].

કોઈ પણ એક આયુ મડળ પૂર્ણ બે અહોરાત્રે પૂર્ણ કરે છે ૩૯૮-૩૯૯

મળ્ડલાર્ધમળ્ડલયોરુક્તૈવં કાલસંમિતિઃ ।

સાધારણાસાધારણમળ્ડલાનિ વ્રવીમ્યથ ॥ ૪૦૦ ॥

પ્રથમ ચ તૃતીયં ચ ષષ્ઠં સપ્તમમષ્ટમમ્ ।

દશમૈકાદશે પચદશમિત્યષ્ટમળ્ડલી ॥ ૪૦૧ ॥

નચત્રૈરવિરહિતા સદાપિ તુહિન્યુતેઃ ।

મળ્ડલેષ્વેષુ નચત્રાણ્યપિ ચાર ચરન્તિ યત્ ॥ ૪૦૨ ॥

દ્વિતીય ચ ચતુર્થં ચ પચમ નવમ તથા ।

ત્રીણિ ચ દ્વાદશાદીનિ કિલૈષા સપ્તમળ્ડલી ॥ ૪૦૩ ॥

ઋતૈઃ સદા વિરહિતા મળ્ડલેષ્વેષુ નો ભવેત્ ।

કદાપિ ચાર ઋત્ત્રાણામૂપરેષુ ગવામિવ ॥ ૪૦૪ ॥

પ્રથમ તૃતીયમેકાદશ પચદશ તથા ।

રવિચન્દ્રોદ્ધુસામાન્યા મળ્ડલાનાં ચતુષ્ટયી ॥ ૪૦૫ ॥

પ્તેષુ મળ્ડલેષ્વિન્દુઃ નચત્રાણિ તથા રવિઃ ।

ચારં ચરન્તિ સર્વેઽપિ રાજમાર્ગે જના ઇવ ॥ ૪૦૬ ॥

એવી રીતે ચ દ્રના મ ઠળ તથા અર્ધમ ઠળના કાળનું પ્રમાણ કહ્યું

હવે એના સાધારણ તથા અસાધારણ મ ઠળો વિષે કહે છે—૪૦૦

પહેલું, ત્રીજું, છઠ્ઠું, સાતમું, આઠમું, દશમું, અગ્યારમું અને પદરમું—આટલા (ચ દ્રના) આઠ મ ઠળોમા ચ દ્રને કદિ પણ નક્ષત્રોનો વિરહ હોતો નથી કેમકે એ આઠમા નક્ષત્રોનો પણ ચાર (ગમન) છે ૪૦૧-૪૦૨

બીજું, ચોથું, પાંચમું, નવમું, બારમું, તેરમું અને ચૌદમું—આ સાત મ ઠળોમા ચ દ્રમાને નક્ષત્રોનો વિરહ જ હોય છે કેમકે ત્યાં નક્ષત્રોની ગતિ નથી, ઉપર ભૂમિમા ગાયો જતી નથી તેમ ૪૦૩-૪૦૪

પહેલું, ત્રીજું, અગ્યારમું અને પદરમું—એ ચાર મ ઠળો સૂર્ય, ચ દ્ર તેમજ નક્ષત્રો-બધાને સામાન્ય છે કેમકે એ ચારેમા સૂર્ય, ચ દ્રમા તેમ જ નક્ષત્રો પણ ગમન કરે છે, રાજ માર્ગપર સર્વ સોડો ગમનાગમન કરે છે એમ ૪૦૫-૪૦૬

ષષ્ઠાદીનિ પંચ સૂર્યચારહીનાનિ સર્વથા ।
 શેષાણિ મળ્ડલાનીન્દોઃ કિંચિત્ ભાનુઃ સ્પૃશેદપિ ॥ ૪૦૭ ॥
 સાધારણાસાધારણમળ્ડલાન્યેવમૂચિરે ।
 સમ્પ્રતીન્દોઃ વૃદ્ધિહાનિપ્રતિભાસઃ પ્રરૂપ્યતે ॥ ૪૦૮ ॥

અવસ્થિતસ્વભાવં હિ સ્વરૂપેણેન્દુમળ્ડલમ્ ।
 સદાપિ હાનિઃ વૃદ્ધિઃ વા પ્રેક્ષ્યતે સા ન તાત્વિકી ॥ ૪૦૯ ॥
 કેવલ યા શુક્લપત્તે વૃદ્ધિર્હાનિસ્તથા પરે ।
 રાહુવિમાનાવરણયોગાત્ સા પ્રતિભાસતે ॥ ૪૧૦ ॥

તથાદિ । ધ્રુવરાહુ. પર્વરાહુઃ એવં રાહુ દ્વિધા ભવેત્ ।
 ધ્રુવરાહોસ્તત્ર કૃષ્ણતમં વિમાનમીરિતમ્ ॥ ૪૧૧ ॥
 તત્ત્વ ચન્દ્રવિમાનસ્ય પ્રતિષ્ઠિતમધસ્તલે ।
 ચતુરશુલમપ્રાસં ચારં ચરતિ સર્વદા ॥ ૪૧૨ ॥
 તેનાપાવૃત્ય ચાવૃત્ય ચરત્યધઃ શનૈઃ શનૈઃ ।
 વૃદ્ધિહાનિપ્રતિભાસઃ પોસ્ફુરીતીન્દુમળ્ડલે ॥ ૪૧૩ ॥

છઠ્ઠું, સાતમું, આઠમું, નવમું અને દશમું—એ પાંચ ચંદ્રમ ડોળોમા સૂર્યનું જરા પણ ગમનાગમન નથી, શેષ મ ડોળોમા સૂર્યનું કવચિત્ આવાગમન છે ખરૂં ૪૦૭

એટલું ચંદ્રના સાધારણસાધારણ મળ્ડળા વિષે વિવેચન કર્યું

હવે ચંદ્રની વૃદ્ધિ અને હાનિના પ્રતિભાસ વિષે કહે છે (૫) ૪૦૮

સ્વરૂપે તેો ચંદ્રમા હરમેશા અવસ્થિત સ્વભાવવાળો જ છે એની હાનિવૃદ્ધિ દેખાય છે તે ખરી હાનિવૃદ્ધિ નથી ૪૦૯

એની શુક્લ પક્ષમા વૃદ્ધિ અને કૃષ્ણપક્ષમા હાનિ દેખાય છે તે કેવળ રાહુના વિમાનના આવરણને યોગે દેખાય છે ૪૧૦

આ રાહુ વિષે એમ કહ્યું છે કે (૧) પર્વરાહુ અને (૨) નિત્યરાહુ—એમ રાહુ બે પ્રકારના છે નિત્યરાહુનું વિમાન એકદમ શ્યામ છે અને તે વિમાન ચંદ્રમાના વિમાનની નીચે ચંદ્રથી ચાર આગળ ફર રહીને ચાલે છે, તેને આવરીને ધીમે ધીમે આહ્યા કરે છે તેથી જ ચંદ્રમામા વૃદ્ધિહાનિનો ભાસ થાય છે ૪૧૧-૪૧૩

તથોક્તમ્ ।

ચદસ્સ નેવ હાણી નવિ વુઢી વા અવઢિઓ ચદો ।
 સુવિકલભાવસ્સ પુણો દીસઢ વુઢી ય હાણિ ય ॥ ૪૧૪ ॥
 કિન્હ રાહુવિમાણ નિચ્ચ ચદેણ હોઢ અવિરહિયમ્ ।
 ચરરુલમપ્પત્ત હિઢ્ઠા ચંદસ્સ ત ચરઢ ॥ ૪૧૫ ॥
 તેણં વઢ્ઢઢ ચદો પરિહાણી વાવિ હોઢ ચદસ્સ ॥

તત્ર પ્રકલ્પ્ય દ્વાપાર્ષિ ભાગાન્ શશાંકમણ્ડલે ।
 દ્વિયતે પચ્ચદશભિઃ લભ્યતેઽશ્ચતુષ્ઠયમ્ ॥ ૪૧૬ ॥
 પતાવદાવ્રિયતે તત્ પ્રત્યહ ભરણીભુવા ।
 અહોભિઃ પચ્ચદશભિરેવમાવ્રિયતેઽલિલમ્ ॥ ૪૧૭ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 દ્વૌ ભાગૌ તિષ્ઠતઃ શેષૌ સદૈવાનાવૃતૌ ચ તૌ ।
 પપા કલા ષોઢશીતિ પ્રસિદ્ધિમગમત્ સુવિ ॥ ૪૧૮ ॥

કલ્પ્યન્તેઽશ્વા પંચદશ વિમાને રાહવેઽથ સઃ ।
 જયત્યેકૈકાશવૃદ્ધ્યા નીતિજ્ઞોઽરિમિવોઢુપમ્ ॥ ૪૧૯ ॥

પ્રથૈવમ્ ।

અન્યત્ર પણ એ જ ભાવાર્થની ગાથાઓ ઠહેલી છે, એ આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે
 ૪૧૪-૪૧૫

અ દ્રમાના મહાળના (વિમાનના) બાસઠ ભાગ કટપીને એ બાસઠને પદરે ભાગે
 ભાગમા ૪ આવશે એટલે અ દ્રમા સઢા નિત્યરાહુના વિમાનથી આવરાય છે એટલે પદર
 દિવસે અ દ્રમાનો ફર આવરાય ફક્ત ફરે બાકી રહ્યો તે કદિ આવરાતો નથી, સઢા ખુલ્લો
 રહે છે અને તે ભાગ પૃથ્વીપર અ દ્રમાની સોળમી કળા તરિકે પ્રસિદ્ધ છે ૪૧૬-૪૧૮

વળી રાહુના વિમાનના ૧૫ ભાગે કટપીએ તો તે ચોતાના તેવા અંકે ભાગની વૃદ્ધિએ
 ઠરીને તે અ દ્રમાને જીતે છે-ચેકે છે-ઢાકે છે, નીતિજ્ઞ પુરૂષ યત્રુને જીતે એમ ૪૧૯

તે આવી રીતે—

સ્ત્રીયપંચદશાંશેન કૃષ્ણપ્રતિપદિ ધ્રુવમ્ ।

મુક્ત્વાંશૌ દ્વાવનાવાયૌ શેષપષ્ટેઃ સિતત્વિપઃ ॥ ૪૨૦ ॥

ચતુર્ભાગાત્મક પંચદશં ભાગં વિધુંતુદઃ ।

આવૃણોતિ દ્વિતીયાયાં નિજભાગદ્વયેન ચ ॥ ૪૨૧ ॥

અષ્ટભાગાત્મકૌ પચદશાંશૌ દ્વૌ રુણદ્વિ સઃ ।

પષ્ટિ ભાગાનિત્યમાયાં સ્વૈઃ પંચદશભિઃ લઘૈઃ ॥ ૪૨૨ ॥ ત્રિમિવિશેષકમ્ ॥

તતઃ શુક્લપ્રતિપદિ ચતુર્ભાગાત્મકં લઘમ્ ।

એકં પંચદશં વ્યક્તીકરોત્યપસરન્ શનૈઃ ॥ ૪૨૩ ॥

દ્વિતીયાયા દ્વૌ વિભાગૌ પૂર્ણિમાયામિતિ ક્રમાત્ ।

દ્વાપદ્યંશાત્મક. સર્વ. સ્ફુટીભવતિ ચન્દ્રમાઃ ॥ ૪૨૪ ॥

ઇન્દોશ્ચતુર્લવાત્માંશો યાવત્કાલેન રાહુણા ।

પિધીયતે મુચ્યતે ચ તાવત્કાલમિતા તિથિઃ ॥ ૪૨૫ ॥

ઇન્દોઃ પિધીયમાનાઃ સ્યુઃ કૃષ્ણાઃ પ્રતિપદાદિકા. ।

તિથયો મુચ્યમાના. સ્યુ. શુક્લા. પ્રતિપદાદિકા. ॥ ૪૨૬ ॥

કૃષ્ણ પક્ષના પડવાને દિવસે, ચ દ્રમાના કટપેલા ૬૨ ભાગોમાથી ન આવરી શકાય એવા બે ભાગ છોડીને બાકીના ૬૦ ભાગોના ૧૫ ને એટલે કે ચાર ભાગને રાહુ પોતાના ૧૫ વડે આગ્રહિત કરે છે, અને વહી બીજને દિવસે રાહુ પોતાના ૧૫ વડે ચ દ્રમાના આઠ ભાગને આવરે છે એવી રીતે અમાવાસ્યાને દિવસે રાહુ પોતાના સર્વ ભાગોવડે એટલે કે એતુ અખિલ બિંબ ચ દ્રમાના સાઠ ભાગોને આવરે છે ૪૨૦-૪૨૨

પછી શુક્લપક્ષની પ્રતિપદાને દિવસે તે ધીમેથી લગાર ખસીને ચ દ્રમા ચાર ભાગને પ્રકટ કરે છે, બીજને દિવસે ચ દ્રમા આઠ ભાગોને પ્રકટ કરે છે અને એવી રીતે ક્રમે ક્રમે પૂર્ણિમાને દિવસે બાસઠે ભાગોરૂપ આગે સ પૂર્ણ ચ દ્રમા પ્રકટ થાય છે ૪૨૩-૪૨૪

ચ દ્રમાનો એ ચાર ભાગ નેટલો અથ રાહુ નેટલો કાળ આવરેલો કે ખુલ્યો રાખે છે તેટલો કાળ તે એક તિથિ કહેવાય છે રાહુ નિત્ય નિત્ય આવરતો જાય છે એવી પ્રતિપદાદિક તિથિઓ કૃષ્ણપક્ષની કહેવાય છે, અને રાહુ નિત્ય નિત્ય ખુલ્લી કરતો જાય છે એવી પ્રતિપદાદિક તિથિઓ શુક્લપક્ષની કહેવાય છે ૪૨૫-૪૨૬

તથાહુઃ ।

કાલેણ જેણ હાયફ સોલસભાગો તુ સા તિહી હોફ ।

તહ ચેવ ય વુદ્ધીપ્ એવં તિહિણો સમુપ્પત્તી ॥ ૪૨૭ ॥

एकोनत्रिंशता पूर्वोः मुहूर्त्तैश्च द्विपष्टिजैः ।

द्वात्रिंशता मुहूर्त्तांशैरेकैको रजनीपतेः ॥ ૪૨૮ ॥

चतुर्धा पष्ट्यंशरूपो राहुणा छाद्यते लवः ।

मुच्यते च तदैतावन्मानाः स्यु तिथयोऽखिलाः ॥ ૪૨૯ ॥ युग्मम् ॥

एव च । द्वापष्टिभक्ताहोरात्रस्यैकपष्ट्या लवैर्मिता ।

तिथिरेव वक्ष्यते यत्तद्युक्तमुपपद्यते ॥ ૪૩૦ ॥

तिथिमानેઽસ્મિંશ્ચ હતે ત્રિંશતા સ્યાયથોદિત ।

માસશ્ચાન્દ્ર એવમપિ ત્રિંશત્તિથિમિતં ચલુ ॥ ૪૩૧ ॥

નનુ રાહુવિમાનેન યોજનાર્ધમિતેન વૈ ।

પદ્મપચાશ્ચયોજનૈકપટ્ટિભાગમિતં ચલુ ॥ ૪૩૨ ॥

કથમાચ્છાદિતું શક્યં ગરીયઃ શશિમણ્ડલમ્ ।

લઘીયસા ગરીયો હિ દુરાવારમિતિ સ્ફુટમ્ ॥ ૪૩૩ ॥

કથ્થુ છે કે —

જેટલે સમયે ચંદ્રમાને સોડમો ભાગ ઓઠો થાય, કે જેટલે સમયે એ વધે તેટલા ઠાળપ્રમાણ એક તિથિ થાય આ પ્રમાણે તિથિની ઉત્પત્તિ છે ૪૨૭

રાહુ ચંદ્રમાને ઉપરોક્ત ચાર ભાગ જેટલો અથવા ૨૬૩૬૧ મુહૂર્ત્ત પચેન્ત આવડેલો કે ખુદલો રાખે છે એટલે સર્વ તિથિઓનું એ જ પ્રમાણ સમજવું અને એવી રીતે એક મહો રાત્રના ૬૬૧ જેવડી તિથિ કહેવાય છે તે યુક્ત જ છે ૪૨૮-૪૩૦

તિથિના આ પ્રમાણને ત્રીશે ગુણવાધી એટલે કે આ પ્રમાણની ત્રીશ તિથિઓનો એક ચાંદ્રમાસ થાય ॥ ૪૩૧

અહિ કાઈ એવી શકા ઉપસ્થિત કરે કે—“અરધા યોજન જેવડું જ રાહુનું વિમાન છે તે ૬૬૧ યોજન પ્રમાણ (જેટલે કે પોતાથી લગભગ જમણું મહોટું) જેવું ચંદ્રમાનું વિમાન કેવી રીતે આવરી શકે ? ન્હાની વસ્તુથી મોટી વસ્તુ ન આવરી શકાય એ વાત પ્રકટ રીતે સમજાય એવી છે ” ૪૩૨-૪૩૩

કદાચિત્ ગ્રહણ ઇવ વિમાનમુપલભ્યતે ।

વૃત્તાકૃતિ ધ્રુવરાહોઃ કદાચિત્ ન તથા ચ કિમ્ ॥ ૪૩૯ ॥

દિનેષુ યેષુ તમસાભિભૂતઃ સ્યાત્ મૃશ શશી ।

તેષુપલભ્યતે વૃત્ત વિમાનમસ્ય યેષુ ચ ॥ ૪૪૦ ॥

શશી વિશુદ્ધકાન્તિત્વાત્ તમસા નાભિભૂયતે ।

વૃત્ત વિમાનં નૈતસ્ય દિનેષુ તેષુ દૃશ્યતે ॥ ૪૪૧ ॥ યુગ્મમ્ ॥

તથોક્તમ્ ।

વદ્વચ્છેઓ કદ્વદ્ દિવસે ધ્રુવરાહુણો વિમાણસ્ત ।

દિસદ્ પર ન દિસદ્ જહ ગહણે પવ્વરાહુસ્ત ॥ ૪૪૨ ॥

અચ્ચચ્છં ન હિ તમસાભિભૂય તેજં સસી વિસુજ્ઞન્તો ।

તેણ ન વદ્વચ્છેઓ ગહણે ડ તમોતમો વહુલો ॥ ૪૪૩ ॥

इति भगवतीवृत्तौ ॥

હ બાઈ પહોળાઈ એક યોજનની છે, એથી ત્રણ ગણો એનો પરિધિ છે અને અઢીસો ધનુષ્ય પ્રમાણ એની જડાઈ છે ” ૪૩૮ ભગવતીસૂત્રની ટીકામાં પણ ઉલ્લેખ છે કે—“ ગ્રહના વિમાનનું પ્રમાણ અર્ધ યોજન કહ્યું છે તે પ્રાય સમજવું અને તેથી રાહુગ્રહના વિમાનનું પ્રમાણ અધિક પણ સભવે છે ”

કેટલાકે વળી એમ કહે છે કે રાહુનું વિમાન લઘુ છે પણ એના અન્ધકારનો સમૂહ મંડોટો છે તેથી અદ્રમડળ દ કાઈ જાય છે એ પ્રમાણે ભગવતીસૂત્રની ટીકામાં ખારમા શતકના પાંચમા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે તત્ત્વ કેવળીગમ્ય

અહિ કોઈ વળી એક ખીણ શકા કરે છે કે “ ગ્રહણસમયની પેઠે કોઈક વળતે ક્રુવ રાહુનું વિમાન ગોળ દેખાય છે અને કોઈક વળતે એવું નથી દેખાતું તેનું શું કારણ ? ” ૪૩૯

એનો ખુલાસો એ છે કે—“ જે દિવસોમાં અદ્ર રાહુથી અત્યન્ત પરાભવ પામેલો હોય તે દિવસોમાં એ રાહુનું વિમાન ગોળ દેખાય છે, પણ જ્યારે અદ્રમાં તેજસ્વી કાન્તિવાળો હોય ત્યારે રાહુ એનો પરાભવ કરી શકતો નથી અને તેથી એનું વિમાન ગોળ દેખાતું નથી ” ૪૪૦-૪૪૧

ભગવતીસૂત્રની વૃત્તિમાં પણ શિષ્યે આવી જ શકા કરેલી છે તેનો ઉત્તર પણ આચાર્યે આ જ ભાવાર્થનો આપેલો છે ૪૪૨-૪૪૩ વાળી બેજિ ગાથાઓનો એ જ ભાવાર્થ છે

યદાં તુ લેશ્યામાવૃણ્વન્ પર્વરાહુ વ્રજત્યથ . ।

પુષ્પદન્તમણ્ડલયોઃ યથોક્તકાલમાનતઃ ॥ ૪૪૪ ॥

તદા ભવત્યુપરાગો યથાર્હં ચન્દ્રસૂર્યયોઃ

જનૈઃ ગ્રહણમિત્યસ્ય પ્રસિદ્ધિઃ પરિભાવ્યતે ॥ ૪૪૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥

જઘન્યતસ્તત્ર પશ્યાં માસામન્તે શશિગ્રહઃ ।

ઉત્કર્ષતો દ્વિચત્વારિંશતો માસામતિક્રમે ॥ ૪૪૬ ॥

માસૈર્જઘન્યત પદ્મિર્જાયતે તરાણિગ્રહઃ ।

સંવત્સરૈરષ્ટચત્વારિંશતોત્કર્ષતઃ પુનઃ ॥ ૪૪૭ ॥

યદા સ્વર્ભાણુરાગચ્છન્ ગચ્છન્ વા પુષ્પદન્તયોઃ ।

લેશ્યામાવૃણુયાન્તર્હિં વદન્તિ મનુજા ભુવિ ॥ ૪૪૮ ॥

ચન્દ્રો રવિર્વાં તમસા ગૃહીત ઇતિ યથથ ।

લેશ્યામાવૃત્ય પાશ્વેન ગચ્છત્યર્કશશાંકયોઃ ॥ ૪૪૯ ॥

તદા વદન્તિ મનુજા રવિણા શશિનાથવા ।

રાહોઃ કુચિર્મિત્ત ઇતિ યદા પુનર્વિધુંતુદ ॥ ૪૫૦ ॥

અર્કેન્દુલેશ્યામાવૃત્યાપસર્પતિ તદા ભુવિ ।

વદન્તિ મનુજા વાન્તૌ રાહુણા શશિભાસ્કરૌ ॥ ૪૫૧ ॥

ચતુર્ભિઃકલાપકમ્ ॥

હવે કંઈક ' ગ્રહણ ' વિષે કહે છે

જ્યારે પર્વરાહુ સૂર્ય કે ચંદ્રમાની લેશ્યાને (કાતિને) આવરતો છતો યથોક્ત કાળે સૂર્ય કે ચંદ્રની નીચે જાય છે ત્યારે સૂર્ય ચંદ્રનો યથાથોગ્ય ઉપરાગ (દકાવાપણું) થાય છે—તે લોકોમાં ગ્રહણના નામથી જાણાયા છે ૪૪૪-૪૪૫

ચંદ્રગ્રહણ જઘન્યત છ માસે અને ઉત્કૃષ્ટત બેતાળીશ માસે થાય છે, જ્યારે સૂર્ય-ગ્રહણ જઘન્યત છ માસે અને ઉત્કૃષ્ટત અડતાળીશ વર્ષે થાય છે ૪૪૬-૪૪૭

સૂર્ય ચંદ્રની નીચેથી જતા આવતા રાહુ જ્યારે એજોની લેશ્યાને (તેજને) આચ્છાદિત કરે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે એજોને અન્ધકારે (રાહુએ) પકડી રાખ્યા છે વળી એ જ્યારે એજોની લેશ્યાને આવરતો એજોની પદ્મખેથી ચાલ્યો જાય છે ત્યારે લોકો કહે છે કે

યદા તુ ગચ્છન્ વાગચ્છન્ રાહુશ્ચન્દ્રસ્ય વા રવેઃ ।

લેશ્યામાવૃત્ય મધ્યેન ગચ્છત્યાહુર્જનાસ્તદા ॥ ૪૫૨ ॥

રાહુણા રવિરિન્દુર્વા વિભિન્ન ઇતિ ચેત્પુનઃ ।

સર્વાત્મના ચન્દ્રસૂર્યલેશ્યામાવૃત્ય તિષ્ઠતિ ॥ ૪૫૩ ॥

વાવદન્તીહ મનુજાઃ પરમાર્થાવિદસ્તદા ।

રાહુણા હુધિતેનેવ ગ્રસ્તશ્ચન્દ્રોઽથવા રવિઃ ॥૪૫૪॥ ત્રિભિર્વિશેષકમ્ ॥

શૃંગાટકશ્ચ જટિલઃ ચત્રકઃ સ્વરકસ્તથા ।

દુર્ધરઃ સગરો મત્સ્યઃ કૃષ્ણસર્પશ્ચ કચ્છપઃ ॥ ૪૫૫ ॥

ઇત્યસ્ય નવ નામાનિ વિમાનાસ્ત્વસ્ય પંચધા ।

કૃષ્ણાનીલરક્તપીતશુક્લવર્ણમનોહરાઃ ॥ ૪૫૬ ॥ શુભમ્ ॥

ઇતિ ભગવતીદ્વત્રિશતક ૧૦ પદ્યોદેશકે ॥

સમ્પૂર્ણસર્વાવયવો વિશિષ્ટાલંકારમાલ્યામ્બરરમ્યરૂપઃ ।

મહર્દિકો રાજતિ રાહુરેપ લોકપ્રસિદ્ધો નતુ મૌલિમાત્રઃ ॥૪૫૭॥

સૂર્યે કે ચ દ્રમાએ રાહુની કુક્ષિને લેહી છે વળી જ્યારે રાહુ એવી જ રીતે એઓની લેશ્યાને આવરીને ખસી જાય છે ત્યારે લોકો કહે છે કે રાહુએ સૂર્યચંદ્રને વગી કાઢ્યા છે વળી રાહુ જ્યારે જ્યારે એ બેઓના મધ્યમાથી જાય છે ત્યારે કહે છે કે રાહુએ એમને કોથા છે વળી જ્યારે રાહુ સૂર્યને કે ચ દ્રમાને સર્વથા પ્રકારે આવરીને રહે છે ત્યારે પણ સત્ય સ્વરૂપથી અજ્ઞાન એવા લોકો એમ કહે છે કે હુધાતુર હોયની એવા રાહુએ સૂર્ય કે ચંદ્રને ઘસ્યા છે, અર્થાત્ ગળી ગયો છે ૪૪૮-૪૫૪

આ રાહુના નવ નામ ॥ (૧) શૃંગાટક, (૨) જટિલ, (૩) સ્વરક, (૪) ખરક, (૫) દુર્ધર, (૬) સગર, (૭) મત્સ્ય, (૮) કૃષ્ણ સર્પ અને (૯) કચ્છપ વળી એના (૧) રયામ, (૨) નીલ, (૩) રક્ત, (૪) પીત અને (૫) પેલે—એમ પાંચે વર્ણના મનહર વિમાનો છે ૪૫૫-૪૫૬

એ પ્રમાણે ભગવતીસૂત્રમા ચતક ૧૨, ઉદેશ ૬ મા કહ્યું છે

ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણ અને પુષ્પમાળાથી સૌન્દર્યવાન અને મહાન્ સમૃદ્ધિએ યુક્ત એવા આ રાહુને સર્વ સમ્પૂર્ણ અવયવો છે, પણ લોકને વિષે એ માત્ર મસ્તકરૂપે જ પ્રસિદ્ધ છે તેવો નથી ૪૫૭

કિં

વિધોરેકૈકમયનમહોરાત્રાસ્રયોદશ ।

ચતુશ્ચત્વાર્શિદહોરાત્રાંશાઃ સપ્તષટ્ટિજાઃ ॥ ૪૫૮ ॥

દ્વાભ્યાં ચન્દ્રાયણાભ્યાં સ્યાત્ ભમાસ સપ્તવિંશતિઃ ।

અહોરાત્રા સપ્તષટ્ટિભાગાઃ તત્રૈકવિંશતિઃ ॥ ૪૫૯ ॥

અત્રોપપત્તિસ્ત્વેવમ્ ।

સર્વોદૂનાં ચન્દ્રભોગો વચ્ચમાણઃ સમુચ્ચિત્ ।

મુહૂર્તનાં શતાન્યષ્ટૈકોનવિંશાન્યથો લવાઃ ॥ ૪૬૦ ॥

સ્યુઃ સપ્તવિંશતિ સપ્તષટ્ટિજાઃ શિશ્તા તત્ ।

મુહૂર્તકે હ્રતે લબ્ધાહોરાત્રસપ્તવિંશતિઃ ॥ ૪૬૧ ॥

મુહૂર્તા નવ શિષ્યન્તે ભાગાશ્ચ સપ્તવિંશતિઃ ।

મુહૂર્તાઃ સપ્તષટ્ટિજ્ઞાઃ કાર્યાઃ કર્તું સર્વર્ણનમ્ ॥ ૪૬૨ ॥

ષડશતી ત્ર્યુત્તરા સ્યાત્ સા સપ્તવિંશતિભાગયુક્ ।

વભૂવ ષડશતી ત્રિંશા ભાગોઽસ્યાશ્ચિંશતા પુનઃ ॥ ૪૬૩ ॥

સપ્તષટ્ટિભવા ભાગા લભ્યન્તે એકવિંશતિઃ ।

યથોક્તોઽય ભમાસોઽસ્યાર્ધાર્ધ યામ્યોત્તરાયણે ॥ ૪૬૪ ॥

ચન્દ્રોત્તરાયણારમ્ભો યુગાદિસમયે ભવેત્ ।

પ્રાગુત્તરાયણં પશ્ચાદ્યામ્યાયનમિતિ ક્રમઃ ॥ ૪૬૫ ॥

૧૩ ૪૪ અહોરાત્રનું એક ચ દ્રાયણુ થાય, અને એ ચ દ્રાયણુનો એક નક્ષત્રમાસ થાય એટલે એક નક્ષત્રમાસના ૨૭ ૩/૪ અહોરાત્ર થાય ૪૫૮-૪૫૯

એની સમબુતિ આ પ્રમાણે —

સર્વ નક્ષત્રોનો ચ દ્ર સાથેનો ભોગવટો એકત્ર કરીએ તો ૮૧૯ ૩/૪ મુહૂર્તનો થાય આ રકમને ત્રીશે ભાગીએ તો ૨૭ ૩/૪ અહોરાત્ર આવી રહે એનો એક ચ દ્રમાસ થયો, અને એથી અર્ધઅર્ધ ભાગનું ચ દ્રનું એક દક્ષિણાયન ને ઉત્તરાયણ થયું ૪૬૦-૪૬૪

યુગના આદિ સમયે ચ દ્રના ઉત્તરાયણનો આરંભ થાય છે અને તેથી પહેલું ઉત્તરાયણ અને પછી દક્ષિણાયન—એમ અનુક્રમ છે—અને તેનાથી જ જ્યોતિષશાસ્ત્રની ગતિના એક મૂળ

પ્રવૃત્તિઃ સ્યાદ્યતો જ્યોતિશ્ચક્રચારેકમૂલયો ।
સૂર્યયામ્યાયનશીતાંશૂત્તરાયણઘોઃ કિલ ॥ ૪૬૬ ॥

યુગાદાવેવ યુગપત્તત્રાર્કદક્ષિણાયનમ્ ।
પુષ્પસપ્તપટ્ટિજાંશત્રયોવિંશત્યતિક્રમે ॥ ૪૬૭ ॥

યુગાદાવભિજિદ્યોગપ્રથમચણ એવ તુ ।
ચન્દ્રોત્તરાયણારમ્ભઃ તતો યુક્તં પુરોદિતમ્ ॥ ૪૬૮ ॥

તથોક્ત જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિસૂત્રવૃત્તૌ । સકલજ્યોતિશ્ચારમૂલસ્ય સૂર્ય-
દક્ષિણાયનસ્ય ચન્દ્રોત્તરાયણસ્ય ચ યુગપત્પ્રવૃત્તિ યુગાદાવેવ । સાઽપિ
ચન્દ્રાયણસ્યાભિજિદ્યોગપ્રથમસમય એવ । સૂરાયણસ્ય તુ પુષ્પસ્ય ત્રયો-
વિંશતૌ સપ્તપટ્ટિભાગેષુ વ્યતીતેષુ । તેન સિદ્ધ યુગસ્ય આદિત્વમિતિ ॥

પુષ્પસ્ય સપ્તપટ્ટ્યુત્યવિશત્યશાધિકે તતઃ ।
મુહૂર્ત્તદશકે ભુક્ટે મુહૂર્ત્તેકોનવિંશતૌ ॥ ૪૬૯ ॥
ભોગ્યાયાં સપ્તચત્વારિંશદશાયાં સમાપ્યતે ।
વિધુનોદીચ્યમયન યામ્યમારમ્ભયતેઽપિ ચ ॥ ૪૭૦ ॥ યુગમ્ ॥

સમાન એવા સૂર્યના દક્ષિણાયનની અને ચંદ્રના ઉત્તરાયણની-એકીની પ્રવૃત્તિ (શરૂઆત)
એક સાથે થાય છે ૪૬૫-૪૬૬

વળી યુગની આદિમા, એક સાથે જ, પુ પનક્ષત્રનો રૂઠું આ શ વ્યતિક્રમે સૂર્યનું દક્ષિણા-
યન, અને અભિજિત નક્ષત્રના યોગને પહેલે જ ક્ષણે ચંદ્રનું ઉત્તરાયણ શરૂ થાય છે માટે ઉપર
કહ્યું તે યુક્ત છે ૪૬૭-૪૬૮

જમ્બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિસૂત્રની વૃત્તિમા પણ કહ્યું છે કે—

સર્વ જ્યોતિશ્ચક્રના મૂળરૂપ એવા સૂર્યના દક્ષિણાયનની અને ચંદ્રના ઉત્તરાયણની
યુગની આદિમા એક સાથે જ પ્રવૃત્તિ (શરૂઆત) થાય છે તેમા પણ ચંદ્રાયણની પ્રવૃત્તિ
અભિજિત નક્ષત્રના યોગને પહેલે જ ક્ષણે અને સૂર્યાયનની પ્રવૃત્તિ પુષ્પનક્ષત્રનો રૂઠું આ શ
વ્યતિક્રમે થાય છે એમ હોવાથી યુગનું આદિત્વ સિદ્ધ થયું

પુષ્પ નક્ષત્રના ૧૦ રૂઠું સુહૃત્ લોગવાઈ રહ્યા કેટલા બાકીના ૧૯ રૂઠું સુહૃત્ લોગ્ય રહે
ત્યારે ચંદ્ર ઉત્તરાયણ સમાપ્ત કરે છે અને દક્ષિણાયનનો પ્રારંભ પણ કરી દે છે ૪૬૯-૪૭૦

एव च सर्वनक्षत्रभोगार्धानुभवात्मके ।
 सामर्थ्यादवसीयेते याम्योत्तरायणे विधोः ॥ ४७१ ॥
 न त्वाद्यान्त्यमण्डलाभिमुखप्रसरणात्मके ।
 याम्योत्तरायणे स्यातां भानोरिव विधोरपि ॥ ४७२ ॥
 किंच लोकप्रसिद्धमकरकर्कराशिस्थित ततः ।
 औदित्यं याम्यमयन विधुरारभते क्रमात् ॥ ४७३ ॥
 युगे युगे चतुर्विंश शत चन्द्रायणानि वै ।
 त्रिंशान्यष्टादશશतान्येभिश्च युगवासरा ॥ ४७४ ॥
 युगातीતપર્વસર્યા कार्या पंचदशाहता ।
 क्षिप्यन्ते तत्र तिथयः पर्वोपरिगतास्ततः ॥ ४७५ ॥
 राशेरस्माद्विवर्ज्यन्तेऽवमरात्राः ततः परम् ।
 ऋक्षमासार्धेन भागे यत्तन्वધं तद्विचार्यते ॥ ४७६ ॥
 लब्धे समेऽङ्के विज्ञेयमतीत दक्षिणायनम् ।
 विपमेऽङ्के पुनर्जन्धे व्यतीतमुत्तरायणम् ॥ ४७७ ॥

અને એવી રીતે સમર્થન કરતા, ચ દ્રામના દક્ષિણાયન અને ઉત્તરાયણ સર્વ નક્ષત્રોના અરધા ભોગવટાના અનુભવરૂપ જણાય છે આ ચ દ્રાયણો કઈ ભાનુના અયનોની પેઠે પહેલા અને છેલા મહા સંમુખ જ પ્રસરણ કરવાવાળા નથી ૪૭૧-૪૭૨

વળી ચ દ્રમા લોકપ્રસિદ્ધ મકર અને કર્ક રાશિમા આવી ત્યાંથી અનુક્રમે ઉત્તરાયણ અને દક્ષિણાયનનો પ્રારંભ કરે છે ૪૭૩

પ્રત્યેક યુગમા ૧૩૪ ચ દ્રાયણો થાય છે એટલે પ્રત્યેક યુગના દિવસો ૧૩૪×૧૩ ૪૪ એટલે ૧૮૩૦ થાય છે ૪૭૪

યુગના પ્રારંભ પછી અચુક દિવસે કયું ચ દ્રાયણ છે તે જાણવાની રીત બતાવે છે —

યુગાતીત પર્વોની સખ્યાને પદર વડે ગુણી પછી પર્વાતીત તિથિઓ એમા ઉમેરવી જે અઠ આંવે એમાંથી અવમરાત્રો એટલે ક્ષયતિથિઓ બાદ કરવી બાદ કરતા જે અઠ આંવે એને અર્ધચ દ્રમાસ વડે ભાગવો આમ કરતા ભાગમા જે અઠ આંવે તે ને અમ અઠ હોય તો જાણવું જે દક્ષિણાયન વ્યતીત થયું, જે વિપમ અઠ હોય

શેષાંસ્તુદ્ધરિતાનશાન્ સતપથ્યા હરેત્ બુધઃ ।

લઘ્વાંકપ્રમિતા વર્ષમાનાયનદિના ગતાઃ ॥ ૪૭૮ ॥

તત્રાપ્યુદ્ધરિતા યેઽઙ્કા તે વિજ્ઞેયા વિશારદૈઃ ।

દિનસ્ય સતપથ્યશા દુર્યતેઽત્ર નિદર્શનમ્ ॥ ૪૭૯ ॥

યથા યુગાદેરામ્ભ્ય નવમાસવ્યતિક્રમે ।

પચમ્યાં કેનચિત્ પૃષ્ઠ કિં ચન્દ્રાયણમસ્તિ મોઃ ॥ ૪૮૦ ॥

કુર્યાત્ પચદશઘ્નાનિ પર્વાણ્યષ્ટાદશાત્ર ચ ।

ચિપેત્ ગતાન્ પંચતિથીન્ ત્યક્ત્વાવમચતુષ્ઠયમ્ ॥ ૪૮૧ ॥

એકસતત્યા સમેતં સજાતં શતયોર્દ્વયમ્ ।

ભાજકોઽસ્ય મમાસાર્ધં પૂર્ણરૂપાત્મક ન તત્ ॥ ૪૮૨ ॥

કિન્તુ સતપથિભાગૈ કિયદ્ભિરધિક તત્ ।

એવ રાશિઃ સતપથ્યા ભાગસામ્યાય ગુણ્યતે ॥ ૪૮૩ ॥

અષ્ટાદશ સહસ્ત્રાણિ સતપંચાશતાધિકં ।

શતં જાતમિતશ્ચોદુમાસાર્ધદિવસા અપિ ॥ ૪૮૪ ॥

તો જાણવું જે ઉત્તરાયણ વ્યતીત થયું વળી જે અશો વધે એને સડસડે ભાગવા એટલે ભાગમા જે રકમ આવે તેટલા આશતા અયનના દિવસો વ્યતીત થયા જાણવા વળી પણ જેટલા અશો વધે તેટલા સડસડાથ ત્યારપછીના દિવસના વ્યતીત થયા સમજવા ૪૭૫-૪૭૯

એ વાત હદાન્તવડે સમજાવે છે —

જેમકે યુગની આદિથી માડીને નવ માસ ગયા બાદ પચમીને દિવસે કયું અ દ્રાયણ છે ? એ જાણવા માટે આ મગાણે કરવું —

નવમાસ=૧૮ પર્વ, ૧૮ ને ૧૫ વડે ગુણી, તેમા પાચ તિથિ ઉમેરે ને આર અવમરાત્રે બાદ કરે એટલે

(૧૮×૧૫) +૫-૪=૨૭૧ આવ્યા અર્ધનક્ષત્ર એને અર્ધમાસે એટલે કે ૧૩^{૧૫}/_{૧૬} વડે ભાગો

આમ ૨૭૧-૧૩^{૧૫}/_{૧૬} એટલે કે ૨૭૧-૧^{૧૫}/_{૧૬} એટલે ૨૭૧^{૧૫}/_{૧૬} એટલે કે ૧૬૧^{૧૫}/_{૧૬} નક્ષત્ર માસના દિવસો આવ્યા

આ ભાગાકાર કરતા ભાગમા ૧૬ આવશે તે ૧૬ અયનો વ્યતીત થયા સમજવા વળી શેષ ૭૭૨ વધશે એને ૧૭ વડે ભાગો ભાગમા ૧૧ આવ્યા એ ૧૧ દિવસો

સપ્તપથ્યા હતાઃ શેષૈઃ વેદવેદલવૈર્યુતાઃ ।
 જાતાઃ પચદશાઢ્યાનિ શતાનિ નવ તૈઃ પુનઃ ॥ ૪૮૫ ॥
 હૃતે ભાજ્યાંકેઽયનાનિ લઙ્ધાન્યેકોનર્વિશતિઃ ।
 શેષા ભાગસપ્તશતી દ્વિસપ્તત્યાધિકા સ્થિતા ॥ ૪૮૬ ॥
 ઇસ્યા ભાગે સપ્તપથ્યા લઙ્ધા રુદ્રમિતા દિનાઃ ।
 શેષા પંચત્રિંશદંશા તિષ્ઠન્તિ સપ્તપથિજાઃ ॥ ૪૮૭ ॥
 ચન્દ્રાયણાન્યતીતાનીત્યેવમેકોનર્વિશતિઃ ।
 અનન્તરમતીત યત્તચન્દ્રસ્યોત્તરાયણમ્ ॥ ૪૮૮ ॥
 વર્તમાનસ્ય ચ યામ્યાયનસ્ય વાસરા ગતા ।
 ઇકાદશ લવા પંચત્રિંશચ સપ્તપથિજા ॥ ૪૮૯ ॥
 અત્ર પૂર્ણા ભવિષ્યન્તિ સમાપ્તે પંચમે તિથૌ ।
 ઇવમન્યત્રાપિ ભાવ્ય કરણં ગણકોત્તમૈઃ ॥ ૪૯૦ ॥
 ઇન્દુઃ તત્પરિવારશ્ચ રૂપકાન્ત્યાદિભિઃ મૃશમ્ ।
 સશ્રીકં ઇતિ વિખ્યાતઃ સસી પ્રાકૃતભાપયા ॥ ૪૯૧ ॥
 મૃગશ્ચિન્હં વિમાનેઽસ્ય પીઠિકાયાં પ્રતિષ્ઠિતમ્ ।
 મૃગાંકિતવિમાનત્વાત્ મૃગાંકં ઇતિ વોચ્યતે ॥ ૪૯૨ ॥

વ્યતીત યથા સમજવા વળી શેષ ફેરુ વધ્યા તે બારમા દિવસના વ્યતીત યથા સમજવા એટલે સમજવાનું છે

૧૬ નો અઠ વિષમ છે એટલે, વ્યતીત થયું તે અદ્રુત ઉત્તરાયણ વ્યતીત થયું છે વળી વર્તમાન (દક્ષિણ) અયનના ૧૧ ફેરુ દિવસો વ્યતીત થયા છે અને પચમી સમાપ્ત થયે એ પૂરૂ થશે ૪૮૦-૪૬૦

આ ઠરણ પ્રમાણે વ્યોતિષીઓએ અન્યત્ર પણ લાવી લેવું (આ રીત પ્રમાણે જવાબ કાઢવો)

અદ્ર અને એનો પરિવાર રૂપ, ઠાન્તિ આદિકમા અત્યન્ત સશ્રીક (શેભાયમાન) છે અને તેથી તે પ્રાકૃત લાવામા સસી એ નામે પ્રસિદ્ધ છે વળી એના વિમાનની પીઠિકા પર મૃગશુ ચિન્હ છે એટલે મૃગના ચિન્હવાળા વિમાનવાળો હોવાથી એ મૃગાંક પણ કહેવાય ॥ ૪૬૧-૪૬૨

તથા ચ પચમણિ ।

સે કેળદેશાં મંતે एवं बुच्चइ चदे ससी । चदे ससी गोयम चंदस्स
एवं ज्योतिसिंदस्स जोतिसरणो मियके विमाणे कन्ता देवा कन्ताओ
देवीओ । इत्यादि ॥

इति चन्द्रस्वरूपनिरूपणम् ॥

एवं संचेपतश्चन्द्रनिरूपणं यथा कृतम् ।

तथैव वर्णयामोऽथ नक्षत्राणां निरूपणम् ॥ ૪૭૩ ॥

આદૌ સહ્યા મણ્ડલાનાં ૧ તેણાં ચેત્રપ્રરૂપણા ૨ ।

एकऋक्षविमानानां तथान्तरं परस्परम् ૩ ॥ ૪૭૪ ॥

સુમેરો. મણ્ડલાવાધા ૪ વિષ્કમ્ભાદિ ચ મણ્ડલે ૫ ।

मुहूर्त्तगतिः ૬ आवेशः शशांकमण्डलैः सह ૭ ॥ ૪૭૫ ॥

દિગ્યોગો ૮ દેવતા ૯ તારાસહ્યો ૧૦ ઢૂનાં તથાકૃતિઃ ।

सूर्येन्दुयोगाद्धामान ૧૨ कुलाद्याख्यानिरूपणम् ૧૩ ॥ ૪૭૬ ॥

આ સ બ ધ મા પાઘમા ‘અગ’ મા ઉત્લેખ છે —(શ્રી ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે) હે ભગવન્ !
અદ્રમાને ‘સસી’ કેમ કહે છે ? (ભગવાન ઉત્તર આપે છે) હે ગોયમ ! અદ્રમે સસી (સશ્રીક)
ઘોટલા માટે કહેવામા આવે છે કે તે (અદ્ર) જ્યોતિશ્ચક્રનો ઇન્દ્ર છે, જ્યોતિશ્ચક્રનો રાબા છે,
એના મૃગાકિત વિમાનમા મનોહર દેવો તથા મનોહર દેવીઓ રહે છે—ઇત્યાદિ શ્રી (શોભા)
ને લઇને તે સશ્રીક-સસી કહેવાય છે

આ પ્રમાણે અદ્રમાના સર્વ સ્વરૂપનું નિરૂપણ સમાપ્ત

અહિ જેમ અદ્રમાનું ટુકમા સ્વરૂપ સમજાવ્યું તેમ હવે નક્ષત્રો વિષે પણ સક્ષિપ્ત
હકીકત કહીએ છીએ ૪૮૩

એક નગરી જેમ દરવાજાઓ વડે ગમ્ય-અવેશી શકાય તેવી હોય છે તેમ નક્ષત્રોની
પરિપાટી અત્યુક પદર દ્વારોવડે ગમ્ય છે—બાણી શકાય છે

તે પદર દ્વારો આ પ્રમાણે છે —

(૧) નક્ષત્રમંડળોની સંખ્યા (૨) નક્ષત્રોના ક્ષેત્ર, (૩) એક નક્ષત્રના
વિમાનોનું પરસ્પર અંતર, (૪) નક્ષત્ર મંડળની મેરૂ પ્રતિ અભાધા, (૫)
નક્ષત્રમંડળની પહોળાઈ આદિક, (૬) નક્ષત્રની એક મુહૂર્તમા ગતિ, (૭) નક્ષત્રમંડ
ળોના અદ્રમાના મંડળો સાથે આવેશ, (૮) એમના દિશાઓ સાથે યોગ, (૯)

અમાવાસ્યાપૂર્ણિમાનાં નક્ષત્રયોગકીર્તનમ્ ૧૪ ।

પ્રતિમાસમહોરાત્રસમાપકાનિ તાનિ ચ ૧૫ ॥૪૧૭॥

અભિશ્ચ પંચદશભિઃ દ્વારૈઃ પૂર્ગોપુરૈરિવ ।

ગમ્યોદ્દૂપરિપાટીતિ તામેવ પ્રથમં દ્રુવે ॥ ૪૧૮ ॥

અભિજિત્ શ્રવણ ચૈવ ધનિષ્ઠા શતતારિકા ।

પૂર્વા ભદ્રપદા સૈવોત્તરાદિકાથ રેવતી ॥ ૪૧૯ ॥

અશ્વિની ભરણી ચૈવ કૃત્તિકા રોહિણી તથા ।

મૃગશીર્ષ તથા ચાર્દ્રા પુનર્વસૂ તતઃ પરમ્ ॥ ૫૦૦ ॥

પુલ્લોઽશ્લેષા મઘા પૂર્વાફાલ્ગુન્યુત્તરફાલ્ગુની ।

હસ્તશ્ચિત્રા તથા સ્વાતિઃ વિશાખા ચાનુરાધિકા ॥૫૦૧॥

જ્યેષ્ઠા મૂલં તથા પૂર્વાષાઢા સૈવોત્તરાપિ ચ ।

જિનપ્રવચનોપજ્ઞો નક્ષત્રાણામયં ક્રમઃ ॥૫૦૨॥

અશ્વિન્યાઃ કૃત્તિકાયાઃ યત્ પ્રસિદ્ધં લૌકિકક્રમમ્ ।

ઉલ્લંઘ્યાત્ર પ્રવચને યદેતત્ ક્રમદર્શનમ્ ॥ ૫૦૩ ॥

એમના (અધિધાયક) દેવતા, (૧૦) એમના તારાઓની સંખ્યા, (૧૧) એમની આ કૃતિ, (૧૨) એમના સૂર્ય અને ચન્દ્રમા સાથે સંયોગ કાળનું માન, (૧૩) એમના કુલાદિકના નામો, (૧૪) એમનો અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમા સાથે યોગ અને (૧૫) પ્રત્યેક માસે અહોરાત્ર સંપૂર્ણ કરનારા નક્ષત્રો ૪૯૪-૪૯૮

એ પદર દ્વારેમાનું પહેલું દ્વાર—

જિનશાસનમા નક્ષત્રોની સંખ્યા અઠવાવીશની કહી છે તે અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે —
 (૧) અભિજિત, (૨) શ્રવણ, (૩) ધનિષ્ઠા, (૪) શતતારા, (૫) પૂર્વ ભાદ્રપદા,
 (૬) ઉત્તર ભાદ્રપદા, (૭) રેવતી, (૮) અશ્વિની, (૯) ભરણી, (૧૦) કૃત્તિકા,
 (૧૧) રોહિણી, (૧૨) મૃગશીર્ષ, (૧૩) આર્દ્રા, (૧૪) પુનર્વસૂ, (૧૫) પુલ્લ,
 (૧૬) અશ્લેષા, (૧૭) મઘા, (૧૮) પૂર્વા ફાલ્ગુની, (૧૯) ઉત્તરા ફાલ્ગુની, (૨૦) હસ્ત,
 (૨૧) ચિત્રા, (૨૨) સ્વાતિ, (૨૩) વિશાખા, (૨૪) અનુરાધા, (૨૫) જ્યેષ્ઠા,
 (૨૬) મૂળ, (૨૭) પૂર્વાષાઢા, અને (૨૮) ઉત્તરાષાઢા ૪૯૯-૫૦૨

હોદ્દિક ક્રમ તો-પહેલું અશ્વિની, ૫મી ભરણી, ૫મી કૃત્તિકા, ૬મી રોહિણી પ્રમાણે છે-તેને

તત્ર હેતુઃ પ્રથમતઃ સયોગઃ શશિના સમમ્ ।

યુગસ્યાદાવભિજિત શેષાણાં તુ તતઃ ક્રમાત્ ॥ ૫૦૪ ॥

કૃત્તિકાદિકમસ્તુ લોકે સપ્તશિલાકચક્રાદિષ્વેવ સ્થાનેપૂર્ણયોગી શ્રૂયતે ॥

આરભ્ય નન્વભિજિતો નચત્રાનુક્રમો યદિ ।

શેષોદ્દનામિવ કથ વ્યવહાર્યત્વમસ્ય ન ॥ ૫૦૫ ॥

અત્રોચ્યતેઽસ્ય શશિના યોગો યદલ્પકાલિકઃ ।

ઋદ્ધાન્તરાનુપ્રવિષ્ટતયાસ્ય તદ્વિચક્ષણમ્ ॥ ૫૦૬ ॥

યદુક્તં સમવાયંગે સસર્વિશે સમવાયે । જમ્બૂદ્વીવે દીવે અમ્બીદ્વજ્જેહિં
સત્તાવિસાર્હિં ણલ્લત્તેહિં સવવહારે વટ્ટહ ॥ એતદ્વૃત્તિ યથા । જમ્બૂદ્વીપે ન
ધાતકીલ્પણ્ડાદૌ અભિજિદ્વર્જે સસર્વિશત્યા નચત્રૈ વ્યવહાર પ્રવર્તતે
અભિજિન્નચત્રસ્ય ઉત્તરાષાઢાચતુર્થપાદાનુપ્રવેશનાત્ । ઇતિ ॥

લોકે તુ ઔત્તરાષાઢમન્ત્યાંદ્વિચતસ્રશ્ચ શ્રુતે ઘટી ।

વદન્ત્યભિજિતો ભોગં વેધસત્તાથવેક્ષણે ॥ ૫૦૭ ॥

ઉલ્લઘીને સિદ્ધાન્તમા જે આ ક્રમ કહ્યો છે એનો હેતુ એમ છે કે યુગની આદિમા ચ દ્ર
સાથે પહેલો અભિજિત નક્ષત્રનો યોગ હોય છે અને તે પછી જ અનુક્રમે શેષ નક્ષત્રોનો
યોગ થાય છે ૫૦૩-૫૦૪

કૃત્તિકાદિકનો ક્રમ તો પછી લોકોને વિષે સપ્ત શિલાકચક્રાદિક સ્થાનકોમા જ ઉપ
યોગી કહેવાય છે

અહિં કોઈ એમ શકા ઉઠાવે કે—જ્યારે તમે ‘અભિજિત’ થી આરંભીને નક્ષત્રોનો ક્રમ
કહો છો ત્યારે બાકીના નક્ષત્રોની જેમ એ અભિજિત ‘વ્યવહાર’ મા ક્રમ નથી ? ” ૫૦૫

એ શકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે —“ ચ દ્રમાની માથે એનો (અભિજિતનો)
સ યોગ સ્વલ્પકાલિક છે, પછી ચ દ્રમા સઘ અન્ય નક્ષત્રને વિષે પ્રવેશ કરી જાય છે માટે
એ અવ્યવહાર્ય છે ૫૦૬

સમવાયાગસૂત્રમા પણ ૨૭ મા ‘સમવાય’ મા કહ્યું છે કે જમ્બૂદ્વીપમા અભિજિત
શિવાયના ૨૭ નક્ષત્રો વ્યવહારમા વર્તે છે એની ટીકા આ પ્રમાણે છે—જમ્બૂદ્વીપમા (મા
તકીખડ આદિમા નહિ), અભિજિત શિવાયના ૨૭ નક્ષત્રોથી વ્યવહાર પ્રવર્તે છે કેમકે
અભિજિત નક્ષત્રનો ઉત્તરાષાઢાના ચોથા પાદમા સમાવેશ થાય છે

લોકોમા તો વેધ સત્તા આદિક જોવામા, ઉત્તરાષાઢાનો અભિજિત સાથે સયોગ
છેલ્લા પાદની ચાર ઘડી જેટલો જ કહેવાય છે ૫૦૭

અષ્ટાવેવ મળ્ડલાનિ સ્યુરષ્ટાવિશતેરપિ ।

ઉદ્ભૂનાં તત્ર ચારસ્તુ નિયતે સ્વસ્વમળ્ડલે ॥ ૫૦૮ ॥

इति मण्डलसख्या ॥ १ ॥

સાશીતિયોજનશતે દ્વીપસ્યાન્તરવર્તિનિ ।

उक्तं मुक्तिवधुकान्तैः नक्षत्रमण्डलद्वयम् ॥ ૫૦૯ ॥

ત્રિંશો ચ યોજનશતત્રયે લવણવારિધેઃ ।

પદ્ નક્ષત્રમળ્ડલાનિ દૃષ્ટાનિ વિષ્ટપેક્ષિભિઃ ॥ ૫૧૦ ॥

નક્ષત્રમળ્ડલ ચક્રવાલવિષ્કમ્ભતો ભવેત્ ।

ગઘ્યૂતમેકં પ્રત્યેક ગઘ્યૂતાર્ધં ચ મેદુરમ્ ॥ ૫૧૧ ॥

एवं नक्षत्रजातीयमण्डलक्षेत्रसमिति ।

દશોત્તરા પચશતી યોજનાના નિરૂપિતા ॥ ૫૧૨ ॥

ન ત્વૈકૈકસ્ય ચૃક્ષસ્ય મળ્ડલક્ષેત્રસમ્ભવઃ ।

રવેરિવાયનાભાવાત્ સદા ચારાત્ સ્વમળ્ડલે ॥ ૫૧૩ ॥

इति मण्डलक्षेत्रम् ॥ २ ॥

અઘ્યાવીશે નક્ષત્રોના મહત્ત્વો તેા ફક્ત આઠ જ છે ને એ આઠમાથી પોતપોતાના નિયત મહત્ત્વમા જ એ નક્ષત્રોની ગતિ છે ૫૦૮

એ પ્રમાણે ‘ નક્ષત્રોના મહત્ત્વોની શાખા ’ નામનું પહેલું દ્વાર થયું

હવે એ નક્ષત્રોના જીભા દ્વાર ‘ ક્ષેત્ર ’ વિષે કહે છે—

એ નક્ષત્રમહત્ત્વો જન્મ્યુદ્ધીપમા છે અને તે ૧૮૦ યોજનમા છે બાકી છ નક્ષત્રમહત્ત્વો લવણસમુદ્ર ઉપર છે અને તે ૩૩૦ યોજનમા છે પ્રત્યેક નક્ષત્રમહત્ત્વ ચક્રવાળને વિષ્કલે એક ગાઉ અને પહોળાઈએ અરધો ગાઉ છે ૫૦૯—૫૧૧

એટલે જાણા આઠ નક્ષત્રમહત્ત્વો ક્ષેત્ર ૧૮૦+૩૩૦ એટલે ૫૧૦ યોજનનું થયું ૫૧૨ સૂર્યની પેઠે ‘ અયન ’ ના અભાવને લઈને, તથા હમેશા પોતપોતાના નિયત મહત્ત્વમા જ ગમન કરતા હોઈને, દરેક નક્ષત્રને મહત્ત્વક્ષેત્ર સંભવતું નથી ૫૧૩

હવે નક્ષત્રના વિભાનોનું પરસ્પર અંતર (ત્રીજી દ્વાર)

યત્ર યત્ર ચાનિ ચાનિ વદ્યન્તે ભાનિ મળ્ડલે ।

સ્યાત્તદીયવિમાનાનાં દ્વે યોજને મિથોઽન્તરમ્ ॥ ૫૧૪ ॥

મિથોઽન્તરમુદૂનાં ચેદિદમેવ ભવેત્તદા ।

મળ્ડલચેત્રમન્યત્ સ્યાત્ ભૂશૂન્યં તદ્ધ નેજ્યતે ॥ ૫૧૫ ॥

યત્તુ દો જોઝ્ઞણાઈ શાસ્ત્રમળ્ડલસ્ત શાસ્ત્રમળ્ડલસ્ત ય અવાહાઈ
ઝતરે પળણત્તે હત્યેતત્ જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્ર તત્ અષ્ટાવપિ મળ્ડલેષુ યત્ર
યત્ર મળ્ડલે યાવન્તિ નચત્રાણાં વિમાનાનિ તેપામન્તરવોધકમ્ । યદ્ધ
અભિજિન્નચત્રવિમાનસ્ય શ્રવણનચત્રવિમાનસ્ય ચ પરસ્પરમન્તરં દ્વે યોજને
હિતિ ઉપાધ્યાયશ્રીશાન્તિચન્દ્રગણિભિઃ સ્વકૃતવૃત્તૌ વ્યાખ્યાયિ તદભિ-
પ્રાય સમ્યક્ ન વિદ્મઃ । યદ્યપિ ઉપાધ્યાયશ્રીધર્મસાગરગણિભિઃ સ્વકૃત-
વૃત્તૌ ઇતત્સૂત્રવ્યાખ્યાને દ્વે યોજને નચત્રસ્ય નચત્રસ્ય ચ અવાધયા
અન્તર પ્રજ્ઞસમ્ હત્યેવ લિખિતમસ્તિ તદપિ અભિપ્રાયશૂન્યમેવ ॥

ચતુશ્ચત્વાર્શિશતૈવ સહસ્રૈરપ્તભિઃ શતૈઃ ।

વિશૈશ્વ યોજનૈઃ મેરો સર્વાન્તર ભમળ્ડલમ્ ॥ ૫૧૬ ॥

જે જે મહળામા જે જે નક્ષત્રો કહેવામા આવે તે તે નક્ષત્રના વિમાનોનું ૫૧૪પર
અન્તર જે યોજન છે ૫૧૪

નક્ષત્ર નક્ષત્ર વચ્ચે ૫૨૨પર અતર પણ કેટલેક સ્થળે એટલું જ એટલે કે જે યો-
જનનું કહ્યું છે તે જો તેટલું જ સ્વીકારીએ તો મહળાક્ષેત્ર વિનાની બીજી જગ્યા શૂન્ય
રહે એ ધ્યાનમાં યોગ્ય નથી

જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞાસૂત્રમા દરેક નક્ષત્રમહળાનું અભાધા અતર જે યોજનનું કહ્યું છે
તે આઠે મહળામા જે જે મહળાની અદર જેટલા નક્ષત્રોના વિમાનો છે તેઓના ૫૨૨પર
અતરને જણાવનાર છે (એમ સમજવું) વળી અભિજિત નક્ષત્રના વિમાન અને અવશ્ય
નક્ષત્રના વિમાન વચ્ચે પણ ઉપાધ્યાય શ્રીશાન્તિચન્દ્રગણિએ પોતે કચેલી ટીકામા જે યોજન
જેટલું અતર કહ્યું છે તે પણ અમે સમજી શકતા નથી તેમ જ શ્રાધર્મસાગરગણિએ
પણ પોતે ચેચેલી વૃત્તિમા નક્ષત્ર નક્ષત્ર વચ્ચેનું અતર જે યોજનનું કહ્યું છે એમ લખ્યું
છે, એ લખાણ પણ અભિપ્રાયશૂન્ય છે

હવે ચોથું દ્વાર

સર્વથી અદરનું નક્ષત્રમહળા મેરૂથી ૪૮૮૨૦ યોજને રહેલું છે અને સર્વથી બ
હારનું નક્ષત્રમહળા મેરૂથી ૪૫૩૩૦ યોજને રહેલું છે (આ પરથી આઠે નક્ષત્રમહળાનું

સહસ્રૈઃ પચચત્વારિંશતા વિંશૈસ્ત્રિભિઃ-શતૈ ।

યોજનૈઃ મેરુતઃ સર્વવાહ્યં નચત્રમણ્ડલમ્ ॥ ૫૧૭ ॥

इति मेरोः अवाधा ॥ ४ ॥

વિષ્કમ્ભાયામપરિધિપ્રમુલં માનમેતયોઃ ।

રવેઃ સર્વાન્તરસર્વવાહ્યમણ્ડલયોરિવ ॥ ૫૧૮ ॥

इति मण्डलविष्कम्भादि ॥ ५ ॥

સહસ્રાણિ પચ શતદ્વય ચ પંચપટ્ટિયુક્ ।

યોજનાનિ યોજનસ્ય ભક્તસ્યૈકસ્ય નિશ્ચિતમ્ ॥ ૫૧૯ ॥

एकविंशत्या सहस्रैः पष्ट्याढ्यैः नवभिः शतैः ।

विभागाश्च समधिकाः पूर्वोक्तयोजनोपरि ॥ ५२० ॥

અષ્ટાદશ સહસ્રાણિ શતદ્વય ત્રિપટ્ટિયુક્ ।

સર્વાન્તર્મણ્ડલોદ્ભૂતાં મુહૂર્તગતિરેવિકા ॥ ૫૨૧ ॥

उपपत्तिश्चात्र—

નચત્ર સર્વમપ્યત્ર પૂરયેત્ સ્વસ્વમણ્ડલમ્ ।

મુહૂર્તૈરેકોનપષ્ટ્યા મુહૂર્તસ્ય તથા લવૈ ॥ ૫૨૨ ॥

માપ પૂર્વે ૫૧૦ યોજનનું કહેલું છે (૧લેક ૫૧૨) તે બરાબર મળી રહે છે (૪૫૩૩૦-૪૪૮૨૦=૫૧૦) ૫૧૬-૫૧૭

એ પ્રમાણે ‘ મેરુ પ્રતિ અવાધા ’ નામનું ચોથું દ્વાર થયું

હવે ‘ મહાના વિષ્કભાદિક ’ નામના પાચમા દ્વારના નિરૂપણમાં કહેવાતું કે—

સૂર્યના સર્વાભ્યન્તર અને સર્વબાહ્ય-એમ બે મહાના વિષ્કભ, આયામ અને પરિધિ આદિક પ્રમાણે જ આ નક્ષત્રોના વિષ્કભ, આયામ, પરિધિ આદિક છે ૫૧૮

હવે ‘ મુહૂર્તગતિ ’ નામના છઠા દ્વારનું નિરૂપણ કરે છે—

સર્વાભ્યન્તર મહાના રહેલા નક્ષત્રોના મુહૂર્તગતિ ૫૨૬૫ ૧૬૩૩ યોજન જેટલી છે ૫૧૯-૫૨૧

એની સમજણ આ પ્રમાણે —

सप्तपष्टित्रिंशत्विभक्तस्य त्रिभिः शतैः ।

सप्तोत्तरैः प्रत्ययश्च त्रैराशिकात्तदुच्यते ॥ ५२३ ॥

नक्षत्रार्धमण्डलानां सपूर्णयुगवर्तिनाम् ।

पचत्रिंशत्समधिकैर्यष्टादशभिः शतैः ॥ ५२४ ॥

अष्टादशशती त्रिंशाहोरात्राणामवाप्यते ।

द्वाभ्यामर्धमण्डलाभ्यां किमाप्यते तदा वद ॥ ५२५ ॥

अत्रान्तराशिना राशौ मध्यमे गुणिते सति ।

त्रिसहस्री पदशती च जाता पष्टयधिका किल ॥ ५२६ ॥

पचत्रिंशत्समधिकेनाष्टादशशतात्मना ।

आद्येन राशिना भागे रात्रिदिवमवाप्यते ॥ ५२७ ॥

अष्टादशशती शेषा पचविंशतियुक् स्थिता ।

मुहूर्त्तानयनायैषा त्रिंशता गुणिताभवत् ॥ ५२८ ॥

चतुःपञ्चाशत्सहस्रा. सार्द्धा सप्तशतीति च ।

एषां भागेऽष्टादशभिः पचत्रिंशद्युतैः शतैः ॥ ५२९ ॥

लब्धा मुहूर्त्ता एकोनत्रिंशत् ततोऽपवर्त्तनम् ।

छेद्यच्छेदकयोः राश्योः पचभिः तौ ततः स्थितौ ॥ ५३० ॥

सप्ताध्या त्रिंशती भाज्यो भाजकः सप्तपष्टियुक् ।

त्रिंशती येऽत्र लब्धाश्चैकोनत्रिंशत् मुहूर्त्तकाः ॥ ५३१ ॥

त्रिंशन्मुहूर्त्तरूपेऽहोरात्रे पूर्वागतेऽन्विताः ।

ते मुहूर्त्ताः स्युरेकोनपष्टी राशिरसौ पुनः ॥ ५३२ ॥

हरिः नक्षत्र पोतपोतानु आयु म ७७ ५८३३३३ मुहूर्त्तोभा पूरे छे, जेनी नीये
प्रभाषे त्रैराशिकं द्विसापथी ज्ञानी करवी ५२२-५२३

स पूर्ण युगवर्ती १८३५ नक्षत्रार्धमण्डली जे १८३० अहोरात्र थाय तो २
अर्धमण्डली छेला अहोरात्र थाय ?

भाटे १८३५ १८३० २ आभ त्रैराशि लणवी ओटले १८३५ अहोरात्र

ગુણ્યતે માગસામ્યાય સપ્તપદ્ધિસમન્વિતૈઃ ।

ત્રિભિઃ શતૈઃ ચિપ્યતેઽસ્મિન્ સપ્તાઢ્યાંશશતત્રયી ॥ ૫૩૩ ॥

સપદ્ધિર્નવશત્યેવં સહસ્રાશ્ચૈકવિંશતિઃ ।

અયં ચ રાશિઃ પરિધેઃ ભાજકઃ પ્રતિમણ્ડલમ્ ॥ ૫૩૪ ॥

તિસ્રો લક્ષ્ઢાઃ પચદશ સહસ્રાણિ તથોપરિ ।

નવાશીતિ. પરિચ્છેપઃ સર્વાભ્યન્તરમણ્ડલે ॥ ૫૩૫ ॥

રાશિયોજનરૂપોઽયં ભાગાત્મકેન રાશિના ।

કથં વિભાજ્યોઽસદશસ્વરૂપત્વાદસૌ તતઃ ॥ ૫૩૬ ॥

તેનૈવાર્હતિ ગુણન ગુણિતો યેન ભાજકઃ ।

તતઃ ત્રિભિઃ શતૈઃ સપ્તપદ્ધ્યાઢ્યૈરેપ ગુણ્યતે ॥ ૫૩૭ ॥

જાતા ઇકાદશ કોઢ્યઃ પદપચાશ્ચ લક્ષિકાઃ ।

સપ્તત્રિંશત્સહસ્રાણિ પદશતી ચ ત્રિપદ્ધિયુક્ ॥ ૫૩૮ ॥

સહસ્રૈરેકવિંશત્યા પદ્ધ્યાઢ્યૈર્નવભિઃ શતૈઃ ।

ભાગેઽસ્ય રાશેઃ પ્રાગુક્તા મુહૂર્તગતિરાપ્યતે ॥ ૫૩૯ ॥

એટલે કે ૧૬૬૩૫ અહોરાત્ર આમા ૧૬૬૩૫ અહોરાત્રના મુહૂર્ત કાઢવા માટે ૧૮૨૫ ને ૩૦ વડે ગુણીને ૧૮૩૫ વડે ભાગવાથી ૨૯૩૬૭ મુહૂર્ત આવશે, જેમા એક અહોરાત્રના ૩૦ મુહૂર્ત લેખવાતા ૨૯૩૬૭ આવી રહ્યા ૫૨૪-૫૪૨

હવે પછી ૫૯ ને ભાગના સામ્ય માટે ૩૬૭ વડે ગુણો અને તેમા ૩૦૭ લેખવો એટલે ૨૧૯૬૦ આવશે આ ૨૪મ દરેક મહાગે પરિધિની ભાજક ૨૪મ મમજવી, ૫૩૨-૫૩૪

આ સર્વાભ્યન્તર નક્ષત્રમહાગેના પરિધિ ૩૧૫૦૮૯ યોજન છે ઉપર ભાજક ૫૯૩૬૭ ની ૨૪મને ૩૬૭ વડે ગુણે છે માટે આ ૩૧૫૦૮૯ યોજનવાળી ભાજક ૨૪મને ૫૯૩૬૭ વડે ગુણો એટલે ૧૧૫૬૩૭૬૩ આવશે, જો ભાજક ૨૪મ છે તેને ૨૧૯૬૦ વડે ભાગો એટલે ૫૨૬૫૧૬૬૩ યોજન આવશે અને તેથી પૂર્વે ૫૧૯-૫૨૧ સ્થો-
કેમા મુહૂર્તગતિ કહી છે તે મળી રહી ૫૩૮-૫૩૯

(જો પ્રમાણે સર્વાભ્યન્તર મહાગમા નક્ષત્રની મુહૂર્તગતિ સમજવી)

તથા યોજનાનાં ત્રિપચાશચ્છતી સૈકોનવિંશતિઃ ।
 સહસ્રૈરેકવિંશત્યા પૃથ્વાદ્યૈઃ નવભિઃ શતૈઃ ॥ ૫૪૦ ॥
 ભક્તસ્ય યોજનસ્યાંશસહસ્રાઃ ષોડશોપરિ ।
 સપચપટ્તિચ્છિશતી ગતિઃ સર્વાન્ત્યમઽડલે ॥ ૫૪૧ ॥

તથાહિ । લક્ષત્રયં યોજનાનામષ્ટાદશસહસ્રયુક્ ।
 શતત્રય પંચદશં પરિત્તેપોઽન્ત્યમઽડલે ॥ ૫૪૨ ॥
 અય ત્રિભિઃ સપચપ્તિસહિતૈઃ તાડિતઃ શતૈઃ ।
 કોટ્ય ઇકાદશ લક્ષા અષ્ટપટ્તિઃ કિલાધિકાઃ ॥ ૫૪૩ ॥
 સહસ્રૈરેકવિંશત્યા શતૈઃ પદ્મભિઃ સપંચભિઃ ।
 રાશેરસ્યૈકવિંશત્યા સહસ્રૈર્નવભિઃ શતૈઃ ॥ ૫૪૪ ॥
 દ્વતે પૃથ્થધિકૈઃ ભાગે મુહૂર્તગતિરાપ્યતે ।
 નક્ષત્રાણાં કિલ સર્વવાહ્યમઽડલચારિણામ્ ॥ ૫૪૫ ॥

इति मुहूर्तगतिः ॥ ६ ॥

પટ્સુ શેષમઽડલેષુ મુહૂર્તગતિસંવિદે ।
 સુખેન તત્તત્પરિધિજ્ઞાનાય ક્રિયતેઽધુના ॥ ૫૪૬ ॥

હવે સર્વથી બહારના મહળમાં નક્ષત્રની મુહૂર્તગતિ ૫૩૧૯^{૧૬૬૫}/_{૧૧૮૬} ચોજન
 જેટલી ॥ ૫૪૦-૫૪૧

તે આ પ્રમાણે —

સર્વથી બહારના મહળનો પરિધિ ૩૧૮૩૧૫ ચોજન ॥ એને ૩૬૭ વડે ગુણી,
 ૧૧૬૮૨૧૬૦૫ આવ્યા એને ૨૧૯૬૦ વડે ભાગી, જેટલે ૫૩૧૯^{૧૬૬૫}/_{૧૧૮૬} આવી રહેશે
 ૫૪૨-૫૪૫

એ પ્રમાણે નક્ષત્રોની મુહૂર્તગતિ વિધે કહ્યું

[યાદ રહે કે આ ‘મુહૂર્તગતિ’ દ્વારાં નક્ષત્રના આઠ મહળોમાના (૧) સર્વા
 ક્યન્તર અને (૨) સર્વબાહ્ય એમ બે જ મહળો માટેના નક્ષત્રોની મુહૂર્તગતિ આવી]

શેષ છ મહળો રહ્યા એમાં મુખેથી (નક્ષત્રોની) મુહૂર્તગતિ બાધવા માટે તે તે મહ

મમળડલાનાં સર્વેપાં મળડલેષ્વમૃતદ્યુતેઃ ।

સમવતારઃ તત્રાદ્યમાયે શશાંકમળડલે ॥ ૫૪૭ ॥

મમળડલં દ્વિતીય ચ તૃતીયે ચન્દ્રમળડલે ।

પષ્ટે તૃતીયં વિજ્ઞેયં લવણોદધિમાવિનિ ॥ ૫૪૮ ॥

ચતુર્થ સસમે જ્ઞેયં તથા પંચમમષ્ટમે ।

વિજ્ઞેય દશમે પષ્ટમેકાદશે ચ સસમમ્ ॥ ૫૪૯ ॥

અષ્ટમં ચ પંચદશે શેષાણિ તુ સદોઢુભિઃ ।

સસ ચન્દ્રમળડલાનિ રહિતાનિ વિનિર્દિશેત્ ॥ ૫૫૦ ॥

પાં ચન્દ્રમળડલાનાં પરિચેપાનુસારતઃ ।

પૂર્વોક્તવિધિના ભાનાં મુહૂર્તગતિરાપ્યતે ॥ ૫૫૧ ॥

હતિ ચન્દ્રમળડલાવેશ ॥ ૭ ॥

અભિજિચ્છ્રવણશ્ચૈવ ધનિષ્ઠા શતતારિકા ।

પૂર્વોક્તરા માદ્રપદા રેવતી પુનરશ્વિની ॥ ૫૫૨ ॥

મરણી ફાલ્ગુની પૂર્વા ફાલ્ગુન્યેવ તથોક્તરા ।

સ્વાતિશ્ચ દ્વાદશૈતાનિ સર્વાભ્યન્તરમળડલે ॥ ૫૫૩ ॥

જોના ઘેરાવાનુ જ્ઞાન મેળવવુ જોઇએ તે મેળવવા સાડ સર્વ નક્ષત્રમડળોને ચ દ્રમડ
જોમા ઉતારો પહેલુ નક્ષત્રમડળ પહેલા ચ દ્રમડળમા છે ધીનુ નક્ષત્રમડળ ત્રીજા ચ દ્ર
મડળમા છે, ત્રીજુ નક્ષત્રમડળ લવણસમુદ્રગત છટ્ટા ચ દ્રમડળમા છે, ચોથુ સાતમામા,
પાચમુ આઠમામા, છઠુ દશમામા, સાતમુ અગ્રારમામા, અને આઠમુ પદરમામા છે
શેષ સાત ચ દ્રમડળો સર્વદા નક્ષત્ર વિનાના જ છે ૫૪૬-૫૫૦

આમ સમવતાર એટલે ઉતારો કર્યો એટલે તે તે મડળમા નક્ષત્રોની મુહૂર્તગતિ
ઉપર્યુક્ત તે તે ચ દ્રમડળોના ઘેરાવા પરથી પૂર્વોક્ત રીતિ અનુસાર (શુભાકાર ભાગાકાર
કરવાથી) આવશે. ૫૫૧

એવી રીતે ' ચન્દ્રમડલાવેશ ' નામનુ સાતમુ દ્વાર થયુ

હવે ' દિગ્ધયોગ ' નામનુ આઠમુ દ્વાર કહે છે (સ્લોક ૫૫૨ થી ૬૧૪ સુધી)

નક્ષત્રોના આઠ મડળોમાના સર્વાભ્યન્તર મડળમા (૧) અભિજિત, (૨) શ્રવણ,

ચરન્તિ તન્મણ્ડલાર્ધં યથોક્તકાલમાનતઃ ।

પૂરયન્તિ તદન્યાર્ધં તથા તાન્યપરાણ્યપિ ॥ ૫૫૪ ॥

પુનર્વસૂમધાશ્ચેતિ દ્વય દ્વિતીયમણ્ડલે ।

તૃતીયે કૃત્તિકાસ્તૂર્યે ચિત્રા તથા ચ રોહિણી ॥ ૫૫૫ ॥

વિશાખા પચમે પટ્ટેનુરાધા સપ્તમે પુનઃ ।

જ્યેષ્ઠાષ્ટમે ત્વષ્ટ ભાનિ સદા ચરન્તિ તદ્યથા ॥ ૫૫૬ ॥

આર્દ્રા મૃગશિર પુષ્યોઽશ્લેષા મૂલં કરોઽપિ ચ ।

પૂર્વાષાઢોત્તરાષાઢે इत्यष्टાન્તિમમણ્ડલે ॥ ૫૫૭ ॥

પૂર્વોત્તરાષાઢયોઃ તુ ચતુસ્તારકયોરિહ ।

દ્વે દ્વે સ્તઃ તારકે મધ્યે વહિશ્ચાષ્ટમમણ્ડલાત્ ॥ ૫૫૮ ॥

અષ્ટાનાં દ્વાદશાનાં ચ ઘાહ્યાભ્યન્તરચારિણામ્ ।

સર્વેભ્યોઽપિ વહિઃ મૂલ સર્વેભ્યોઽપ્યન્તરેઽભિજિત્ ॥ ૫૫૯ ॥

તથાહુઃ । અહ ભરણિ સાઙ ઉવરિં વહિ મૂલો ભિતરે અભિર્ઙ ॥

(૩) ધનિષ્ઠા, (૪) શતતારા, (૫) પૂર્વા ભાદ્રપદા, (૬) ઉત્તરા ભાદ્રપદા, (૭) રેવતી, (૮) અશ્વિની, (૯) ભરણી, (૧૦) પૂર્વા ફાલ્ગુની, (૧૧) ઉત્તરા ફાલ્ગુની અને (૧૨) સ્વાતિ-એ ખાર નક્ષત્રો આવેલા છે તેઓ પૂર્વોક્ત સમયમા આ મહળના અર્ધ ભાગમા ગમન કરે છે, અને એના દ્વિતીયાર્ધને બીજા તેજ નામના નક્ષત્રો પૂર્ણ કરે છે ૫૫૨-૫૫૪

સર્વાભ્યન્તર પછીના બીજા મહળમા હમેશા પુનર્વસૂ અને મધા, ત્રીજામા કૃત્તિકા, ચૌથામા ચિત્રા અને રોહિણી, પાંચમામા વિશાખા, છઠ્ઠામા અનુરાધા, સાતમામા જ્યેષ્ઠા અને આઠમામા એટલે છે લામા (૧) આર્દ્રા, (૨) મૃગશિર, (૩) પુષ્ય, (૪) અશ્લેષા, (૫) મૂળ, (૬) હસ્ત, (૭) પૂર્વાષાઢા અને (૮) ઉત્તરાષાઢા-એ આઠ નક્ષત્રો ગમન કરે છે ૫૫૫-૫૫૭

આર તારાઓ જેમને છે એવા પૂર્વાષાઢા અને ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રોના બળે તારા આઠમા મહળની અંદર છે અને બળે તારા બહાર છે ૫૫૮

સર્વથી બહારના મહળમા ગમન કરનારા આઠ અને સર્વથી અભ્યન્તર મહળમા ગમન કરનારા ખાર નક્ષત્રોમાથી મૂળ નક્ષત્ર સર્વથી બહાર છે અને અભિજિત્ સર્વથી અંદર છે ૫૫૯

યાનિ દ્વાદશ ઋત્વાણિ સર્વાભ્યન્તરમણ્ડલે ।
 તાનિ ચન્દ્રસ્યોત્તરસ્યાં સંયુજ્યન્તેઽમુના સમમ્ ॥ ૫૬૦ ॥
 ઇભિઃ યદોઽભિઃ સાર્ધં યોગઃ તદા સ્વભાવતઃ ।
 શેષેષ્વેવ મણ્ડલેષુ ભવેન્નારો હિમચ્યુતેઃ ॥ ૫૬૧ ॥
 સર્વાન્તર્મણ્ડલસ્થાનામેષામુત્તરવર્તિતા ।
 ચન્દ્રાત્ યુક્તા તદેભ્યશ્ચ વિધોર્દક્ષિણવર્તિતા ॥ ૫૬૨ ॥
 મધ્યમીયમણ્ડલેષુ યાન્યુક્તાન્યષ્ટ તેષુ ચ ।
 વિના જ્યેષ્ઠાં ત્રિધા યોગઃ સત્તાનાં શશિના સમમ્ ॥ ૫૬૩ ॥
 ઔત્તરાહો દાક્ષિણાત્યો યોગઃ પ્રમર્દનામકઃ ।
 આદ્યો વહિશ્ચરે ચન્દ્રે દ્વિતીયોઽન્તશ્ચરે સ્વતઃ ॥ ૫૬૪ ॥
 પ્રમર્દો ભવિમાનાનિ ભિન્સ્વેન્દોઃ ગચ્છતો ભવેત્ ।
 યોગઃ પ્રમર્દ એવ સ્યાજ્જ્યેષ્ઠાયા શશિના સમમ્ ॥ ૫૬૫ ॥

અન્યત્ર કહ્યું છે કે કારણી નીચે છે, સ્વાતિ ઉપર છે મૂળ ખજાર છે અને અ-
 ક્ષિણિત્ અદર છે ॥

સર્વાભ્યન્તર મણ્ડલને વિષે જે ખાર નક્ષત્રો છે તેઓનો ચદ્રમા સાથે યોગ ચ દ્રવી
 ઉત્તરે થાય છે અને એ યોગ થાય છે ત્યારે ચદ્રમાતુ ક્ષત્રુ સ્વભાવત શેષ મડળોમા
 જ થાય છે ૫૬૦-૫૬૧

તેઓ જ્યારે સર્વાભ્યન્તર મણ્ડલમા હોય છે ત્યારે એઓ ચ દ્રવી ઉત્તર દિશામા,
 અને ચ દ્ર એઓથી દક્ષિણ દિશામા હોય એ યુક્ત છે ૫૬૨

મધ્યમા એટલે બીજાથી તે સાનમા સુધીના છ મડળોમા જે આઠ નક્ષત્રો કહ્યા
 છે તે આઠમાથી જ્યેષ્ઠા પડતુ મૂકતા શેષ સાત રહ્યા એઓનો ચદ્રમા સાથે સયોગ
 ત્રણ પ્રકારે થાય છે (૧) ઉત્તરાભિમુખ યોગ, (૨) દક્ષિણાભિમુખ યોગ અને
 (૩) પ્રમર્દ યોગ ૫૬૩-૫૬૪

ચદ્રમા બહિશ્ચર હોય ત્યારે પહેલો (ઉત્તરાભિમુખ) યોગ થાય છે, એ જ્યારે
 અન્તશ્ચર હોય ત્યારે બીજો (દક્ષિણાભિમુખ) યોગ થાય છે અને એ જ્યારે નક્ષત્રોના
 વિમાનોને લેહીને મધ્યમાથી જતો હોય ત્યારે ત્રીજો (પ્રમર્દ) યોગ થાય છે જ્યેષ્ઠાનો
 તો ચદ્ર સાથે પ્રમર્દ યોગ જ થાય છે ૫૬૪-૫૬૫

ઉદ્ભૂત્યાદ્યાનિ પદ્ મેષુ વાહ્યમણ્ડલવર્તિષુ ।

ઇન્દોર્દચિણદિવસ્થાનિ સયુજ્યન્તેઽમુના સમમ્ ॥ ૫૬૬ ॥

પૂર્વોત્તરાષાઢ્યો તુ વાહ્યતારાવ્યપેક્ષયા ।

યામ્યાયાં શશિના યોગ. પ્રજ્ઞસ. પરમર્ષિભિઃ ॥ ૫૬૭ ॥

દ્વયોર્દ્યોસ્તારયોસ્તુ ચન્દ્રે મધ્યેન ગચ્છતિ ।

ભવેત્ પ્રમર્દયોગોઽપિ તતો યોગોઽનયોર્દ્વિધા ॥ ૫૬૮ ॥

ઉદીચ્યાં દિશિ યોગસ્તુ સમ્ભવેન્નાનયોર્ભયો. ।

યદાભ્યાં પરતશ્ચારો કદાપીન્દોર્ન વર્તતે ॥ ૫૬૯ ॥

વિભિન્નમણ્ડલસ્થાનાં પૃથક્મણ્ડલવર્તિના ।

નક્ષત્રાણાં ચન્દ્રમસાં યથા યોગસ્તથોચ્યતે ॥ ૫૭૦ ॥

સ્વસ્વકાલપ્રમાણેનાષ્ટાવિંશત્યા કિલોદ્બુધિ ।

નિજગત્યાં વ્યાપ્યમાન ચેત્ર યાવદ્વિભાવ્યતે ॥ ૫૭૧ ॥

તાવન્માનમેકમર્ધમણ્ડલ કલ્પ્યતે ધિયા ।

દ્વિતીયોદ્બુકદમ્બેન દ્વિતીયમર્ધમણ્ડલમ્ ॥ ૫૭૨ ॥

અષ્ટાનવતિશતાઢ્યં લક્ષ સમ્પૂર્ણમણ્ડલેષુ સ્યુ. ।

સર્વેઽપ્યંશા ઇષ ચ વિજ્ઞેયો મણ્ડલચ્છેદઃ ॥ ૫૭૩ ॥

સર્વથી બહારના મહળના આઠ નક્ષત્રોમાથી પહેલા છ નક્ષત્રોનો ચંદ્ર સાથે યોગ એએા ચંદ્રની દક્ષિણે રહ્યા હોય ત્યારે થાય છે, છેલ્લા બે એટલે કે—પૂર્વાષાઢા અને ઉત્તરાષાઢાનો ચંદ્ર સાથે યોગ બહારના તારાની અપેક્ષાએ દક્ષિણ દિશામા કહેલો છે, પણ બળે તારાની વચ્ચેથી ચંદ્ર પસાર થતો હોય ત્યારે પ્રમર્દ યોગ પણ થાય છે આમ પૂર્વોત્તરાષાઢાનો ચંદ્ર સાથે યોગ બે પ્રકારનો છે ઉત્તર દિશામા તો એમનો ચંદ્ર યોગ સમવતો જ નથી કેમકે કોઈ પણ દિવસે ચંદ્રની, આ બન્નેથી ઉત્તરે તો ગતિ થતી જ નથી ૫૬૬-૫૬૯

હવે વિવિધ વિવિધ મહળોમા રહેલા નક્ષત્રોનો પૃથક્ મહળવર્તિ ચંદ્રમા સાથે યોગ થાય છે તે વિષે કહે છે ૫૭૦

પોતપોતાના કાળના પ્રમાણુવડે અઘ્યાવીશે નક્ષત્રો પોતપોતાની ગતિથી બેટલુ ક્ષેત્ર

નનુ ચ—મળડલેપુ થેપુ યાનિ ચરન્ત્યુદ્ધનિ તેષ્વિયમ્ ।

ચન્દ્રાદિયોગયોગ્યાનાં ભાંશાનાં કલ્પનોચિતા ॥ ૫૭૪ ॥

સર્વેષ્વપિ મળડલેપુ સર્વોદ્ભાગકલ્પના ।

ઇયર્તિ કથમૌચિત્યમિતિ ચેત્ શ્રૂયતામિહ ॥ ૫૭૫ ॥

માનાં ચન્દ્રાદિભિર્યોગો નૈવાસ્તિ નિયતે દિને ।

ન વા નિયતવેલાયાં દિનેઽપિ નિયતે ન સઃ ॥ ૫૭૬ ॥

તેન તત્તન્મળડલેપુ યથોદિતલવાત્મસુ ।

તત્તન્નચત્રસમ્બન્ધિસીમાવિષ્કમ્ભ આહિત ॥ ૫૭૭ ॥

પ્રાતૌ સત્યાં મૃગાંકાદેર્યોગઃ સ્યાદુદ્ભુમિઃ સહ ।

એવમર્કસ્યાપિ યોગો ભિન્નમળડલવર્તિનઃ ॥ ૫૭૮ ॥

એવં મસીમાવિષ્કમ્ભાદિપુ પ્રાત્તપ્રયોજનઃ ।

પ્રાગુક્તો મળડલચ્છેદ્દ દ્વાદાનીમુપપચ્યતે ॥ ૫૭૯ ॥

વ્યાખ કરે એટલા ક્ષેત્રપ્રમાણ એક અર્ધમહળ યુદ્ધિવડે વિચારવું, અને એ જ પ્રમાણે બીજા નક્ષત્રગણથી વ્યાખ્યાન ક્ષેત્રપ્રમાણ બીજું અર્ધમહળ વિચારવું (આમ વિચારતા) (આઠે) સપ્તર્ષિ મહળોમા સર્વે મળીને ૧૦૬૮૦૦ અંશે થશે—એને મહળ છેદ સમજવો ૫૭૧-૫૭૩

અહિ કોઈ એવી શકા હશે કે જે મહળોમા જે નક્ષત્રો ચાલે છે તેઓમા ચ દ્રાહિકના યોગને લાયક નક્ષત્રોના અંશેની કલ્પના તો ઉચિત છે, પરંતુ સર્વ મહળોમા સર્વ નક્ષત્રોના અંશેની કલ્પના કેવી રીતે ઉચિત કહેવાય ? ૫૭૪-૫૭૫.

આવી શકા કરનારને ઉત્તર આપે છે કે—

નક્ષત્રોનો ચ દ્રાહિક સાથે યોગ કોઈ નિશ્ચિત દિવસે થતો નથી, તેમ કોઈ નિશ્ચિત દિવસે નિશ્ચિત યોગને પણ થતો નથી તેથી યથોદિત અર્થે તે તે મહળોમા તે તે નક્ષત્રોની સીમાનો વિસ્તાર બતાવ્યો છે તેની પ્રાપ્તિ થયે ચ દ્રાહિકનો નક્ષત્રો સાથે યોગ થાય છે ૫૭૬-૫૭૮

એ પ્રમાણે પૃથક્મહળમા રહેલા સૂર્યનો પણ યોગ સમજી લેવો

એવી રીતે નક્ષત્રોની સીમાના વિસ્તાર આદિકમા જેની જરૂર છે એ પૂર્વાકીન (૧૦૬૮૦૦ અર્થે) મહળછેદની ઉપપત્તિ-સમજણ હવે કહીએ છીએ — ૫૭૯

ત્રિવિધાનીહ શ્રદ્ધાણિ સમચેત્રાણિ કાનિચિત્ ।
કિયન્તિ ચાર્ધચેત્રાણિ સાર્ધચેત્રાણિ કાનિચિત્ ॥ ૫૮૦ ॥

ચેત્રમુષ્ણત્વિપા યાવદહોરાત્રેણ ગમ્યતે ।
તાવત્ચેત્ર યાનિ ભાનિ ચરન્તિ શશિના સમમ્ ॥ ૫૮૧ ॥
સમચેત્રાણિ તાનિ સ્યુઃ અર્ધચેત્રાણિ તાનિ ચ ।
અર્ધ યથોક્તચેત્રસ્ય યાન્તિ યાનીન્દુના સહ ॥ ૫૮૨ ॥ યુગ્મમ્ ॥
યથોક્તચેત્રમધ્યર્ધ પ્રયાન્તિ યાનિ ચેન્દુના ।
સ્યુસ્તાનિ સાર્ધચેત્રાણિ વદ્યન્તેઽગ્રેઽભિધાનતઃ ॥ ૫૮૩ ॥

તત્ર પંચદશાઘાનિ પદ્ક પદ્ક પરદ્વયમ્ ।
અહોરાત્રઃ સતપટ્ટિભાગીકૃતોઽત્ર કલ્પ્યતે ॥ ૫૮૪ ॥
તતઃ સમચેત્રભાનિ પ્રત્યેક સતપટ્ટિધા ।
કલ્પ્યાનીતિ પચદશ સતપટ્ટિયુણીકૃતાઃ ॥ ૫૮૫ ॥
જાત સહસ્રપંચાલ્ક્યમર્ધક્ષેત્રેષુ ભેષુ ચ ।
સાર્ધાઽધ્યક્ષિંશદંશા પ્રત્યેકં કલ્પનોચિતા ॥ ૫૮૬ ॥ યુગ્મમ્ ॥

પશુ પ્રકારના નક્ષત્રો છે કેટલાક (૧) સમક્ષેત્રી, કેટલાક (૨) અર્ધક્ષેત્રી અને કેટલાક (૩) સાર્ધક્ષેત્રી (દોઢક્ષેત્રવાળા) છે ૫૮૦

(૧) એક અહોરાત્રમા સૂર્ય જેટલા ક્ષેત્રમા પહેાથી વળે તેટલા ક્ષેત્રમા જેટલા નક્ષત્રો અર્ધ સાથે ફરે તે નક્ષત્રો સમક્ષેત્રી કહેવાય (૨) જે વળી ઉપર્યુક્ત ક્ષેત્રના અર્ધ ભાગમા જ અર્ધ સાથે ફરે તે અર્ધક્ષેત્રી કહેવાય (૩) અને જે ઉપર્યુક્ત ક્ષેત્રથી દોઢા ક્ષેત્રમા અર્ધ સાથે ફરે તે સાર્ધક્ષેત્રી કહેવાય ૫૮૧-૫૮૩

પહેલા પ્રકારના ૧૫ નક્ષત્રો છે, બીજા પ્રકારના ૬ છે અને ત્રીજા પ્રકારના પશુ ૬ છે ૫૮૪

હવે એક અહોરાત્ર દેવો અને એના ૬૭ ભાગ કંપો પછી દરેક સમક્ષેત્રી નક્ષત્રના પશુ સડસડ સડસડ કંપો એટલે ૧૫ સમક્ષેત્રી નક્ષત્રો છે એના ૬૭×૧૫ એટલે ૧૦૦૫ અંશો થયા

વળી દરેક અર્ધક્ષેત્રી નક્ષત્રના એવી રીતે ૩૩ા ભાગ કંપો એટલે ૬ એવા નક્ષત્રોના ૩૩ા×૬ એટલે ૨૦૧ અંશો થયા

તતથ પઢઘ્નાઃ સાર્ધાન્નયસ્ત્રિંશજ્ઞાતં સૈકં શતદ્વયમ્ ।
 સાર્ધચ્છેત્રેષુ પ્રત્યેકં ભાગાશ્ચાર્ધશયુક્તશતમ્ ॥ ૫૮૭ ॥
 સાર્ધચ્છેત્રાણિ પઢિતિ ત એત પદ્મગુણીકૃતાઃ ।
 સત્રીણિ પદ્મશતાન્યેકવિંશતિશ્ચાભિજિહ્વાઃ ॥ ૫૮૮ ॥
 અષ્ટાદશ શતાન્યેવ ત્રિંશાનિ સર્વસંખ્યયા ।
 એતાવદંશપ્રમિત સ્યાદેકમર્ધમણ્ડલમ્ ॥ ૫૮૯ ॥
 તાવદેવાપરમિતિ દ્વાભ્યામિદ નિહન્યતે ।
 પૃથ્વીધિકાનિ પદ્મત્રિંશચ્છતાનીત્યભવન્નિહ ॥ ૫૯૦ ॥

ત્રિશન્મુદ્ધર્તા એકસ્મિન્નહોરાત્રે ઇતિ સ્ફુટમ્ ।
 સપષ્ટિપદ્મત્રિંશદંશશતેષુ કલ્પનોચિતાઃ ॥ ૫૯૧ ॥
 ત્રિંશા વિભાગા પ્રત્યેકં ગુણ્યન્તે ત્રિશતેતિ તે ।
 જ્ઞાતં લક્ષમેકમષ્ટાનવત્યા સાહિત શતૈઃ ॥ ૫૯૨ ॥

એતસ્માત્ મણ્ડલછેદમાનાદેવ પ્રતીયતે ।
 શશાંકભાસ્કરોદ્ભૂતાં ગત્યાધિક્યં યથોત્તરમ્ ॥ ૫૯૩ ॥

એવી જ રીતે દરેક સાર્ધક્ષત્રી નક્ષત્રના ૧૦૦૧૧ ભાગ કદપવાથી એવા ૬ ના ૧૦૦૧૧૬ એટલે કે ૬૦૩ અંશે થયા

એમ ૨૭ નક્ષત્રોના ૧૦૦૫+૨૦૧+૬૦૩ એટલે કુલ ૧૮૦૯ અંશે થયા એમા ૨૮ મા નક્ષત્ર અભિજિત ના ૨૧ અંશે ઉમેરો એટલે એકદર ૧૮૩૦ અંશે થયા

આટલા (૧૮૩૦) અંશ પ્રમાણ એક અર્ધમંડળ થાય ૫૮૫-૫૮૬

ખીણુ અર્ધમંડળ પણ એવડું જ હોવાથી એના પણ ૧૮૩૦ અંશે હોય એટલે એકદર ૩૬૬૦ અંશે થયા ૫૯૦

હવે એક અહોરાત્રના ૩૦ મુહૂર્ત છે-તે ત્રીશોના પ્રત્યેકના એ ૩૬૬૦ અંશે કદપવા ઉચિત છે માટે ૩૬૬૦ ને ૩૦ વતી શુભતા ૧૦૯૮૦૦ અંશે આગ્યા, જે પૂર્વે મંડલ છેદ્યુ માન કહ્યું છે ૫૯૧-૫૯૨

મંડલછેદના આ માનથી જ ચક્ર, સૂર્ય તથા નક્ષત્રોની ગતિમા ઉત્તરોત્તર અધિક પણ પ્રતીત થાય છે ૫૯૩ -
 જેમકે,

તથાહિ । એકૈકેન મુહૂર્તેન શશી ગચ્છતિ લીલયા ।

પ્રક્રાન્તમણ્ડલપરિવૈષાંશાનાં યદા તદા ॥ ૫૧૪ ॥

અષ્ટપદ્યા સમધિકૈરધિક સસભિ શતૈઃ ।

સહસ્રમેકમર્કસ્તુ મુહૂર્તેનોપસર્પતિ ॥ ૫૧૫ ॥

ત્રિંશાન્યષ્ટાદશ શતાન્યુદ્ઘ્નિ સંચરન્તિ ચ ।

પંચત્રિંશત્સમધિકાન્યષ્ટાદશશતાનિ વૈ ॥ ૫૧૬ ॥ વિશેષકમ્ ॥

ઉક્તેન્દુભાસ્કરોદ્ઘ્નાં ગતિઃ પ્રાક્ યોજનાત્મિકા ।

દ્વયં ત્વંશાત્મિકા ચિન્ત્ય પૌનરુત્પત્ય તતોઽત્ર ન ॥ ૫૧૭ ॥

વિશેષસ્ત્વનયોર્ગત્યો કશ્ચિન્નાસ્તિ સ્વરૂપતઃ ।

પ્રત્યયઃ કોઽત્ર યથેવ તત્રોપાયો નિશમ્યતામ્ ॥ ૫૧૮ ॥

સ્વસ્વમણ્ડલપરિધિર્મણ્ડલચ્છેદરાશિના ।

વિભજ્યતે યલ્લબ્ધં તત્સુધિયા તાડ્યતે કિલ ॥ ૫૧૯ ॥

ઉક્તેન્દુર્કોદ્ઘ્નભાગાત્મમુહૂર્તગતિરાશિભિઃ ।

મુહૂર્તગતિરેપાં સ્યાત્ પૂર્વોક્તા યોજનાત્મિકા ॥ ૬૦૦ ॥ યુગમ્ ॥

અદ્રમા ચાલે છે તે એક મુહૂર્તમા, ચાલતા મહળના ઘેરાવાના અંશે માહેલા ૧૭૬૮ જેટલા અંશે ચાલે છે, સૂર્ય એક મુહૂર્તમા ૧૮૩૦ અંશે જેટલું ચાલે છે, અને નક્ષત્રો ૧૮૩૫ અંશે પ્રમાણે ચાલે છે ૫૬૪-૫૬૬

અદ્ર, સૂર્ય અને નક્ષત્રોની જે પહેલા (મુહૂર્ત-) ગતિ કહી છે તે યોજનામા કહી છે, અને આ અત્યારે કહી એ અશમા કહી છે માટે અહિ પુનઃક્રિત દોષ ન ગણવે ૫૬૭

આ જેલ ગતિમા સ્વરૂપથી કઈ તફાવત નથી એની ખાતરી શું ?—એમ ઠાઈ પ્રશ્ન કરે તેને માટે નીચે પ્રમાણે ઉત્તર છે—૫૬૮

ચોતપોતાના મહળના પરિધિને મહળછેદના અકવડે ભાગે જે આવે તેને યથોક્ત અદ્ર, સૂર્ય કે નક્ષત્રના અંશેરૂપ મુહૂર્તગતિના અકવડે ગણે, એટલે પૂર્વોક્ત 'યોજનામા મુહૂર્તગતિ' આવશે ૫૬૯-૬૦૦

ત્રૈરાશિકેન યદિવા પ્રત્યયોઽસ્યા વિધીયતામ્ ।

કિં તત્ ત્રૈરાશિકમિતિ યદીચ્છા તન્નિશમ્યતામ્ ॥ ૬૦૧ ॥

સ્યાત્ મળ્ડલાપૂર્તિકાલો વિધોઃ પ્રાગવત્ સ વર્ણિતઃ ।

પંચવિંશાઃ શતાઃ સપ્ત સહસ્રાશ્ચ ત્રયોદશ ॥ ૬૦૨ ॥

અસ્યોપપત્તિઃ યોજનાત્મકમુહૂર્તગત્યવસરે દર્શિતાસ્તિ ॥ તતથ

પંચવિંશસપ્તશતત્રયોદશસહસ્રકૈઃ ।

મુહૂર્તાર્થૈઃ લઘ્વમઘાનવતિશ્ચ શતા યદિ ॥ ૬૦૩ ॥

મળ્ડલાંશા અવાપ્યન્તે વ્રૂતાપ્યન્તે તદા કતિ ।

એકેનાન્તર્મુહૂર્તેન રાશિત્રયમિદં લિખેત્ ॥ ૬૦૪ ॥ યુગ્મમ્ ॥

આયો રાશિઃ મુહૂર્તાર્થશરૂપોઽન્યસ્તુ મુહૂર્તકઃ ।

સાવર્ણ્યાર્થમેકવિંશદ્વિશત્યાન્યો નિહન્યતે ॥ ૬૦૫ ॥

એકવિંશા દ્વિશતી સ્યાત્ મધ્યરાશિરથૈતયા ।

હતઃ કોટિદ્વય લઘ્વા દ્વિચત્વારિંશદેવ ચ ॥ ૬૦૬ ॥

પંચશષ્ટિઃ સહસ્રાણિ શતાન્યષ્ટ ભવન્ત્યતઃ ।

પંચવિંશસપ્તશતત્રયોદશસહસ્રકૈઃ ॥ ૬૦૭ ॥

અથવા તો ત્રિરાશિની રીતે ખાત્રી કરેા એ આ પ્રમાણે —૬૦૧

ચ દ્રમઙ્ગ સ પૂર્ણ કરવાના કાળ પૂર્વે કલા પ્રમાણે ૧૩૭૨૫ મુહૂર્તાર્થ થાય છે
(જે પૂર્વે ચોજનાત્મક મુહૂર્તગતિ સમજાવતા સિદ્ધ કરેલ છે) ૬૦૨

તે પર થી,

૧૩૭૨૫ મુહૂર્તાર્થોએ જે ૧૦૯૮૦૦ મઙ્ગાશો આવે તો એક અન્તર્મુહૂર્ત કટલા
મઙ્ગાશો આવે એમ ત્રણ રાશિ લખવી. ૬૦૩-૬૦૪

૧૩૭૨૫ ૧૦૯૮૦૦ ૧

આ ત્રણ રાશિમા આઠ રાશિ મુહૂર્તાર્થૃપ છે અને છેલ્લી મુહૂર્તાર્થૃપ છે માટે
બેઠને સવર્ણ કરવા માટે છેલ્લી રકમને ૨૨૧ વડે શુભો એટલે ૨૨૧ આવશે. ૬૦૫.

एषां भागे हृते लब्धा मुहूर्तगतिरैन्दवी ।

भागात्मिका यथोक्ता च सा खेरपि भाव्यते ॥ ६०८ ॥ कलापकम् ॥

पूर्वोक्तो मण्डलच्छेदराशिः पश्चा मुहूर्तकै ।

यद्याप्यते मुहूर्તેન તદૈકેન કિમાપ્યતે ॥ ૬૦૮ ॥

गुणितोऽन्त्येनैककेन मध्यराशिस्तथा स्थितः ।

अष्टादशशतीं त्रिंशां यच्छत्याद्येन भाजितः ॥ ६०९ ॥

भमण्डलपूर्त्तिकालमान भवेत् सवर्णितम् ।

षष्ठीયુક્તા નવશતી સહસ્રાશ્ચૈકવિંશતિઃ ॥ ૬૧૦ ॥

उपपत्तिरस्य योजनात्मकगत्यवसरे दर्शितास्ति ॥ ततश्च

एतावद्भिर्मुहूर्तशै मण्डलच्छेदसंचयः ।

પ્રાયુક્તશ્ચેલ્લભ્યતે તન્મુહૂર્તેન કિમાપ્યતે ॥ ૬૧૧ ॥

सावर्ण्यादाद्यान्तिमयोः गुणयतेऽन्तिम एककं ।

સસપ્તપશ્ચા ત્રિશત્યા તાદૃગ્રૂપ. સ જાયતે ॥ ૬૧૨ ॥

હવે ૨૨૧ ને ૧૦૬૮૦૦ વડે ગુણે તો ૨૪૨૬૫૮૦૦ આવશે એને ૧૩૭૨૫ વડે ભાગે। એટલે પૂર્વોક્ત ૧૭૬૮ અશાત્મક અઢની મુહૂર્તગતિ આવશે ૬૦૫-૬૦૮

સૂર્યની પણ યથોક્ત અશાત્મક મુહૂર્તગતિ આ પ્રમાણે નીકળશે —

પૂર્વોક્ત મહાછેદની ૧૪૫ એ ૬૦ મુહૂર્ત આવે તો એક મુહૂર્ત શુ આવે ? ૬૦૮
૬૦ ૧૦૬૮૦૦ ૧

આમા ૧૦૬૮૦૦ ને ૬૦ વડે ભાગતા ૧૮૩૦ આવશે ૬૦૬

હવે નક્ષત્રોની અશાત્મક મુહૂર્તગતિ કાઢવા માટે રીત કહે છે —

નક્ષત્રમહાના સપૂર્ણ કાળમાનને સવર્ણિત કરતા ૨૧૬૬૦ આવે (જે વાત યોજનાત્મક મુહૂર્તગતિ વળતે સમજાવી છે) ૬૧૦

હવે ત્રિરાશિ આ પ્રમાણે —

૨૧૬૬૦ મુહૂર્તાશોએ પૂર્વોક્ત ૧૦૬૮૦૦ મહા છેદની ૧૪૫ આવે તો એક મુહૂર્ત શુ આવે ૬૧૧

૨૧૬૬૦ ૧૦૬૮૦૦ ૧

આમા સવર્ણપણા માટે અન્તિમ રકમને ૩૬૭ વડે ગુણે। એટલે ૩૬૭ આવ્યા

હતોઽનેન મધ્યરાશિશ્ચતસ્રઃ કોટયો ભવેત્ ।

દ્વે લક્ષે પાણ્વતિશ્ચ સહસ્રાઃ પદ્ શતાનિ ચ ॥ ૬૧૩ ॥

તસ્યાધરાશિના ભાગે લઘ્વા ભાનાં લવાત્મિકા ।

અષ્ટાદશશતી પચત્રિંશા મુહૂર્તજા ગતિઃ ॥ ૬૧૪ ॥

इति दिग्योगः तत्प्रसंगात् सीमाविष्कम्भादिनिरूपणं च ॥ ८ ॥

ब्रह्मा विष्णुर्वसुश्चैव वरुणाजामिन्द्रयः ।

पूषाश्च यमोऽग्निश्च प्रजापतिस्ततः परम् ॥ ૬૧૫ ॥

સોમો રુદ્રો દિતિશ્ચૈવ વૃહસ્પતિસ્તથાપરઃ ।

સર્પો પર. પિતૃનામા ભગોઽર્યમાભિધોઽપિ ચ ॥ ૬૧૬ ॥

સૂરસ્ત્વષ્ટા તથા વાયુરિન્દ્રાગ્ની એકનાયકૌ ।

મિત્રેન્દ્રનૈઋતા આપો વિશ્વદેવાસ્ત્રયોદશ ॥ ૬૧૭ ॥

અભિવૃદ્ધેરહિર્વૃદ્ધેન ઇત્યાહ્યાન્યત્ર ગીયતે ।

સોમશ્ચન્દ્રો રવિઃ સૂરઃ ઈદ્રશાહ્યા પરે સુરાઃ ॥ ૬૧૮ ॥

बृहस्पतिरपि प्रसिद्धो ग्रह एव ॥

એને ૧૦૯૮૦૦ વડે ગુણી, ને ૨૧૯૬૦ વડે ભાગી એટલે $\frac{109800 \times 360}{21960}$ એટલે ૧૮૩૫ આવશે એ નક્ષત્રોની આશાત્મક મુહૂર્ત ગતિ આવી ૬૧૨-૬૧૪

એ પ્રમાણે 'દિગ્યોગ' નામનું આઠમું દ્વાર સમજાવ્યું અને સાથે સાથે પ્રસંગોપાત્ત સીમા તથા વિષ્કંભ આદિકનું પણ નિરૂપણ કર્યું

હવે નવમા દ્વાર 'દેવતા' વિષે

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, વસુ, વરુણ, અજ, અશિવૃદ્ધિ, પૂષા, અશ્વ, યમ, અગ્નિ, પ્રજાપતિ, સોમ, રુદ્ર, દિતિ, વૃહસ્પતિ, સર્પ, પિતૃ, ભગ, અર્યમ, મૂર, ત્વષ્ટા, વાયુ, એક નાયક રૂપ ઇન્દ્ર તથા અગ્નિ, મિત્ર, ઇન્દ્ર, નૈઋત, આપ અને તેર વિશ્વદેવો—આવા નામા સિમાનવાળા દેવો છે

અશિવૃદ્ધિનું અપર નામ અહિર્વૃદ્ધિ પણ કહેવાય છે સોમનું ચન્દ્ર અને સૂરનું રવિ અપર નામ છે વૃહસ્પતિ વળી પ્રસિદ્ધ ગ્રહ પણ છે

તત્ દ્વિત્રયાદિવિમાનેશઃ સ્યાત્ દેવોઽભિજિતાદિક' ।
ગ્રહદ્વયાદ્યધિપતિ યયા કશ્ચિન્મહર્ધિક. ॥ ૬૨૯ ॥

એવ ચ ન કાપ્પુપપત્તિ તારામરુચ્યાપયોજન ચ ॥

વારુણ્યા દશમી ત્યાજ્યા દ્વિતીયા પૌષ્ણમે તથા ।
શેષોદુષ્વશુભા સ્વસ્વતારાસરુચ્યાસમા તિથિઃ ॥ ૬૩૦ ॥

इति तारासख्या ॥ ૧૦ ॥

ગોશીર્ષપુદ્ગલાનાં યા દીર્ઘા શ્રેણિસ્તદાકૃતિઃ ।
ગોશીર્ષાવલિસસ્થાનમભિજિત્ કથિત તત' ॥ ૬૩૧ ॥
કાંસારામં શ્રવણમ પક્ષિપજરસસ્થિતા ।
ધનિષ્ઠા શતતારા ચ પુષ્પોપચારસસ્થિતા ॥ ૬૩૨ ॥
પૂર્વોત્તરામદ્રપદે અર્ધાર્ધવાપિકોપમે ।
પતદર્ધદ્વયયોગે પૂર્ણા વાપ્યાકૃતિર્ભવેત્ ॥ ૬૩૩ ॥

કોઇ મહા સમૃદ્ધ માણસને જે ત્રણ કે વિશેષ ઘર હોય છે તેમ આ અભિજિત આદિક દેવને પણ જે ત્રણ કે વિશેષ વિમાન હોય છે ૬૨૯

એવી રીતે છે એટલે જેને એક ઠરાવવા કોઇ રીતે યુક્તિમત્ નથી તારાઓની સંખ્યાનું તે અહિ પ્રયોજન જ થી

શતતારા નક્ષત્રમા દશમી અશુભ છે, રેવતીમા દ્વિતીયા અશુભ છે, શેષ નક્ષત્રોમા તેમના તેમના તારાઓની સંખ્યા હોય તે સંખ્યાવાળી તિથિ અશુભ છે એ અશુભ તિથિઓ વચ્ચે છે

એ પ્રમાણે ' તારાસંખ્યા ' નામક દ્વાર વિષે વિવેચન સંપૂર્ણ

હવે નક્ષત્રોના આકાર વિષે કહે છે (દ્વાર ૧૧ મુ)

અભિજિત નક્ષત્ર ગાયોના શ્રેણિબદ્ધ મસ્તકો હોય એ આકારે છે એટલે કે એનું ગોશીર્ષાવલિ જેવું સંસ્થાન છે ૬૩૧

શ્રવણનક્ષત્ર તળાવને આકારે છે, ધનિષ્ઠા પક્ષિના-પાજરાને આકારે છે અને શતતારા પુષ્પમાળાને આકારે છે ૬૩૨

પૂર્વ ભાદ્રપદા અને ઉત્તર ભાદ્રપદા જેઠ અરધી અરધી વાવને આકારે છે, અને જેઠના ભેગો એક આળી વાવ જેવો આકાર છે ૬૩૩

પૌષ્ણં ચ નૌસમાકાર અશ્વસ્કન્ધાભમશ્વિનમ્ ।
 મરણી મગસંસ્થાનાં ચુરધારેવ કૃત્તિકા ॥ ૬૩૪ ॥
 શકટોદ્ધીસમા વ્રાહ્મી માર્ગ મૃગશિરસ્સમમ્ ।
 આર્દ્રા રુધિરવિન્દ્યાભા પુનર્વસૂ તુલોપમૌ ॥ ૬૩૫ ॥
 વર્ધમાનકસસ્થાનઃ પુંખ્યોઽશ્લેષાકૃતિ પુનઃ ।
 પતાકાયા ઇવ મધાઃ પ્રાકારાકારચારવઃ ॥ ૬૩૬ ॥
 પૂર્વોત્તરે ચ ફાલ્ગુન્યાવર્ધપલ્યંકસંસ્થિતે ।
 અત્રાપ્યેતદ્વયયોગે પૂર્ણા પલ્યકનસ્થિતિઃ ॥ ૬૩૭ ॥
 હસ્તો હસ્તાકૃતિશ્ચિત્રા સંસ્થાનતો ભવેદયથા ।
 મુલમગડનરૈપુષ્પ સ્વાતિઃ કીલકસંસ્થિતા ॥ ૬૩૮ ॥
 વિશાખા પશુદામાભા રાધૈકાવલિસંસ્થિતા ।
 ગજદન્તાકૃતિઃ જ્યેષ્ઠા મૂલ વૃશ્ચિકપુચ્છવત્ ॥ ૬૩૯ ॥
 ગજવિક્રમસંસ્થાનાઃ પૂર્વાષાઢા પ્રકીર્તિતા ।
 આષાઢાશ્ચોત્તરાઃ સિંહોપવેશનસમા મતાઃ ॥ ૬૪૦ ॥

રેવતીનક્ષત્ર પહાણુ જેવુ છે, આશ્વિની અશ્વ-ઘોડાની ખાધ જેવુ છે, ભરણી ભગાકારે છે અને કૃત્તિકા અઆની ધાર જેવુ છે ૬૩૪

રોહિણી ગાડાની ઉઘને આકારે છે, મૃગશિર મૃગ એટલે હરણના શીર-મસ્તક સરખુ છે, આર્દ્રા લોહીના બિન્દુ જેવુ છે અને પુનર્વસૂ તુલા એટલે ત્રાજવાને આકારે છે ૬૩૫

પુખ્ય નક્ષત્ર દ્વસ્તિક સરખુ, અશ્લેષા પતાકા-ધબના આકારનુ, અને મધા ટાઇ કિલ્લાના આકારનુ છે ૬૩૬

પૂર્વા અને ઉત્તરા ફાલ્ગુની-બેઉ અરધા અરધા પલગને આકારે છે એટલે બેઉ અઠધીઆ થઇને આખા પલગને આકાર થાય છે ૬૩૭

હસ્ત નક્ષત્ર હાથને આકારે, ચિત્રા મુખના મગડનવૃત્ત સ્વર્ણપુષ્પને આકારે અને સ્વાતિ ખીલાને આકારે છે ૬૩૮

વિશાખા પશુના દાગણુ જેવુ, રાધા એકાવલી હાર જેવુ, જ્યેષ્ઠા હાથીના દાંત જેવુ અને મૂળ વીંછીના પુરુષ જેવુ છે ૬૩૯

પૂર્વાષાઢા હાથીના પગલા જેવુ અને ઉત્તરાષાઢા બેઠેલા સિંહના આકારનુ છે ૬૪૦

લોકે ॥ રત્નમાલાયામ્

તુરગમુખસદૃષ્ટં યોનિરૂપં હુરાભમ્
શકટસમમથૈણસ્યોત્તમાંગેન તુલ્યમ્ ।
મણિગૃહશરચક્રનાભિશાલોપમ મમ્
શયનસદૃશમન્યચ્ચાત્ર પર્યંકરૂપમ્ ॥ ૬૪૧ ॥

હસ્તાકારાનિભં ચ મૌલિકાનિભ ચાન્યત્ પ્રવાલોપમમ્
ધિખ્યાયં તોરણવત્સ્થિતં મણિનિભં સત્કુણ્ડલાભ પરમ્ ।
ક્રુધ્યત્કેસરિવિક્રમેણ સદૃશ શય્યાસમાનં પરમ્
ચાન્યદન્તિવિલાસવત્સ્થિતમત શૃંગાટકવ્યક્તિ ચ ॥ ૬૪૨ ॥

ત્રિવિક્રમાભ ચ મૃદંગરૂપમ્
વૃત્ત તતોઽન્યવ્યમલદ્વયાભમ્ ।
પર્યંકરૂપ મુરજાનુકાર—
મિત્યેવમશ્વાદિભચક્રરૂપમ્ ॥ ૬૪૩ ॥

इत्याकृतिः ॥ ११ ॥

સતપટ્ટિલવૈઃ સતર્વિંશત્યાભ્યધિકાન્યથ ।
યોગો નવમુદ્દૂર્તાનિ શશિનાભિજિતો મતઃ ॥ ૬૪૪ ॥

રત્નમાળા નામનો શય જે લોકોમાં માન્ય છે તેમાં તેા આશ્વનીથી માડીને અઠ્યા વીશે નક્ષત્રોના આકાર અતુલ્ય નીચે મુજબની વસ્તુઓ જેવો કહ્યો છે —અશ્વતુ મુખ, ચોનિ, કુર, ગાડુ, મૃગતુ મસ્તક, મણિ, ઘર, શર, ચક્રની નાભિ, શાલતુ વૃક્ષ, શય્યા, પલંગ, હસ્ત, મોહિતક, પ્રવાલ, તોરણ, મણિ, કુડળ, કોપાયમાન સિંહનો પગ, શય્યા, જીવતો હાથી, શર્ંગોડુ, ત્રણ પગલા મૃદંગ, વર્તુળ, જે જોડલા, પલંગ અને મુરજ ૧૪૧-૧૪૩

એ પ્રમાણે નક્ષત્રોની આકૃતિ વિષે સમજવું

હવે નક્ષત્રોના સૂર્ય—ચંદ્ર સાથે સયોગકાળના માન વિષે (દ્વાર ૧૨ મુ)

એમાં પ્રથમ ચંદ્રમાં સાથે સયોગકાળના માન વિષે

અભિજિત નક્ષત્રનો ચંદ્રમાં સાથે સાધિક ૯૩૭ મુદ્દૂર્ત પ્રમાણ યોગ રહે છે ૧૪૪

જ્યેષ્ઠાશ્લેષાભરણ્યાર્દ્રા સ્વાતિશ્ચ શતતારિકા ।

મુહૂર્તાનિ પચદશ યોગ ઇપાં સુધાંશુના ॥ ૬૪૫ ॥

ઉત્તરાત્રિતયં બ્રાહ્મી વિશાખા ચ પુનર્વસૂ ।

પંચચત્વાર્શિદેપાં મુહૂર્તાન્ યોગ ઇન્દુના ॥ ૬૪૬ ॥

પંચદશાનાં શેષાણામુદૂનાં શશિના સહ ।

યોગસ્ત્રિંશન્મુહૂર્તાનીત્યેવમાહુઃ જિનેશ્વરાઃ ॥ ૬૪૭ ॥

પ્રયોજન તુ ઇપામ્ ।

મૃતે સાથૌ પચદશમુહૂર્તૈ નૈવ પુત્રકઃ ।

ઐકઃ ત્રિંશન્મુહૂર્તૈસ્તુ ચેપ્યઃ શેષૈસ્તુ ભૈરુભૌ ॥ ૬૪૮ ॥

ઇત્યાન્યર્ધસાર્ધસમચેત્રાણ્યાહુઃ યથાક્રમમ્ ।

અથૈવા રવિણા યોગો યાવત્કાલ તદુચ્યતે ॥ ૬૪૯ ॥

મુહૂર્તૈરેકવિંશત્યાદ્યાનિ રાત્રિદિવાનિ પદ્મ ।

અર્ધચેત્રાણામુદૂનાં યોગો વિવસ્વતા સહ ॥ ૬૫૦ ॥

જ્યેષ્ઠા, અશ્લેષા, ભરણિ, આર્દ્રા, સ્વાતિ તથા શતતારા—એ ૭ નક્ષત્રોનો ચ દ્રમા સાથે ૧૫ મુહૂર્તપ્રમાણુ યોગ રહે છે ૬૪૫

ઉત્તરા ફાલ્ગુની, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરા ભાદ્રપદા, બ્રાહ્મી, વિશાખા અને પુનર્વસૂ એ છનો ચ દ્રમા સાથે ૪૫ મુહૂર્ત સુધી યોગ રહે છે ૬૪૬

શેષ ૫૬૨ નક્ષત્રોનો ચ દ્રમા સાથે ૩૦ મુહૂર્ત પર્યન્ત યોગ રહે છે ૬૪૭

અહિ સયોગકાળ કહેવાનુ પ્રયોજન એ છે કે—

૫૬૨ મુહૂર્ત સ યોગકાળ હોય એવા નક્ષત્રમા બે કોઈ સાધુ કાળ કરે તો એક પણ પુતળી કરવુ નહિ ત્રીશ મુહૂર્ત સયોગકાળ હોય એવા નક્ષત્રમા સાધુ કાળ કરે તો એક પુતળી કરવુ બાકીના હરકોઈ નક્ષત્રમા સાધુ કાળ કરે તો બે પુતળા કરવા ૬૪૮.

આ ત્રણ પ્રકારના નક્ષત્રો અનુક્રમે અર્ધશેત્રી, સાર્ધશેત્રી, અને સમશેત્રી સમજવા ૬૪૯ હવે સૂર્ય સાથે સયોગકાળના માન વિષે કહેવાનુ કે—

આ ત્રણ પ્રકાર કદા એમાના અર્ધશેત્રી નક્ષત્રોનો સૂર્ય સાથે યોગ ૬ અહોરાત્ર અને ૨૧ મુહૂર્ત હોય છે, સાર્ધશેત્રી નક્ષત્રોનો યોગ ૨૦ અહોરાત્ર અને ૩ મુહૂર્ત હોય

સાર્ધચેત્રાણાં તુ ભાનાં યોગો વિવસ્વતા સહ ।
 ત્રિભિર્મુહૂર્તૈર્યુક્તાનિ રાત્રિદિવાનિ વિંશતિઃ ॥ ૬૫૧ ॥
 સમચેત્રાણામુદૂનાં અહોરાત્રાંસ્રયોદશ ।
 મુહૂર્તૈશ્ચ દ્વાદશભિરધિકાન્ રવિસગતિઃ ॥ ૬૫૨ ॥
 રાત્રિદિવાનિ ચત્વારિ પળમુહૂર્તાધિકાનિ ચ ।
 નક્ષત્રમભિજિત્ ચારં ચરત્યુજ્જ્વરુચા સહ ॥ ૬૫૩ ॥

અત્રાયમાન્નાયઃ ।

સતપદ્મધુદ્ભવાનશાનહોરાત્રસ્ય યાવતઃ ।
 યન્નક્ષત્રં ચરત્યત્ર રજનીપતિના સહ ॥ ૬૫૪ ॥
 તન્નક્ષત્ર તાવતોઽહોરાત્રસ્ય પચમાન્ લવાન્ ।
 ભાનુના ચરતીત્યત્ર દૃષ્ટાન્તોઽપ્યુચ્યતે યથા ॥ ૬૫૫ ॥
 સતપદ્મિલવાનેકવિંશતિં શશિના સહ ।
 ચરત્યભિજિત્ અર્કેણ તાવત પચમાન્ લવાન્ ॥ ૬૫૬ ॥
 અહોરાત્રસ્ય इति શેષઃ ॥
 અથૈકવિંશતિઃ પચમક્તા દિનચતુષ્ટયમ્ ।
 દવ્યાદેકૌશક' શેષત્રિંશતા સ નિહન્યતે ॥ ૬૫૭ ॥
 જાતા ત્રિંશત્ અથૈતસ્યા પંચભિ ભજને સતિ ।
 પળમુહૂર્તાઃ કર પ્રાપ્તા એવં સર્વત્ર ભાવના ॥ ૬૫૮ ॥

છે, ત્યારે સમયેની નક્ષત્રોનો યોગ ૧૩ અહોરાત્ર અને ૧૨ મુહૂર્ત હોય છે વળી
 અભિજિત નક્ષત્રોનો યોગ ૪ અહોરાત્ર ને ૬ મુહૂર્ત હોય છે ૬૪૯-૬૫૩

અહિ સમજણ આ પ્રમાણે છે —

એક નક્ષત્રનો એક અહોરાત્રના જેટલા સહસ્રકમા ભાગ મુખી ચદ્રમા સાથે યોગ
 હોય તેના પાંચમા ભાગના અહોરાત્ર મુખી સૂર્ય સાથે યોગ હોય ૬૪-૬૫૫

હદાન્ત તરીકે —

અભિજિત નક્ષત્રનો ચદ્રમા સાથે યોગ $\frac{૧}{૧૨}$ અહોરાત્ર છે ત્યારે તે પરથી તેનો
 સૂર્ય સાથે યોગ $\frac{૧}{૬}$ અહોરાત્ર થાય ($\frac{૧}{૬}$ અહોરાત્ર=૪ અહોરાત્ર, ૬ મુહૂર્ત) ૬૫૫-૬૫૮

તથાહુઃ ।

જ રિલ્લ જાવઙ્ગ વચ્ચઙ્ગ ચંદેશ્ચ ભાગસત્તર્થી ।
સ પણભાગે રાઙ્ગદિયસ્સ સુરેણ તાવઙ્ગ ॥ ૬૫૬ ॥
સતપાટિ' તદર્થં ચ ચતુર્વિશ તથા શતમ્ ।
સમાર્થસાર્થચેત્રેષુ સતપાટિલવાઃ ક્રમાત્ ॥ ૬૬૦ ॥

इति सूर्येन्दुयोगाद्वामानम् ॥ १२ ॥

ઋત્તેષુ યેષુ માસાના પ્રાય. પરિસમાપ્તય ।
તાનિ માસસમાપ્ત્યાનિ સ્યુઃ ઋત્ત્વાણિ કુલાખ્યયા ॥ ૬૬૧ ॥
પ્રાયોગ્રહણતશ્ચાત્ર કદાપ્યુપકુલોદ્ભિઃ ।
સમાપ્તિઃ જાયતે માસા ભૈ કુલોપકુલૈરપિ ॥ ૬૬૨ ॥
કુલોદ્ભ્યોઽધસ્તનાનિ ભવન્ત્યુપકુલાન્યથ ।
સ્યુઃ કુલોપકુલાપ્ત્યાનિ તેભ્યોઽપ્યધસ્તનાનિ ચ ॥ ૬૬૩ ॥

એવી રીતે સર્વત્ર બાવના કરી લેવી

અન્યત્ર પણ કહ્યું છે કે “ એક નક્ષત્રનો એક અહોરાત્રના જોટલા સડમડીઆ ભાગ સુધી અંદની સાથે સયોગ હોય તેના પાચમા ભાગના અહોરાત્ર સુધી ચૂલ સાથે સયોગ હોય ” ૬૫૬

સમક્ષેત્રી નક્ષત્રોની બાબતમા ૬૭, અધક્ષેત્રી નક્ષત્રોની બાબતમા ૩૩૧ અને સાર્ધ-ક્ષેત્રી નક્ષત્રોની બાબતમા ૧૩૪ સડમડીઆ ભાગ સમજવા ૬૬૦

એ પ્રમાણે સૂર્ય-અંદ્ર સાથે નક્ષત્રોના સયોગકાળનું માન કહ્યું

હવે નક્ષત્રોના કુલાદિક વિષે (દ્વાર ૧૩ સુ)

પ્રાય જે નક્ષત્રોમા માસ પૂરા થાય તે તે નક્ષત્રો કુળે કરીને તે માસના નામના હોય છે અહિં ‘ પ્રાય ’ શબ્દથી એમ મનજવાનું છે કે કુળનક્ષત્રોથી જ નહિ પણ કદાચિત્ ઉપકુળ અને કુલોપકુલ નક્ષત્રોથી પણ માસ પૂર્ણ થાય છે ૬૬૧-૬૬૨

કુળ નક્ષત્રોથી નીચેના ઉપકુળ નક્ષત્રો હોય છે અને એથી પણ નીચેના કુલોપકુલ નક્ષત્રો છે ૬૬૩

સાર્ધચેત્રાણાં તુ ખાનાં યોગો વિવસ્વતા સહ ।
 ત્રિભિર્મુહૂર્તૈર્યુક્તાનિ રાત્રિદિવાનિ વિંશતિઃ ॥ ૬૫૧ ॥
 સમચેત્રાણામુદૂનાં અહોરાત્રાંશ્ચયોદશ ।
 મુહૂર્તૈશ્ચ દ્વાદશભિરધિકાન્ રવિસગતિઃ ॥ ૬૫૨ ॥
 રાત્રિદિવાનિ ચત્વારિ પપ્મુહૂર્ત્તાધિકાનિ ચ ।
 નક્ષત્રમભિજિત્ ચારં ચરત્યુષ્ણરુચા સહ ॥ ૬૫૩ ॥

અત્રાયમાન્તાયઃ ।

સતપષ્ટયુદ્ભવાનશાનહોરાત્રસ્ય યાવતઃ ।
 યજ્ઞચત્ર ચરત્યત્ર રજનીપતિના સહ ॥ ૬૫૪ ॥
 તન્નક્ષત્ર તાવતોઽહોરાત્રસ્ય પચમાન્ લવાન્ ।
 માનુના ચરતીત્યત્ર દૃષ્ટાન્તોઽપ્યુચ્યતે યથા ॥ ૬૫૫ ॥
 સતપષ્ટિલવાનેકવિંશતિં શશિના સહ ।
 ચરત્યભિજિત્ અર્કેણ તાવતઃ પંચમાન્ લવાન્ ॥ ૬૫૬ ॥
 અહોરાત્રસ્ય ઇતિ શેષઃ ॥
 અથૈકવિંશતિઃ પચમક્તા દિનચતુષ્ટયમ્ ।
 દયાદેકૌશલકં શેષત્રિંશતા સ નિહન્યતે ॥ ૬૫૭ ॥
 જાતા ત્રિંશત્ અથૈતસ્યા પંચમિઃ ભજને સતિઃ ।
 પપ્મુહૂર્ત્તાઃ કર પ્રાપ્તા એવ સર્વત્ર ભાવના ॥ ૬૫૮ ॥

છે, જ્યારે સમચેત્રી નક્ષત્રોના યોગ ૧૩ અહોરાત્ર અને ૧૨ મુહૂર્ત્ હોય છે ૧૧મી
 અભિજિત્ નક્ષત્રોના યોગ ૪ અહોરાત્ર ને ૬ મુહૂર્ત્ હોય છે ૬૪૬-૬૫૩

અહિ સમજાણુ આ પ્રમાણે છે —

એક નક્ષત્રોના એક અહોરાત્રના જેટલા સડસડમા ભાગ સુધી ચંદ્રમા સાથે યોગ
 હોય તેના પાંચમા ભાગના અહોરાત્ર સુધી સૂર્ય સાથે યોગ હોય ૬૫૪-૬૫૫

દૃષ્ટાન્ત તરીકે —

અભિજિત્ નક્ષત્રોના ચંદ્રમા સાથે યોગ ૩૬ અહોરાત્ર છે ત્યારે તે ૫૨મી તેનો
 સૂર્ય સાથે યોગ ૩૬ અહોરાત્ર થાય (૩૬ અહોરાત્ર=૪ અહોરાત્ર, ૬ મુહૂર્ત્) ૬૫૫-૬૫૮

તથાહુઃ ।

જ રિચ્ચ જાવહ્ણ વચ્ચહ ચ્દેણ ભાગસત્તટ્ઠી ।

સ પણભાગે રાહંદિયસ્સ સુરેણ તાવહ્ણ ॥ ૬૫૬ ॥

સત્તપટ્ઠિ' તદર્ધં ચ ચતુર્ચિંશ તથા શતમ્ ।

સમાર્ધસાર્ધચેત્રેપુ સત્તપટ્ઠિલવા. ક્રમાત્ ॥ ૬૬૦ ॥

હતિ દ્યૈન્દુયોગાદ્વામાનમ્ ॥ ૧૨ ॥

ઋત્તેપુ યેપુ માસાના પ્રાયઃ પરિસમાસય. ।

તાનિ માસસમાસ્યાનિ સ્યુ. ઋત્ત્વાણિ કુલારચયા ॥ ૬૬૧ ॥

પ્રાયોગ્રહણતશ્ચાત્ર કદાપ્યુપકુલોદ્ભુભિઃ ।

સમાસિ. જાયતે માસાં મૈ. કુલોપકુલૈરપિ ॥ ૬૬૨ ॥

કુલોદ્ભ્યોઽધસ્તનાનિ ભવન્ન્યુપકુલાન્યથ ।

સ્યુઃ કુલોપકુલારચાનિ નૈભ્યોઽપ્યધસ્તનાનિ ચ ॥ ૬૬૩ ॥

એવી રીતે સર્વના ભાવના કરી લેવી

અન્યત્ર પણ કહ્યું છે કે “ એક નક્ષત્રનો એક અહોરાત્રના બેટલા મઠમઠીઆ ભાગ સુધી ચક્રની સાથે સયોગ હોય તેના પાચમા ભાગના અહોરાત્ર સુધી ચક્ર સાથે સયોગ હોય ” ૬૫૬

સમક્ષેત્રી નક્ષત્રોની બાળતમા ૬૭, અધક્ષેત્રી નક્ષત્રોની બાળતમા ૩૩। અને સાર્ધ-ક્ષેત્રી નક્ષત્રોની બાળતમા ૧૩૪ સહસ્રહીઆ ભાગ સમજવા ૬૬૦

એ પ્રમાણે સૂર્ય-ચંદ્ર સાથે નક્ષત્રોના સયોગકાળનું માન કહ્યું

હવે નક્ષત્રોના કુલાદિક વિષે (દ્વાર ૧૩ સુ)

પ્રાય જે નક્ષત્રોમા માસ પૂરા થાય ત તે નક્ષત્રો કુળે જ્વરીને તે માસના નામના હોય છે અહિં ‘ પ્રાય ’ ગણદથી એમ સમજવાનું છે કે કુળનક્ષત્રોથી જ નહિ પણ કદાચિત્ ઉપકુળ અને કુલોપકુલ નક્ષત્રોથી પણ માસ પૂર્ણ થાય છે ૬૬૧-૬૬૨

કુળ નક્ષત્રોથી નીચેના ઉપકુળ નક્ષત્રો હોય છે અને એથી પણ નીચેના કુલોપકુલ નક્ષત્રો છે ૬૬૩

તાનિ ચૈવમાદુઃ ।

કુલભાન્યશ્વિની પુષ્યો મઘા મૂલોત્તરાત્રયમ્ ।

દ્વિદૈવતં મૃગશ્ચિત્રાકૃત્તિકાવાસવાનિ ચ ॥ ૬૬૪ ॥

ઉપકુલ્યાનિ ભરણી વ્રાહ્મ પૂર્વાત્રય કરઃ ।

એન્દ્રમાદિત્યમશ્લેષા વાયવ્ય પૌષ્ણવૈષ્ણવે ॥ ૬૬૫ ॥

કુલોપકુલભાન્યાદ્રાભિજિન્મૈત્રાણિ વારુણમ્ । ઇતિ ॥

કુલાદિપ્રયોજન ત્વિદમ્ ।

પૂર્વેષુ જાતા દાતારઃ સગ્રામે સ્થાયિનાં જય ।

અન્યેષુ ત્વન્યસેવાર્તા યાયિનામસદાજય ॥ ૬૬૬ ॥

ઇતિ કુલાધાત્યાનિરૂપણમ્ ॥ ૧૩ ॥

ધનિષ્ઠાથોત્તરાભદ્રપદાશ્વિની ચ કૃત્તિકા ।

માર્ગઃ પુષ્યશ્ચૈવ મઘા ઉત્તરાફાલ્ગુનીતિ ચ ॥ ૬૬૭ ॥

ચિત્રા વિશાખા મૂલ ચોત્તરાષાઢા યથાક્રમમ્ ।

શ્રાવણાદિમાસરાકાઃ પ્રાયઃ સમાપયન્તિ યત્ ॥ ૬૬૮ ॥

અશ્વિની, પુષ્ય, મઘા, મૂળ, ત્રણ ‘ઉત્તરા’, વિશાખા, મૃગશીર્ષ, ચિત્રા, કૃત્તિકા અને ધનિષ્ઠા—આ બાર કુળનક્ષત્રો છે બરણી, રાહિણી, ત્રણ ‘પૂર્વા’, હસ્તા, જ્યેષ્ઠા, પુનર્વસુ, અશ્લેષા, સ્વાતિ, રેવતી તથા શ્રવણ—આ બાર ઉપકુળ નક્ષત્રો છે અને આદ્રા, અભિજિત, અનુરાધા તથા શતતારા—આ ચાર કુળોપકુળ નક્ષત્રો છે ૬૬૪-૬૬૫

કુળાદિકંતુ પ્રયોજન આ પ્રમાણે —

કુળનક્ષત્રોમા જન્મેલા હાતાર થાય છે અને એઓનો સગ્રામને વિષે જય થાય છે બાકીના નક્ષત્રોમા જન્મેલા પરાધીનતાથી પીડાતા—હુ ખી હોય છે અને એમનો સગ્રા મમા જય અનિશ્ચિત છે—એઓ સદા વિજયી થતા નથી ૬૬૬

એ પ્રમાણે નક્ષત્રોના કુળાદિકંતુ નિરૂપણ કરું

હવે (નક્ષત્રોને) અભાવાસ્થ્યા અને પૃષ્ઠિમાના યોગ વિષે કહે છે —(દ્વાર ૧૪)

ધનિષ્ઠા, ઉત્તરા બાદ્રપદા, અશ્વિની, કૃત્તિકા, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, મઘા, ઉત્તરા ફાલ્ગુની, ચિત્રા, વિશાખા, મૂળ અને ઉત્તરાષાઢા—એ નક્ષત્રો અનુક્રમે પ્રાય શ્રાવણાદિકે માસોના પૃષ્ઠિમાઓને પૂર્ણ કરે છે ૬૬૭-૬૮

તત્ત્વ એવ પૂર્ણિમાનાં દ્વાદશાનામપિ ક્રમાત્ ।

અપામુદૂનાં નામના સ્યુઃ નામધેયાનિ તદ્યથા ॥ ૬૬૬ ॥

આવિષ્ઠી ચ પ્રૌષ્ઠપદી તથૈવાશ્રયુજીત્યપિ ।

કાર્ત્તિકી માર્ગશીર્ષી ચ પૌષી માઘી ચ ફાલ્ગુની ॥ ૬૭૦ ॥

ચૈત્રી ચ વૈશાખી જ્યેષ્ઠી મૌલીત્યાસ્યા તથા પરા ।

આપાદીત્યન્વિતા યતા સદારૂઢાશ્ચ કર્હિચિત્ ॥ ૬૭૧ ॥ યુગમ્ ॥

શ્રવિષ્ઠા સ્યાદ્ધનિષ્ઠેતિ તયેન્દુયુક્તયાન્વિતા ।

શ્રાવિષ્ઠી પૌર્ણમાસી સ્યાત્ એવમન્યા અપિ સ્ફુટમ્ ॥ ૬૭૨ ॥

યદા ચોપકુલાભ્યાનિ સમાપ્યન્તિ પૂર્ણિમાઃ ।

પાશ્વાત્યાનિ તદૈતેભ્યઃ શ્રવણાદીન્યનુક્રમાત્ ॥ ૬૭૩ ॥

રાકાસ્તિત્વમાઃ સમાપ્યન્તે કુલોપકુલમૈઃ યદા ।

તદોપકુલપાશ્વાત્યૈઃ અભિજિત્પ્રમુલૈરિહ ॥ ૬૭૪ ॥

યદ્યપ્યભિજિતા ક્વાપિ રાકાપૂર્તિઃ ન દ્રશ્યતે ।

શ્રુતિયોગાત્તથાન્યેતત્ રાકાપૂરકમુચ્યતે ॥ ૬૭૫ ॥

અન તેથી જ તે નક્ષત્રોના નામથી અનુક્રમે બારે પૂર્ણિમાઓના નામ પડ્યા છે ૬૬૬

જેમકે શ્રાવણી, ભાદ્રપદી, આશ્વિની, કાર્તિકી, માર્ગશીર્ષી, પૌષી, માઘી, ફાલ્ગુની, ચૈત્રી, વૈશાખી, જ્યેષ્ઠી અથવા મૌલી અને આપાદી આ બારે નામ અન્વયધ્રુજ છે અને કયાય કયાય તે સદારૂઢ છે ૬૭૦-૬૭૧

ધનિષ્ઠા એટલે શ્રવિષ્ઠા, -એની પૂર્ણિમા શ્રાવિષ્ઠી કે શ્રાવણી કહેવાય છે એવી રીતે બીજી પૂર્ણિમાઓ પણ સમજવી ૬૭૨

પણી જ્યારે ઉપકુળ નક્ષત્રો પૂર્ણિમાઓને સમાપ્ત કરે છે ત્યારે તેઓથી (ઉપકુળ નક્ષત્રોથી) પૂર્વના શ્રવણાદિક નક્ષત્રો અનુક્રમે અમાવાસ્યાને સમાપ્ત કરે છે ૬૭૩

આ પૂર્ણિમાઓને પણ જ્યારે કુળોપકુળ નક્ષત્રો સમાપ્ત કરે છે ત્યારે ઉપકુળોથી પાછલા અભિજિત આદિક નક્ષત્રો અમાવાસ્યાને સમાપ્ત કરે છે ૬૭૪

જો કે અભિજિત નક્ષત્ર પૂર્ણિમા સમાપ્ત દરેક કયાય દીકું નથી, તેપણ ફક્ત શ્રુતિયોગથી એટલે કે સાક્ષાત્ માત્રથી એને પૂર્ણિમાનુ પૂરક કહ્યું છે ૬૭૫

યસ્મિન્ ષ્ટ્વે પૂર્ણિમા સ્યાત્તત્ પચદશેઽથવા ।

ચતુર્દશેઽમાવાસ્યા સ્યાત્ ગણને પ્રાતિલોમ્યત્ ॥ ૬૭૬ ॥

તથથા । માઘે રાકા મઘોપેતાઽમાવાસ્યા ચ સવાસવા ।

સવાસવાયાં રાકાયાં શ્રાવણે સા મઘાન્વિતા ॥ ૬૭૭ ॥

અવમન્યત્રાપિ માઘ્યમ્ ॥

इति अमावास्यापूर्णिमायोगकीर्तनम् ॥ १४ ॥

યદા યદા ચૈર્નચ્ચત્રૈરસ્ત યાતૈઃ સમાપ્યતે ।

અહોરાત્રઃ તાનિ વક્ષ્યે નામગ્રાહ યથાક્રમમ્ ॥ ૬૭૭ ॥

તદા સમાપ્યતે ઋત્વૈ રાત્રિરપ્યેભિરેવ યત્ ।

ઉચ્યતે રાત્રિનચત્રાણ્યપ્યમૂન્યેવ તદ્વુધૈ ॥ ૬૭૮ ॥

સમાપ્યતિ તત્રાધ્યાનહોરાત્રાંશ્ચતુર્દશ ।

નભોમાસ્યુત્તરાપાઢા સતૈતાન્ અભિજિત્ તદા ॥ ૬૭૯ ॥

જે નક્ષત્રમા પૂર્ણિમા થાય તેથી પ્રતિદોષ ગણતા પદરમે અથવા ચૌદમે નક્ષત્રે અમાવાસ્યા થાય ૬૭૬

જેમકે,

માહ માસમા પૂર્ણિમાને મઘાનેા યોગ હોય અને અમાવાસ્યાને વાસવનેા યોગ હોય ત્યારે શ્રાવણ માસમા પૂર્ણિમાને વાસવનેા યોગ હોય અને અમાવાસ્યાને મઘાનેા યોગ હોય ૬૭૭

એ પ્રમાણે અન્યત્ર પણ જાણવું

એ પ્રમાણે અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમાના યોગ વિષે કહ્યું

હવે એક વર્ષના પ્રત્યેક મહિનામા, કયા કયા નક્ષત્રો કેટલા કેટલા અહોરાત્ર પર્યંત હોય તે અનુક્રમે નામવાર કહીએ છીએ ૬૭૭ (દ્વાર ૧૫ સુ)

આ નક્ષત્રો અત્યુક અહોરાત્રની સમાપ્તિ પર્યંત હોય છે એઓ વડે રાત્રિ સમાપ્ત થાય છે તેથી તેઓને રાત્રિના નક્ષત્રો પણ કહે છે ૬૭૮

શ્રાવણ માસમા પહેલા ચૌદ અહોરાત્ર સપૂર્ણ થતા ગૃધી ઉત્તરાપાઢા હોય છે, પછીના સાત અહોરાત્ર સપૂર્ણ થતા સુધી અભિજિત્ નક્ષ હોય છે, પછીના આઠ

તતઃ શ્રવણમપ્યષ્ટાવેકોનત્રિશદિત્યભૂત ।
 ધનિષ્ઠા શ્રાવણસ્યાન્ત્યમહોરાત્ર તતો નયેત્ ॥ ૬૮૦ ॥
 નયેત્ ધનિષ્ઠાહોરાત્રાન્ ભાદ્રસ્યાદ્યાંશ્ચતુર્દશ ।
 તતઃ શતભિષક્ સપ્ત પૂર્વા ભદ્રપદાષ્ટ ચ ॥ ૬૮૧ ॥
 સોત્તરાન્ત્યમહોરાત્ર સૈવેષસ્ય ચતુર્દશ ।
 તતઃ પૌષ્ણ પચદશ ચરમં ચૈકમશ્વિની ॥ ૬૮૨ ॥
 અશ્વિન્યેવ કાર્તિકસ્ય નયત્યાદ્યાંશ્ચતુર્દશ ।
 અહોરાત્રાન્ પચદશ ભરણ્યેકં ચ કૃત્તિકા ॥ ૬૮૩ ॥
 સમાપયન્તિ તા એવ સહસ્યાદ્યાંશ્ચતુર્દશ ।
 બ્રાહ્મી પચદશાન્ત્ય ચ મૃગશીર્ષ સમાપયેત્ ॥ ૬૮૪ ॥
 પૌષસ્યાપિ તદેવાધ્યાનહોરાત્રાન્ સમાપયેત્ ।
 ચતુર્દશ તથાર્દ્રાષ્ઠૌ તતઃ સપ્ત પુનર્વસૂ ॥ ૬૮૫ ॥
 પુષ્યોઽસ્યાન્ત્યમહોરાત્ર માઘેઽપ્યાદ્યાશ્ચતુર્દશ ।
 સમાપયેત્ પચદશાશ્લેષા તથાન્તિમં મઘા ॥ ૬૮૬ ॥

અહોરાત્ર સ પૂર્ણ થતા સુધી શ્રવણ હોય છે છેલ્લો ત્રીશમે અહોરાત્ર ધનિષ્ઠા પૂર્ણ કરે છે ૬૭૬-૬૮૦

ભાદ્રપદ માસમા પહેલા ચૈત્ર અહોરાત્ર સ પૂર્ણ થતા સુધી ધાનષ્ઠા હોય, પછીના સાત સ પૂર્ણ થતા સુધી શતતારા હોય, પછીના આઠ સુધી પૂર્વાભાદ્રપદા હોય છેલ્લા અહોરાત્રને ઉત્તરા ભાદ્રપદા સ પૂર્ણ કરે ૬૮૧

આસો માસમા પહેલા ચૈત્ર અહોરાત્ર પુરા થતા સુધી ઉત્તરા ભાદ્રપદા હોય, પછીના પદર પૂર્ણ થતા સુધી પૌષ્ણ-રેવતી હોય, છેલ્લો ત્રીશમે અહોરાત્ર અશ્વિની પૂર્ણ કરે ૬૮૨

કાર્તિક માસમા પહેલા ચૈત્ર અહોરાત્ર અશ્વિના હોય, પછીના પદર અહોરાત્ર ભરણી હોય, અને છેલ્લો એક અહોરાત્ર કૃત્તિકા આવીને પૂર્ણ કરે ૬૮૩

માગસર માસમા પહેલા ચૈત્ર અહોરાત્ર સ પૂર્ણ થતા સુધી કૃત્તિકા હોય, પછીના પદર પૂર્ણ થતા સુધી પ્રાણી હોય અને છેલ્લો એક અહોરાત્ર મૃગશીર પૂર્ણ કરે ૬૮૪

પોસ માસના પહેલા ચૈત્ર અહોરાત્ર મૃગશીર્ષ પૂર્ણ કરે, પછીના આઠ આર્દ્રા પૂર્ણ કરે, પછીના સાત પુનર્વસુ પૂર્ણ કરે છેલ્લો ત્રીશમે અહોરાત્ર પુષ્ય પૂર્ણ કરે ૬૮૫-૬૮૬

માઘ માસના પહેલા ચૈત્ર અહોરાત્ર પુષ્ય પૂર્ણ કરે, પછીના પદર અશ્લેષા પૂર્ણ કરે અને છેલ્લો એક મઘા પૂર્ણ કરે ૬૮૬

પૂર્યન્તિ ફાલ્ગુનસ્ય મઘા. આઘ્યાંશ્ચતુર્દશ ।

તતઃ પંચદશ પૂર્વાફાલ્ગુની સોત્તરાન્તિમમ્ ॥ ૬૮૭ ॥

ઉત્તરાફાલ્ગુની ચૈત્રે નયત્યાઘ્યાંશ્ચતુર્દશ ।

તતો હસ્ત. પચદશ ચિત્રાહોરાત્રમન્તિમમ્ ॥ ૬૮૮ ॥

અહોરાત્રાન્તતઃ ચિત્રા નયેચ્ચતુર્દશાદિમાન્ ।

વૈશાખસ્ય પચદશ સ્વાતિરન્ત્ય વિશાલિકા ॥ ૬૮૯ ॥

સમાપયત્યથ જ્યેષ્ઠે વિશાખાઘ્યાંશ્ચતુર્દશ ।

સપ્તાનુરાધા જ્યેષ્ઠાષ્ઠૌ મૂળ. પર્યન્તવર્ત્તિનમ્ ॥ ૬૯૦ ॥

મૂળ સમાપયત્યાધ્યાનાપાઢસ્ય ચતુર્દશ ।

પૂર્વાપાઢા પચદશોત્તરાપાઢાન્ત્યવર્ત્તિનમ્ ॥ ૬૯૧ ॥

સપ્રહશ્વાત્ર ।

સત્તદ્ અભિસવળે તદ્ સયમિસય ચ પુઞ્વમહવય ।

અદા પુરણવ્વસૂય રાહા જેઠા ચ અણુકમસો ॥૬૯૨॥

ફાલ્ગુની પહેલા ચૌદ અહોરાત્ર મઘા નક્ષત્ર હોય, પછીના પદર પૂર્વા ફાલ્ગુની નક્ષત્ર હોય અને છેલ્લે દિવસે ઉત્તરા ફાલ્ગુની હોય ૬૮૭

ચૈત્રમાસમા પહેલા ચૌદ અહોરાત્ર ઉત્તરા ફાલ્ગુની, પછીના પદર અહોરાત્ર હસ્ત નક્ષત્ર અને છેલ્લે એક અહોરાત્ર ચિત્રા નક્ષત્ર હોય ૬૮૮

વૈશાખના પહેલા ચૌદ અહોરાત્ર ચિત્રા હોય, પછીના પદર અહોરાત્ર સ્વાતિનક્ષત્ર હોય અને છેલ્લે અહોરાત્ર વિશાખા હોય ૬૮૯

જ્યેષ્ઠ માસમા પહેલા ચૌદ અહોરાત્ર પૂર્ણ થતા પર્યન્ત વિશાખા નક્ષત્ર હોય, પછીના સાત અહોરાત્ર અનુરાધા પૂર્ણ કરે, પછીના આઠ જ્યેષ્ઠા પૂર્ણ કરે છે લા અહોરાત્રે મૂળ નક્ષત્ર હોય ૬૯૦

આષાઢના પહેલા ચૌદ અહોરાત્ર મૂળનક્ષત્ર હોય, પછીના પદર અહોરાત્ર પર્યન્ત પૂર્વાષાઢા હોય, અને છેલ્લે એક અહોરાત્ર પૂર્ણ થતા સુધી ઉત્તરાષાઢા હોય ૬૯૧

ઉપરના બધાનો સંગ્રહ આ પ્રમાણે —

(૧) અભિજિત અને શ્રવણ, (૨) ચતતારા અને પૂર્વાભાદ્રપદા, (૩) આદ્રા અને પુનર્વસુ, તથા (૪) રાધા અને જ્યેષ્ઠા—આમ ચાર નક્ષત્રયુગલોમાના પહેલા પહેલા ચાર સાત

પદ્મરસદિશે સેતા રત્તિવિરામ કુણતિ શાસ્ત્રવત્તા ।
ઉત્તરસાઢા આસાઢચરિમદિવસા ગણિજ્ઞાતિ ॥ ૬૧૩ ॥

પ્રયોજન ત્વેષામ્ ।

યથા નભશ્ચતુર્ભાગમારુઢેઽર્કે પ્રતીયતે ।
પ્રથમા પૌરુષી મધ્યમહશ્ચ વ્યોમમધ્યગે ॥ ૬૧૪ ॥
ચતુર્ભાગાવશેષં ચ નભઃ પ્રાપ્તેઽન્ત્યપૌરુષી ।
જ્ઞાયન્તે રજનીયામાઃ અપ્યેભિરુદ્ધુભિસ્તથા ॥ ૬૧૫ ॥

તથાહુઃ ઉત્તરાધ્યયને ।

જગણેઙ્ જયા રત્તિં શાસ્ત્રવત્તં તં મિણહ ચઽપ્પભાગે ।
સપત્તે વિરમેજ્ઞા સજ્ઞાઓ પઞ્ચોસકાલાંમિ ॥ ૬૧૬ ॥
તમ્મેવ ય શાસ્ત્રવત્તે ગયણ ચઽપ્પભાગસાવસેસાંમિ ।
વિરત્તિયંપિ કાલં પઢિલોહિત્તા મુણી કુણ્ઙ ॥ ૬૧૭ ॥

ગ્રન્થાન્તરે ચ ।

અહોરાત્ર સપુર્ણ કરે છે અને બીજા બીજા ચાર આઠ અહોરાત્ર પૂર્ણ કરે છે શેષ નક્ષત્રો પદ્મર અહોરાત્ર પૂર્ણ કરે છે ઉત્તરાષાઢા આષાઢ માસનો અતિમ દિવસ ગણાય છે ૬૧૨-૬૧૩

આ નક્ષત્રોનું પ્રયોજન શુ તે કહે છે—

જેમ, આકાશના ચાર ભાગ પાડ્યા હોય તે ચારમાથી પહેલા ભાગ સૂર્ય પૂર્ણ કરે ત્યારે પહેલી 'પૌરુષી' થાય, બીજો ભાગ પૂર્ણ કરે (અર્થાત્ આકાશના મધ્યમા આવે) ત્યારે મધ્યાહ્ન થયો કહેવાય અને છેલ્લો ચોથો ભાગ પૂર્ણ કરે ત્યારે છેલ્લી 'પૌરુષી' ની પ્રતીતિ થાય છે તેમ આ નક્ષત્રોપડે રાત્રીના પ્રહરો જાણવામા આવે છે ૬૧૪-૬૧૫

આ જાણતમા ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમા ઉલ્લેખ છે કે—

રાત્રીના ચાર ભાગ હટપી, ચારમાથી પહેલા ભાગમા નક્ષત્ર હોય ત્યારે પ્રહોષ સમજવો અને તેમા મુનિએ સ્વાધ્યાયધ્યાનથી વિરમવું જોજ નક્ષત્ર જ્યારે પડી આકાશના છેલ્લા (ચોથા) ભાગમા આવે ત્યારે મુનિ 'પડિલોહિત્ત' કરીને વૈરાગિક કાળ મળી ગયા કહે ૬૧૬-૬૧૭

અન્યાન્તરે-કોઈ બીજા અન્યમા વળી જોમ કહ્યું છે કે—

દહ તેરહ સોલહમે વિસમેઈ સૂરિયાઓ ગણવત્તા ।

મજ્જયગય મિણેય રયણીં જા ભાણપરિમાણમ્ ॥૬૯૮॥

શીતકાલે ચ દિનાધિકમાનાયાં રાત્રૌ સૂર્યમાત્ એકાદશચતુર્દશ-
સપ્તદશૈકવિંશતિતમૈ નક્ષત્રૈ નભોમધ્ય પ્રાપ્તૈ. યથાક્રમ પ્રથમાદિગ્રહ-
રાન્તઃ સ્યાત્ ઇતિ સપ્રદાયઃ ॥

લોકે વ ।

રવિરિલ્લાઓ ગણિયં સિરરિલ્ જાવ સત્તપરિહીણમ્ ।

સેસ દુગુણ કિચ્ચા તીયા રાઈ ફુઢા હવઈ ॥ ૬૯૯ ॥

ઇત્યાદિ વહુધા ॥

ઇત્યહોરાત્રસમાપકનક્ષત્રકીર્તનમ્ ॥ ૧૫ ॥

સમાપ્ત વેદ નક્ષત્રપ્રકરણમ્ ॥

સૂર્ય નક્ષત્રથી ૧૦ સુ, ૧૩ સુ, ૧૬ સુ અને ૨૦ સુ નક્ષત્ર અનુક્રમે જ્યારે આકાશના મધ્યમા આવે ત્યારે રાત્રીનો અનુક્રમે પહેલો, બીજો, ત્રીજો કે ચોથો પ્રહર વીત્યો છે એમ સમજવું ૬૯૮

વળી શિયાળામા દિવસ કરતા રાત્રી મોટી હોવાથી, સૂર્ય-નક્ષત્રથી ૧૧ સુ, ૧૪ સુ, ૧૭ સુ અને ૨૧ સુ નક્ષત્ર જ્યારે આકાશના મધ્યમા આવે ત્યારે રાત્રીનો અનુક્રમે પહેલો, બીજો, ત્રીજો કે ચોથો પ્રહર પૂરા થયો છે એમ સમજવું

વળી લોકોકિત તો આમ છે —

સૂર્ય નક્ષત્રથી છેક શિર નક્ષત્ર સુધી નક્ષત્રો જેટલા થાય એમાથી સાત બાદ કરેા વધે એને બમણા કરેા આમ જે રકમ આવે એટલા રાત્રીના પ્રહર પૂરા થયા સમજવા ૬૯૯

બીજી પણ એવી અનેક રીતો છે

એ પ્રમાણે અહોરાત્રને પૂર્ણ કરનારા નક્ષત્રોની વાત સ પૂર્ણ

અહિ નક્ષત્રપ્રકરણ પણ સમાપ્ત થયું

હવે ગ્રહો વિષે કંઈક

विकालकोऽङ्गारकश्च लोहिताङ्कः शनैश्चरः ।

आधुनिक. प्राधुनिक कणः कणक एव च ॥ ७०० ॥

नवम कणकणक. तथा कणवितानकः ।

कणसन्तानकश्चैवं सोमः सहित एव च ॥ ७०१ ॥

अश्वसेन. तथा कार्योपग. कर्तुरकोऽपि च ।

तथाजकरको दुन्दुभक. शखाभिधः परः ॥ ७०२ ॥

शंखनाभस्तथा शखवर्णाभः कस एव च ।

कंसनाभस्तथा कंसवर्णाभः नीलि एव च ॥ ७०३ ॥

नीलावभासो रूप्यी च रूप्यावभासभस्मकौ ।

भस्मराशितिलतिलपुष्पवर्णदकामिधा ॥ ७०४ ॥

दकवर्णः तथा कायोऽवध्य इन्द्राग्निरेव च ।

धूमकेतु. हरि. पिगलको बुद्धस्तथैव च ॥ ७०५ ॥

शुको बृहस्पती राह्वगस्तिमाणवकास्तथा ।

कामस्पर्शश्च धुरकः प्रमुखो विकटोऽपि ॥ ७०६ ॥

विसन्धिकल्प प्रकल्प. स्युर्जटालारुणानयः ।

पदपंचाशत्तमः कालो महाकालस्ततः परः ॥ ७०७ ॥

स्वस्तिक. सौवस्तिकश्च वर्धमानः प्रलम्बकः ।

नित्यालोको नित्योद्योत. स्वयप्रभोऽवभासकः ॥ ७०८ ॥

विकालक, अङ्गारक, लोहिताङ्क, शनैश्चर, आधुनिक, प्राधुनिक, कण, कणक, कणकणक, कणवितानक, कणसन्तानक, सोम, सहित, अश्वसेन, कार्योपग, कर्तुरक, अजकरक, दुन्दुभक, शंख, शंखनाभ, शंखवर्णाभ, कस, कंसनाभ, कंसवर्णाभ, नीलि, नीलावभास, रूप्यी, रूप्यावभास, भस्मक, भस्मराशि, तिलतिल, पुष्पवर्ण, दक, दकवर्ण, काय, अवध्य, इन्द्राग्नि, धूमकेतु, हरि, पिगलक, बुध, शुक्र, बृहस्पति, राहु, अगस्ति, माणवक, कामस्पर्श, धुरक, प्रमुख, विकट, विमर्दि, कल्प, प्रकल्प, जटाल, अश्व, अग्नि, काल, महाकाल, स्वस्तिक, सौवस्तिक, वर्धमान,

દહ તેરહ સોલહમે વિસમેઝ સૂરિયાઓ ચણ્ણવત્તા ।

મજ્જયગયં મિણેય રયણીં જા ભાણપરિમાણમ્ ॥૬૯૮॥

શીતકાલે ચ દિનાધિકમાનાયાં રાત્રૌ સૂર્યમાત્ એકાદશચતુર્દશ-
સપ્તદશૈકવિંશતિતમૈ નચત્રે નમોમધ્યં પ્રાપ્તૈ. યથાક્રમ પ્રથમાદિપ્રહ-
રાન્તઃ સ્યાત્ ઇતિ સપ્રદાયઃ ॥

લોકે ચ ।

રવિરિણ્ણાઓ ગણિયં સિરરિણ્ણ જાવ સત્તપરિહીણમ્ ।

સેસ દુગુણ કિચ્છા તીયા રાઈં ફુડા હવહ્ ॥ ૬૯૯ ॥

હત્યાદિ વહુધા ॥

હત્યહોરાત્રસમાપકનક્ષત્રકીર્તનમ્ ॥ ૧૫ ॥

સમાપ્ત વેદ નચત્રપ્રકરણમ્ ॥

સૂર્યનક્ષત્રથી ૧૦ મુ, ૧૩ મુ, ૧૬ મુ અને ૨૦ મુ નક્ષત્ર અનુક્રમે જ્યારે આકા-
શના મધ્યમા આવે ત્યારે રાત્રીનો અનુક્રમે પહેલો, બીજો, ત્રીજો કે ચોથો પ્રહર વીત્યો
છે એમ સમજવું ૬૯૮

વળી શિયાળામા દિવસ કરતા રાત્રા મોટી હોવાથી, સૂર્ય-નક્ષત્રથી ૧૧ મુ, ૧૪
મુ, ૧૭ મુ અને ૨૧ મુ નક્ષત્ર જ્યારે આકાશના મધ્યમા આવે ત્યારે રાત્રીનો અનુ-
ક્રમે પહેલો, બીજો, ત્રીજો કે ચોથો પ્રહર પૂરો થયો છે એમ સમજવું

વળી લોકોકિત તો આમ છે —

સૂર્ય નક્ષત્રથી છેક શિર નક્ષત્ર સુધી નક્ષત્રો જોટવા થાય એમાથી સાત બાક કરેા
વધે એને બમણા કરેા આમ જે રકમ આવે એટલા રાત્રીના પ્રહર પૂરા થયા સમજવા ૬૯૯

બીજી પણ એવી અનેક રીતો છે

એ પ્રમાણે અહોરાત્રને પૂર્ણ ઠરનારા નક્ષત્રોની વાત સ પૂર્ણ

અહિં નક્ષત્રપ્રકરણ પણ સમાપ્ત થયું

હવે ગ્રહો વિષે કંઈક

विकालकोऽङ्गारकश्च लोहिताङ्कः शनैश्चरः ।

आधुनिकः प्राधुनिकः कणः कणक एव च ॥ ७०० ॥

नवमः कणकणकः तथा कणवितानकः ।

कणसन्तानकश्चैवं सोम सहित एव च ॥ ७०१ ॥

अश्वसेन तथा कार्यापगः कर्षुरकोऽपि च ।

तथाजकरको दुन्दुभकः शखाभिधः परः ॥ ७०२ ॥

शंखनाभस्तथा शखवर्णाभः कस एव च ।

कंसनाभस्तथा कंसवर्णाभः नील एव च ॥ ७०३ ॥

नीलावभासो रूप्यी च रूप्यावभासभस्मकौ ।

भस्मराशितिलतिलपुष्पवर्णदकाभिधा ॥ ७०४ ॥

दकवर्णः तथा कायोऽव्यङ्ग्य इन्द्राग्निरेव च ।

धूमकेतुः हरि पिगलको बुद्धस्तथैव च ॥ ७०५ ॥

शुक्रो बृहस्पती राहगस्तिमाणवकास्तथा ।

कामस्पर्शश्च धुरकः प्रमुखो विकटोऽपि ॥ ७०६ ॥

विसन्धिकल्पः प्रकल्पः स्युर्जटालारुणाग्नयः ।

पटपंचाशत्तमः कालो महाकालस्ततः परः ॥ ७०७ ॥

स्वस्तिकः सौवस्तिकश्च वर्धमानः प्रलम्बकः ।

नित्यालोको नित्योद्योतः स्वयप्रभोऽवभासकः ॥ ७०८ ॥

विकालकः, अङ्गारकः, लोहिताङ्कः, शनैश्चरः, आधुनिकः, प्राधुनिकः, कणः, कणकः, कणकणकः, कणवितानकः, कणसन्तानकः, सोमः, सहितः, अश्वसेनः, कार्यापगः, कर्षुरकः, अश्वसेनः, दुन्दुभकः, शखाभिधः, शंखनाभः, शखवर्णाभः, कसः, कंसनाभः, कंसवर्णाभः, नीलः, नीलावभासः, रूप्यी, रूप्यावभासः, भस्मकः, भस्मराशिः, तिलतिलः, पुष्पवर्णः, दकः, दकवर्णः, कायः, अव्यङ्ग्यः, इन्द्राग्निः, धूमकेतुः, हरिः, पिगलकः, पुषः, शुक्रः, बृहस्पतिः, राहः, अगस्तिः, माणवकः, कामस्पर्शः, धुरकः, प्रमुखः, विकटः, विसन्धिकल्पः, प्रकल्पः, जटालः, अग्निः, कालः, महाकालः, स्वस्तिकः, सौवस्तिकः, वर्धमानः,

શ્રેયસ્કરસ્તથા હ્રેમકર આમકરોઽપિ ચ ।

પ્રમંકરો રજાશ્ચૈવ વિરજાનામ કીર્તિત ॥ ૭૦૯ ॥

અશોકો વીતશોકશ્ચ વિમલાલ્યો વિતપ્તક ।

વિવસ્ત્રશ્ચ વિશાલશ્ચ શાલ સુવ્રત એવ ચ ॥ ૭૧૦ ॥

અનિવૃત્તિશ્ચૈકજટી દ્વિજટી કરિકઃ કર ।

રાજાર્ગલ પુષ્પકેતુઃ ભાવકેતુરિતિ ગ્રહા ॥ ૭૧૧ ॥

ગ્રહાસ્તુ સર્વે વક્રાતિચારાદિગતિભાવતઃ ।

ગતાવનિયતા તેન નૈતેપાં પ્રાક્તનૈઃ કૃતા ॥ ૭૧૨ ॥

ગતિપ્રરૂપણા નાપિ મળ્ડલાનાં પ્રરૂપણા ।

લોકાત્તુ કેપાંચિત્ કિંચિત્ ગત્યાદિ શ્રૂયતેઽપિ હિ ॥ ૭૧૩ ॥ યુગ્મસ્

મેરો પ્રદક્ષિણાવર્ત્ત ઇમન્ત્યેતેઽપિ મળ્ડલૈઃ ।

સદાનવસ્થિતૈરેવ દિવાકરશશાંકવત્ ॥ ૭૧૪ ॥

નાપિ ચક્રે તારકાણાં મળ્ડલાદિનિરૂપણમ્ ।

અવસ્થાયિમળ્ડલત્વાન્નદ્રાવ્યયોગચિન્તનાત્ ॥ ૭૧૫ ॥

મલ બક, નિત્યાલોક, નિત્યોદ્યોત, સ્વયં પ્રભ, અવલાસક, શ્રેયસ્કર, હ્રેમ કર, આમ કર, પ્રમ કર, રજસ, વિરજસ, અયોક, વીતશોક, વિમળ, વિતપ્તક, વિવસ્ત્ર, વિશાલ, શાલ, સુવ્રત, અનિવૃત્તિ, એકજટી, દ્વિજટી, કરિક, કર, રાજાર્ગલ, પુષ્પકેતુ તથા ભાવકેતુ-આ પ્રમાણે “ ગ્રહો ” ૮૮ કલા છે ૭૦૦-૭૧૧

એ સર્વે ગ્રહોની ગતિ વક્ર અને અનિયમિત હોઈને, પૂર્વાચાર્યોએ એમની ગતિ કે મહત્ત્વ વિષે કંઈ કહ્યું નથી. જો કે એઓમાના કેટલાક ગ્રહોની ગતિઆદિક કિંચિત્ સ્વરૂપ લેઈ પાસેથી શ્રવણગોચર થાય છે ૭૧૨-૭૧૩

એઓ પણ સૂર્ય ચંદ્રની જેમ હમેશા અનિયમિત મહત્ત્વ વડે મેંદ્રની ફરતા લગ્યા કરે છે ૭૧૪

વળી અહિં તારાઓના મહત્ત્વાદિતુ નિરૂપણ પણ નથી કર્યું. કેમકે એઓના અવસ્થિત મહત્ત્વ છે અને તેથી અદ્વાદિક સાથે એઓનો યોગ થતો નથી ૭૧૫

તપોક્ત જીવાભિગમસૂત્રે ।

ખલ્લત્તારગાણ અવદ્વિયા મંડલા મુણેયન્વા ।

તેવિ ય પયાહિણાવત્તમેવ મેરું અણુપરિંતિ ॥ ૭૧૬ ॥

एवं रवीन्दुग्रहऋक्षताराचारस्वरूपं किमपि न्यगादि ।

શેવં વિશેષ તુ યથોપયોગં જ્યોતિષ્કચક્રાવસરેઽભિધાસ્યે ॥૭૧૭॥

विश्वाश्चर्यदकीर्तिकीर्तिविजयश्रीवाचकेन्द्रान्तिप-

દ્રાજશ્રીતનયોઽત્તનિષ્ઠ વિનયઃ શ્રીતેજપાલાત્મજઃ ।

काव्यं यत्किल तत्र निश्चितजगत्तत्त्वप्रदीपोपमे

સર્ગો નિર્ગલિતાર્થસાર્થસુભગો વિંશ. સમાપ્ત. સુખમ્ ॥ ૭૧૮ ॥

इति विशतितम सर्गः ।

—*O*—

આ સમગ્રપ્રધમા જીવાભિગમસૂત્રને વિષે આવેા ઉદ્દેશ છે કે “ નક્ષત્ર અને ગ્રહના અવસ્થિતિ છે, અને એઓ પણ મેરૂની ફરતા ફર્યા કરે છે ” ૭૧૬

એ પ્રમાણે સૂર્ય, ચંદ્ર, મહા, નક્ષત્ર અને તારા-આ બધાઓની ગતિ અચિત્ કહ્યું છે હવે વિશેષ કહેવાતું છે તે ઉપયોગપ્રમાણે જ્યોતિષ્કચક્રાવસરે કહેશું ૭૧૭

અખિલ જગતને આશ્ચર્યમા લીન કરી દેતી કીર્તિના સ્વામી એના કીર્તિ-વિજય ઉપાધ્યાયે જગતના નિશ્ચિત તત્ત્વોને લીવાની જેમ પ્રકાશિત કરે એ અન્ય રમ્યો છે એમા નીગળતા પુષ્કળ અનેક અર્થોને લઇને મન હારવું એવી વીશમો સર્ગ નિર્વિધે સમાપ્ત થયો ૭૧૮

વીશમો સર્ગ સમાપ્ત.

॥ अभिजिदादीना तारासंख्या आकारः रात्रिसंख्या मासक्रमश्च ॥

१	अभिजित्	संख्या ३	गोजीर्षानली	७	श्रावण	७
२	श्रवण	३	कासार	८		८
३	घनिष्ठा	५	पक्षिपजर	१५	माद्रपद	१३
४	शतभिषक्	१००	पुष्पमाला	७		७
५	पूर्वाभाद्रपदा	२	अर्द्धवापी	८		८
६	उत्तराभाद्रपदा	२	अर्द्धवापी	१५	आश्विन	१३
७	रेवती	३२	नौकासंस्थान	१५		१५
८	अश्विनी	३	अश्वस्कष	१५	कार्तिक	१३
९	भरणी	३	मगसंस्थान	१५		१५
१०	कृत्तिका	६	क्षुरधारा	१५	मार्गशीर	१३
११	रोहिणी	५	शकटोद्गी	१५		१५
१२	मृगशीर्ष	३	मृगशीर	१५	पौष	१३
१३	आर्द्रा	१	रुधिरबिन्दु	८		८
१४	पुनर्वसु	५	तुला	७		७
१५	पुष्य	३	वर्द्धमानक	१५	माघ	१३
१६	अश्लेषा	५	पताका	१५		१५
१७	मघा	७	प्राकार	१५	फागुण	१३
१८	पूर्वा फा०	२	अर्द्धपन्थक	१५		१५
१९	उ० फा०	२	अर्द्धपन्थक	१५	चैत्र	१३
२०	हस्त	५	हस्ततल	१५		१५
२१	चित्रा	१	मृगमडन सुगर्भपुष्प	१५	वैशाख	१३
२२	स्वाति	१	कीलक	१५		१५
२३	विशाखा	५	पशुदामन	१५	ज्येष्ठ	१३
२४	अनुराधा	४	एकावली	७		७
२५	ज्येष्ठा	३	गजदत्त	८		८
२६	मूल	११	वृश्चिकपुच्छ	१५	अषाढ	१३
२७	पूर्वाषाढा	४	गजविक्रम (पाद)	१५		१५
२८	उत्तराषाढा	४	सिंहनीपदन	१५	श्रा०	१३

ગગા સિન્ધુશ્ચ ભરતે રોહિતારોહિતાશિકે ।

હૈમવતે હરિવર્ષે હરિકાન્તાહરી ઉભે ॥ ૧૬૫ ॥

શીતાશીતોદે વિદેહક્ષેત્રે તથા ચ રમ્યકે ।

નારીકાન્તાનરકાન્તે હૈરણ્યવતગે ઉભે ॥ ૧૬૬ ॥

રૂપ્યકૂલાસ્વર્ણકૂલે તથા ચૈરવતસ્થિતે ।

નથૌ રમ્તારક્તવત્યાવેવમેતાશ્ચતુર્દશ ॥ ૧૬૭ ॥

ગગાસિન્ધુરક્તવતીરક્તાના સરિતામિહ ।

ચતુર્દશસહસ્રાણિ પરિવાર. પ્રકીર્તિતઃ ॥ ૧૬૮ ॥

રૂપ્યકૂલાસ્વર્ણકૂલારોહિતારોહિતાશિકા ।

અષ્ટાવિશત્યા સહસ્રે સ્તોતસ્વિનીભિરાશ્રિતા ॥ ૧૬૯ ॥

નારીકાન્તા નરકાન્તા હરિકાન્તા હરિસ્તથા ।

પદ્મપચાશચ્છૈવલિનીસહસ્રૈ. પરિવારિતા ॥ ૧૭૦ ॥

શીતાશીતોદયોર્નયો પ્રત્યેક ચ પરિચ્છદઃ ।

પંચલક્ષા. સહસ્રાણિ દ્વાત્રિંશત્ પરિકીર્તિતઃ ॥ ૧૭૧ ॥

શ્લોકક્રમેણ સરિતામિહ શ્લોકચતુષ્ટયે ।

દ્વિગુણ જિઘ્રિકામાનવિસ્તારોદ્વેદ્વતાદિકમ્ ॥ ૧૭૨ ॥

છ તથા ઉત્તરે છ એટલે ઠે ગગા અને સિન્ધુ ભરતક્ષેત્રમાં, રોહિતા અને રોહિતાશા હૈમવત ક્ષેત્રમાં, હરિકાન્તા અને હરિ હરિવર્ષક્ષેત્રમાં, શીતા અને શીતોદા એક વિદેહમાં, નારિકાન્તા અને નરકાન્તા રમ્યક્ષેત્રમાં, રૂપ્યકૂલા અને સ્વર્ણકૂલા હૈરણ્યવતક્ષેત્રમાં તથા રક્તા અને રક્તાવતી ચૈરવતક્ષેત્રમાં ૧૬૪-૧૬૭

વળી ગગા, સિન્ધુ, રક્તાવતી અને રક્તા—એ ચાર યૌદ્ધ યૌદ્ધ હુન્નર નદીઓના પરિવાર વાળી છે, રૂપ્યકૂલા, સ્વર્ણકૂલા, રોહિતા અને રોહિતાશા—એ ચાર પ્રત્યેક અઠ્યાવીશ હુન્નર નદીઓના પરિવારવાળી છે, નારીકાન્તા, નરકાન્તા, હરિકાન્તા અને હરિ—એ ચાર છપ્પન છપ્પન હુન્નર નદીઓના પરિવારવાળી છે, જ્યારે શીતા અને શીતોદા—પ્રત્યેકનો પાચ લાખ બત્રીશ હુન્નર એટલે પરિવાર કહ્યો છે આ ચારે શ્લોકમાં વર્ણવેલી નદીઓનું, જિહ્વા-પંડાગાધ-ઉડાધ આદિકંતુ પ્રમાણ (પૂર્વ પૂર્વના શ્લોકમાં વર્ણવેલીથી ઉત્તર ઉત્તરના શ્લોકમાં વર્ણવેલીનું

एकश्लोकोदितानां तु सर्वं तुल्यं परस्परम् ।
गंगासिन्धुरक्तवतीरक्तानां तुल्यता यथा ॥ १७३ ॥

दश लक्षाश्चतु. पष्टि. सहस्राणि विदेहगाः ।
नद्योऽपाच्यां लक्षमेकं पणवतिसहस्रयुक् ॥ १७४ ॥

उदीच्यामपि तावन्त्य एवं च सर्वसंख्यया ।
षट्पंचाशत्सहस्राढ्या नदीलक्षाश्चतुर्दश ॥ १७५ ॥

जम्बूद्वीपोऽभितो रुद्धः स्वविरुद्धेन वार्धिना ।
स्वमोक्षायेव दत्तेऽस्मै कनी शैवलिनीरिमा १७६ ॥

चतुःपष्टिविजयगा महानद्यश्चतुर्दश ।
अन्तर्नद्यो द्वादशातिरिच्यन्ते नवतिस्त्विदम् ॥ १७७ ॥

तथाहुः श्रीरत्नशेखरसूरयः स्वक्षेत्रसमासे ।

अडसयरि महाण्डओ वारस अंतरणइयो सेसाओ ।

परिश्ररणइओ चउदस લલ્લા કપ્પણસહસા ય ॥ ૧ ॥

અનુક્રમે બમણ બમણ છે એકજ શ્લોકમા કહેલી આરેનુ, જેમકે ગંગાસિન્ધુરક્તાવતી રક્તાવતી, તે, એ સર્વ પ્રમાણ એકમરણુ છે ૧૬૮-૧૭૩

દસ લાખ ચોસઠ હજાર નદીઓ મહાવિદેહમા છે, એની દક્ષિણમા એક લાખ છનુ હજાર છે, અને એટલી સખ્યામા એની ઉત્તર દિશાએ છે એટલે મર્વમળીને ચૌદ લાખ છપ્પન હજાર નદીઓ છે ૧૭૪-૧૭૫

જમ્બૂદ્વીપની આ બધી નદીઓ મમુદને મળે છે તે ઉપર અન્યઝાર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે-દુર્લભનથી ઘેરાયલો એક રાજા જેમ પોતાના છુટકારા માટે એને પોતાની કન્યા આપે છે તેમ, સમુદ્રરૂપી દુર્લભનથી ઘેરાયલા એવા જમ્બૂદ્વીપે એને, પોતાના છુટકારા માટે જાણે આ બધી નદીઓરૂપી કન્યા આપી હોયની । ૧૭૬

એ ગણતરી એ ઉપરાત નેવુ નદીઓ છે ચોસઠ વિજયોમા રહેલી ચોસઠ, ચૌદ મહાનદીઓ અને બાર અન્તર્નદીઓ

આ સબધમા શ્રીરત્નશેખરસૂરિના ક્ષેત્રસમામમા ઉલ્લેખ છે—તે આ પ્રમાણે — અધ્યોત્તરે મહાનદીઓ છે, બાર અન્તર્નદીઓ છે, અને બીજી ચૌદ લાખ છપ્પન હજાર એઓના પરિવારરૂપ નદીઓ છે (૧)

શ્રીમલયગિરયસ્તુ પ્રવેશે ચ સર્વસહયયા આત્મના સહ ચતુર્દ-
શમિ નદીસહસ્રૈઃ સમન્વિતા ભવન્નીતિ ક્ષેત્રસમાસવૃત્તૌ કચ્છવિજય-
ગતસિન્ધુનદીં વર્ણયન્તો મહાનદીના ન પૃથક્ ગણના इति સૂચયાચકુ ।
તથાપિ દ્વાદશ અન્તરનદ્યોઽતિરિચ્યન્ત એવ इत्यत्र તત્ત્વ વહુશ્રુતગમ્ય-
મિતિ જ્ઞેયમ્ ॥

તથાપિ પૂર્વાચાર્યાનુરોધાતુ સહ્યા તથોદિતા ।

નાત્ર પર્યનુયોગાર્હા વય પ્રાચ્યપથાનુગા ॥ ૧૭૮ ॥

કેચિત્તુ ગાહાવર્ડ મહાનર્દપવૃડાસમાણી સુકચ્છમહાકચ્છવિજય
દુહા વિભયમાણી અઘાવિસાણ સલિલાસહસ્રેહિ સમગા દાહિણેણ સીય
મહાનર્દ સમપ્પેઈ इत्यादि જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞાસિવચનાતુ તથા નદ્યો વિજય-
ચ્છેદિન્યો રોહિતાવત્કુડા સ્વનામસમદેવીવાસા અઘાવિશતિનદીસહસ્રા
નુગા પ્રત્યેક સર્વત્રસમા પચવિંશશતવિસ્તૃતા અર્ધતૃતીયયોજનાવગાહા
ગાહાવતી પકવતી इत्याद्युમાસ્વાનિવાચકવચનાચ્છ દ્વાદશાનામંતર્નદીના-
મપિ પ્રત્યેકમષ્ટાવિંશતિસહસ્રરૂપ પરિવાર મન્યમાના પટ્ટત્રિંશત્સહસ્રાધિ-
કનદીલક્ષત્રયેણાન્તર્નદીપરિવારેણ સહ દ્વિનવાતિસહસ્રાધિકાનિ સપ્તદશ
નદીલક્ષાણિ મન્યન્તે ॥ ઉક્ત ચ ।

શ્રીમલયગિરિજા તે ક્ષેત્રસમાસની વૃત્તિમા ડચ્છવિજયગત સિન્ધુનદીનું વર્ણન કરતા
કહે છે કે અમુકને ચૌદ હજાર નદીઓ મળી એ ચૌદ હજારમા સિન્ધુ મહાનદી પોતે પણ આવી
નય છે, અર્થાત્ મહાનદીઓ જૂદી ગણવાની નથી એમ એઓ સૂચન કરે છે તોપણ બાર
અન્તર્નદીઓ તો વધારે ગણવાની છેજ આમા તત્ત્વવાત ગહુશ્રુતગમ્ય છે—અર્થ શુ એ
દેવળી જાહે

અમે તો પૂર્વાચાર્યોને અનુસરીને મજ્યા કહી છે અમારાથી કારકેર કહેવાય નહીં
કારણકે અમે એમને માર્ગે ચાલનારા છીએ ૧૭૮

કેટલાકે તો “ સુકચ્છ અને મહાડચ્છ વિજયોને ‘ ગાહાવતી ’ અન્તરનદી બે વિભાગમા
બેચતી થકી અઘ્યાવીશ હજાર નદીઓના પરિવાર સહિત દક્ષિણમા ‘ શીતા ’ મહાનદીને મળે
છે ” ઇત્યાદિ જ જમ્બૂદ્વીપ પનત્તિમા ઉ વેળ છે તે પરથી તથા ‘ વિજયોના વિભાગ પાડનારી ’,
સાહિતાની પેઠે કુડાવાળી, પોતાના નામવાળી દેવીઓના આવાસયુક્ત, અઘ્યાવીશ
હજાર નદીઓથી મગત, સર્વત્ર મમાનપણે મવાસો યોજનના વિસ્તારવાળી અને અઘી

સુતે ચઢસલલ્લવા છપ્પન્નસહસ્ત જમ્બૂદીવામિ ।

હુતિ ડ સત્તરસ લલ્લવા વાળવહ સહસ્ત મેલવિયા ॥ ૧ ॥

અન્યે તુ યદિ અન્તર્નદીપુ અનેકાનિ પરિવારનદીસહસ્રાણિ પ્રવેશેયુ, તદા કથં તાસા ક્રમેણ પરત- પરત. ગન્છન્તીના વિસ્તારવિશેષો ગંગાદિ- નદીનામિવ ન સંપદ્યેત । યસ્તુ પરિવાર સિદ્ધાન્તેઽભિદધે સ તુ યથાષ્ટા શીતિ મ્રહા. ચન્દ્રસ્યૈવ પરિવારતયા પ્રસિદ્ધા અપિ સૂર્યસ્યાપિ સ એવ પરિવાર । ન પુન. પૃથક્ પ્રતીયતે ॥ ઉક્ત ચ સમવાયાંગવૃત્તૌ । અષ્ટા- શીતિ. મહામ્રહા. એતે યદ્યપિ ચન્દ્રસ્યૈવ પરિવાર. અન્યત્ર શ્રૂયતે તથાપિ સૂર્યસ્યાપિ ઇન્દ્રત્વાત્ એતે એવ પરિવારતયા અવસેયા ઇતિ । તથા ગંગા- દિસમ્બન્ધીનિ એવ અષ્ટાવિંશતિનદીસહસ્રાણિ અન્તર્નદીનામપિ પરિવાર ઇતિ ॥ એવં ચાન્તર્નદીના પૃથક્પરિવારમનમ્બુપગચ્છન્તો યથાવસ્થિતામેવ નદીસહસ્રાં મન્યન્તે ઇત્યાદિક જમ્બૂદ્વીપસમ્રહણીવૃત્તૌ ।

ચોત્તર ઉડી ગાહાવતી આદિ અતરનદીઓ " ઇત્યાદિ ઉમાત્વાતિવાચકતા વચનથી, દરેક અન્તર્નદીના અઘ્યાશીશ અઘ્યાવીગ હન્ટરના પગીવાગની જણુત્રીએ બારેનો ' ત્રણ લાખ છત્રીગ હન્ટર ' પરિવાર ભાની, એકદર અતરલાખ બાણ હન્ટર નદીઓ હો છે

અન્યત્ર પણ ઉલ્લેખ છે કે—

મૂત્રમા જમ્બૂદ્વીપની અદર ચૌદ લાખ છપ્પન હન્ટર નદીઓ છે એમા બીજીઓ બળે છે એટલે મમત્ર મળીને સત્તર લાખ બાણ હન્ટર નદીઓ થાય છે (૧)

ઢોઇ વળી એમ હો છે કે " ને અન્તર્નદીઓમા મહસંગઘ નદીઓ પરિવારરૂપે પ્રવેશ કરતી હોય તો પછી અનુક્રમે આગળ વધતા વધતા એ નદીઓનો વિસ્તાર ગંગા વગેરે નદીઓની જેવો કેમ નથી થતો ? માટે મિદ્ધાન્તમા જે પરિવાર કહ્યો છે તે વિષે એમ સમજવાનું છે કે જેમ જે અમુક અઘ્યાશી અહો ચદ્રમાના પગિવારરૂપ છે તેજ અઘ્યાશી અહો સૂર્યના પરિવારરૂપ છે, આ સૂર્યનો ઢોઇ જૂદો પરિવાર નથી—એવી જ રીતે એના વિષે પણ છે (અમનાયાગસૂત્રની ટીકામા કહ્યું છે કે આ અઘ્યાશી મહાઅહોને અન્યત્ર રૂકા ચદ્રમાના જ પરિવારબૂત કહ્યા છે તોપણ સૂર્યપણ ઇન્દ્ર હોવાથી એના પગિવાર- રૂપ પણ એઓનેજ બાણવા) એટલે કે, ગંગા વગેરેના જે અઘ્યાવીગ હન્ટર નદીઓનો પરિવાર છે તેજ પરિવાર અન્તર્નદીઓનો છે, એમનો જૂદો પરિવાર નથી એટલે નદીઓની યથાવસ્થિત ૧૮૫૬૦૦૦ મપ્યાજ ખગી છે " એ પ્રકારે જમ્બૂદ્વીપસમ્રહણીની ટીકામા ઉલ્લેખ છે

તથા ચાહુ શ્રીહરિભદ્રસૂરયં ।

સીયા સીઓયા વિય વત્તીસસહસ્તપચલલ્લેહિં ।

સવ્વે ચડદસલલ્લવા છપ્પન્ન ચ સહસ્ત મેલવિયા ॥ ૧ ॥

દિવપટોડપ્યેવમાહ ।

જમ્બૂદ્વીવિ નરાહિવ સલા સવ્વનહ ચડદહયલલ્લવા ।

છપ્પન્ન ચ સહસ્તા નવહનહઓ કહંતિ જિણા ॥ ૨ ॥

કુંડોદ્દેધસ્તથા દ્વીપોચ્છ્રાયસ્તદ્ભવનસ્ય ચ ।

પરિમાણ સમગ્રાસુ નદીપુ સદશ ભવેત્ ॥ ૧૭૯ ॥

શીતા ચ હરિસલિલા ગંગાસિન્ધુ ચ રોહિતા ।

સ્વર્ણકૂલા નરકાન્તા નવોડ્ભૂઃ દક્ષિણામુખા. ॥ ૧૮૦ ॥

ઉદક્ યાતા રક્તવતી રક્તા ચ રૂપ્યકૂલિકા ।

નારીકાન્તા રોહિતાશા શીતોદા હરિકાન્તિકા ॥ ૧૮૧ ॥

સિન્ધુ વિના યા સરિતો દક્ષિણાં દિશમાગતાં ।

તા. પૂર્વાર્ધિ ગામિન્ય સિન્ધુસ્તુ પશ્ચિમાવિધગા ॥ ૧૮૨ ॥

શ્રીહરિભદ્રસૂરિ પણ કહે છે કે —

શીતા અને શીતોદાને પાચ લાખ બત્રીશ હજાર નદીઓનો પરિવાર છે એમ સર્વ સ રવાળો કરતા ચૌદલાખ છપ્પન હજાર નદીઓ થાય છે (૧)

શ્રીદિગંબર પણ કહે છે કે —

હે રાજન, જમ્બૂદ્વીપમા જિનભગવાને સર્વમળી ચૌદ લાખ છપ્પન હજાર નેવુ નદીઓ કહી છે (૨)

કુડની ઉંડાઈ, દ્વીપોની ઉંચાઈ તથા ભવનનું માન સર્વ નદીઓમા એકસરખું છે ૧૭૬

શીતા, હરિસલિલા, ગંગા, સિન્ધુ, રોહિતા, સ્વર્ણકૂલા અને નરકાન્તા—આ માત્ર નદીઓ દક્ષિણસન્મુખ વહે છે, બ્યારે રક્તવતી રક્તા, રૂપ્યકૂલા, નારીકાતા, રોહિતાશા, શીતોદા અને હરિકાન્તા—આ સાત નદીઓ ઉત્તરસન્મુખ વહે છે ૧૮૦-૧૮૧

દક્ષિણતરફ વહેનારીમાથી એક સિન્ધુને બાદ કરતા બાકીની પૂર્વસમુદ્રને મળે છે, સિન્ધુ પશ્ચિમસમુદ્રને મળે છે ૧૮૨

ઉદક્ યાતાશ્ચ યા નયો વિના રક્તામહાનદીમ્ ।
તાઃ પશ્ચિમાબ્ધિગામિન્યો રક્તા પૂર્વાબ્ધિગામિની ॥ ૧૮૩ ॥

સ્વકીયહૃદવિસ્તારેઽશીતિભક્તે યદાપ્યતે ।
દક્ષિણાભિમુખીના સા નદીનાં મુખવિસ્તૃતિ. ॥ ૧૮૪ ॥

ઉત્તરાભિમુખીના તુ સ્વકીયહૃદવિસ્તૃતૌ ।
ચત્વારિંશદ્વિભક્તાયા યત્તલબ્ધ તન્મિતા મતા ॥ ૧૮૫ ॥

વ્યવસ્થેયં દક્ષિણસ્યાં સરિતાં મન્દરાચલાત્ ।
ઉદક્ યામ્યોત્તરાદિશાભિમુખીનાં વિપર્યયાત્ ॥ ૧૮૬ ॥

સર્વાસાં મુખવિસ્તારે દશઘ્ને પ્રાન્તવિસ્તૃતિ ।
વ્યાસપચાશત્તમાંશ. સર્વત્રોદ્દેધ આહિત ॥ ૧૮૭ ॥

મુખપર્યન્તવિસ્તારવિશ્રંભે ગતયોજનૈઃ ।
ગુણિતે પંચચત્વારિંશત્સહસ્રવિભાજિતે ॥ ૧૮૮ ॥

જલ્બ યત્તદુભયતો વ્યાસવૃદ્ધિરભીક્ષિતે ।
યોજનાદૌ ગતે સર્વાસ્વપિ તસ્યાર્ધમેકત. ॥ ૧૮૯ ॥ યુગ્મમ્ ॥

ઉત્તરતરફ નહેનારીમાથી એક વ્રત્તાને બાદ કરતા બાકીની પશ્ચિમ સમુદ્રને મળે છે, રક્તા પૂર્વ સમુદ્રને મળે છે ૧૮૩

પોતાના દ્રઢના વિસ્તારને એ શીએ ભાગતા જે આકડો આવે તે દક્ષિણાભિમુખ નદીઓના મુખનો વિસ્તાર સમજવો, અને એજ પ્રમાણે પોતાના દ્રઢના વિસ્તારને યાણીએ ભાગતા જે આવે તે ઉત્તરાભિમુખ નદીઓના મુખનો વિસ્તાર સમજવો. મન્દરાચળથી ઉત્તરે દક્ષિણાભિમુખી તથા ઉત્તરાભિમુખી નદીઓના વિપર્યયને લીધે, મન્દરાચળથી દક્ષિણે આ વ્યવસ્થા છે ૧૮૪-૧૮૬

(સર્વ નદીઓના) મુખના વિસ્તારને દશે શુભતા છેડાના વિસ્તારનું પ્રમાણ આવે છે વળી ઉંડાઈ સર્વત્ર વિસ્તારના પચાસમા ભાગ જેટલી છે ૧૮૭

(હરકોઈ નદીમા) એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાને જતા, એની પહોળાઈ કેટલી વધી તે બાણવા માટે, મુખ અને પર્યન્તના વિસ્તારની બાદબાકીને ' જેટલા યોજન ગયા હોઈએ તેટલા ' વડે શુષ્કી પીસતાળીશ હજારે ભાગવા જે આવે એ જેડ બાણુની થઇને વૃદ્ધિ સમજવી એનું અરધુ કરતા એડ બાણુની વૃદ્ધિ આનશે ૧૮૮-૧૮૯